MÓRA FERENC

TÁPÉI FURFANGOSOK

Válogatott elbeszélések

TARTALOM

I. kötet

SZEPTEMBERI EMLÉK

Mindennapi kenyerünk
Én és a zene
Hogy tanultam meg írni?
Szép karácsony szép zöld fája...
Három Matyi
A szánkó
Mikor én telkesgazda voltam
A ködmön
Kellemes és hasznos tudományok
Szeptemberi emlék
Furfangos Cintula
Az utolsó lopás
Úri kalap
Én szép tanárkorom...
Kalcinált szóda
Az édesapám fejfái
Mikor máglyát raktunk Szekfű Gyulának
Majompör helyben
A saját kézírásomról
A fák jelleméről

VIRÁGNYELVEN

Nagyevők
Láttunk már mink királyt is...
A dorozsmai varjú
A gyevi törvény
Kóty
Amihez mindenki ért
Kis Kampó nagy karrierje
Tápéi diplomaták
Az Asszonyok Tüköré-ből
Recsep basa borbélyai
A szőregi malmok
Balázs a bürgével
Nagy törvénynap ősapámnál
A leghűbb szolga
Szókimondó Szűr Péter
Thököly prímása
Furfangos Támadi
Bujdosók
A város lúdja
Magyarok szelídítése
Király a kazlak közt
Tudatlanság dicséreti
A gellérthegyi távirgány
Ki csapja meg a Jánost?
Régi lakásügy
Magyar nyelvmester Bécsben
A Duna a Tiszán
Kevély Kereki
A csókai csata
Egy régi magyar stafétafutóról
A furulya
Kuckó király
Méhes Bánhidy
Szegesdi Béni csákója
Titulász bankója
Az aleppói basáról
A fajtám
A madarásztói szépasszony
Még egyszer a madarásztói csárdás
Vallató vacsora
A Sándor körül
Virágnyelven
Triász és társai
Nagyeszű kripóciak
Magyarok szénája
Zsiráfok utazása
Cs. és kir. sas a Kunságon
Tetrakontaoktaéderek
Öt póknak hány lábáról
A herepfedény
A tudós meg a csizmadia
Tápéi furfangosok
A honti igricek
Istenáldotta búza

II. kötet

EXTRA HUNGARIAM

A szerelem fájdalmai
A montpellieri gólya
Széphistória a szép takácsnéról
Az ember feje nem füge
Don Mohabim három veje
Salamon zsidó viszontagságai
Egy felelős bolondról
Az Ochsen-menüett
Sose volt jó az a nagy sietség
A stralsundi lámpák
Egy cár, akit várnak
A halhatatlanság kutyája
Vértanúhatnám Sámuel története
Zia Nia kilakoltatása
Virágcsata az ismeretlen katonával
Beszélgetés a ferde toronnyal

DISZTINGVÁLÁS

Isten áldja a tisztes ipart!
Igazságkeresők
Osztozkodások
Lóvásár
Külpolitika
Vasút akar lenni
Szél ángyó jót akart
Diplomaták
Márton apó zálogol
Disztingválás
Mezei nagyhatalmak
András megcsalódik
Borvizsga
Egy skatulya szivar
Andalúzia csillaga, vagy a világ így megyen

ŐSEINK A FÖLD ALATT

Küsmödi felkarolja a hazát
Attila jelentkezik
Kincsásás halottal
Heverünk a gyöpszélen
Mit tud a vajz?
Kéményseprőéknél Szőregen
Dusán a múzeumba kerül
Arany!
Bokrétolás
Mihály folyamatbatétele
Aranyfibula vagy a világ így megyen
Illés megtette a törvényt
Cuci János nem hagyta magát
Csöndes kis hírek

FÖLDHÖZRAGADT JÁNOS TÖRTÉNETE

Tót Antal körtéi
A kirakat
Hó-angyal
Esteli dal Hajnal Matyikáról
Levél Messzi Imriskének
A vadkacsák
Zuginé egykéje
Történet az egyik csalóról
A másik csaló
Marika ünneplőbe tétele
Harmadikon
Majális
Nem ette meg a farkas...
A magyar paraszt
Földhözragadt János története
Földhözragadt Jánosék 1932-ben

HISZEK AZ EMBERBEN

I. kötet

SZEPTEMBERI EMLÉK

Mindennapi kenyerünk

Már nagyocska gyerek voltam, lehettem olyan ötödfélesztendős, és már körül tudtam bukfencezni a pernyésgödröt, ha senki se látta. Úgy látszik, politikusnak készültem, azonban hamarosan kiderült, hogy nem való vagyok erre a pályára, mert a nyilvánosság előtt nem tudok bukfencet vetni. Pedig a nyilvánosságot csak fél szem képviselte, amely az utcáról bekukucskált rám a deszkakerítés hasadékán keresztül. Zsibrita Jóska volt e fél szem birtokosa, velem egyidős gentleman, akihez a legőszintébb irigység fűzött. Tudniillik Jóska függetlenítette magát a polgári divattól, és télen viselt szalmakalapot, nyáron pedig akkora bárányбőrsüvegben járt, hogy abba belefért volna a Dzsingisz kán feje is. Ezt azonban nem azért tette nevezett kortársam, mintha szembe akart volna helyezkedni a Daru utcai társadalom világfölfogásával, hanem azért, mert télen az öreg Zsibritának kellett a sapka, és nyáron ő hordta a szalmából készült párszárítót.

Elég az hozzá, hogy Jóska bekukucskált a kerítésen, ami még nem lett volna baj, de tudtomra is adta, hogy jelen van:

- Játjak!

Én akkor éppen a fejem tetején álltam, de a következő pillanatban már benne voltam a pernyében. Szerencsére puhára estem, és így politikai pályám anélkül ért véget, hogy csontom tört volna. Azóta meggyőződtem róla, hogy előbb-utóbb minden politikus belebukfencezik a pernyésgödörbe, s minél később esik bele, annál nagyobbat puffan.

Nem is ezért emlékezetes nekem ez a télvégi nap, hanem, mert akkor ettem először háromfogásos vacsorát.

Letappogtam magamról a hamut és beoldalogtam a szobába. Szerencsére szülém semmit se vett észre, mert nagyon bele volt merülve a *Krisztusatyafiság könyvé*be. Odakuporodtam mellé a padkára, a hóna alá fúrtam a fejemet, és néztem, hogy mozog a szája:

- Ö-rül-je-tek-és-vi-gad-ja-tok-mert-a-ti-ju-tal-matok-bő-sé-ges-meny-nyek-ben.

A *voces paginarum* hamar elaltatott. Mikor fölébredtem, még mindig ott ültünk a padkán, az óltetőről besütött a frissen esett hó, a félhomályban is ki bírtam venni a szülém arcát. Most már lecsukott szemmel, könyv nélkül imádkozott.

- Mindennapi kenyerünket adjad nekünk ma...

- Édesanyám - állítottam be közé és a jó Isten közé -, mit vacsorázunk máma?

Először végigmondta a miatyánkot, keresztet vetett, megcsókolta a könyv tábláján a feszületet, aztán felelt:

- Háromfélit: kenyeret, haját, bélit.

Azt mondtam erre, jobban szeretnék csak kétfélét enni, úgy, mint máskor. Szalonnát kenyérrel.

- Jaj, gyerekem, a szalonna most elment adóba - vette elő anyám a kanapé sarkából az abrosszal letakart fél kenyeret. - Örüljünk, hogy a mindennapi kenyeret megadja a jó Isten.

Arról persze még akkor semmit se tudtam, hogy minden államnak támasza és talpköve az adó, s hogy annak a malackának, amit karácsonyra vágtunk, az volt a hivatása, hogy féloldal szalonnájával fönntartsa az államot. A jó Istenről azonban már tisztább fogalmam volt. Tudtam, hogy ha akart volna, legalább egy kis vajalját adhatott volna a kenyérkéhez. No, majd

ha apám hazajön - gondoltam magamban. Oda volt dohányt vágni Ring kapitány úrnak, és mindig csak az esti harangszó vetette haza. De soha anélkül haza nem jött, hogy legalább egy kis nemzetiszínű árpacukrot ne hozott volna.

Félálomban voltam már, mikor hazaért, de bizony semmivel se verte ki az álmot a szememből. Csöndesen ültek az asztalnál, elmorzsolt egy karaj kenyeret, megivott utána egy kancsó vizet, és csak akkor szólalt meg, mikor pipára gyújtott. Akkor is csak annyit mondott:

- Az istene ne legyen ennek a rossz háznak, legjobb volna felgyújtani, akkor nem nyúznának az adóval.

Kicsit nyugtalan álmom volt, égett a házunk, ropogott a nádtető, mint disznópörzsöléskor a szalma. Az apám pedig vasvillával két úriembert forgatott a tűzben.

- Mit csinál, édesapám? - kérdeztem.

- Megpörkölöm, fiam, ezeket a disznó *koslebálók*at.

A koslebálók azok az úriemberek voltak, akik házról házra jártak minden esztendőben, és *konskribálták* az adót. Egy mérges városi írnok, aki kalamust hordott a füle mellett, meg egy bakter, aki vitte utána az összeírási íveket és a tintásüveget. No meg az is a bakter tisztje volt, hogy megakadályozza a kötelességteljesítésben a kutyákat, akik minden házban meg akarták harapni az írnok urat.

Reggel, ahogy kisütötte a nap az álmot a szememből, az első dolgom volt kiszaladni az udvarra, megnézni a nádtetőt. Megvolt friss jó egészségben, a nagy mohacsomók elevenen zöldelltek ki az olvadó hóból.

- Más baj van itt - szólalt meg bennem a lelkiismeret. - A Lacika gombja miatt fogta el a jó Isten a kenyerünk mellől a szalonnát.

Lacika a legrongyosabb szabó volt, aki valaha e világon foltokat vetett a romlásnak indult nadrágokra és kabátokra. Már úgy ötven felé járt, fehér fércek akadoztak a szakállába, de gyámoltalan és együgyű volt, mint a gyerek. Ezért hívtam Lacikának még én is, akit pedig ő mindig „fiatalembernek” szólított. Minden vasárnap eljött hozzánk vecsernye után, és lámpagyújtásig segítette az apámnak Deák Ferencet szidni. Akkor fölkászolódott, és a nyakamba akasztotta a botja kampóját:

- No, fiatalember, hogy kell szépen köszönni?

- Éljen a negyvennyolc! - rikkantottam el magam, mire Lacika elégedetten megveregette vállamat, és megígérte, hogy ha az Isten élteti, akkor ő nevel belőlem olyan szabót, aki még atillát is tud szabni, olyant, mint az övé.

Nem hiszem, hogy lett volna a világon olyan kétségbeesett madárijesztő, aki azt az atillát vállalta volna, de volt rajta egy gomb, amihez fogható szépet nem fogok már látni ebben az életben. A gomb piros csontból volt, de fekete karimával, és az eredeti hivatása az volt, hogy női keblen fogja össze a kabátot. A Lacika atilláján azonban csak mint l’art pour l’art nyert alkalmazást, s a mester tekintete mindig őrajta pihent meg, ha galambepéjét fölkavarta a politikai szenvedelem.

Hát ez a gomb volt az, amely két nap óta az én ingem derekában lappangott. Nem bírtam ellenállni a kísértésnek, és egy óvatlan pillanatban, mikor Lacika az asztalra könyökölt, lesodrogattam a kincset az atilláról. Meg kell vallanom, hogy a bűntudat csak a gyomromon keresztül ébredt föl bennem, de egy percig se haboztam a jóvátétellel. Még aznap délelőtt beosontam az öregtemplomba, s az oltárterítő megcsókolásának örve alatt odacsempésztem a

gombot az Úr asztalára. Talán egyszerűbb lett volna a Lacika zsebébe csúsztatni, de akkor a jó Isten nem tudott volna róla, s én vele akartam a barátságot helyreállítani.

S azon az estén csakugyan azzal örvendeztetett meg édesanyám:

- No cselédem, kertészpecsenye lesz a vacsoránk.

Hát az volt, de bicska nem kellett hozzá. Kertészpecsenyének a sülttököt csúfolja a szegény ember. Jó étel az annak, aki szereti, de én hamarosan felmondtam neki a barátságot. Tél végén már vizet ereszt a tök, és elnyálkásodik a méze. Visszakívántam a mindennapi kenyeret, hajával, bélivel. De bizony néha a hajával is be kellett érni. Igaz, hogy amint kitavaszodott, hetipiacos napon zöldhagymát is lehetett hozzá kapni. Ez volt a bérem azért, mert Vak Márinak, a zöldséges kofának hazatoltam a piacról az üres talicskáját.

Rossz esztendő járt, mostohán bánt velünk a földecskénk. Amit meghagyott a fagy, elverte a jég, leégette a nap.

- Az idén aszalt cseresznyét termett a cseresznyefa - vágta a sarokba esténként az apám a posztó-tarisznyát.

Az is jó volt nekem már akkor, a magjára száradt cseresznye. Olyan szűkös volt nálunk a kenyér, hogy egyszer színét se láttuk három napig.

Éhesen ődöngtem az utcánk gyepes árokpartján, mikor a gazdag Dobákné, a csirkéskofa, rám kiáltott a muskátlis ablakukból:

- Te gyerek, szaggass a malackámnak egy kis papsajtfüvet ott az árokparton!

Szép, kövérlevelű papsajtok bodorodtak ott, a levelüket megszedtem a malackának, én magam meg teleraktam a zsebemet szép kerek papsajtocskával. Abból lesz énnekem jó vacsorácskám.

Gazdag Dobákné igen meg volt elégedve a munkámmal. Nagy karaj fehér kenyeret adott napszámba.

- Megállj, kenek rá mézet is - fordult be a kamrába.

De én már akkor kívül voltam a kisajtón, és nekiestem a kenyérnek. De a falat nem ment le a torkomon, mert megképzett előttem az édesanyám sápadt képe.

- De jó volna visszaragasztani - néztem a megcsonkult karajra, s belemarkoltam a papsajtba. Pedig most már nem volt olyan jóízű, mint azelőtt.

Édesanyám azonban nem örült meg a kenyérnek. Inkább sírva fakadt, és visszaerőltette rám az ajándékom.

- Én már megettem a másik karajt - vörösödtem el. (Azóta se esett hazugság ilyen nehezemre.)

Anyám meg azon erősködött, hogy ő is vacsorázott már. Mégpedig bundás gombócot. (Az meg a hajába főtt krumplinak az ünneplős neve. Nem rossz étel az se, ha só is van hozzá.)

- Hanem tudod mit? - törülgette meg anyám a szemét - eltesszük a kenyeret apádnak. Szegény ki lesz éhezve, ha hazaér a szőlőből.

Azt már én nem értem ébren. A papsajttól jó álma van az embernek, nem fekszi meg a gyomrát. Csak hajnalban ébredtem föl a szóváltásra.

- Ne bántsd, fiam, jobb lesz az nektek itthon - hallottam az apám szavát. - Én el vagyok kenyér nélkül is, ellát engem az eperfa.

- No, minket se féltsen - kevélykedett anyám, s belecsúsztatta a kenyeret a tarisznyába. - Jó az Isten, ma is ad annyit, mint tegnap.

Hát éppen annyit adott. Papsajtocskát, sárgarépácskát, krumplicskát. De még egy darab sajtocskát is találtunk a láda fenekén. Ott felejtődött még a télen, s úgy megkeményedett, hogy nem vette magába a kést. Anyám örült is neki nagyon, mert így az egészet nekem adhatta. Azt mondta, az ő foga már nem bírja.

Még akkor is a kővé vált sajtot majszoltam, mikor este az apám hazaért a szőlőből. Vígan csóválta meg a tarisznyáját:

- No Ferkó, találd ki, mit hoztam neked?

- Jaj, mit? Tán fürjecskét? - ugrottam fel lelkendezve.

- Nagyobb újság ez annál is - bontogatta a tarisznya csücskit. - Nézd-e, madárlátta kenyér!

Tulajdon az a kenyér volt, amit én adtam anyámnak.

Azóta tudom, mi az a „mindennapi kenyerünk”.

Én és a zene

Ne tessék rossznéven venni, hogy én vagyok előbb, mint a zene. Nem szerénytelenségből van ez így, hanem amilyen a kérdés, olyan a felelet. A kérdésben pedig ilyen volt a sorrend. Idézhetem szószerint is:

- Szíveskedjék lehetőleg érthetően és röviden arra a kérdésre felelni: milyen az ön viszonya: a) az énekhez, b) a zenéhez? Szíves válaszát a hó végéig kérjük, mivel akkor rovatunkat lezárjuk.

Ezt a kérdést Budapestről intézte hozzám egy olvashatatlan aláírású úr, és ellenjegyezte egy másik olvashatatlan aláírás. Az egyik mint szerkesztő, a másik mint kiadó. Közlik velem azt is, hogy ezt a kérdést hazánk több jelesének is föltették. A honorárium nem sok, csak tízezer korona. Tudniillik, hogy hazánk jelesei tartoznak ennyit fizetni válaszuk közzétételéért, amire a zenekedvelő magyar közönség rendkívül kíváncsi.

Nem tagadom, nagyon jólesett ez a figyelem. Először azért, mert ritkán van alkalma az embernek a mai világban tízezer koronáért hazánk jelesének érezni magát. Másodszor azért, mert így végre magam is tisztába jöhettem vele, hogy milyen is az én viszonyom az énekhez és a zenéhez. Szégyen, nem szégyen, eddig sohse gondoltam rá. De ha már a zenekedvelő magyar közönséget is úgy gyötri ezirányban a kíváncsiság, akkor illik, hogy magam is számot vessek magammal.

Hát az ének ügye nem éppen komplikált. Tegnap délután nekem kellett elaltatnom az unokámat. Az elaltatásnak többféle módja van. Az ember a bal karjára veszi az elaltatandót a pólyában, megy vele le és fel a szobában, s a szabad kezével ott ütögeti a pólyát, ahol leggömbölyűbb benne a gyerek. Lehet úgy csinálni, hogy az ember föl se kel az íróasztaltól, hanem a babakocsit egy zsineggel hozzáköti a lábához, aztán hol előrerúgja a lábát, hol hátrarántja. Én azonban szeretek előírásos nagyapa lenni, s régi szép családi novellákból úgy tudom, hogy a rendes nagyapák dallal altatják el unokáikat. Hát megpróbáltam a rendes nagyapaságot. Az eredmény magamat is nagyon meglepett. Az unokám most tette életében az első öntudatos mozdulatot: bedugta mind a két fülecskéjét.

Azt hiszem a kérdés a) pontjára lehetőleg értelmesen és röviden feleltem.

A zenéhez való viszonyom már komplikáltabb.

Olyan ötesztendős lehettem, mikor a kocsiúton találtam egy rézből való aranykrajcárt. Első, utolsó talált pénzem volt ez életben. Az apám ezt is el akarta tőlem venni azzal az indokolással, hogy azon a pénzen, amiért nem dolgozott meg az ember, úgy sincs isten áldása.

Ebből látnivaló, hogy az apám kissé doktrinér ember volt, ami a szűcsipari pályán különösen megbecsülni való erény. Én azonban már akkor is gyakorlati észjárású férfiú voltam. Befektettem a talált pénzt. Mégpedig körtemuzsikát vettem rajta a ponyván áruló tótoknál.

A körtemuzsika nagyon elegáns hangszer volt, az egyik oldala piros, a másik sárga, addig, amíg hol a szájával, hol a kezével le nem szedte róla az ember a festéket. De szépen szóló muzsikának akkor is megmaradt, mikor az eleganciáját elvesztette. Kár, hogy kiment a divatból. Filharmonikusok ugyan nemigen használhatnák, de például a parlamenti harmóniát nagyon eredményesen lehetne vele szolgálni. Azt hiszem, a házelnök is méltányolná úgy, mint ahogy Borbás keresztanyám méltányolta, akit először bűvöltem el zeneművészetemmel.

Megálltam az ablak alatt, és megrikkantottam a körtemuzsikát.

Keresztanyám bazsarózsaképe mindjárt kipiroslott a zsalun.

- Ejnye, te vagy az, gyerekem? Azt hittem, valami eltévedt rigó. No tartsd a kalapodat! Ezt azért adom, mert olyan szépen fújod!

Egy aranykrajcár hullott a kalapomba. Öt perc múlva mellé pendült a második.

- Ezt meg azért adom, hogy most már ne fújjad!

Így bukott meg öt perc alatt az apám puritán közgazdasági elmélete. A talált krajcár már fiadzott kettőt, pedig még csak egy keresztanyámnál próbáltam szerencsét.

A szegénysoron ugyanis másképp látják el az embert keresztanyákkal, mint a királyoknál. A princeknek egy keresztanyjuk van és sok keresztnevük. A szegényember gyerekének keresztneve csak egy van, de annál több a keresztanyja, és ez sokkal okosabb berendezkedés. Most már öreg ember vagyok, de még most is sajnálom a szegény kis princeket, hogy mennyit sírhatnak azok, míg valamennyi keresztnevüket megtanulják. Sokkal jobb az, ha csak egy keresztneve van az embernek, de azon tizenöt keresztanya becézgeti, hullatván a kalapjába az aranykrajcárt.

Tizenöt keresztanyához természetesen legalább tizenöt keresztapa is tartozik. Azokról azonban meg kell állapítanom, hogy nem mutattak annyi fogékonyságot a zenéhez, mint a nők. Ők mindjárt a második krajcáron kezdték és azon az óhajtáson, hogy álljak odébb egy házzal.

Rám estellett, mire alvéget, felvéget bejártam, és minden komán, komaasszonyon, sógoron behajtottam a zenepénzt. Úgy tele lett a kalap, hogy alig bírtam. Mire a magunk ablaka alá értem, le is kellett tennem a földre. Isten látja a lelkem, hogy nem a pénzvágy, hanem a tiszta művészi ambíció vezetett, mikor itt is megszólaltattam a szépen szóló muzsikát.

Már alig lihegtem, mikor kiszólt az apám:

- Ejnye, de fene-szépen szól!

- No - gondoltam magamban -, most jön az aranykrajcár.

De hát megcsalt az emberismeretem. Nem az aranykrajcár jött. Az apám jött, egy frissen hasított szíjostorral.

- Eddig fújtad, most már járjad - mondta minden harag nélkül, az elfogulatlan műbíráló hangján.

De itt olyan intim részlet következik, amely nem tartozik a haza zenekedvelő közönségére. Érje be azzal, hogy azóta nem foglalkozom zenével, legföljebb nádihegedűvel. Az a szokásom azonban azóta is megmaradt, hogy szót fogadok azoknak, akik unják a nótámat. El lehet engem hallgattatni, csak a kalapom kell kibélelni aranykrajcárral.

Hogy tanultam meg írni?

A napsütéses hosszú őszre kegyetlen tél következett abban az esztendőben. A nagy hófúvások betemették a házunkat, nem lehetett mozdulni se ki, se be. A vasárnapok csak olyanok voltak, mint a hétköznapok, lelkes állat nem vetődött felénk soha, s nekem nem volt egyéb mulatságom, mint hallgatni a szelek üvöltözését. A szelek nagyon oda voltak szokva a padlásunkra s én már a szavukról megismertem, melyik az északi, melyik a déli, melyik fúj Dunáról, melyik Tiszáról. Álmatlan éjszakákon sokat elhallgattam, mikor összevesztek a széltestvérek a nádtetőn, és harsogva-zúgva kergették egymást ki s be a szelelőlyukakon.

Egyszer el is határoztam, hogy elbújok a kémény mellett, és meglesem a szélfiúkat. Különösen a napkeleti széllel szerettem volna összebarátkozni, mert arról Messzi Gyurka barátom, az öreg csősz azt mesélte, hogy az a legkedvesebb fia a hajnalnak, piros köpönyegje van és aranykoronája. Persze az ember nem láthatja színről színre a szelet, csak a leheletét érzi, de ha egy árvalányhajszálat úgy tud az útjába tenni, hogy el ne libbenjen, abban megbotlik, és megmutatja az emberi alakját.

Egyszer napáldozat felé a Mária-képre akasztott csokorból csakugyan ki is húztam egy szál árvalányhajat, kiszöktem a konyhára, kinyitottam a padlásajtót, és megindultam fölfelé. De a kinyitott ajtón a szél sebesebben jött lefelé, mint ahogy én fölfelé mentem, s olyan gorombán taszított hanyatt, hogy az igazán nem illett egy királyfihoz.

Estemben azonban magammal rántottam a grádicsról valami ottfelejtett rossz skatulyát, amely tele volt rozsdás szögekkel. Ezt én úgy fogadtam, mintha a szélpajtás hajította volna utánam ajándékul.

Hiszen egyetlen szöggel is nagyon szépen el lehet játszani, hát még ha egész marékkal van belőle! Az maga eltartott egy hétig, míg a rozsdát letisztogattam róluk. Aztán előhúztam az ágy alul a kukoricamorzsoló kis széket, s abba belevertem a szögeket kalapáccsal, azután kiszedtem őket harapófogóval. Mikor készen voltam, akkor elülről kezdtem az egészet, s külön nevet is adtam minden szögnek. Egy nagy gömbölyű szög volt a kutyafejű tatár, arra mindig különösen nagyokat ütöttem.

Ez igazán nagyszerű játék volt, de utoljára már úgy ki volt lyuggatva a kis szék, mint a rosta. Akkor aztán a búbos kemencébe próbáltam beleverni a szögeket, de ez nem nagyon tetszett. Mert a tapasztott sárfalba nagyon könnyen belementek a szögek, és kihúzni is nagyon könnyű volt őket.

De nemcsak nekem nem tetszett ez a mulatság, hanem szülémnek se. Mikor észrevette, hogy miben mesterkedem, szelíden megpirongatott, hogy minek bántom a kemencét, mikor a kemence se bánt engem.

- Kemence? - néztem rá csudálkozva. - Hát ki bántja a kemencét? Én az öreg óriásnak vertem szögeket a hasába, aki elnyelte Jancsit meg Juliskát.

Édes szülém aggodalmasan csóválta meg a fejét, és panaszosan fordult édesapámhoz, aki halkan fütyörészgetve varrogatta a juhbőrből való ruhákat:

- Nézze már apja, miket eszel ki ez a bolondos gyerek! Attól félek, hogy nem egészen úgy szolgál szegénykémnek az esze, mint más rendes embernek.

Ebben lehetett valami igazság, mert én akkoriban még a kukoricacsutkáról is azt hittem, hogy az valaki, és az ajtókilinccsel csak úgy el tudtam beszélgetni, mint a mozsártörővel. Nekem a világon minden élt, és én mindig egészen tisztán megértettem még azt is, mit ketyeg az óra, és mit gondol magában az az oroszlán, aki rá volt festve az óra számlapjára, szép nemzetiszín bundában, kétszer akkora pipacsvirágok közé, mint ő maga.

Például ebben a percben is, mikor édesanyám nyugtalankodva nézett rám, meghallottam, hogy a macskabagoly elnyávogta magát kint a tetőn, és mindjárt tudtam is, mi baja szegény macskabagolynak. Az a baja volt, hogy leejtette a pápaszemét, és azért sírt, mert nem volt, aki föladja neki, le meg nem szaladhatott érte, mert pápaszem nélkül nem láthatta lefelé az utat. Nagyon megesett rajta a szívem, és szerettem volna kiszaladni hozzá, hogy segítsek rajta, de édesapám odaintett magához. Azt kérdezte tőlem, mit szólnék hozzá, ha iskolába odaadna Kese kalaposhoz.

- Mert ott van már az időd gyerekem, és olyan oktalanul csak mégse nőhetsz fel, mint a lósóska az árokparton.

Azt hiszem, akkor estem gondolkozóba először életemben. Fülheggyel hallottam már én egyetmást Kese kalaposról, de azok nem voltak valami szívvidámító dolgok. Ez a jó ember csak nyáron foglalkozott kalaposmesterséggel, télen beállt tanítónak. Persze csak olyan vad tanítónak. Szegény emberek adták a keze alá gyereküket, akik messzillették vagy drágállották az igazi iskolát. A Kese kalapos iskolájában nem kellett se könyv, se irka. A kalapos az ajtaja felső felére fölírta krétával az ábécét, s a gyerek addig rajzolta őket az alsó felére, míg egészen írástudó nem vált belőle. Meg lehetett tanulni minden betűt, csak az ipszilont nem. Arról azt tartotta a kalapos, hogy az nem magyar betű, és azt nem is tanította. Aki az ő iskolájában nevelkedett tudóssá, azt arról lehetett megismerni, hogy mindent *i*-vel írt, amit más rendes ember ipszilonnal. Az ő diákjai nem azt kérdezgették egymástól, *hogy vagy,* hanem azt: *hogi vagi?*

Én azonban nem találtam szép játéknak sem az egyik iskolát, sem a másikat. Mirevaló az iskola? A sárgarigók se járnak iskolába, a gyíkok se járnak, mégis egészen jól megéltek. Az édesapám se járt iskolába, mégis olyan madarat tud cifrázni a subára, hogy majd megszólal. Aztán meg Messzi Gyurka mesélt nekem mindenféle híres királyfiakról, de azt egyikről sem mondta, hogy iskolába járt volna. Azok mind jeles vitézek voltak, úgy vagdosták le a sárkányok fejét, mint én a vadmákokét, de azt sose hallottam, hogy olvastak volna, vagy írtak volna. Hiszen olvasni olvas az ember, mikor megolvassa, hogy hányat szól a kakukk, vagy hogy hány tojás van a vércsefészekben, de azért ugyan nem érdemes iskolába járni. Írni is ír az ember szűcskrétával a láda tetejére, vagy sárgafölddel a ház falára mindenféle szép lovakat, huszárokat, akasztott embereket, de annak mindnyájának van értelme. Hanem mindenféle krikszkrakszokat firkálni, amik semmihez se hasonlítanak ezen a világon, ugyan mirevaló ilyen bolondságokat csinálni?

- Szeretném, ha ember lenne belőled, gyerekem - rezzentett ki apám abból a nagy hallgatagságból, amibe beleestem, míg ezeket elgondoltam.

- Az is leszek édesapám - feleltem rá hirtelen, de aztán jobbnak láttam lenyelni a többit, amit mondani akartam. Hogy ember lesz én belőlem, nem is kicsi. Címeres nagy úr, ország bírója! Csak én egyszer nyomára jöjjek azoknak a kincseknek, amiknek a bűbájos Küsmödi a tudója.

Persze a Küsmödi kincsei meg nem menthettek volna engem a Kese kalapos iskolaműhelyétől, ha drága jó édesanyám meg nem ment. De ő az ölébe húzott, és megcirókálta a bozontomat.

- De ilyen télben nem adom ám ki szegénykémet a házból. Gyenge virágszálam, dehogy eresztem ki ebbe a vad időbe! Tél fagyában, hófúvásban botorkálni, hogy engedhetném! Hóban elbukna, jégen elcsúszhatna, rossz gyerekek megkergethetnék, kutyák megszaggathatnák. Kese kalapos tudományát nyáron is megtalálhatja. Aztán meg annyit én is tudok, mint az a vén szeleburdi. Ne félj kincsecském, úgy megtanítlak én téged írni, olvasni, hogy püspökkorodban se felejted el!

- No azt megnézzük - nevette el magát édesapám. Én magam is azt gondoltam, hogy no azt szeretném látni, mikor énbelőlem szülém tudós embert csinál.

Hátpedig azt csinált. Olyan fortélyt eszelt ki, amilyen csak anyaszívektől telik.

Akárhogy fűtötték a búbost, a malomszoba ablaka egész télen át ki nem engedett. S az a befagyott ablak volt az én szobatáblám, édesanyám gyűrűs ujja rajta a palavessző. Lesz-e valaha a világon gyémántból faragott íróvessző, mely drágább lehetne a munkában megbarnult, jeges vizekben megvörösödött, éles szelektől reszelősre fújt vézna ujjnál, mely sütés, főzés, mosás, mosogatás után fáradhatatlanul kopogott a jégvirágos üvegen? És lesz-e valaha a világon szépírómester, aki utánozni tudná azokat az ide-oda csúszkáló, hol hanyattvágódó, hol orrabukó furcsa ákom-bákomokat, melyek korcsolyázó tündérkék szeszélyes lábnyomához hasonlítanak.

Sokat sírtunk, sokat kacagtunk azon a télen. Voltak gonosz, makacs betűk, amelyek nem akartak szót fogadni tanítómesterünknek se, és voltak kedves, derék, barátságos betűk, amiket az én ügyetlen ujjam is egyszerre elő tudott hívni. A *„g”* betűnek sohase fogom megbocsátani azokat a könnyeket, melyek a világ legdrágább szeméből omlottak miatta. S az *„o”* betűre mindig úgy fogok gondolni, mint áldásra nyitott szájra. Ezt kedveltem legjobban, mert ez volt a legkönnyebb. Le tudtam írni a számmal is: csak rá kellett lehelnem egész közelről az ablakra. Egyszer ugyan odafagyott az orrom hegye, de édesapám megvigasztalt azzal, hogy marad abból elég, ha a fele lefagy is.

A világból pedig csak annyit láttam ezen a télen, amennyit a jégbe karcolt betűkön keresztül látni lehetett. Fagyott madarakat a hóban. A Báró cigány rőzseszedő gyerekeit. Néha egy-egy ijedt nyulat! Egyszer messziről az öreg Küsmödit is láttam egy nagy H betűnek a létrájában.

Azon az estén ezt a szót kapartam bele a jégvirágok mezejébe:

KINCS

Édesapám odaállt mögém a mécsessel, hogy jobban lássa, mit dolgozom. A betűk árnyéka óriássá nyúlva vetődött ki a hóra, s úgy reszketett a mécs lobogásában, mint valami varázsírás.

- Te, az S-et megfordítva írtad - kacagott édesapám -, nézd, így kell azt írni.

Azzal a körmével egy rendes S betűt hasított az ablak jegébe. De én ravaszul csóváltam a fejemet, hogy engem nem lehet bolonddá tenni. Tudom én, hogy az az igazi, amire szülém tanított.

S ha gyorsan írok, most is sokszor megesik velem, hogy megfordítva írom az S-et, mint ahogy falusi, szabók cégtábláján látni. S mikor észreveszem a hibát, mindig teleszalad a szemem könnyel, és megcsókolom a szívemmel a ráncos öreg kezet, mely a kígyóbetűt először mutatta meg nekem.

Szép karácsony szép zöld fája...

Nyolcéves voltam, a harmadik elemibe jártam, és először léptem a közszereplés terére. A közszereplés tere az öregtemplomunk volt. Úri divatot kezdtek a városunkban, karácsonyfát állítottak föl a szentélyben, az oltár mellett, s kerestek valami alkalmas kis rongyost, aki a mennyei fenyőt felköszöntse. No, szegény gyereket akkor se kellett Félegyházának Szegedtől kölcsönkérni, futotta a kiskunoknak a maguk emberségéből is. De a bibliai példázat szerint sokan voltak a hivatalosak, kevesen a kiválaszthatók. Az egyik selypített, a másikat nagyon kamaszollották, a harmadikat csak segédlettel lehetett volna a karácsonyfa alá állítani. Tudniillik olyan körültekintő személlyel, aki az orrocskáját rendben tartsa, ami azonban mégsem szokásos ilyen ünnepi alkalomnál. A legtöbbnél meg az volt a baj, hogy az ijedtségtől elállt a szavuk, ami ugyan bajuszosabb ünnepi szónokokkal is megesik, de azok nem fakadnak sírva, hanem köhögéssel segítenek magukon. Utoljára bennem összpontosult a közbizalom. Elég rongyosnak találtak, sápadt kis arcom volt és fésűt nem álló vad-fekete hajam, s csengett a hangom, mint valami úri kisasszonyé.

- Aztán nem félsz majd, kisfiú? - emelte fel az állam valamelyik tanító úr.

- Nem félek én, csak a kutyáktól - mondtam önérzetesen, s kicsit halkabbra vettem a szót - meg a Bakteroktól.

Megnyugtattak, hogy ezeket nem eresztik a templomba, s kezembe adták a köszöntő verset, amit Fehér tanító úr írt, Isten nyugtassa a haló porában. Szép hosszú vers volt, a két első sorát még akkor is el tudom mondani, ha majd odafönt a nagy vizsgán találkozom a tanító úrral.

Szép karácsony szép zöld fája,
Mondsza csak, honnan jövel?

Sok ilyen sose hallott furcsa szó volt benne, mint a *mondsza* meg a *jövel*, s ezekkel ríkattam meg legjobban a Daru utcai nemzetet a próbaszavalásokon. Akkor tapasztaltam először, hogy a szónok mindig akkor éri el a legnagyobb hatást, ha olyant mond, amit maga sem ért meg.

Minden program szerint ment, még az idő is előírásosan viselte magát. Karácsony böjtje reggelén akkora jégcsapok lógtak a tetőnkről, hogy a feldobott sapkámmal le bírtam törni a hegyüket. Azóta se szopogattam jégcsapban olyan jóízűt. Olyan rothadt zsindelyzamatú volt, amilyent semmiféle cukrász nem tud produkálni. Amellett a torkot is edzette, és nagy önbizalmat csepegtetett belém. Kezdő szónokoknak nagyon ajánlhatom, a jégcsapszopogatástól elmúlik minden lámpaláz.

Azt nem vettem észre az úton, hogy fáznék, mert szegény édesanyám rám adta a nagykendőjét, csomóra kötve hátul a derekamon. Csak azért hullott a könnyem, mert az orromat meg az államat harapdosta a hideg. De hát ez nem szúrt szemet senkinek, télen minden rendes orr cinegét fog. A tanítóké, tanítónőké is azt fogott, akik az iskola sarkán toporogva várakoztak rám. Egészen másért akadt meg rajtam a Honthy Berta kisasszony áldott szeme.

- Attól félek - mosolyodott el, mikor meglátott -, hogy ez a kisgyerek egy kicsit túlozza a rongyosságot. Mégis csak kellene rá valami kabátot adni.

Mindenki igazat adott neki, de hát hol vegyenek most egy gazdátlan kabátot? Az volt a terv, hogy az ünnep után majd Szente tanító úr elvisz a Stross szomszéd boltjába, és ott fölruháznak a Jézus nevében, de azt előbb meg kell szolgálni. Szerencsére, az iskolaszolga ott ment el mellettünk, sietett a templomba, perzsia-galléros ünneplőben. Nagyon mogorva, öreg férfiú volt, de azért most beharmatozták az égi magasok a lelkét.

- Én odaadhatnám a gyerkőcének addig a bekecsemet - mondta egy kicsit vontatva, mintha csudálná önmagát.

- No, ezt megfizeti az Isten, Károly bácsi - repkedett Berta kisasszony, s mindjárt neki fogott kigombolni a jó embert a bekecsből.

- Jaj, kérem, én nem ezt gondoltam - hőkölt vissza ijedten az öregember -, hanem a hétköznaplót. Már hozom is, kérem.

Hát nem lehet mondani, hogy nem hozta volna, mert csakugyan kihozta a hétköznaplót. Azt, amiben söpreni, fűteni, lámpát pucolni szokott. Rám is adták, és bizonyosan nagyon jól állhatott, mert mindenki mosolygott rám, aki meglátott benne. Csakugyan egészen eltakarta a rongyosságomat, alul csak a csizmácskám hegye látszott ki belőle, a kezem pedig egyáltalán ki sem látszott, a kezem feje a könyökéig érhetett. Arra is emlékszem, hogy nagyon finom petróleumszaga volt az első úrikabátnak, amit viseltem, egészen más, mint az otthoni petróleumé - ma is mindig érzem ezt a finom szagot, valahányszor díszmagyart látok.

A zsúfolt templomot se felejtem el soha, ahová alig tudtunk utat törni: elül az úri rendek, aztán a subás, ködmönös kiskunok, a berliner-kendős öregasszonyok, a sötét oltárokon csillogó viaszgyertyák szaga összekeveredve a karácsonyi früstökével, a mézesfokhagymáéval - olyan nagy volt minden és én olyan kicsike! Igen, ez Osza tanító úrnak is szöget ütött a fejébe, mikorra beviaskodtuk magunkat a szentélybe, és közölte aggodalmát Agócs főtisztelendő úrral.

- Székre kellene állítani ezt a hüvelykmatyit, hiszen így egészen elvész!

Szólították is a harangozót, de az vállvonogatással felelt a sekrestye-ajtóból. Emberhalál lesz abból, ha ő megpróbálja székkel törni át ezt a tömeget!

- Föl kell tenni a kőpadkára a gyereket! - mondta valaki, s már akkor föl is nyalábolt valaki, és ráállított a márványkorlátra, ami a szentélyt elválasztja a hajótól. Egyszerre mindenkinél magasabb lettem egy fejjel - ó, nem leszek én soha többet olyan nagy, mint akkor voltam a félegyházi öregtemplomban! Egy magasságban volt a fejem a piros ruhás Máriácskáéval, aki a legsötétebb oltáron lakott üvegházában, és mégis oda sütött rám a mosolygása, és mégis rásimította a kezét a szívemre, amely nyugtalanul vert ebben a szédülős magasban, és azóta is ott tartja nehéz órákban, és tudom, hogy el se veszi onnan a halálos órák párnájáig.

Sokáig, nagyon sokáig álltam ott, mert meg kellett várni, amíg a polgármester úr megjön, a karácsonyi gyertyácskák meggyújtása is nehezen ment, mert Fekete harangozó sohase próbált még ilyent életében, és olyan fohászokat morgott közben, amiket talán nem is találtak illendőeknek a kerubinok, és én már kezdtem álomba zsibbadni a márványpadkán. De végre minden gyertyán kinyílt a lángvirág, és Szente tanító úr megrántotta rajtam az úri kabátot:

- Csak bátran, Fercsikém!

Hát mért ne lettem volna bátor. Csengettyűzött a szavam az emberfejek felett, mint az angyaloké a bethlehemi mezőkön:

Szép karácsony szép zöld fája,
Mondsza csak, honnan jövel?

Itt az instrukció szerint szétvetettem a két karomat, és a hosszú, lelógó kabátujjak akkorát lebbentek, mintha valóságos szárnyaim nőttek volna. Ez olyan öröm volt nekem, hogy ha kellett, ha nem, minden strófa után röppentem egyet. Ki is gesztikuláltam magam az egész életre, de szereztem is olyan sikert a Fehér tanító úr költészetének, hogy még Mihály arkangyal is abbahagyta a szószék oldalán a sátántaposást, és szalutált a lángkardjával.

- Ember vagy, Fercsike - jelezte Szente tanító úr annak a pillanatnak az elérkeztét, amikor a szónokot minden elfogadható oldaláról üdvözlik. - Most már lejöhetsz, add ide a kezed!

Persze csak a kabátujjat adhattam oda, amelynek felsőbb régióiban a kéz tartózkodott, de azért nem a kézzel volt baj, hanem a lábbal. A lábak nem akartak mozdulni, mintha gyökeret vertek volna a kőben.

- Gyere hát, nem hallod? - rántotta meg a tanító úr mosolyogva a kabátujjat. - A nagyságos úr akar megsimogatni.

Egy nagyságos úr volt akkor az egész városban, a követ, az pedig akkor Holló Lajos volt. Felejthetetlen szép férfiarca már akkor ott mosolygott alattam. Átölelte a térdemet, és a hangja már simogatott:

- Gyere, kispajtás, majd leveszlek.

- Nem... nem ereszt a lábam - motyogtam pityergőre görbült szájjal. Megijedtem, mert csakugyan úgy éreztem, mintha a lábam hozzánőtt volna a kőhöz.

- Mi a macska? Nem ereszt a lábad? - nevetett Holló, s erősen magához rántott.

Az egyik lábam elszabadult, de abban a percben el is jajdítottam magamat, és pedig jó kiadósan.

- Jaj, jaj, jaj, ne bántson!

A mosolygó arc lehajolt a lábam fejéhez és - Berta kisasszonytól hallottam később - vérehagyottan emelkedett föl.

- Szent Isten, ennek a kisgyereknek odafagyott a lába a kőhöz!

A másikat már óvatosan engesztelték föl, mert az még jobban összebarátkozott a márvánnyal. A vakarás kiderítette, hogy talpatlan csizmácskákban léptem a közszereplés terére, s azért nem tudtam róla többet elmozdulni. Ami jeget, havat fölszedtem útközben, az álltomban először elolvadt a meleg a talpam alatt, azután megfagyott, és hozzátapasztott a kőhöz.

- Sebaj, kikerül a maga foltjából - nyomogatta a lábam Sor doktor úr, ahogy ott feküdtem összeszorított szájjal a követünk ölében. Tudta a doktor úr, hogy a kenyérsütögető asszony fia vagyok, hiszen én vittem hozzájuk minden pénteken a kenyeret, azon melegen, ahogy a kemencéből kiszedtük, és különben is ismerte a fajtámat, hiszen a szegények doktora volt a kis kopasz ember. Hanem azért azt mondta, hogy jó lenne elszalajtani Deskóért a városi előfogatosért.

És így ültem életemben először úri hintón, amely csak lépésben haladhatott a bőrruhás kiskunok és berliner-kendős asszonyok sokadalmában, akik eltűnődtek a templomtéren, meg a világi dolgok változandóságán. Sokan még akkor is törülgették a szemüket a meghatottságtól, és dicsérték a szép úri kitalálást, különösen a női nemen levők, egy-két öreg szüle azonban elégedetlenül reszkettette a fejét, hogy az urak már a templomból is panorámát csinálnak, és *szavalatot* tartanak az oltár előtt.

- A mi kisfiunk volt az, sógorasszony - próbálta mentegetni apám, anyám az urakat, ha ismerőst láttak egy-egy tanakodó csoportban. De aztán felhagytak a népek fölvilágosításával, mert a népek hol kinevették őket, hol zavartan hümmögtek, hogy mi érhette Márton sógorékat ezen a szent napon? Majd éppen az ő gyereküket karolják fel a urak Krisztus urunk áldott születésén. Nagyon fehérképű volt a fiatal, aki papolt, a szaván is érzett, hogy mandulával etetik azt otthon, bizonyosan valami nagy nembül való úrfiú volt, ugyan úri kisasszony is lehetett, mert nagyon sergette-pergette magát.

Én pedig nem éreztem semmit a királyi dicsőségből, amellyel bevonultam a Daru utcába, csak azt éreztem, hogy parázs sütögeti a lenyúzott talpaimat. És akkor támadt először világtalan kis agyamban az a gondolat, hogy van egy téli Isten is, aki más, mint az az Isten, aki a nyarat mosolyogja.

Három Matyi

Szomorú kis iskola volt az a mienk, ahol én a betűvetést tanultam. Se ajtaja, se ablaka, ahogy a mese mondja. Azaz, hogy volt biz azon ablak, de csak akkora, hogy nem fért be rajta annak a bolondos napraforgónak a virágtányérja, amelyik előtte ágaskodott. Annál nagyobb volt az ajtó; máig is csudálom, hogy ki nem sétált rajta az egész iskolaszoba. S ezen az öreg ajtón akkora repedések voltak, hogy a tanító úrék macskája mindig azon ugrált be, ha a Bodri kutya meg akarta szabni a bundáját.

Ti persze azt gondoljátok, hogy én most csak mókázok mesemondó jó kedvemben. Az ám, azóta nagyon sok esztendő megette egymást: de a tenyerem tán még ma is csupa seb a padfaragástól.

Nekünk magunknak kellett összeiszkábálni azt a padot, amelyiken ültünk. Összeállt két-két jó pajtás, s addig fúrt-faragott, míg meg nem volt a pad. Egyik végén ült az egyik gyerek, másikon a másik. Biz azon nem esett olyan kényelmes ülés, mint a mostanin, hanem azért mégis pingáltunk mink akkora „f" betűket, hogy alig fértek a palatáblára. Csak éppen a nyakravalójuk adott sok dolgot, azt sehogy se tudtuk jó helyre kötni. Bele is merültünk a nagy munkába úgy, hogy meg se hallottuk a kopogtatást a csupa hasadék ajtón. Csak akkor ütöttük fel a fejünket, mikor már a tanító úr előtt állt a jövevény. Mezítlábas, vékonydongájú, sápadt fiúcska. Csuda, hogy el nem vitte a szél, míg idáig ért.

- Mi kéne, ha vóna, öcsikém? - kérdezte a tanító úr.

- Iskolába szeretnék járni - suttogta félénken a gyerek.

- Miféle legényke vagy te? Mi szél hozott ebbe a mi falunkba?

- Se apám, se anyám. Egy falubeli rokonom hozott ide magához.

- Kicsoda az a rokon?

- Öreg Banos pék.

Öreg Banos pék volt a legágrólszakadtabb ember a falunkban, belőle űzött tréfát minden pajkos siheder.

- Hát neked mi a neved?

- Három Matyi.

Mesében se lehet ilyen furcsa nevet hallani. Tanító urunk is elmosolyogta magát, s föltette a nagy kerek pápaszemet, úgy vette szemügyre szegény Három Matyit.

- Egy Matyinak is kicsi vagy, fiam, hát még háromnak! Hol adjak én most egyszerre három embernek helyet az iskolában?

Egyszerre összebújtunk valamennyien és csendesen morogtunk:

- Ide nem ül! Ide nem fér! Csináljon magának padot!

Három Matyi zavarodottan sütötte le a szemét, s forgatta a kezében konya kalapját.

- Tudod mit, fiam - mondta a tanító úr. - Telepedjél meg a kuckóban. Ott lesz csak a jó világ a télen.

Nagy boglyakemencéje volt az iskolánknak, annak a zuga lett a Három Matyi tanyája. Sohse volt még kuckónak odavalóbb lakója. Világéletemben nem láttam gyámoltalanabb teremtést a mi Matyinknál.

Jókedvünket rajta tölthettük: soha annak szavát nem vehettük.

Annál többet vette a tanító úr. Karácsonyra Három Matyi volt a legjobb deák. Ha valami kérdést egyikünk se tudott: mondjad csak, Három Matyi! Ha mindnyájunknak megbicsaklott az esze a számtani példában: ugorj csak, Három Matyi! Ha írt, csupa gyöngyszem; ha leckét mondott: mint a vízfolyás.

Hanem egyszer annál csendesebb lett Három Matyi, még ha a tanító úr kérdezte is. Leckéjét ha fölmondta, csak makogott, hogy kín volt hallgatni. Mocskos, rendetlen az írása, hogy rossz volt nézni. Elhányta a betűket, hogy csak úgy kiabált egyik a másikért. Ha a tanító úr szólította, nem ugrott, mint a labda, hanem vánszorgott, mint egy törött szárnyú veréb.

- Mi bajod neked, Matyi fiam? - tudakolta tőle sokszor a tanító úr, megsimogatva beesett, sápadt orcáját.

- Nincs nekem semmi se - motyogta Matyi bágyadtán, s olyan fáradtan dőlt vissza a kuckóba, hogy szinte megsajnáltuk.

Nem haragudtunk már rá, hiszen nem volt már jobb deák ő se, mint mink. Nem dicsérte már a tanító úr se.

Szegény Matyi egyre fogyott, mint a megszegett kenyér. Egyszer megesett vele, hogy elaludt az iskolában, kezéből kiesett a könyv, s nem ébredt fel e zajra. Nekitámasztotta a fejét a kemencének, s úgy elszundikált, hogy csak arra ébredt fel, mikor a tanító úr megrázta a vállát:

- Kedves fiam, szedd össze a holmidat, és menj haza. Aki elalszik a könyve mellett, annak nincs semmi keresete az iskolában.

A fiú kivörösödött szemét a tanító úrra vetette, de nem szólt semmit. Összeszedte az egyetmását, s könnybelábadt szemmel kiment az iskolából.

Tanító urunk szomorúan nézett utána, aztán kedvetlenül járt le s fel az iskolában, kisvártatva pedig fölvette a kalapját:

- Gyerekek, legyetek csendben. Elmegyek Három Matyiékhoz.

Nem is volt nekünk kedvünk semmi dévajsághoz. Azon tanakodtunk, mi lesz most Három Matyival, mikor egyszerre csak visszajött a tanító úr, karján hozta Matyit, mint egy beteg galambot.

- Fiúk, álljatok fel! Tiszteljétek meg vele ezt a kis pajtástokat aki különb hős, mint Kinizsi Pál volt. Kinizsi Pál erős férfi volt, a hadakozás neki játék. Három Matyi gyönge, mint a harmat, s ez a gyönge gyerek négy hét óta alig fogta le a szemét éjféltől reggelig. Négy hét óta beteg az öreg Banos pék, s azóta Három Matyi süti helyette a kenyeret. Fiaim, becsüljétek meg ezt a kis hőst! Melyiktek ad neki helyet maga mellett?

Talpra ugrott az egész osztály:

- Én is, én is!

Egész életemben büszke leszek rá, hogy Három Matyi mellettem választott helyet magának.

A szánkó

Kegyetlen hideg tél volt, azóta se tudok hozzáfoghatót. Fenékig befagyott a patak, a verebek megdermedve hullottak le a fákról, a háztetőről olyan vastag jégcsapok meredeztek, hogy kővel is alig bírtuk őket lehajigálni. Először a báránybőr sapkánkat vagdostuk hozzájuk, de evvel nem sokra mentünk. A fülünk megfázott, a sapka a tetőn maradt, s ami a legnagyobb baj volt: a jégcsap se esett le.

Még jobban szerettünk a hóban játszani. Akkora hó volt, hogy alig látszottunk ki belőle, ástunk is benne akkora barlangokat, hogy akár a medvék királya ellakhatott volna bennük. Persze a medvének több esze volt, mint hogy hópalotában lakott volna. Nem is fagyott el se keze, se lába, mint nekünk.

Legkülönb mulatság mégis csak a szánkázás volt. Szomszédunkban lakott a bíró. A bíró csináltatott a fiainak olyan szánkót, hogy annál szebb még nem volt a világon. Még most is sokszor álmodom vele így tél idején. Kőrisfából volt a talpa, diófából a karja, az ülése lószőrvánkos, beterítve bársonyposztóval, a lábtakaróján bolyhos szőnyeg. Be volt festve az egész szép pirosra, tán a kötele is selyemből volt.

Megvolt a mesés szép szánkó, de nem volt, aki húzza. Nagy úr volt akkor Bíró Pali is, Bíró Gyuri is, mind a kettő csak húzatni akarta magát. Engem fogtak be, meg egy másik szegény gyereket, a Favágó Jánoskát.

- Egyszer ti húzzátok, máskor mi ülünk benne - biztattak a bíró fiai.

Bántuk is mi a csúfolódást, csakhogy hozzáférhettünk a szánkóhoz. Gyuri, Pali elnyújtózkodtak nagyurasan a puha ülésben, mi ketten nyakunkba akasztottuk a cifra istrángot, szél se érhetett a nyomunkba aztán. Meg se álltunk az ötödik fordulóig, ott is csak lélegzetet venni.

Így tartott ez egy hétig, hanem Favágó Jánoska már akkor olyan búsan lógatta a fejét, mint egy igazi ló. Meg is kérdezte tőle a kisebb gazdánk, a Bíró Pali, hogy tán kevesli az abrakot?

- Szeretnék már egyszer én is beleülni a szánkóba - motyogta félősen Jánoska -, csak egyetlenegyszer, csak egyik saroktól a másikig!

Bíró Gyuri nevetve csördítette meg fejünk fölött a pántlikás ostorát:

- Mást nem kívánnál, kis rongyos? Nem olyan gúnyához csinálták ezt a szánkót, mint a tied.

Pali még jobban rákiáltott:

- Örülj, hogy húzhatod. Gyi, Szellő, gyi Bogár!

Összenéztünk Jánoskával, s akkorát rántottunk a szánkón, hogy mind a két gazdánk kigurult a hóra. Olyat hemperedtek, hogy öröm volt nézni, ámbátor igyekeztünk elhordani az irhát.

Hanem aztán megbántuk, amit tettünk. Másnap majd meghasadt a szívünk, mikor a bíró fiai elszánkáztak a ház előtt. Most már a Szabó Gergőék húzták őket.

Ekkor énnekem egy gondolatom támadt:

- Jánoska, van egy hatosod?

- Volt tavaly, de labdát vettem rajta.

- Tudod mit, Jánoska? Ha neked is volna egy hatosod, nekem is, vennénk rajta szánkót.

Másnapra kerítettünk pénzt. Én a Csacsadér vargától kaptam, mert segítettem neki kivinni a csizmákat a piacra, Jánoska meg eladta a labdáját meg a márvány golyóját meg a bicskáját a molnárinasnak.

Délután elmentünk a szenesboltba, vettünk a pénzünkön egy szenesládát. A ládát félig megraktuk szalmával, a fenekére szögeztünk két gyalult deszkát, kerítettünk egy ruhaszárító kötelet, s azt ráerősítettük a láda két oldalára. Megvolt a szánkó.

Biz az nem egészen olyan volt, mint a bíró fiaié, de éppúgy csúszott.

Az udvaron próbáltuk ki, mert az utcára szégyelltünk kimenni a másik szánkó miatt.

Hanem az udvar kicsi volt.

Megegyeztünk, hogy kimegyünk a falu végére, ahol senki se lát. Közökön, zigzug utcákon bujkáltunk kifelé, hogy ne találkozzunk a bíró fiaival. Fújt a szél kegyetlen, sodorta a tetőkről az arcunkba a havat, de nem törődtünk vele. Csak arra gondoltunk, hogy milyen jó lesz szánkóba ülni. Először Jánoska ül bele, én elhúzom a kis erdőig, ő meg engem vissza. Jaj, istenem, de jó lesz!

Kiértünk a falu végére. Az utolsó ház a Kati nénié volt, az öreg koldusasszonyé. Rogyott kis szalmás kunyhó, se udvara, se kerítése. Most csupa hó és jégcsap az egész kunyhó, csupa dér még az ajtókilincs is. A Kati néni kutyája, a szegény Morzsa, ott nyöszörgött a küszöbön.

- Megállj, Ferkó - mondja a Jánoska -, eresszük be ezt a szegény kutyát, mert megveszi idekint az isten hidege. Az öregasszony bizonyosan alszik.

Belöktük az ajtót, a Morzsa csaholva szaladt előre.

Kati néni ott gubbasztott a vackán, elkékült orcával, dideregve vékony kendőjében. Olyan hideg volt odabent, hogy még a tűzhely sarkait is kivirágozta a dér.

- Nem égett ebben a tűz, lelkeim, már három nap óta. Sem egy marék szalmám, sem egy gyújtat fám. Majd megfagyok, lelkeim - sóhajtozott az öregasszony.

Jánoska rám nézett, én meg őrá. Előhúzta a sarokból a baltát, kiment, csattogott, pattogott odakint: fölvágta tűzrevalónak a szánkót.

Kisvártatva hatalmas tűz lobogott a kunyhóban. Égett a szánkó. A mi szánkónk, amelyikbe egyszer se ültünk bele.

A szánkódarabok piros lángja hosszú csíkokban táncolt a falon, amely mintha sírt volna örömében, ahogy a dér leolvadt róla. Az öreg koldusasszony orcája is színesedni kezdett. Ahogy ránk vetette háládatos tekintetét, a mi szívünkben is valami melegség támadt. És egyszerre megsajnáltuk a gazdag bíró fiait, akik érzik, hogy milyen jól esik repülni a szánkón, de nem tudják, milyen jól esik jót tenni a szegényekkel.

Mikor én telkesgazda voltam

Egy minden világi huncutságban jártas barátom azt kérdi tőlem a minap, hogy miért nem jelentkezem én földigénylőnek.

- Én? Hát már hogy jelentkezném? Hiszen nem vagyok én se paraszt, se rokkant katona.

- Annál több kilátásod volna rá, hogy földet kapsz.

Ebből látnivaló, hogy a barátom humorista. (Van is rá jussa, mert különben temetkezési-társulati tisztviselő, és tessék megfigyelni, hogy akik a halállal valami összeköttetésben vannak, azok mind hajlamosak a humorra.) Hát én nagyon szeretem a humoristákat, de még az ő kedvükért sem igénylek földet. Egyszer már megpróbáltam, de akkor úgy megégette a kása a számat, hogy én arra még egyszer rá nem kívánok.

Akkor volt az, amikor az iskolába beadtak, és az egész ház odavolt az örömtől, hogy én a kultúrával keveredtem baráti viszonyba a kanászi vagy szűcsipari pálya helyett. (Mert családfám szerint erre a kettőre lettem volna predesztinálva.) Még a Szana kutyánk is azzal ugatta el kapuhasadékról a cigánygyerekeket:

- Op-hop-hop-hop-hó! Nekünk már diák fiunk van!

Csak én nem akartam sehogy se beleszokni a tudományos életbe. Már a harmadik palatáblát törtem el, de még mindig nem találtam semmi örömet a kultúrában. Mikor pedig odáig értünk, hogy először nyomtak tollat kezembe, majd ríva fakadtam.

Pedig piros szára meg réznyaka volt életem jövendőbeli kínzószerszámának. Édesapám maga vásárolta a Valódi boltosnál, akit azért tiszteltek így, mert minden portékáját azzal ajánlotta, hogy „valódi”.

- Ez valódi kalamus - dicsérte a pennát.

- Szép szerszám - tódította édesapám. - Ugye, hogy szép?

- Szebb a vasvilla - mondtam durcásan.

- Könnyű szerszám.

- Könnyebb a karikásostor.

- Írástudónak mondják azt, aki ezzel bánni tud.

Erre már kibuggyant belőlem a keserűség. Földhöz vágtam a piros tollat. Nem akarok én írástudó lenni! Én gazdaember akarok lenni!

- Mit akarsz te? - nyugasztotta édesapám a vállamon a kezét, de úgy ám, hogy egyszerre felkaptam a tollat.

- Jaj! - mondtam. - Inkább írástudó leszek.

Apám az állam alá tette a tenyerét.

- Mást mondok én neked, fiam-uram. Ha leteszed az exámentot, nyárra beállhatsz próba-gazdának a magad földjén.

Akkoriban még bolonddá lehetett tenni az embert a szebb jövővel, jobb jövővel. (Ma a pólyás-gyerek is elsivalkodja magát, ha a jövendőről beszélnek: „no hát, no hát!”) Nekiveselkedtem a tudománynak, s akkora jutalomkönyvet kaptam a vizsgán, hogy alig bírtam haza. (Nagyon

alkalmas jutalomkönyv volt, az volt a címe: *Adomák és veszemék, írta Dvorcsák János.* Ez volt az első klasszikus író, akivel megismerkedtem.) Édesapám szavatartó ember volt. Másnap kiballagott velem a szőlőnkbe, odaállított a *pusztaföld* sarkába.

- Látod azt a vakondok-túrást?

- Látom.

- Hát azt a másikat?

- Azt is.

- No hát, ami a két vakondok-túrás közé esik, az a te földed. Tégy-végy rajta, ahogy neked tetszik. Én bele nem szólok, mert én csak szomszédod leszek.

Nem volt nagy a föld, de volt abban minden. Egy bokor sárgadinnye, két bokor saláta, három bokor kukorica, négy bokor sárgarépa, öt bokor mák; most körülbelül az ötödik fizetési osztály felel meg neki.

Bukfencet vetettem volna örömömben, ha idejekorán eszembe nem jut, hogy a kisgazdák nem szoktak bukfencet hányni. (Még akkor nem kerültek be a parlamentbe.) Így csak körülnéztem ragyogó orcával: ugyan látják-e sokan az új földbirtokost?

Nem látott biz engem egy vén varjúnál egyéb, az is azt mondta, mikor keresztülszállt a földem fölött:

- Kár, kár!

No, azért is megmutatom, hogy nem kár. Kaptam a kapát, és olyan szerencsésen megkapáltam a kukoricámat, hogy mind a három bokrot keresztülvágtam a tövén.

- Sebaj, szomszéd - vigasztalt édesapám -, legalább erre nem lesz több gondod.

Olyan munkás nyaram azóta se volt, pedig azóta se igen töltöttem légyfogással a nyaraimat. Hólyagosra törtem a kezem, jajgattam a nyakamra, nyögtem a derekamra, ólomnak éreztem a lábam. A tetejébe pedig édesapám mindig azzal biztatott:

- Nono, Ferenc szomszéd, lesz ez még rosszabbul is!

Hát lett is. Se látszatja, se foganatja nem volt az igyekezetemnek. A mákjaimat mind kifurkálta a furulyásbogár; a sárgarépámnak csak a levele maradt: a répáját megette a cserebogárkukac; a salátámnak pedig éppen levele nem maradt: lezabálta a csiga.

Nem maradt a gazdaságból egyéb, csak a dinnyebokor, de az aztán megszenvedtetett az egészért. Ha keveset locsoltam: sárgult; ha sokat locsoltam: feketedett; ha a nap sütött: fonnyadt; ha a nap nem sütött: bágyadt. Mikor virágzott: megszaggatta a jégeső; mikor kötött: megverte a ragya. Dinnyeérésre nem maradt több rajta kettőnél.

Azokat aztán, mikor érőfélben voltak, őriztem reggeltől estig. Még a darazsakat is elkergettem róluk. Hanem az apámat hiába kértem, nem nézte meg a dinnyémet.

- Nem akarom őket megverni szemmel. Majd, ha megérnek, szomszéd.

Nyár végére megértek. Jelentettem az apámnak, s együtt ballagtunk ki dinnyét szedni. Ahogy odaérünk a mezsgyére, eljajdítom magam:

- Jaj, az egyik dinnyém ellopta valaki az éjszaka!

- El azt - bólintott rá édesapám. - Hja, szomszéd, attól lopnak, akitől van mit.

No, legalább az egyiket meghagyta a jó ember. Leszakajtom az indáról, nekifogom a kisbics-kámat a ripacsos hajának.

- Hohó - kapta meg a kezem az apám -, hát hogy gondolod azt? Ezt én viszem el adóba.

- Adóba?

- Hát, ha énrajtam megveszik az adót a földemért, én is megveszem rajtad. Ilyen a gazda sora, lelkem, gyerekem.

Valami keservesen elríhattam magam erre, mert mindjárt megszánt az apám.

- No, ne félj, a dinnyéd árát neked adom. Vehetsz rajta vetőmagot jövő esztendőre.

- Inkább könyvet vegyünk, édesapám.

Meg is vettük az Istenfélő Genovéva históriáját, s így lett belőlem írástudó.

Ez az életem fátuma. Akkor voltam paraszt, mikor az volt az utolsó mesterség, s akkor vagyok írástudó, mikor csak írástudatlannak érdemes lenni.

A ködmön

Mikor én a tanyáról bekerültem a városi deákiskolába, mindjárt az első órában megitattam az egereket.

Úgy hullott a könnyem, hogy szinte kopogott a padon.

- Mi baj, kisgyerek? - kérdezte tőlem a tanár úr.

- Eszembe jutott édes szülém - zokogtam keservesen.

No, lett erre olyan kacagás, hogy én azt még most is hallom. Szégyenletemben aztán ki se mertem nyitni a számat, mikor a tanár úr azt kérdezte:

- Mi a neved, fiam?

- Marci kisasszony - vihogta el magát egy nagy, vállas, erős fiú a legutolsó padban. Vas Matyinak hívták, nemhiába hogy olyan is volt, mint a vas-ék.

Attól fogva aztán rajtam veszett, énrajtam, ez a név, s megkeserítette az egész életemet. Mikor legelőször kihívtak felelni, Vas Matyi megint elvihogta magát a hátam mögött:

- Marci kisasszony!

S arra én úgy megszégyelltem magam, hogy se bűt, se bát nem tudtam mondani. Se akkor, se azután soha többet Akárhogy tudtam a leckét, ki nem tudtam a számat nyitni, mikor fölálltam. Mindig a fülembe ütődött olyankor a Marci kisasszony. Olyankor is hallottam már, mikor nem mondták.

Tanultam pedig én otthon annyit, hogy a házigazdám, a nagyeszű Balla szabó már sokallotta is:

- Ugyan mi akarsz lenni azzal a sok tudománnyal? - kérdezte tőlem, ahogy könyveimet nyalábolgattam a műhely sarkában.

- Szolgabíró, Balla bácsi.

- Hát hiszen az is szép mesterség - azt mondja. - De te már olyan nagyon okos leszel, hogy azzal a nagy ésszel szabó is lehetnél. Látod, akkor te varrhatnád Maconka tanár úrnak a szép kabátot, mellényt.

No, mire a szép ruha elkészült, akkorra otthon is lejárt a becsület. Balla bácsi maga vitte haza a remeket. Ragyogott az ábrázata, mint a nyári nap, mikor elment, de visszafelé úgy jött, mint a jeges eső.

- Tyű, olló meg a cérna! - ráncolta össze a söprűforma szemöldökét. - Rossz hírt mondtak rólad, Márton deák. Nem lesz már belőled szabó, de még szolgabíró se. Mért hagyod itthon az eszedet, mikor iskolába mégy?

- Viszem én azt magammal, Balla bácsi, csak nem merem előadni - törtem el megint a mécsest. S elsírtam-ríttam nagyeszű Ballának, hogy milyen anyámasszony katonája vagyok én az iskolában.

Öreg gazdám megcsóválta a nagy, szürke fejét.

- Ejnye, ejnye, szolgám, hogy előbb nem szóltál? Tudok én orvosságot arrul is. Majd mindjárt lehozom a padlásról.

Azzal letette a tűt, cérnát, föltette a pápaszemét és fölkapaszkodott a padlásra. Vártam le szívszakadva: ugyan mit hoz az ijedség ellen ez a nagyeszű ember?

Nem hozott az egyebet, csak valami ködmönfélét a karján. Csak úgy füstölt belőle a por, ahogy szétterítette az asztalon s megrázogatta gyöngéd szeretettel.

- Mit szól ehhez, deák úr?

- Csúnya jószág, látom.

- De szép volt ám ezelőtt negyven esztendővel! Volt ennek prémgallérja is, míg a moly meg nem ette! Meg volt ez festve szép sárgára, míg a penész ki nem szívta belőle a festéket! Tele volt ez selyem rozmaringgal, míg az egér le nem rágta róla! Vadonatúj ködmön volt ez, mikor én akkora legény voltam, mint te!

- Föl nem venném száz forintért - mondtam gyanakodva.

- Fölveszed biz ezt, édes öcsém, száz forint nélkül is. Mert ez valóságos csudaködmön. Aki ezt hordozza, az testben-lélekben százszor olyan erős lesz, mint azelőtt volt.

De olyan komolyan mondta az én Balla bátyám, hogy eltátottam rá a számat.

- No, öcsém, ne tátogj, hanem bújj bele. Énbelőlem is azért lett ilyen híres ember, mert ebben nevelkedtem.

Már akkor húzta is rám a rossz ködmönt. A király nem adhatja olyan kevélyen a fiára a bársony palástot.

- Hanem most már aztán tenyeredbe szedd ám a lábad, hogy be ne csukják az orrod előtt az iskolakaput.

Gondolom, azért siettetett az öreg, hogy valahogy a tükörbe ne nézzek. De hiszen elég tükör volt nekem az utca. Még az ismerős kutyák is mind megugattak. Soha annyi jókedvű emberrel nem találkoztam, mint akkor: mindenki a szemembe nevetett. Az iskola kapujában pedig Vas Matyi azzal ugrott elém:

- Nini, gyerekek, Marci kisasszonyt új ruhába öltöztették a tündérek!

- Ohó - gondoltam magamban -, mindjárt kipróbáljuk a csudaködmönt! - S azzal derékon kaptam Vas Matyit, s úgy vágtam a földhöz, hogy jobban se kellett. De még meg is gyömöszöltem a nagy mihasznát:

- Telik éntőlem még több is, hékám; szólj, ha elég nem volt.

De nem szólt az semmit, hanem úgy kullogott be az iskolába, mint a leforrázott farkas. Engem meg úgy vettek körül a többiek, mint valami diadalmas hadvezért. Boldog volt, aki a gúnyám végigsimíthatta:

- Ejnye, de gyönyörű kis ködmön!

- Hátha még azt tudnátok róla, amit én tudok - gondoltam magamban. Nem féltem már a feleléstől se. Tudtam, hogy bátorságot ad a ködmön.

De adott is ám! Mondtam már a leckét, mint a vízfolyás, alig lehetett megállítani. Maconka tanár úr megforgatott előre-hátra. Nem akarta elhinni, hogy én vagyok a Marci kisasszony.

Hazamenet nagyeszű Balla már a kisajtóban várakozott rám.

- No, szolgám, hogy szolgált a csudaködmön? - hunyorgatta ravaszul apró szemét - tett-e csudát?

- Tett bizony! - újságoltam örvendezve. - Nem vagyok már Marci kisasszony.

Nem is lettem az soha többet. Még akkor se, mikor a csudaködmönt lehámozta rólam Balla bácsi.

- Nincs már rá szükség, ne járj benne világ csúfjára - ütögetett hátba nagy nevetve.

Nem is vettem rám többet, de most is üveges szekrényben őrizgetem. Neki köszönhetem, hogy ember lett belőlem.

Kellemes és hasznos tudományok

Ez a történet abból az időből való, mikor a pályaválasztás nehézségeivel küzdöttem. Akkor tapasztaltam először, milyen kicsiségeken fordul meg az ember sorsa. Az enyém azon fordult meg, hogy a jó Isten füleimet igen kicsire szabta. Azért nem akceptáltak semmiféle rendes mesterségben, mert nem esett jó fogás a fülemen. Suszter, kovács, szabó, kalapos mind azon az álláspontón volt, mikor csekély személyemet föltekintette:

- Nem jó matéria. Nem lehet nevelni. - Ez volt a véleménye a bútoriparnak is, meg az élelmezési iparnak is. Azt hiszem, szülővárosom ipari szakmái közt azóta se volt még ilyen szép egyetértés, egész addig, míg a forgalmi adó életbe nem lépett.

Mikor aztán mindenből kifogytunk, édesanyám megfogta a kezemet.

- Nem tehetek mást, gyerekem - mondta szomorúan -, Gergulics úrnál próbálok veled szerencsét.

Gergulics úr könyvkereskedő volt. A boltocskája akkora, mint egy kalicka, két asztal betöltötte az egészet. Az egyik asztal be volt terítve mindenféle históriás könyvekkel: az volt a könyvosztály. A másik asztalon szép rendben sorakoztak a mézesbábok, a tükrösszívek, a kivont kardú mézeskalács-huszárok, a manduláspogácsák: az volt a mézeskalácsüzem.

- Ott a kellemes, emitt a hasznos - járt-kelt Gergulics úr a két asztal közt. - A könyvkereskedelem kellemes tudomány, a mézeskalácsosé hasznos tudomány.

Szegény szülém nagyon meg volt illetődve ennyi tudomány láttára, és alázatosan megkérdezte Gergulics urat, mit néz ki belőlem? Alkalmas leszek-e valamelyik tudományra?

Gergulics úr levetette a pápaszemét, hogy jobban lásson, megforgatott előre-hátra, megdöngetett, hátba ütögetett, s azután akkorát szorított a karomon, hogy belejajdultam. Ez döntötte el a sorsomat. Gergulics úr elégedetten dörzsölte össze a kezét.

- Nagyon gyönge kis legény, semmire se való a világon, az Isten is könyvkereskedőnek teremtette. De ha ráforgatja magát, beletanulhat a mézeskalácsosságba is.

Nem mondhatnám, hogy Gergulics úr azok közé a mesterek közé tartozott volna, akik tudásuk kincseit félnek megosztani a fiatalokkal. Sőt nagyon is közlékeny és nyíltszívű úriember volt. Ahogy az édesanyám elment, azonnal bevezetett a mesterségbe. Elmondta, melyik a krajcáros, melyik a kétkrajcáros, melyik a háromkrajcáros mézeskalács.

- Hát a könyvek, főnök úr? - húzódtam közelebb a könyvosztályhoz.

- Az első sorbelieknek egyhatos az ára, a második sor kéthatos, a harmadik sor háromhatos, aki még ennél is drágább könyvet keres, azt nem szolgáljuk ki, mert az már nem tökéletes ember. Érted-e, öcsém?

Nem dicsekvésképpen mondom, de megértettem. Gergulics úr büszkén nézett körül, hogy milyen gyorsan bevezetett a tudományba, és annyira kegyelmébe fogadott, hogy mindjárt reám is bízta a boltot. Ő meg kiment varjút lőni a szérűskertbe, mert igen szenvedélyes vadász volt. Az ajtóból azonban visszaszólt, hogy ne üljek nagyon közel a kályhához, mert akkor el találok aludni, s ha elalszom, biztosan meggyulladok, az pedig nem jó volna ilyen időben - karácsony hetében jártunk -, mert nagyon akadályozná a forgalmat.

Nem volt szép fülem, de csak felét-harmadát hallottam annak, amit mondott, annyira nekikészültem az örömnek, hogy én most ennyi szép históriás könyvvel maradok együtt. Ott volt a *Sziklához láncolt Gergely,* meg az *Istenfélő Gyenovéva,* meg *Hirpin herceg, vagy a fehér ló fia,* továbbá *Richilda, vagy a varázstükör* és *Koplaló Mátyás, meg a három veres ördög...* Azt se tudtam, melyikhez kapjak először a sok illusztris egyéniség közül. Utoljára az egyikre ráálltam, a másikra rákönyököltem, a harmadikra rátenyereltem, a legvastagabbat elkezdtem olvasni: annak a címe volt *Csontos Szigfrid.*

Még alig keveredek barátságba az előkelő germán államférfiúval, nyílott az ajtó, bejárul rajta egy magamformájú fiúcska.

- Megvan-e itt a Csontos Szigfrid? - azt mondja.

Ijedtemben elállt a szívem dobogása. - Nincsen az - csúsztattam le az ölembe a könyvet.

A fiúcska körülnézett, és megakadt a szeme azon a hétfejű sárkányon, amely egy kemény papírtáblán Hirpin herceg szemébe okádta a füstöt.

- Ez is jó lesz - nyújtotta ki érte a kezét.

A hétfejű sárkány tizennégy szemmel se nézett csúnyábban, mint ahogy én vevőmre néztem.

- No ni - gondoltam magamban -, hát azért lettem én könyvkereskedőinas, hogy minden könyvet elkapjanak előlem.

Hirtelen jó ötletem támadt.

- Hallod-e, te gyerek, miért nem veszel inkább mézeskalácsot?

A kis cimbora nagyon értetlenül nézett rám. Utóvégre is nekem kellett rajta segítenem, a markába nyomtam a legnagyobb mézeskalács-huszárt, és kitessékeltem vele az ajtón, magam pedig újra felvettem az érintkezés fonalát a csontos német hérosszal.

De úgy látszik, a kis cimborának is megjött a magához való esze. Mert alig mélyedek bele az olvasásba, megint nyílik az ajtó, és megint betoppan rajta egy kis kartársam.

- Megvan-e itt a Csontos Szigfrid? - kérdi vigyorogva.

Ezzel már nem is bocsátkoztam tárgyalásba, csak oda vezettem a mézeskalácsokhoz.

- Válassz, és kotródj!

Öt perc múlva tele volt a bolt gyerekekkel, és egy negyedóra múlva ki volt fosztva az egész mézeskalács-üzem. Gergulics úr esze nélkül sietett haza, mert már a város szélén hallotta, hogy az ő boltjában mindenki ingyen kapja a mézeskalácsot, aki könyvet akar venni.

Úgy rohant be szegény a boltjába, mint aki a tulajdon fülét akarja megharapni, de azért mégis meggondolta a dolgot, és az én fülemnek esett neki. Megcsúfolva az összes ipari szakmákat, mert bebizonyította, hogy egészen jó fogás esik a fülemen.

Mikor kiadta a dühét, egy kicsit megenyhült, és már mosolygott is, mikor kívül helyezett az ajtón.

- No, kisöcsém, gondolom, neked is elég volt a könyvekből erre az életre!

...Drága öreg mesterem, Isten nyugtasson, nagy üzletember voltál, de nagyon rossz próféta! Egész életemben azt csináltam, amit a te kis boltodban kezdtem. Szétosztogattam a szívem édességeit, és most kifosztva, koros fejjel üldögélek a könyvek kriptájában, hallgatva a hamvadó parázs percegését a kályhában, és várván az időt, amikor belép az ajtón a nagy vadász, a halál...

Szeptemberi emlék

Az a nyár is ilyen telt kalászú, tömött gerezdű volt, mint az idei. Fára almát, tőkére szőlőt aggatni se lehetett volna többet.

- No, gyerekem, lesz ám szüretre új könyv, új ruha! - veregette meg Péter-Pálkor az édesapám a vállamat. - Lesz ám! még aranygombos kislajbi is. Ezüsttül futtatott, aranytul szalajtott.

Esztendő óta hazajáró szégyen pirította meg a képemet. Első gimnazista koromban én is szerettem volna pünkösdre kicifrítani magamat, mint a Stross szomszéd gyerekei. Persze, nekik könnyű volt, mert ruhásboltja volt az apjuknak, olyan hercegnek öltözhettek, amilyennek akartak. (Sárga bugyogó, piros mándli és zöld kalap árvalányhajjal.) Nekem azonban magamnak kellett az ékességeimről gondoskodnom. Szerencsére nem kellett értük messze mennem. Hetedhét ház ellen lakott Holló koporsós, kint szárította a frissen festett koporsókat az udvaron, azokról leloptam az aranypapírból való betűket, és fölvarrtam őket a kabátom elejére, jobbrul-balrul. Nagyon szép volt az, és az Úristennek bizonyosan több öröme telt bennem, mint akármelyik császárban, akinek érdemcsillagok tejútja kanyarog a mellén. De a nagyoknak sohsincs olyan szépérzékük, mint a gyerekeknek. Édesanyám leparancsolta rólam az ordókat, és aggóskodva csóválta meg a fejét:

- Mi lesz belőled, édes fiam, ha még elsős gimnazista korodban is ilyeneket cselekszel? Hát a te eszed már sose érik meg?

No, másodikos gimnazista koromra megért. Végigolvastam az egész nagy bibliát, ó és új testamentumot, beleértve az Énekek énekét is, meg az apokalipszist is, és az a sok zsidó király rendkívül komolyítólag hatott rám. Ha Stross Olgával összevesztem a túrós bodagon, mindig Jezabelnek neveztem, és kijelentettem neki, hogy ha elveszem feleségül, kutyákkal nyalatom föl a vérét. (Ez szép fametszetben volt meg a bibliában.) A Daru utcában táltos hírében álltam, és jelességeimet hivatalosan is méltányolták. Húsz pengő *stipendiumot* kaptam bizonyítványkiosztáskor, a legnagyobbat az iskolában, és azt számoltam le az asztalra, mikor apám jókedvében fölidézte múltam sötét foltját, a koporsós kreációt.

- Rá se hallgass, kisfiam - nézett be az anyám a konyháról -, apád csak az eszit járja. Mást mondok én teneked. A pénzecskédből tíz pengőt odaadunk apádnak, kifizeti belőle a tavalyi porciót. Tíz pengőt meg kölcsönadsz nekem, abból diófakeresztet csináltatunk az öregapádék sírjára, meg veszünk két malackát. Te legelteted őket a szőlőben a nyáron, szüretre fölpendülnek, az egyiket eladjuk az őszi vásárban, abból veszünk neked harmadikos könyveket. Jó lesz-e így?

Hát hogyne lett volna jó? Az apám csakúgy nem értett a pénzhez, mint én nem értek, az anyámnak kellett a kezében tartani a pénzügyi impériumot. Ez volt az első-utolsó jól megalapozott költségvetése az életemnek. Hogy a jó Istennél nem nyert felső hatósági jóváhagyást, arról mi nem tehettünk.

Szent István délutánján elverte a jég a szőlőt. Azaz dehogy elverte: széthasogatta még a tőkéket is. Még másnap reggel is marékszámra lehetett szedni a jeget a laposokon, ahol a víz összesodorta. Ez a Szent István nap azóta a mi családunkban történeti dátum. Ez az *ab urbe condita,* innen számítunk mindent.

A mennyei parittyakövek fültövön verték a két malackát is. Ha az apám római császár lett volna, a csillagászok bizonyosan föltették volna őket legelni valahova a sarkcsillag mezejére, ahol a többi csillagállatok is találhatók. Így csak elástuk őket az orgonabokor tövébe, segítet-

tem én is, s nagyon elbámultam rajta, hogy az édesapám a szeméhez emelgeti a kezefejét. Felnőtt embert én addig nem láttam sírni. Minálunk meg különösen nem. A mi fajtánknak befelé szokott folyni a könnye, ahogy azóta megtanultam.

Csak most sejtettem meg, hogy itt valami nagy baj van. De hogy micsoda, azt csak szeptember elsején tudtam meg. „A fehér kezek napján."

Íratkozni az anyám vezetett föl az iskolába. Az anyák oroszlánok, ha a gyerekük csimpaszkodik a szoknyájukba. Nem ijednek meg még a tekintetes uraktól se.

No, Zólyomi tanár úr, az inspekciós nem is volt valami megijedni való ember. Drága jó mézeskalács ember volt, úgy tudom, ma is az még, élte napáldozatán. Még le is ültette az anyámat, ahogy a másodikos bizonyítványomban meglátta a tiszta jelest.

- No, szüle, nagy öröme lehet ebben a kis vászonzacskóban - ütögette meg a léniával az ijedt, fehér arcomat.

Az édesanyám kora szerint lánya lehetett volna a tanár úrnak. De a hajába már huszonötesztendős korában beleragadoztak a bikanyálak, amiket a gondpókok fonogatnak. Nem is szoktunk mink azért haragudni, ha öregeknek néznek bennünket. A büszkeség lobbantotta őszibarackvirágszínűre az én mindig bánatos szülém arcát, nem sértett hiúság. Ellágyulva nézett rám, de mindjárt erőt vett magán. Előkapta a tarka kendőjét a kebeléből.

- Mivel tartozok, tekintetes tanár úr? - csomózta ki a kendő sarkát.

- Hat forint ötvenhárom krajcár, lelkem.

Olyan lett a barackvirágarc, mint a meggyfavirág.

- Nekünk csak egy forintunk van, tekintetes úr. Nem adott többet a cigányasszony a selyemkendőmért. Úgy mondta az uram, szegény gyerektül egy pengő jár.

- Jó, jó, lelkem, csakhogy akkor szegénységi bizonyítvány kell - nézte elkomolyodva Zólyomi tanár úr a rubrikás papirost. Most már ő kivakarja onnan, amit beleírt? Jaj, mennyi bajt csinálnak ezek az értetlen asszonyok!

Anyám összetette a fakéreg-formájú, eres két kezét.

- Tekintetes tanár úr, szegények vagyunk mink bizonyítvány nélkül is, tessék azt meghinni minekünk.

Zólyomi tanár úr hirtelen elkapta rólunk a szemét, és lesütötte a fejét.

- Látom én azt, lelkem, hiszem is, de látja, nekem is törvény parancsol. Hozzon írást a városházáról.

A városháza csak miatyánknyira volt az iskolához, mégis nagyon messze volt. Hogy tudhatná ott a járást az olyan asszony, aki csak mezítláb-papucsban jár? A Dobos baktert ismeri, aki az adóintőt ki szokta hozni, de az süket, meg a Csajka végrehajtó urat, de az goromba.

Bizony ránk harangozták a delet, mire a tetthelyre taszigáltak bennünket. Csakhogy ott akkorára be volt zárva az ajtó. Az írnok úr átment sörözni a Koronába. Most már mit csináljunk? Az anyám életében kocsmában nem volt. Az írnok urat se ismeri. No, leülünk itt a küszöbre, kivárjuk szépen. Az előfogatos megkérdezte, mi járatban vagyunk, s megmondta, hogy az írnok egy sánta ember, azt szólítsuk meg. Délelőtt csak az egyik lábára sánta, de sörözés után mind a kettőre, könnyen megismerhetjük.

Meg hát, meg is ismertük úgy két óra felé. Először nagyon jókedve volt, mindenáron meg akarta csókolni édesanyámat, de ahogy nekitántorodott a kerékvető kőnek, egyszerre fölmérgesedett.

- Mit reszel a fene ilyenkor benneteket? Aztán úgy tudom, nektek szőlőtök is van?

- Van. Két lánc. Egy lánc belüle egészen puszta föld.

A bicebóca ember most már ordított.

- Nahát! És még szegénységi bizonyítvány kellene nekik! Bitangok! Csalók!

Már a piac másik végén bukdácsolt, de még akkor is hallottuk a káromkodását. A hajdú peckesen szalutált neki, aztán belénk döfte a szemét.

- Oszoljunk, oszoljunk, asszony, még szépen vagyunk.

Megrettentünk egy kicsit, de a városháza sarkán magunkhoz tértünk. Nagyakaratú asszony volt az anyám.

- Nem hagyom én ezt ennyiben, kisfiam. Gyerünk csak el Bajáki tanító úrékhoz, mindig jó emberünk volt az nekünk.

Bajáki tanító úr tanított engem ábécére, s azóta minden szüretkor eljött megnézni, hogy nagyot nőttem-e. Nagyon jó ember volt, de most ő se segíthetett.

- Akinek *birtoka* van, lelkem, annak nem jár szegénységi bizonyítvány.

Azt se tudtam addig, hogy nekünk birtokunk van. Bizony, olyan birtok, hogy tíz bukfenccel át lehet érni, de a tizediknél már a szomszéd földjére huppan az ember lába. Az a szerencse, hogy csupa feneketlen homok. Ha agyagföld volna, amiből sár lesz, azóta rég elhordtuk volna az egész birtokot a lábunkon.

A tanító azt a tanácsot adta, hogy próbáljon az apám szót érteni azokkal a városi urakkal, akiknek a házához az öregapám járatos volt valaha. Tudniillik az öregapám tudta valamikor legszebben vágni a dohányt a városban, s ezért igen híres ember volt a maga idejében. (Ezt a jövendőbeli életíróim kedvéért jegyzem föl. Tudják meg, hogy a híresség nem velem kezdődött.) Minden városi úr vele vágatta a dohányát. Tudták, hogy az öreg juhász kezéhez nem ragad abból egy gyújtatnyi se.

Hát hiszen az öregapámra csakugyan jó szívvel emlékeztek vissza a városházán a kiskun urak, amikor az apám másnap beszégyenkezett hozzájuk. De ővele nem állt szóba, csak a főjegyző, az is csak annyit mondott:

- Látja, Márton, nem kellett volna annyit éltetni Kossuth Lajost. Akkor most nem volna maga olyan *jegyes ember*.

Az adóügyi tanácsnok maga is negyvennyolcas ember volt, az legalább tanáccsal szolgált.

- Nézze, még ebben a hónapban kimegy a szőlőbe a jégkárbecslő bizottság. Esetleg az ad maguknak egy kis írást arrul, hogy és mint. Azt azután be kell adnia a tanácshoz, kérvénnyel. Utóvégre lehet tandíjmentességet adni, csak akarni kell. De a világért ne mondja ám senkinek se, hogy ezt én javasoltam, mert engem úgyis mindig azzal áztatnak, hogy bujtogatom a népet.

Engem nem hurcolt föl az apám a városházára, lent hagyott a kapuban. Azzal mulattam magam, hogy a kapura akasztott hirdetményt sillabizáltam. Valami monostori betyárnak a fejére tűztek ki száz pengő jutalmat. A betyár feje ennyit ért a hazának. Az én tiszta jeles kis életem nem ért meg senkinek hat forint ötvenhárom krajcárt.

Ezt akkor tudtam meg, mikor az apám lejött, és szótlanul megfogta a kezemet. Csak akkor szólalt meg, mikor a piacon a csizmadiasátrak elé értünk. Szelíden, halkan kérdezte tőlem:

- Látod-e, milyen szép a szép csizma?

- Látom - dobbant nagyot a szívem. Mert már tudtam, mi lesz a következő kérdés.

- Mit szólnál hozzá, hátha csizmadiainasnak adnánk?

Nem tudtam szólni. Csak a fejem ráztam. Mit értettem én még akkor a világi élethez, és honnan tudhattam volna még akkor, mi minden pálya nyílik meg öreg koromra a csizmadiák előtt? Én csak azt tudtam, hogy a csizmadia-inasok piszkosak, szurokkal dolgoznak, és ha találkozom velük az utcán, akkor belelöknek az árokba. Hiszen ha én azt fölértem volna ésszel, hogy a lökdelődző embereké a világ!

Otthon erre nagy tanácskozás volt. Kanapét, tükröt ágyterítőt, minden *luxus-tárgyat* összenéztünk, amit pénzzé lehetne tenni, hogy az egy pengőből hetedfél pengő legyen. Még a kétesztendős húgom bölcsőjét is föltekintettük - nagy gyerek már az, vackolhatunk neki a kuckóban is. De hát ez mind kevés. Ha a tandíjat futná is, mibül győznénk a könyvet? Szerbeszámba szedtük a komákat és sógorokat is. De hát azok is mind jégverte emberek voltak - hogy segíthetne vak a világtalanon?

Azon az éjszakán nekem már nagyon rossz álmaim voltak. Csirizes tálba ragadtam, dratvát kötöttek a lábam ujjára a csizmadia-inasok, és úgy húztak magukkal a kocsiúton a piacra. Mire fölébredtem, dagadt volt a szemem az álombéli könnyektől.

Akkorra az apám már kihurcolkodott a szőlőbe. Mindig oda bujdosott az olyan bajok elől, amiket se szétnevetni, se szétkáromkodni nem lehetett. (Ó, ha nekem maradt volna a *birtokból* csak annyi, mint egy kutyaól, de sokszor elbújnék oda én is!) Az anyám azonban az ölébe húzott, holott szégyenlős népek voltunk mink, és nem értünk rá az ilyen úri tempókra. Még azt is megpróbálta, hogy rendet csináljon a bozontomban a bontófésűvel.

- Ne félj, kisfiam, nem mégy még inasnak. Eszembe jutott az éccaka Agócs főtisztelendő úr. Jó ember az a szegényhez. De szépen kezet csókolj ám neki!

Agócs főtisztelendő úr igazán nagyon jó ember volt. Mindig ott sétált a templom körül, mint valami megelevenedett hatalmas, szép nagy bálvány, és asszonyt, gyereket el nem engedett maga mellett, anélkül, hogy csókra ne nyújtotta volna neki a kezét. Név szerint ismerte az egész várost, és anyámat is mindjárt nevén szólította, ahogy a gyűrűs, kövér kezét elénk tolta.

- Mindörökké, Móráné lelkem, mindörökké! No hodzs vannak, hodzs vannak a Daru uccában? Kerestölő less-e, vadzs haláleset?

Mosolygott a nagy tányérrózsa-képe, de mire az anyám a végére ért a jajveszékelésnek, akkorára lehervadt róla a mosoly. Szigorú lett a jóember, mint a kőbálvány.

- Hát ostán? Ezsért jajgat? Hát hun van azs megírva, hods mindenkinek musáj urat nevelni a dzserekiből? Adhassa inasnak is, nézzse. No, Isten hírivel!

De aki jó ember, az csak nem tudja megtagadni magát. Akárhogy megharagítottuk, búcsúzóba is csak megcsókoltatta velünk a jószagú kezét.

Most már azután csakugyan elszakadt minden kötél. Az anyám is azt kérdezte tőlem, hogy milyen inas szeretnék lenni? Istenem, hát mit mondhattam volna rá mást, mint azt, hogy „könyvkereskedő". Ezt elég könnyű szívvel mondtam, és erre az anyám is fölvidult egy kicsit. Tán arra gondolt, hogy milyen szép históriás könyveket olvasok én föl neki ezután vasárnaponként az árokparton.

Ranezay bácsi volt abban az időben a városunkban az egyetlen könyvkereskedő. Éppen kint is volt a kirakatában a tábla, hogy *jó házból való* gyereket fölvesz inasnak. Ettől egy kicsit felhődztem, mert a mi házunk bizony roskadt volt egy kicsit, meg a zsindely is lekéredzett itt-ott a tetejéről. De ebből nem lett semmi baj se. Ranezay bácsi megnézett gyalogszemmel is, pápaszemmel is, aztán kijelentette, hogy kitanít könyvkereskedőnek - és nem kíván érte többet, csak három pengőt havonta.

Sose felejtem el azt a délutánt, ami erre következett. Meleg volt akkor a fecskeváló hónap, az édesanyám kint mosott a kútnál, én meg ültem a lábánál a teknő alatt. Egyikünk se szólt egy szót se, csak sírtunk csöndesen mind a ketten. Az ő könnye a teknőbe hullt, az enyém pedig az ő lábára.

De az igazi kínszenvedésre csak másnap virradtam rá. Amikor az utcabeli pajtásaim reggel mentek a Veni Sancte-ra, és megzörgették a zsalugátert, a kisajtót, a kerítést, és bekiabáltak a kapu hasadékán:

- Ferkó! Ferkó!

Ezt Dante kifelejtette a poklából!

Bújtam én színbe, ólba, padlásra, de a boldogok zsibongása minden reggel rám talált. Nem is bírtam egy hétnél tovább. Ahogy elhaladtak a házunk előtt a pajtásaim: megvártam, míg a sarokra érnek, akkor én is utánuk eredtem. A piacon, a guggon ülő kofák közt ácsorogtam addig, míg oda hallatszott az iskolánkból a nyolcórai csengetés, mire betakarodott gyerek és tanár. Akkor aztán megkerültem az iskolát, először csak messziről, aztán mindig kisebb körben. Ádám tehetett így, mikor az elveszett paradicsomból kicsukták. Ha van valaki a világon, aki próbálta az ő kínszenvedését, én vagyok az!

Csakhogy Ádámot a paradicsomból kergették ki, nem az iskolából, őt csak a terített asztaltól tiltották el, nem a könyvektől - azt ki lehetett bírni, abba bele lehetett nyugodni. Én már a negyedik nap belül voltam a kerítésen. Négykézláb csúsztam el az igazgatói szoba előtt, végig a hosszú, fehér folyosón, míg elértem a harmadik osztály nyitott ajtajáig. Ott aztán hallottam én mindent. Azt is, amit magyaráztak, azt is, amit feleltek, azt is, mikor az öreg pedellus oda-csoszogott a csengőhöz. Akkor aztán usgye, szaladtam vissza az utcára, már amennyire négykézláb szaladni lehet.

Szeptember közepéig nem volt semmi baj. Lopva is lehet jóízűeket inni a tudomány kútjából, amitől szöges drótkerítéssel zártak el engem, szegény, kis kócos csürhét. Hanem akkor az történt, hogy Eyszrich tanár úr a latin nyelv szépségeit ragyogtatta a harmadik osztály előtt. Hogy milyen érccsengésű, hogy milyen erővel teli, hogy milyen tömör nyelv az, hogy annak semmi más nyelv a nyomába nem hághat.

- A latin azt mondja: *Unus es Deus.* Ki tudja, hogy lehetne ezt magyarul mondani?

Mély csönd.

- No, senki se meri megpróbálni? Nagy Mátyás?

Nagy Mátyás jeles diák volt, valami uradalmi inspektornak a fia, vetélytársam a másodikban. Meg is szólalt a provokálásra:

- Egy vagy Isten.

- No, nem egészen. Micsoda szórend ez?

Nagy Mátyás észbekapott.

- Vagyis hogy: egy Isten vagy...

Megint a tanár úr hangját hallottam:

- Nem, nem. Nem érzitek, hogy a latinban valahogy több van?

Rémülten dobogott a szívem, de nem bírtam magammal. Be *kellett* kiáltanom:

- Egyedül te vagy az Isten...

Abban a percben már koccant is a homlokom a téglán, mert beleszédültem az izgalomba. Mit tettem, mi lesz ebből?

Az lett, hogy a latin tanár úr ölben vitt be az iskolába, és többet aztán sose kértek tandíjat Móra Márton földbirtokostól. *Unus es Deus. Egyedül te vagy az Isten.* Ha egy kicsit messze vagy is, ha sokszor nem érsz is rá a földre nézni...

De azért a szeptember nekem legszomorúbb hónapom marad erre az életre. És ha én a befelé síró fajtából való vagyok is, mindig teleszivárkodik könnyel a szemem, ha szeptemberben lehajtott fejű kisgyereket látok...

Furfangos Cintula

Az az iskola, amelyikbe én nagyobbacska deák koromba jártam, sok ablakszemével éppen a piacra nézett. A kapuja is oda feketéllett ki, mint valami nagy, tátott száj, amelyik mindig enni kér.

No, az igaz is, hogy az emberben mindjárt talpra állt az étvágy, ha a piacra kipillantott. Soha én többet olyan piros almát, olyan fehér cipót, olyan rózsaszín húsos-szalonnát nem láttam, mint azon a szép akácfás piacon.

S a legtöbbet az ért abban a piacban, hogy ott csupa jólelkű ember árulgatta a holmiját. Kenyeres nénik, szalonnás bácsik, almás emberek egyformán jó szívvel voltak hozzánk, hol innen, hol amonnan kiáltottak oda az embernek.

- Hej, deák úrfi, ilyen kakastejes kenyeret nem eszik ám otthon még karácsony estéjén se - pergett a nyelve az öreg Matóknénak.

Arra meg már Kesik bácsi meg nem állhatta, hogy a cipókaréjra rá ne kanyarítson egy szeletke füstölt szalonnát. Még a szeme is könnybelábadt mellé:

- Hej, istenkém, ha te el nem vetted volna, az én fiacskám is ekkora deák volna már!

Támadi bácsi már nem adta ingyen a portékáját. Ő bizony kipróbálgatta először a deákot.

- No, öcsém, százszor egy hány? - azt kérdezte tőle.

S aki ezt a nehéz kérdést kitalálta, azt megemberelte egy piros almával.

Olyan jó népek voltak ezek mind, hogy még az öreg Vízhányóné is meg akart bennünket ajándékozni, pedig ő csak avas zsírt árult szegényke.

- No, Mári néni, annak pedig semmi hasznát se tudjuk venni! - mosolyogtunk az öreg anyó szándékán.

Bezzeg tudta ő! Ha elkaphatta valamelyikünket, annak úgy bekente zsírral a csizmáját, hogy az azt ki nem heverte halálos holtáig, bőre szakadtáig.

A sok áldott jó lélek közt csak egy volt, aki nem tudta szívelni a deákot. Az pedig nem volt más, mint a tojásáruló Torongyos Ignác. Azt csak úgy törte az irigység, valahányszor deákot etettek a szomszédjai.

- Jaj, de kár beléjük tömni azt a drága sok jó étket! - hápogta savanyúan. - Ha gyiák, egyen gyíkot!

Amúgy is csúnya, mogorva ember volt, nemigen szerettünk körülötte járni. Attól féltünk, hogy keresztülszúr a vasvillaszemével. Kerülte, aki kerülhette, hanem egyszer egy kis pajtásunk mellette talált elszaladni. De olyan szerencsétlenül, hogy rálépett egy tojásra, amelyik kigurult a többi közül.

No, az öreg Torongyosnak se kellett egyéb. Úgy ugrott oda, mint a vércse, s úgy kapta le a fiúcska fejéről a kalapot, mintha a fejét is nagyon szeretné vele kapni.

- Máskor a lábad alatt legyen a szemed, gyiák úr!

A gyerek sírva szaladt be közénk, sajnáltuk is szegénykét, de bizony egyikünknek se volt mersze az öreg Torongyosba belekötni.

Hanem mikor vége volt az iskolának, Cintula Pali megállított bennünket a folyosón.

- Fiúk, ha adnátok egy-két garast, meg egy ezüst húszast, úgy megtréfálnám az öreg Torongyost, hogy el nem felejtené holta napjáig.

Látszott Palinak az arcán, hogy valami hamisságon töri a fejét. Ő volt köztünk a legkülönb deák, fogott az esze, mint a borotva.

Ahogy összeadtuk a pénzt, Palkó a szemére csapta a kalapját, és ránk intett nagy ravaszul:

- Gyertek utánam!

A piacon lekanyarodott Palkó a tojásosokhoz, s megállt az első kosárnál:

- Hogy ád egy tojást, néni?

- Deáknak ingyen, fiam - felelte a jószívű asszony, akárhogy morgott az öreg Torongyos a harmadik szomszédban.

Palkó kivett a kosárból egy tojást, hozzáütötte a csizmája sarkához, s megcsóválta a fejét nagy komolyan:

- Ebbe nincsen az, amit én keresek. Gyerünk odább egy házzal.

A tojásosak sorában Nebula bácsi volt a második, ő is ingyen adta a tojást. De még másodikat is kínált, mikor a deák abban se találta meg, amit keresett.

- Nem ér az semmit, bátyám - mondta Palkó szomorúan. - Amilyen az első, olyan a többi is.

Azzal odaállt az öreg Torongyos elé.

- Hogy a tojás, Náci bácsi?

- Gyiáknak kétszer annyi, mint másnak. Két garas darabja.

Cintula Pali odaadta a két garast, a húszast meg a markába szorította, s úgy ütötte a tojást a csizmája sarkához, hogy a repedésen beleejthesse a szép fényes ezüstpénzt. Akkor aztán elrikkantotta magát nagy örömmel:

- Ez az ni, amit én keresek!

- Mi az, mi az, lelkem gyiák úr? - fuldokolta kapzsian Torongyos, ahogy meglátta a tojásban a húszast.

- Az nem a kend eszéhez való! Az csak deáknak való! - takarta el Cintula markával a tojást. - Hanem hogy adja kend ezt a kosár tojást?

- Sehogy se, nem eladó - tehénkedett rá Torongyos a kosárra.

- Adok egy tízest darabjáért - alkudozott Cintula.

- Hohó, gyiák úr - vigyorgott az öreg -, aztán egy húszast szednél ki darabjából, ugye? De hiszen megeszem én azt a gyiákot, aki az öreg Torongyost bolonddá akarja tenni.

Azzal körülnézett, hogy mit vághatna Cintulához. Biz ott nem volt egyéb, mint az a kalap, amit a kis pajtásunktól elvett: azt vágta hozzá.

Cintulának meg egyéb se kellett. Felkapta a kalapot, s elballagott haragos fejcsóválások közt. Mint aki sajnálja, hogy nem sikerült a jó vásár.

Megkerültük az iskolát, s mire a másik utcán visszatértünk, Torongyos akkor törte fel a nagy kosár tojásból az utolsót. Mindnyájában húszast keresett a jámbor. De egyben sem talált.

Hanem a piacot majd elöntötte a tömérdek rántottának való. S a mi városunkban még ma se felejtették el a kutyák, hogy milyen jó világ volt az, mikor a piacon húszas termett a tojásban.

Az utolsó lopás

Volt az én messzi keresztapámnak becsületes neve is. Volt hát, ha egyéb becsületes jószága nem volt is. Szépenlépő Szerencsés Fekete Györgynek hívták, ami nagyon szép név, de tán még ő maga se tudta egy szuszra kimondani, pedig nagy, hosszú égimeszelő ember volt. Én csak afféle kucóporos kisgyerek voltam, akinek még a vadribizliszedéshez is kisszék kellett, a keresztapám nevét meg csak létráról tudtam volna kimondani. Hát csak úgy mondtam, hogy: Messzi keresztapám, aztán ez a név rajta is veszett.

Messzi keresztapámnak pedig azért mondtam, mert volt nekem Közel keresztapám is, aki harmadik ház ellen lakott tőlünk. Igazság szerint ez volt az igazi keresztapám, mert ez buzgólkodott körülöttem, mikor az öreg-templomban a szentelt vizecskét a fejemre csorgatták, és ő vállalta értem a felelősséget a Magasságbéli előtt. Hiszen ez rendben is lett volna, mert van abban valami megnyugtató, hogy ha majd egyszer számon kérik tőlünk odafönt az idelent való csetlésünket-botlásunkat, azt mondhatjuk, hogy mi nem ígértünk semmit, álljanak elő a kezesek. Hanem az én keresztapám igen szigorúan vette a felelősséget - különben szabómester volt, és az édesapám csak posztólopó komának hívta -, és mindjárt rőffel térített vissza az erény útjaira, ha hajigálództam az utcán, vagy a deszkakerítésen keresztül incselkedtem a kutyákkal. Ha pedig arra a bűnre is rávetemedtem, hogy mekegtettem a kecskéjüket, akkor nem restellt panaszra átjönni az édesanyámhoz.

- Komámasszony, tudja, hogy jó keresztény vagyok, nem kívánom senki kárát, de jusson eszébe, ha megéri, megmondom előre, hogy ezt az én legkedvesebb keresztfiamat előbb-utóbb felakasztják.

- Mit csináltál már megint, te anyagyász? - nézett rám szegény szülém ijedten.

- Kicsúfolta a tisztes ipart - forgatta szemeit az égre Közel keresztapám, és egészen úgy mekegett a rezgő szakállával, akár a kecskéje.

Mindig a cigányhideg lelt, ha a posztólopó komát hallottam csoszogni a kisajtónkban, annál jobban örültem azonban, ha a Messzi keresztapám dobogását hallottam. Pedig ő nem is az én keresztapám volt, hanem valamelyik elhalt testvérkémé, de azért, ha a gyerek meghalt is, minálunk nem lett oda a komaság. Messzi keresztapám rám ruházta az elhalt keresztgyereke iránt való szívbéli nagy jóindulatát, és minden pénteken bekocogott hozzánk az emberségét kimutatni.

- No, legény, tanáld ki, mit hoztam neked? - mindig ez volt az első kérdés.

- Halcukrot.

Ezt biztosan mondhattam, mert mindig halcukrot hozott, amiből hatot adtak egy krajcárért. Hat kis cukorhalacskát, amelyik a fejétől a derekáig piros volt, a derekától a farkáig sárga, és egész hosszában-széltében bagószagú. Mert mindig a dohányzacskóból bújt elő a halacska, minden pénteken egy.

- No most már azt mondd meg, legénykém, miben szeret úszni a hal? - ez volt Messzi keresztapám katekizmusában a második kérdés.

Ha meg akartam kapni a cukorból való halat, akkor azt kellett felelnem, hogy „a hal papra-morgóban szeret úszni”.

Erre megkaptam a bagószagú csemegét, és most következett a harmadik kérdés, de arra már az apámnak kellett felelni:

- Ergo-morgó-vigyorgó, hol az a papramorgó?

Mikor aztán ezen is túl voltunk, akkor ez következett az édesanyám részéről:

- No, komámuram, ha már úgyis megvetette az ágyát az ebédnek, tartson velünk.

Messzi keresztapám nem volt gőgös ember, és nem kérette magát, hanem leült első szóra az asztalhoz úgy, ahogy volt, a nagy báránybőrsapkával a fején és a görbe szőlőmetszőkéssel a csizmaszárban. Mint ahogy a kártyabeli királyok sohase teszik le a koronájukat meg a kormánypálcájukat, ő se vált meg soha a sapkától meg a szőlőmetszőkéstől. Azt hiszem, velük is aludt, s ez éppúgy nem zavarta az álmát, mint ahogy nem háborgatta az asztalnál az evésben. Mink hárman nem tettünk annyi kárt az ebédben, mint amennyit ő egymaga a gallérja mögé hajigált.

- Pedig elhiggye, lelkem-galambom komámasszony, hogy sose vagyok étvágyamnál - szuszogta bánatosan, ahogy egy kis lélegzetet vett. - Az ilyen magamforma szegény magányos özvegynek úgy össze van szorulva a gyomra a sok kemény-tarhonyától, mint a rossz bocskor.

- Zsírozni kell a bocskort, koma, akkor kitágul - tolta elébe édesapám a fordított-kásás tálat, és nincs az a macska, amelyik tisztábbra kitakaríthatta volna, mint a szegény magányos özvegy.

Akkor aztán felcihelődött, nyakába akasztotta a csikóbőr-tarisznyát, barackot nyomott a fejemre, megígérte, hogy a jövő héten megint talál nekem halcukrot, és végül a radnai szent szűz oltalmába ajánlva bennünket, engedelmet kért az alkalmatlankodásért. De mindig tudtuk, hogy az utca végéről még egyszer visszafordul.

- Mártonkám, lelkem, adjál már egy gyújtat dohányt, nézd, most veszem észre, hogy üres az acskóm, pedig pipaszó nélkül messze van a Taránok keresztje.

A Taránok keresztje öreg kőfeszület volt a nagy szőlőúton, az tartotta hátával a Messzi keresztapám rossz gunyhóját, amely a Jézuska segítsége nélkül rég összedűlt volna. Biz az jó három fertály órányira volt a várostól, s édesapámnak jól bele kellett markolni a dohányos szakajtóba. S míg ő ezzel bíbelődött, addig édesanyámat egy pakli masináért küldte ki a kamrába Messzi keresztapám, s ez volt az a kritikus pillanat, mikor minden pénteken elveszett valami a háztól.

Hogy csinálta, mint csinálta, arra sose jöttünk rá, de az bizonyos, hogy ha Messzi keresztapám halcukrot hozott nekem, akkor valaminek mindig lába kelt nálunk. Elveszett a sóskupa az asztalról vagy a borotvatok a gerendáról, vagy a gyűszű az ablakpárkányról, vagy a csörgemetélő a kemencenyakról, vagy a favágó balta a ház elül, s ha más nem, elveszett valami rozsdás, ócska vas-szerszám, amely a nádtető alatt volt bedugva az ereszetbe - de soha úgy nem járt nálunk Messzi keresztapám, hogy valami a kezéhez ne ragadt volna.

Egyszer az apám talált a piacon valami fanyelű pléhszerszámot, amiről azt hittük, hogy az valami úri tűzpiszkáló. Nagydeák-koromban tudtam meg, hogy hajsütővas volt, de annak idején sehogy se tudtunk belőle kiokoskodni, pedig az apám még a végrehajtótól is megtudakolta, mi lehet az. A titokzatos találmány a tükör mögé volt bedugva, onnan veszett el szőreszálán. Hónapok múlva találta meg édesapám a Messzi keresztapám gunyhójában, föl volt akasztva a szenteltvíztartó mellé.

- Hát ez, koma? - mutatott rá édesapám. - Ezt mitőlünk hoztad el, ugye?

- Onnan én, koma - bólintott a nagy báránybőrsapka. - Mondok, úgyse kell ez nektek semmire se.

- Nono - mosolygott az édesapám -, de hát azt se tudod, mire való.

- Hiszen éppen azért - szippantott egyet az orrán Messzi keresztapám. - Hadd legyen valami olyan is a háznál, amiről nem tudom, micsoda.

A kleptománia még akkor nem volt kitalálva, édesapámék csak úgy mondták, hogy Messzi keresztapám lopós ember. De ezt nem rossz végrül mondták, csak úgy, mint mikor valakiről azt mondják, hogy danolós ember vagy italos ember, vagy istenes ember.

- Foltjával jó a csizma is - állította édesapám, ha úgy szóbeszéd közben felkerült a lopós koma. - Igaz, hogy egy kis szarkatermészet szorult a komába, de máskülönben nagyon tökéletes ember az. Nincs az a tapasztócigány, aki úgy tudjon tapasztani, mint ő. Nem repedezik, nem hámlik a tapasztása, hanem szép egyenletes sima, mint a nyers pite a tepsiben.

Így esett aztán, hogy mikor egyszer a házunk végét kellett tapasztani, a Messzi keresztapám tudományához fordult édesapám.

- Vállalod-e, koma?

- Mit fizetsz érte, koma?

- Hát azt a választási malackát, amit a múltkor elhajtottál az árkunk partjáról.

- Hát a tietek volt, koma?

- Az volt az, koma.

- Fusson ki a két szemem, ha tudtam. No, most már mindegy, majd letapasztom.

Egy hét alatt olyan simára tapasztotta a ház végét, hogy akár írni lehetett volna rajta, mint az iskolában a nagy táblán. Igaz, hogy közben ellopódott a kútgémünkről a kolonc, az óránkról az egyik körte, egy csirkeitató, egy kaszakő, egy birkanyíró olló, amit már nem lehetett kinyitni a rozsdától, meg az istállóajtóról a kallantyú, de hát azért édesapám csak édesanyámat szidta össze.

Hát utoljára nem a ház lopódott el, hanem édesapámnak a cinezett tajtékpipája. Volt ugyan neki több is, de ez volt a legkedvesebb, mert ez már háromszor eltört, tehát nem kellett úgy félteni, mint a többit, amelyik még egyszer se tört el.

Ez a pipa-ügy úgy kivette a sodrából édesapámat, hogy azt találta mondani Messzi keresztapámnak:

- No hát szégyentelen, vén lator kend!

- Ejnye, ejnye Márton! - csak ennyit felelt Messzi keresztapám szelíd fejcsóválással. - Csak már ne a komaasszony előtt tettél volna így csúffá.

Persze, jövő péntekig már elfüstölgött az édesapám haragja, mákos gubát főzetett édesanyámmal, mert tudta, hogy abból három teletetés tányérral is megeszik a vén lator.

De hiába vártuk, nem jött, se azon a héten, se a rákövetkezőkön. Először örült neki apám is, anyám is. Hála Istennek, csakhogy megszabadultunk tőle! Nem is vesz el a háztól azóta semmi. Ebből is látnivaló, hogy mindig ő volt a tolvaj.

Azonban, ahogy telt-múlt az idő, egyre ízetlenebb lett Messzi keresztapám nélkül a pénteki ebéd mindnyájunknak. Nem is bírták tovább az apámék nagycsütörtöknél. Akkor azt mondta az apám:

- Holnap reggel kimégy a szőlőbe Messzi keresztapádhoz, meghívod ebédre. Megmondod neki, hogy kivetheti a drágát a hasából.

Másnap reggel útnak indított édesapám. Maga is eljött velem a város széléig, ott megmutatta, merre kell mennem, aztán a nyakamba kötötte a fekete selyemkendőjét, mert hűvösen fújdogált a böjti szél.

Messzi keresztapámat kint találtam az udvaron. Éppen a malacka körül forgolódott a korpás szakajtóval. A körül a bizonyos malacka körül, amelyik meg is nyúlt, ki is gömbölyödött azóta. De bizony nem törődött Messzi keresztapám többet se a malaccal, se a szakajtóval, amikor meghallotta, mi járatban vagyok!

- Eszem a szentedet, éppen csak a szó hibádzott. Már megyünk is, csak a tarisznyámat hozom ki.

Napba nézett, ahogy a kerítésajtót behúzta maga után, tüsszentett is akkorát, mint az égzengés.

- Éhomra tüsszenteni szerencse, majd meglátod, lelkecském - fogta meg a kezemet, és lekerült velem a vakdűlőre.

Itt ugyan hosszabb az út, mint az országúton, de alkalmasabb a célszerű szegény embernek. Mert az országúton jönnek-mennek a kocsik, ki a templomba befelé, ki a templomból kifelé, egymást érik az emberek, s az ilyen helyen nem lehet a szerencsével találkozni. A szerencse ilyenkor ott kukorékol az embertelen tanyák szemétdombján, ott kapirgál a vetések szélében, vagy gágog a pocsolyában.

Persze szem kell hozzá, hogy az ember a szerencsét meglássa. Olyan csókaszem, mint a Messzi keresztapámé volt, amelyik elől el nem bújhatott a szerencse, akár kakas, akár tyúk, akár liba képében incselkedett vele.

Most is észrevette a szerencsét már a második dűlőben. A szerencse egy kanmacska képében lepkedte a mezei egereket a száraz gaz közt.

- Megvagy! - ugrott rá a cirmos egy nagy kövér egérre.

- Megvagy! - vetette rá magát Messzi keresztapám a cirmosra.

S ahogy betessékelte a tarisznyába, nekem mondta el az indokolást:

- Tanuld meg, kisfiam, az ember sose tudhassa, minek veheti hasznát.

Éppen a harmadik dűlőbe fordultunk be, mikor nevén szólították keresztapámat:

- Gyu-ri-i, Gyu-ri-i!

Bodor kis malac szöszmötélt a gyepen, és szimatolva emelte föl rózsás orrocskáját.

- Hallod, gyerek, ez engem hív! Más semmiféle Gyurit nem látok itt a környéken.

Egy korai szitakötőn kívül csakugyan nem járt arra semmiféle lelkes állat, az is úgy csóválta nagy fejét, mintha azt akarná mondani:

- Nekem semmi közöm a malachoz.

- Vadmalac lesz ez - nézett körül Messzi keresztapám, s kieresztette a cirmost a tarisznyából. - Minek találjak én macskát, ha malacot találhatok? Nem igaz, kisgyerek?

Azzal leguggolt, és megrázogatta a tarisznyát, mint a kukoricás szakajtót szokás:

- Coca, coca, cocikám!

Csudálatos, a vadmalac csöppet se vadaskodott, hanem nagy bizakodva egyenesen besétált a tarisznyába.

- Röf-röf-röf - mondta barátságosan, mintha csak azt akarta volna megmérni, hány rőf hosszú a kvártély.

Nekem az jutott eszembe, hogy ha Közel keresztapám ezt hallaná, azt mondaná, a malac csúfolja a tisztes ipart. Messzi keresztapámnak más gondolata támadt:

- Nézd csak, gyerek, mintha ez egyhasi volna az én malackámmal. Mit gondolsz, nem jobb volna vele visszafordulni? Együtt szépen fölnevelkednének, s télire igen lehúznák a mázsát.

Ekkor azonban a malac torkaszakadtából elvisította magát:

- Ki-i-i! Ki-i-i! - tudakolta kifelé az utat a kényelmetlen kvártélyból.

Messzi keresztapám összerezzent, és nagyot rántott rajtam:

- Gyerünk csak, pajtikám, a városba. Ha már szerencsét adott a jó Isten, minek szerencsétlenkednénk vele? Jobb lesz ezt eladni. Aztán minek cipelném én őkegyelmét a hátamon. Elmén ez a maga lábán is. Mint ha csak a magamét hajtanám. Hova hajtom? Hát az orrom után. Honnan hajtom? Hát a hátam mögül. Nem igaz, gyerekem?

Azzal kinyitotta a tarisznya száját, a megvadult malac úgy ugrott ki belőle, mintha puskából lőtték volna ki.

- Röf-röf-röf! - kiabálta harsányan, s nekifogott a szántásokat felmérni.

- Hej, te cudar! - rugaszkodott utána Messzi keresztapám, elhajítva a kezéből a tarisznyát. - Kerülj csak elébe, gyerek!

Sok rőföt kellett szaladnunk a malac után, míg le bírtuk fülelni. Most aztán ölbe fogva cipekedtünk vele vissza addig, ahol a tarisznyát elhajítottuk.

No, oda ugyan mehettünk. Azt akkorra megtalálta valaki, s úgy cserélte el, hogy nem hagyott helyette másikat.

Messzi keresztapámat sohase láttam ilyen magából kikeltnek. Még a báránybőrsapkát is kivette a fejéből, hogy földhöz huppanthassa.

- A Máriáját neki! Tíz ilyen koszos malacért nem adtam volna azt a tarisznyát!

A malac nyilván érezte a bűnét, mert alázatosan dörgölődzött a lábához, és szóval is kérlelte szegényke:

- Gyu-ri-i, Gyu-ri-i!

Még csak ez kellett a nekidühödött embernek. Megrúgta a malacot, és kirántotta a csizmaszárából a metszőkést.

- Még csúfolódsz, te koszos! - csikorította össze a fogát, s úgy vágta fültövön a metszőkés fokával az istenadtát, hogy az egyszerre lefogta a szemét. De legalább nem csúfolódott többet, hanem kimondta a Szépenlépő Szerencsés Fekete György nevét, ahogy az illendőség kívánja:

- Gyö-örgy, Gyö-örgy! - ez volt az utolsó hördülése.

Most már nem is haragudott Messzi keresztapám, hanem letérdelt a malacka mellé, az ölébe vette a fejét, kínálta porcfűvel, papsajttal, de a malacka csak nem nyitotta fel többet a szemét.

- No, fiúcska - kapta fel keresztapám a karjára a szerencsemalac hűlő tetemét - vissza kell mennünk. Legalább elásom a fontosalma-fa alá, majd nagyobbakat terem az őszön.

Most már egészen hűvösen nézte a történteket, míg oda nem értünk a gunyhójához, a Tarának keresztje alá. Ott azzal fogadott bennünket valamelyik szomszéd kanász-fia:

- Gyurka bácsi, nem tanálkozott kend valahol a malacával? Rosszul csukta kend be a kerítésajtót, kinyitotta a szél, oszt elcsellengett kend után a malaca. Vagy éppen azt hozza kend az ölében?

- Azt - kókadt le a Messzi keresztapám feje.

Azóta se láttam olyan halálra vált emberi arcot. Fölkapott egy nagy göröngyöt, és ráfogta a kis kanászra.

- Nem mégy innen, akasztófára való!

Ahogy az elfutott ész nélkül, Messzi keresztapám egyszerre lecsendesedett. Szelíd medve módjára átölelte a nyakamat.

- Tudod-e a Miatyánk egy Istent?

- Tudom.

- Hát az Üdvözlégy Máriát?

- Azt is.

- A Hiszek egy Istent is?

- Azt nem olyan jól.

- Nem baj, jó lesz az úgy is. Eredj be, fiam, az udvarra, térden állva mondd el mind a hármat. Mire készen leszel velük, akkorra kijöhetsz.

Szót fogadtam, és mire kijöttem, Messzi keresztapám felakasztotta magát a feszület karjára. Csak most vettem észre, hogy mikor ölelgetett, lelopta a nyakamról a fekete selyemkendőt huroknak.

Úri kalap

Márton, a szépszemű foltozószűcs fütyörészve haladt el az öreg templom mellett, sőt akkor se hagyta el a fütyülést, mikor tasla kalapját megemelte a Bánatos Szent előtt. De ezt se a jó Isten nem vette rossznéven, se az ő töviskoszorús fia, mert a szűcs az Ave Máriá-t fütyülte.

A vasáros azonban, aki a szemére húzott micisapkában ásítozva támogatta a boltja ajtaját, kicsit megütközött a reggeli fütyülésen. Nagyon rendes embernek ismerte a szűcsöt, sose látta még úgy, hogy több helyet vett volna el az utcából, mint amennyi egy mezítlábas embert megillet, ennélfogva úgy tartotta, hogy jussa van megpirongatni.

- Hová olyan gangosan, Márton? - szólította meg pipaszárvégrül.

- Ide a kukucska-piacra megyek, tekintetes úr - mondta a szűcs tisztességtudóan, s tele volt a szeme fényléssel. Ha csak egy szót szól még a tekintetes úr, kibuggyan belőle az öröm, de a vasáros nem szólt többet, csak megbiccentette a fejét kedvetlenül. Azért volt kedvetlen, mert nem érzett pálinkaszagot Mártonon, és így nem feddhette meg azokkal a szép szavakkal, amiket már elrendezgetett magában.

De azért Mártonnak tovább is csak úgy fénylett a szeme mint az Isten kegyelméből való királyoknak, mikor föltekintik a hadseregüket. Pedig a kukucska-piacon nem szoktak ilyen fényes szemű emberek járni, sőt rendes kiskunok közelébe se mentek. Azok legföljebb csak a sarokról kukucskáltak oda, s azért nevezték kiskunul kukucska-piacnak a rongyosok börzéjét, amit másfelé ócskapiacnak vagy zsibpiacnak hívnak. „Segítsen az Isten a kukucska-piacra" - ez olyan nehéz átok volt a Daru utcában, hogy akinek kiszaladt a száján, az gyónáskor külön töredelmet tett érte. Amiben ugyan lehetett némi kiskun praktika is, hogy hátha ennek a főbenjáró bűnnek előrebocsátása után Agócs főtisztelendő úr nem mutat érdeklődést a gyarlandó embernek a többi parancsolatokhoz való viszonya iránt.

Márton szűcsöt soha az életben nem átkozta meg senki, ő csak Isten rendeléséből szokott ki a kukucska-piacra. Volt ő valaha urak szűcse is, szemefénye a bőrruhákat készítő céhnek, zsinóros magyarban járt, és ezüstből való diókat hordott a mellényén, és akkor ő is csak a sarokról kukucskálta meg a rongypiacot. De aztán elmúlt a céh, a bőrruhát viselő régi urak is igen csak elmuladoztak, s Márton a szegények szűcsévé vált.

- Anyjuk - környékezte meg a feleségét -, mit szólnál ahhoz, ha eladnám ezeket az ezüst-gombokat?

- Az esküvőruhájáról valókat - szaladt tele könnyel a szűcsné szeme. - Én nem bánom, de akkor én is eladom a nagy selyemkendőmet.

- Jó - fordította el a szűcs a fejét -, akkor ki bírjuk fizetni a porciót.

Többre nem futotta a bátorsága. A macska kaparta kívül az ajtót, először beeresztette azt, csak azután merte megkérdezni:

- Kiviszed?

- Mit? - kérdezte az asszony.

- A gombokat.

- Hová?

- A kukucska-piacra.

Alázatos, halk beszédű, sovány asszony volt a szűcsné. De most fölszegte a fejét, csattant a hangja:

- Én? Nem vagyok én cigányasszony. Juhász volt az én apám, az anyám is juhászember lánya.

Márton szűcs lehorgasztotta a fejét. Ő csak bevándorolt volt a kiskunok földjén, s ezt néha éreztette is vele az asszony atyafisága. A szűcsné maga nem, de ha megharagították, akkor mindig eszébe juttatta a szűcsnek, hogy juhásznemzetségből való ő, ha mesterember kötötte is be a fejét.

- Tudom, fiam, tudom - békítette a szűcs a kevély asszonyt -, hiszen éppen azért kérdeztem. Hogy világért se te csúfoskodj azzal a piacozással, nem neked való az, majd én teszek azzal próbát.

Jól szolgált a szerencse Mártonnak. Nemcsak a ruhákat meg a gombokat adta el, hanem talált gazdát még a rossz borotvatokra is, amin a Kossuth Lajos képe volt kifaragva, meg az „Éljen a negyvennyolc". Maga faragta ezt Márton fiatal korában, mikor még tisztbéli ember volt a céhben, s egy héten kétszer is simára borotválta az állát. De aztán jött a hatvanhét, Deák fönt járt a császár udvarán, nagy lett a dínom-dánom mindenfelé. A kiskun szűcsök azonban keserves káromkodások közt erős fogadást tettek úgy, ahogy Mártontól látták. Márton a köszörűkövön kalapáccsal verte ki a borotvája élét.

- Hát én most már azért is Kossuth-szakállt eresztek. Szárítsa el az isten a kezem, ha én még egyszer az életben megborotválkozok!

Teltek-múltak az évek, a szűcsnek bele kellett törődni abba, hogy a császárnak semmi ártalmára sincs az ő Kossuth-szakálla. Idővel azt is be kellett látni, hogy a szakáll nem szűcsnek való viselet, mert mindig teleragad subaszőrrel, ami úgy szállong a szűcsök műtermében, mint mezők felett a bikanyál. Örök magyar sors a kiegyezés - a Kossuth-szakállból csak oldalszakáll lett, afféle szőrhíd a negyvennyolc és hatvanhét között. Hanem borotvához csakugyan nem nyúlt többet a szűcs. Borbély kezére adta magát egy héten egyszer, s a kicsorbított borotva rozsdamartan hevert tokjában a gerendán, mint nemes urak kardja a szögön.

Egy hatosra tartotta Márton a kortörténeti emléket a kukucska-piacon, abban a reményben, hogy első szóra odaadhatja öt krajcárért. Azonban rossz szemű volt az ember, aki megvette, s kéthatossal fizetett az egyhatosos helyett, mire pedig Márton ráeszmélt a tévedésre, akkorára nyoma veszett a sokadalomban. A szűcs most már úgy fogta föl a dolgot, hogy ezt a keresetlen pénzt az Isten adta neki - első-utolsó részlete volt ő szent felsége nagy adósságának -, s hálából Istennek tetsző dologba fektette bele. Egy bádog szenteltvíztartót vett a kukucska-piacon, amely azt ábrázolta, miképpen kereszteltetett meg Krisztus urunk a Jordán vizében. Otthon ugyan kiderült, hogy a szenteltvíztartón akkora lyuk van, amin a Jordán vize is keresztülfolyna, de azért így is nagyon illett az a megvakult tükör alá, s minden komaasszonyok által megirigyelt dísze lett a háznak.

Lehet, hogy e műkincs sikere tette műgyűjtővé a szűcsöt, de az is lehet, hogy ez csak alkalom volt a vele született szenvedély kitörésére. Ettől fogva állandó fogyasztója lett a kukucska-piacnak. Ha egy-két krajcárt el bírt lopni magától, azt mind a ponyván árult antikvitásokba ölte bele. Vett lyukas bográcsot és húrjahagyott tamburát, törött handzsárt és rozsdás köpölyözőt, ostyasütőt és hajsütő vasat, hegedűvonót és bábsütő-mintát, s attól se riadt vissza, sőt ebben különös kedve is telt, büszke volt rá, hogy valami olyan is lesz a háznál, amiről senki se tudja megmondani, micsoda. Műgyűjtői szenvedelmében csak két korlátot ismert. Azt, hogy a műtárgy ne legyen drágább tíz krajcárnál, s ne legyen olyan nagy, hogy télen ne lehessen a kabát alá gombolni, vagy nyáron a melles kék kötő alá rejteni. A szűcsné racionalizmusa

ugyanis nem kedvezett a műgyűjtésnek, s a kincseket mindig lopva kellett hazahordania, s az udvaron lib-lábolva meglesni a kedvező pillanatot, amikor föl lehetett velük osonni a padlásra, s beduggatni őket a titokőrző nádtetőbe. S ez volt a magyarázata annak, hogy a szűcs mindig válla közé húzott fejjel, óvatos körültekingetéssel szemlélődött a kukucska-piacon, a tilosban járó ember félelmével.

Ameddig a világ világ, az idealizmus mindig lábujjhegyen fog járni a földi téreken.

Ez egyszer azonban olyan fönt hordta a fejét a foltozószűcs a ponyvára került kiskun antikvitások közt, mintha ő hajtaná a Göncöl-szekeret. Gőgös azért nem volt, itt is, ott is vetett egy-egy jó szót az ismerős üzletfeleknek, sőt azokkal a kacsintásokkal se maradt adós, amiket a guggon ülő menyecskék elvártak a népszerű szűcstől. Csakhogy a kacsintásokban most nem volt semmi pajkosság, valami kimondhatatlan gyöngédség fénylett a barna szemekben, mint a vízbeesett nyári csillagokban.

- Nem, most nem érünk rá, engedjetek el minket - ragyogott a kérés a bokros szemöldökök alól.

Hiába kínáltak neki imádságoskönyv formájú butéliákat, hiába próbálták megállítani béklyóval, amivel valódilagosan maga Csehó Pista volt megvasalva, még nemzetiszín kokárdás pipaszárral is hiába kísértették.

- Majd máskor - mosolygott barátságosan a kísértőkre, és ment előre céltudatosan, csörgetve pénzeit a kötőzsebben.

A sor végén állt meg, a ruhásoknál. Kínálgatta ott magát ördögbőrszoknya, piros csíkos strimfli, rossz suba, kaucsukgallér, virágos mellény, gyertyapecsétes frakk, kis *fékető,* pepita-nadrág, perzsiasapka, félpár kesztyű, felemás lakkcipő, selyempruszlik, kék gatya, zöld lajbi, a szűcs elégedetlenül csóválta a fejét.

- Valami úri kalapot láttam én itt a múlt hetekben, Mári néni - mondta a vastag öreg kofának, aki mint valami ikráshal duzzadozott a rongy-óceánban.

- Úri kalap, úri kalap? Nem vélek rá - játszotta meg magát Mári néni a kereskedelem ős ösztönével. - Hacsak...

- Jaj, tán megvette már valaki?

A kofa szétcsapott a rongyok közt, s kihúzott alúlok egy összevissza horpadozott kemény-kalapot, amit maga se ítélt már a világ szeme elé valónak.

- Hacsak ezt nem gondolja, Márton. Ez egy ténybeli úri kalap, lett volna is már erre vevő, de ezt nem adom akárkinek.

- Mi az ára? - kapta föl a szűcs a kalapot.

- Másnak tizenöt krajcár volna, Márton, de magának megszámítom tízért. Nézze, atlacbélése volt ennek, ugyan a kerületje még most is megvan, csak a közepe esett ki.

A szűcs ürgette-forgatta a kalapot.

- Hát ezek a betűk?

- Mind aranypapírból volt ez, lelkem.

- B. B. B. Mi lehet ez?

- Az, lelkem? Úgy lehet báró Bánhedi Béla.

Báró Bánhidy Bélából akartak akkoriban az urak követet csinálni a kiskunok közt. De a kiskunok nem hagyták Holló Lajost, meg a negyvennyolcat, s még a határból is kizavarták a bárót. A szűcs is segített kergetni, s nem talált rajta semmi hihetetlent, hogy a báró még a kalapját is elhagyta szaladás közben. Ha politikai múltja van a kalapnak, akkor a horpadásokat is meg lehet neki bocsátani. Sőt, azok adják meg a becsét.

- Hm. Én úgy nézem, ez a kalap nem tíz krajcárt ér. Megér ez húszat is.

Mári néni egy szóval se tiltakozott, sőt még tódította is a kalap jelességeit.

- Ilyen kalapja még nem volt, Márton. Ezt hordhatja télen-nyáron, akár bukfencet hányhat benne a szérűn.

Márton fizetett, és vitte a kalapot. De hogy vitte, istenem! Hímes tojást, menyasszonyi fátylat nem vittek még olyan puhán. Két ujja közé csippentve a szélét, hol a szívére tette, hol messzire eltartotta magától, hogy jobban gyönyörködhessen benne. Leheletével fújta róla, inge ujjával törölgette bele a port.

De nemcsak a szűcs vitte a kalapot, hanem a kalap is a szűcsöt. Úgy sietett, hármat is lépett egy nyomba, s befordult a keresztutcába, hogy rövidítse az utat. A vasáros előtt így is el kellett neki menni. Az még most is a boltajtót támogatta, de most már jobb kedvvel. Annak örült, hogy olyan új inast fogadott, akinek jó fogás esik a fülin.

- Kicsi lesz az a kalap magának, Márton - állította meg a szűcsöt.

- Á, hova gondol a tekintetes úr? - tiltakozott ijedten a szűcs. - Úriembernek való kalap ez, nem ilyen magam formájúnak.

- Persze, persze, de hát akkor kinek vette?

- A Ferenc fiamnak, a deáknak - buggyant könnybe az öröm a foltozószűcs szemében. - Olvasta tán a tekintetes úr is az újságban, hogy stipendiumot kapott a negyedik gimnáziumban.

- A maga fia? - fanyalgott a vasáros.

- Az enyim, igenis. Ötven pengő-forintot hozott az haza tegnapelőtt a bizonyítvánnyal, oda is adta az anyjának. No, gondoltam, ezt a nagy örömet megfizetjük a gyereknek. Úri kalappal lepem meg, mondtam az anyjának. Helybenhagyta, hát most viszem neki az örömet. Szaladok is, hogy még ágyban érjem. Ezt lássa meg először, ha a szemit kinyitja a lelkem.

Szaladt is, de azért a nagy-patika tükörablaka előtt csak megállt egy percre. Hogy állna őneki az úri kalap? Kipróbálhatja azt az olyan apa, akinek úri fia van. Hát még ha anyjuknak megmutatná magát benne! Tíz lépés ide mindössze, a harmadik a kenyereskofák sorában.

Már le is vette a maga tasla kalapját, mikor megszólalt az ótemplom órája. Nyolcat ütött. A szűcs legyőzte az ördög incselkedéseit, és most már csakugyan szaladt hazafelé. Jaj, csak még alva találná az úri fiát!

Úgy találta. A gyerek boldogan aludta a szalmavackon az első vakációs reggel álmát. Kócos, fekete haját, keskeny, sápadt arcát hiába birizgálta a zsalugáter résein keresztül a júliusi nap aranyseprűje.

- Fercsikém! - állt oda a szűcs az ágy fejéhez, s gyöngéden megrázta a vánkos sarkát. - Fercsikém!

Fercsike nem mozdult. Csak vánkostársa, a nagy fehér macska emelte fel gömbölyű fejét.

A szűcs most már a fiú vállát kezdte simogatni.

- Fercsikém, nézd csak, mit hoztam neked! Hallod, lelkem, hallod?

Most már fölneszelt a gyerek. Álmos hunyorgással nyitotta föl a szemét, amely barna volt és aranypettyes, mint a szűcsé.

- Tessék?

A szűcs letérdelt az ágy fejéhez, úgy gügyögött föl a gyerekhez.

- Nézd-e, mit vettem én az én jó kis fiamnak, úri kis fiamnak? Úri kalap, látod-e?

Föltartotta a kalapot. A fehér macska abbahagyta az ásítást, és villogó szemmel szaglászni kezdte. Egérszagúnak érezhette. A gyerek tágra kerekedett szemmel nézte a kalapot.

- Mi ez? - kérdezte mogorván.

- Úri kalap, mondom. Teneked. Tedd föl hamar, majd meglátod, milyen úr leszel benne. Mint a Tóth ügyvéd úr fia.

A gyerek fölült az ágyban. Barna szemét feketére futotta a düh, kioltva benne az arany-szikrákat.

- Vigye innen - fakadt ki a suhanckor kegyetlenségével -, mit tud maga ehhez?

- Nézd, Fercsikém - halkult el a szűcs hangja -, azt gondoltam... örülsz neki... Bánhedi báró viselte ezt a kalapot...

- Mondom, ne csináljon belőlem maskarát - ripakodott a szűcsre az úri fia, s úgy ütötte ki az apja kezéből az úri kalapot, hogy begurult az asztal alá.

A szűcs utána kuporodott, fölemelte, megtörülgette a könyökével, és lehajtott fejjel sompolygott ki vele a szobából. Halálos fájdalom volt a szemében, mikor odapillantott az ágyra:

- Jót akartam én neked, kisfiam.

A tacskó visszazuhantotta a fejét a vánkosra, és mormogva húzta magára a paplant.

Az úri kalap nagyon mélyre lemerült az idő tengerében. Csak húsz esztendő múlva verődött fel újra, mikor a szűcsék úri fia hazament látogatóba, kezet csókolni az öreg embernek, meg az öreg asszonynak. Már akkor embernyi ember volt, fehér csíkok ezüstellettek a fekete hajában, az Úristen simogatásának ujjnyomai.

Az öreg foltozószűcs éppen a szőlőcskét permetezte. Olyan uniformisban, amilyent a gáliccal való művelkedés kíván: feltűrt gatyában, hitványos ingben, hátán a rézputtonnyal. Hanem a fején keménykalap volt, szép égkékszínű, a rákristályosodott méreg-permettől. Olyan felszerelési tárgy, amit nem ír elő semmiféle szőlészeti rendtartás.

- De furcsa kalapja van, édesapám - mondta a fehérfejű, fáradt fiú a dereshajú, friss-szemű kis öreg embernek.

A friss szemek szégyenlős-szomorún elködösödtek.

- Úri kalap volt ez valamikor, fiam. Valamiféle báróé volt, nem tudom már a nevét, követ akart az lenni minálunk...

Nem mondta tovább, elment a másik pásztába, császárszilvát szedni a fiának, mert „tudom, fiam, hogy kiskorodban is csak ezt az egyfajta szilvát szívelhetted”.

A fiú előtt mintha hirtelen magnézium-fény lobbant volna föl, a szeméhez kapott. Látta magát a szalmavackon, kócos kis deáknak, s látta az apja szemében frissnek a halálos fájdalmat, amely most már szégyenlős szomorúsággá öregedett. Nagy fájás nyilallt a szívébe, és abban a percben odaadta volna a hátralevő életét, ha tizennégyéves korában fejébe tette volna az úri kalapot.

Most már harmincnyolc esztendeje ennek a júliusi reggelnek, sokszor megrongálhattam azóta az isteni és emberi törvények szöges drótkerítéseit, de ezt az egy bűnöm tudom, amely ha eszembe jut, mindig sírhatnékom van. Annál keservesebben, mentül közelebb érek a nagy ágyhoz, amelyikbe az öreg szűcsék előrementek.

Most pedig az juttatta eszembe a vétkemet, hogy Halász Aladárné úrasszony elküldte nekem a fiacskája arcképét. Drága, mosolygó kis ember Halász Tamáska, egy-két araszttal nagyobb a vadember nevezetű anyaszomorítónál, pizsamában, vállra vetett nagy kabátban, görbe bottal és - úri kalapban, amely a füleit is eltakarja a huncut kis arcnak.

- Micsoda kosztüm ez? - csodálkozott rá az anyukája, ahogy az imposztor megjelent a verandán.

- Én most Móra Ferenc vagyok - mondta sose látott kis barátom, akinek ártatlan életét én is segítek rongálni az olvasókönyvében - megyek ásatni.

- Ebben a kalapban?

- No hallod, egy múzeumigazgató!

Kis Tamásom, anyukád nem mert kiábrándítani, helyette megteszem én ezzel a vallomással. Tedd el, s majd mikor olyan öreg leszel, mint én, akkor érted meg a tanulságát:

- Akkor szeretnek bennünket igazán, mikor már nem vagyunk, s nem az örömekért, amiket mi adtunk, hanem a fájdalmakért, amelyeket mi kaptunk.

Én szép tanárkorom...

Nemigen mondhatom, hogy kísértenének az emlékei. Fák, füvek, felhők, patakok igen, de az emberek kihullottak harminc esztendő rostáján. Egy-két kedves kollégámnak az arca felködlik, mint hajnali kép a hosszú fasorban, de egész alakjában csak a matheseosz professzort látom, akivel együtt szoktunk sétálni az óraközi tízpercben a hársak alatt. Szürke ruhát hordott és dinnyekalapot, de a kalapot a kezében hordta. Azzal ütögette le séta közben a májusi sárga cserebogarakat. De nem azért, hogy megkérdezze tőlük, mikor lesz nyár, a számtanos kolléga a magánéletében is a realitás embere volt. Letörte a fejét a cserebogárnak, lecsípte a lábait, meg a kemény szárnyfedőit s ami maradt belőle, azt bekapta. Születése szerint erdélyi szász volt, német egyetemeken végzett, s ott szokta meg a cserebogarászást. Azt állította, hogy kellemes mandolaíze van. Én mint földrajz-természetrajzszakos, részint kollegialitásból, részint nagy szaktudásom bizonyításául figyelmeztettem rá, hogy a kínai is élvezi a cserebogarat, de előbb megmártja abban a mártásos csészében, amit erre a célra mindig a derekán hord, mikor szezonja van ennek a röpülő csemegének.

- Látszik, hogy barbárok - mondta őszinte utálattal.

És sokszor eszembe jut, mikor a különböző kultúrák értékéről olvasok tudós tanulmányokat, de más hazajáró lelke nincs tanárkoromnak. Most a Röser-iskola esete eszméltetett rá, hogy nini, hiszen én is hamisítottam valamikor néhány száz bizonyítványt.

Nem voltam még egészen huszonkét esztendős, mikor alapvizsgával tanárságot vállaltam egy nagy középiskolában, amely arról volt ismeretes, hogy az egész monarchiából odahordták a mindenünnen kikonzíliumozott úrigyerekeket. Az, hogy még nem voltam nagykorú, nem azt jelenti, hogy ifjú voltam és bohó. Sokkal komolyabb férfiú voltam, mint most; siralomvölgynek tekintettem az életet tulajdon lírai költészetem alapján, filozófiai alapon tartózkodtam a nevetéstől, és Henri quatre-szakállt eresztettem. (Szülőföldemen ugyan a demokrata kiskunok ma is csak sakterszakállnak nevezik. S ha már úgyis benne vagyok a zárójelben, most elégítem ki több érdeklődő felebarátnőm kíváncsiságát is: hogy mért nem hordok én most bajuszt. Azért, mert tanárkoromban elviseltem szakállnak.)

A szakállviselésre azonban komolyabb okom is volt, mint a nagy francia király iránt való rajongásom, amely Dumas regényeiből táplálkozott. Előre tájékoztattak arról, hogy nálam nagyobb kamaszokat kell a *scientia amabilis* titkaiba bevezetnem, kik már két tanárt megszöktettek évközben. Hát ezeknek imponálnom kellett valamivel, s tanári fizetésem és magánvagyonom nem tették lehetővé más módját a tekintély növelésnek, mint a szakálleresztést.

Sajnos, mindjárt első nap azt kellett tapasztalnom, hogy olyan anyaggal van dolgom, amelyiknek a hét sing szakállú király se imponálna. Az ötödik osztályban foglaltam először széket, de mire a küszöbről fölértem a katedrára, ifjú szívemben megfagyott a vér. Most értettem meg először, mi az a rejtelmes *Kréti és Pléti,* aminek az ótestamentum emlegeti a hetiták és filiszteusok csordáját. Köhögtek, tüsszögtek, krákogtak, vinnyogtak, cihegtek, süvítettek, vonyítottak a fiaim. Fogadták a vakmerő új tanárt. Ők is tekintélyt akartak bennem ébreszteni maguk iránt. Határozottan jobban sikerült nekik, mint nekem. Azt hiszem, korai őszülésem akkor kezdődött. Szólni nem tudtam, csak intettem nekik, hogy üljenek le, és reszkető kézzel húztam elő az osztálykönyvet.

Ahogy kinyitom, platty, ráesik valami. De nemcsak esik, csobban is, mint mikor a kecskebéka vízbe ugrik. Az is volt, egy kisebb fajta kecskebéka. Az első padból ugrott ki, a szélső gyereknek a szájából. Abból láttam, hogy mindenki nevet, csak ő mered rám egy római patrícius méltóságával.

Nem ugrottam föl, nyugodtan lépdegéltem eléje, és halálos csöndben ejtettem ki életem első tanári szavát:

- Álljon föl, édes fiam.

Rántott egyet a vállán, és fölállt.

- Jöjjön ki.

Most a mellénye alját rántotta meg a birokra készülő ifjú férfiak ösztönös gesztusával, és odaállt elém. Bicskával faragott képű, úriruhás, vállas suhanc volt, én keskeny, keszeg filozopter.

- Tessék - dülleszkedett rám a hangjával.

- Menjen föl, édes fiam, a katedrára.

Most már visszahőkölt, mintha mellbe vágtam volna.

- Tesséék?

Egy kicsit erősebbre fogtam a szót.

- Mondom, menjen föl a katedrára. Egy-kettő!

Most már én voltam felül. A gyerek megzavarodott, és szót fogadott. Elbátortalanodva lépett föl a katedrára.

- Úgy. Most üljön az én helyemre, én meg ideülök a maga helyére. Így ni. No most a katedráról köpjön le ide a padra.

A fiú lesütötte a szemét, és a szája tátva maradt.

- No, ne készüljön olyan soká - pattogott a hangom. - Engem úgy szoktattak, hogy a köszönést el kell fogadni. Maga odaköpött elém, és nekem azt viszonoznom kellene, de nekem nincs benne gyakorlatom. Azért kértem meg magát erre a kis szívességre. Nem érti?

Az ellenfél összekussadva vánszorgott le a katedráról.

- Tanár úr, kérem... - mozgott a szája hangtalanul.

Nem volt szép tőlem, de fenékig kiürítettem a győzelem kelyhét. A vállára tettem a kezemet.

- Hogy hívják magát, édes fiam?

Megmondta a nevét. Eléggé ismert ipszilonos név.

- Mi a maga apja?

Azt is megmondta. Főjegyző itt, meg itt, ebben a vármegyében.

Hitetlenkedő mosollyal csóváltam meg a fejemet.

- Ne mondja, édes gyerekem! Én azt hittem, kanász. Az én apám foltozó szűcs, de minket már azért is szájon vágtak kisgyerekkorunkban, ha esőt meg szelet játszottunk. Menjen a helyére.

Aztán én is a helyemre mentem, és elkezdtem magyarázni a gabonaüszög spóráiról, mert láttam az osztálykönyvből, hogy az elődöm azokba bukott bele. Estig beszélhettem volna, anélkül hogy egy pisszenés zavart volna. Semmi bajom nekem többet a fiúkkal nem volt se ebben az osztályban, se a többiben. Egy hónap múlva a szakállam is levetettem, nem volt már rá semmi szükség. Kenyérre kenhettem volna a fiaimat, ha már akkor is természeti ellenkezés nem lett volna köztem és a vaj között.

Azt persze egy szóval se mondom, hogy a tudománnyal is olyan jóban voltak, mint énvelem. Nem nagyon lelkesedtek se a vízrendszerek, se a zygospórák titkaiért, de még a hasított csülkűek fogazata se hozta őket lázba. A félév végi konferencián kénytelen voltam nagyon nekigyürkőzni a kaszálásnak. De mikor az első osztály első három betűjében négy gyerek alá kis-széket szerkesztettem, akkor az ötödiknél az igazgató megfogta a kezem.

- Pardon, kolléga úr, többet nem lehet.

- Nem lehet? - döbbentem meg. - Hát mért nem lehet?

- Kivan a percent, kérem - mosolygott az igazgató -, tetszik tudni, a percent. A többi már rossz hírbe hozná az intézetet.

- Hát persze, a percent - bólogattak az öregebb kollégák, és láttam az arcukról, hogy magukban alig-elégségesnek minősítenek, ha még ennyit sem tudok.

Énbennem azonban reinkarnálódott Haynau szelleme. Már tudniillik azé a Haynaué, aki mérgében adott amnesztiát a kötélreítélteknek.

- Bocsánatot kérek, igazgató úr, akkor az eddigi szekundák se giltek. Ha itt percent szerint szabad buktatni, tessék megengedni, hogy én ne éljek ezzel a jogommal. Én a tárgyaimból nem buktatok senkit.

Az elhatározásomat nem ellenezte meg senki, hiszen az csak hasznára vált az iskola jó hírnevének. Nem buktattam egy elégtelent se, s hogy az elégségeseket se érje méltánytalanság, mindenkinek a jegyét följavítottam eggyel. Nem dicsekvésképpen mondom, de kevés tanárnak a keze alól került ki annyi kiváló geográfus és természettudós, mint az én kezem alól.

Hogy mért hagytam aztán abba közjóra szolgáló munkásságomat? Ha már elkezdtem a vallomástételt, be is fejezem.

Minden tanárnak van kedvenc tanítványa, akire magyarázat közben néz, akinek mondja a vicceit, s akinek, mikor jókedve van, megveregeti az arcocskáját. Az én legkedvesebbem valami bosnyák szilvás-zsidónak a fia volt. Tenyérből etetett, széltől óvott, kényén nevelt finom úri fiúcska. Térdnadrágos kék ruhája aranygombokkal, matrózsapkája, magát simogattató rózsás kis arca. Egészen olyan volt, amilyen én szerettem volna lenni kisrongyos koromban, a második gimnáziumban. Ami kényeztetésben nekem nem volt részem, azt mind neki utaltam ki, mikor tanárúrságra segített az Isten.

Egyszer azonban kis pajtásomból kitört az apai örökség. Elkezdett szilvával kereskedni, a legősibb szabadkereskedelmi alapon. Egy majoros rajtakapta a szilvafáján a tízperces szünetben, és egész hozzámig kergette a sáros kocsiúton.

- Hát te loptál, Sándor? - fogtam a két kezem közé a gyerek fejét.

- Nem loptam - merevítette dacosan a nézését a kis szilvás.

- A fáról kergettem le - bizonyított a vádló -, csupa sár még most is a nadrágja.

- Az ám, Sándor - toltam el magamtól. - Hát mitől sáros a nadrágod?

- Elestem.

- Szegényke. Arcra estél? - tettem föl a megtévesztő kérdést.

- Igen.

- Hát akkor hogy van az, hogy a combodon belül sáros a nadrág? Úgy, hogy a cipőddel fölvitted a sarat a fára, aztán a nadrágoddal lehorzsoltad. Nem szégyenled magad? Nemcsak loptál, hanem hazudsz is. Pfúj, eredj előlem.

Sándor elkullogott, a majorossal eszmét cseréltem, és ráfizettem az üzletre egy rövid-szivart, s a következő tízpercben már egész megbékülten kaptam bele a szilvaországi kis ember puha hajába.

- Megállj, csirkefogó, jövő esztendőre vagy én nem jövök vissza, vagy te.

Sándor fölényesen mosolygott.

- Akkor a tanár úr nem jön vissza.

- Miért te? - döbbentem meg.

- Azért, mert a tanár úr nélkül megél az iskola, de az internátusbeliek nélkül nem.

Beláttam, hogy Sándornak igaza van, s bár ebbe a belátásba majd megszakadt a szívem, levontam a konzekvenciákat, és befejeztem tanári pályámat.

Az egykor hírhelt iskolából, amely sorsom eldöntötte, régen egészen közönséges iskola lett, amelyben nem a paradicsomkertből elszabadult hangokkal köszöntik a tanárt, nem percent szerint osztályoznak, és nem az internátus főkönyve szerint szabják a mérleget. Sőt azt is meg kell vallanom, hogy azok ellen is fölösleges volna eljárást indítani, akiknek a bizonyítványát meghamisítottam. Néhányról tudok, igen derék emberek lettek, van köztük nyugalmazott főispán is, aktív országgyűlési képviselő is - fájdalom, az a tökéletlenségük ma is megvan még, hogy nem tudnak különbséget tenni az oospóra és zygospóra közt, s nem bizonyosak benne, hogy az Indigirka folyó-e, vagy cethal.

Kalcinált szóda

Mindenkinek ad a sors fiatalkorában olyan kalandot, amire még öregen is szívdobogva gondol vissza. Az én fiatalságomnak az volt a felejthetetlen kalandja, hogy egy esztendeig inasiskolai tanító voltam. Álmomban még ma is megesik, hogy az vagyok, s olyankor mindig átverejtékesedik a fejem alatt a kisvánkos.

Fiatal újságíró voltam akkoriban, s elég emberségesen megfizettek: kaptam egy hónapra száz koronát. Ez sokkal több volt ugyan, mint amennyit öreg újságíró koromban keresek, de azért el lehetett költeni ezt is. Rámfért volna még valami mellékstallum. Legalább olyan, amelyiknek a jövedelméből részletfizetésre megrendelhettem volna a Klasszikus Regénytárt. (Havi részlet öt korona.)

Mindig kedveltje voltam a sorsnak, s mint szolíd és jóerkölcsű ifjú, előkelő protektorokkal is rendelkeztem. Bejuttattak az inasiskolába havidíjas tanítónak. Tanítottam heti egy órát, minden kedden este hattól hétig, és azért kaptam a város pénztárából havi tíz koronát.

- Közismeretet fog tanítani - mondta az igazgató, ahogy bemutatkoztam neki, és ideadta az előírt tankönyvet is. Nagyon érdekes könyv volt, találtatott benne csillagos ég, váltóisme, községi autonómia, légtünetek, Dugonics Titusz, baromorvoslás és észak-amerikai szabadságharc. Mindjárt láttam, ahogy átlapoztam, hogy nagy tudós lehetett, aki csinálta, csak éppen vidéki inasiskolában nem tanított soha. Jól is sejtettem: a könyvet maga az iparoktatási főmufti írta.

- Nono, hiszen nem a könyv a lényeg az inasiskolában, hanem a fegyelem, a fegyelem! - adja a használati utasítást az igazgató, különben érdemes öreg pedagógus és nekem mindmáig igaz jó barátom.

- Fegyelmezni, fegyelmezni: ez a fő! - mind ezt mondták a többi kollégák is. Voltak vagy húszan, elemi tanítók, középiskolai tanárok, valamennyien edzett hősei az inasoktatásnak. Volt, aki megtapogatta a karomat, és aggodalmasan csóválta meg a fejét, mert vékonyallotta. Volt, aki azt tapasztalta, hogy a sétapálcával is lehet boldogulni, de akik legtöbb jóakarattal voltak hozzám, azok a méterrudat ajánlották. Tudniillik, hogy amint az osztályba belépek, a méterrudat kell találomra az inasok közé vágnom, akkor csönd lesz.

Húsz esztendő távlatából visszanézve, a gyakorlatiasság pálmáját a méterrudasoknak kell adnom. Azonban én húsz esztendővel ezelőtt se voltam gyakorlati ember. Én tanítani akartam, nem fegyelmezni. Azt hittem, azért fizetik nekem közpénzből a havi tíz koronát, hogy segítsek az Istennek embert teremteni abból a csordából, amit úgy hívtak, hogy inasiskola.

Nem tudom, hogy Dániel mit érezhetett az oroszlánok vermében, de az valami olyasféle lehetett, mint ami az én torkomat szorongatta, mikor először léptem az inasok közé. Bőgés, nyerítés, mekegés, kukorékolás, nyávogás fogadott, és a minden bűzök közt a leginfernálisabb emberbűz. Negyven inasom volt mindenféle szakmából, a szennynek, a testi-lelki elhagyatottságnak, a magától való és tenyésztett durvaságnak olyan hadserege, hogy nagyon vakmerő fiatal úrnak kellett nekem lennem, ha egy esztendeig kibírtam köztük.

Pedig kibírtam, mégpedig úgy, hogy se én nem tettem kárt őbennük, se ők énbennem. És nem kellett hozzá méterrúd se, csak éppen az kellett, hogy ne nyúljunk hozzá a „közismerethez”, mert attól mindnyájan elkárhoztunk volna.

Egyszer vaktában kinyitottam a könyvet valahol: *A szóda* című olvasmányra nyitottam. Aztán vaktában rámutattam egy egérképű inasra:

- No, olvasd!

A gyerek addig olvasott, hogy a szóda legfinomabb fajtája a *kalcinált szóda.* Ezt aztán olvasta kanciláltnak, kancsináltnak, és csak azért nem tört ki a nyelve szegénynek, mert engem elfutott a düh.

- Milyen inas vagy te, fiam?

- Szabóinas.

Hát a keserves poncius-pilátusát annak a m. kir. állami iparoktatási szaktudománynak. Én tanultam az egyetemen természethistóriát, nyelvtudományt, csillagászatot, művelődéstörténetet, esztétikát, politikát, de a kalcinált szódának a nevével soha ebben az életben nem találkoztam. Hát minek kelljen azt tudni egy istenadta szabóinasnak, amit az egész magyar képviselőház és főrendiház együtt se tud!

Máskor az alkotmánytannal tettem próbát. Úgy kezdődött az olvasmányunk, hogy „a legelső magyar ember a király". Ahogy a végére értünk, vállon fogok egy buflifejű kamaszt. Mocskos, fehér kötője s a derékmadzagján lógó fenőacél mutatták, hogy a vérben dolgozó iparral jár jegyben. Magyarul: mészárosinas.

- Miről olvastunk most, fiam?

- A királrul.

- Mit olvastunk róla?

- Nem tom.

- Hát hogyne tudnád. Miféle ember az a király?

- A király? A király az király. Az nem embör.

- Nem? Hát mi a csuda?

- A király? A király, az csak egy katona.

Mármost azt mondjam neki, hogy „szamár vagy, fiam"? De akkor én hazudok, azt pedig én az iskolában szégyenleném. Inkább lemondok az alkotmánytanról. Majd tanítanak azt a buflifejűnek a katonaságnál.

A *pragmatica sanctio*-ról is volt egy szép olvasmányunk, mert az is beletartozik az inasi közismeretbe. Alighanem valami akadémikusból lehetett kinyírva, mert egy csöppet értelmetlen volt. (De csak éppen annyira, amennyire a tudomány komolysága megkívánja.) Megpróbáltam a nevezetes és költséges törvényt a gyerekeimnek elmagyarázni a maguk nyelvén. Aki nem aludt, vagy legyet nem fogdosott, az hallgatta is türelmesen.

- No, fiam - simogatom ki egy hét múlva egy hóka gyereknek a haját a gyulladásos szeméből -, hát tudod-e még, miről meséltem a múltkor?

Szelíd képű, csendes, jó gyerek volt, mindig végigaludta az órát. Most is elásította a felelet felét, belepislogva a könyvbe:

- A... a ticáról.

- Ne beszélj csacsiságokat, te. Mi az a tica?

- Vagy izé... a cicáról.

- Mi a mesterséged? - emeltem föl az állat.

- Pék vagyok.

- Hány órakor feküdtél le az éjszaka?

- Háromkor.

- Mikor keltél fel?

- Fél hétkor.

- Mikor fekszel le ma?

- Megint háromkor.

- No jól van, kisfiam, feküdj rá szépen a karodra, és aludj egyet hét óráig.

Máig is azt hiszem, hogy ezért a bűnömért száz esztendőt elenged nekem a jó Isten a purgatóriumban. Viszont külön szurokfürdőt érdemelnék azért, ha lett volna lelkem tovább nyaggatni a pragma cicával egy tizenegy éves gyereket, aki naponta negyedfélórát alszik. És máig se teszek szemrehányást magamnak érte, hogy önhatalmúlag megreformáltam az inas-oktatást, kidobtam a tantervből a közismeretet, és negyven inasgyereknek az Ezeregyéjszakát adtam elő heti egy órában. Ez is ért annyit, mint a méterrúd. Míg a többi osztályokban egész esztendőn át csattogva, pufogva, ordítva, jajgatva folyt az emberszelídítés, minálunk olyan csönd volt, amilyen csak egy kirgiz jurtában lehet, mikor az egész sátoralja gyerek körülüli a mesemondót.

Az ám, csakhogy a jurtában nincs vizsga, az inasiskolában meg van. Úgy kívánja a törvény, hogy olyankor felüljön a katedrára egy iparoskeblű honfitárs, és az számon vegye a tanítótól, mit adott tíz hónapon keresztül tízszer tíz koronáért.

Az én vizsgabiztosom nagyon tekintélyes ember volt. Nagy hasa, aranylánca akkora, hogy megbírná a kútostorfát, s tán három háza is a Belvárosban, gyulladásos szemű kis inasok téglává vált álmaiból. Azonfelül valami adócsalási ügye is volt akkoriban, s azt az újságírók piszkálták ki, mert már akkor is minden rosszat azok követtek el. Egyszóval egészen rendén való volt, hogy mérgesen nézzen rám a vizsgabiztos, és leszamarazzon az inasaimon keresztül.

Hiszen a szó köztünk maradjon, meg is érdemeltük. Ha Ali babát és a negyven rablót adhattam volna föl vagy Aladdint és a xaxabarlangi lakatot, akkor nem lett volna semmi baj. De így bizony nemcsak a gyerekek ökögtek-bakogtak, hanem nekem is égett mind a két fülem.

A váratlan fordulatot maga a vizsgabiztos provokálta ki, aki nagy emberek szokása szerint elkapatta magát a hatalom által. Valamelyik suszterinasommal számlát írattam a nagy táblára. Legnagyobb meglepetésemre egész rendesen megcsinálta. Gyanakodtam ugyan, hogy nem éntőlem tanulta, de hát ahhoz a nagyhasú őmagasságának semmi köze.

- Derék gyerek vagy - veregettem meg a fiú ragadós képét.

- Szamár vagy - harsogott le ránk a tekintély a katedráról. - Mért írtad a májust kis m-vel? Még azt se tudod, hogy a személneveket nagy betűvel írják?

Addig csak keresztben feküdt bennem az ördög, de most már talpra ugrott. Hát te akarsz nekem imponálni, te arannyal megpántolt kukoricagombóc? No, majd imponálok én neked úgy, hogy megrepedsz bele!

Kiintettem egy szemfüles borbélyinast.

- Te tudod, mi az a *kalcinált szóda,* ugye? - néztem rá erősen.

A gyerek rám bámult, de ahogy a szemem sarkával odavágtam neki, bátran megfelelt:

- Tudom. Az az erős szóda.

- Úgy van - bólintottam rá. - Hát mit csinálnak abból az erős szódából?

Magam is kíváncsi voltam rá, mi a fütyülő fülemülét lehet erre felelni. El voltam rá készülve, hogy mindent ráhagyok, akármit talál ki.

- Spirituszt.

- Bravó! - hajolt előre a katedráról a nagy ember. Tudtomra akarta adni, hogy ő is tudja ám ezt.

Erre aztán egészen vérszemet kaptam.

- No most már írjuk föl a spiritusz vegyképletét. C_2... Számmal írd a kettőt, te kófic.

A gyerek fölírta a C_2-t, aztán rám nézett.

- Na tovább, ahogy következik!

- D...

- A számot is mellé, ahogy következik!

- D_3 E_4 F_5 I_6 ...

- Elég, mehetsz a helyedre - vágtam közbe, mert attól féltem, ki fog derülni, hogy a kalcinált szóda tudósa nem egészen biztos az ábécében.

A csatát megnyertem. A nagy ember lejött a katedráról, és amennyire nagy hasa és kurta karjai engedték, megölelt az inasaim szeme láttára.

- Tanár úr, engedje meg, hogy elragadtatásomnak eleget tehessek. Húsz éve járok inasiskolai vizsgákra, de szavamra mondom, ilyen művelkedést még nem tapasztaltam.

Szerényen meghajoltam, és minden érdemet az inasokra hárítottam. Ilyen nagyszerű anyaggal könnyű boldogulni.

- Nem, nem kérem - tiltakozott a vizsgabiztosom - higgye el, a tálentom teszi az egészet.

Igazán nem tehetek róla, hogy talentumom hírével egyszerre telekürtölte a szakköröket, s mikor másnap leköszöntem az állásomról, küldöttséget vezetett hozzám, hogy vonjam vissza a lemondásomat. De mivel hajthatatlan voltam, legalább díszdiplomát adtak róla, hogy az inasoktatás ügye legfőbb oszlopát vesztette el bennem.

Ezt a diplomát ma is őrzöm, mert nem sok kilátásom van rá, hogy egyéb hivatalos elismerést hagyhassak az utódaimra.

Az édesapám fejfái

Így kell írnom, többes számban, noha az embernek csak egy fejfája szokott lenni, s rendes ember azt az egyet se nagyon szívesen vállalja. Az édesapámnak több is volt, de eggyel se volt szerencséje szegénynek.

Az elsőt akkor csináltattuk neki, mikor eltemettük. Követ nem akartunk a sírjára ültetni, mert azt megbántásnak vette volna. Sokszor hallottuk tőle, mikor valamelyik ismerősünknek pompás sírkövet állítottak:

- No, ettől is féltek, hogy visszajön. Azért tettek rá ilyen nagy nyomtatékot.

Az édesanyánk is azt mondta, hogy ő se egyezkedne bele az apánk sírkövébe.

- Tudjátok, gyerekeim, mindig azt hallottam szegény szülémtől, Isten nyugtassa, hogy az utolsó ítéletre mindenki a maga fejfájával jelenik meg a Jozsafát völgyében. Márpedig az nem szegény apátoknak való volna, hogy valami nehéz márványkőfejfát emelgessen.

Hát én is úgy ismertem apámat, hogy inkább nem menne el a föltámadásra, mint hogy akkora koloncot cipeljen. Ha miértünk kellene, akkor igen, de magáért meg nem tenné.

Így aztán csak a szegényemberes fejfánál maradtunk. Annak a fölállítását a bátyánk követelte jussul magának, mint hármunk közt a legöregebb.

El is készült a fejfa idejére. Fekete Hajnal Pál csinálta, aki nagyon jeles fejfafaragó mester. (De csak azóta, mióta a valutánk annyira az ördöge lett, hogy a szegény embernek való pénzt hamisítani se érdemes. Azelőtt leginkább bankócsinálással foglalkozott Pál, amiért többször is meglakta Illavát. Nem is nagyon zúgolódott, mikor oda vitték, mert ott mindig tanult valamit, amivel tökéletesíthette magát a mesterségben.)

Elég az hozzá, hogy Pál remekelt a fejfával. Mindennek eleget tett, amit vállalt, sőt még többet is tett, mint ami kötelessége lett volna. A bátyám csak azt kötötte ki, hogy rozmaring-koszorú vegye körül az apánk nevét. Ha a katona sírkövére kardot faragnak, a papéra meg imádságos könyvet, a szűcsmestert is megilleti a foglalkozása címere. Annak pedig legalkalmasabb a rozmaring, ami nagyon szép virág akkor, ha subaszélen terem selyem-cérnából.

Hát a rozmaring benne volt a szerződésben, s úgy rácselekedte Pál a fejfára, mint a parancsolat. De már a Szentlelket a maga jószántából faragta galambnak a rozmaringkoszorú fölé. Ő legalább azt hitte, hogy galamb, de más ember szemében határozottan kétfejű sasnak látszott. Nem tehetett róla Pál, hogy itt némiképpen összeütközött a hitcikkelyekkel. Nem ő volt benne hibás, hanem a régi fajta bankó, amit annyiszor lerajzolt. Annyira vérévé vált a kétfejű sas, hogy akkor is ráment a keze, ha galambot akart szerkeszteni. A műépítészek megmondhatják, hogy szokott ez megesni más művészeknél is.

Mink bele is nyugodtunk volna a dologba, hanem, úgy látszik, szegény apánk nem nyugodott bele.

Úgy kell lenni, hogy még haló porában se tudta szívelni a kétfejű sast, s addig járt panaszra a jó Istenhez, míg eljárást nem indított a kétfejű szárnyas ellen. (Azt hiszem, nem is kellett valami nagyon kapacitálni.) Leszalajtott egy villámot, és széthasíttatta vele az apám fejfáját. Körülbelül abban az időben történt ez, mikor az igazi kétfejű sast is megütötte a ménkű. Nem is tudom, hogy ilyenformán nem Fekete Hajnal Pál volt-e oka az egész összeomlásnak. (Csak azt tudom, hogy ő is tiltakozni fog ellene, ha megírja a memoárjait.)

Az új fejfa állítása most már az én jussom lett volna, csakhogy nem élhettem a jussommal. A forradalmak alatt a félegyházi temető messzebb volt Szegedhez, mint a sarkcsillag. Egy fekete meg egy vörös gyűrű választott el az apám sírjától. Aztán meg olyan is volt az idő, hogy nem tudhatta az ember, nem faragják-e már valahol a saját fejfáját.

Így aztán a második fejfát a húgom állíttatta. Diófából készült, hatalmas fejfa volt, síremléknek is beillett. Ezen már nem volt kétfejű sas, hanem igenis volt rajta magyar címer. Mégpedig a teljes magyar címer. Nem muszáj azt a halottnak tudni, hogy az országcímer kétharmadát elkártyáztuk a háború ferblijében.

- Szép munka - ismertem el, mikor először simogattam meg az új fejfát. - Ki csinálta?

- Kis Eszík szomszéd - felelte a húgom.

Megijedtem én ettől mindjárt. Kis Eszík szomszédnak egy dűlőben volt a szőlője a mienkkel. Derék, becsületes ember volt, az egyetlen istenteremtése, akivel az apám haragot tartott. Tudniillik az apám negyvennyolcas volt, Kis Eszík szomszéd meg kormánypárti. Mindegy volt neki, hogy ki a kormány, akárki volt, ő mindig annak korteskedett követválasztáskor. Megesik az nagyobb urakon is, de azoknak legalább hasznuk van belőle. Kis Eszíknek azonban még az se volt. Ő csak azért volt kormánypárti, mert az úri párt, és a szomszédot az urakhoz húzta a szíve. (Ezt azzal is kifejezésre juttatta, hogy a kukoricát is nadrágban kapálta.)

Szóval édesapám elvi ellensége volt Eszík szomszédnak. Nem is Kis Eszíknek hívta, hanem Csiribiri Eszíknek, és halálos-holtáig nem fogadta a köszöntését.

- Mondta is a szomszéd, hogy engesztelésnek szánta ezt a munkáját - magyarázta a húgom. - Bizonyosan jólesik szegény drágánknak, hogy a halóporában így megköveti az egyetlen haragosa.

Nem szóltam semmit, de nem voltam egész bizonyos az apám békülésében. Hiszen eddig se Kis Eszík volt az, aki haragudott, hanem ő.

A múlt őszön aztán hírül adták hazulról, hogy kidőlt az édesapám fejfája. Nem lehet tudni, hogy mitől, alighanem attól, hogy megereszkedett a föld, és meglazult benne a fejfa.

Persze visszatettük a fejfát, és jól megdömöcköltük körülötte a földet. Nem ért az semmit. Egy hónap múlva megint kidőlve találtuk. De nem is kidőlve, hanem a harmadik sírra hajítva. Mintha odáig cipelte volna valaki, s ott elhajította, mert nem bírta tovább.

Legalább a húgom így magyarázta a dolgot, de én biztos voltam benne, hogy másról van itt szó. Arról, hogy a negyvennyolc még a sírban se bocsát meg a hatvanhétnek.

Engem aztán így meg se lepett, mikor a tavaszon azt írták hazulról, hogy a télen valami akasztófáravaló ellopta az apám fejfáját tűzrevalónak. Nem akarok senkit a hitéből kiverni, de én nem hiszek belőle egy szót se. Bizonyos vagyok benne, hogy az apám maga hajította bele a Csiribiri Eszík munkáját a malom-tóba, amelyik a temető tövében termi a békát. De hát elég erről ennyi, ezt is csak magamban gondolom. Mit lehet tudni, hogy a mennyországban hogy vannak mostanában a negyvennyolccal? Nem akarom valami igazoltatási eljárásba keverni az apámat.

Ahelyett most már én csinálok neki olyan fejfát, amiben neki is kedve telik. Magam csinálom, mégpedig abból a kaszaszékből, amelyiken szegény öregem húsz esztendőn keresztül húsolta a bőrt.

Mikor fölhagyott a szűcsmesterséggel, a kaszaszék kikerült az istálló végibe, a pernyésgödör mellé. Kisdeák koromban azon szavaltam a Talpra magyar-t. Nagydeák koromban abba faragtam bele az első szerelmem nevét. De a lírai motívumoktól eltekintve, muzeális értéke is volt a kaszaszéknek, mint egy pusztuló mesterség ősi szerszámának. Ezért kérdeztem meg az apámtól a halála előtt egypár esztendővel:

- Édesapám, elvihetném-e én ezt a kaszaszéket haza Szegedre?

Elnevette magát:

- Hát aztán mit csinálnál ott vele, fiam?

- Betenném a múzeumunkba. Hadd tanuljanak belőle a népek még száz esztendő múlva is.

- Hát csak vigyed, fiam. Nem kell már az itt semminek. Úgyis szétrohasztaná az eső, meg a hólé.

- Aztán számítsa föl, apám, a múzeumnak.

Olyan jóízűt nevetett, hogy egész belelilásodott szép piros arca.

- Hát csak nem gondolod, hogy ilyesmit pénzért adok a fiamnak?

- Nem nekem adja, apám, hanem a múzeumnak. Mintha kivinné eladni az ócskapiacra. Vasa is van, fája is van, hát csak ér valamit.

- Nem, fiam, ami nekem már semmit se ér, azért nem fogadhatok el pénzt senkitől.

- Én pedig ingyen nem viszem el.

- Én pedig pénzért nem adom.

Az édesanyám közben békített, mert attól tartott, hogy összekoccanunk.

- No apja, ne tüzeskedjen már. Te se legyél olyan akaratos, kisfiam.

- Én nem is - vettem elő az erszényemet. - Ehol van érte négy forint, ni. Ennyit megadnának érte a zsibpiacon is.

- Micsoda? - kapta föl apám haragos megütődéssel a fejét. - Négy pengő? Nem lehet úgy lecsökkenteni a szűcsmesterséget, fiam. Öt pengő ennek az ára. Vagy ingyen odaadom, vagy öt pengőt fizetsz érte, de árán alul el nem vesztegetem.

Így került hozzám a kaszaszék öt pengőért. Ebből faragom én most meg az apám fejfáját úgy, hogy szobornak is beillik. A magyar ember szobrának.

Most veszem észre, hogy tán már meg is faragtam.

Mikor máglyát raktunk Szekfű Gyulának

Könyvtáros voltam az időben, 1913-ban, s az igazgatóm, Tömörkény István valami hivatalos ügyben szalajtott föl hazánk fővárosába, úgy is mint kulturális gócba. Ugyan abban sincs semmi titok, mi volt az a hivatalos ügy. Oroszlámos körül egy útkaparó lócsontvázakat talált egy halomban, a hozzájuk tartozó uraságokkal együtt, akiknek ezüstkardjuk volt, meg aranyfüggőjük. Mivel az útkaparó vasárnaponként újságolvasással is foglalkozott, igen tisztelte Tömörkény Istvánt, tudott arról is, hogy micsoda ennek az úrnak a becsületes mestersége, ennélfogva rászánta magát, hogy nekiadja kóstolóba az arany encsem-bencsemet. Be is hozta Szegedre, még rá is fizetett vagy nyolcvan fillért, mert ennyibe került a vasút kedvezményesen, ami kidukál az útkaparónak, valamint egyenes ágbeli leszármazottjainak. A függő föltekintetvén és bizánci stílusúnak találtatván, gyanút fogtunk, hogy az a halom alighanem az lehet, amelyiken Csanád vezér oroszlánnal álmodott, és Ajtony úr vitézei fekhetnek ott a homokban, akik az oroszlámosi csatában a fűbe haraptak.

Hát ebben az ügyben küldött engem a gazdám Pestre, szót érteni a különböző kultúrgócokkal, hogy segítsenek az ősök föltakarásában. Egyéb segítséget nem kértünk, csak annyit, hogy nekünk is adják meg azt a vasúti kedvezményt, amit a nemzet útkaparói élveznek. Azt se kértük életfogytiglan, mert nem vagyunk mink telhetetlen emberek, sőt tisztességet is tudunk, csak éppen két hétre kértük, hogy míg a halmot kivallatjuk, minden vasárnap hazajöhessünk megmosdani.

Az első kultúrgócot a kereskedelmi minisztériumban kerestem föl, ez igen nagytekintélyű góc volt, Új-Guineában bizonyosan kilenc üvegcsörgőt hordott volna az orra cimpájában. Nincs is rá semmi panaszom se, végighallgatott udvariasan, nem haragudott érte, hogy zavartam a Duna szemlélésében - igaz, én se haragudtam érte, hogy háttal állt, míg alázatos előterjesztésemet megtettem. De hát ez egészen más, ő góc volt, én pedig nem szorosan vett közigazgatási a IX. fizetési osztályban.

- Hja, ja - iktatott egy ásítást az ősök és a vasúti kedvezmény közé -, ki is az az izé? A maga főnöke?

- Tömörkény István.

- Furcsa név.

Bátor voltam megjegyezni, hogy már régen furcsa, és sokan megszokták. Az újságokból.

- Persze, gondolhattam volna. Tudja, az ilyen firkászok azt hiszik, hogy mindent lehet.

Még kacsintott is hozzá, és négyzetre emelt gócnak látszott.

- No, mindegy, majd meglátjuk, csak adja be a kérvényt az iktatóba. Van még valami mondanivalója?

- Van a hólyagos himlőnek - ajánlottam el magam. S a Tömörkény István múzeumigazgató és firkász kérvényét a Lánchídról beleeresztettem a Dunába. Ott jó helyen van nagyon, majd, ha egyszer a Duna kiszárad, akkor elő lehet venni, és úgy lehet, akkor már olyan világ lesz, hogy a múzeumigazgatókat is taksálják annyira, mint az útkaparókat.

Természetesen a többi gócokat aztán nem is molesztáltam, hanem bementem az első könyvkereskedésbe, és megvettem az első könyvet, amit a pulton megláttam. Az pedig a *Szekfű* Gyula friss könyve volt. *A száműzött Rákóczi*. Ugyan nem is olyan friss volt, egy hónappal ezelőtt jelenhetett meg, ki is szívta már egy kicsit a nap a zöld vászontábla színét.

- Nem nagyon kel, ugye? - kérdeztem a boltost.

- Nem, kérem - mosolygott a könyves. - Tetszik tudni, Akadémia.

*A száműzött Rákóczi*val azután kivettem magam a kerepesi temetőbe, ott ért vele a dél, s csak úgy három óra felé eszméltem rá, hogy nemcsak igével él az ember. De már akkor igen igyekezni kellett ki a Nyugatihoz fölugrottam a villamosra, s ott bujdostam tovább a fejedelemmel.

Már Rodostóból figyeltük az „európai konstellációkat", mikor valaki a vállamra üt:

- Hát te meg se látod a szegény embert?

Régi jó pajtásom volt, pesti újságíró, nagyon nekiörültünk egymásnak. Különösen én voltam boldog, hogy van kinek kiujjongani magamat.

- Ismered ezt a könyvet?

- Ott hever a redakcióban, de föl sincs vágva. Érdemes elolvasni?

- Nem tudnám megmondani, mikor ért ekkora öröm. Te, micsoda művész ez az ember.

- Szabad? - vette ki a kezemből a könyvet. Egy kicsit lapozott benne, aztán az Andrássy útnál leugrott.

- Nagyon, nagyon köszönöm - rázta meg érthetetlen hálával a kezemet.

Legalább akkor még érthetetlen volt, s csak két hét múlva tudtam meg, mekkora tüzet gyújtottam én ezzel a szál gyufával, amivel a jó pajtásomnak világítani akartam. Másnapra megírta a riadót a hazaáruló Szekfűről, és pár nap múlva már lánggal égett a haza.

No, Oroszlámoson nem égett, ahol két hétig vademberkedtem a Tűzköves dűlőben. Kukoricagórében laktam, köröm közül ettem, vödörből mosdottam, és bizony egy kicsit meguntam az ősök társaságát, mire az eső hazazavart közülük.

Csakhogy mire Szegedre hazaértem, akkorra visszakívánkoztam közéjük.

Nagy sokadalmat találtam a Klauzál téren, a Kossuth-szobornál. Helybeli politikusok szorongtak a fekete posztós pódiumon, Szeged atillás képviselője, személy szerint való jó barátom verte az asztalt.

- Szeged hazafias közönsége nevében követelem, hogy példásan lakoljon a hazaáruló!

- Abcug! Le vele! - harsogott rá a szegedi nemzet haragja.

- Mi van itt? - fogtam el a háborgó tenger szélén az első hullámot.

- Hát a Szekfű-ügy.

- Mi az a Szekfű-ügy?

- De ember, hát honnan jössz te?

- Én bizony István szent királyunk oroszlámosi táborából.

- No, ott bizonyosan nem voltak ilyen cudar hazaárulók!

- Efelül nem tudok biztosat mondani. A halottak csontjai mind egyformák. De hát olvastad te a Szekfű könyvét?

- Olvasta a fene. Éppen elég volt, amit az újságok írtak róla. Le vele! Szégyen, gyalázat!

A népharag dübörgése egész a hivatalomig kísért. De mire kimosakodtam, azon belül is bekerült.

Tudniillik nagy baj kerekedett a népgyűlésen. Abból lett a baj, hogy nemcsak a vezérek adtak kifejezést a megbántott nemzeti érzésnek, hanem a közkatonák is. Többek közt egy becsületes kalaposmester is megkérdezte, hogy szabad-e neki fölszólalni?

- Hát, hogyne volna szabad! - lelkesítette az elnök. - Minden igaz hazafinak joga van fölháborodni. Halljuk, halljuk a polgártársat!

A polgártárs röviden beszélt, de velősen.

- Igen tisztölt lelkös közönség, én úgy olvastam a régi írásokban, hogy őseink, a hírös inkvizítorok a hazaárulókat mögégették. Hát, ha mán azt a tüsztölt Szökfű urat mög nem égethessük, határozzuk el javaslatilag, hogy leginkább azt a szégyöntelen könyvit itten az egész ország szömeláttára mögégessük.

A Klauzál téren ekkora szónoki sikert nem arattak, mióta Kossuth Szeged népét nemzete büszkeségének nevezte. Az elnök örömriadal közt egyhangúlag elfogadottnak jelentette ki az indítványt, és fölkért három polgártársat, hogy hazafias áldozatkészséggel azonnal szerezzenek egy példányt a tűzhalálra szentenciázott szennyiratból.

A kérelem könnyen teljesíthető volt. A Klauzál téren két könyvesbolt is van, a környéken is van vagy három. A könyvkereskedőink pedig mind áldozatkészek.

Hamarosan kiderült, hogy nemcsak áldozatkészek, hanem jó hazafiak is, akik elöljártak a felháborodásban is. Felháborodásában mind visszaküldte a bizományba kapott Szekfű-könyveket, mihelyst a harangot Pesten félreverték.

Most már mi lesz? A határozatot végre kell hajtani, a felejthetetlen szép ünnep lélekemelő látvánnyal érjen véget. De hát kinek van Szegeden Szekfű-könyve?

Valakinek eszébe jutott, hogy a kultúrpalotában bizonyosan megvan, hát hozzuk el azt tűzijátéknak. Addig tartson beszédet valaki az önálló vámterületről, és fejtse ki, hogy azt már Rákóczi is követelte.

Maga az elnök tisztelt meg bennünket személyes megjelenésével.

- Megvan-e nektek az az infámis Szekfű-könyv?

- Megvanni megvan, Ferkó hozta le a múltkor Pestről - mondta Tömörkény, azután mentegetődzésképp hozzátette, hogy akadémiai kiadás, az ilyesmit muszáj megvenni, de ő már kivonta a forgalomból, a kézikönyvtárból fölküldte a raktárba, ott is a harmadik emeletre, nem kell félni, nem tesz az itt kárt senkiben, mert az Istennek se adjuk ki.

- De nekem csak kiadjátok, gyerekek! Szent célra kérem, a nemzet nevében.

- Hogyhogy?

- Nyilvánosan megégetjük a Klauzál téren.

Ha egy tintásüveg feldőlt, Tömörkény fél óráig elcsóválta a fejét, hogy milyen kár esett a közvagyonban. El tehet képzelni, hogy vasvillázott most bele a szeme az elnökbe.

- A közvagyont megégetni? Hát elment az esze az úrnak?

- Hazafi az úr, vagy nem hazafi az úr?

Magyar emberek közt nincs halálosabb sértés, mintha így urazzák egymást. Láttam én azt sokszor a politikában is, hogy nagy baj van már akkor, mikor Tisza István azt mondja, hogy „Andrássy Gyula *úr*", és Andrássy azzal sért vissza, hogy „Tisza István *úr*".

Közbeléptem, hogy emberhalál ne legyen.

- Láttad te már a Szekfű könyvét? - kérdeztem az elnököt.

- Csak nem gondolod, hogy olyan hazaáruló könyvet megnézek!

- Persze, persze, pardon! És mit gondolsz, van valaki a népgyűlésen, aki ismeri a könyvet, legalább látásból?

- Szó sincs róla.

- No, hát akkor két lúd, egy liba, nincs semmi hiba. Nézd, itt van egy tízesztendős Dienstreglama ennek is olyan zöldes táblája van, van rajta sárga-fekete csík is, erről mindenki elhiszi hogy ez a Szekfű könyve, és milyen öröm lesz ezt elhamvasztani a te kuruc szívednek. Azután közvagyont se rongálunk vele, mert ez kiselejtezett limlom.

- Angyal szólt belőled! - ölelt meg az elnök, megölelte Tömörkényt is, és hóna alá fogta a Dienstreglamát. A küszöbről azonban visszafordult vele.

- Nem ér már fenét se - fújtatott elkeseredve. - Delet harangoznak. Mire odaérnék, mindenki hazamén ebédelni. Látjátok, azért nem lesz ebből az országból soha semmi. Higgyétek el, hogy a Rákóczi harca is ezen bukhatott el.

Majompör helyben

Van a múzeumunkban egy kis koponyagyűjtemény, amit legnagyobbrészt magam szedegettem ki a föld alól a szegedi határban. Igen régi uraságoktól levetett fejek ezek, a legfiatalabb is van köztük ezeresztendős; amelyik koponya még ekkora múltra se tekinthet vissza, azt semmilyen protekció se segítheti be az üveg alá. Muszáj volt ilyen korhatárt megállapítani, mert ha minden ambiciózus koponyának teret engedünk, azt meg nem győzi a város üveggel. Aztán meg a tekintélytisztelet elvét is érvényesíteni kell, mint korunk uralkodó eszméjét. Például pár esztendeje behoztak a rókabögyösi járásból egy koponyát, amelynek az volt az egyetlen kraniológiai érdekessége, hogy még rajta volt az elrothadt sapkának a *simlidere.* Valami Bach-korszakbeli finánce lehetett, aki nyilván nem a maga jószántából feküdt a bucka alá. Természetesen kénytelen voltam neki azt mondani, hogy menjen csak vissza érni, és elő se jöjjön ezer esztendeig, akkor aztán majd meglátjuk, mit tehetünk érte. De arról szó se lehet, hogy most beeresszem az avar urak közé, mert ahogy én ismerem őket, azok meg nem tűrnék maguk közt a nyugati civilizációt. Nem szeretném, ha kalamajka ütne ki a koponyák közt, és nagy fogcsattogásra kellene fölszaladnom az emeletre.

Így maguk közt azonban békességben megvannak az ősök, és nagy örömére szolgálnak a múzeumlátogató nemzetnek. Vasárnap délelőttönként körülveszik őket a népek, és eltűnődnek a régi szép időkön. Legnagyobb tisztelettel annak a koponyának adóznak, amelynek tetején diónyi csontforradások szemlélhetők. Frontviselt magyarok azt mondják, hogy nagy sturm lehetett ott, ahol ez a férfiú vitézkedett, fiatalabb surbankó legénykék azonban inkább *dugott bál*ra gyanakszanak, ahol a hadviselő felek sörösüvegekkel voltak fölfegyverkezve. Egy öreg kalaposmester azonban lepisszenti őket, hogy nem való ilyen illetlenségeket locsogni, mikor *egy valódi királynak az agykoponyája van jelönlétben.*

- Nem vélném - húzza össze a szemöldökét egy pápaszemes suszter. - Az ántivilágban is létezött annyi eszük a királyoknak, hogy nem möntek oda, aholott vereködtek.

- Nono, azt én se állítom - mondja engesztelően a kalapos. - Hanem azért ez az illető mégis király volt.

- Már mér lött volna?

- Azért, lássa, mert vékony a koponyacsontja. Mindön királyé ilyen. Ez attul van, hogy a királyok sohase járnak hajadonfővel, még a templomban se töszik le a koronát.

Erre meg a suszter mondja, hogy „nono", ami annyit jelent, hogy ezt, mint szakemberi dolgot, a kalapos csakugyan jobban tudhatja, mint a suszter.

Így okoskodik az ésszel élő ember, és így tanulok én magam is. Ingyen azonban nem szeretek elfogadni semmit, hanem mit hogy tudok, visszaszolgálok. Egy-két soros magyarázó fölírás ide, valami magától beszélő könyvillusztráció vagy kézirajz amoda, mire hol adódik alkalom. Azt látom, hogy elolvasnak mindent, és aki az egyik vasárnap tanult, az a másik vasárnap már tanít.

A koponyás almáriom fölé Klaatschnak az az ábrája került, ahol színes vonalakkal egymásra van rajzolva a jávai majomember, az ausztráliai ősember, a neanderthali ember és az európai ember koponyája. Nagyon ismert kép, sokfelé megjelent, én a *Weltall und Menschheit*-ből vettem ki, ebből a ma már jócskán elavult német népszerűsítő munkából, amelynek képére és hasonlatosságára készült a magyar *Műveltség Könyvtára.* Persze, magyar szövegben mondtuk el, hogy ez a kép a koponya fejlődését mutatja a majomembertől a mai emberig.

Tíz évig ott lógott a képecske a falon, nem bántotta senki, hiszen ő se bántott senkit.

Vagy két évvel ezelőtt azonban kapok egy névtelen levelet, amely borzasztó mérgesen megtámadt engem azért, hogy így sértegettem az emberi méltóságot, és azt ajánlja, hogy távolítsam el onnan azt az istentelen képet, mert különben így lesz, meg úgy lesz.

Már nem nagyon emlékeztem a képre, fölmentem megnézni. A koponyapiramis tetejéről rám vigyorgott a társaság doyenje, a csókai kőember ötezeréves csontfeje.

- Tudod, hol hibáztad el, testvér? Nem azt kellett volna írnod, hogy majomember, hanem azt, hogy majomcsászár. Még büszkék is lennének rá a népek, hogy milyen nagy nemzetből erednek.

Isten látja a lelkem, hogy annak idején, mikor a Klaatsch-projekciót a falra akasztottuk, nem gondoltam se Darwinra, se Mózesre. Csak arra gondoltam, hogy itt merészkedik egy nagy üres fal, amin tanítani lehet, és odatettem azt a képet, ami éppen odaillett, és a kezem ügyébe esett. Most azonban úgy találtam, hogy ez a vonalas kép nem is olyan szemléltető, mint amilyennek én gondoltam. Könyvvel élő embernek jó, de az írástudatlan szemét nem kapja meg. Jó lenne jobbat találni. Ha névtelen barátunk azt hiszi, hogy ránk ijesztett, az se baj. Hadd örüljön neki szegény, hogy milyen rettenetes nagy hamhamham ő.

Azonban telt-múlt az idő, és én nem értem rá alkalmasabb képet keresni. Mikor pedig ráértem volna, akkor már nem engedte a becsület.

Tudniillik időközben mind a két fölöttes hatóságomnál följelentettek, hogy én olyan elvetemedett mordályégetővel árulok egy gyékényen, mint Darwin. Még azt is hirdetem írásban és képben, hogy a koponya fejlődött Huh! Ha még azt mondanám, hogy befelé, befelé, magyarok, itt látható az Ádám apánk fiatalkori koponyája, azt még csak el lehetne nézni, még meg is dicsérhetnének érte. De én csak a *Pithecanthropust* mutogatom, az pedig gyanús név. Mi lesz, mi lesz, méltóságos urunk? Quo usque tandem, kegyelmes urunk?

No, gondolom magamban, erre én is kíváncsi vagyok. Nekem kétféle fölöttes hatóságom van, városi és állami. Ez azért bölcs elrendelés, mert így akármelyiktől kérek pénzt, mindegyik azt mondja, hogy adjon a másik. A majompörben azonban egyetértettek. Nevetett rajta a városi gazdám is meg az állami gazdám is, és egyik se volt hajlandó fejemet venni azért, mert a ma élő legnagyobb antropológus képet rajzolt a koponya fejlődéséről.

Most aztán jött a nagyágyú. A sajtó útján támadtak nekem, és keményen megparancsolták, hogy azt az istentagadó és ma már teljesen tudománytalan képet azonnal távolítsam el. Az mégse járja, hogy mikor Darwin már az egész világon megbukott, a szegedi múzeum még mindig tudós gyanánt kezeli ezt a szédelgőt.

A munkatársaim mindjárt konferenciát rögtönöztek, és azon elhatározták, hogy nekem erre a cikkre felelnem kell. Jaj, mondom, hogy felelhetnék én erre? Laikus vagyok én ilyen tudós polémiára. Aztán meg elég nekem akkor is írnom, mikor muszáj. Nem érek rá arra, hogy a magam gyönyörűségére írkáljak. S ha ráérnék, akkor más gyönyörűséget is tudnék.

Ahogy így osztozunk, gurul be fölindultan az a tanárom aki éppen inspekciós volt aznap az emeleten. Lihegve szedi a lélegzetet, az arca sápadt.

- Nem kell már disputálnotok, direktor úr, el van már intézve a kérdés.

- Micsoda kérdés?

- A kép. A koponyás kép. Ellopták.

Általános fölugrálás.

- Ellopták? Hogy? Mikor? Kicsoda?

Nem lehetett tudni semmit.Vasárnap volt, nagy tolongás, kevés őr. Valaki leügyeskedte a kis képet a falról, kivette a rajzot az üveg alól. De az üveget keretestől visszatette a falra. Csak a rajzot lopta el elvi alapon.

Az embereim azt végezték, hogy az mindegy, ez mégis lopás. Súlyos lopás, a közvagyon megkárosítása. Rögtön följelentést kell tenni a rendőrségen. Halló! Halló!

- Megálljunk csak - akasztom vissza a telefonkagylót. - Nem jó lesz az így. Azt fogják mondani, hogy rosszul viseljük gondját a közvagyonnak. Meg hogy magunk loptuk meg magunkat, hogy botrányt csinálhassunk. Azt pedig nem éri meg a kép. Különben se közvagyon volt. A tulajdon könyvemet csonkítottam meg érte, abból vettem ki. Aludjunk rá egyet, emberek.

Aludtunk rá egyet, és másnap a következő felírást tettük bele a keretbe az ellopott kép helyére:

- *Ebben a keretben egy kép volt, amely azt ábrázolta, hogy milyen volt a koponya fejlődésének útja a majomembertől a mai emberig. Valaki, akinek a koponyája nem volt fejlettebb, mint a majomemberé, kilopta a képet a keretből. A közgyűjteményeket minden tisztességes kultúrember őrizetébe ajánljuk!*

A következő vasárnap a fél város ott tolongott a képtelen keret körül. Bizonyosan ott volt a tolvaj is. Vagy másfél hónapig minden vasárnap gyönyörködhetett a munkájában.

Azért írtam meg ezt a magyar kultúrképet, hogy hátha az amerikaiak is tanulnak belőle. Azt hiszem, a tennesse-i pört is így házilag lehetne legcélirányosabban befejezni.

A saját kézírásomról

Engedelmet kérek, tudom én azt magamtól amit most gondolni tetszenek hogy nem való ez mégse. Már tudniillik az, hogy a saját kézírásomról írjak. Nagy szerénytelenség kell hozzá, az pedig csak fiatalabb emberhez illik. Akiknek kihullott az írói tejfoguk, azoknak már csak az áll jól, ha szerénynek tettetik magukat.

Hát ez mind igaz, de azért már csak mégse hagyom abba, ha már a címet fölírtam. (Mert ez a legnehezebb egy könnyű tárcában, megpróbálhatja akárki.) Sőt rá is duplázok, ha már benne vagyok. Legyen lúd, ha kövér. Nemcsak hogy a saját kézírásomról írok, hanem azt is bevallom, hogy az nekem igen sok örömet szerzett már kutyúkoromtól kezdve.

Kutyúkorom alatt a szegedi újságíróskodásom inasesztendeit értem. Közigazgatás volt a szakmám huszonvalahány esztendővel ezelőtt, én csináltam a közgyűlési riportokat. Ceruzával, mindjárt készbe. Bent a szerkesztőségben csak egy kicsit át kellett bolházni a kéziratot, s rögtön vihették a nyomdába a kutyanyelv-nyalábot. Megesett ugyan, hogy megakadtam egy-egy szón, nem tudtam elolvasni a saját írásomat, de hát a megakadásból nem lett fönnakadás. Csak le kellett füttyenteni a nyomdába a mettőrök gyöngyeért, Lippay Ferenc barátomért, Isten nyugtassa a haló porában is, szép virágos ágyában.

- Nézze már, mester, itt nem tudok egy szót elolvasni az írásomban. Mi a nyavalya ez? „Vakmerő?" „Esernyő?"

- Dehogy - vetette rá a mester komoly szemét a papírra -, „eszmeerő".

Abbizisten, nem is lehetett más, hiszen Sári János hentesmester beszélt a csirkeadóról, s neki mindig ilyen szép stílusa volt.

De az igazi öröm akkor ért, mikor a kéziratom bekerült a Békefi Antal asztalára. Olyan szerkesztő nem lesz többet a világon. A legjobb újságíró-nevelő volt, akivel az életben találkoztam. Húsz sorból kihúzott huszonötöt. Tudniillik ötöt ő javított bele, de mire a végére ért, azt is kihúzta.

- Írja újra, fiam - mondta a riporternek -, a mi lapunkban így nem lehet írni.

Nekem sohase mondta, az én kézírásomba soha egy szót bele nem javított. Nem bizony, mert - egy szót se tudott belőle elolvasni. Így magyarázták ezt nekem akkor a kenyeres társaim, akik közül egy-kettő még megmaradt velem öregnek, s bizonyságot tehet mellettem.

Tömörkény már nem tehet, ámbár ő tudna legtöbbet mondani a kézírásomról. Nagyon meg volt velem elégedve, mikor mellé kerültem inasnak a kultúrpalotába, csak kettőt kifogásolt bennem.

- Egész tökéletes ember volnál - csóválta sokszor a fejét -, ha szolgáltál volna Boszniában, és el lehetne olvasni az írásodat.

Hát arról nem tehettem, hogy Bosznia okkupációjával úgy siettek - éppen egyesztendős voltam akkor -, hanem az írásom miatt sokszor szégyenkeztem. Próbáltam is megjavulni, de nem volt Isten áldása az iparkodásomon. Ha aktát kellett írnom, azt, hogy „Tekintetes Tanács!" leírtam én úgy, hogy vizsgai szépírásnak elmehetett volna, de már a negyedik sorban úgy egymásba gabalyodtak a rúnáim, hogy Gaál szenátor úr csak telefonon tudta elolvasni.

- Van itt valami írástok, de nem tudom belőle kivenni, a Munkácsy-képet akarjátok-e beüvegeztetni vagy a Mednyánszkyt?

- Ördögöt akartunk. Azt kértük, hogy meszeljétek már be egyszer a kultúrpalotát. (Notabene, az akta ma sincs elintézve.)

No de aztán egyszer meg is kaptam az elégtételt. Az állami főgazdánk járt nálunk, Szalay Imre báró, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, a vidéki múzeumok főfelügyelője. Nagytermészetű, bogaras, nehezen kielégíthető ember. Nagy dolog volt, hogy nem talált semmi hibát. Igaz, hogy dicséretet se mondott addig, míg meg nem látta valamelyik asztalon - az írásom.

- Ejnye, de szép dekoratív írás - csillant oda a cvikkere.

Az én szemem meg diadalmasan villant oda az én elámult drága chefemre, Tömörkényre.

- No, Pista, most beszélj!

Az öröm kissé elsietett volt. A báró fölvette a papírt, belenézett, és csalódottan letette.

- Hja, ez más. Azt hittem, magyar írás. Most látom, hogy török írás, az mind ilyen dekoratív hatású.

Ezek után azt hiszem, eléggé tájékozva van róla az olvasó, hogy milyen írás lehet az én írásom. Olyan apróbb esetekkel nem is illusztrálom a dolgot, amilyen a Jakab Ödöné volt, az illusztris akadémikus-költőé. Egyszer levelet írtam neki valami ügyben, s a végén invitáltam le hozzánk, halászlére. Le ugyan nem jött, de mikor esztendő múltán találkoztam vele a Petőfi Társaságban vagy hol, elragadtatva borult a nyakamba:

- Hej, csak ti tudtok szépen írni ott Szögedében! Micsoda szavaitok, micsoda képeitek vannak!

- No? - mosolyodtam rá értetlenkedve.

- Ide hallgassatok! - magyarázta aztán az egész társaságnak. - Levelet kaptam Feritől, csalogatott le hozzájuk, s azt írta, hogy ha lemegyek, akkor *kihegyesedik a kedvük.* Hát lehet ennél szemléletesebb trópust kitalálni?

A trópus mindenkinek tetszett, nekem is, azóta használom is. De azelőtt hallani se hallottam soha, nemhogy leírtam volna valaha. Máig se tudom, mi lehetett az a levelemben, amit Ödön bácsi ennek olvasott.

De hát ez mind semmi. A legnagyobb mulatságom az őszön volt, mikor bejött hozzám egy szegedi színművész, és megkérdezte tőlem, hogy az állás nélkül maradt színészek javára el lehetne-e játszani a *Csőszfogadás*t?

- Tőlem lehet - mondom készséggel. - De hát mi az a *Csőszfogadás*?

- Hát az ön egyfelvonásosa.

Nem vagyok éppen hörcsögös ember, de erre elmordultam.

- Soha, uram! Sok rosszat elkövettem már életemben, de színdarabot soha. Ezért bocsátja meg nekem a jó Isten a többit.

Lassanként aztán kiderült, miről van szó. Valami baráti kör farsangi mulatságára írtam vagy hat éve egy ártatlan tréfát, amit aztán pár esztendeje a makói színházban egész komolyan is „színre hoztak".

Hát erről a „darabról" volt szó. Próbáltam lebeszélni a vállalkozásról a művész urat, de nem engedett. Hát jó, lelkük rajta, csináljanak, amit akarnak.

- Igen, de a kézirat kellene.

- Hja, kézirat! Hiszen ha én tudnám, hogy hol a kézirat.

- De azt csak tetszik tudni...

- Tudja a macska. A magam kéziratát csak nem rakom el. Még fiatalabb voltam, és verset írtam, addig csak akadt, aki elrakja, de az már elmúlt.

Végre kisütöttük, hogy a kéziratnak makói barátaim valamelyikénél kell lenni. Alighanem Diósszilágyi Samu főorvosnál. Az különös ember, kitelik tőle, hogy megőrizte.

Hát írjak neki expressz - kértek meg. - Hát írtam neki expressz. Azt írtam, hogy ha a művészeket pártolja, akkor küldje el a kéziratot, de ha engem szeret, akkor vagy a levelem ne kapja meg, vagy a kézirat vesszen el.

Meg kellett érnem, hogy ez a szív szerint való barátom is hűtlen lett hozzám. A színészek megkapták a kéziratot, annyi esztendő után az ő kezükben láttam viszont először. Itt mérgeskedett a három művész a ház előtt, amikor jöttem be a hivatalba.

- No, mire végzik az urak? - köszöntöttem őket.

- Próbálunk.

- De azt látom, hogy nem az én „darabom" - incselkedtem velük. - Úgy emlékszem, abban nincs semmi mérgeskedés.

- De igenis hogy azt próbáljuk. Már harmadik napja próbáljuk elolvasni a kéziratot. Először egyen, aztán ketten, most már hárman próbáljuk, de még a szereplők neveit se tudtuk elolvasni. Nem lenne szíves...

- Dehogy leszek szíves - nevettem el magam a művészektől. - Így van ez jól. Előre kijelentem az újságban, hogy a darabért csak abban az esetben vállalom a felelősséget, ha jó. Ha rossz lesz, akkor arra vessen a publikum, hogy én jól írtam azt, csak rosszul olvasták.

Valamikor Tóth Béla panaszolta azt keservesen, hogy Gutenberg óta senkinek az írásába nem szerkesztettek bele annyi sajtóhibát, mint az övébe. Ezt a panaszt én úgy tehetném a magamévá, hogy Tóth Béla óta senkinek olyan szép sajtóhiba-gyűjteménye nem volt, mint nekem van. De nekem eszem ágában sincs panaszkodni. Most is azt mondom, hogy így van ez jól, ahogy van, nem baj az, hogy barátaimat a pesti nyomdákban ennyi bűnre csábítja a kézírásom. Én csak azért vállalom belőle a felelősséget, ami tetszik az olvasónak. Ami nem tetszik, arról azt kell gondolni, hogy jól volt az írva, csak rosszul volt szedve.

A fák jelleméről

Azt a szegény városi embert, aki bosszankodva olvas a fák jelleméről egy tisztes és komoly könyvben, arra kérem, türtőztesse magát egy csöppet. Mielőtt bolondnak tisztelné alázatos szolgáját, az írót, nézzen körül előbb az Isten teremtett világában. Azért nem szükséges ide kijönni utánam, tessék csak otthon maradni, könyörgöm, és szemügyre venni a ligetben a gingkófát. Minden városban van egy liget, és minden ligetben van mutatónak egy legyezőlevelű gingkófa. Erről is meg lehet ismerni, meg arról is, hogy őszi vetkezéskor neki van a legaranyosabb ruhája, de leginkább arról, hogy ez a fa az, amelyiknek senki se tudja a nevét. Hát tessék megnézni ezt a gingkófát, amelynek az a nevezetessége, hogy még az ősvilágból való, mikor a teremtő kísérletezni kezdett a különböző fa-modellekkel. Ennek a fának minden ága-boga egy-egy vashegyű dárda, amely elszántan öklelődzik az ég felé. Soha fában még ilyen kemény, harcos egyéniséget nem tetszett látni. Én valahányszor gingkófát látok, mindig arra gondolok, hogy no, ezt okvetlenül megmutatjuk Ludendorffnak, ha egyszer erre vetődik mint vándorló obsitos katona. Biztosan sírva fakad örömében, hogy ilyen militarista fák is vannak még ebben a világban. Körülbelül ez is volt az egyetlen élőlény - a vezérkaron kívül -, aki győzte ideggel a háború végéig.

A városi ember megint azt mondja micsoda szamárság a fák idegeiről beszélni! Az egyik ember azért tartja ezt szamárságnak, mert nem tanult természetrajzot, a másik meg azért, mert tanult. A fák idegéletéről nem szoktak a tanár urak előadást tartani az iskolában. Nem is szabad nekik, mert az nincs benne a tantervben.

Ám több dolgok vannak a katedra és az erdők között, mintsem bölcselmetek álmodni képes, Horatiók! S a régiek ebből többet tudnak, mint amennyit a mostaniak sejtenek. Például az öreg Theophrastus följegyezte, hogy a salátaboglárka nem szereti a citeraszót. Erről nem mondhatok semmi bizonyosat, mert sohase citeráztam még az attikai salátaboglárkáknak, és különben is az egyetlen zeneműfaj, amelyhez értek, az ujjaknak az ablaküvegen le és fel való huzigálása, s ezt is rendesen csak akkor művelem, ha a házi zenebonát akarom vele elhallgattatni. Ellenben azt határozottan állítom, hogy a rózsa nem szereti a mákvirágot. Ha az ember egy pohárba teszi őket, félóra alatt a legszívósabb rózsa is összefonnyad, noha a szegfű vagy a dália társaságában igen jól érzi magát. A kék liliom meg a kígyóhagymát nem szíveli, ámbár szögrül-végrül atyafiak is. Lehet, hogy éppen ezért van köztük olyan ellenkezés, mint gazdag és szegény rokonok közt.

Az útnak, amely lappangásom helyére vezet, egyik szakaszát hársak szegélyezik. Egyidősek, egyforma növésűek, egyformán kapják a napot, az árnyékot, az esőt, az aszályt, a föld zsírját, a szelek tornáját, minden javát-baját az életnek. Mért van mégis, hogy két egymás mellett álló, egyszerre lélegző hárs közül az egyik mindig korábban virágzik tíz nappal, mint a másik? Azért, amiért az egyik ember lusta, a másik meg friss. Ez a fánál csakúgy egyéniség dolga, mint az embernél. Persze, a tanulságot aztán csak az ember tudja levonni: hogy jobb lustának lenni, mint frissnek, mert aki nagyon siet, annak elfagyhat a virága.

A tanyámhoz egy negyedszivarnyira van az erdőőri szakiskola. (Az időnek órával való mérése utálatos városi találmány, azt itt nem uzováljuk. Már csak azért se, mert amikor Nanika a famászás elemeire tanítgatott, az órámnak betört az üvegje, a mutatókat aztán magam szedtem le róla. Makkembert csináltam Ósikának, s most ez a homunculus hordozza bajusz gyanánt az óramutatókat. Az óra pedig azóta bolondóra módjára jár, mutatók nélkül. Ketyeg-petyeg, zakatol dühösen, szimulálván az életet, anélkül hogy csak egy perccel is előre haladna. Bolond kis óra, milyen bohókás paródiája vagy a gazdád életének!) Az erdőőri szakiskolának az

udvara egy hatszáz holdas erdő, ott barátkozom én most a fákkal hajnali harmaton és levélaltató alkonyaton, déli verőn és szemergő esőben, látom őket születni és haldokolni, fiakat nevelni és meddőnek maradni, birkózni a maguk életéért és a jövendő ivadékért a földdel, az éggel, a széllel, a nappal, a szelídekkel és vadakkal, az emberekkel és a gubacsdarazsakkal, hódítani és terjeszkedni, gyámoltalan fajokat furfanggal és erővel kiszorítani, jövevényekkel birokra kelni, gyöngékkel a hatalmasok ellen szövetséget kötni, kétségbeesett küzdelem után a tehetségesek, az erősek, a stréberek elől visszavonulni, elcsenevészni és végleg eltűnni a színtérről - micsoda teknősbéka-filozófia merné azt tagadni, hogy itt merőben a mi vad és embertelen küzdelmünk folyik, embereké, csak annyival esztétikusabb, amennyivel esztétikusabbak a fák, mint mi vagyunk. Gondolom, ebben nagy része van annak is, hogy a fák nem beszélnek, vagy legalább mi nem halljuk a hangjukat. Azt hiszem, sok ember is egészen elviselhetővé szépülne, ha megnémulna.

Ha bent a városban látnék olyan hatalmas eperfát, mint amekkora e tanyai szálloda tetejére rábókol, bizonyosan nagyon megcsodálnám. Itt se teszem, se veszem, ahogy elmegyek mellette. Nagyon érzem a háziállat-természetét. Ő csak afféle várjobbágy itt a szabad fák társadalmában, akik talán le is nézik egy kicsit. Mégiscsak más az: úrnak lenni a kerítetlen erdőn, sasok fészkét ringatni, vadszegfűhalottakra levélszemfedőt terítgetni, őzikék szerelmét árnyékkal takargatni, mint a tanya drótsövényes udvarán szolgálni malacok dörgölődző-fájául.

Méltóságukat szemmel láthatóan legjobban érzik a tölgyek. Higgadtak, tempósak, fölényesek ezek a fekete derekú, kevély fák, még a makkjukat is olyan halkan potyogtatják, mint született főrendek a szót. Az amerikai dió már nagyobb reklámot üt magának, mikor lekoppan a földre; jenki szelleme van e haragoszöld ruhás parvenűnek. Kedélyes, kövér kanonokokra emlékeztetnek az öreg füzek, ám cingár növendékpapok is vannak közöttük, lengék, szikárak és kíváncsian nyurgák. A juharok vidám, széllelbélelt bohémek, látszik rajtuk a jólelkűség, sok könnyedség és finomság van bennük, meg tudom érteni, hogy magjuk terjesztésében éppen ők olyan zseniálisak. A fekete nyárfák rendkívül komorak és elkeseredettek, forradásos testük van és bozontos koronájuk, még a négyszögletes, kihegyezett és fűrészes levelük is csupa ellenséges indulat. A homokpuszták búsuló vén betyárjai ők, maholnap hírmondó se marad ezekből a kidagadt erű, mogorva, öreg parasztokból. Kiszorítja őket élelmes rokonuk, a fehér nyárfa, a famíliának ez a minden zsírral megkent tagja. Nem válogatós, alkalmazkodó, földdel, klímával gyorsan megbarátkozó, ahol kell, a füzeknek is alája alázkodó, ahol lehet, a tölgyeknek is föléje törtető: sűrű termését irdatlan magasságból ereszti szélnek, de ha muszáj, bokornak is megél, és még az embernek is kedvében tud járni: minden levele ezüsttallér. Én azonban mégis testvéribb szívvel simogatom a rezgő nyárfát, ezt a mindig locsogó-fecsegő teremtést. Van valami újságírós benne, nem is szólva arról, hogy kopaszan hordja a levelét, mint fiatal riporterek a szájukat. A tekintélyesebb, derékban pohos fák valószínűleg azt tartják róla, hogy az erdőgazdasági értéke csekély, de ezt nyilván csak olyankor hangoztatják, amikor az ő podvás szívükről susog a kartárs.

A fenyvek közt nem sokat járok, nagyon exkluzív társaság az övék, merev ősvilági klub, amely nem akar tudomást venni arról, hogy az a geológiai kor, amelyben ők voltak a föld urai, már rég elsüllyedt. Nem találom a szívüket ezeknek a múmiáknak, vagy talán az idegesít köztük, hogy az örökkévalóságot mímelik. Szeretnék rájuk szólni, hogy mozogjanak már egy kicsit, haljanak meg ősszel, ujjongjanak és ágkarjaikkal tapsikoljanak ők is tavasszal, mint a többi fák! Énelőttem úgyis hiába alakoskodnak, mert én úgyis tudom, hogy itt a homokon nem olyan előkelőek, mint amilyeneknek látszanak. A városi ember, ha idevetődik, őket csodálja meg legjobban, és ámulattal meséli otthon, hogy a homokon fenyvesek is vannak. Vannak ám, de csak azért, hogy meghódítsák a homokot az akácnak. Az itt az úr, a fenyő csak előőrs. Az ő korhadó fáinak kell megkövéríteni a földet, hogy jól érezze magát benne az akác, e derék és

hasznos közpolgár, aki azonban sohase tud annyira elfiliszteresedni, hogy virágai fehér költészetétől maga is meg ne mámorosodna.

Az egyetlen fáról, aki nem az, aminek látszik, a nyírfáról, e titkokat álmodó fehér szűzről most nem beszélek. A nyír, az utolsó fa, amelybe a nimfák és driászok lelke még hazajár, nekem szívbeli ügyem, és egyszer egész kötetre való verset szeretnék még róla írni. De ahogy az életemet ismerem, a verseskönyvet csakúgy nem fogom megírni, mint a végrendeletemet, mert sose lesz nekem időm a szívbéli passziózásra. Panka lelkem: itt üzenem meg neked - jegyezd föl abba a kis noteszba, amely akkor is megtalálható a kulcsos-kosaradban, mikor a kulcsok sehol sem találhatók -, mondom, itt hagyom meg neked, hogy az én síromra ne követ ültessetek, hanem nyírfát. Ha a fiókjaimból majd kiszedegeted az örökségedet, félbemaradt verseket limlom kalapszámla-papírokon, az egyikbe becsavarva megtalálod a nyírfaültetéshez való magot is. S akkor, míg egymás könnyét törölgetitek anyukáddal, legalább egyszer el fogjátok ismerni rólam, hogy „lám, szegény apu, mégiscsak gondos, rendes ember volt”.

VIRÁGNYELVEN

Nagyevők

Az isten bűnül ne vegye, nem nagyon tudom sajnálni a debreceni nagyevőt, Kerékgyártó Sámuelt, aki az újságok szerint a nagyevésbe halt bele a múlt héten. Fogadott, hogy megeszik három tál töltött káposztát. A fogadást meg is nyerte, mert elbánt a három tál töltött káposztákkal, de nem sok hasznát vette, mert a fényes győzelem az asztal alá gurította.

Ez a szegény hazánkfia nem szánnivaló ember, mert ritka szép halála volt. Nagyon kevés halott dicsekedhet azzal mostanában Magyarországon, hogy őróla azt állapította meg a halottkém: a *halál oka három tál töltött káposzta.* Ha ezt lord Curzon megtudja, mindjárt megint megkeményedik a szíve irántunk. Tudja ő azt az angol történelemből, hogy rendben van annak az országnak a szénája, ahol ilyen szép halálesetek fordulnak elő. Angliában is akkor volt jó világ, mikor a clarence-i herceg egy hordó malváziai borba fullasztotta belé magát. Igaz, hogy nem egészen a maga jószántából, hanem az urabátyja, Henrik király parancsolatjára, aki így gondolta legsimábban elintézhetőnek a trónviszályt. (Gondolom, azóta nem kedvelik a trónkövetelők a malváziát.)

A clarence-i herceg nevezetes halála révén belekerült a Shakespeare *IV. Henrik*ébe, de a debreceni nagyevő fölött nyilván a varjú se károg többet. Neki még annyira se maradt fönn a hírneve, mint a nagyétkű Kórogyinak, aki legalább a népmondába belekerült. Persze az közjóra gyümölcsöztette a tudományát, s különben is nagyobb tehetség volt, mint a debreceni cívis.

Azok is olyan „daliás idők" voltak, mint a mostaniak, mikor Kórogyi Péter vitézkedett, de leginkább csak kanállal, késsel. Mert nem volt ő valami deli levente, akinek a tettei a Toldi Miklóséival vetekedtek volna, hanem volt igen jámbor kukta a Nagy Lajos király udvarában, annak azonban igen jeles. Amelyik sült malacra ő ráfogta a fegyverét, abból egy porcogó se maradt meg. De még egy kemencebél rétest is megevett rá, egy tarisznya diót is elropogtatott utána, arra leküldött egy csobolyó bort, s akkor azt mondta, hogy most már elverte az éhét.

Az udvari apródok sokat elévődtek a nagyétkű kuktával, hanem a főszakács egyszer megunta a tudományát. Megjelentette a királynak, hogy nem lehet meggyőzni a Kórogyi étvágyát, se rábízni semmit, mert amit süt-főz, mind maga éli el.

- Nem baj az - nevetett a király -, ennyit csak elbír még a magyar király udvara.

El is bírt, hiszen három tenger termette akkor a halat a magyar királyi udvar számára. Aztán meg a parlamentarizmus se volt még akkor kitalálva, s nem nézett bele az országgyűlés az udvar szájába, mit eszik, mit iszik.

Gyöngyélete is volt aztán a nagyétkű Kórogyinak, egész az olasz hadjáratig, de azt senki se szenvedte meg úgy, mint ő. Bizony, mikor a király is akárhányszor csak úgy a körme közül ebédelt, a kuktának se igen terítgettek asztalt. Mire Nápolyig leértek, csak úgy csörgött már a csontja. Narancsot csak szopogathatott volna, de húsféléhez nemigen jutott az istenadta, hacsak varjút, verebet nem nyilazott. Utoljára pedig azok is kerülték már a magyar tábort, annyit riogatta őket a kukta.

Három hétig tartott már Nápoly ostroma, mikor az olaszok követséget küldtek ki Lajoshoz egyezkedés végett. Persze, a szépét válogatták az úri népeknek, szálfa termetű daliákat - hadd gondolják a magyarok, hogy csupa ilyenek maradtak odabent is. A maguk fitogtatására vitézi tornát is játszottak a mezőn, dárdát hánytak, kopját törtek, utoljára egy behemót olasz nekiugrott a tábor mellett legelgető maradék gulyának, fölkapta a legerősebb ökröt, s odatette

Lajos király elé. Azt hitte szegény feje, a magyar király most mindjárt takarodót fúvat ijedtében, de Lajos csak legyintett.

- Ez nem nagy tralla, hallod. Nekem a legkisebb kuktám is megeszi ezt az ökröt, amit te éppen csak megemelintettél.

Az olaszok nevettek a tréfán, de Lackó nádor mindjárt elértette a szót, és szalajtotta a csatlósokat a nagyétkű Kórogyiért, aki éppen sáskákat szedegetett a mezőn, és átkozta az olasz földet, hogy különb húst nem terem.

(Erről a sáskaevő Kórogyiról Istvánffy is megemlékszik a históriájában, csakhogy ő a mohácsi Lajos király idejére teszi. De hát egy-két száz esztendőre nem néz az ember a múltban, mikor a jelenben se bizonyos, hogy 1923-e vagy 1523.)

- Készülj az ebédre, Péter fiam - mondta neki a főszakács -, meg kell mentened a magyar becsületet, meg kell enned az ökröt.

Azt mondta rá Kórogyi Péter, hogy ő arra mindig készen van, csak az ebéd kész legyen. S addig is, míg elkészült, megevett elüljáróba két kukoricakenyeret. Az olaszok pedig átalakultak ellenőrző bizottsággá, ketten kimentek a konyhába, vigyázni, hogy elkészítik-e az egész ökröt, a többiek meg odaültek a kuktát lesni, hogy hová teszi majd azt a tenger húst.

Hát azt nézhették egész estig, ahogy Péter a gallérja mögé eresztgette az ebédet. Remekelt a főszakács, csinált vagy harminc fogást az ökörből. Sütte pecsenyének, főzte becsináltnak, készítette borsos lével, tárkonnyal, tejfölös mártással, gyömbérrel, kavarta káposztával, keverte mindenféle fűszerszámmal. Péter pedig ette lélegzet nélkül, az egyik szája végén tömte befelé a húst, a másikon szórta kifelé a csontot, s mire az utolsó mócsingot is leküldte a horpaszába, alig látszott ki a csonthegyek közül. Akkor aztán azt mondta nagy alázatosan:

- Tán hozhatnák is már azt az ökröt, mert ez a sok mindenféle elüljáró pósz-pász majd el találja venni az étvágyamat!

Az olaszok úgy eltátották a szájukat, hogy majd kiesett rajta a fejük, és siettek haza kinyittatni a város kapuit a magyarok előtt. Mert olyan emberekkel nem lehet harcolni, akik egy ültő helyükben úgy megesznek egy ökröt, hogy észre se veszik.

...Mink pedig örüljünk neki, hogy ennyire elkorcsosodtunk, és már három tál töltött káposztába belehalunk. Hiszen, ha a régi jó étvágyunk megmaradt volna, már rég megettük volna egymást is.

Ugyan ami azt illeti, elég derekas munkát végzünk mi így is.

Láttunk már mink királyt is...

Királyokkal többféleképp találkozhat a magunkfajta szegény ember, s mink szegediek már mindenféle módját kipróbáltuk a királylátásnak. Volt úgy, hogy mink láttunk királyt, de a király nem látott minket. Megesett, hogy a király föltekintett bennünket, de mink nem láttuk a királyt; sőt, mit tagadjunk rajta, találkoztunk mink már királlyal úgy is, hogy se mink nem láttuk őt, se ő minket, pedig ugyancsak néztük egymást.

Átilla nagyurunk volt az illető, akivel így megjártuk - ugyan ő is csakúgy megjárta mivelünk.

Most ötven esztendeje történt, mikor a vízvette régi város helyett megépítettük az újat, és fölszépítettük mindennel, amink addig nem volt. S mint ahogy a karonülő csecsemő kapadozik a holdvilág ezüstkiflije után is, úgy nyújtogatta a kezét mindenféle álomkiflik után a csecsemőóriás is, a Tisza Lajos karján ringatott Szeged. Volt, aki a hercegprímást akarta idetelepíteni, volt, aki beérte volna azzal is, ha Horvátországot idecsatolják Szegedhez. Tudniillik Zágrábban valami kavarodás volt akkor, s úgy gondoltuk, hogy a horvátok egyszerre megbékülnek, ha ilyen szép városba járhatnak be hetipiacra, mint Szeged. (Bizonyisten, nem magunk miatt jutott eszünkbe ilyesmi, hanem Ferenc Jóskán akartunk vele segíteni. Ő is megszánt minket, s gondoltuk, jó szívvel veszi, ha mink is felkaroljuk őt.)

Hát ekkor súgtak-búgtak arról is, hogy a magyar szent koronának sokkal jobb helye volna Szegeden, mint Budán, mert mink jobban tudnánk rá vigyázni, mint a svábok. A szó köztünk maradjon, tán nem is lett volna kár, ha ránk hallgatnak, de hát csak kinevettek bennünket. S ekkor tette meg nekünk Átilla urunk azt a barátságot, hogy megjelent köztünk - csak azért is! Szerzett őneki Buda elég bosszúságot, mikor engedélye nélkül megmagyarosította a nevét - azelőtt Sicambriának hívták -, most aztán visszaadta neki a tromfot: azért is Szegeden találtatta meg magát, mégpedig öt méter mélységben. Valami fundamentumot ástunk a városházánk mellett, akkor emeltük ki a vaslapot, amelyen nagyurunk profil képe domborodott, fél életnagyságban. Ahogy az agyagot levakartuk róla, rögtön ráismert még a tanulatlan ember is - miről is csak? No, nem az orráról, mert azt görbéllettük egy kicsit. Azon is csodálkoztunk, hogy a nyaka nem olyan szép vastag, ahogy Átillának dukálna, inkább olyan gérbic, mint egy esernyőcsinálóé. Ellenben a sisakján koronát viselt, és olyan mérgesen nézett ki alóla, hogy keresztet vetett az ember ijedtében. Ebből jöttek rá a város vénei és írástudói, hogy kivel van dolgunk. Aki olyan okos ember volt, hogy még akkor se tette le a koronáját, mikor sisakot húzott a fejére, és ilyen vérfagyasztóan tudott nézni, az nem lehet más, mint az Isten-ostora. (Bizonyosan akkor öntette magát vasba az udvari kovácsaival, mikor az adó bemázsálásánál rájött, hogy a görög császár követei hamis fontkörtét használtak.)

Mikor ennyivel tisztába jöttünk, akkor már könnyű volt eligazodni azon is, ami nem vágott. Persze hogy görbe az orra, hiszen a turulmadáré is az volt. Persze hogy ösztövér a nyaka, hiszen meg van írva Priscos Rhetorban, hogy őfelsége a legnagyobb dáridón is éppen csakhogy elkente egy kicsit az ételt a fatányéron, azt is bizonyosan csak azért, hogy Réka nagyasszonynak egy kicsit kedvében járjon vele. No és mi következik abból, hogy Átilla már ezerötszáz évvel ezelőtt is Kossuth-szakállt hordott? Ebből is csak az látszik, hogy Kossuth apánk még a szakállviseletben is csakúgy eltalálta az igazat, mint egyéb tettében-vettében.

Föl is tettük a vasképet a városháza előtt egy állványra, és egy álló hétig nézte egymást a hun király meg a szegedi nemzet. Még tán most is néznénk, ha az irigyeink föl nem támadnak ellenünk. De borzasztó megijedtek a pestiek, és leküldték Pulszky Ferencet, aki leghíresebb tudós volt abban az időben. Pulszky megállapította, hogy a vaskép nem a mi nagyurunkat

ábrázolja, hanem egy marcona német landsknecht portréja. Nem is a hun kovácsok öntötték, hanem egy stájer kályhagyáros, mivelhogy az ősi emlék nem egyéb egy XVIII. századbeli vaskályha oldalánál.

Mink tudjuk, hogy Pulszky Ferenc csak azt állapította meg, amit az ellenségeink ráparancsoltak. De azért a békesség kedvéért töröltük Átillát azon királyok sorából, akik itták a Tiszánk vizét.

Zsigmond királlyal már más az eset, írásunk van róla, hogy meglakta a városunkat, és nagyon rendes embereknek talált bennünket. De még a felesége is igen szívelt bennünket, Cilley Borbála - noha ő nem adott róla írást.

Borbála asszony sokat megfordult Szegeden, hol urastól, hol ura nélkül. Hogy mit keresett nálunk olyan sűrűn a legvillogósabb szemű magyar királyné, azt most már nemigen lehet tudni, meg nem is való azt találgatni. Hiszen ha Borbála királyasszony villogó szemű volt, bizony Zsigmond király meg kerekszemű volt. („Az én rózsám szeme kerek, ahányat lát, annyit szeret.") Zsák mindig megtalálja a foltját, ha aranyból szőtték is.

Akkor, amikorról a mendemonda szól, párostól járt nálunk a szépasszony. Már úgy értem, hogy urastól. Hiszen Zsigmond király maga volt az, aki minden este odakészítette hitvese superlátos ágyához a parányi, piros szegedi papucsot, amelynek arany volt a pillangója, igazgyöngy a szegése. Az is való igaz, hogy Borbála ebbe a papucsba bujtatta fehér lábát, mikor kikönyökölt a királyi szállás ablakán, mert nem tudott elaludni. Meleg volt a csillaghullajtó nyáréj, a hold is besütött, s a halászok furulyája is sokáig sírt a parti füzesben.

Azonban se csillag, se hold, se furulyaszó nem jár papucsban, márpedig a királyné szobájába be nem járhatott - mégis hűlt helye volt reggelre a papucsnak. A királyné ugyan nem kereste, mert föl se kelt másnap az ágyból, tüsszögött, forrósága volt, nyilván sokáig merengett az ablaknál, megcsaphatta a hajnali szél szegénykét. Zsigmond azonban nagy haragra gerjedt.

- Micsoda város az, ahol még a királynékat is meglopják! - förmedt rá a főbíróra, és megígérte neki, hogy a lábához téteti a fejét, ha estig elő nem keríti az arany pillangós papucsot.

De nem telt abba dél se, mire a papucs megkerült. Helyébe kocogott a főbírónak: annak a halhasító lánynak a lábán reszketett az aranypillangó, aki a pénteki halat vitte a főbíróhoz.

- Hát te, te! - csapta össze a kezét a főbíró. - Hol jártál te az éjszaka, te szégyöntelen!

- Nem jártam én sehol az égvilágon - felelte bátran a lány. - Otthon aludtam a szülém mellett.

- Hát ez a papucs hogy került hozzád?

- Ez? Ezt ma röggel kaptam a Gyurkától.

- Miféle Gyurkától?

- Délcög Gyurkától, bíró uramnak a legkisebb fiától - pentyegett a lány.

Lecsukatta a bíró a hajadont, elővette a legkisebb fiát.

- Hol cékléztél te az éjszaka, te országos lator?

- Én? - vörösödött el a legény. - Nem jártam én sehol, csak éppen a vízparton, a füzesben. Ott furulyáztam éjfélig.

- Hát éjfél után, te többel jó?

- Hát akkor is ott voltam - nyelt egyet a gyerek.

- Hm - kapott észbe a főbíró, és hirtelen a fiú szeme elé tartotta a gyöngyös papucsokat. - Hát ezök hogy kerültek hozzád?

- Ezök? Ezöket az a fehérszömély hagyta ott ijedtiben, hogy úgy ráhajnalodott. Ugyan tán nem is fehérszömély volt az, hanem valami cigánynemzet löhetött, mert nem járt Isten hírivel. Úgy gyütt, úgy mönt, mint a lélök, köd előtte, köd utána.

- Ühüm - bólogatott a főbíró, s nem nyaggatta tovább a fiát, mert a főbírók már abban az időben is diplomaták voltak. Hanem elment jelentést tenni a királynak, és megkérdezni tőle, hogy mármost kit hajítsanak a Tiszába?

- A papucsot - mosolyodott el a király, akiről föl van ugyan jegyezve, hogy helyesírást nem tudott, de igen nagy filozófus volt. (Hiszen a helyesírást is azért nem tanulta meg.)

Azt a történeti kútfőt, amelyből valamelyik ásatáson gyarapítottam Mátyás király szegedi barátkozásairól való ismereteimet, Körtés Máté Antalnak hívják. Ez az Antal úgy tudja, hogy az ő öregapjának az öregapja egy tálból evett Mátyás királlyal, de az is lehet, hogy nem is az, hanem annak is az öregapja.

- Mert ez még az ántivilágban történt, hallja, az pedig még Kossuth atyánknál is régebben volt.

A kronológia tehát egy kicsit ingadozó, de abban egészen bizonyos ez az Antal, hogy a némettől akart valami várat elvenni Mátyás király. A döntő roham előtt való estén süveget nyomott a fejébe, ütött-kopott gubát kerekített a vállára, s azt mondta a főgenerálisnak:

- Kerüljük meg a tábort, generális úr, kerítsön valahol egy gubát maga is. Mög akarok győződni róla, nem széledtek-e szét a vitézök?

Nem, azok olyan nyugodtan heverésztek a tábortüzek körül, mintha nem is ellenséget kellene másnap kaszálni, hanem búzát. A két gubás emberre ügyet se vetettek. Eleségszállító fuvarosoknak nézték őket.

Ahogy ott szemlélődik a király meg a főgenerális, valami nagy huppanás hallatszik a várfalak felől. Mintha tele zsákot hajítottak volna le a várból.

Nem zsák volt az, hanem ember. Lassan-lassan kivilágosodott a sötétségből, ahogy közeledett az őrtüzekhez. Őszbecsavarodott bajuszú, kis köpcös ember volt. A gúnyája katonának mutatta, de a sisakját nem a fején tartotta, hanem a kezében.

- Ezt möglessük - intett a király a főgenerálisnak -, miben töri a fejét.

Nem törte az semmiben, leült a táborszélen hamvadó tűz mellé, az ölébe vette a sisakját, s eszegette belőle szép csöndesen - a vadkörtét.

- No, ennek helyén a szíve - nevetett a főgenerális. - Bizonyosan a vár tövében szedte a vacsoráját, pedig ott könnyen nyakát szeghette volna.

A király is elmosolyogta magát:

- Hiszi-e az úr, hogy magam is mögkívántam a vadkörtét?

- No, csak ennél nagyobb kívánsága sohase lögyön fölségödnek - szalutált a főgenerális, s odaballagott a kisemberhez. Sebesen ment oda, lassan térült vissza, s csak úgy döcögtette a nevetés.

- Fölségöd máma nem csömögézik vadkörtét. Azt mondta az a kis tömzsök embör, hogy nem adna ő abbul még magának Mátyás királynak se.

(Ebből is látnivaló, hogy nagyon régen történhetett ez, mikor a főgenerálisok még így beszéltek magyarul.)

- No, ennek az embörnek magam is a szömibe nézök - mondta Mátyás kedvtelten, s még összébb fogván magán a gubát, odalépkedett a tűzhöz.

- Jó estét, földi!

- Ödd mög, ha jó - vetette rá foghegyről a vadkörtés ember.

Mátyást elkapta a bosszúság, és hirtelen kiegyenesedett. De csak egy szemvillanásig. Aztán megint összegörnyedt, s alázatosan vette a szót.

- Inkább önnék egy kis vadkörtét, ha jó volna.

- Jó az annak, aki szereti. Eredj, szödj magadnak a vár töviben, van ott erdőstül.

- Jaj, dehogy mögyök én oda! - játszotta Mátyás az ijedtet. - Még a fejemre esne valami bolond némöt. Hanem neköd adok egy körtéért egy aranyat.

- Nem eladó - majszolta a körtét a vitéz -, magam is elbírok vele. Látod, a holnap estét már vagy éröm mög, vagy se, osztán nem akarnék éhön mönni a másvilágra.

- Nem is vagy te magyar embör - csóválta Mátyás a fejét -, ha így eresztöd el a vendégöt.

- Nem, ugye? - nézett föl nyugodtan a kis ember. - Látod, én is sokszor jártam már a te udvarodban, mégse vendégeltél mög eccör se.

- Hát te tudod, ki vagyok én? - hökkent meg Mátyás.

- Hát a király. Rád ismertem az előbb, mikor kiegyenösödtél. Más nem tudja úgy tartani a fejit.

- Hm - mosolygott Mátyás -, most már csak mögvendégölsz, te szögedi embör? Mert annak ítéllek a szavadbul.

- Jól ítélöd, uram. Körtét is adok, ha mögígéröd, hogy te is mögvendégölsz engöm, mikor eszödbe juttatom.

A király kezet adott a furcsa alkura, kapott is körtét, de olyan fojtós volt, hogy csak felét ette meg, felét a főgenerálissal etette meg. Aztán befordult a sátrába, aludt egyet a medvebőrön, s másnap csakugyan bevette a várat. Csaptak is nagy áldomást, de már arra nem hívták meg a vadkörtés embert. Etekintetben a királyok esze is csak olyan hullajtós, mint más rendes emberé.

Telt-múlt azonban az idő, egyszer a király bejön felejtkezni a szegedi városba, és három nap éli világát nálunk. Bemén a városházára igazságot tenni, kimén a piacra elpajzánkodni a fehér-népekkel, beköszön Isten házába is - hát látja ám, hogy csupa lik-luk a miseruha az öreg-papon. Előveszi mise után a papot, fölkérdezi tőle, mért olyan rongyos a palástja.

- Azért, uram, mert most hétköznap van, és csak olyan szögényöknek való misét mondok. A szép palástomat csak vasárnap vöszöm föl az urak miséjire.

A király nem hagyta helyben az öreg-pap szavát. Levette a saját válláról a drágaköves arany-palástot, és ráborította az Isten szolgája vállára.

- Van-e ilyen szép a te ünneplő miseruhád?

- Dehogy van, dehogy! Ebben csakis húsvéti misét fogok mondani.

- Nem úgy lössz az, szentatyám! Éppen hogy a szögényök miséjét mondod ebben, majd legalább arrul engöm is mögemlögetnek a népek.

Egyszerre híre futamodott ennek az esetnek a városban, s nagy éljenzéssel tisztelte meg a szegénység a királyt, akármerre ment. Az utolsó este pedig erőnek erejével be akart hozzá furakodni a szálába egy szegény ember. Azon erősködött a hajdúknak, hogy hivatalos ő oda régen.

A király csupa országzászlósaival ült az asztalnál, de azért bebocsátotta a szegény embert. Az pedig megállt mereven, mint a cövek, megadta a katonai tiszteletet annak rendje-módja szerint, s várta, míg megszólítják.

- Ki vagy, mi vagy, jó ember? - kérdezte a király.

- Találdki Máté.

- Találgassa a macska, majd megmondod - mosolyodott el a király a furcsa néven, s valami homályos emlék kezdett elevenedni az eszében.

- A körtés embör.

- Az ám, ni! - örült neki Mátyás, s odaszólt a feleségének. - Tétess csak, asszony, egy terítéköt ennek a jó embörnek a cselédök asztalán.

- Ohó, fölség - emelte föl a szegény ember a mutatóujját -, én tégöd vendégöltelek mög, nem a cselédjeidet!

Igazságos Mátyás király, talán életében először, megszégyellte magát, és megkérte a jobbján ülő aranybojtos *supplenc*et:

- Nádor uram, engedjön itt énmellettem helyet ennek az embörnek, mert csakugyan igazsága van neki.

S így esett az, hogy a rongyos obsitos Magyarország legelső uraival mártogatott egy tálba a király asztalánál. De ő ezt észre se vette egész addig, míg ki nem törölte a tányért. Csak akkor szólt oda nagy megrökönyödötten Mátyásnak:

- Nini, uramkirály, tán nem is illik az, hogy én szögény obsitos közembör létömre itt éktelenkedjek a te asztalodnál?

- Mögint igazad van, szolgám - nevetett nagyot a király, s abban a percben megtette Máté vitézt kapitánynak a feketeseregben...

- Úgy láttam, mint most látom, úgy hallottam, mint most hallom - kacsintott Körtés Máté Antal az ásónyél végéről -, csak az a kár, hogy a régi öregök után nem jár a nyugdíj. Hanem maga kitöhetné az újságba, hallja!

Ki is teszem. Hátha a népjóléti minisztérium azt mondja rá, hogy addig már mégiscsak megmarad, míg ezt az egy ügyet el nem intézi.

A dorozsmai varjú

Tisztelet-becsület a mai világbeli pénzügyminiszteréknek, de azért a kényszerkölcsönt mégse ők találták ki. Ismerte azt már Mátyás király is, akiről írva vagyon, hogy amikor tovább nyújtózott, mint ameddig a takarója ért (szép magyarán, mikor „a költségvetési hitel kimerült"), a következő levelet intézte a budai polgárokhoz:

- *Jóreggelt polgárok! Ha holnap ilyenkorig be nem fizettek negyvenezer aranyforintot a királyi kincstárba, mindnyájatoknak elüttetem a fejét. Mátyás.*

Ez egészen hiteles dolog, benne van a Tóth Béla *Magyar Anekdotakincs*ében is, márpedig az igen komoly történeti kútfő.

Persze azért annak is van hiányossága. Például még Tóth Béla se tudta, hogy valóságos körrendelet volt ez a levél, s megkapta azt nemcsak Buda, hanem Dorozsma is. Persze Dorozsmától nem kívánt negyvenezer aranyforintot a király, hanem csak negyvenet. De hát ez igen mindegy volt, mert a kunok nem fizették meg a negyvenet se.

No, nyargalt is mindjárt valami királyi fityfiritty a dorozsmaiakhoz:

- Azt parancsolja a király, hogy azonnal induljon hozzá a dorozsmai bíró, mert beszélni akar a fejével. De ha az adót nem viszi, akkor legyen rá elkészülve, hogy feje nélkül érkezik vissza.

Azzal a staféta elporzott, a dorozsmai bíró pedig a földhöz pukkantotta a bíró-süveget.

- Eb lesz Dorozsmán bíró, nem én! Keressetek a süvegbe más embert, mert én nem adom érte a fejemet.

Kapta a kisbíró a süveget, bekopogtatott vele minden háznál. De bizony senki se akarta beledugni a fejét, bujkált előle minden okos ember, ki padlásra, ki szénakazalba. (Ez volt az utolsó eset Magyarországon, mikor senki se akart hivatalt vállalni.)

Utoljára aztán talált a kisbíró a faluvégen egy bojtárlegényt, aki nem szaladt el a süveg elől. Hasmánt hevert a szép kövér gyepen, s fütyörészett hegyesen, mint hajnalban a rigó.

- No, Gergő öcsém - toppant eléje a kisbíró -, te vagy az, akit én keresek. Téged az isten is dorozsmai bírónak teremtett.

- Már mért teremtett volna? - tátotta el a száját a legényke.

- Azért, mert ilyen szépen tudsz fütyülni. Most az a törvény Dorozsmán, hogy azt választják bírónak, aki legszebben fütyül.

- Hát ez szép törvény - nyugtatta bele a fiú a fejét a süvegbe -, csak azt szeretném mármost tudni, mi lesz az én hivatalom?

- Kerek e világon semmi egyéb, csak hogy hordoznod kell a süveget, és fütyülnöd benne napszámra. Most pedig szedd a tenyeredbe a lábad, ugorj föl Buda várába a királyhoz, mert nagyon szeretne veled megismerkedni.

- Én is ővele - bólintott rá a bojtár jókedvűen, azzal a nyakába akasztotta a tarisznyáját, s meg se állt, még a budai vár tövében nem kocogott.

Azaz, hogy ott már nem nagyon kocogott, mert egy öreg varjút látott tollászkodni a kökénybokrok alatt, s egyszerre meglassította a menést.

- No, ezt megfogjuk - kapta le a bírósüveget, s hirtelen ráborította a madárra. - Gyere, varjú, a tarisznyába, ne mondják a dorozsmaiak, hogy semmit se vittem nekik Budáról.

Azzal betarisznyázta a varjút, s most már csakugyan meg se állt addig, míg a várkapu ajtónállója keresztbe nem fektette előtte a dárdát.

- Hé, ki vagy, mit akarsz?

- Én bizony maga a dorozsmai bíró vagyok - mondta kevélyen a bojtár -, s a királyhoz törekszem, mert tiszteltetett, hogy szeretne velem megismerkedni.

- Bizonyosan az adót hozza a tarisznyában - súgtak össze az udvari cselédek, s bevezették a dorozsmai legényt a király madaras-szobájába.

Mert tudnivaló, hogy az a király, aki annyi költőt tartott az udvarában, a szépszavú madarakat is nagyon szerette. Most is tele volt a két válla csízzel, pintyőkével; a tenyerében meg valami külső országbeli sármánymadár árulta az aranyat, a török császár ajándéka.

- Szép jóestét adjon az úristen! - billent be az ajtón a dorozsmai deputátus, s mindjárt megkérdezte a madaras embert, merre tartózkodik most a király.

- Én vagyok - szögezte rá szigorú két szemét a madaras ember. - Hát te ki fiacskája vagy?

- Ugyan úgy-e? Hát csakugyan kelmed az? - mosolyodott el barátságosan a bojtár. - Lám, hát majd meg nem ismertem. No, én meg a dorozsmai bíró vagyok.

- Úgy? Te vagy az a híres? - rebbentette el magától Mátyás haragosan a madarakat. - Hát mért nem küldtétek be az adót idejében?

- Micsoda? - csóválta meg a bíró a bírósüveget. - Hát még most se ért ide? Pedig mink ugyancsak biztattuk, hogy „eredj, adó, Budára, eredj”!

Ez az együgyű tréfa aztán igazán kihozta a sodrából a királyt. Fölemelte az aranygombos botját, hogy a nyaka közé szedjen vele a suhancnak, csakhogy az megneszelte a szándékát, s akkorra kiugrott a szobából. De nemcsak kiugrott, hanem a kilincset is úgy megkapta a két markával, hogy Mátyás ki nem bírt szaladni utána, akárhogy rángatta az ajtót.

- Eressz ki, te kófic! - kiáltotta bosszúsan is, meg nevetve is, mert mulattatta a legény együgyűsége.

- Nem addig, még a botját ki nem adja kend, mert még bolondjában valami kárt tehetne vele bennem! - alkudott a dorozsmai bíró, s olyan fütyülést csapott nagy jókedvében, hogy a budai hegyek rigói is mind odafüleltek.

Magának a királynak is egyszerre elvette a füttyszó a haragját. Azt hitte, valami ritka madár, s megbékülve kiáltott ki az ajtó mögül:

- Megállj, te ember, még az adót is elengedem, ha azt a szépszavú madarat nekem adod, ami nálad van.

- Hát én azt is megtehetem - mondta leereszkedően a bojtár. Azzal elereszttette a kilincset, betoppant a szobába, kinyitotta a tarisznyáját, s huss! kiröpült belőle a varjú.

- Ejnye, te csiribiri ember! - vörösödött el mérgében a király, s kihessegette az aranygombos bottal a varjút az ablakon. - Hát bolondnak nézel te engem? Hát azt hiszed, nem tudok én különbséget tenni a rigó meg a varjú közt?

- Azt én egy szóval se mondtam - biccentett a bojtár. - Csakhogy ezt a varjút mégis kár volt kihajkurászni, mert ez dorozsmai varjú volt, Dorozsmán pedig úgy fütyül a varjú, mint másfelé a rigó.

- No, azt szeretném én hallani! - csapott a bojtár vállára a király. - Meg is mondom, hogy a színem elé ne kerüljetek többet, míg fütyülő varjút nem hoztok.

- Ezt add már írásban, uram király - borult térdre a bojtár -, másképp el nem hiszik nekem otthon, hogy ilyen bölcs parancsot adtál.

Szép holdvilágon vígan ballagott haza a dorozsmai bíró. Vitte a tarisznyájában a nagy-pecsétes írást, hogy dorozsmai ember addig a király elé ne kerüljön, míg olyan varjút nem hoz, amelyik úgy fütyül, mint a rigó. S üzengethetett ezután a kincstartó az adóért, mindjárt a király kezeírását tartották a végrehajtó orra alá:

- Nem találtuk még meg a fütyülő varjút.

Tudom én azt, hogy ha az ember történelmi tanulmányt ír, akkor illik idézni a forrást is, amiből merített. Ilyen adótörténeti stúdiumoknál meg különösen fontos a hitelesség kérdése. Meg is nevezem a forrásomat: Gomborrú Hebők Fügedi Mátyásnak hívják, dinnyecsősz a dorozsmai tanyák közt. Nagyon lelkes királypárti hazafi, de ő meg is tudja mondani, hogy miért az.

- Azért, kéröm, mert ha mögént lössz király, akkor mögént érvényös lössz a valódilagos adószabadság, akit a Mátyás király adott, isten nyugtassa szögényt.

A gyevi törvény

Gyevit ne tessék keresni a térképen, mert a térképen csak Algyő található, egy macskaugrásnyira Szegedhez. De hát a *makfa* mondhat, amit akar, a gyevi magyar mégiscsak jobban tudja a faluja nevét, mint a mappa. A gyevi magyar itt árulja a sülttököt a kultúrpalota tövében, a két *kőszent* lábánál, akiknek nagy örömük telhet ebben a déligyümölcsben, lévén az egyik Homérosz, a másik Arisztotelész. Kérdezem tőle, hova való, ezt feleli rá:

- Leginkább csak Gyevibe.

A régi világban szokásban volt a nagyeszű magyaroknál a Márton gyereket Mártának keresztteltetni, hogy a császár lánynak gondolja, és ne öltöztesse angyalbőrbe. Valami ilyen huncutság lehetett abban is, hogy Algyő Gyevinek nevezte el magát. Gondolta, hogy így majd nem találják meg a mindenféle dézsmaszedők.

No, de ez a tudósok dolga, én csak annyit mondhatok, hogy Gyevi már akkor is Gyevi volt, mikor utoljára járt benne király. Az pedig igen régen volt, mert az utolsó király, aki benne járt, Mátyás király volt. („Az pedig még Kossuth atyánknál is régebben volt, hallja" - így mondja az én gyevi emberem, akinek valahogy olyan, mintha a negyvennyolctól ezer esztendő választana már el bennünket. Különben vagyunk ezzel így többen is.)

Elég az hozzá, hogy Mátyásra egyszer ráestellett a szegedi határban, ahol nyulászni járt, amihez akkor még nem kellett az Eselovics-Palacsivinyi őrgróf engedélye. (Mert így könnyebb kimondani a Pallavicini nevét, mint ahogy az urak mondják.) Valahogy eltévelyedett a kíséretétől, nem volt vele senki az ispánján kívül, aki alatt a nádor értendő, azt ijesztgette tréfás szóval:

- Na, cselédem, hová bújjunk éjszakára, hogy el ne kapjon a réztollú bagó?

- Itt van Gyevi egy miatyánknyira - emelte meg a süvegét az ispán -, ott meghálhatunk, reggel aztán majd megkereshetjük a többieket.

- Okos embernek adsz kenyeret, ispán - biccentett rá Mátyás a tanácsra.

- Csak adnék, királyom, ha volna - mutatta mosolyogva az ispán az üres tarisznyát.

- No, annál szaporábban mehetünk, legalább nem viszünk terhet - nevetett a király.

Mentek is szaporán, gyertyagyújtáskor be is értek Gyevibe. Tücsökmuzsikás nyári este volt, bujkáló holdvilág úszkált az égen, ráérő emberek beszélgettek a leveles kapukban. A fejedelem délceg alakján mindjárt megakadt az asszonyok szeme, mondták is fönnhangon:

- Ott is nagy eső járt, ahol ez termett. Hét határban nincs ilyen szép szál legény.

- Hallod-e, ispán? - húzta ki magát büszkén a király.

Az ispán még meg se kukkanhatott, mikor valaki nagy alázatosan megszólalt:

- Kivéve a gyevi bírót.

Szép fehérhajú öregember volt, aki mondta, még a sapkáját is megemelte hozzá.

Összenézett a király meg az ispán, de csak elnevették magukat. Ballagtak tovább, be a falu közepére, ahol nyitott ajtójú ház ajtófélfáján forgácscégért lobogtatott a szél. Ott is ácsingózott egy-két ember, odafordult hozzájuk a király:

- Csárda-e ez, atyafiak?

- Az ez.

- Van-e benne fehér cipó?

- A váci püspök se eszik olyant.

- Kivéve a gyevi bírót - mondták ketten is egyszerre.

- Hát piros bor?

- A török császár se iszik olyant.

- Kivéve a gyevi bírót - kapkodták le a népek a fejrevalójukat.

Az ispán meg akarta kérdezni, miért kell mindenből kivenni a gyevi bírót, de Mátyás húzta befelé:

- Gyere, gyere, mert éhes vagyok, mint a farkas.

Hát elverték az éhüket hamar, rántottát ettek kakastejes kenyérrel, ittak rá piros bort is, meg is köszönték a vacsorát a csárdásnak illendően.

- Ilyen jóízűt se ettek ma Budavárában - ütött a vállára a király barátságosan.

- Váljék egészségére, vitéz uram - dörzsölgette össze a kezét a gazda, de neki is mindjárt eszébe jutott hozzátenni, hogy „kivéve a gyevi bírót".

- Én bizony nem veszem ki a gyevi bírót se - nevette el magát a király.

- Hej, dehogynem, vitéz uram, dehogynem! - kiáltotta ijedten a csárdás, s kézzel-lábbal, szemmel-orral egyre integetett a sarok felé. A király azonban most már bosszúsan vont vállat:

- Ejnye, de fura falu ez a Gyevi, vigye el a markoláb!

- Kivéve a gyevi bírót - kottyant bele a gazda, de olyan sebesen ám, hogy a királynak megint csak nevetésre szaladt a szája.

- De bizony azt vigye el legelőbb!

- Márpedig azt nem viszi! - csikorgott ki valaki a sarokból, mint a kenetlen kerék. S nyomban ki is gurult a szoba közepére egy kis dudaformájú ember, akinek szép nagy szélfogó füle volt, mint a szentesi korsónak, s azt annál sebesebben mozgatta, minél jobban elfutotta a méreg.

- Gyeviben az a törvény, hogy a bírót mindenből ki kell venni.

- Ejnye, kutya meg a mája! - csodálkozott el a király.

- Hát aztán ki hozta ezt a gyevi törvényt?

- A gyevi bíró! - lengette a füleit a dudaember.

- No, szeretném azt a jeles bírót látni - kacagott a király.

- Hát csak nézzen meg kend - szuszogott a dudaember -, én vagyok a gyevi bíró.

- Hát akkor kendet vigye el a markoláb - mutatott rá a király -, ezt meg Mátyás deák mondja kendnek.

Az lett ebből, hogy a gyevi bíró mindjárt előrikkantotta a kisbírót, és hűvösre tetette a két diákot.

- Ki nem ereszted őket addig, míg meg nem tanulják a gyevi törvényt!

Ment is a két deák engedelmesen, de kisvártatva lelkendezve futott vissza a kisbíró, fúvogatva az összeszorított markát, mint az égett sebet.

- Hát te tán parazsat szorongatsz a markodban, hé? - meresztett nagy szemet a bíró.

- Jobban süt ez még annál is - nyitotta ki a markát a kisbíró. - Ezt küldik a csárdásgazdának a garabonciások.

Vadonatúj aranyforint volt, Szent László képe az egyik felén, gyűrűs holló a másikon, addig csak hallomásból tudtak ilyenről Gyeviben.

Meg is szeppent a bíró egy kicsit, hogy mégse lehetnek ezek a deákok valami csiribiri emberek. Hazamenet a faluháza felé került, bekukucskált a kulcslyukon a két deákra, de nem csináltak azok semmi különöset. Papirost szedtek elő a tarisznyából, arra irkáltak-firkáltak; a nagyobb mondta, a kisebb írta.

- Mégiscsak deákfélék lesznek - nyugodott meg a bíró. - Majd számon veszem reggel, mire pazarolták a mécsest.

Kürtriadásra, lódobogásra ébredt reggel. Cifraruhás urak sürögtek-forogtak a háza előtt, középen a két deák. Fogja az ákom-bákomos papírt a kisebb, adja neki a parancsot a nagyobb.

- Olvasd, ispán, olvasd!

- Gyevi derék népét szívébe fogadja a király őfelsége! - olvassa a kisebb deák.

- Kivéve a gyevi bírót! - mondja a nagyobb.

- Nincs köztük tökkel ütött fejű ember.

- Kivéve a gyevi bírót!

- Azért elrendeli a király, hogy Gyeviben többet senki porciót ne fizessen!

- Kivéve a gyevi bírót!

- Minden gyevi ember pünkösd napján az ő vendége legyen!

- Kivéve a gyevi bírót!

- Ezüsttálból aranykanállal egyen!

- Kivéve a gyevi bírót!

- Tíz arany útravalót kapjon! - hajtogatta össze az ispán az írást.

- Kivéve a gyevi bírót! - mondta rá a király, s odafordult nevetve a dudaemberhez. - No, gyevi bíró, ugye, hogy jól megtanultam a gyevi törvényt?

Azzal megsarkantyúzta a lovát, s egyszerre porba veszett a kíséretével. (A por nem is változott azóta se.) A gyevi bíró pedig nyekkent egyet, mint a megszúrt duda, betakarta magát a fülével, s világéletében ki nem bújt többet alóla.

Ezt pedig annak a bizonyságára írtam meg, hogy a tekintélytiszteletet nem most találták ám ki Magyarországon.

Kóty

Ne tessék a helységnévtárban keresni, mert úgy járnak vele, mint én, mikor Nagy István Imrét kerestem, akinek a halmáról jelentés tétetett a múzeumba. Mégpedig az a jelentés, hogy abban a halomban három kád arany, hat kád ezüst meg kilenc kád szarkatojás tartózkodik. Hát persze hogy fölszedjük ezt a kis pénzt, míg a kormány ezt is tilalom alá nem veti. El is osztogattam már útközben, ide is egy-két marékkal, amoda is, s mire megérkeztem a tetthelyre, nem is maradt egyéb a kilenc kád szarkatojásnál. No, az úgyse nekünk való, mert a szarkatojásnak az a természete, hogy aki azt eszik, annak kinyílik a szeme. Márpedig az nem jó lenne, ha a mostani világban nagyon kinyiladozna a szemünk. El is határoztam, hogy a kilenc kád szarkatojást honunk nagyjainak bocsátom rendelkezésére, közjóra szolgál az, ha az ő eszük élesedik tőle.

De hiába az ember iparkodása, ha nem járul hozzá az Isten áldása. Buckát találtam én eleget, de egyik se az volt, amelyiket én kerestem. Akárhány embert kérdeztem Nagy István Imre felől, mind a fejét csóválta.

- Nincsen ebben a határban olyan nevezetű.

Utoljára aztán észbekaptam, mi lehet itt a hiba. Végrehajtónak gondolhatnak, s csupa emberségből tartanak előttem titkot.

Elővettem egy öregasszonyt, aki a szekerekről lemaradozó szalmát szedegette az útszélen, tekintettel arra, hogy a télen nem lesz ám olyan meleg, mint most van.

- Okosítson már föl, szülém, merre van itt a Nagy István Imre tanyája.

A szüle is megcsóválta a fejét.

- Sose hallottam én annak a nevit, galambom.

- Dehogynem! Akinek három kád arany van a földjében.

- Azt igön - bólintott a szüle. - Az éppen a vejem énneköm. Csak aztat nem úgy köll keresni, hanem úgy, hogy Hangya Laci.

- Az a ragadvány-neve, ugye?

- Az, az, lelköm, arrul üsmernek itt mindönkit.

Csakugyan, itt az uraságnak is elbérmálták a nevét. Nem úgy hívják, hogy Pallavicini, hanem úgy, hogy őrgróf Eselovics-Palacsivinyi, mert így sokkal szebb kimondani. S én is ezért nevezem a falut Kótynak, mert így sokkal testhezállóbb elnevezése, mint ahogy az urak elanyakönyvelték.

De akár Kóty, akár nem Kóty, mindenféleképp furcsa tartomány ez, ahol most lopom a napot - ugyan nem teszek vele kárt, mert úgy veszem észre, marad belőle mindenkinek, több, mint kellene. Akármerre járok, reves csontoktól fehérlik a földek teteje - de bent a földben nem találok semmit. Ehol, öreg Taránéknál, a kótyi szőlőkben, ahol a dinnyeföldön hasalgatva rovom ezeket a sorokat - nagyon alkalmas szőnyeg ez, akárhol ráejthetem a szivarhamut -, olyan kis bögrében tartják a zsírocskát, amiből talán István szent királyunk szürcsölgette valaha a bivalytejet, szentsége révén tilalmas lévén már neki a pogány magyarok lótejből possajtott, vidámító itala. S lám, a Zsigó Ágnes anyó is olyan karperecet tartogat a sublótfiókban, ami valaha szőke hajú, szláv rabasszonyok fehér karján bolondíthatta az avarok valamelyik mord hadnagyát. Én pedig még egyebet nem tudtam kivehetni a földből egy kovás puskánál. Azzal se

lehetne már németet lőni, ahogy frissen szerzett barátom, az „utász” mondja, amely nevezet alatt Kótyon nem katonát értenek, hanem útkaparót.

Hát mondom, furcsa hely ez a Kóty. Térben négy óra a várostól kocsin, időben négyezer esztendő. Ültőhelyemben például - írni sehogy se esik ugyan jól, de így mégiscsak jobban fog a toll, mint hason fekve - mindenfelől apró csengettyűk muzsikáját hallom az apró házak körül.

- Sok bárány van itt - mondom.

- Bár az vóna - okosítanak föl az ásó emberek -, de csak gyerök van sok.

Az ám, csakugyan, fölágaskodva látom, hogy szerteszéjjel ölbeli kis magyarok mászkálnak a papsajtos fűben, s mindnyájának apróka csengő a nyakában, kinek rézből kinek cserépből.

- Így leginkább mindig tudi az anyja, hun mászkál a gyerök. Mögüsmerszik a csöngője szavárul, ki s kié.

Hát ez hun-kor. Mert alföldi hunkori sírokban kis gyerekcsontvázak nyakában többször találtam már ilyen csengettyűket.

Persze azért nem minden kótyi gyereknek van csengő a nyakán. Olyat is láttam, oltárra való kis puttót - csak előbb ki kellene pucolni -, aki kövér kis lábára hurkolt zsineggel (a zsineg alatt puha kendő) a kapufélfához van kikötve, hogy túlságosan ne emigrálhasson. Ez meg már négyezeréves divat. A cölöpépítmények korából. Akkor kellett kipányvázni a gyereket - az öreg Hérodotoszban is megtalálható -, hogy bele ne vigye az ördög a vízbe. Igaz, hogy itt víznek órákhosszányira se híre, se hamva, de hát ki tudja, régen hogy s mint volt.

Nemcsak én nem tudom, de az öreg Bóka se tudja, azt pedig a legbölcsebb embernek tartják Kótyon. Egyszer Tisza Kálmánnal is beszélt, s olyan okosat ritkán mondtak Tisza Kálmánnak, mint ő.

Körvadászaton volt a gróféknál az öreg Tisza, de úgy volt kicsinálva, hogy megnézi a kótyi iskolát is, s Bóka ott fogja meginstálni mint a kótyi nemzet ak-szakálja, hogy államosítsák már a kultúra templomát, amely száz esztendővel azelőtt csárdának épült.

- De ez nagy úr ám - oktatta a jegyző -, ez nem tekintetes úr, mint én vagyok, nem is nagyságos, mint az esperes úr, se méltóságos, mint az uraság, hanem ezt valódilagosan kegyelmes úrnak kell szólítani, érti-e kend?

- Hát hogyne érteném - vont vállat Bóka. - Nem vagyok én olyan tudatlan a világi életben. Szoktam én a kegyelmes istenit is emlegetni.

Hát meg is mutatta Bóka, hogy tud a szóval bánni. Mikor Tisza Kálmán elé állították, így köszöntötte fel:

- Tés úr, a kegyelmes istenit neki, álmosítani köllene már ezt a rossz oskolát.

Meg is lett, amit Bóka kívánt, mert ennek a szép beszédnek lehetetlen volt ellenállni. Hanem a vízről nem akart nyilatkozni Bóka, hiába értekeztem neki arról, hogy itt is lehetett ám tenger az ántivilágban.

- Arra nem emlékszök - azt mondja -, hanem inkább abba tögyön mán igazságot, hogy csakugyan möghalt-e az a *Rudol?* A trónörökös, tudja.

Én azt mondom, hogy az már meg, de ő azt mondja, hogy nem lehet az.

- Hát már mért ne lehetne?

- Azért, mert abban az időben Kótyon nem volt kiadva a gyász.

De ezt olyan diadalmasan mondja, körülnézvén a társaságon, hogy nem lehet ellene mondani semmit. Szégyenben is maradnék ha Vödörlopó Tót Jakab *hullámot* nem jelentene a gödör végéből. (Az értelmes emberek itt is *hullámnak* mondják a *csontvázat.)*

Sajnos, a hullám csak kutyahullámnak bizonyult. Amikor ezen búsonganék, azt mondja nekem Retek Panna néni, aki segít nézni a munkát, hogy ugyan van-e csillag a mellemen?

- Látja, hogy nincs - mutatom neki az ásató köntösöm -, már gomb se igen van rajta.

- Nem ott, lelköm - azt mondja -, hanem az inge alatt, a bal mejjin, ottan van-e csillag?

- Nemigen tudok róla.

- Mánpedig, lelköm, addig föl nem vöheti a kincsöt, még csillag nem formálódik a bal mejjin, mint Mátyás királynak.

No, ez már valami, erre föl kell kapni a fejet. Hát Kótyon még Mátyás királyról is tudnak?

Hogyne tudnának, mikor az volt az utolsó király, aki ezt a falut föl akarta karolni. Hiszen azért járt itt a maga személyében. Igaz, hogy a történetírás nem tud róla, de hát abban csak ő a hibás. A történettudósok mindig Bécsben meg Rómában liflangolnak, ahelyett hogy Kótyra jönnének okosodni. Azért kell a kótyi királylátogatás történetét is nekem följegyeznem.

Tudnivaló, hogy Szegedre sokat járt Mátyás király, de csak fiatal korában. Később kiszeretett belőle. Mégpedig azért szeretett ki, mert Szeged mindig olyan város volt, hogy sohase kellett neki a felsőbb hatóságok segítsége. A király soha be nem tette a lábát a szegedi városba, anélkül hogy egy-két marék aranygöröngyöt be ne kötött volna a szűrujjába - hátha meg tudna valakit segíteni Szegeden. De hogy sohase kapadozott értük senki, kapta magát a Mátyás, hátat fordított a városnak, s a határban próbált szerencsét. Persze csak úgy vándorlegény képében, s éppen a kótyi országúton esteledett rá, amelyik egyenesen nekivitt a bíró házának.

A kótyi bíró háza nem volt valami kacsalábon forgó kastély, hanem volt igenis olyan alacsony kis kunyhó, hogy lehajolva is belevágta a király a fejét a szemöldökfába. (Csupa szerencse, hogy a koronáját otthon hagyta.)

- Adjon Isten jó estét! - köszönt be illedelmesen.

- Edd meg, ha jó! - mordult rá mérgesen a kótyi bíró, aki éppen azon szorgalmaskodott, hogy görbe szögeket kalapált egyenesre az ablakdeszkán.

- Meg is ennék én, atyámfia, akármi jót - fűzte tovább a szót a király -, mert dél óta nyelem az éhkoppot.

Erre már a kótyi bíróné is megszólalt, aki padkán üldögélve valami rongyokból szedegette ki a cérnát, hogy kárba ne vesszen.

- Ejnye, jó ember, de kár, hogy tegnap ilyenkor nem jöttél, akkor ettük meg annak a kenyérkének a haját, amelyiknek a béle tegnapelőtt fogyott el vacsorára.

No, Mátyás, te se láttál még ilyen zsugori népet életedben - gondolta magában a király, de szólni semmit se szólt, csak körülhordozta a szemét a házban.

- Mit vizslálsz, földi? - ijedt meg a bíró. Hogy hátha valami kenyérmorzsa maradt összesöpretlen az asztal alatt.

- Azt nézem, találnék-e valahol egy darab követ.

- Aztán minek volna az teneked?

- Főznék belőle kőlevest. Az dukál a magamforma, célszerű szegény embernek.

De már erre a bíró is letette a görbe szögeit, bíróné is a rongyait.

- No azt mink is szeretnénk megtanulni.

- Hamar hozzatok hát levesnek valót - húzta elő a király a csizmaszárból a szegedi halbicskát.

Hozott is az asszony a kamrából akkora káposztáskövet, hogy csak úgy nyögött bele az istenadta.

Hanem a gazda megrántotta a kötője sarkát.

- Hohó, asszony, micsoda prédaság ez ebben a drága világban! Kisebb kővel is beéri ez a jó ember.

Azzal keresett az udvaron egy szép, gömbölyű kavicsot, amilyennel a verebeket szokta hajigálni, hogy ne koptassák a palánkot, s mérgesen letette Mátyás elé.

- No, szegény ember, ne mondd, hogy sajnáljuk tőled a betevő falatot!

- Ezt az Isten is levesnek teremtette - örült neki a király. - Most már csak egy kis vizet kellene melegíteni, amiben megfőzzem.

Pergett a bíróné, mint az orsó, mert majd megette a nagy kíváncsiság, s egy-kettőre lobogott a tűz a bográcsalatt.

Mátyás pedig megkaparászta bicskájával a követ, s belehajította a bográcsba.

- Egyéb se hibádzik már, asszonynéném, csak egy kis lisztecske meg egy-két tojás meg egy tenyérnyi szalonna. Az adja meg az ízét a kőlevesnek.

Végig se mondta a király a szíve kívánságát, már akkor ott volt az asztalon a szép fehér liszt, a pompás hasalja-szalonna meg három friss tojás. Gyúrt is belőlük Mátyás olyan szalonnás-gombócot, hogy olyant még nem ettek Kótyon.

- Forr már a kőleves - jelentette a bíróné, mire Mátyás belehajigálta a gombócokat.

- Lehet már teríteni, asszonynéném!

Kótyi bíróné előszedte a ládafiából a legfehérebb abroszt, leakasztotta a szegről a legrózsásabb tányért, abból kanalazta ki király őfelsége fakanállal a kőlevest.

- No, gazduram, gyere velem - kínálta nagy emberségtudóan a gazdát is. De az váltig szabódott asszonyával együtt:

- Jó lesz nekünk a köve is!

- Az még puhul egy kicsit, mert igen nehéz fövésű - biztatta őket a király.

Mikor aztán elverte az éhit, odahajolt a bográcsfölé, kikanalazta belőle a patakkavicsot, és belecsúsztatott a tarisznyájából egy aranygöröngyöt.

- Úgy nézem, megpuhult már. De meg is dagadt a nagy fövésben, bele se fér már a kanalamba.

Mikor aztán a kótyi bíróék odaszaladtak nagy-tamáskodva a bográcshoz, Mátyás csöndesen elfüstölgött az ajtón. Kótyi bíróéknak kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy utána szaladjanak.

- Tyhű, apja - lelkendezett az asszony -, csupa színaranyá főtt a kavics, majd kiveri a szemem a ragyogása!

Kótyi bíró akkorára tátotta a száját, hogy majd elnyelte a bográcsot kanalastól, s akkorát szusszant, mint a megbicskázott duda.

- Mi lelt, ember? - ijedt meg az asszony.

- Az lelt, hogy ha a káposztáskövet főzte volna meg az a nagyorrú csavargó, most akkora aranyam volna, hogy megvehetném rajta Szeged városát.

Azzal kapta magát, mérgében úgy kivágta az aranygöröngyöt az ablakon, hogy átgurult a szegedi határba.

Kótyon máig is azt tartják, Szeged azért kapott úgy föl az uborkafára, mert megtalálta az aranygöröngyöt.

Amihez mindenki ért

Ennek a történetnek éppen csak az eleje hihetetlen. Az, hogy a Ferdinandus császár Bethlen Gábornak a Katharina asszonnyal való esküvőjekor akkora gyémántot küldött ajándékba, mint egy tyúktojás.

A tyúktojás még csak hagyján, de nem olyan emberek voltak a Habsburgok, hogy gyémánt tyúktojásokkal hajigálództak volna. A Ferdinandus secundus meg különösen nem olyan ember volt. De hát csak azért el kell hinni a dolgot, mert anélkül nincs történet. Ugyan akkor se volna, ha a császár postán küldte volna a gyémántkövet ajánlott csomagban. Ha a posta ki lett volna már akkor találva, akkor bizonyosan úgy is küldte volna, annál inkább, mert a császárok portómentesen küldhetik még a káposztásköveket is. Mivel azonban a posta még akkor tarifástól együtt az idők méhében volt (ugyan a tarifa ott is maradhatott volna), a császár kénytelen volt követre bízni a követ.

A követ aztán azt a bolondságot találta elkövetni, hogy az audiencián elkotyogta Bethlen Gábornak a kulisszatitkokat is. Többi közt azt is, hogy három nap, három éjjel tanakodott rajta a fölséges császár, hogy elküldje-e, vagy se a kárbunkulust a nagyságos fejedelemnek: olyan nagy annak az értéke.

- Azért úgy vigyáztasson erre nagyságod, mint a szeme világára - nyújtotta át a bécsi fityfiritty a szivárványszín szikrákat szóró kincset Erdély fejedelmének.

- Úgy? - ráncolta össze Bethlen a bozontos szemöldökét. - No, majd csak találunk neki valami alkalmatos helyet.

Azt pedig nem máshol kereste, mint az udvarbéli urak közt, akik éppen az ebédlőteremben szürenkeztek a fekete mellett. Azon kacarásztak, hogy Parázsónak, az udvari bolondnak összeragadt a szája a sűrű nádméztől, amivel a fekete levest édesítette.

- No, urak, tudjátok-e, mi ez? - toppant közéjük a fejedelem a gyémánttal. - Úgy nézzetek rá, hogy ez a karbunkulusok öregapja. Ezt pedig annak adom közületek, akinek a mesterségét valamennyien a legkülönbnek tartjátok.

A bécsi követ majd a térdéig ejtette az állát bámultában és rémületében, mikor a fejedelem odafordult hozzá:

- Megjelentheti kelmed otthon a felséges császárnak, hogy ilyen becsülete van minálunk az ilyen békasónak.

Hanem az urak jókedvét úgy elvágta a fejedelem a pályázati hirdetményével, hogy ollóval se lehetett volna különben. Minden ember különb akart lenni a másiknál, s biz abból az lett, hogy minden ember nagyobbat kurjantott, mint a szomszédja.

- Nono, urak - nevette el magát a fejedelem -, nem diéta ez, hogy itt is torok szerint mérjétek a dicsőséget. Én azt se bánom, csak addig várjatok, míg a fülemet kiviszem közületek. Amit aztán végeztek, azt estére nekem megjelentsétek.

Lett aztán olyan zenebona, hogy meg lehetett volna vele szalajtani három török tábort. Kamarás, kincstáros, udvari pap, étekfogómester mind egymás hajában volt. Még az udvari hátvakaró is kékre-zöldre rikoltozta magát, hogy de bizony csak az ő mestersége a legelőbb való. (Az a kis ébenfapálca, amivel a mesterségét végezte, ma is megvan, mégpedig nálunk a szegedi múzeumban, meg lehet nézni minden vasárnap. Ez is bizonyság rá, hogy milyen hiteles ez a történet.)

Az egymásba keveredett társaságban csak két ember viselte magát csendesen, Parázsó, az udvari bolond, meg Nikodémus doktor, az udvari orvos. Parázsó még most is a nádmézet tisztogatta a nyelvével szája széléről, Nikodémus meg arra adta a fejét, hogy sugdosócskát játsszon a versenytársakkal.

Nem is kellett nagyon megerőltetnie magát, mert minden embernek ugyanazt súgta a fülébe. Se többet, se kevesebbet, csak éppen ennyit:

- Ha azt mondod a fejedelemnek, hogy az én mesterségem a legkülönb, megfelezem veled a gyémántot.

Nemhiába volt görög ember Nikodémus, de ravasz embernek is adott kenyeret. Akinek ő a fülébe súgott, az egyszerre elcsendesedett, és egy szót se szólt többet. Csak Parázsó kukkantotta el magát, az csak annyit mondott:

- Hát nekem semmit se szólsz, komám?

A doktor méltóságteljesen végignézett a bolondon, és azt felelte:

- Polont lukpul polont szél fúj!

- No, csak el ne fújjon, kedves komám - rázta Parázsó a csöngettyűs sapkát.

S csakugyan, mikor este Nikodémus bejelentette a fejedelemnek, hogy őt találták legérdemesebbnek a gyémántra, s az udvari pap ezt megerősítette a többiek nevében („Dat Galenus opes!”), Parázsó nagy komolyan odakiáltott:

- Veto! Ellentmondok!

Olyan ráncbaszedett képpel mondotta ezt, mint ahogy a nagyurak szoktak beszélni a fejedelmi tanácsban. S mentül összébb morcolta sete-suta képét, annál nagyobb lett a kacagás.

- Hát aztán mért mondasz ellent, te bolond? - nevetett a fejedelem is.

- Mert az nem lehet valami különös mesterség, amihez mindenki ért.

- Ohó! - zajongtak az udvarbeliek. - Hiszen még a doktorok se mind értenek hozzá.

- Hát ahhoz magam se konyítok - bizonyította a fejedelem is.

- Sose tagadd, komám - erősködött a bolond -, holnap délig bebizonyítom, hogy egyiktek különb orvos, mint a másik.

Nikodémust fojtogatta a düh, de a fejedelemnek éppen jókedve volt, belement a tréfába.

- Ha beváltod szavad, Parázsó, tied lesz a gyémántok öregapja.

De hát szegény Parázsónak rosszul kezdődött a másnapja. Már első kakasszóláskor ott ténfergett a palota kertjében, s jajgatott akkorákat, hogy a főkertész mezítláb szaladt ki hozzá.

- Mi baj, Parázsó?

- A fogam, a fogam! Úgy fáj, hogy már a földet is rágom kínomban.

- Inkább egy kis violagyökeret rágnál, nincs annál jobb fogfájásnál.

- Hogy mondtad? - szedett elő Parázsó egy kis jegyzőkönyvet a csurapéjából. - Violagyökeret? No, ezt mindjárt fölírom, hogy el ne felejtsem.

Akkorára odaért az udvari sütőmester is.

- Meleg korpát rá - ennek meg ez volt a tanácsa.

- De bizony nincs jobb a jeges borogatásnál - bizonykodott arra haladtában a pincemester.

Parázsó ezt is fölírta mind a kettőt. Volt a jövő-menő udvari nép között, aki kalapzsírolajat javallt, volt aki varjúhájat. Az egyik tömjénen akarta megfüstöltetni, a másik zsályamagot akart beletömetni.

- Nem ér semmit - legyintett az udvari pap. - Borovicskával kell öntözni a tövét, attól kiázik a fájás.

Parázsó ezt mind följegyezte, s közben jajdított akkorákat, hogy az már a fejedelemnek is hasította a fülét. Leballagott a bolondhoz, s megállt előtte nagy szánakozva:

- Tudnék valami jót a fogadra, Parázsó komám. Forró mustárkovász egyszerre kiszívná belőle a fájást.

- Köszönöm komám, már ki is szívta - vigyorodott el Parázsó.

- Hogyhogy? Már nem fáj?

- De nem is fájt, komám. Csak azt akartam megmutatni, hogy a Nikodémus mesterségéhez mindenki ért. Éppen te vagy a századik, aki meg akartál doktorolni.

A fejedelem elnevette magát, s olyan barackot nyomott Parázsó fejebúbjára, hogy fölért a gyémántok öregapjával. Hanem azért neki adta azt is. Parázsó pedig belevarrta a gyémántot gombnak a csörgettyűs süvegébe, amit ezentúl mindig háromszor emelt meg Nikodémus mester előtt.

Kis Kampó nagy karrierje

Mindenki tudja a történetet az iskolás gyerekről, akiben megállt az ütő, mikor azt kérdezte tőle a tanítója, ki volt Attila.

- Hun király - súgták neki a mögötte ülők.

Erre aztán kivágta az ismert feleletet.

- Attila hun király volt, hun nem.

Kis Kampóval is így van a szegedi történelem. Hun történeti hős ez a Kis Kampó, hol nem az. Összebogarásztam róla minden adatot, de az mind se sok, s ami kevés van is, bizonytalan. Dugonics csakugyan hun leventének mondja, de hát Dugonics költő volt, s Árpád apánkkal is hattyúkat etetett a Hattyas-soron. Reizner, a történetíró, egyáltalán nem vesz róla tudomást. Kovács János, az etnográfus csak annyit tud róla, mint Ipolyi, a mitológus. Ipolyi pedig azt tudja róla a *Magyar Mitológiában,* hogy Kis Kampó mondai alak a szegedi népnél, valami táltosféle, de nagy vitéz is, van neki egy hódas lova, s hipp-hopp, azzal ott terem, ahol akar.

Engem mindig izgatott ez a misztikus ember, aki olyan karriert csinált, amilyent azóta se senki szegedi, de gondolom, nem is fog. Mert hiszen nem mondom én, az is valami, ha valakinek úgy fölviszi az Isten a dolgát, hogy fő-tanácsot adhat a kormánynak - ugyan még eddig nemigen éreztem ki szegedi észt az elmúlt kormányok tette-vettéből -, de mi ez ahhoz képest, ha valaki bekerül a turáni Olimpuszra, a manók, a lelék, a bűbájosok, a lidércek meg a többi pogány szentek közé! Márpedig Kis Kampó ott van. Hogy hogy került oda? Kálmány Lajos, a nagy magyar folklorista, akinek minden jussa megvolna ahhoz, hogy a képe Ipolyi Arnold mellé kerüljön a szegedi Pantheonban - az egykori rókusi káplán azt mondta, hogy ő is csak annyit tud, amennyit Ipolyiban olvasott. Az élő szegedi néphagyományból csak egy adata van Kálmánynak, de az nem hunnak mondja Kis Kampót, hanem törökverő magyar vitéznek, aki Mátyás király idejében jeleskedett virtusos cselekedetekkel. Ezek közt van az is - ezt még mind Kálmányból tudom -, hogy ez a különös földink hódas lovával át-átúszta a Tiszát, meg az is, hogy nagy tiszteletben tartotta az apját, aki pedig csak olyan szegény kuttyogató halászmester volt.

Hát bizony ez nem sok, s ha Kis Kampó politikus volna, bizonyosan megbúbozná azt a skriblifexet, aki csak ennyit tudna róla beszerkeszteni az országgyűlési almanachba. De ahhoz elég, hogy a magamfajta íródeák elképzelje belőle a Kislatrán utcát, amely Mátyás idejében valahol a felsőtiszaparton tekergett, s olyan keskeny volt, hogy csak libasorban lovagolhattak benne végig Mátyás katonái, akik Jajcára tartottak törököt verni, de nem nagyon siettek. (Mert akkor nem volt kikötve, hogy a király neve napjára okvetlen Jajca elestének kell a névnapi ajándéknak lenni a *Magyar Balázs*-ban, mert akkor ez az érdemes hadvezér lett volna a *Höfer,* ha írni tudott volna. Amivel nem azt akarom mondani, hogy Höfer tudott írni, de az bizonyos, hogy stilizálni tudott.)

Elég az hozzá, hogy ráértek a vitézek egy kicsit szétnézni Szegeden, lovaikat megabrakoltatni, s a maguk éhét is elverni egy kis borsos hallal. (Mert a paprikáért még csak akkor készült Kolumbus kimenni Amerikába, csakhogy szegénynek nagyon sokat kellett szaladgálni a vízumért.)

A huszárok hadnagya hatalmas szál ember volt, híres az erejéről s az azzal járó szilajságról. Az örökös hadiéletben bizony akkor se nagy kelete volt a fínomkodásnak. Ahogy a hadnagy a Latrán utcában leszállt egy halászviskó előtt a lováról, bekiáltott a sövényen.

- Bujj ki hé, valaki!

Ökölnyi legényke kötözgetett az udvarban valami szakadt hálót, de még csak füle botját se billentette a kurjongatásra. A katona dühbe jött, s kantárszáron vezetve a lovát, bekerült az udvarra nagy kardcsörtetéssel.

- No, egy kutya sincs itthon ebben az ólban?

A legényke hidegvérrel nézett fel a munkájáról.

- Eb kérdi, de nem attól!

A hadnagy nagyot sodort a kajla bajuszán.

- A vonyítást hallom, de az ebet nem látom. Szerencséje, mert mindjárt lenyelném, ha látnám, hol bujkál.

A suhanc fölugrott a háló mellől, s odapattant a katona elé. Alig ért neki a mentegombjáig.

- Hát nézzön mög kend, de siessön vele!

Ezzel se szó, se beszéd, derékon kapta az óriást, s mire az észbe kapott, már lent is volt a pernyésgödörben. Azt se tudta, hogy a szájából köpködje-e ki a halpénzes hamut, vagy a meghibbant derekát tapogassa, de utoljára legjobbnak látta elnevetni magát.

Kikecmergett a gödörből, letappogta magáról a hamut, kisomfordált az utcára, s illedelmes köszönéssel dobogott be újra.

- Szép jónapot adjon az Úristen, öcsém!

- Fogadjisten, bátyámuram!

- A becsületes neved tudakolnám.

- Kis Kampónak hívnak. Miben löhetök szolgalatjára?

- Tisztelem az öklöd, öcsém, nem hálókötésre termett az. Állj be hozzám katonának, mert ha nem jössz, viszlek. Egy hetem van, de fogadok felébe, hogy mához esztendőre kapitány lesz belőled.

A legénynek égett a szeme, mint az eleven parázs, s olyan parolát adott, hogy szinte szikrát ütött a tenyere.

- Ha édösapám elereszt, mög se állok addig, míg a török császárnak fejibe nem szorítom a koronáját.

Az öreg halász vállra vetett hálóval éppen akkor ért haza, rá is adta a gyereke szándékára az áldást.

- Éntűlem möhetsz, fiam, de annyit mondok, akármire viszöd, mög ne felejtközz az édösapádról. Ha én azt mondom, haza gyere, akkor neköm szót fogadj, akármilyen nagy urakkal cserösznyézöl egy tálbul.

Így lett Kis Kampóból katona, magyarok büszkesége, törökök ijedelme. Mindjárt Jajcánál úgy lenyisszantotta valami janicsár-aga koponyáját, hogy a feje is vele szakadt. Csodákat beszéltek róla, s esztendő se telt bele, mire csakugyan kapitány lett.

Mikor évek múltán hazakerült Szegedre, már akkor annyira tele volt hírével az Alföld, hogy nagy parádéval fogadták a városi urak. Olyan lakomát csaptak a tiszteletére, hogy csak a lé volt hetvenféle, s annyi előkelőség ülte körül a vitézt, alig látszott ki közülük. Mert csak a híre nőtt meg, nem a termete. De amúgy ő volt a társaságban a legnyalkább, ezüstsarkantyús

csizmájú, aranyos bársonymentéje, drágaköves kardja, nyusztprémes süvege, s akkora aranylánc a nyakán, hogy elég lett volna békónak is.

S ahogy javában mulatoznak, egyszer csak kiválik az utcai szájtátók közül egy rongyos öreg halász, betolakszik az urak közé, oda áll Kis Kampó elé.

- Ösmersz-e még, fiamuram? Én volnék az édösapád, nagyon kívántalak már haza, mert nem az én öreg karomnak való már a hálóhúzás.

Nem lehet azt kimondani, hogy megrökönyödtek az urak ezen a bolond beszéden. Először ki akarták lökni az öreget, aztán magyarázgatták neki, ki lett, mi lett a fiából, de arra azt mondta az öreg, hogy csak apja ő annak, a halászathoz fogható szép mesterség meg nincs több a világon. Utoljára keményen rászólt a fiúra.

- Te pedig ne tátogj, mint a potyka, hanem ügyeközz, mert mög vannak vetve a hálók, de nincs, aki möghúzza űket.

Erre Kis Kampó fölállt, szép csendesen lerakott magáról kardot, mentét, láncot, sapkát, s odafordult az apjához:

- Möhetünk már, édösapám.

S ettől fogva olyan szorgalmasan vetette-húzta a hálót, mintha sohase lett volna a csaták hőse, s árulta a keszeget petákért a szegedi piacon, a petákot pedig belehajigálta egy szilléri zsellérlány kötőjébe, akit úgy hívtak, hogy Szépenjáró Fátyol Kalára.

Hogy mért volt a vitéz Kis Kampó olyan szófogadó fiú, s mért lett az országos méltóságra menendő katonából olyan könnyű szívvel halászlegény, azt már majd valami regényíró mondja el. Én csak azt akartam megmutatni, hogy van itt minálunk regénytéma, csak ember kell hozzá.

Tápéi diplomaták

Kimondjam, ne mondjam? - kimondom, mert úgyis egy érte a fizetség: nem vagyok megelégedve a történetírással, mégpedig azért nem vagyok, mert úgy csinál a témákkal, ahogy a miniszterek szoktak csinálni vidéki banketteken az emberekkel.

Hogy pedig azok hogy szoktak csinálni, azt akkor láttam én legjobban, mikor a Tisza Lajos szobrát leleplezték. Volt itt akkor egy rakáson vagy hét miniszter, s azon a banketten mind külön-külön megkérdezték Lázár Györgytől, hogy „no, polgármester úr, hogy érzi ilyenkor magát, mikor az egész kormány Szegeden eszi a tokot tartárral?”

Szegény Lázár unta már mondogatni, hogy soha életében nem volt még ilyen boldog. Ellenben két parádéba öltözött hajdú ott állt az ajtóban három óra hosszáig feszes haptákban, nézte kopogó szemmel a sok drága ételt-italt, nyelte az éhkoppot szorosra húzott nadrágszíjjal - hát azoktól egy teremtett lélek se kérdezte meg a nagyurak közül, hogy hogy érzik ilyenkor magukat. Pedig el lehet képzelni, hogy azok is tudtak volna mit felelni, ha nem is éppen azt, amit a gazdájuk.

Hát a történettudósok is úgy vannak, hogy csak a nagyját válogatják a témáknak, és a kicsiket láthatatlanná teszik. Például Szegedről egész kis könyvtárt írtak össze, amiben még azt is megtalálhatja az ember, ha jól keresi, hogy hogy hívták a város bábáját százötven esztendővel ezelőtt. Ellenben itt vannak körülöttünk a szegény talpasok, a derék ajtónállók, Szőreg, Dorozsma, Algyő, Tápé - soha ezekkel a történetírás szóba nem állt, és meg nem kérdezte tőlük: - No, hát ti mire végeztétek ezer esztendő alatt? Mit dolgoztatok, mit álmodtatok, mit sirattatok, minek örvendtetek? Kik voltak a nagy embereitek, mik voltak azoknak a tarka macskái, hova lett azoknak a híre-neve?

Mert itt van például Tápé. Hamarább itt volt, mint Szeged, és azt hiszem, már az Attila házanépinek is tápéiak árulták a gyékény-szatyrot, s már akkor is azért adták drágáért, mert „drága a csizma”. (Mérget vennék rá, hogy van is olyan tápéi, aki még most is abban a csizmában jár, amit akkor szabtak.) Egészen bizonyos, hogyha Szeged ide nem ül a nyakára, és el nem fogja előle a napot, akkor ma Tápé volna a metropolis, és Szeged volna a gyékényfonó. Így azonban Szeged elvett előle mindent, s olyan nagyra dagadt, hogy Tápénak nem volt hova nőni. Kénytelen volt megmaradni a világ közepének. (Mondják, hogy a régi nagykocsmára, amit hetvenkilencben elvitt a víz, még az volt kiírva: *itt a világ közepi, ki nem hiszi, lépje ki.*) És be kell neki érni azzal a dicsőséggel, hogy Szeged csak azért híres város, mert Tápéval határos.

A történettudomány nem vesz tudomást Tápéról, és ezt Tápé azzal fizeti vissza, hogy nem olvassa az Akadémia történettudományi szakosztályának az értekezéseit. Én azonban ezzel nem látom elintézettnek a dolgot, azért szeretek körülnézegetni Tápé múltjában. Ha a történettudósoknak is szabad olykor költeményt írni, nekem is jussom van néha históriát csinálni. Persze nem sok kilátásom van rá, hogy az Akadémia honorálja a kutatásaimat, mert nem egészen olyan módszerrel dolgozom, mint Marczali Henrik vagy Ballagi Aladár. Ők akármit mondanak, mindenre tudnak tanút idézni penészes pergamenekből, talitarkára festett kutyabőrökből, elfakult bullákból, egérrágta krónikákból. Én csak azzal bizonyíthatom az igazságot, hogy amit mondok, úgy láttam, mint most látom, úgy hallottam, mint most hallom.

Mért tartsam például véka alatt a tápéiak esetét a török időkben a szegedi vár parancsnokával, a Hóbajárt basával, akiről eddig csak a szegediek tudtak? Ez volt az az úriember, akit a tanyai kioszkjában papucssarokkal vertek agyon a szegedi menyecskék. (Hogy miért cselekedtek ezt

vele, azt jobb nem feszegetni.) Elég az hozzá, hogy a Hóbajárt basa se basa nem volt, se hóba soha nem járt. A szegedi várnak csak bégjei voltak, de hát miért ne mondjunk basát, mikor az embernek annál nagyobb a becsülete, minél nagyobb rangú az ellensége? Hóba pedig azért nem járt a basa, mert Hóbiárt volt a becsületes neve. De hát ennél sokkal értelmesebb szó az, hogy Hóbajárt, azért bizonyosan úgy mondta azt már háromszáz esztendővel ezelőtt is minden jóravaló ember.

Maga ez a Hóbajárt basa is kegyetlen jó ember volt. Semmi kevélység nem lakozott benne, ami abból is megtetszik, hogy olyan helyre is elment látogatóba, ahová senki sem hívta. Ott aztán egy ültő helyében megevett egy sült bárányt, megivott rá egy vödör bort, s mikor ettől jókedve kerekedett, leereszkedően szóba állt a szegény házigazdával is:

- Hej, te kutyaházi magyar ember, de szeretnék egy kis hegedűszót hallani.

Erre aztán előugrott két füligszáj szerecsen, lekapta tíz körméről a gazdát, s hegedült rajta mogyorófa-vonóval, hol frisset, hol sebeset, ahogy a Hóbajárt úr parancsolta.

Mivel pedig ilyen rettenetesen kedves vendég volt a basa, nem lehet rajta csodálkozni, hogy a forró hideg rázta a tápéiakat, mikor a szegedi várból kengyelfutó érkezett hozzájuk az örömhírrel:

- Holnap ilyenkorra mind az egész falu féllábon álljon, mert a basa őkegyelmessége szerencséltet benneteket a látogatásával. Saját kegyelmes szemével akarja látni, milyen volt a termés ebben az esztendőben.

- Nem érdemöljük mink ezt a nagy tisztösségöt - nyögött a tápéi bíró. - Nem jobb volna inkább, ha helyibe vinnénk a vacsorát a kegyelmes úrnak? Attul félök, lemarad a csizma a lábárul ebben a feneketlen sárban, mire Tápéra kiér!

- Feneketlen sárban? - csodálkozott el a kengyelfutó. - Színét se láttam a sárnak egész úton. Por van akkora, hogy vályogot köp tőle az ember.

Okos ember volt a tápéi bíró, tudta, hogy kis bölcsességgel kormányozzák a világot, a markába nyomott egy ezüst garast a kengyelfutónak.

- Visszafelé jobban kinyisd a szömödet, hogy mögláthasd a nagy sarat.

- Mit ér az, ha csak az egyik szememmel látom? - nyújtotta a kengyelfutó a másik tenyerét is. (Látnivaló, hogy a kengyelfutók is előkelő helyet foglalnak el a diplomácia törzsfáján.)

Egyszerre nekinyájasodott a Hóbajárt basa követe, amikor a bíró a másik tenyerét is kibélelte egy széles garassal.

- No - azt mondja - látom, hogy jó helyen tartjátok az eszeteket. Hát majd megnyugtatom a gazdát, hogy helyébe hozzátok a hódolatot, hanem azt megmondom, hogy az aztán színe-java legyen ám az idei termésnek!

Alig porzott el a kengyelfutó Szeged felé, a tápéi tanács már kint őgyelgett a földeken. Összetette az eszét öregbíró, kisbíró, falu borbélya, falu kovácsa: mivel kedveskedjenek annak a nagybélű pogánynak?

- Édös a szőlőnk, mint a méz, azzal lögyünk udvarlására - vélte az öregbíró.

- De apró a szöme - vetette ellen a kisbíró.

- Annál nagyobbra nőtt a lószömű szilva - találgatta a borbély.

Erre meg a kovács tudott tromfot:

- Még azt gondolná az a lószömű török, hogy űtet akarjuk vele csúfolni. Inkább vigyünk neki ebből a lánybögyű almából.

- Ráéhözik az ebhitű a lányainkra - aggodalmaskodott a kisbíró. - Hanem mondok én annál jobbat. Semmi se nőtt az idén akkorára a határban, mint a tök. Azt vigyünk a Hóbajárt basának egy zsákkal.

Csakugyan ott sárgállottak a kukoricatarlón a nagy, gömbölyű disznótökök, igen formázván a basa tar fejét.

- No, ezt jól kieszelted, kisbíró - bólintott az öregbíró -, de hát hun szőttek akkora zsákot, akibe ebbül beleszoríthatnánk vagy hármat?

Jó szerencse, hogy odavetődött az öreg kukoricacsősz is, igen világlátott ember, fiatal korában Makón volt a vármegye rabja, ott tanult meg urakkal bánni. Bele is adta mindjárt az eszét a tanácskozásba.

- Nem úgy lössz az, embörök. Sült-tököt vigyetök a Hóbajárt basának, majd möglássátok, annak úgy mögörül, hogy aranyba foglal bennetöket.

Ez okos beszéd volt, rá is helyeslett egyszerre az egész tanács, úgyhogy az öregbírót elfogta az irigység.

- Ejnye, bátyja - mondta csúfolódva -, kend úgyis ösmeri a nagy urak gusztusát, nem gyünne be kend velünk a Hóbajárt basához?

- Hát mögtöhetöm - vonogatta a vállát a csősz -, mert az bizonyos, hogy oda okos embör köll.

S ahogy másnap megindult a tápéi követség egy kemencebél sült-tökkel, csakugyan az öreg csősz sürgött-forgott legelöl, és bátorította a többit:

- Ne féljetök, embörök, van a töröknek annyi esze, hogy nem minket ösz mög, mikor sült tököt öhet.

Az öregbíró azonban annál kelletlenebbül csavargatta a nyakát, minél közelebb értek a várhoz.

- Csak nincs neköm kedvem ilyen disznó nagy úrral parolázni. Hiszön azt se tudom, minek tüsztöljem.

- Majd tudom én - legyintett a csősz. - Csak engöm erisszenek kendtök előre, oszt mindön embör úgy tögyön, ahogy én töszök, akkor nem lössz semmi baj se.

Ebbe kész örömmel beleegyesültek mindnyájan, és amikor megérkeztek, libasorba álltak. Elöl a csősz, utána a többi, minden embernek két-két darab sült-tök mind a két tenyerén, úgy ballagtak föl a márványgrádicson a basa ebédlőszobájába.

Valami nagy bársonylócán ült a Hóbajárt basa, mérgesen dörgölgette a keze fejével a behízott tömpe orrát. Körülötte az udvari fityfirittyek, ki ezüstben, ki aranyban, de egyik ijedtebben izgett-mozgott, mint a másik. (Mert akkor is csak úgy volt az, hogy ha a nagy uraknak viszketett, a cselédjei is vakarództak.)

De ahogy ezt a sok keserű-savanyú ábrázatot meglátta, a tápéi követség szónokának egyszerre a bocskorába szállt a nagy bátorság.

- Itt van, amit Tápé termött, kögyelmes basa - dadogta meghajolva, de ijedtében akkorát talált hajolni, hogy kicsúszván alóla a márványpadló, elterült, mint a béka, s mind a két kezéből kiejtette a sült-tököt, rá egyenesen a Hóbajárt basa bársonypapucsának az orrára.

Ami talán még nem is lett volna olyan nagy baj, csakhogy erre egyesség szerint a többi tápéi követ is hasra vágta magát, és szórta szanaszét a sok szép sült-tököt a török urak lábához.

- Itt van, amit Tápé termött, kögyelmes basa!

A kegyelmes basa pedig kapta magát, lehajolt egy darab sült-tökért, s úgy vágta azt a saját kegyelmes kezével a tápéi csősz ábrázatához, hogy annak egyszerre tele lett vele szeme-szája.

- Egyétek meg a terméstek, ebadta kutyahitűek! - kapott veszett dühvel a szakállába.

Erre aztán a többi török is vérszemet kapott, s úgy telecsapkodták sült-tökkel a tápéi követeket, hogy egyszerre csupa sármány-madarakká változtak szegények. S ezzel jártak jól a jámborok, mert ahogy a basa végignézett a sült-tökbe ragadt követeken, egyszerre elnevette a haragját. Csak úgy döcögött bele a nagy hasa, ahogy a könnyeit törülgetve kiadta az obsitot a tápéiaknak:

- Kotródjatok, semmiháziak, még szépen vagytok, most az egyszer elengedem a talpatokról a kenetet, amiért így megnevettettetek.

Az öt követ pedig vitte ki az irhát esze nála nélkül, s csak mikor már túl voltak a palánkon, akkor mordult el az öregbíró, kapargatva le az orra tövéről a sült-tököt.

- Na minket szépen aranyba foglaltattak, a macska hordja el kendnek a nagy eszit - fordult a szószólóhoz. - Kend se lössz többet csősz Tápén, fogadom!

- Nono, bíró uram - törülgette ki a szemét a báránybőrsüveggel a csősz -, ész van itt azért, nem korpa! Mert akárki mit mond, mégiscsak jobb az, hogy sült-tökkel törültek bennünket képön, mintha azokat a nagy, mázsás tököket nyersen vagdosták volna a fejünkhöz!

- Ez az igaz! - zúgták rá a többi követek, s ahogy hazaértek, rögtön bírónak kiáltották ki a csőszt. S ahogy a Hóbajárt basa meghallotta a hírt, szabatott neki olyan bíródolmányt, hogy azóta se láttak olyant Tápén.

Aki nem hiszi, próbálja magára!

Az Asszonyok Tüköré-ből

Abban az időben, mikor Hóbiárt basa volt a polgármester Szegeden, két igen nagyeszű ember élt a városban. Természetesen papucsosmester volt mind a kettő, csakhogy az egyik a törököknek csinálta a papucsot, a másik a magyaroknak. A törököt hívták Ali Patlidzsánnak, a magyart hívták Pali Pál Istvánnak. Azt mondani se kell, hogy Ali Patlidzsán a magyar menyecskéknek szabta a papucsot, Pali Pál István pedig a török kadináknak.

Mert az mindig úgy volt, hogy minden rendes nemzetnek a maga divatja volt a legszebb, de azért a másét hordta.

A közös művészet azonban nem tette egymás ellenségévé a két mestert, sőt inkább az tette őket igaz szívű barátokká és egymás magasztalóivá. Mert minél kiválóbb embernek ismeri el az ember a barátját, annál nagyobb a becsülete önmaga előtt.

- Büszke vagyok rá, hogy abban a városban tette le Allah a kenyeremet, ahol olyan papucsos él, aki méltó volna rá, hogy minden huri lábáról ő vegyen mértéket - ezt szokta mondani Ali Patlidzsán, aki már akkor is tudta, hogy szép beszéd illik ahhoz, akit a mezítelen lábak felruházójának választott ki a gondviselés.

Amely nyájaskodásra a magyar mester így szokta visszacirógatni igazhitű muzulmán szaktársát:

- De bizony, te vagy az a mestör, atyámfia, hogy én, ha arkangyal volnék is, csak a tetűled mívelt papucsban járnék. Azért nem értöm én azt a sok szelekótya fehérnépet a ti fertálytokban, hogy mért köti az rá magát az ilyen magamfajta csiszliknek a kezemunkájára, mikor a tiedben is járhatna!

- Vak veti világtalannak - heherészett a török. - Hát a ti habókos asszonyaitok mért jönnek énhozzám, mikor te vagy az, akit a próféta maga tanított ki a szabókés használatára?

- Hja, hosszú haj, rövid ész! - kacsintott Pali Pál István, aki olyan szép kopasz fejet hordott a válla között, mint egy sütnivaló tök Szentandrás-nap után.

- Kecskében is az hordja az észt, aki a szakállt - bólintott elégedetten a török, akinek olyan szép hosszú szakálla volt, hogy munka közben hátra kellett neki vetni a vállán, különben előgetett volna, és beleragadt volna a csirizestálba.

Az asszonyi állatok oktalansága volt az eszmecserék állandó tárgya, és ezek az eszmecserék vagy a várbeli kafanában folytak le, vagy a palánki görög kocsmájában, vagy csibukozás, vagy ürmös-kóstolgatás közben. Az pedig egyformán tilalmas művelkedés volt mind a kettő. A basa minden héten kidoboltatta a *dellál*lal, hogy aki igazhitű férfiút boritalon ér, annak izzasztó mogyoróhájjal keneti meg a meztelen talpát; aki jámbor kereszténynek pedig pipacsutora találtatott az agyarán, azt Móra Balázs, a magyarok *tarka* bírója kapatta le a tíz körméről. (Azt is érdemes meghallgatni, hogy miképpen lett a mészáros-céh atyamesteréből „tarka bíró”. De ez már a Férfiak Tükörébe tartozó széphistória lesz.)

Ezért aztán azt mondta egyszer Pali Pál István Ali Patlidzsánnak:

- Hallod-e, török testvér, sajnálnálak ám én tégöd, ha egyször három hétig a talpadat köllene borogatnod szamárszömöldöke-fű levelivel, és én addig nem okosodhatnék az ékös beszédödtül.

- Bizony, atyámfia, az én szívem félholdja is elhalványodna, ha egyszer a ti pokolra való bírátok odaméretné neked az igazságot, ahol leggömbölyűbb vagy, és én holdtöltétől holdfogytáig nem sütkérezhetnék elméd fényességében.

- Azt mondom én, ne szöröncsétlenködjünk mink ennyi szájtátó nép közt, hanem tisztölj mög engöm holnap délben egy kis hirtelen-hamarjóra az én hajlékomban, a Latrán utcában. Legalább közelrül megláthatod, milyen az az asszonyi állat, akirül a Markalf próféta azt mondja, hogy zsíros zacskóba kötötte az eszit, oszt a macska mögötte.

- No, azért nekem se kell a más portájára menni - legyintett a török -, mert erről én is tudok egy-két *szurá*t.

- De ha tökéletlen is az asszonyi állat, főzni-sütni úgy tud ám, hogy olyat nem öszik a római császár a saját neve napján se.

- Jaj, testvér, csakhogy én gyönge gyomrú ember vagyok - tapogatta a szakálla alatt a gyomrát a török. - Aztán a próféta is tiltja nekünk azt a förtelmes állatot, amelyet ti is csak úgy hívtok, hogy „disznó".

- Tisztöltetöm a prófétátokat - kavarodott föl egy kicsit az önérzete a Latrán utcai papucsosnak. - De a görlicemadarat nem tiltja tán a Szent Mahumend? Mert avval akarnék kellemesködni a gyönge gyomrodnak.

A török azt mondta rá, hogy már azt vállalja, s azzal szíves búcsút vettek egymástól, megállapodván abban, hogy majd karlócai mellett döntik el, sárkánykígyóból lett-e az asszony, vagy hogy asszonyból lesz a sárkánykígyó. Ali papucsos fölkattyogott a várba, Pali papucsos pedig hazadöcögött a Latrán utcába, és kiadta az ordrét az asszonynak, hogy másnap délre meg kell sütni azt a két bús gerlicét, amelyik a pitvarajtó fölött kukkurúzik. Mégpedig az egyiket mazsolaszőlővel megspékelve, mert a töröknek arra csúszik a bor, a másiktól pedig nem kímélve a törökborsot, mert az úgy kívánkozik a magyar gyomorba.

- Mánpedig neköm se így, se úgy nem köll - rángatta panyókára a vállát a mesterné.

- Teneköd? Hát ki kérdözte azt, hogy mi köll teneköd?

- Ú-úgy? - tette a kezét csípőre az asszony. - Hát én tán éhön tátogjak addig, míg kend föléteti a házat azzal a nagybélű pogánnyal?

- Te? - gerjedt föl a mesterben az ürmös. - Te nem tátogsz, hanem befogod a szádat, úgy hallgatod a kuckóbul, hogy hogy tanítgatja egymást két olyan nagyeszű embör, mint az Ali mög a Pali.

A hüvelykujjával is nyomatékot adott a szónak, és az asszony tudta már tapasztalásból, hogy ilyenkor legokosabb hallgatni. Nem is szólt többet egy igét se, másnap is csak annyit mondott, mikor az ember elment a vasárnapi tanácsba, beleadni az eszét a város dolgába, hogy „aztán ügyeközzön ám kend haza, mert én be nem eresztöm ezt a kórságos törököt, még magam löszök".

Azután pedig elbánt a két áldozati állattal, kisütötte őket nyárson szép pirosra, de sem nem mazsolázta, se nem borsozta, mert ő csak a maga ízében szerette a bús gerlicét. Nem is hagyott egyebet belőlük, csak a hátuk csontját, azt is kiadta a Bodrinak, aztán megtörülgette a száját, kiült a küszöbre, úgy várta a gazdát meg a vendéget.

A gazda frissebb volt, és mosolygott, mint a tót rózsa, mert a tanácsban megint elismerték a nagy eszét. (Móra Balázs azt javasolta neki, hogy drótoztassa be a fejét idejekorán, mielőtt szétvetné a bölcsesség, inkább a város kasszájából fizetik a drótost.)

- No, asszony, de ráérsz. Tán kisültek már a görlicék?

- Ki is sültek, ki is hűltek. Fenjön kend hamar kést, mert mindjárt itt lössz a kutyafejű barátja.

A késfenés mindig az *ember* dolga. Ügyes ember úgy tudja csattogtatni a kést a fenőkövön, hogy a harmadik szomszédot is eszi az irigység amiatt, amit azzal vágnak. Pali papucsos pedig olyan nagyon ügyes ember volt, hogy az asszony alig tudott tőle szót érteni Ali Patlidzsánnal, mikor odasuhogott a ház elé az ünneplő kaftánban.

- Jó asszony, itt lakik-e az én barátom, a becsületes Pali Pál István, és vár-e már nagyon engem, az ő méltatlan barátját?

- Vár ám, jó embör, mert már nagyon éhös, még az idén nem övött török pecsönyét.

- Mi-it beszélsz, te átkozott méhnek tökéletlen gyümölcse?

- Nem hallod, te bolond, hogy köszörüli a kést a kamrában? Legelőször is azt a két nagy szőrös füledet vágja le, Isten bocsássa mög a gusztusát!

- Héj, a sejtán hordjon el benneteket! - ordította el magát a török, és esze nála nélkül vitte ki a kontyát a Latrán utcából.

- Ne te ne! - kurjantotta el magát az asszony is, s erre Pali papucsos is kiugrott a kamrából, kezében a nagy görbe bicskával.

- Hát tégöd tán a nyavalya tör, te asszony?

- Törje ki kendöt avval az ördögfajzotta barátjával együtt! Hát nem látta kend, hogy fölkapta a konyhán a két sült görlicét, oszt elszaladt velük?

- Hű, a könyörgője ne lögyön annak a Mohamed hóna alul kihullott szurokrágónak! - eredt inába a Pali az Alinak, dühösen forgatva a kezében a kardbicskát.

Az utca végén már majdnem beérte, mert a töröknek elfogyott a lélegzete. Egy kicsit hátra is billentette a fejét, hátha csak figurázik az a kótyagos gyaúr?

- Csak legalább az egyiket! - emelgette a bicskát a gyaúr, amint észrevette, hogy a töröknek egyezkedő szándéka van. - Isten neki, a másikat vidd haza békességben, de az egyiket én öszöm mög, ha addig élök is!

- Egyen meg téged a fekete ábrázatú Harut és Marut angyal! - hörögte a török, aki most már világosan látta, hogy az ő magyar barátja emberhússal élő dzsinn.

Avval rúgott egyet magán, és ereje maradékával beugrott a várkapun.

Ettől fogva a két papucsos mester soha többet nem cserélt eszmét egymással, és eldöntetlen maradt mind a mai napig, hogy az asszony lett-e sárkánykígyóból, vagy az asszonyból lesz a sárkánykígyó.

Recsep basa borbélyai

Bizony mikor ez az eset megesett, még akkor nagyon kis helyen elfért Kecskemét városa, pedig ma ugyancsak szép darab földet betelnek utcái. Hogy milyen kicsi volt abban az időben a híres város, azt abból is elgondolhatjátok, hogy mindössze egy borbély lakott benne.

Nagy tudomány volt pedig akkorában a borbélyság, s nagyobb ember a borbély, mint a generális. A generális egyebet se tud, csak verekedni. Vagy őt veri meg a másik, vagy ő veri meg a másikat - ezzel vége a tudományának. Annál nagyobb ezermester volt abban az időben a borbély. Piócázni, eret vágni, köpölyözni, borotválni, csillagok járásából jövendőt mondani, esőt csinálni, szelet megállítani, fűből-fából orvosságot főzni: ez mind hozzátartozott a borbélyi tudományhoz.

S mivel mindezekben a dolgokban nem volt párja Jakab mesternek - így hívták a kecskeméti borbélyt -, kevélység dolgában se volt párja Jakab mesternek egy heti járóföldön. Nem is borotvált volna ő mást, csak a főbírót, a tanácsbeli urakat, módos céhmestereket, gazdag boltosokat, azoknak a zsebében csörgött borravaló gyanánt az ezüst húszas. Az öreg legénynek jutottak a csizmadiák, a szabók, a szűcsök s egyéb közrendű népek: azoknak a markából hullott borravaló gyanánt a rézpeták. Hát a kis borbélyinasnak ki maradt? Neki maradtak a hajdúk, a targoncások, a koplalósok: ezek rángatták meg a fülét borravaló gyanánt. Ha nagyon jókedvükben találta őket, akkor adtak a feje búbjára egy barackot:

- Nagyot nőj, öcskös, ebben az esztendőben!

Hej, ette is emiatt a kis inas szívét a keserűség, mikor az ő kezében is éppen olyan jól fogott a borotva, mint a gazdáéban, meg az öreg legényében! De nem ért az semmit, még a varga-inasoknak is több becsületet adtak a pattogatott kukoricás asszonyok, mint neki. Akárhányszor éhesen feküdt le a kis borbély inas, mikor a gazda meg az öreg legény annyit töltöztek mindenféle földi jókkal, hogy maguk is sokallták. Éppen akkor is friss kolbászt kávézott Jakab mester, mikor végigszaladt a hír a városon:

- Itt vannak a törökök!

Jakab mester kezéből ijedtében kiesett a kolbász. Hát még mikor meghallotta, hogy annyian vannak, mint a sáskák, s úgy bekvártélyozták magukat a nagy piacra, mintha sose akarnának többet elmenni. Mi lesz ebbül, teremtő istenem?

Hát az lett, hogy egyszerre csak beállít Jakab mesterhez egy nagy szál török.

- Te vagy-e a kecskeméti borbély?

- Szolgálatodra, nagy jó uram, én vagyok az, akit keresel.

- Szedd össze a szerszámaidat. Recsep basa őkegyelmessége méltónak talált arra, hogy a te kezed szabadítsa meg a szakállától.

Bezzeg ugrott Jakab mester, hogy hármat is lépett egy nyomba, s egyszeriben ott termett a Recsep basa sátorában. Csupa selyem-bársony ennek még a pokróca is, csupa arany-ezüst a szerecsen szolgák gúnyája: no, Jakab mester, úrrá leszel abból a borravalóból, amit itt kapsz - gondolta magában a borbély.

Ahol ni, emeli is már az egyik szolga a zacskó aranyat - az van a zacskóban, hallik a csengése -, s megszólal Recsep basa:

- Nyisd ki a füled, te híres borbély. Ha engem szépen megborotválsz: tied a zacskó arany, megveheted rajta a kecskeméti városházát. De ha megkarcolod a patyolat-ábrázatomat, úgy megkenetem a talpad mogyorófahájjal, hogy holtig arrul koldulsz.

Jakab mesternek a térde is összeverődött féltiben, ahogy leborult a basa előtt:

- Kegyelmes basa, inkább az öreg legényemet küldöm el magam helyett. Könnyebb annak a keze, mint a sólyomnak a szárnya.

S nem telt bele egy szempillantás, már akkor otthon lelkendezett Jakab mester az öreg legény előtt:

- Szaladj csak, fiam, borotváld meg a basa őkegyelmességét. Sose láttam olyan finom úriembert. Álmodban se láttál olyan borravalót, amilyent ott kapsz. Legyen a tied, barátom, ne mondd, hogy mindig én szedem le előled a tejfölt.

Jakab mester azzal bebújt az ágy alá, az öreg legény pedig egy ugrással ott termett a basánál. Már a habot is megkeverte, mikor azt kérdi tőle Recsep basa:

- Elmondta-e a gazdád, hogy hogy áll a bál?

- Semmit se szólt, kegyelmes basa.

- Száz arany, ha szépen megborotválsz, száz pálca, ha megkarcolod patyolat-képemet.

Szappant, borotvát otthagyott az öreg legény, s csak úgy futtában kiáltott vissza:

- Elküldöm a kis inasunkat, kegyelmes basa. Lágy a keze, mint a selyem, sebes a járása, mint a szél.

Otthon aztán fülön fogta a kis inast, s keményen rámordult:

- Lódulj, kölyök! Valami török basát kell megborotválnod. Jusson már egyszer neked is ilyen.

Azzal ő is bebújt az ágy alá Jakab mester mellé, a kis inas pedig bekocogott a basához, aki keményen rákiáltott:

- No gyerek, hány hét a világ?

- Mával is kevesebb, basa bácsi - felelte a kis inas, s már akkor pemecselte is a Recsep basa állát.

- Megállj, gyerek! Tudod-e, milyen az én szerződésem?

- Majd megmondja, basa bácsi.

- Ha szépen megborotválsz, arannyal méretlek föl. Ha megkarcolsz, én borotváltatlak meg téged nyírfavesszővel.

- Majd elválik, hány zsákkal telik - felelt meg a kis inas, s azzal nekifogott a borotválásnak. A hosszú kóborlásban úgy kiverte a Recsep basa állát a szakáll, hogy rossz volt látni, de úgy letisztította azt róla a kis inas, hogy öröm volt nézni. Még csak a keze se reszketett a nagy ijesztgetéstől.

- Ember vagy, öcsém, akárki fia vagy - csapta össze a basa a bokáját -, tied az arany. Hanem most már azt mondd meg nekem, hogy nem féltél, mikor borotváltál? Mert bizony, mondom neked, megemlegetted volna ezt a napot, ha a Recsep basa orcáját megkarmolászod.

- Nini, basa bácsi - nevetett a gyerek -, nekem is van ám sütnivalóm. Bizony mondom neked, hogy amelyik percben megkarcoltam volna az ábrázatodat, úgy lenyisszantottam volna a fejedet a nyakadról, hogy nincs az az ostya, amelyiktől összeragadt volna.

Recsep basát egyszeriben kilelte a hideg ijedtiben. Fölsegítette a kis inas hátára az aranyos zacskót, aztán mindjárt takarodót fúvatott a tábori kürtösével:

- Gyerünk odább egy házzal! Nem jó az ilyen néppel bolondozni, ahol még a gyereknek is így helyén van a szíve.

Így mentette meg a kis inas Kecskemét városát a töröktől. Jakab mester, meg az öreg legény elő se mertek bújni az ágy alól, míg a török el nem porzott. De hiszen bújhattak már! Akkorra a kecskemétiek a kis inast tették meg főborbélynak. Emezek meg mit csinálhattak volna mást a jámborok? - Jakab mester beszegődött hozzá öreg legénynek, az öreg legény meg kis inasnak.

A szőregi malmok

Valamikor régen, lehet már annak háromszáz esztendeje is, két vízimalom őrölgette a szőregiek búzáját a Tiszán. Egyik a felvégen, másik az alvégen. Csendes nyári éjszakákon behallatszott a szavuk egész Szegedig. Tisztán meg lehetett érteni a felvégi malom haragos pattogását:

- Török molnár: papucsban jár, török molnár: papucsban jár.

Az alvégi malom pedig azt kattogta vissza szép csendesen:

- Magyar molnár: lisztes zacskó, magyar molnár: lisztes zacskó.

Volt is arra ok, hogy így feleseljenek egymással a szőregi vízimalmok. Török világ volt akkor errefelé. Vegyest laktak a falvakban a magyarokkal a turbános atyafiak, mégpedig szép békességben. A török csak ellenségnek volt embertelen, de ha letelepedett valahol, a légynek se vétett. Végezte a maga dolgát, s nem avatkozott a máséba.

Szőregen az alvégen ütöttek tanyát a törökök. A felvégi magyaroknak soha semmi galibát nem okoztak. Volt külön templomuk, külön pékjük, külön mészárosuk, külön csizmadiájuk. Még külön molnárjuk is volt, a becsületes Kucsuk bég.

Valamikor vitéz katona volt ez a Kucsuk bég, de kivénült belőle, és beállt vízimolnárnak. Áldott jó ember volt máskülönben, koldust, vándorlót egyformán megvendégelt, ha atyjafia volt, ha nem, de mikor a magyar molnárt meglátta, elfutotta a méreg:

- Hej, de szebb volna a világ e nélkül a lisztes zacskó nélkül! Ha egymagamban volnék a szőregi molnár, azóta lapáttal hányhatnám a rézgarast!

Máté gazdának hívták a magyar molnárt, ez is olyan emberséges ember volt, hogy kenyérre lehetett volna kenni vaj helyett. Egész nap dalolt, fütyült, csak akkor keseredett el, mikor a Kucsuk bég malmának a szavát meghallotta:

- Hej, ha ez a papucsos molnár nem volna a világon, azóta tele volna a ládafia ezüst húszassal!

Addig-addig feleselt egymással a két malom, hogy egyszer csak mind a kettő elhallgatott. Kanizsai menekülők hozták a hírt, hogy valami ellenséges gyülevész közeledik a falu felé nagy robajjal, mint a jeges eső.

- Fussunk, ki merre lát - rebbentek szét a szőregiek, s mire a martalóchad megérkezett, csak az üres falut találta.

Azon aztán ki is töltötte a mérgét, fölégette az egészet.

Olyan világ volt akkoriban, hogy egy esztendőben kétszer is megesett egy faluval az ilyen mulatság.

Máté molnár is a nyakába vette a világot, de előbb körülnézett a Tisza-parton, hogy elrejthetné-e valahová a pénzecskéjét, amit nem akart magával hurcolni a bujdosásba.

Biztos helyet keresett neki, hol rossz ember rá nem akad, de ő egyszeriben rátalál, ha valaha visszakerül.

Ahogy ott nézelődik a víz mentén, egyszerre nekiütődik egy odvas öreg fűzfának. Töve a vízben fürdött, derekáról hosszú mohaszakáll lebegett, s eközül ásított ki a fekete odva, mint valami nyitott száj.

- Megőrzőm én a pénzed, Máté gazda, úgy sincs egyéb dolgom - lengette szakállát a fa.

- No, majd meglátjuk - lépett az odúhoz a magyar molnár, s beleeresztette a pénzes zacskóját. Aztán levágott a fáról egy ágat vándorbotnak, s azzal - kebelén kenyere, hátán háza - nekivágott a világnak. Így ment ez akkoriban Magyarországon.

De alig búcsúzott el Máté gazda az öreg fától, mindjárt odalépett a török molnár. Vászontarisznyába rakosgatott pénzének ő se talált jobb helyet, mint az odvas fűzet. Csörrent a pénz, mikor leeresztette, s odaütötte a másik zacskóhoz.

- Mi lehet ebben? - kíváncsiskodott a török, s hirtelen visszakapta a pénzét.

De aztán mégis megemberelte magát, és belenyúlt az odúba. Ki is húzta belőle a magyar molnár vagyonkáját. De vissza is eresztette mindjárt a magáéval együtt.

- Nini - simogatta a hosszú fehér szakállát. - Más okos ember is ide tette a pénzét. No, akkor én is tehetem az enyémet.

Betakargatta a zacskókat száraz falevéllel, hintett rájuk egy kis homokot is, azzal összecsattantotta a papucsát, s meg se állt Belgrádig. Ott laktak az atyafiai, azoknál húzta ki a telet, tavasszal aztán megindult visszafelé.

Már akkor a többi szőregiek is hazaszállingóztak. Ámbátor nemigen volt haza a haza, mert csak a kormos falak meredeztek a falu helyén, újra kellett építeni az egészet.

Piros tavaszi hajnalon Máté gazda is előkerült. Ment egyenesen az öreg fához, amely megfrissült koronájával biztatva integetett felé:

- Ne félj, megvan a pénzed.

A molnár gazda benyúlt az odúba, s nagyot dobbant örömében a szíve, ahogy megmarkolta a zacskót. Annál jobban megdöbbent, amikor kihúzta.

- Ez nem az én zacskóm! - nézegette bosszúsan.

Megint benyúlt az odúba, s addig kotorászott benne, míg meglelte a magáét is. Akkor aztán gondolkodóba esett: mitévő legyen most ezzel az idegen pénzzel?

- Talált jószág, nekem szánta az Isten. Olyan malmot csináltatok rajta, hogy a király is azon őrletheti a kalácsnakvalóját.

Azzal bekecse alá gombolta a zacskót, de akkor hirtelen akkorát dobbant a szíve, hogy szinte megtántorodott bele.

- Máté, Máté, aki ide tette a pénzt, el is jön érte. Ő se bántotta a tiedet, te se bántsd az övét!

Megszégyellte magát Máté gazda nagyon, s visszacsúsztatta a helyére az idegen zacskót, hóna alá csapta a magáét, s megindult a falu felé. Hát ahogy megfordul, jön ám neki szembe Kucsuk bég, de olyan sebesen ám, hogy csak úgy patakzik a verejtéke.

- No, te is megkerültél, te papucsos molnár? - mordult rá mérgesen Máté gazda.

Kucsuk molnár sietett előkotorni a zacskóját, csak azután vágott vissza harapósan:

- Meg ám, te lisztes zacskó!

Máté meg, ahogy meglátta, mit csinál a török, csudálkozva csapta össze a kezét.

- Hát a tied volt a másik, Kucsuk bég?

- Hát a tied volt az egyik, Máté gazda?

- Hát ilyen emberséges ember vagy te, szomszéd?

- Hát van tenálad becsületesebb ember, testvér?

Karon fogva ment be a két molnár Szőregre, s többet szét se váltak. Összetették a pénzüket, ketten építettek egy malmot, közösbe kerestek halálukig.

Csendes nyári éjszakában egész Szegedig behallatszott a malmuk kattogása:

- Sze-re-tet, bé-kes-ség, be-csü-let, tisz-tes-ség...

Balázs a bürgével

Ez az a bizonyos nevezetű Móra Balázs, aki anno ekkor meg ekkor főbírója volt Szegednek. Ide írhatnám, hogy mikor, de azért föl kellene kelni az ágyból, lehámozni magamról a hidegvizes borogatást, fölvenni az éjszakára való subát, átmenni a másik szobába, kiszedni a könyvszekrénynek a második polcáról az első sor könyvet, akkor rájönni, hogy *Szeged története* nem is a második polcon van, hanem a harmadikon, azt onnan kiszabadítani, megnézni benne, hogy mitől meddig uralkodott Móra Balázs, aztán mindezt fordítva végigcsinálni, egészen az ágyba való visszagubódzásig. Hát ezt igazán nem lehet kívánni az ilyen göthös embertől, aki minden locs-pocsos időben influenzára van ítélve, s különben is egészen biztos benne, hogy a könyvszekrénytől az ágyig elfelejtené az évszámokat, és csak úgy találomra írna ide helyettük valamit. Márpedig én csak hiteles dolgokat szeretek írni, mint például azt is, ami itt következik, hát minek rontanánk meg annak a szavahihetőségét évszámokkal? Egyébként ígérem, hogy ha a jó Isten sokáig köhögtet, írok én még regényt is Móra Balázsról, akit hajlandó vagyok ősömnek elfogadni, de persze csak attól az időtől kezdve, mikor már a főbírói székben ült.

Akkor, amikor ez a történet megesett vele, még csak afféle szegény barkácsoló ember volt, akit mindenre lehetett használni, mint a szalonnafölsőt, ezért igen nagy becsületben állt úgy az igazhitű keresztényeknél, mint a nem kevésbé igazhitű mozlemineknél. Így esett aztán meg, hogy mikor egyszer az alsóvárosi barátoknál rendbehozta a kerítést, és azért kapott tőlük egy növendékbirkát, amelyet is a négy lábán összekötve és a nyakába vetve hurcolna hazafelé, mindjárt a Latrán utca sarkán elejbe állt a Bócsa lakatos.

- Nini - azt mondja -, ez meg bürge, igaz-e?

Amire Balázs azt mondta, hogy az ám, bürge, mert hát mint komoly és megállapodott ember, csakugyan nem mondhatta azt, hogy griffmadár.

- Vötte kend?

- Nem.

- Akkor vagy kapta kend, vagy lopta kend.

- Kaptam.

- No, azt mögéri. Erővel, egészséggel!

Hát hiszen, ha ezeket a kérdéseket egyszer teszik föl az embernek, megfelel rájuk szívesen, de a felsővárosi Jerikó utca messze van az alsóvárosi barátoktól, s Balázs még a Palánkig se ért a bürgével - a belső várost hívták akkor Palánknak -, mikor már tizenkettedszer állította meg a kérdés:

- Bürge az, igaz-e? Vötte kend, lopta kend, honnan hozta kend, hova viszi kend? stb.

Tizenkét felebarátjának megfelelt Balázs emberséggel, de akkor föltette magában, hogy akárki lesz a tizenharmadik kérdezősködő, ő azzal csúfot tesz, ha addig él is.

Abból lett aztán veszte szegény Móra Balázsnak, hogy a tizenharmadik kíváncsi nem volt egyéb, mint maga Musztafa Csökmedzsi, a Hóbajárt basának a fejvakarója. Nagyon rendes ember különben tarkahitű pogánynak is, soha e világi életben semmi baja vele Balázsnak nem volt, most se lett volna, ha a borbély meg nem állítja baráti szóval:

- Nini, gyaúr felebarátom, ugye bizony bürge az, amit a nyakadban cipelsz?

- Nem a', hanem a szent Mohamed próféta, vesszen meg veled együtt! - fohászkodta el magát Móra Balázs, és lekapván nyakából az összekötözött bürgét, megcsóválta azt a feje fölött, és úgy dobta vele fültövön a jámbor Csökmedzsit, hogy az egyszerre arcra borulva imádta Allaht.

Csődület támadt, a bimbasik is kitátogtak a várból, a borbélyt megmártották egyszer-kétszer a várárok vizében, amitől az egyszerre magához tért, és elkezdett kurjongatni, hogy vigyék a basa elébe, de a hitetlen kutyával együtt, akinek ő mindjárt ki akarja adatni a nyargalót.

- No, azon én is ott akarok lenni - állt elő nyugodtan Móra Balázs.

Tudván tudta pedig, hogy a Hóbajárt basa a valódi független török bíróság. Ennélfogva ha magyar a vádlott, akkor elüljáróba rákenet huszonöt botot a talpára, csak azután kérdezi meg, hogy mivel is szolgált erre rá.

Így lett volna ez most is, ha Móra Balázsnak olyan becsületes jámbor képe nem lett volna, és olyan törökösen lelógó hosszú bajusza, hogy a basa nem volt egészen biztos a nációja felől. (Mert a süvege a nagy huzakodásban lemaradt a fejiről, amúgy meg nyáridőben nemigen lehetett különbséget tenni a szegény emberek közt: mind mezítláb járt az és magyar textilben.)

- No, melyiktek a vádló?

- Én vagyok az, kegyelmes basa - hajlongott keresztbetett karral a borbély. És elmondta úgy, ahogy volt, miképpen szólította ő meg emberséges szívvel ezt a disznóevő hitetlen gyaúrt, és miképpen adott az őneki olyan goromba választ, hogy kiesett mind a két papucsából.

- Így volt-e, te kutyaházi? - fordult a basa a jámbor magyarhoz.

Az pedig égnek emelte a szemeit, és azt felelte:

- Egy az Isten és Mohamed az ő prófétája.

- No, ez derék gyaúr - enyhült barátságosra a basa, és kiemelkedvén a kerevet vánkosai közül, a többi igazhivővel együtt ő is igyekezett a földet érinteni az arcával, már amennyire a tekintélye engedte. (Értendő alatta a pocakja.)

- Most már aztán mondd el, fiam, hogy hogy történt a dolog?

- Egy az Isten és Mohamed az ő prófétája! - kiáltotta Móra Balázs újfent igen ájtatosan.

- Hallod-e, ebnek eb fia, ha még most se mondasz egyebet, akkor én mindjárt a lábadhoz tétetem a fejedet. Hát hogy volt az azzal a bürgével?

- Egy az Isten és Mohamed az ő prófétája! - mondta el Balázs harmadszor is a török hiszekegyet.

A basa erre szétrúgta maga körül a vánkosokat, beletapsikolt egyik tenyerével a másikba, belépett a fülig hasadt szájú szerecsen hóhér.

- Vidd ezt a kutyát, és nyúzd meg, nekem pedig a kicserzett bőrével számolj be.

Úgy ordított, hogy mindenki megkushadt bele, csak Móra Balázs állta nyugodtan az egy helyet.

- Látod, kegyelmes basa - mondta szép csöndesen -, milyen éktelen dühbe hozott téged az, hogy háromszor egymás után hallottál egy szent mondást! Hát akkor engem hogyne hozott volna ki a béketűrésből, mikor tizenharmadszor kellett azt a kérdést hallanom, amit kérdés nélkül is tudhatott mindenki, aki nem vak: hogy bürgét viszek-e a nyakamban?

Akkorát nevetett a Hóbajárt basa, hogy csak úgy recsegett alatta a bársonykanapé.

- Hogy hívnak téged, gyaúr barátom?

- Engem? Móra Balázsnak.

- No hát, Móra Balázs, távozz békében a bürgéddel, aztán majd ha levágod, elhozhatod nekem a máját. Te pedig, fiam molláh, fogd az írónádad, és írd föl ennek a kutyazsírral megkent eszű gyaúrnak a nevét, mert erre még nekünk szükségünk lehet, ha Allah úgy akarja.

Úgy is akarta Allah. Hanem ezt már mégis inkább regényben mondom el, majd ha jobban ráérek.

Nagy törvénynap ősapámnál

Írtam már én egyszer arról az ősapámról, akit a törökök tettek meg szegedi bíróvá, amiről írás van a városunk történetében. De volt énnekem másik törvénytevő ősapám is, csakhogy az már valahol a kunok földjén osztotta az igazságot. Erről azonban nem maradt se írás, se nyomtatás, s a portréját csak valamelyik ángyomasszony hagyta ránk, aki sokat mesélte tollfosztás közben, hogy azóta se volt a határban olyan *nagyhatú* ember, mint ő.

Gondolom, ezt a szót sem árt megmagyaráznom, mert a nagyhatú emberekkel együtt ez a fogalom is kiveszett a mostani nyímnyám világból.

Egyszer vasas-németek garázdálkodtak a környéken, ugyan lehettek azok törökök is, franciák is, a fosztókában mindenki vasas-német gyanánt könyveltetett el, akit kár volt az Istennek teremteni. (A főtisztelendő úr is csak vasas-németnek emlegetődött olyankor, mikor kiprédikálta az asszonyokat.) Elég az hozzá, hogy a népek szétszaladtak ész nélkül, csak az én ősapám várta be nyugodtan a vasas-németeket. Éppen a galambokat etette az udvaron, mikor valami pokolból szalajtott lovas becsörömpölt a kapunkon.

Mindig tárva-nyitva volt különben a kapunk, most azonban az volt az öregnek az első dolga, hogy becsukja.

- Csukhatod már, ha egyszer belül vagyok rajta - nevetett a német a szeme közé, ahogy lecihelődött a lóról.

Ősapám ugyan csak magyarul tudott, úgy is csak kunul, de hát ezt a katonavigyorgást lehetetlen volt meg nem érteni.

- Ejnye a kutyateremtésit annak a káposztatorzsán farsangoló apádnak, te lator! Hát te azt hiszed, hogy idebent vagy?

Azzal galléron kapta a németet, s úgy vágta keresztül az alacsony kapu felett, hogy csak úgy nyekkent a jámbor a folyókában. Mikor pedig a német négykézlábra kecmergett a békanyálas latyakból, és kezdett odább szédelegni, akkor utána kurjantott:

- Megállj hé, hadd hajítom utánad a lovadat is!

Hát az ilyen emberre mondták azt valamikor, hogy nagyhatú, és hetedhét szilvafa ellenében nem volt több olyan nagyhatú ember, mint az ősapám. Éppen ezért ruházták rá a földiei a bírói impériumot is, mert tudták róla, hogy ha igazságot kell tenni, akkor ő nem néz se Istent, se embert, hanem lecsukatja magát a jász-kun főkapitányt is, már amennyiben az engedi magát. (Az is vasas-német volt egy kicsit, Isten bocsássa meg neki: maga József nádor.)

Ami azt illeti, nem is mutatta az öreg mindjárt első nap, hogy nem ismer se irgalmat, se tekintetet. Ahogy hazaért a bíróválasztásról, bekiáltotta a konyháról a feleségét:

- No, asszony, tudod-e, mi újság?

- Majd megmondja kend, ha akarja.

- Hát az az újság, hogy te mától kezdve nemzetes bíróné vagy.

- Akkor hát most már csakugyan bíró hátán törjük a mákot.

- Hohó, kontyos, most lesz már csak hallgass a te neved! Hát nem tudod te azt, hogy ki parancsol ezután neked?

- Dehogynem tudom. Nemzetes bíró uram.

- No hát nemzetes bíró uram azt parancsolja, hogy rögtön állítsd elő a bűnösöket!

Odamutatott a sublótra, ahol két cserépből való Mihók nézett farkasszemet egymással. (Mihóknak tisztelték az időben a boroskancsót, mint lelkes állatot.) Az egyik Mihók kétitcés volt, a másik háromitcés. Nem hiszem, hogy ősapámnak sok haja szála hullott volna ki a klasszikusokért, de a tradíciók a tudat alatt is öröklődnek. A római nemes uraknak volt nyári gyűrűjük meg téli gyűrűjük. Az ősapámnak volt nyári kancsója meg téli kancsója.

- Hagyja azt ebéd utánra, nemzetes bíró uram - emelt szót a nemzetes asszony inkább a bíró, mint a bűnösök érdekében. - Disznó-állát sütöttem ebédre pörköltkáposztával.

- Nem lehet, asszony - mondta keményen az új bíró. - Első a kötelesség. Nem esik jól az ebéd, még próbát nem teszek a mesterségemből.

Mit volt mit tenni, fogni kellett a kétitcést, de a bíró kijelentette, hogy annyiért nem ül le a kanapéra.

- Az ötitcést állítsd elő, asszony. Nagy törvénytevő napot tartok máma.

Kiment a nemzetes asszony az ötitcéssel - mire visszatért vele, akkorára a bíró kihívott az almáriumból agy hólyagos poharat, kitörülgette az ágyterítő sarkával, s odatartotta az asszony elé:

- Egész a felső pántlikáig!

Aztán letette maga elé az asztalra a szép piros kadarkalével telt poharat, és ráförmedt haragosan:

- Hát te, semmiházi, köszönni se tudsz, mikor a bíró elé állítanak? Megállj, majd megtanítalak én téged tisztességre! Mars az áristomba, ebadta fattyú!

S ahogy egy hajtásra legurította a bort, mindjárt megenyhült arccal fordult a feleségéhez:

- Látod, anyjuk, így kell bánni a paraszttal.

- Látom, látom, de most már tán hozhatom is az ebédet, ugye? - próbálta a tárgyalást elnapoltatni ősanyám.

- Dehogy hozod, fiam. Hiszen ehol, itt reszket már a másik bűnös is, ni!

A másik bűnös már köszönt, szép kántáló hangon, mint az énekes koldusok szoktak:

- Dicsértessék a Je-ézus Krisztus!

- Ne nyöszörögj annyit, fiam - vágott a szavába a tárgyilagos szigor hangján a bíró -, hanem azt mondd meg inkább, mi járatban vagy?

Megint elővette a kántáló hangot:

- Kezit csókolom, nemzetes bíró uram, ma reggel, ahogy a vak Császár Andrissal ülünk a templom portikusában, ott mén el mellettünk a Bukosza dudás, azt mondja nagy fönthangon nekem: „No ember, ne ez a rézgaras, felezd meg ezzel a vak kolduskával.” De ezt csak figurából mondta az akasztófáravaló, mert nem adott az nekem az égvilágon semmit. Hát nem nekem esik erre az a bolond Császár András, hogy adjam ki neki a garasból a magáét! Eredj már, te tökéletlen, mondom neki, hiszen csak az eszét járta az a bolond dudás. Erre elkezd ám a vak ember lökdelődzni, hogy így tolvaj, úgy haramia, hát biz én úgy vágtam tarkón Császárt, hogy a fal többet adott neki...

A bíró nagyot csapott az asztalra úgy, hogy a pohárban lángot vetett a bor.

- Hű, országos gonosztevő, megütötted a császárt! Hiszen ezzel rettenetesen megsértetted ő szent felségét! Mars az áristomba, elvetemedett lázadó!

Persze hogy aztán a magáról megfelejtkezett császárt is utána kellett küldeni, meg a figurás dudást is. Az ötödik pohár bor istenkáromlásért került áristomba, a hatodik gyújtogatásért, a hetedik útonállásért, a nyolcadik meg egyenesen cégéres részegeskedésért. Le se tagadhatta az orcátlan, mert piros gyöngyei szétgurultak a fehér abroszon. Az a stádium volt ez, amit okos emberek úgy neveznek, hogy: „Több mellé, mint belé."

Már akkor ott csúszkált a téli nap, ahol a szegény ember megkente hájjal az eget, s bárányfelhők rőzsetüzecskéi piroslottak be az ablakon.

- Reggel van már? - hunyorgott le-lenyakló fejjel a bíró.

- Ördög van - állt fel a padkáról elszántan a nemzetes asszony, aki elérkezettnek látta az időt az impérium átvételére. - Ráestellett kendre a boroskancsó mellett, jöjjön, majd lehúzom a csizmáját, aztán menjen kend is az áristomba, mindjárt bontom a vackot.

- Csend, asszony! A bíróságot tilos félrevezetni - kísérletezett a törvénytevő ember a felkeléssel. - Ha én azt mondom, hogy... hogy... haj... hajnal van, akkor hajnal van, és... ha nem... haj... hajnal van, akkor... akkor a napot is le... lecsu... lecsukatom. Majd mindjárt meg... meg... megnézem...

Itt egy kis tárgyalási szünet következett, de éppen csak annyi, ameddig a bíró kiment föltekinteni a napot. A nemzetes asszonynak azonban ez is elég volt arra, hogy előkapja az almáriumból a tökmagolajos üveget, és belelöttyentsen a pohárba annyit, amennyitől a piros kadarka egyszerre rókaszínbe öltözött.

- Mi ez? - tenyerelt az asztalra a bíró. A szél kicsípte a fejéből a hosszú törvénytevés bágyadtságát, és egyszerre szemet szúrt neki a bor színe-változása. - Kicsoda kend, micsoda kend ebben a rókaprémes mentében?

A különös jövevény gőgösen válaszolt:

- Én nem vagyok kendnek kend, mert én nemes ember vagyok, láthatja kend a rókaprémes mentémről is, ha szeme van kendnek!

- Csend abban a rókaprémben! - próbálta dörögtetni a hangját a bíró. - Mindjárt lecsukatom kendet a többi pernahajder közé!

- Ohó, azt szeretném én látni! - dölyfölt vissza a rókaprémes. - Nemes ember vagyok én, engem csak országos dekrétummal lehet börtönbe vetni. Énhozzám az ilyen parasztbíró ne nyúljon, mert megüti a bokáját!

- Úgy? - vágta szügyébe a fejit a bíró. - Nohát majd én megmutatom, hogy senki istenfia énvelem nem rezonérozhat, mert a törvény előtt nincs személyválogatás. Mars az áristomba te is, gézengúz!

Azzal fölkapta a poharat, s utánaküldte a nemes embert is a csiribiri bűnösöknek. S hogy elejét vegye minden várható nyugtalanságnak, fogta a Mihókot, s csak úgy olvasatlan utánaszalajtott néhány kadarka-pandúrt a fennhéjázó nemesnek. Hogy füleljék le idejében, ha valami felforgató szándéka lenne.

De hát nem ért az semmit. Mire a bíró úr felállt, és az ötitcést megkotyogtatva kijelentette, hogy több tárgy nem lévén, az ülést bezárja, akkorra a halántéka hideget verejtékezett.

- Az a cudar rókaprémes... - tántorgott ki csukladozva az ajtón.

Mire visszatért, sárga volt az arca, mint a falon keresztbe tett viaszgyertya. Megtörülgetve magát az inge ujjával, leült a megvetett ágy szélére, s csizmás lábait odatartotta az eléje guggoló nemzetes asszonynak:

- Hiába no, fiam - nyögte töredelmesen -, nem lehet a nemes emberrel kukoricázni. Nemhogy ő nem maradt az áristomban, de még azt a sok csihést is kiszabadította magával, meg a pandúrokat is föllázította ellenem. Hát érdemes ebben az országban bírónak lenni?

Így mesélgették ezt a fosztókban, s ha én olyan jámbor ember vagyok, aki mindent elhiszek még a történetíróknak is, mi jusson kételkedném írástudatlan öreganyók mesemondásában? De mikor aztán én adogattam tovább ősapám bíráskodása történetét, más kis és nagy kunoktól is azt hallottam, hogy az ő ősapjuk is éppen így bíráskodott. Ilyenformán ez a történet alighanem kunsági krónikás adoma. De némi világosság így is derül rá belőle, hogy mért nem örököltünk errefelé az őseinktől anekdotáknál egyebet.

A leghűbb szolga

Erdélyből hoztam a Cicke kutya történetét - de el lehet olvasni Magyarországon is.

Apaffy Mihály őnagyságának a kutyája volt a Cicke, a szultán küldte neki egyszer ajándékba, amikor nagyon meg volt elégedve az adófizetéssel. (Mert amikor nem volt megelégedve, akkor nem egész kutyát küldött, csak kutyabőrt, de az legalább tele volt írva szép talitarka betűkkel. A megszólítás az volt rajta, hogy „te kutyaházi!")

Takaros agárkutya volt a Cicke, hegyes fejű, kajla fülű, horgas inú, de azért a jámbor fejedelem nemigen örült meg neki.

- Öregember vagyok már én, nem járok nyulászni, mit küldöz nekem ilyeneket a padisáh? - mondta kelletlenül.

Az ajándék agár azonban, mintha csak megértette volna a szót, hirtelen bukfencet vetett, és ráesett a fejedelem csizmájára. Ott aztán úgy nyúlt végig, hogy Apaffy alig bírta kiszabadítani a lábát. Nincs az az udvaronc, aki ügyesebben tudta volna magát kelletni.

A fejedelem most már jobbkedvűen veregette meg az agár fejét.

- No, ez ugyan kitanult ebállat, akárkihez járt iskolába.

- Megismeri a jó embert, megismeri a rosszat - magyarázta a szerecsen szolga, aki a levelet hozta az ajándék mellé. - Körüludvarolja, aki jó, megmorogja, aki nem jó. Ez a természete a núbiai agárnak.

- No, ez akkor nagyon becses küldemény, ugye, urak? - fordult nevetve a fejedelem a tanácsosaihoz. - Melyiktek vállalja, hogy őrajta tétessek examentet az okos kutyával?

Ezen a tanácsnokok is elnevették magukat, és ők is körülcirógatták az ebet. Persze, csak úgy óvatosan, ujjheggyel, mert mit lehet tudni, hátha igazat mondott az a hasított fülű szerecsen?

A fejedelem maga egész komolyan hitelt adott neki, és különös pártfogásába vette az agarat. Mindig ott lakatta maga körül, s ha jókedve volt, még tanácsot is kért tőle. Meghallgatta az ügyes-bajos ember mondókáját, aztán odahunyorított az ajtónálló apródnak, a huncut szemű Berzenczey Gergőnek:

- Tartsunk tanácsot, fiam!

Az apród kinyitotta a benyíló ajtaját, és beeresztette az agarat. Akit az barátságosan körülviháncolt, az megkapta, amit kért; de akire rávicsorgott, az ugyan hiába koptatta a küszöböt.

- Nem vagy igaz ember, fiam, nem tehetek a bajodról - intette el maga elől a fejedelem.

Az udvarnak ilyenformán sok bosszúságot szerzett a nagytudományú állat. A kenést meg a kijárást nem most találták föl, ismerték azt már Erdély aranykorában is - de most a Cicke mind lehetetlenné tette azt. A legnagyobb protekció se használt, ha jóvá nem hagyta.

- Minket most már akár szélnek is ereszthet nagyságod - dohogtak a tanácsurak.

- Úgy sincs itt most már becsülete másnak, csak az agártanácsosnak.

Amire a jámbor fejedelem mindig filozófi nyugalommal vont vállat:

- Mit tehetek én arról, hogy ez a leghívebb szolgám? Ezt ugyan meg nem vesztegetheti senki emberfia.

Erre aztán az urak is jobbnak látták elhallgatni. Mert ami igaz, az igaz, az agárnak vékával kínálhatták volna a tallért, mégiscsak azt ugatta volna meg, aki neki tetszett

- No hát én megmutatom, hogy megugatja az a dög azt is, akit nem akar megugatni - mosolyodott el egyszer a huncut szemű Berzenczey-fiú, mikor az urak kesergéseit hallgatta.

Arra akarták rábeszélni Tofelius mestert, az udvari doktort, hogy adjon a kutyának valami ételt, de az apród megnyugtatta őket, hogy tud ő annál jobbat is.

Másnap reggel alig lépett be a fejedelem a tanácsházba, mindjárt a Cickét követelte.

- Rég itt szűköl az ajtón, nagyságos uram - mondta az apród, és beeresztette az agarat.

Az pedig abban a percben olyan rettenetes üvöltésben tört ki, amilyent még nem hallott a sokat próbált tanácsház.

- Mit jelent ez, fiú? - ugrott hátra megdöbbenve a fejedelem. Az apród tisztességtudó meghajlással felelte:

- Azt jelenti, nagyságos uram, hogy kettőnk közül valamelyikünk nem igaz ember.

Az agár pedig morogva, csaholva, szemét szikráztatva, fogát csattogtatva ugrott neki a gazdájának. A fejedelem egyik sarokból a másikba szökdösött, a kutya mindenütt utána. Mentől jobban csitította, annál veszettebbül vonított és ugrált, s nem is csöndesedett el addig, míg le nem kapott két nagy nyúlfület a fejedelem henyedolmányának hátáról. (Ez volt a sláfroknak régi, szép magyar neve.) Azokkal aztán nagy megelégedetten bebújt a trónszék alá.

A nyúlfüleket a Berzenczey-fiú tűzte a fejedelem köntösére, s most lesütött szemmel várta a büntetést. A fejedelem azonban nem haragudott meg, csak fanyarul elmosolyodott.

- Illetlen tréfa volt, gyerek, de jól csináltad. Most már tudom, hogy a fejedelmek még a kutyájuknak se hihetnek.

Attól fogva az agártanácsosból közönséges agárkutya lett, az apródnak segített nyulászni, és soha egy szóval nem panaszkodott régi rangja elvesztése miatt. Hanem az erdélyi ügyes-bajos emberek nemsokára visszakívánták az agártanácsost.

Szókimondó Szűr Péter

Apaffy Mihály erdélyi fejedelemről azt jegyezték föl az íródeákok, hogy nagyon jókedvű ember volt, mikor haragos nem volt. Haragos pedig csak akkor volt, ha az ország dolgát kellett intézni.

- Nehéz süveg a korona, nem hordhatom mindig a fejemen - ez volt neki a szavajárása.

No, ami neki nehéz volt, bezzeg könnyű volt az a feleségének, Bornemissza Annának. Nem volt az országnak olyan dolga, amibe a nagyasszony bele ne ártotta volna magát. Néha még az országgyűlésen is odaállt az ura trónja mögé, s helyette ő mosta meg a nemes urak fejét.

Zúgtak, morogtak is az urak eleget, hogy így asszonykirály, úgy asszonykirály, de hangosan szólni senki se mert. Legtöbbet pedig maga a jámbor fejedelem hallgatott. Legföljebb azt cselekedte, hogy mikor már nem győzte tűrömfűvel, akkor hátat fordított a fejedelmi palotának, s hétszámra elvadászgatott az erdőkben.

Ilyenkor esett meg vele egyszer, hogy eltévedt a rengeteg közepén. Ahogy tévelyeg előre-hátra, egyszer csak fejszecsattogást hall valahol a környéken. A hang után hamarosan oda is talált egy hatalmas öreg bükkfához, amivel egy kisded székely ember birkózott.

- Jó napot adjon Isten, te szegény ember - szólította meg a fejedelem -, no, mire végzed?

- Fogadj Isten, vadász úr - biccentett rá a székely -, látod, milyen nagy fába vágtam a kis fejszém, nem is akarja fogni sehogy se.

- No hát akkor ne is veszkődj vele tovább - mosolyodott el Apaffy. - Adok én neked ennél hasznosabb munkát. Mennyit keresel, mire kivágod ezt a nagy fát?

- Egy fertály-tallért.

- Adok én neked kettőt, ha kivezetsz az erdőből.

- Ki én. Egy tallérért akár Erdélyországból is - örvendezett a favágó. - Hanem akkor szedjük ám a tenyerünkbe a lábunkat, mert nem macskaugrás ide az országút.

Ahogy aztán mennek, mendegélnek a bükkfák hűvösében, egyszer csak előhúz a fejedelem a tarisznyájából egy kristálykulacsot, és kortyant belőle egyet. Megkínálja a favágót is, aki ugyancsak nyalogatja ám a száját a finom borocska után.

- Még ilyent se kóstoltam életemben - azt mondja. - Ugyan vadász úr, kifele ember kegyelmed, hogy ilyesmivel él?

- Én bizony udvari vadász vagyok a fejedelemnél.

- No Isten éltesse a vadász urat, az is elég szép hivatal. Hát aztán meg van-e legalább elégedve a gazdájával?

- Meg én - nevetett Apaffy -, de azt hiszem, a fejedelem is meg van elégedve énvelem. Nem olyan rossz ember ám az, mint amilyennek mondják!

- Dehogy rossz, dehogy rossz! - rázta a fejét a szegény ember. - Nem teremtett annál jobbszívű urat az Isten, csak az a sárkány felesége ne volna!

- Micsoda? - hüledezett Apaffy. - A fejedelemasszonyról beszélsz?

- Arról hát, arról a minden lében kanálról. Ő hordja a koronát a derék jó ura helyett. Hát való az ilyen munka asszonyszemélynek? De hiszen majd megmutatnám én, ki az úr a háznál, csak én volnék a fejedelem!

Bosszankodott is, mulatott is a fejedelem a beszéden, és nagyon örült neki, mikor kiértek az útra, ott már el lehetett búcsúzni az útmutatótól.

- No, innen már hazatalálok magam is, köszönöm az eddig való szívességet, te szegény ember. Mi is a becsületes neved, hogy megemlegethesselek róla?

- Nekem bizony csak Szűr Péter - mondta a favágó. - Itt a gunyhóm a bodolai erdőszélen, máskor is nézzen be hozzám, ha erre jár, szívesen elbeszélgetek én magával máskor is.

Azzal a favágó visszafordult, a fejedelem pedig fölkocogott a várba. Nem a legjobbkor toppant be, nagyon rossz kedvében érte a feleségét. Adóért küldött a török császár, azért csattogott-pattogott Anna asszony.

- Sosem láttam ilyen fejedelmet, mint te vagy - nézett haragosan. - Már a csizmád is rég elvitte volna a török, ha éntőlem nem félne!

- Csitt, asszony - ütött az asztalra a jó Apaffy -, mától fogva hallgass a neved! Én vagyok az úr a háznál, ahogy Szűr Péter barátom mondta. Ne félj, tanultam én attól!

- Hát az micsoda szerzet már megint? - nevette el a haragját a nagyasszony.

- Az csak az okos ember, igaz ember! - bizonyította a fejedelem. - Máskülönben favágó odalent az erdőszélben.

Anna asszonynak se kellett egyéb. Másnap már színe elé hurcoltatta a mokány kis székelyt, és rákiáltott:

- No, Szűr Péter, hát te vagy az a híres igazmondó? Hát mit is mondtál te énrólam tegnap a bodolai erdőben?

Szegény Szűr Péter nem volt se holt, se eleven, úgy megijedt. Alig bírta kinyögni a választ.

- Mondtam, amit mondtam - de hát igazmondás nem emberszólás.

- Nem ám. De az is igazság lesz ám, ha én most téged megkenetlek mogyorófahájjal.

A hajdúk már suhogtatták is a mogyorópálcákat. Szűr Péter pedig nagyon nekivörösödve vakargatta a tarkóját.

- Neked is igazságod lesz, asszonyom, de nekem is az lesz, ha elagyabugyálom azt a nagy mihaszna málét, aki úgy beáztatott előtted! Olyan ügyefogyott ábrázata volt pedig, mintha háromig se tudna olvasni.

De már erre a fejedelem is kilépett a nagy szárnyas ablak bíborfüggönye mögül. A fejedelem-asszony kacagva fordult oda hozzá:

- No, fejedelem uram, most már kelmed is megkapta a magáét. Mégiscsak okos ember, igaz ember ez a Szűr Péter. Meg is tesszük udvari favágónknak.

Meg is tették, és szókimondó Szűr Péter attól fogva olyan okos ember lett, hogy sose mondta ki többet az igazat.

Thököly prímása

Csikalónak hívták, híre-neve máig fönnmaradt a szegedi cigánysoron.

Mert szegedi cigány volt Csikaló, azt beszéli róla az aranyszájú monda. Szép békességben éldegélt kidőlt-bedőlt viskójában a város szélén. Igen jámbor ember volt, világéletében nem hadakozott mással, csak a szúnyogokkal, azokkal is csak akkor, mikor esténként nagy rajokban fölgomolyogtak a tiszai nádasokból. Akkor is csak úgy, hogy mikor elunta a zenebonájukat, akkor elővette a hegedűt.

- No, nézzsük, melyikünké a sebb muzsika - húzta végig a lószőrt juhbélen.

Mire harmadszor húzta végig, akkorra már hetedhét ház ellen zümmögtek a szúnyogok. Arra aztán Csikaló sietett letenni a hegedűjét.

- Tudtam, hogy ettől kihull a fogatok - vigyorgott utánuk a szúnyog-muzsikásoknak.

Tisztában volt vele maga is a jámbor, hogy nem hegedűre termett, azért nem is sokat nyeggette a szárazfát. Egész nap ott sütkérezett a fűben; ha megéhezett, leszaladt a Tiszára cigányhalért - annyi volt még akkor abban a hal, hogy kalappal lehetett fogni.

Annyit incselkedtek a cigánnyal tutyimutyisága miatt az atyafiai, hogy egyszer kapta magát Csikaló, hóna alá szorította a hegedűjét, és úgy hátat fordított a cigánysornak, hogy még a sátorponyvától se búcsúzott el.

Hetekig-havakig bolygott a világban, míg egyszer valahol portyázó kurucokkal találkozott össze. Nagyon megtetszettek neki a zöld atillás, sárga csizmás nyalka leventék, azok is kedvüket találták a figurás cigányban, vitték is mindjárt a táborba a fejedelem elé.

Csikalónak egyszerre tüzelni kezdte a félsz-láng a bokáját, hogy a hatalmas kuruc királyt meglátta. Ez pedig nevetve ütött a vállára a reszkető cigánynak:

- Hol termettél, te rezgő nyárfa?

- Szaladjváron sülettem, naccságos fejedelem - pislogott sebesen Csikaló.

- Hát akkor mi szándékban jársz itt? - mosolyodott el Thököly.

- Be akarok állni kurucsnak - kezdett bátorkodni Csikaló. - Úgy érzsem, engem azs Isten is katonának teremtett.

- No, majd megválik, fiam - mondta barátságosan a fejedelem, s kiadta a parancsolatot, hogy ültessék lóra a cigányt.

- Jaj, én csak gyalog kurucs seretnék lenni - jajveszékelt Csikaló. - Nem sívelem azs olyan állatot, amelyik elül harap, hátul rúg.

A fejedelem egyre jobban mulatott a cigányon. Azt mondta neki, legalább muzsikáljon egyet.

- Jaj, akkor inkább lóra ilek - gondolta Csikaló, de azért engedelmesen előkapta a hegedűt, és elkezdte ríkatni. De alig fogott bele, a fejedelem megint elnevette magát, hanem most már bosszúsan.

- Hát akkor inkább csak gyalog kuruc légy, Csikaló. Hanem ha még egyszer megtudom rólad, hogy hozzányúlsz ahhoz az ijesztgető hegedűdhöz, akkor lehúzatom rólad a zöld atillát.

Csikaló állt, mint a cövek, de a szívébe hirtelen beleütött a fájás. És mikor egy óra múlva deli kuruc vitéznek öltözve a ládája fenekére rejtette a hegedűjét, úgy kopogott rajta a könnye, mint a záporeső.

- Hej, hegedű, hegedű, akit én soha meg nem becsültelek, vagy veslek én téged a kezsembe többet, vagy se!

Bizony, többet vette pedig, mint azelőtt. Derék vitéz lett belőle, a lóval is megbarátkozott, a kardot is tudta forgatni, de mentül jobban beletanulta magát a katonaéletbe, annál jobban fájt a szíve az eltiltott hegedűért.

De azért beletelt vagy fél esztendő, míg elő merte venni.

Szép holdas éjszaka volt, valahol a Vág mentén táboroztak, tücsökszót hordott a szél a rónák felől, a fülemülék csattogtak a cserjék bogán, mikor a cigány legelőször megszegte a fejedelem parancsát. Halkan előszedte a hegedűt, a sötétben lecsókolta róla a port, aztán a szívére szorítva, keresztüllopódzott vele az alvó őrszemeken.

- Drágám, gyenyerím - gügyögött neki, mint a gyermeknek, s messze ellopódzva, valahol bent az erdő mélyén sírva, nevetve, elkezdett muzsikálni. A tücskök is elhallgattak, a fülemülék is elhallgattak már, s ő még mindig cincogott. S mikor a fülemülék újra megszólaltak, a cigány hajnalszürkülésén újra visszalopódzott a táborba.

S attól fogva, akármerre jártak, Csikaló mindig kiszökött a kurucok közül, valahányszor szerit ejthette. Nádasok közt, erdők mélyén, sziklák közé bújva, mohos váromladékokon ki-kimulatta magát a hegedűjével. S ezt olyan ügyesen csinálta, hogy sose gyanakodott rá senki.

A fejedelem azonban, mikor egyszer megint a szeme elé került a cigány, rákiáltott:

- Hé, Csikaló, megvan-e még a hegedűd?

- Régen szalonnát pirítottam én már annál - füllentette egy kicsit szomorúan és egy kicsit ijedten a cigány.

- No, azt okosan tetted - ment tovább a fejedelem.

Akkoriban valahol a Mátra körül jártak, ott is érte őket az éjszaka. Nemsokára kigyulladtak az őrtüzek, ki is aludtak nemsokára. Híre se volt azon a tájon ellenségnek nem volt mitől tartani, nyugodtan adhatta át magát mély álomnak a fáradt hadi nép.

Mikor a fejedelem sátrában is kialudt a mécses, Csikaló fogta a hegedűjét, lábujjhegyen végigosont az alvó katonák közt, és lehajtott fővel ballagott az erdők felé. Ezen az éjszakán különös gyöngédséggel szorította magához a hegedűt.

- Eltagadtalak, eltagadtalak - simogatta bocsánatkérőn, s már előhúzta a vonót is, mikor hirtelen elsötétedett a feje fölött a holdvilág.

Meglepetve tekintett föl a tiszta, csillagos égre. Sűrű fekete felhő úszott a feje fölött, de furcsa felhő volt az nagyon, mert a suhogását is lehetett hallani. Aztán második, harmadik felhő is jött az erdő felől, s az utolsó már meg is szólalt. Azt mondta:

- Kár, kár!

- Nini, hiszen ezsek varjak! - kapott észbe a cigány. Márpedig a varjak nem szoktak éjszaka röpködni. Különösen seregestül. Ezeket az erdők mélyén álmukból verhették föl!

- Talpra husárok! Hátunkon azs ellenség! - kiáltott torkaszakadtából Csikaló, ahogy visszaszaladt a táborba.

De bizony a huszárok aludtak mind a két fülükre. Olyan biztonságban érezték magukat, mint az anyjuk ölében. Még a fejedelem sátrai előtt is horkoltak a strázsák. Nem vették észre, mikor Csikaló fölemelte a sátor ponyváját, és elfojtott hangon bekiáltott:

- Naccságos fejedelem, jönnek a labancsok!

Meg se moccant a fejedelem se.

- No dádé, soruls most, mint ürge a lukba - kapott a fejéhez mind a két kezével a cigány, és kiejtette hóna alól a hegedűt. De föl is kapta mindjárt, s a másik pillanatban már zokogott, jajgatott, harsogott az éjszakában a bujdosó kurucok éneke:

Édes hazám, Magyarország,
De szomorú a te orcád,
Könnyel sózod a kenyered,
Nehéz átok lakik veled...

A cigánynak égett a szeme, reszkettek az ujjai, s a húrok csodálatos rezgése egyszerre talpra riasztotta az egész tábort. Mire felkészültek, a labancok előbukkantak az erdőből, s félóra múlva véres fejjel szaladtak vissza. Már aki menekülhetett. Nagyobb részük foglyul esett vezérestül.

Éppen jó reggelt integetett a hajnal szép piros kendője az ég ablakán, mikor a kuruc király az egész tábor szeme láttára megölelte a cigányt.

- Derék hegedűsöm - mondta neki -, el nem hagylak halálos holtomig.

Nem is hagyta el. Az írás följegyezte, hogy halálig együtt ették a bujdosók kenyerét.

Furfangos Támadi

Furfangos Támadi a legkedvesebb hadnagya volt Rákóczi fejedelemnek. Tűz az esze, villám a kardja. Nekiszilajodott oroszlán a csatában, pajkos tréfák kieszelője békességes napokban. Szerette is mindenki a fejedelemtől kezdve az utolsó kurucig. (Ámbár hiszen kurucnak mind első volt a Rákóczi népe.)

De nemcsak a kurucok szerették furfangos Támadit, hanem a labancok is. Az újvári csatában ejtették foglyul, s úgy megörültek neki, hogy tán akkor sem örültek volna jobban, ha nagy Bercsényi Miklóst juttatja nekik a hadiszerencse.

- Hát kelmed a híres tréfacsináló? - vette szemügyre Heiszter generális, a labanc hadak fővezére. - No, majd meglátjuk, hány zsákkal telik.

Dória generális is megveregette a vállát, aki szinte nevezetes labancvezér volt abban az időben.

- Mi is szeretjük ám a tréfát - mondta mosolyogva. - Itt pedig lesz ideje hozzá kegyelmednek, mert innen ugyan szárny nélkül meg nem szabadul.

- Bánom is én - vont vállat a kuruc hadnagy. - Legalább kipihenhetem magam egy kicsit.

Úgy látszott, csakugyan nem is sokat búsul a társai után. Jól érezte magát Újvárban, egész nap aludt a medvebőrös kanapén, este együtt poharazgatott a labanc tisztekkel, és úgy elmulattatta őket bohókás ötletekkel, hogy belefájdult az oldaluk a nevetésbe.

- Sohase eresztjük többet vissza kegyelmedet - ölelgették a generálisok.

- De el sem megyek ingyen - nevetett Rákóczi hadnagya. - Jobb itt, mint a kuruc táborban. Ott, ha éhes az ember, azt mondják neki: eredj, fogj magadnak labancot. De itt, úgy nézem, nem élnek kurucpecsenyén.

Pár hét múlva követ érkezett Rákóczi táborából, s pecsétes levelet mutatott Heiszter a hadnagynak.

- Haza kívánja kegyelmedet a fejedelem. Harminc labanc foglyot ajánl föl érette. Mit üzenjek neki?

Támadi Gábor a szemébe húzta a kucsmát, hogy könnybe borulását meg ne lássa a német. Mégis meglátta. És azt gondolta magában:

- Fáj neki itthagyni a jó helyet, a vidám cimborákat.

A hadnagy pedig ennyit mondott:

- Megmondtam már, hogy ingyen nem megyek. Ezt üzenje meg generális uram a fejedelem őnagyságának is.

Ettől fogva nem is igen vigyáztak a labancok Támadira. Maguk közé valónak számították. Jöhetett-mehetett szabadon a várban. Ha a várkapu előtt gyakorlatoztak a katonák a szabad mezőben, azok közé is kimehetett. Még örültek is neki, mert mindig tudott okos tanáccsal szolgálni.

Egy szép őszi délben is ott beszélgetett Heiszter generálissal, mikor nyargal be a kapun valami labanc vitéz, a kötőféken vezetve egy gyönyörű pejlovat.

- Kié ez a fejedelmi állat? - állította meg a generális.

- Dória uram őkegyelmeé - tisztelgett a labanc. - Az imént vette száz aranyon a priboji lócsiszártól.

- Szavamra mondom, százegy aranyat adok érte! - mondja Heiszter nekilelkesedve, s el nem eresztette addig a labancot, míg le nem olvasott neki százegy aranyat.

- Add oda Dória uramnak köszöntésemmel együtt! A lovat pedig kössétek az istállómba.

A lovat még el sem vezették, mikor már jött Dória generális csörgetve az aranyakat az erszényben.

- Szavamra mondom, nem adom neked a lovat! - kiabálta haragosan.

- Én meg szavamra mondom, hogy enyim lesz a ló! - ütötte össze Heiszter a sarkantyúját.

Többről többre mentek, annyira, hogy már maguk is megbánták, mert máskülönben igen jó pajtások voltak.

- A macska bánná a lovat - legyintett Heiszter -, csak szavamra ne fogadtam volna, hogy az enyém lesz.

- Én se bánnám, ha a tied lenne is, csak szavamra ne fogadtam volna, hogy nem adom neked - nevette el magát bosszúsan Dória.

Ahogy ott néznek egymásra tanácstalanul, megszólal a kurucból lett labanc hadnagy.

- Mondanék én egyet, kettő lesz belőle!

- Halljuk, halljuk a furfangos Támadit! - kapott a szón a két vezér.

- Kegyelmed azt mondta, ugye, hogy Heiszter őkegyelmének nem adja a lovat? - fordult Dóriához a hadnagy.

- Azt mondtam.

- De azt nem mondta, hogy nekem nem adja - hunyorított furfangosan. - Kegyelmed nekem adja a lovat, Heiszter őkegyelme nekem adja a százegy aranyat...

- Értjük, értjük, furfangos kópé! - nevettek a generálisok.

- Annál jobb, ha értik kegyelmetek - mosolygott a bajusza alatt a hadnagy. - Hát enyim a ló, generális uram?

- Igen, igen, kegyelmednek adom - erősítette Dória, aki örült, hogy se a jó barátját nem kell megbántani, se a szavát megszegni.

- Hát én akkor erre fölülhetek, mert az enyém - pattant nyeregbe a kuruc. - Hát kegyelmed ád-e nekem százegy aranyat?

- Adok, fiam, hogyne adnék - nyújtotta oda Heiszter az erszényt. - Te pedig nekem adod a lovat, amit most kaptál ajándékba.

- De már olyan bolondot nem teszek - akasztotta a kuruc a nyeregkápára az erszényt, azzal sarkantyúba kapta a lovat, s úgy elporzott vele, hogy meg se állt Kassáig. A két generális szájtátva nézett utána. Aztán keserves mosollyal nevettek össze:

- Megmondta a kópé, hogy ingyen el nem mén innen!

Bujdosók

A deák meggyújtotta a gyertya lángjánál a pipáját, előkereste a ládájából a tarsolyt, és fakó port hintett belőle a parazsalló latakiai dohányra. A por persegni kezdett, és a kis szoba egyszerre tele lett köhögtető, gyantaszerű füsttel.

- Hopp! - mosolyogta el magát a deák, s nemcsak betette, hanem be is kallantyúzta az ablakot, hogy a keserű füst ki ne szolgálhasson a tornácra. Ott udvaroltak az urak a fejedelemnek a napszállat hűsében, s a deák félt, hogy nagy nevetség lesz abból, ha rajtakapják, hogy ő zágoni fenyőlevél-tobákkal veszejti meg a török muskotályt. Ő maga is restellte ezt a gyerekséget, de hát kibe mit oltott az Isten, azellen hiába rugolódzik. Már rég leszokott mindenféle bolondságról, nem tekinget a török asszonyok feredzséje alá, a Susika nevét se metszi már bele az ifjú citrusfák sima bőribe - de a zágoni szag nélkül csak nem tud ellenni. Az erdélyi atyafiakkal küldet magának hébe-hóba egy zacskóbél fenyőlevelet herbaté gyanánt, s ha annak a füstjébe takarózhat, akkor nincs semmi baj. Csak a szemét kell lehunyni, s egyszerre otthon van a Mikes-portán, még az öreg malom kelepelését is hallja. Ilyenkor magától szalad a penna a papíron, és alig győzi a versenyt vidám gondolatok felhőfutásával. De mikor elfogy a füves zacskó, akkor hiába küldi a halebi basa a latakiát: nem látni a kék füstben semmit, s nagy hézagok maradnak a diáriumban.

Megkoppantotta a gyertyát, elővett egy leveles-könyvet, és fölírta a lap szélére a dátumot: *Rodostó, 12. marty. 1735.*

A lúdtoll meg-megvetette lábát a szálkás papírban, és nagyon göröngyös betűket eresztett.

- Talán májusnak nevezhetném ezt a holnapot, ollyan szép idők járnak. És az idő sokkal vidámabb az elmémnél, mert már egynéhány napoktól fogvást nem látom az urunkat ollyan állapotban, mint az előtt. Mert ha igen titkollya is, de észre lehet venni, hogy vagyon valamely belső baja. Az ő természet szerént való mindenkori jó kedve most nem ollyan gyakorta való és mintha erőszakkal volna...

Már a harmadik lúdtollat törölte deresedő hajába, a sűrű gubacslevet is fölhígította egy kortynyi borral - mert hogy egészen kárba ne vesszen, legalább a száját megöblögette vele -, de csak nagyon akadozott az írás.

- Eh, nénékám, várjon ked holnapig! - csapta le a deák a pennát. Aztán nagyot nyújtózott, kinyitotta az ajtót, és kinézett az iszalagos tornácra.

A hold éppen akkor lépett ki a Marmara-tengerből, és rápiroslott a fejedelem fáradtan lecsüggesztett fehér fejére. Vele szemben Sibrik ült, a kopasz udvarmester, tőle jobbra, balra Csáky gróf és Máriássy, a két generális, az asztal végén Jávorka, a főlovászmester. A többiek mind elbujdoskáltak tizenöt esztendő alatt, ki a temető fekete ciprusai alá, ki a görög templom kriptájába. (Ugyan volt olyan is, aki haza portázott, császár hűségére hódolt, de az van legmélyebbre temetve. Olyan mélyre, hogy sose lesz arkangyal, aki onnan föltrombitálja.)

- Megférnénk egy szilvafa árnyékában, akik megmaradtunk - gondolta egy kis sírhatnéksággal a deák, s ahogy megállt a tornác törött márványlépcsőjén az árnyékban, megképzett előtte az első este, amit Rodostóban töltöttek. *24. apr. 1720.*

Akkor is ilyen holdas este volt - azaz dehogy ilyen volt az! Most úgy bukdosik a hold képe a vízben, mint egy halsütő réztepsi, akkor meg úgy lobogott rajta végig, mint egy lángkard. Aztán nem álmos vénségek darvadoztak itt az ereszet alatt, hanem kurucok káromkodtak olyan pogányul, hogy azt igen jó volt nem érteni a török és örmény szenteknek.

- Nem Rodostó ez, hanem Ostorod - döfködte Bercsényi a leoldott kardjával a veranda kőtábláit. - Vesztette volna az isten az anyjában, aki a fundamentumát lerakta!

- De még azt is ám, aki a kenyerét kitanálta! - hördült föl Sibrik. - Magyar gyomor ezt a kéz után keletlen, lapát után sületlen árpabodagot be nem veszi. Nagyot vétkezett Krisztus urunk, hogy az egészet szét nem osztotta bibliai csodának.

- De hiszen van itt más csoda is! - csavargatta a nyakát a köhögős Jávorka. - Itt olyan por terem, akitül vályogot köp az ember.

- Ki-ki a maga kádjáról dézmál - fintorodott el a képe a nyalka Pápainak, a bujdosók diplomatájának -, engemet az itten való asszonyok tesznek kórságossá. Mikor délután a kádinál jártam, ott óbégattak az örmények. Azon ijedeztek a nyavalyások, hogy mink magyarok az utcán is hamiskodunk a fehérnéppel. „No, kádi", mondom a bírónak, „megmondhadd az örményeidnek, hogy ne féltsék a feleségeket a magyaroktól, mert semmi bántásuk nem leszen, de még ha az ő tyúkok a mi kakasainkhoz jönnének, amilyen fertelmes ábrázatjuk van, attól mind a tengernek szaladunk".

- Az pedig rusnya pocséta - sodorta kétfelé mérgesen Máriássy zászlós a bajuszát. - Olyan dögszaga van, mintha labancok feredője volna. Azt mondom, nem is bírjuk mi itten ki holdújulásig.

Akkor megnyílt az ajtó, és megszólalt a fejedelem. A háborgó vizek fölött járó Üdvözítő arca süthetett úgy, mint akkor az övé.

- Én pedig azt mondom kegyelmeteknek, hogy ki fogjuk itten bírni holdunk fogytáig, mert ott kell kenyerünket megennünk, aholott azt a felséges Isten számunkra elvetette. És ne bántsuk ezt a földet, mert hazánk már ez minékünk hazánk helyett, aki kivetett bennünket magából.

Mindenki lehorgasztotta a fejét, és a deák is lenyelte, amit mondani akart. Csak lopva merte beleírni másnap a leveles könyvbe:

- Bizony Isten úgy szeretem Rodostót, hogy soha nem felejthetem Zágont...

Ő nem is felejtette, hanem a többiek beletörődtek abba, hogy *mint vonják, úgy kell táncolnunk.* Aztán akit föllobbasztott is a hazavágyakozás, erőt kellett azon venni a fejedelem kedvéért, akitől zokszót soha senki nem hallott. Aki látta méltóságos magaviseletét, mikor a jövő-menő követeket fogadta, vagy aki látta szelíden mosolyogni, mikor az esztergapad mellett szedegette ki szakállából a gyaluforgácsokat, vagy aki hallotta, amint asztal felett a lélek békességét magyarázta a pátereknek: meg kellett annak telni békességgel. Aztán meg úgy van az, hogy aki tíz-húsz esztendőkig álarcban jár, mikor leveszi azt, már akkor az igazi arcvonásai is fölvették az álarc idomát.

Scudéry kisasszonynak ez a példázata jutott eszébe a deáknak, ahogy onnan a tornác aljából elnézte a négy öreget a fejedelem mellett. Úgy elduruzsolgattak ott a klematiszok alatt, mintha csak az ősi udvarház előtt ülnének a napraforgók közt, várva az éjszakai ágybontásra.

- Felszél fúj - húzta össze magán Sibrik a kaftánt -, esőt indít.

- Legalább behozza az oleánderek szagát - szippantott nagyot Máriássy a mézes levegőből. - Soha én ilyen szép szagot nem éreztem.

Jávorka kövér teste alatt is megreccsent a nádszék, ahogy öreges lassúsággal ölelőformán lendítette ki a két karját.

- Áldott föld az ilyen, ahol örökös a tavasz.

- Nem csoda, ha itt egész esztendőben szólnak a fülemülék - ásított Csáky generális. - Délután a kajmakám kertjében egészen elandalodtam a csattogásukon. Mondtam is a komának, hogy ha ilyent hall az ember, százesztendős korában se kívánkozik meghalni.

A fejedelem, aki eddig hallgatagon merengett el az egymás után kigyulladó égi tüzekbe, nagyot sóhajtott.

A bujdosók szeme csodálkozva villant össze. Tizenöt esztendő óta először hallották sóhajtani Rákóczit. De nemcsak sóhajtott, meg is szólalt.

- Látják kelmetek, hogy elgyerekesedik vénségére az ember. Adnék az életemből tíz esztendőt, ha én még egyszer olyan kakukkszót hallhatnék, mint gyermekkoromban a munkácsi erdőben. Mert szebben szól otthon a kakukk, mint itt a fülemüle.

Ezzel a fejedelem meghajtotta a fejét, és bement az ágyasházba, a négy öreg pedig ottmaradt nagy csöndességben. Csattoghattak már a rodostói fülemülék akármilyen bűbájosan a gránát-alma-bokrokon, nem hallotta azt egyikük se. Mindnyájuknak a kakukkszón járt az esze.

- Hiába no - mosolyodott el fanyarul Csáky -, én itt még sohase láttam kakukkot. Nem járatos madár az erre.

- Nem járatos, nem járatos! - mérgeskedett Jávorka - de ha a fejedelem azt kívánja?

Sibrik az öklével verte az asztalt.

- Ha másképp nem lehet, magam megyek haza érte a Bakonyba!

Bizony nemigen koppant már az öreg ököl. A deák, ahogy odalépett, el is mosolyodott a nagy tüzességen.

- Meg is kellene ám a kakukkot fogni, nagyuram. Az pedig nem valami megállós madár, aki a tenyerébe röpül az embernek, ha azt mondja neki, hogy „pipikém”.

- Kotty belé, szilvalé! - nevetett félfogra az udvarmester, aki mindig ingerkedett a deákkal. - Hát mondjon kend okosabbat, ha tud. Kendet úgyis a nagy esziért tartja a fejedelem őnagysága.

- No én csak annyit mondok - vont vállat a deák -, hogy én igenis kakukkot láttam a héten a kertben.

- Vadgalamb volt az, öcsém - legyintett Máriássy -, kék vadgalamb. Azt én is láttam.

A deák ráhagyta, hogy az is lehet.

- Lehetett az a cserzővarga kadinája, mert annak is kék a szoknyája - vetett ráncot a Sibrik szeme sarkában a nevetés. - Csakhogy az, ha a deákot meglátja, nem azt mondja, hogy „kakukk”, hanem azt mondja, hogy „kukkurú”.

De akárhogy ette az irigység az öreg udvari embert, alighanem a deáknak volt igaza, mert másnap reggel megszólalt a kakukk a bujdosók kertjében, hogy csak úgy rengett bele a magyarok utcája:

- Ku-kukk! Ku-kukk!

Szempillantás alatt talpon volt az egész udvar, s a fejedelem csak úgy reggeli patyolatban boldogan hallgatta az áhított madarat.

Máriássy pedig oldalba könyökölte Sibriket:

- Helyedbe jött a kakukk, Miklós, nem próbálod megfogni?

- Meg én, ha addig élek is! - csosszant papucsba az öregúr, s megindult a nagy kertben a kakukkvadászat.

Alig szuszogott őkegyelme, mikor visszatipegett.

- Bolonddá tett az ebadta - törölte a homlokáról a verejtéket az inge ujjával. - Mindig odébb röppent, mikor beértem volna. Pedig kicsavarom a nyakát, ha megfogom.

- Tán keveset ígért? - nevetett Jávorka.

- Mindig egy esztendőt, a betyár, akárhányszor kérdeztem. No megállj, megmellesztelek, ha megkaplak!

- Jobb, ha elhagyod a hajkurászást - intette a fejedelem. - Meg úgyse fogod, s ha elvadítod innen, akkor se kakkuk, se kakukkszó.

Mikes éppen erre bújt ki a hálókamrájából. Álmosan dörzsölte a keze fejével a szemét, s akkorát ásított, hogy majd elnyelte Sibriket, aki mérgesen nekiförmedt:

- Kend is akkor bújik elő, mikor már a kakukk se szól! Már éppen jelentést akartam tenni őnagyságának, hogy beleesett kend az éjszaka a kalamárisba.

Motyogott valamit a deák, hogy máskor majd frissebb lesz. De bizony mindig elaludta a kakukkszót, pedig egy álló hétig minden hajnalban megszólalt a kakukk a rodostói kertben. Ölték is vele az urak eleget az álomszuszékot. Már csak azért is, hogy vidítsák vele a fejedelmet, akinek hiába ígért megszámolhatatlan sok esztendőt a kakukk, egyre fogyott, mint a megszegett kenyér. Pedig napjában háromszor is itatták vele a borzongás ellen való gyújtóványfűteát.

Különösen Sibrik nem maradhatott a deáktól. Tudta, hogy mindjárt elfelhősödik a szelíd képe, ha Zágont emlegetik, azért is azzal borsolt rá.

- No, Kelemen, kendnek is rossz hírét viszi ám a kakukk a zágoni lányokhoz. Nem szeretik ám azok az olyan legényt, aki nagyon alvós.

A deák szügyébe vágta a fejét, és olyan bánatosan meredt maga elé, hogy a fejedelemnek megesett rajta a szíve. S másnap hajnalban, mikor megszólalt a kakukk, elhagyta az ágyát, és halkan megkocogtatta a deák ajtaját.

- Kelemen fiam, gyere kakukkszót hallgatni. Most az egyszer aztán te csúfoljad majd ki a vén Sibriket.

De hogy a deák meg se moccant, a fejedelem rányitotta az ajtót.

- Hé, Kelemen! - döfött oda a botjával a medvebőrre.

A medvebőrön azonban nem feküdt senki. Amennyire a félhomályban látni lehetett, a deák nem is volt a szobában.

A fejedelem mindig tiszta életű ember volt, s mivel ő is hallott a szép vargánéról, rosszkedvűen csóválta a fejét.

- Juventus ventus.

(Arra nem is gondolt, hogy a szeles „fiatal” már a negyvenötödik esztendejét gázolja.)

Lent a kertben azonban olyan szépen zengett a kakukkszó, hogy elfelejtette a bosszúságát. Azt se vette észre, ahogy vállára vetett bottal haladt a hajnal pirosságában a puszpángbokrok közt, hogy saját árnyéka úgy követi a harmatos füvön, mint egy óriás kaszás.

A kakukk éppen ott hallgatott el, ahol a fejedelem megállt keresztet vetni, mert a kápolnában megcsendült a hajnali harang.

- No, most meglesem!

Széthajtotta a sűrű, gubancos tamaricska-bozótot, és belesett a tisztásra.

A fűben ott hasalt a deák, könyökére dűlve, és míg piros arcán végigcsorogtak a könnyek, hangja túlzengette a kis harang szavát:

- Ku-kukk! Ku-kukk!

A város lúdja

Mikor ez történt, akkor a Tisza sokkal nagyobb volt, mint most, a városunk meg kisebb. Ennélfogva, mikor a nagy Tisza egyszer tengernek játszotta meg magát, nem nagy erőlködésébe került neki elnyelni a kis Szegedet. De olyan tökéletesen ám, hogy minden oktalan állat beleveszett a vízbe, és nem maradt egyebük a szegedieknek egyetlen lúdjuknál. Nyilván az is csak azért maradt meg, mert hivatalos személy volt: *a város* lúdja, s mint ilyen, a városgazda hatáskörébe tartozott. Az utalt ki belőle minden héten egy szárnyatollat a város nótáriusának, mint muszájból való írástudó embernek. (Hogy félreértés ne legyen a dologból: nem írásra utalták ki a tollat, hanem pipapucolásra.)

A szegedi veszedelem hírét meghallotta Bécsben a királyasszony is, *a* Mária Terézia. (Legyen annyi lojalitás a filológusokban, hogy ne sajnálják tőle azt a kis névelőt, ha már az őseink úgyis életüket és vérüket ajánlották neki. Hiszen nem név ez, hanem fogalom, akár a Holofernes király vagy a Ferenc Jóska. Az is csak névelővel járatos a szegény ember történelmi dialektusában. Az V. Ferdinánd már nem vitte annyira, az már névelőtlenül egyszerűen csak *Ferde nád.* Aminthogy nádnak is elég nád volt szegény, meg ferdének is elég ferde.)

Olyan nagyszívű asszonyszemély volt ez a Mária Terézia, hogy sebten maga elé parancsolta az íródeákját.

- Fiam, deák, írj valami vigasztaló levelet azoknak a sanyarodott szívű szegedieknek. De száz aranyat is tegyetek bele a jó szó mellé, mert másképp valami csúnyaságot mondanak rám azok a kutyaháziak.

Szót fogadott a deák, hogyne fogadott volna szót, nagy volt a rend a Mária Terézia házatáján. Megírta a deák a levelet, beleírta a száz aranyat is, aztán bekocogott a kamaráshoz:

- Huszonöt aranyat kapok a szép levélért, hetvenötöt tétessen kelmed a kopertába.

Kapja a levelet a kamarás, viszi a kincstartóhoz:

- Huszonöt arany a fáradságomért, ötvenet helyezzen kelmed a levélbe.

A kincstartó nem szólt semmit, hanem beletett a levélbe huszonöt aranyat, s futtatta vele az inasát az udvari futárhoz.

Az inas tudta, mi az illendőség, s a huszonöt aranyból nem vett el, csak húszat, a többit becsületesen átszolgáltatta a futárnak. Mivel azonban Szeged már akkor se egy macskaugrásnyira volt Bécshez, noha sokkal közelebb volt, mint most, a királyasszony levelének volt ideje kilyukadni az úton, s még szerencse, hogy az öt arany nem a kocsiút porába potyogott bele, hanem a futár tarsolyába.

Abban az időben azonban éppen úgy akadtak becsületes emberek, mint most, s ezek közé tartozott a futár is. Szégyellte volna üresen adni át a levelet a vízvette civitásnak, hát belecsúsztatott egy vadonatúj rézkrajcárt. Utóvégre azon is csakúgy rajta van a királyasszony gömbölyű képe, mint az aranyforinton.

No azért mégiscsak elképedtek egy kicsit a szegediek, mikor az öreg-bírójuk, Miller Sebestyén felolvasta a királyasszony levelét, s hiába ürgette-forgatta a kopertát.

- Hát a száz arany, földi? - kérdezte a futárt.

- Micsoda száz arany?

- Aki a levélbe bele van írva.

- Hát akkor benne van, ha bele van írva.

- De nem jutott abból ide egy vöröskrajcárnál egyéb.

- Jaj, atyámfiai, ilyen a természete a királyok ajándékának! Elindul aranynak, megérkezik réznek - nyargalt el nevetve a becsületes futár.

A szegedieknek ugyan nem volt nevethetnékjük, de azért becsületből úgy megéljenezték a Mária Teréziát, hogy csak úgy rengett bele a kommunitás háza.

- De hát azért nem ér ez így semmit se, emberek - csóválta meg a fejét Miller Sebestyén -, mert ez nem hallatszik föl Bécsbe. Márpedig a királyasszony nagy jóakaratát úgy kellene megköszönni, hogy ő is tudjon róla. Azt javasolnám, küldjünk neki valami szegedi ritkaságot.

Ebben hamar megegyeztek. Elküldik neki az egyetlen ludat, annál nagyobb ritkaság most nincs Szegeden. Az ám, de ki vigye el? Senki se ajánlkozott követnek a felség színe elé. (Ez a leghihetetlenebb az egész történetben, ugye?) Mert ész kell oda, nem is kicsi, az pedig hol találkozik most ezen a szegény Szegeden, mikor mindent elvitt a víz?

Utoljára a kisbíró ajánlotta fel magát a „közért", ahogy most mondanánk. Nem mintha ész dolgában kiruházottabbnak érezte volna magát, mint a többi, hanem mert a hivatalos emberek közül neki volt legjobban felvágva a nyelve. (Ami érthető is, mert az ő tisztje volt rendet tartani a piacon a halas-asszonyok közt.) Mindazáltal a magisztrátus egy kicsit aggóskodva eresztette el a követet a ludacskával, de az nagyon kötötte az ebet a karóhoz:

- Nem köll engöm félteni, nagy jó uraim! Nem öszi mög a lúd Szépenlépő Hevér Mátyást.

(Ez volt a neve a kisbírónak, akit már a neve is kvalifikált a diplomata pályára. A szépen lépésen már azóta is sok diplomata-karrier alapult.)

Hát addig nem is volt semmi baj, míg a tarisznyában tartott. Ha a ludacska megállt legelészni, a kisbíró is kifogott abrakolni. De ahogy a tarisznya apadni kezdett, a kisbírónak is meglappadt a jókedve. Megrezzentette a legelő jószágot:

- Nem jó lössz ez így, te lúd! Úgy nézöm, sose érjük el gyalogszörrel azt a Bécsöt. Jobb lössz az, ha én tégöd a hónom alá vöszlek.

A ludacska ebbe is belenyugodott, csak estefelé gágogta el magát, mikor Hevér Mátyás meg találta egy kicsit szorítani a nyakát.

- Csönd, ludacska! - szorított rajta egyet Mátyás -, mert ha el nem hallgatsz, isten uccse sülve adlak át a Mária Terézia őfölséginek!

S mire a nap tüzet rakott az alkonyati felhőkben, akkorra a szegedi kisbíró is tüzet rakott az erdőszélben. Persze mire a ludacska pirosra sült, akkorra úgy elálmosodott a követ, hogy azt se tudta, mit csinál. Csak másnap reggel vette észre, hogy álmában megette az egyik combját a város madarának.

- Ejnye, ejnye, de csak csúnya is az egycombú lúd - búsulta el magát, s lekanyarította fölöstökömre a másik combját is.

Az lett biz ebből, hogy mire fölért Bécsbe, csak a mellecsontja maradt meg a ludacskának, az is szép fehérre kapargatva a halbicskával.

- Mi legyen ez, jó ember? - kapta föl a fejét haragosan a Mária Terézia, mikor a követ nagy alázatosan átnyújtotta neki Szeged ajándékát.

- Ez a város lúdja - hajlongott Mátyás.

- De hát ez nem lúd, csak a csontja.

- Lúdnak indult az el Szögedébül, ha csontnak érközött is a tötthelyre.

- Furcsa természete van a szegedi lúdnak - mosolyodott el a koronás szép asszony.

- Akár a fölségöd aranyának - kacsintott vissza a nagyeszű Mátyás. - Az is aranynak indult el Bécsbül, réznek érközött mög Szögedre.

Azt mondják, olyant nevetett a Mária Terézia, hogy belecsendült a füle az egész udvarnak, az íródeáktól a futárig. S azt is mondják, a kisbíró tarisznya arannyal tért meg Szegedre.

Azt mondják, azt mondják... megnevezem én a forrást is: Halvágó Dancs András mórahalmi célszörű szögény embör. Föltétlen hiteles tanúbizonyság, mert úgy látta az egészet, mint most látja, úgy hallotta, mint most hallja.

Magyarok szelídítése

Mária Teréziáról mindenki tudja, hogy nagyon szerette a magyarokat. Erről még az írástudatlan magyarok is tudnak mindenféle történeteket, köztük olyan csintalanságokat is, amiken már őelőtte párszáz esztendővel is mulattak a mesekedvelő magyarok. Csakhogy akkor még nem Mária Teréziát mondtak, hanem egyszeri királykisasszonyt. Ezek a régi pajkos mesefoszlányok később mind a szép asszonykirály szoknyájához tapadtak.

Ez a történet nem a dévajok közül való. Mosolygósnak ugyan ez is mosolygós, de az ilyen mosolygásban nem sok öröme telik Ámornak. A királyok mosolyának mindig politika ül a sarkában - hát még a királynőkének!

- Mivel hálálhatnám én meg a magyaroknak hozzám való nagy jóságukat? - kérdezte a koronás szép asszony a magyar uraktól, mikor a *vita* és a *sanguis* megmentette a trónját. - Sok vérehullásáért mit kíván a magyar nemzet?

A magyar nemzet akkor a nemes urakból állt. A parasztjobbágy nem számított, a polgár meg tán még annyit se. Ha ezeket kérdezi meg Mária Terézia, ezeknek tán lett volna valami kérnivalójuk, mert a nyavalyás purgerek sose szemérmeteskedtek. De az urak csak a vállukat vonogatták. Azt mondták, becsület dolga volt, amit tettek, azért nem jár fizetség.

(Látnivaló, hogy nagyon régi urak voltak ám ezek!)

A királyasszony azonban erővel meg akarta mutatni, milyen háládatos ő a hű magyarokhoz. S hogy azokkal nem boldogult, megkérdezte a bécsi *szolgáit*:

- Mondják már, tanácsos urak, maguk jobban ismerik a magyarokat, mi esne azoknak legjobban?

A nagyeszű Kaunitz megmondta:

- Az lenne a legjobb, ha nem felséged járna le ezután a magyarokhoz, hanem őket szoktatná ide Bécsbe...

Lehet, hogy éppen akkor történt ez a tanácskozás, mikor a kancellár megállíttatta a kocsiját a Burg kapuja előtt, és egyedül hagyta benne Landercy kisasszonyt, a táncosnőt.

- Fölugrok egy percre a császárnőhöz, szívem, eligazítani a magyarokat. Várjon meg, rögtön készen leszünk.

A császárnőnek azonban éppen most jutott eszébe kinézni az ablakon. Rögtön abbahagyta a tanácskozást, és haragra gyulladva vágott Kaunitz szavába:

- Herceg, ön a szeretőjétől jön a császárnőhöz?

- Igen - bólintott nyugodtan a kancellár -, és megyek is hozzá vissza mindjárt, ha itt nincs rám szükség. Asszonyom, ön azért hívatott engem, hogy az ön dolgairól beszélgessünk, nem az enyémekről. És én újra azt ajánlom, hogy szelídítse kézhez felséged azokat a barbárokat. Az ön mosolyával még az is sikerül.

Erre csakugyan nem lehetett mást tenni, mint mosolyogni és szót fogadni. A királynő sohase tartott több országgyűlést Pozsonyban, hogy a magyaroknak ne legyen alkalmuk hivatalosan kibeszélni magukat. Akinek valami ügye-baja volt, annak Bécsbe kellett vele menni. Ott aztán

tyúkkal, kaláccsal fogadták - mert a tyúk meg a kalács még előbb odaszokott Bécsbe -, s még a helyét is megfújták az udvari teddide-teddodák az aranyos kanapékon.

Bizony az is megtörtént, hogy a királyasszony a tulajdon kacsójával veregette meg az öreg Buzogány András szőrmók ábrázatát, pedig az csak jámbor bocskoros nemes volt valahonnan Csíkországból. Már az eredete onnan való volt, de ebben az időben Borsodban élte világát. Mi szél sodorta oda a nagy hegyek közül az öreget, most már nem lehet tudni. De az bizonyos, hogy a megye levéltárában megőrizte valami hivatalos írás a nevét az ezerhétszázötvenes évekből.

- Miben lehetünk kegyelmednek szolgálatára, érdemes bátyámuram? - kérdezte a királynő, mégpedig kívülről, könyv nélkül, mert még akkor nem céduláról beszéltek magyarul a magyar királyok. (Ugyan később arról se igen beszéltek. Az utódoknak nem ért meg egy ország egy-két szót a tulajdon nyelvén.)

Úgy megilletődött erre a kegyességre a vén sas, hogy alig tudta elmotyogni a szíve szándékát. Nem akart ő semmi különöset, csak éppen egy gazdátlan telket kért magának *Palkonyán.* A gazdája ugyanis még Rákóczival kibujdosott.

- Hátha ahelyett Bécsben méretnénk kegyelmednek házhelyet? - kérdezte tréfásan a királynő, akinek nagyon megtetszett az öreg barbár bicskával faragott ábrázata. (Gyerekkorában látott ő olyanokat az apja karikatúragyűjteményében, az is az apjától örökölte. Annak a mulattatására készítették azt még Thököly kurucairól a bécsi piktorok.) - Van ám ez a Bécs olyan szép hely, mint az a Palkonya.

- Elhiszem, felséges királynő, csakhogy itt nem lehet olyan ludakat tenyészteni. Aztán meg öreg fa is vagyok már én az átültetéshez - próbált hajladozni a hajdani kuruc.

(Mert mi tagadás benne, ő is kuruc volt annak idején, mikor az volt a divat. De hát mi lett volna ebből a szegény hazából, ha mindenki kibujdosott volna belőle, aki kuruc volt, és senki se szegődött volna be a császár *hűségére*?)

- Hát fiai vannak-e kegyelmednek? - kérdezte kegyesen a királyasszony.

- Mégpedig *ketten*! - rántotta fel bokros szemöldökeit Buzogány András. De még az ujjaival is mutatta.

- Azoktól tudja meg kegyelmed, szeretnék-e megnézni Bécset? Hátha őelőttük még nincs bedeszkázva Palkonyánál a világ.

Mire az öreg Buzogány *befogta hízóba az első ludakat a donációs telken,* akkorára a király-asszony testőrző vitézei közé tartozott a két ifjú Buzogány. Hamar megszokták a jó helyet, az udvari dámákat, a madárnyelvet, a cifra bálakat. S mikor egy esztendő múlva a nemes úr fölkocogott látogatóba a gyerekekhez egy kis lúdmájjal, azzal fogadta a két siheder:

- Édesapánk, magyarul kukorékol itt már a kakas is.

(A bécsi dámák voltak a megmondhatói, hogy igazat beszéltek a legénykék.)

- No annak örülök - köszörülte a torkát az öreg. - De hát az a szép dróthajatok miért van úgy kibodrogatva, befonva, pántlikába kötve, liszttel csúffá téve, mint az olyan frajláké, akik egy pénzzel szokták megjárni a vásárt?

- Ez most a módi, édesapánk - nevettek a gyerekek -, így kívánja felséges úrnőnk is. Azt mondja, szebb ez, mint az a vademberes bozont odaát.

Öreg Buzogány András megcsóválta a kócos üstökét, s egy kicsit elszomorodva tért meg a palkonyai lúdnevelőbe.

Esztendő olyankorra megint fölnézett Bécsbe. Meg nem ismerte két szép deli fiát, mikor a *csipketászlis rokokómaskarában* elébe álltak.

- Hát ti, ebadták, mióta szegődtetek be majommutogatónak?

- De édesapánk - bodorodtak rá a gyerekek -, hát csak nem járhatunk bőrnadrágban, mint otthon a hajdúk?

Öreg András nagyot csapott a bőrnadrágos combjára.

- De a kirelájzumát a gazdátoknak, nem komédiásnak adtalak én ide benneteket! Hát a sugár bajszotokat hová tettétek?

A két fiatal kétfelé dőlt a nevetéstől.

- Ezt is így kívánja a mostani magyar módi. Azt mondja fölséges asszonyunk, nem való az emberek közé, akinek sündisznótüskék merednek az orra alatt.

Az öreg megsodorta az orra alatt a sündisznótüskéket, s nagyon szeretett volna velük valakit megszurkálni. Meg is fogadta, hogy nem hagyja ott többet Palkonyát, míg ez a csúf világ tart.

De azért a harmadik őszön is csak beállított a bécsi udvarba, s megkapta a kabátja szárnyát egy liszteshajú fiatalnak, aki elsuhant mellette a márványoszlopos udvaron.

- Megálljon, uramöcsém! A fiaimat keresem, a Buzogány-gyerekeket.

- Poszogány, Poszogány? - tátogatta a száját a lisztesfejű.

- Nini, Gyurka! - rikkantotta el magát az öreg - Ugye, te vagy a nógrádi vicispán fia? Rád ismertem a csorba fogadról. Mondd már no, hol lebzselnek a cimboráid?

- Nem érteg motyort - fintorgatta az orrát továbbfuttában a csorbafogú.

Az öregúr utána vágta volna a kardját, ha a fiai a nyakába nem borulnak:

- Kisztihand, kisztihand, papa!

Az öregnek se kellett egyéb, hogy megbéküljön. A kőangyalok majd elszálltak ijedtükben az oszlopokról, ahogy elkerekítette:

- Micsoda? Hát tik már magyarul se tudtok, azt a madárijesztő errearráját az apátoknak!

- Dehogynem, apánk, dehogynem - súgták neki a gyerekek -, hiszen még a Gyurka is tud, pedig az már régebben elszakadt otthonról.

- Hát akkor meg mért tájcsoltok? Aztán mit sugdolództok, mint a rosszban járó?

- Azért, mert hangosan nem lehet magyarul beszélni.

- Nem lehet? Hangosan? - reszkettette az öreg a boltozatot. - Hát melyik úristennek van azt jussa megtiltani?

- Nem tiltja senki, de nem illik. Nem veszi be a fölséges asszony füle. Úgy recseg-ropog, mint kocsikerék alatt a kavics. A német pedig úgy veszi be magát a fülbe, hogy szinte ragad.

Az öregúr elfohászkodta magát, szép borsodi idiómán:

- Hű, a teremtésit annak a mángorlón finomított tájcsolástoknak! Hogy a nehézség cifrázná ki csörgemetélővel a megurasodott fületek gombját!

Kirántotta magát a megrökönyödött gyerekek kezéből, és csörtetett be az üres termeken keresztül a királyasszony szobájába, aki éppen a publikán-madarát édesgette valami nádmézes pószpásszal. (Publikánnak hívták akkoriban a papagájt, és azt tartották róla, hogy mihelyst paráznaságot érez az asszonyi állaton, mindjárt kihull a farkatolla; ha pedig a saját gazdasszonyát érzi bűnben, azon annyira megbúsul, hogy menten felakasztja magát a kalitkája gyűrűjére. Ennélfogva nagyon kevés dáma mert akkoriban publikán-madarat közelereszteni magához.)

No, a királyasszony papagája nem búsult, csak megmérgesedett, mikor az öreg magyart meglátta, s a királynő rózsás arca is elfehéredett a torzonborz ábrázat láttán. Az jutott neki eszébe, hogy ilyen lehetett az a Zách Felicián, akiről ijesztő történetet hallott növendékkorában a pátertől.

Az öregúr azonban sietett megnyugtatni, régimódi gavalléria ával ütvén össze a bokáját:

- Fölség, én Buzogány András vagyok, a Buzogány-fiúk atyja.

- *Ismerjük magadat* - enyhült meg az uralkodóasszony arca. S ha felejtette is már a magyar idiómát, törte kegyesen. - Mi jót meghoztad minekünk?

- Hoztam is, viszem is. Visszahoztam a palkonyai donációt, visszaviszem a fiaimat. Magyar embereknek.

Bölcs asszony volt Mária Terézia, tudta azt a nagy igazságot, amit az ősei nem tudtak, azok meg, akik utána következtek elfelejtettek. Hogy könnyebb megfogni a magyarokat egy ujjhegynyi mézzel, mint egy kád ecettel.

Nem adta vissza a haragos szót, inkább szelíden elmosolyodott.

- De hátha *nem menni fognak?*

- Az én fiaim?

- Az enyém hívek!

- Vér vízzé nem válik! - dacoskodott föl a falusi nemes úrban az egykori kuruc. - A természetet fölséged parancsa se tudja megváltoztatni.

A királyasszony nem szólt semmit, csak megrázott egy aranyos csengőt. Parancsot adott egy térdig strimflis udvari lakájnak.

- Mutasd meg ennek a magyarnak a macskáimat.

Ezzel már a maga nyelvén beszélt, de Buzogány András szedett össze kuruc korában annyi német tudományt a labancoktól, hogy tátva maradt a fogatlan szája a parancsra. Mit mutogattat őneki ez a fölséges fehérszemély? Láthat ő macskát Palkonyán is, mégpedig akkorákat, hogy Bécsben fölfogadnák őket oroszlánoknak. A múltkor is akkora kandúrt ütöttek agyon a béresei, hogyha az ennek a bőrbajuszú uraságnak a lába szárán mérte volna meg, mekkora hó lesz a télen, alighanem strimfli nélkül szaladt volna ki a világból a jámbor.

A bőrbajuszú nem sejtette, hogy az öreg vadembernek ilyen vérszomjas gondolatai vannak. Igen nyájas vigyorgással kellemkedett neki vagy tíz szobán keresztül, amik mind tele voltak kopasz szájú szentek írott képeivel. Alig győzte előttük a keresztet hányni, mint illendőségtudó falusi ember.

Csak akkor kapott észbe, mikor az utolsó terem aranyrámás képei közt ráismert a Leopoldus imperátorra.

- Hű, a keserves Ponciusát neki, de ríva fakadhatott ennek az anyja is, amikor az ölében ducolgatta, oszt azt dúdolta neki, hogy „szép a baba, szép, szép, szép”.

Ha már a keresztvetést vissza nem csinálhatta, legalább egy kis káromkodással tette jóvá a vétkét.

A hosszú sor szoba végén egy kis benyílóba tessékelte be a lakáj a nemes urat. Nem volt abban egyéb egy bársonypokrócnál, azon pedig nem tartózkodott más, csak kilenc macska. A hosszú, selyemszőrű, dudagömbölyű cicák szerteszét heverésztek a pokrócokon, és lustán pillogtak föl az ajtónyitásra.

- Látolsz, mátyar? - kérdezte a bőrbajuszú.

- Látni látok - mordult el Buzogány -, de mi az istennyilát csináljak én ezekkel a dögökkel?

- Meksimókatni - vihogott a cseléd.

Az öreg nemes úr világéletében utálta a macskát, legföljebb olyankor talált benne örömet, ha kutyát uszíthatott rá, de a királyi parancsra erőt vett magán. Ha már arra támadt gusztusa a szépasszonynak, hogy ővele simogattassa meg a macskáit, hát ő azt is megpróbálja. (Ugyan, olyan szép asszonynak okosabb gusztusa is lehetne, azt a csillagos mindenit neki!)

A nagy hadivállalat azonban nem sikerült. A sokat próbált kuruc úgy szaladt ki a macska-szobából, hogy maga is szégyellte. De hát olyan fújva, prüszkölve ugrottak neki a bestiák, mintha csak üzenetet kaptak volna palkonyai rokonaiktól, hogy ez az a rettenetes macska-hóhér, akinek ki kell szedni mind a két szemét.

Még akkor is alig szuszogott a nagy ijedtségtől, amikor már megint a királyasszony előtt állt.

- *Megnézett magadnak enyém macskák?*

- Igenis, megnéztem, fölséges asszonyom.

- *Mit megszólal enyém macskákról?*

- Hát, engedelmet kérek, elég rusnya jószágok.

- Este megnézni őket, mikor én eszem vacsora. Enyém macskák fognak mutatni csodát magadnak. Ott állják asztalon nekem. Kettő lábak állják, kettő lábak fogják tyergyát. Ők enyém *kandeleberek.* Meglátolsz, jó ember, de biz isten.

Mosolygott a királynő, térdet-fejet hajtott az öreg kuruc. Értette, mire céloz a beszéd - olvasott ő már ilyent a Salamon és Markalf históriájában is -, s úgy elsurrant az udvarból, hogy a fiai se vették észre. Összevissza bolyongta délután a bécsi udvart, még a szérűskerteket is megnézte, ott szalonnázott a boglyák árnyékában. De gyertyagyújtás idejére pontosan megjelent az udvarnál.

Ott már akkor várták, s vitték egyenest a királyasszony elejbe. Ott ült az egy kerek márványasztalnál, amelyik aranyabrosszal volt leterítve, azon pedig ott állt körben-karikában a kilenc macska két lábon, mind a kilenc égő gyertyát szorongatva a két első mancsában. De úgy álltak azok ott, mintha csak kőből faragták volna őket. Még a szemük se rebbent, akárhogy cicegtek, siccegtek nekik az udvari tányérnyalók.

- No, pácsi - nevetett oda Mária Terézia diadalmasan az öreg magyarra -, mit megszólalsz? *Elhiszed már magad, mit megtehet szokás? Mindent megszelídel, vadmacska is, azd mágyar is. Hiszed maga szemednek?*

A fényes uraságoknak, akik ott haptákoltak, fülig szaladt a szája a mosolygástól, s ügyet se vetettek a palkonyai alig-úrra, amikor odatoppant az asztalhoz, és kivágta ködmöne ujjából az aranyabroszra azt az egeret, amit délután a szénáskertekben fogott. Ahogy a Salamon és Markalf históriájában tanulta.

- Nesztek! - mondta csöndesen. Már akár a macskáknak, akár az uraságoknak.

- Juj! - ugrott föl sikoltva a királyasszony a karszékre, amint az egér végigosont az abroszon.

Mert hiába, csak asszony az asszony, még ha két korona van is a fején, s megírta azt *Born Ignác* is, a nagytudományú jezsuita, a császárnő természethistóriai múzeumának igazgatója, hogy természeti ellenkezés vagyon az asszony meg az egér közt.

A kilenc macska pedig elhajította a gyertyát, amint az egeret meglátta, s úgy elkezdték kergetni abban a nagy hodályban, hogy a fáklyákkal besietők cselédség még egy óra múlva is alig bírta őket összefogdosni.

Öreg Buzogány András pedig két marékra sodorván a bajuszát, odarecsegte a királyasszonynak az igazságot:

- Hát nekem elhiszi-e már fölséged, hogy vér vízzé nem válik?

Hogy elhitte-e a királyasszony vagy nem, hogy tudjam én azt annyi idő után megmondani? Én csak abban vagyok biztos, hogy az öreg kuruc aztán letérdelt, és megcsókolta a királyasszony köntöse szélét. Megbékült abban a nyomban, ahogy a mérgét kiadta. S ha vén vállát megveregette az *imperator-rex* puha asszonykeze, bizonyosan nem vitte haza a két fiát Palkonyára. Sőt ha még tíz lett volna otthon, azokat is mind neki ajánlotta volna.

Király a kazlak közt

A király, aki megtiszteli jelenlétével déli szalonnázásunkat a kazlak közt, nem kisebb fiú, mint maga Nagy Frigyes, aki a mozi jóvoltából pár évvel ezelőtt rendkívül népszerű uralkodó volt Magyarországon. A halott királyok általában mindig népszerűek, s az öreg Fritz elég régen felvette már a néhai nevet. Viszont a mozi olyan elevennek hozta vissza, hogy tán életében se volt olyan közel az emberekhez, ahogy tett-vett, jött-ment a vásznon, ahogy mosolygott és haragudott, ahogy a lováról leugrott, és a botjára támaszkodott, ahogy Voltaire-nek kitette a szűrét, és ahogy a tábornokainak saját kezűleg kiadta a nyargalót, az mind olyan igazi volt, hogy aki azt látta, az mind királypártivá változott.

Magam is szívesen rászavaznék Nagy Frigyesre, ha pályázna a trónusunkra, s ezt meg is írtam volna még akkor, mikor aktuális volt, de népszerű emberek magasztalása nekem sose volt kenyerem. Aztán meg furcsán is van az ember mint sajtó, a mozival, legalább erre mifelénk. Ha akkor írok Nagy Frigyesről, mikor műsoron volt, akkor mindenki úgy olvassa azt, mint reklámot, s azt hiszi, egy zsák bankót küldött nekem érte a mozi, tehát muszáj róla írást adnom, hogy mégiscsak nagy ember volt ez a király, ha király volt is.

Itt a kazlak közt azonban nem tartózkodott ilyen sanda gyanú, s egyébként se én vagyok az, aki szőnyegre hozta a kérdést. (A szőnyeg különben a még fölszántatlan búzatarló, kivirágozva tisztesfűvel, varjúmákkal, piros meg kék tikszemekkel, s azért legkedvesebb minden szőnyegek közt, mert nem vetik szemére az embernek, ha erre ráejti a szivarhamut. Viszont az meg nem szép tőle, hogy királydinnye is tartózkodik benne, különösen ott, ahol föl van áradva a homok. Ugyan ezt hivatalosan királyszurdancsnak is nevezik, de akkor is nagyon kellemetlen a szúrása. S aki hevertében ebbe beletenyerel, az akkor is elkerekíti a töve teremtésit, ha a legáhítatosabb legitimista is.)

Azt hiszem, más réven nem is igen járatosak erre a királyok, csak a róluk nevezett dinnye csinálja nekik a propagandát. Nagy Frigyes azonban nem ezen a címen állított be közénk. Őfelsége tegnap este érkezett meg a falusi moziba, kissé kopottan, sőt szakadozva, s így került szembe Tilalmas Szöri Mátyás és Példa Kövér Imre nevezetű szittyáimmal. A birtokrag azt jelenti, hogy a szittyák látástól vakulásig az én szolgálatomban állanak mint gyakorlati régészek, az este azonban a mozi fogadta őket zsoldjába. Székeket hordattak át velük a nagykocsmából a kultúra templomába, és szabadjegyben fizették nekik a zsoldot. Így tekintette föl a burkus királyt a két jobbágy, s ezzel az élménnyel sózzuk, paprikázzuk most a szalonnát.

Nem mondhatom, hogy a népeket eksztázisba ejtené a beszámoló. Hallgatagon esznek, s az eszmecsere csak akkor indul meg, mikor egy félszemű ember becsattantja a bicskát.

- Osztán magyar király volt az az illető?

Tilalmas Szöri Mátyás végén jár az előadásnak is meg az ebédnek is. Ráilleszti a maradék szalonnácskát a maradék kenyérkére, s úgy ejti a vágást, hogy két falat teljen még ki belőlük, aztán mondja egy csöppet fölényesen:

- Hát hogy lett volna magyar király? Nem engedik aztat mostan az ántánti hatalmak.

- Nem hát - jelentkezik mint szakértő egy borzasztó rongyos magyar. - Nem is engedhetik, ha van magukhoz való eszük.

- Már mért ne engedhetnék? - tamáskodik egy himlőhelyes hun utód.

- Azért, mert akkor a király mindjárt ráveretné a nevit, képit a pézre is, oszt akkor mögint a magyar péz lönne a legerősebb.

Erre rábólint az egész társaság, mert ez csakugyan kézzelfogható magyarázat. A félszemű makacsul köti magát a nemzetiségi kérdés tisztázásához.

- De hát valamiféle nemzet csak volt az az illető király?

Mátyás segélykérőén néz Példa Kövér Imrére. Beszéljen már ő is, hiszen ő is ott volt a moziban.

- Burkus nemzet volt, mi lett volna? - vonja meg a vállát.

- Hánybeli? - nyaggatja tovább a tudományszomjas félszemű. - Alighanem hogy ez lehetett a Vilmusnak az apja.

- Hát ahhoz nem tudok szólni - ismeri be Mátyás -, csak azt láttam, hogy törököknek parancsolt, mert csupa kontyosak voltak a generálisai.

Most már beleszólok én is, s megpróbálok egy kis rendet csinálni a kronológiai és nemzedékrendi zűrzavarban. Megkérdezem, van-e köztük valaki, aki hallotta már a hírét Nagy Frigyesnek?

Nyolc ember közül hét a fejét csóválja, ki jobbról balra, ki balról jobbra. Csak a nyolcadik billegeti a fejét fölülről lefelé. Igenis, ő tud erről az uralkodóról egy történetet.

Ez a nyolcadik ember azonban még nem megy emberszámba, mert ez csak a Lajkó gyerek. Mátyás katedrai méltósággal inti le.

- Hun voltál te még akkor, te csiripiszli! Jobb lesz, ha elszaladsz egy kanta vízért.

Nagyon elcsodálkoznak, mikor azt hallják tőlem, hogy az a Nagy Frigyes még a Mária Teréziával huzalkodott. Hű, az tán még Kossuth atyánknál is régebben volt!

- Hát hogyne lett volna régebben - vegyül bele a szóba egy kis fekete szőrmók ember -, hiszön a Mária Trézia még akkor uralkodott, mikor a szanki csikós a bárságot nyerte a tátos-paripával.

Nem nagyon vagyok járatos a genealógiai irodalomban kivallatom a szőrmókból ezt az ismeretlen családtörténeti adatot. Érdemes azt meghallgatni is, följegyezni is.

- Úgy volt az, hogy a régi szanki bárónak nyakát vágták a törökök, arra aztán pályázatot hirdetett a Mária Trézia, hogy annak adja a bárságot, aki neki három kérdésre meg tud felelni. No hát, pályáztak ott mindenféle hercegek meg grófok a bárságért, de mind szamár volt, és azért Mária Trézia mindnyáját lekisebbítette. Kapta magát erre a szanki csikós, fölült a tátos-lovára, odanyargalt a Mária Trézia elé. De olyan szép, pörge bajuszú legény volt a csikós, hogy kilenc párnán ült a Mária Trézia, de ahogy a csikóst meglátta, három párna egyszerre kiesett alóla.

- Mit nem jó választani gyertyavilágnál? - ez volt az első kérdés.

Kimén a csikós a tátos-lovához, mert azt csak odakötötte a kapufélfához, megkérdezi tőle, bemén a válasszal:

- Posztót meg feleséget, mert azt mind a kettőt napvilágnál köll megnézni.

- Ember vagy, csikós; azt mondd meg most már, melyik a legjobb házasság? - ez volt a második kérdés. Kimén a csikós a tátos-lovához, megjelenti a választ:

- Az, ahol az asszony vak, az ember meg siket.

Most jött a legnehezebb, a harmadik kérdés.

- Hát azt tudod-e, csikós, mit formáz legjobban az öreg asszony?

Szalad a csikós a tátos-lovához, megkérdezi tőle, megmondja neki a ló az egyik fülibe, siet be a legény, utána nyerít a ló, hogy majd a másik fülibe is súg valamit, de már azt a legény nem hallotta, így aztán ezt a választ adta a Mária Tréziának:

- Az öreg asszony legjobban formázza a kutyát, mert mind a kettő bolhás, mind a kettő karikába fekszik, mind a kettő morog az emberre.

Hát megharagudott erre a Mária Trézia, mert már akkor ő is öreg asszony volt, és azt mondta a csikósnak:

- No csikós, tied a szanki báróság, de tudd meg, hogy azt köllött volna felelned: az öreg asszony a galambot formázza legjobban, mert ő se szeret magában aludni, mindég turbékolhatnékja van, és annak is meglapul, aki nem kergeti. Ha ezt felelted volna, királynak tettelek volna.

Az emberek nevettek, s magam is úgy találtam, nagyon alkalmas történet ez, s nekem is kedvem támadt a történeti oktatásnak ehhez az anekdotikus formájához. Elmondtam azt a históriát, amelyik abból indul ki, hogy Frigyes szigorú kordában tartotta a tisztjeit, s megkívánta tőlük, hogy pontosan tájékozva legyenek az alájuk rendelt legénységnek minden dolgáról. Ezzel a túlságos érdeklődéssel aztán sokszor szerzett kellemetlen perceket a tiszteknek.

Egyszer például azt kérdezte egy századostól, a szemle alkalmával:

- Hány lutheránus katonája van?

A századosnak fogalma sem volt róla, de azért kivágta habozás nélkül:

- Hetvenhat, felség.

- Jó. És mennyi református?

- Negyvennyolc.

- Helyes. És a katolikus?

- Harmincnyolc.

- Rendben van - bólintott a király. - Hetvenhat meg negyvennyolc meg harmincnyolc, az összesen százhatvankettő, csakhogy én itt százhatvannyolc embert látok. Meg tudja nekem mondani, milyen vallású a hátralevő hat ember?

- Azok? - nyelt egyet a százados. - Azok istentelen gazfickók, akiknek se hite, se istene, nem tartanak azok semmilyen vallást se.

A király elnevette szokott szigorúságát, és megkínálta egy csipet tubákkal az elmés kapitányt.

- No hát csak igyekezzen az úr ezeket is megtéríteni, hogy legközelebb jobbat halljak róluk.

Úgy mondom el a mesét, ahogy deákkoromban Holló igazgató úrtól hallottuk, aki ezzel az anekdotával igyekezett közelebb hozni a szívünkhöz a felvilágosodott abszolutizmust. Holló igazgató úrnak mérsékelt sikere volt - nekem is. A harcsabajuszok, a konyabajuszok és a tusabajuszok csak tisztességből mímelték a mosolygást, mint annak idején a mi bőrbajuszos szánk. Illik honorálni a kenyéradói humort csakúgy, mint a tanárit.

De ha már benne voltam, csak nem hagytam magam. Próbát tettem még egy katonahistóriával.

Egyszer, amikor Nagy Frigyes templomba ment, egy öreg ezredes volt az inspekciós kísérője. Együtt hallgatták végig a prédikációt, amelyben többször szó esett Belzebubról mint az ördögök óbesteréről.

- No, ez elég unalmas volt - mondta ásítva a király, mikor véget ért az istentisztelet. - Nem gondolja, ezredes?

- Én találtam benne érdekességet is - mosolygott az öreg tiszt.

- Ugyan mit?

- Azt, hogy a pokolban is csakúgy megy, mint idefent. Húsz esztendővel ezelőtt is úgy emlegette a pap Belzebubot, mint az ördögök óbesterét. Úgy látszik, odalent is olyan lassan avanzsálnak az ezredesek, mint idefönt.

Másnap az ezredes lepipálta Belzebubot, a király előléptette tábornoknak.

Ez a történet már jobban megfogta a paraszti régésznemzetet. A közvéleménynek Mátyás adott kifejezést, mondván:

- Hát szokásmondás, a macska is szembe meri nézni a királyt.

De ezzel megint az én tekintélyem csökkent le, mert a szokásmondás szemmel láthatóan jobb kedvre derítette a társaságot, mint az én történetem.

Erre aztán elővettem a Kalkreuth tábornok esetét, akinek Frigyes egyszer békeidőben adott valami magas hadiérmet.

- Felség - szabódott a tábornok -, ezt a kegyet nem szabad elfogadnom. Ez olyan érdemrend, amit csak csatamezőn lehet kiérdemelni.

- Ne légy bolond, öreg - nevetett a király -, csak tedd föl bátran azt a fityegőt. Azt csak nem kívánhatod, hogy a te kedvedért most hadat üzenjek a francia királynak.

Erre Dupla Csonka Jánosban szólalt meg az ütő. Neki volt rá legtöbb jussa, mert úgy lett belőle dupla csonka, hogy Gorlicénél maradt a fél lába. Így az ásómesterségben nem is vehetem hasznát, hanem a csontok, cserepek, vasak csomagolásában szaktekintély. Azt mondja, a berezovkai boltban tanulta ki ezt a mesterséget, valamint ott tanult meg tökéletesen beszélni tizennyolc nyelvet, még a kutyafejű tatárokét is. Kérdeztem is tőle, mikor ezen tökéletességével eldicsekedett, hogy minek hívják tatárul a kenyeret meg a vizet?

Egy kicsit vakargatta a fejét, aztán elnevette magát:

- Ejnye, de ki teccött tanálni, hogy mit kérdözzön! Csak éppen ezt a két szót nem tudom tatár nyelvön!

Most azonban nagyon komor meggyőződéssel mondta ki a szentenciát a medáliaosztogató burkuskirályról:

- De kár, hogy az ilyen uralkodók már kimöntek a divatbul!

Ebben minden okos ember egyetért Dupla Csonka Jánossal. Sok minden nem csonkult volna meg e világon, ha Vilmos császár meg a muszka cár háború nélkül osztogatták volna szét a nagy hadimedáliákat, és azt mondták volna a pedinterjeiknek, hogy az ő karrierjük kedvéért nem csinálhatnak háborút.

Hát persze, sokban ludasok a királyok pedinterjei. Van ilyen történet a Nagy Frigyes főcselédjeiről is. Abból az időből, mikor a tudós Lavater azt állította, hogy ő minden embernek a fejállásából, az arcvonásaiból meg tudja mondani, kiféle ember az illető, igaz úton jár-e vagy

kutyanyomban. A király egyszer próbára akarta tenni az új tudományt, közpolgári plundrába bújtatta a minisztereit, és bekaronkozott közéjük a Lavaterrel. No, tudós, itt mutasd ki a tudományod, azt mondd meg nekem, becsületes emberek-e ezek, vagy nem! Odamén a tudós a miniszterekhez, ürgeti-forgatja a nyakukat jobbra-balra, tapogatja a fejük búbját, utoljára kiválaszt közülük egyet, és azt mondja a királynak:

- Felség, elég rendes emberek ezek mind, de erre az egyre nem merném rábízni az erszényemet, mert ez két garasból hármat kilopna.

Nagyot nevetett ezen Nagy Frigyes, mert ez az egy ember éppen a pénzügyminisztere volt.

- Ez mán ügön - fejezi ki elismerését Példa Kövér Imre, és megnyugtatja a népeket, hogy a Frigyes mindjárt föl is akasztatta a huncut pedintert, ő a két szemével látta az este a moziban. Mátyás ugyan nem vél rá, hogy látta volna, én meg bizonyosan tudom, hogy semmiféle ilyen statáriális eljárást föl nem vettek filmre, de azért Imrének adok igazat. Így kívánja az erkölcsi világrend és a kubikosaim jogérzete.

Meg is vagyunk most már nyugodva mindnyájan, csak a Lajkó gyerek izeg-mozog, mióta visszatért a kanta vízzel, hogy ő is nagyon szeretné elmondani azt a szép történetet, amit a Nagy Frigyesről tud.

Nem félek a konkurrenciától, megadom az engedélyt a kölyöknek. És mondja csillogó szemmel, ahogy következik. Mintha csak olvasná.

Mikor Berlin városát ostromolták a magyar huszárok, a ki-kicsapó poroszok elfogtak egyet a mieinkből. Vitték nagy diadallal a király elé, aki kedvtelve veregette vállon a nagybajuszú vitézt.

- Mi a neved, fiú?

A huszárra a hosszú táborozás alatt ráragadt a német szó, ha ropogott is a foga alatt.

- Dancs Szilveszter, szolgálatjára - csapta össze a bokáját.

- Van-e sok jó vitéz köztetek?

- Mind különb nálam.

- Mégse bírtok velünk.

- Nem is nagyon veszkődünk érte. Azt tartjuk, nem érdemes vért ontani a poroszokért, maguktól is megadják magukat, ha megéheznek.

Tetszett a királynak a bátor beszéd. Adott is egy aranyforintot Szilveszternek.

- Nesze, fiam, tedd el, majd hasznát veszed, ha kiszabadulsz.

Szilveszter megköszönte az aranyat, kipróbálta a fogával, hogy igazi-e, aztán a markába nyomta egy szájatátó burkusnak.

- Tedd zsebre, öcsém, jobban rád fér, mint énrám. Étellel, itallal, pénzzel, fegyverrel eltart engem az én jó királyném, szeretőt pedig tudok én szerezni pénz nélkül is.

A király elragadtatva nyújtotta kezét a huszárnak:

- Hallod-e, vitéz, mondok neked egyet, kettő lesz belőle. Állj be énhozzám burkushuszárnak, egy-kettőre őrmestert csinálok belőled.

Szilveszter tisztelettudóan összecsapta a sarkantyúját:

- Engedelmet kérek, én is mondanék egyet, kettő lesz belőle. Álljon be mihozzánk az úr magyar huszárnak, mire a bajusza kinő, tiszt is lehet még belőle.

Mire a végére ért a Lajkó gyerek, minden szem úgy csillogott, mint az övé. Határozottan a gyerek lett a dalnokverseny győztese.

- Hol szedted te ezt, fiam?

- Egy régi kalendáriumban olvastam, az volt a címe neki, hogy *Igazmondó Naptár*.

A világért se mondom meg a népemnek, hogy én írtam azt a történetet valamikor. Sokkal hitelesebb az így, ha a kalendárium mondja.

Tudatlanság dicséreti

Látom egy újsághírből, hogy az állam szaporítani akarja a népiskolák számát. Hát ez mire való már megint? Ha énrám volna bízva, én egész más népoktatási reformot csinálnék: bevezetném a népiskolába a kötelező *rovásírást.* Ezzel több legyet is lehetne ütni egy csapásra. Először is megmutatnánk vele Európának, hogy mi nem vagyunk rászorulva az ő latin-görög-zsidó ábécéjükre, s ez bizonyára nagyon megjavítaná a külpolitikai horizontot. Másodszor a rovásírást nehéz megtanulni, ennélfogva a választójogot rovásírástudáshoz kellene kötni, ami egyszerre véget vetne minden vitának, mert ezt az ősök iránt való kegyeletből mindenki megszavazná. Last not least: a destruktív sajtóval se lenne többet baj. Hiszen egy kiadós vezércikk megírásához legalább egy öl fa kellene, hát még az országgyűlési tudósításhoz, s ki bírná az ilyen vállalatot finanszírozni! Viszont a sajtójogi megtorlás nagyon gyors és közvetlen lehetne. Csak az elkobzásnál kellene egy-két hasábot ráejteni az inkriminált cikk írójára, s a trifurcifer sose faragna többet újságot a bicskájával.

Nem vetek neki ötven évet, hogy eljutunk a fejlődésnek erre a fokára, de előbb is eljuthatnánk, ha korunk tökéletesen kigyógyulna abból a babonából, hogy „elvész az én népem, mert tudomány nélkül való". Ezt az idézetet sokszor hallani, anélkül hogy a szónokok gazdáját adnák az idézetnek. Igaz, hogy ez az idézet a bibliából való, de hát nem mind szentírás ám az se, ami a bibliában található. Attól függ, hogy hol mondják, és ki mondja. Ez az idézet csak az ószövetségből van véve, ott is csak Hózseás prófétából, s ez olyan *ténykörülmény,* amely előtt nem lehet szemet hunyni. Nem is beszélve a nevezett próféta nemzetiségéről, Hózseást maga a biblia is csak a „kisebb próféták" közé sorolja, akikből tizenkettőt fog egy kalap alá.

Hát én az ilyen tizenketted-prófétának nem hiszem el a tudomány népmentő erejét. Különösen, mikor tudok olyan népről, amit egyszer a tudatlansága mentett meg.

1809-ben történt, mikor Napóleon másodszor szállta meg Bécset, és onnan szemet vetett Magyarországra. Elkészült a híres schönbrunni proklamáció, amely függetlenséget ígér Magyarországnak, ha a Habsburgoknak kiadja az obsitot. Márton professzor úr, a bécsi egyetem tanára, aki titokban nagy jakobinus volt, lefordította magyarra. Bacsányi hofkoncipista úr, aki szintén jakobinus volt - titokban az egész világ az volt, csak Napóleon nem -, belelehelte a maga parazsas lelkét. Ki is nyomatták szép nagy árkusokra vagy ezer példányban. Most már csak olyan kellett volna, aki behozza Magyarországra. Rábízhatták volna ugyan a francia cirkálókra is, de azoktól nem sokat várt Maret úr, Napóleon államtitkára, a későbbi bassanói herceg. Az emberek a mennyország elől is elszaladnak, ha szuronyhegyen kínálgatják nekik. Azután meg a cirkálók csak a határon patalléroztak, s Maret úrnak olyan megbízható hongroisra lett volna szüksége, aki szabadon jöhet-mehet a hazájában, s a dohányzacskójában hurcolhatja szét a forradalmat mindenfelé.

Andréossy gróf, a bécsi francia követ, aki csak véletlenül viselt ilyen ismerős hangzású nevet, s csak afféle napóleoni gróf volt - Andréossy gróf tudta a dürgést a bécsi hotelekben, s a *Fehér Farkasból* előkurkászta a megfelelő magyart. Tóth Jánosnak hívták, szolgabíró volt valahol Temesben, és olyan jó magyar ember volt, hogy úgy beszélt magyarul, mint Cicero.

Franciául ugyan nem beszélt, de Maret úr tudott annyit latinul, hogy „benissime, benissime, domine spectabilis", Andréossy úr pedig tudott annyit németül, hogy „monsieur Jean Tóth Gutman". Aztán meg nem is kellett oda sok beszéd, Tóth János elolvasott a proklamációból annyit, hogy a Habsburgokat szélnek kell ereszteni, a többire azután nem volt kíváncsi. Ezt

annyira Istennek tetsző dolognak ítélte, hogy mindjárt parolát adott a franciáknak. Azok pedig adtak neki egy kis láda proklamációt meg útlevelet, amivel keresztülmehet a francia őrségeken.

Az útiköltséget úgy küldték utána a *Fehér Farkas*ba, s azzal igen felbőszítették a nemzetes urat. Ebadta franciái, hát ezek kupecnek nézik őt? Azt hiszik, hogy ő pénzért csinál forradalmat? No, azért is meglakoltatja őket!

Hóna alá vette a ládát, és beállított vele Bissingen grófhoz, a tartományfőnökhöz, aki intimusa volt Ferenc császárnak, s a francia megszállás alatt is minden este fölment hozzá kártyát hányni a Burgba.

- Kegyelmet úr, ez és ez vagyok, erre meg arra akartak fölkérni a franciák, itt hozom a bizonyságot - bontogatta ki Tóth János a proklamációkat.

- Mit? - dugta hátra Bissingen gróf ijedten mind a két kezét. - Mit akar az úr engem ilyen szurokba keverni? Ez a rendőrfőnök ügykörébe tartozik. És én nem engedem magam kompromittálni se egyik felséges császár előtt, se a másik előtt.

Meghajolt jobbra is, balra is, de mintha jobbra mélyebben hajolt volna. Ott a Napóleon képe lógott, szemben vele a Ferenc császáré.

A szolgabíró szügyébe vágta a fejét, és loholt Schillerhez, a bécsi policájfönökhöz. Ez kereken kijelentette, hogy a politika nem az ő ügykörébe tartozik, és bizalmasan azt a tanácsot adta a spektábilisznek, hogy hurcolkodjon el Bécsből, még szépen van.

A spektábilisz szót fogadott, mert nem akarta kivárni, míg a császár emberei mint árulót jelentik föl a - franciáknál.

- Már megyek is - mondta ijedten -, de ezt a ládát itthagyom az úrnak.

- De amice, az isten szerelmére, csak nem akar szerencsétlenné tenni? - rimánkodott a policáj. - Ha Istent ismer, arról se szóljon senkinek, hogy itt járt nálam.

Jó ember volt Tóth János - Gutman! -, nem akart senkit bajba keverni, cipelte magával a veszedelmes ládát egész Dunaszentpálig, ott azonban a birkalegelőn belehajította egy kiszáradt kopolyakútba, a fene szerencsétlenkedjék vele tovább.

De bizony már elkésett élete megjavításával. Bécsi avizóra lesben álltak rá a győri nemesi tábor cirkálói, le is fülelték vagy tízen, s vitték nagy diadallal Győrbe Mecséry tábornok elé. De nehezen juthattak odáig, mert hamar híre szaladt, hogy az insurgensek elfogták *Bonapartét,* s mindenki törte magát, hogy láthassa a híres korzikai *fattyút.* (Szállóige lett a zempléni főispán hazafias kijelentéséből, hogy százszor is levágatná a fejét, ha egyszer szemtől szembe lehuncutozhatná a *fattyút.* Azt azonban nem olvasom, hogy mikor Napóleon Bécsben járt, leruccant volna hozzá egy kis huncutozásra. De ez bizonyosan csak azért volt, mert egy zempléni főispán nem alázhatta le magát első vizitre egy jöttment francia császárhoz.)

Mecséry nem sokat teketóriázott volna a kézre került spionnal, azonban császár híre nélkül nem akasztathatott. Valami Heeger nevű rendőrtanácsost küldtek Bécsből a szolgabíró kihallgatására, aki erdélyi szász származású volt, s értette a szittya idiómát is.

A nemzetes úr nem titkolódzott, hiszen nem is volt mit titkolnia. (Wertheimer Ede, e korszak történetírója a titkos nádori levéltárban találta meg a pör iratait.) Ártatlanságát azzal bizonyította, hogy kútba dobta a lázító iratokat.

- Ez aztán az igazi aknamunka! - csapta össze Heeger a kezét. - A magyar jakobinusok még a békákat is megmételyezik!

- De hiszen ókút volt az - mosolyodott el Tóth János. - Nem talál abban az úr egy fia békát se.

De nem találták a kopolyában a ládikát se. Hanem szerencsére megtalálták azt a kanász-gyereket, aki azt előkaparta onnan.

- Megvan a láda?

- Meg hát. Kutyaólat csináltam belőle.

- De ami benne volt?

- Nem volt abban semmi se, hallják.

- Dehogynem volt. Nyomtatott papirosoknak kellett abban lenni.

- Hát valami olyasféle limlom volt - vont vállat a gyerek. - Azt kihajigáltam belőle, osztán a Gazsi bácsi szedte össze.

Gazsi bácsi dinnyecsősz volt, ennélfogva éppen aludt, amikor a hivatalos emberek rajtaestek, hova tette az írásokat.

- Én? Az írásokat? - dörgölgette a szemét. - Nem élt nekem semmi ivadékom írással, megkövetem az urakat.

Alig tudták vele megértetni, miféle írásokról van szó. Mikor aztán lelket vertek bele, eszébe jutott, hogy ő azokat egy pipa dohányért nekiadta ennek meg ennek a béresnek, annak a felesége vajkofa, kell neki a papirosféle, ami akkoriban nem hevert úgy úton-útfélen, mint most.

Másnapra megtalálták a vajkofát is, az elő is adta a papírkészletét, de a proklamációk nem voltak köztük. A szép nagy papirosokat elkérte tőle a keresztfia, aki mézeskalácsos itt meg itt, és olyan nagy mézeskalácsszíveket csinál, mint egy malomkő.

A mézeskalácsos is megkerült, de a veszedelmes papírok már annál se voltak. Az az erdőkerülő vitte el őket, akitől a mézet szokta vásárolni.

- Aztán legalább megnézte-e kend, mi volt rájuk írva? - faggatta Heeger úr a mestert.

- Nézte a fene, uram, nem értek én ahhoz.

Három vármegyén keresztül egy hétig hajszolták Napóleon kiáltványát, mindenkit megnyaggattak, akinek a kezén megfordult, de egy lelket se találtak, aki olvasta volna. Valahol Lovasberény körül jártak, mikor valami búzaföld széliben árpával érő körtefát találtak, amely fehér rongyokkal volt teleaggatva a sárgarigók megfélemlítésére. De hogy nagyon zörögtek a rongyok a szélben, Heeger úr odaugratott egy perzekútort.

A legény odanyargal, és jelenti, hogy a pántlikák azért zörögnek, mert papírból vannak.

- No, van-e rájuk nyomtatva valami?

- Van rajtuk valami ákumbákum - fogott össze belőlük egy marékkal a perzekútor -, de ehhez én hatökör vagyok.

Heeger úr elrikkantotta magát: Napóleon széthasogatott proklamációi ijesztgették a sárgarigókat.

- Gott sei Dank! Most már csak ennek a földnek a gazdáját kell előkerítenünk.

Az is meglett, bocskoros nemes volt, éppen a kukoricáját töltögette kapával. A gyerekei ott rezsegtek körülötte, mindnyájának papírcsákó volt a fején, az mind proklamáció volt. Az ép példányok az eszterhéj alá voltak begyűrve, volt még belőlük vagy száz darab.

- Olvasta-e kend őket? - kérdezte Heeger a gazdát.

- Olvasta a hóhér, nem vagyok én se pap, se kosta - felelte a gazda.

Így bukott el Napóleon forradalma a Dunántúl, és ezért dicséretre méltó a tudatlanság. Tessék elgondolni, mi lett volna abból, ha már akkor is tudtak volna olvasni a célszerű szegény emberek!

Az lett volna, hogy most a Bourbonok is meg az Orléans-ok is meg a Bonaparték is a mi trónkövetelőink volnának, de a mi kedvünkért még tán Valois-k is kerülnének, s most meg kellene szakadni a lojális magyar szívnek.

A gellérthegyi távirgány

Zsófia napja volt, felhőtlen, nevetős májusi szerda, a palatinus-gyerekek háborúsdit játszottak a várkert csenevész bodzái közt, és a legkisebb princ. Sándor Leopold Ferdinánd hadvezéri gőggel jelentette az apjának az ablakon keresztül, hogy a bitorló le van győzve.

A bitorló Napóleon volt, azaz hogy Anton, az Oskolapiaci Bierhuber borbély mezítlábas fia - aki hason fekve nyúlt el a fűben, a hátán Hermina főhercegnő ült, nehogy a bitorló újabb kísérletet tegyen a világ rendjének felforgatására. Amire különben a jámbor Anton nem is mutatott semmi szándékot, várta türelmesen az érdem jutalmát. Tudniillik, ha engedte magát legyőzetni, akkor a palatinus mindig egy ezüst hatost dobott le neki az ablakból. Amiből látnivaló, hogy Anton talán nem volt akkora hős, mint Napóleon, de mindenesetre okosabb ember volt nála.

Ezen a napon azonban a palatinus nem vette tudomásul a Habsburg-ház győzelmét. Komoran ült az esztergályozott lábú íróasztal mellett, amely fölül bátyjaurának, a császárnak hermelines képe nézett rá. Nagy halom felbontott levél hevert előtte, friss posta, amit reggel hozott a bécsi futár, szépen rendbe szedve ábécé szerint. Bartal, Eötvös, Géczy, Jósika, Teleki, a főméltóságú magyar királyi udvari kancellária tagjai *Bécsben,* csupa aranyfényű, ősi magyar név. (A *budai* helytartótanács tagjait Stankovitsnak, Privitzernek, Sorsichnak, Echierlingnek, Gerométának, Stripsichnek, Trifunátznak, Ottlingernek hívták.)

Három levelet külön tett a palatinus. Az mind a három a nyughatatlan Széchenyi gróffal foglalkozott, akit már megint fölforgató szándékon kaptak a *konfidensek.*

Az első levelet Malonyay báró írta, az alkancellár. Arra figyelmezteti alázatosan a palatinust, hogy megbízható jelentés szerint a nevezett gróf a szilveszteri bálon a sárga giletmellényhez vörös szélű ingfodrot tett fel. Márpedig a sárga mellény vörös inggel a karbonárik viselete. A hírhedt Caracosa, akinek csak most ütötték le a fejét Nápolyban, még a vérpadra is ilyenben ment. Széchenyinek most még csak az ingfodra vörös, de ha a fenséges úr kurtábbra nem fogja a magyarok gyeplőjét, az egész inge megvörösödik.

A második levelet revisnyei gróf Reviczky Ádám írta, a királyi udvari főkancellárius, bizodalmas meghittséggel. Tomala Ferdinánd pesti litográfus *Straussfedern* cím alatt Strauss-valcereket adott ki, s a füzet címlapján egy struccmadár látható, csőrében a magyar címerrel. Mármost mindenki tudja, hogy a megkeveredett mágnás sűrűn megfordul a Tomala boltjában, ennélfogva biztos, hogy ő ajánlotta neki a magyar címeres struccmadarat. Világos célzás a politikai szisztémára.

A harmadik levelet maga Metternich írta. Ő Felségének a külső dolgokra ügyelő minisztere. (Ilyen szép magyar titulusa volt akkor a birodalmi kancellárnak.) Egy különös alakú pisztolynak a rajzát küldte meg a kancellár a nádornak, amelyet a bolond gróf a Nemzeti Kaszinóban mutogatott azzal a megjegyzéssel, hogy ezt csak kancellárok számára találták ki. A kancellár ugyan bármikor szívesen feláldozza életét őfelségéért és az ausztriai státusért, mindazáltal a nádor őfelsége érthetőnek fogja találni, ha legkisebb szolgája felhívja legmagasabb figyelmét erre a veszedelmes hóbortosra, mint egy készülő konspiráció fejére.

- A kék úristenre Bajorországban! - gyűrte össze a levelet a palatinus, aki magyarul érzett, de németül káromkodott, amikor a szolgálattevő secretarius bejelentette Lenhossék Mihályt, az öreg protomedicust.

A protomedicus olyan közegészségügyi miniszterféle volt száz évvel ezelőtt, mert akkor még szükségesnek tartották, hogy ilyen is legyen. Nagytudományú orvos és szókimondó, nyersnyakas ember volt Lenhossék, aki a helytartótanácsban is rá mert ütni az asztalra, mikor az ország egyházi és világi bárói nem akartak törvényt hozni a himlő ellen való oltásról.

- Nem vezet az jóra, ha a gyarló ember az Isten dolgába ártja magát - ellenkezett Klobusiczky, a kalocsai érsek.

- Megengedem - hajolt meg az országos főorvos -, mert az Isten szándéka szerint eminenciád se ülne most az ország tanácsában, mint kalocsai érsek, hanem káposztát ültetne Klobusicban mint plébános.

A palatinus tudta a protomedicusról, hogy háziorvosa Széchenyinek, és legmeghittebb baráti körébe tartozik. Hirtelen elébe tartotta a Metternichet rettegtető rajzot.

- Domine professzor, látott-e már ilyent?

- Hát hogyne láttam volna - vont vállat a professzor. - Éppen tegnap kaptam egyet Széchenyi gróftól, hogy vigyem haza a Jóska fiamnak játszani.

- Igazán? Ilyent? - csapta össze a palatinus a kezét. - De hát tudja, domine professzor, hogy micsoda ez?

- Ez? Ez tobáktöltögető pisztoly, fenség. Az ember reggel megtömi tobákkal, belespricceli az orrába, és el van látva egész napra. Angol praktika, a múlt esztendőben benne volt az *Ofener Zeitungban* is.

- De hát... de hát - hüledezett a palatinus -, mért mondta akkor az a Széchenyi, hogy ez csak kancellárnak való?

- Azért, mert csak a kancellároknak van olyan üres fejük, hogy annyi tobák elférjen benne.

A palatinust rázta a kacagás. Szívből nevetett, mint a csiklandozott gyerek, s csak akkor hagyta abba, mikor kétségbeesett visítás hallatszott föl a kertből. Bierhuber Napóleon ugyanis elunván a piculavárást, föltámadott a szövetséges hatalmak ellen, és oly erélyesen szétütött a szent szövetség közt, hogy a kisprincnek eleredt az orra vére.

- Hé! Du Spitzbub! - fenyegette meg az ablakból a palatinus a borbélygyereket.

Anton el akart illanni, de a lovagias ellenfél belekapaszkodott a kitlijébe, s felkiabált az ablakba:

- De papa, Anton azért haragszik, mert nem adtad meg neki a piculáját.

- Habet rectum - mosolyodott el a palatinus, és kivett az asztalfiából három ezüsthatost. De aztán meggondolta a dolgot, és egyet visszatett. A másik kettőt ledobta a gyerekek közé, és ezzel megadván az alapot a béketárgyalásokra, kezét összedörzsölve fordult a protomedicus felé:

- Mi újság a városban, illustrissime?

- Fenség - hajolt meg az orvos -, nagy a sokadalom az utcákon. Kegyeskedjék kitekinteni, milyen nagy a nyüzsgés a *Generál rétjén.*

- Aha, mi van ott? Bolhaszínház? Azt megnézzük.

- Ma van a gellérthegyi távirgány bemutatása. Ha fenségednek tetszenék...

- Wie heisst? *Tá-vir-gány?* - tagolta a palatinus.

- Telegrafáló masinéria. De a hazai hirlelők távirgánynak írják. Ma tesz vele próbát a generálstáb.

- Jó, azt mi is megnézzük.

Csak a *henyedolmányt* (így magyarosította Döbrentey spectabilis a schlafrokkot) cserélte föl a palatinus fehér kerek köpönyeggel, s leballagott a két úr a várból. A Parádé-piacon Pálfy Fidél csatlakozott hozzájuk, a tárnokmester, az Urak utcájában Mérey, a perszonális.

A tárnokmester pénzügyekhez nem értett ugyan - hiszen azért volt rábízva az ország kasszája -, de szenvedélyes numizmatikus volt. Most is egy ezüst érmet kotort elő a dókája zsebéből.

- Aeginai drachma, fenség - mondotta büszkén a palatinusnak.

- Hol szerezte méltóságod?

- Lateráti uram boltjában.

- Akkor nem aeginai. Őkegyelme falsificator.

- Esküt tett rá, hogy Sirmiumból való.

- Akkor nem is drachma.

- Ő maga találta.

- Akkor azt sem hiszem el, hogy érem.

A két úr eldisputált Lateráti uram drachmáján, úgy, hogy észre sem vették, mikor már fönt voltak a Gellért tetején. Splényi generális meg a budai hadikormányszék referensei fogták ott körül az ifjú urat, aki egy két öl magas pózna körül mesterkedett. A pózna felső végébe három léckar volt illesztve, amiket az ifjú ember kötelekkel mozgatott jobbra-balra, lefelé, fölfelé, előre, hátra, olyan serénykedéssel, hogy patakzott az arcán a verejték.

Az ifjú embert Andrean Károlynak hívták, a veje volt Nagy Eugénnek, a magyar udvari kamara regisztrátorának, és „jeles tudományos míveltségű úrnak" mondták a magyar „hírlelők". A telegráf masina nem az ő találmánya volt, ő csak javított rajta. Az első optikai telegráfot a francia forradalom ötödik évében állította föl Chappe páter egy hetven kilométeres vonalon Párizs körül, és az első telegram, amit e világon föladtak, üdvözlet volt a forradalmi konventnek. A konvent persze megbukott, a forradalom is megbukott, de a Chappe-telegráf néhány évtized alatt egész Európában elterjedt. Még Oroszországba is eljutott, csak éppen két állam nem vette be - a Habsburg-monarchia és Törökország.

Andrean Németországban ismerkedett meg az optikai telegráffal, amelynek eredeti alakjában negyvenöt ingó léce volt - a léceket éjjel lámpák helyettesítették -, s így a kezelése sok bajjal járt. Andrean azt állította, hogy neki három jelző léc is elég, mert annyival is kényelmesen le lehet adni az ábécé minden betűjét.

- Nem értem én ezt - csóválta a fejét a palatinus -, hát kinek integet ez az ifjú úr ezzel a háromágú akasztófával?

- Kegyeskedjék fenséged a Szép Juhászné felé nézni, ott van felállítva a másik stáció, éppen négyezerháromszáz ölnyire ide. Talán ezen az okuláron keresztül!

Az okuláron keresztül csakugyan jól látszott a Szép Juhászné nyerge fölött a másik háromágú pózna, sőt az is látszott, hogy az éppen úgy kapálódzik, mint a gellérthegyi.

- No ez derék dolog - bólintott a palatinus. - Most már csak azt szeretném tudni, hogy lehet ezzel beszélgetni.

- Jelentse ön a társának, hogy a nádorispán úr őfensége itt van! - parancsolta Splényi Andreannak.

Andreán hol az egyik kötelet rándította meg, hol a másikat, a lécek fölemelkedtek és lecsapódtak, az egyik jobbra, a másik balra lendült, pár szempillanatig tartott az egész.

- Most jön a válasz. Kegyeskedjék fenséged az okuláron át figyelni, hogy milyen mozdulatokat tesznek a lécen. Én majd ezen itt feljegyzett alphabetum alapján meg fogom fejteni a jegyeket - mutatott a távirgász egy krikszkrakszos papírlapot.

- *Vivat értzherceg Josef, vivat Hungaria!* - ez volt a Szép Juhászné válasza.

- Öt secundum - nézte az óráját a generális.

- Bámulatos találmány - álmélkodott a palatinus, aztán elnevette magát, és rákacsintott Lenhossékra. - Ez még a tobáktöltögető pisztolynál is különb, ugye professzor?

Andrean felhasználta a palatinus jókedvét, és mindjárt átnyújtotta neki „a bécs-budai távirgány rajzolattyát". Kimutatta benne, hogy Budától Bécsig két mérföldenként tizennyolc telegráfállomásra volna szükség. Egyik a másiknak adná tovább a jeleket, s négy minutum alatt megtenné az utat az üzenet Budától Bécsig.

- És vissza? - kérdezte a palatinus.

- Vissza? - jött zavarba a feltaláló. - Természetesen vissza is négy minutum alatt.

- Nem lehet - mosolygott a palatinus. - Bécsnek közelebb van Buda, mint Budának Bécs. Azt én jobban tudom, domine.

Mindazonáltal kegyesen átvette a memorandumot, és biztosította gráciájáról a telegráfost.

- Kötelességünknek esmérünk mindent megtenni, hogy hazánk a pallérozott európai tartományok közé emelkedjék.

Udvari fogat várta a palatinust a Gellért tövében, de csak lépve bírt menni a kocsi a tolongó tömegben. (Száz évvel ezelőtt majdnem hatvanezer lakosa volt már Pest-budának.)

Alig ért be a dolgozószobájába a nádor, megint udvari futárt jelentettek. Jakob volt, a császár privát futárja.

- Értesítem fenségedet - írta a császár -, hogy némely nyughatatlan elméjű emberek a telegráf masina nevű újítással meg akarják zavarni házunk birodalmának nyugalmát is. Bécsben elutasítva, valószínűleg a fenséges testvérünkre bízott tartományban is kísérleteket fognak tenni. Mivel ezen jakobinus találmány a népek között csak a köznyugtalanság előmozdítására szolgáló eszköz lenne, elvárjuk fenségedtől, hogy ezen rebelliós újításnak útját állandja.

A palatinus arcán mosoly vonaglott keresztül.

- Ecce! Nem mondottam, hogy Bécshez közelebb van Buda, mint Budához Bécs!

Azzal széthasította „a bécs-budai távirgány rajzolattyát", és az asztal alá vágta.

- Megyek, gyerekek! - kiáltott le az ablakon a várkertbe, magára véve a henyedolmányt.

Mielőtt azonban lement volna, megállt egy percre a hermelines kép előtt, és értzherceg Josef, a palatinus, sok keserűséggel megcsóválta a fejét, és égy csepp pajkossággal ráöltötte a nyelvét őfelségére, I. Ferencre, ausztriai császárra és jeruzsálemi, magyar, cseh, lombardiai, velencei, horvát, tót, dalmát, galíciai, lodomériai és illíriai királyra.

Ki csapja meg a Jánost?

1817 tavaszán a kassai piacon egy sebesen vágtató hintó elütött egy pereces kofát. Nagy sokadalom támadt, összeszaladtak a hetivásárosok, a vásári hajdúk is odaértek éppen akkor, mikor egy részeg csizmadia azt indítványozta, hogy most már a hintót is taszítsák bele a pocsolyába a kofa mellé. Mivel azonban a hintón koronás címer tarkállott, a félhold után kapkodó sasmadár, a városi hajdúk a demokrata polgártársat tenyereltették bele a sárba, és a hintóban ülő úrhölgytől tudakolták meg, hogy nem ment-e a szívére az ijedtség.

A hintóban Dessewffy József grófnak a felesége ült, Sztáray Eleonóra grófnő, aki valóban sokkal jobban megijedt, mint az öreg pereces asszony. Az már rég fölkecmergett, a sarat is letappogta magáról, ki is káromkodta magát, mire a grófné annyira föleszmélt, hogy kihajolhatott a kocsiból.

- Nem tört semmije, jó asszony?

- Nem tört? - acsarkodott a jó asszony mérgesen. - Hát az asszonyságnak nem elég az, hogy összetört a zsoltáros könyvem? Három garast fizettem én azért a Mencel fazekasnak.

A nagyurak akkoriban kötötték meg a szent-szövetséget, és a kisemberek már kezdték levonni belőle a konzekvenciákat. Csupa olyan cserépbutykosból itták a pálinkát Magyarországon, aminek zsoltároskönyv formája volt.

- Lássa, még a nevem is rápingálta a fazekas - hadonászott be a kofa a kocsiba egy zöld cserép-darabbal, amin csakugyan rajta volt, hogy „Fricska Rozálé ezen mindennapos ájtatosság”.

- No lelkem, csak ennél nagyobb kár sose érje - mosolyodott el a grófné, s ami ezüst húszast talált a ridiküljében, azt mind belehullajtotta a kofa kötőjébe.

Ezzel a pereces ipar sérelme tökéletes elintézést nyert. Fricska Rozál annyira megbékült, hogy odaállt a lovak elé, és el nem akart mozdulni addig, míg a János nevezetű kocsis meg nem ígéri neki, hogy ezután minden hetivásáros napon elüti. Utoljára is úgy kellett ostorral elsuhogtatni a lovak elől.

Hátra volt azonban még a publicitáson esett sérelem megorvoslása. Dessewffy József, a litterátor, konzervatív politikus volt ugyan, de emberséges gondolkodású ember. Nem is azért járt annyit idegen országokban, hogy meg ne tanulta volna, mivel tartozik az ember a polgártársainak, még ha gróf is.

- Hát megint sebesen hajtottál, fiam János? - vette elő a kocsist, mikor a felesége beszámolt neki a piactéri kalandról.

- De méltóságos uram, nem nagyon kell a szürkéket hajtani! - villant föl a János szeme. - Mennek azok maguktól is, követem, mint az olajozott istennyila!

- Nem mondta neked az asszonyod, hogy lassíts?

- Mondta az, könyörgöm, de akinek ostor van a kezében, pattogtatja az azt, mikor nem akarja is.

- No hát ide hallgass, fiam János! Most elmégy a városkapitány úrhoz, és megmondod neki, hogy tiszteltetem, küldjön ide délután három hajdút, azokkal csapatlak én meg téged, kint a ház előtt az utcán. Mindenki látta, hogy sebesen hajtottad a szürkéket, hát most azt is hadd lássa mindenki, hogy milyen szépen állod az egy helyet a deresen, míg rád olvassák a huszonötöt. Megértetted, fiam János?

- Parancsára megértettem, méltóságos gróf úr!

- No hát akkor isten hírével! Estefelé majd jelentkezel a hajdúkkal.

„Elhatároztam, hogy ez lesz a legjobb nyilvános elégtétel a pürgereknek, ha az ő hajdúikkal mindenki szeme láttára fogatom le a Jánost” - írta a gróf mindjárt melegében meghitt barátjának, Kazinczy Ferencnek, több nemes vármegyék táblabírájának. (Noha voltak olyan nemes vármegyék is, amelyek feliratban követelték a diétától, hogy a nemzeti nyelvnek ezen veszedelmes megrontóját toloncolják ki az országból.)

A nyilvános szatiszfakciónak azonban váratlan akadálya merült föl. A kocsis nem volt olyan demokrata érzelmű ember, mint a gazdája, azért ahelyett hogy a városkapitányhoz ment volna hajdúkért, emigrált a szomszéd vármegyébe, Imre grófhoz, József grófnak az öccséhez. Gondolta, ott is csak Dessewffy-kenyéren vonja meg magát, míg a gazdája haragja elfüstöl. Így esett aztán, hogy a kassai gróf hiába várakozott: hajdúk se jöttek, János is elveszett. Staféta állított be ellenben harmadnapra Imre gróf levelével, aki jelentette, hogy János hajlandó volna már vállalni a huszonöt pálcákat, de csak házi kezelésben. Azellen egy szava sincs, ha a gazdájától kapja ki a nyargalót, annak jussa van hozzá, kezet is csókol érte, de már azt a csúfságot mégse tegye vele, hogy tarhonyás hasú városi hajdúkkal húzassa le!

- A nyilvános elégtételből nem engedhetek! - üzente vissza József gróf. - Vasárnapra a dezentor itthon legyen!

A városkapitányhoz meg most már íródeák küldetett azzal az utasítással, hogy részletesen előadván a cirkumstanciákat, értesse meg a spektábilisszel, hogy itt példát kell statuálni.

- Értem én azt - bólintott a spektábilisz. - Nem is kell engem arra figyelmeztetni őméltóságának. Helybehagyták az én hajdúim azt a vén csoroszlyát, úgy, hogy az nem kívánkozik többet hintó alá feküdni.

- Az isten szerelmére! - rökönyödött meg a skriba -, hiszen nem a pereces kofán kell példát statuálni, hanem a Jánoson!

- A méltóságos úr kocsisán?

- Hát persze hogy azon! Hiszen az hajtott sebesen tilalom ellenére!

- De most már csakugyan nem értem a dolgot - csóválta a fejét a városkapitány, és szaladt szót érteni a főbíróhoz.

A főbíró is tanácstalanul vakarta a füle tövét:

- Lehetett azt tudni előre, hogy nem jó vége lesz annak, ha egy gróf mindig a könyveket bújja! Azt hiszem, legjobb lenne megbeszélni a dolgot domine Dulházyval.

Dulházy Mihály a grófnak titkára volt, és a *Felsőmagyarországi Minerva* felelős szerkesztője. (Tudniillik neki kellett becsukatni magát, ha a gróf nagyon ki találta hegyezni a lúdtollat. Például, ha azt írta, hogy „némelyik kormány olyan, mint az andalúziai ketskék szarva: kemény, tekervényes és üres”. Vagy, hogy „micsoda állapot az, mikor az állam elválasztja a maga érdekét a polgárokétól, a maga hitelét kifelé a belföld nyomorára alapítja, s az egész népességet két részre osztja: csalókra és csalatottakra?” Azt is megtette, hogy egy levelében fölvetette a kérdést, nem vált volna-e az nekünk hasznunkra, ha „Napóleon Bonaparte Luciánt magyar királlyá tette volna Budán?” Voltak ilyen különös konzervatív mágnások száz évvel ezelőtt.)

A város urai azonban domine Dulházyval se sokra mentek. Azt bizonygatta nekik, hogy a grófnak igaza van. Először azért, mert csakugyan igaza van, másodszor azért, mert gróf.

- Ez is csakolyan megkeveredett, mint a gazdája - állapította meg a városkapitány a főbíróval. De azért a második érv mégiscsak meggyőzte őket. Vasárnap reggelre kirendelték a három hajdút a grófhoz.

A hajdúk meg is jelentek, de a dezentor helyett megint csak az Imre gróf levélhordó kanásza jelentkezett. Isten neki, hozta a hírt, aláveti már magát a János a nyilvános botozásnak is, de egy kis módosítással. Ne városi hajdúkkal hegedültesse el a gróf, hanem katonákkal, mert a fájdalom azzal se nagyobb, de a szégyen mégiscsak kisebb. Imre gróf is igen pártolta a János instanciáját, azzal az indokolással, hogy a család méltóságával is gondolni kell. Mégis más az, ha a császár katonái porolják ki a Dessewffy-grófok kocsisának a nadrágját, mikor a kocsis is benne tartózkodik, mintha a pugrisok hajdúi teszik csúffá. Ezt a véleményt támogatta a grófnő is, a kis grófok is tapsoltak örömükben, hogy mennyivel szebb lesz az, ha a katona bácsik kenegetik meg mogyoróhájjal a János bácsit, mintha a hajdú bácsik húzzák el rajta a frisset. Legalább most az egyszer leteszik a fél vékás csákót is a fejükről, s kiderül, hogy fej van-e abban végig.

Mikor aztán a szobalány is a katonákra adta a voksát a háztartási fehérnépek képviseletében, a gróf is azt mondta, hogy üsse part, hát bánja is ő, csapják meg Jánost a katonák. Utóvégre ez csakolyan, mint mikor a kötél által való halált golyóra változtatják. A fő az, hogy meglegyen a nyilvános elégtétel.

A kanász mindjárt hazabukfencezett az örömhírrel, hogy jöhet a János, a gróf pedig kiadatván a hajdúk honoráriumát az ákovitából, levelet írt a városkapitánynak, megköszönte szépen az emberségét, amivel máskor majd él is, most azonban katonai kézre adja a Jánost, ha már ez az ambíciója a nyavalyásnak. Alázatosan meginstálta azonban a spektábiliszt, hogy zöldcsütörtökön déli harangszókor a közrendet sértő kocsis nyilvános megcsapatására a civitás képviseletében tanúkat kirendelni ne terheltessék.

A zöldcsütörtök dele el is érkezett, a dezentor is pontosan megtért akkorára a bujdosásból, saját kezével húzta ki a derest az utcára a kapu elé, ahol három baka haptákban várta a parancsot, hogy lekapja Jánost a húsz körméről. Szájtátók is szép számmal képviselték a kassai demokráciát, s mikor a város három hajdúja is megjelent, a gróf odaszólt a kocsisnak:

- No fiam, János, kezdhetjük! Itt vannak a tanúk.

Abban a percben azonban a városkapitány is befordult a sarkon.

- No ez derék dolog - ment elébe örvendezve a gróf. - Üdvözlöm a tekintetes urat ezen személyes fáradságáért. Fekszel-e már, fiam János?

Fiam János már akkor nekivetkőzött, csak még egyet szippantott a pipából. Aztán végigvetette magát a deresen, s átölelvén a fából való paripa nyakát, igyekezett teste leggömbölydedebb részét a legcélirányosabb helyzetbe hozni, amikor rákiált a városkapitány:

- Kelj föl csak, fiam János. Előbb volna egy szavam a méltóságos gróf úrhoz.

- Mondja, mondja, domine spektábilisz! - nézett nagyot a gróf.

- Méltóságos uram, kénytelen vagyok protestálni.

- Quo jure, domine?

- A helytartósági tanács generális végzése szerint csak a városnak van joga a közrendet háborító szolgát megfenyíteni. A katonaságnak itten semmi keresete nincs.

- Szeretném én azt a végzést látni, spektábilisz.

- Tessék parancsolni, méltóságos uram - nyújtott át a városkapitány egy pecsétes papirost.

- Tévedés ez, domine - adta vissza a gróf az átfutott írást. - Ez csak azon renitensekre vonatkozik, akik a városi éjjeliőröknek nem engedelmeskednek. A sebes hajtás pedig nem éjszaka történt, hanem délelőtt.

- De bocsánatot kérek, szemtanúk állítása szerint olyan köd volt, hogy az éjszakának számít.

- De én, mint a szent korona tagja, a cselédemmel azt csinálok, amit akarok.

- Méltóságod igen, de a katonaság nem. Azellen én a törvény nevében tiltakozom.

- Én pedig fellebbezek a helytartó tanácshoz.

- Tudomásul veszem. Azonban a katonai megcsapatást addig fölfüggesztem, s ha kell, karhatalommal is megakadályozom.

- Sose fárassza magát, domine, megvárjuk a helytartó tanács döntését. Kelj föl, fiam János!

János addig azt a taktikát követte, hogy mikor a városkapitány beszélt, akkor fölkelt, mikor a gróf érvelt, akkor visszafeküdt. De most már végérvényesen függőleges helyzetet vett föl, s csak aziránt voltak kétségei, hogy testi erejével a hajdúkat támogassa-e vagy a katonákat. A bakák tudniillik úgy gondolták, hogy ha már verekedni rendelték ki őket, és a törvény elvonta előlük a kocsist, akkor a hajdúkon kell kimutatni a virtust. Össze is akaszkodtak velük, János azonban kénytelen volt a semlegesség terére lépni, mert a gróf rászólt:

- Takarodj innen, fiam, János, a lovakhoz. Az alkotmányos tényezők harcához neked semmi közöd. Hanem azt ne felejtsd el, hogy mától fogva adósom vagy huszonöt bot kiállásáig.

Szegény feje akkor se felejthette volna el, ha akarta volna, mert minden fertály esztendőben törvénybe idézték. A városkapitány fölírt, a helytartóság leírt, helyszíni szemlét rendeltek el, ködszakértőket küldtek ki, tanúkat fogtak inkvizíció alá, előállították a pereces kofát, kurrentálták a részeg csizmadiát, új törvényeket hoztak, régieket eltörültek - s ez csak a polgári közigazgatás volt. Vele párhuzamosan fejlődtek a hadügyi bonyodalmak is, mert a katonaság se hagyta a jussát, s az mindig Bécsben kereste az igazságot.

Telt-múlt az idő, János éppen olyan sebesen hajtotta a lovakat, mint azelőtt, de hogy az esztendők még sebesebben haladtak, egyszer beállított a grófhoz:

- Méltóságos gróf úr, házasodni szeretnék.

- Nem ellenzem, édes gyerekem.

- De a méltóságos gróf urat kérném násznagynak.

- Vállalom, kedves fiam.

- De szeretném előbb az adósságomat leróni.

- Nem lehet, fiam, meg kell várni, mit mond a törvény. De attól házasodhatsz, fiam, tudom én, hogy becsületes ember vagy, nem viszed el az adósságod a másvilágra.

A részeges csizmadia megkerült, de a pereces kofa meghalt, s János újra meginstálta a grófot.

- Méltóságos gróf úr, keresztelőre készülünk.

- Nem baj, fiam, csak fiú legyen, megint háborút jövendölnek az újságok.

- De méltóságos gróf urat kérném komának.

- No, még csak az kellene, hogy ne engem kérj!

- Hát az a kis adósság?

- Mindennek eljön az ideje, fiam, János.

Kezdett már deresedni a János üstöke, Dessewffy József gróf pedig miután nemes életét elfogyasztotta az ősi alkotmány védelmében, kezdte a testamentumát szerkeszteni, mikor megint beállított hozzá a János.

- Méltóságos gróf úr, úgy nézem én, hogy hiába várjuk mink az igazságot.

- Micsoda igazságot, lelkem?

- Hát a megcsapatásom irányában.

- Ami késik, nem múlik, fiam. A héten kaptam értesítést, hogy most már a kancelláriánál van a dolog. Majd... ne félj... aki rendes ember...

A többit elköhögte szegény öreg gróf, mert úgy süvöltött belőle az asztma, hogy rossz volt hallgatni.

- Nem jó lesz ez így, méltóságos gróf úr - csóválta a fejét János. - Szabad velünk az Isten, egyikünket is elviheti, másikunkat is, aztán kinek számolok én el akkor, ha, teszem azt, a méltóságos gróf úr... el találna múlni.

Már akkor csukladozott egy kicsit a János hangja. A gróf eltűnődve veregette a teknősbéka hátából faragott tubákos pikszist, amelyet még legénykorában adott neki emlékbe valami francia dáma.

- Igazságod van, fiam, János. Jó az, ha az ember idejekorán rendbehozza a földi dolgait. Majd kigondolok valamit, hogy a törvény sérelme nélkül eleget tehessünk az erkölcsi világrendnek.

Azt gondolta ki, hogy a *megyei* hajdúkkal mérette rá Jánosra a huszonötöt, amire a városkapitány is csak helyeslőleg bólinthatott le a mennyei kancelláriából. Mert a megye, az mégiscsak más, mint a katonaság, az édes közanyja mindnyájunknak.

Az öregnek különben nem tört csontja, a vármegye hajdúja kíméletesen kezelte a mogyoró-favonót, s ha mi kis sajgást érzett volna is János, azt megváltotta a gróf huszonöt aranya.

- Ecce! - mosolygott az öreg méltóságos fáradt mélabúval, mikor az erkölcsi világrend helyre-állíttatott - milyen hasznos intézet a vármegye! Hogy ez az izgága Kossuth mégse akar neki békét hagyni!

Ezt a legöregebb fiának mondta. Aurél grófnak, a konzervatív publicisztika X. Y. Z.-jének, akit kortársai a *magyar Juniusnak* neveztek, és a *fontolva haladó* jelzővel ékesítettek.

Régi lakásügy

Százegynéhány esztendővel ezelőtt a leggazdagabb szegedi ember valami Csirigán Spiridion nevű görög boltos volt. (Tudnivaló, hogy abban az időben az egész Alföldön görögök voltak a zsidók.) Mivel a *ragadványnév* már akkor is divatban volt - ezt a divatot alighanem még Ázsiából hoztuk magunkkal -, az érdemes görögöt Disznó Csirigánnak hívta az egész város. Már hogy milyen karakterbéli tulajdonságaival érdemelte ki ezt az epitetont, azt én meg nem tudom mondani, s mivel az száz esztendő múltán úgyis igen mindegy mindnyájunknak, maradjunk abban, hogy disznó gazdagságából eredt a ragadványneve.

Amikor a boltosságból kigazdultan visszavonult Csirigán a palánki házába, azt beszélték róla, öreg napjaiban azzal mulatja magát, hogy szeleli a pénzét. Mert annyi volt a *sájnforintja,* hogy mind rakásra penészedett a vasládákban. Azért szakajtóval hordta le a görög az udvarra, s ott úgy szelelte, ahogy a szegény ember a búzát szokta. (Tudniillik abban az időben még szegény ember volt az, aki búzát szelelgetett.)

Nem is lett volna a magános öreg kalmárnak semmi baja a világon, ha két szomszédjával meg nem verte volna a jó Isten. Két fecskefészekformájú sárviskó tapadt a Csirigán udvarházához. Az egyik gulibában lakott Szépenlépő Tatár Pál lakatos, a másikban pedig Ösze Kun Demeter kovács. (Mindkét nevet megtalálhatja az egykorú adólajstromokban, aki jól keresi. Ha valaki nem találja meg, magára vessen.) Ösze kovács volt a felső, Tatár lakatos az alsó szomszéd. Mind a keltő szorgalmas, derék, jóravaló mesterember, akivel az égvilágon senkinek se volt baja, csak az öreg Csirigánnak. Neki se egyéb, csak annyi, hogy a lakatos is, a kovács is egész nap kalapált, s attól őneki soha nyugta nem lehetett. Akármelyik zugába vette be magát a sok szobájának, mindenhová beférkőzött a műhelyek muzsikája.

- Derék ember a kovács, kipp-kopp-kopp, nem pihen a kalapács, kipp-kopp-kopp - hallatszott a kovácsműhely felől napkeltétől napáldoztáig.

Amire a lakatosműhely szakadatlanul azt csengte-bongta vissza:

- Itt a gazda lakatos, kling-klang-klang, mikor kormos, takaros, kling-klang-klang!

(Az olvasó pedig itten ne vesse közbe, hogy ez merő kitalálás, mert én azt nem tudhatom, hogy száz esztendővel ezelőtt miképpen feleselt a lakatosműhely a kovácsműhellyel, pláne kis iskolásoknak való versben. Tessék elhinni, van ez olyan hihető, mint a világháború idején voltak az „illetékes helyről vett" megnyugtató nyilatkozatok, amiket pedig készpénzül méltóztatott fogadni. Az én hitem szerint a lakatosműhelyek és kovácsműhelyek muzsikája száz esztendővel ezelőtt is éppen olyan volt, mint ma. Aki nem hiszi, álljon meg a lakatos vagy a kovács műhelye előtt, és szóról szóra ezt a muzsikát fogja hallani, amit én föntebb lekottáztam. Legföljebb egy kis forgalmi mellékzöngéje támadt azóta.)

Egyszóval szép muzsika ez nagyon annak, aki szereti, de Csirigán nem szerette. Szalajtgatta is a *pedinter*jét - ez is szép alföldi magyar szó ám. *Bedienter* alatt keresendő a német szótárban - hol az egyik, hol a másik szomszédjához, hogy hagyjanak föl azzal a förtelmes kalapálással, míg szépen vannak; mert ha ő egyszer kijön a béketűrésből olyan csúfot tesz velük, hogy azt meg nem köszönik.

- De nagy úr az úr, adjon egy garast - ütött az üllőre Ösze kovács akkorát, hogy csak úgy rezsgett bele a *cigánybolha*, ahogy magyarkovácsul a szikrát hívják.

- Mondd meg a gazdádnak, fiam, cseréljünk mesterséget - üzente vissza Tatár lakatos is. - Bizony én is jobban szeretnék bankót lapátolni, mint vasat kalapálni.

Hogy szép szóval nem boldogult, vitte panaszát a görög a két kormos képű ember ellen a városházára. Sok őneki a jó embere a magisztrátusbéliek közt, majd segítenek azok őrajta.

De hát azok csak a nyakukat csavargatták, és nem tudtak egyéb tanácsot adni, mint hogy vegye meg a görög azt a két rossz putrit, és veresse szét őket.

- De nem adják ám a trifurciferek!

- Hát akkor vegye kend a házát a hátára, jó ember, és vigye ki a Tisza-partra a zsidó utcába - nevette el magát a főbíró, Miller Sebestyén -, ott úgy sincs egyéb szárított halnál, az pedig nagyon csöndes teremtés.

Akkor aztán azt találta ki a görög, hogy megrakta a zsebét aprópénzzel, kiállt a háza elejbe, s útját állta mindenkinek, aki a kovácshoz vagy a lakatoshoz igyekezett:

- Ugyan, atyámfia, keressen kend magának rendes kovácsot, rendes lakatost, ne menjen ezekhez a kontárokhoz, inkább én fizetem a munkadíjat.

Az atyafiak, persze, elvették a garaskát, és a görög látta, hogy ez rossz üzlet lesz, mert ha ő fizet, akkor az egész város a lakatossal akarja megcsináltatni a rongyos ködmönt is, és a kováccsal megtalpaltatni a lyukas csizmát is, de patkóért, lakatért mégiscsak a szomszédokhoz mennek, s a nevetés még a nagy kalapálásból is kihallatszik.

Akkor aztán azt gondolta el a bolond Csirigán, hogy ha a garas nem segített, majd segít a forint. Kidoboltatta a piacon, hogy száz forinttal hálálja meg, ha valaki tanácsot tud neki adni, hogyan szabadulhatna ő meg a két szomszédjától.

Száz forint olyan nagy pénz volt akkoriban még sájnban is, hogy némelyik szegény ember egész életében se látott annyit egy rakáson. (Hiszen a népmeséinkben is ez a legnagyobb summa. Ezután már csak egy kád arany következik.) Nem lehet csudálni, hogy a lakatos meg a kovács még aznap beállítottak műhelyzárás után a Csirigán-portára azzal, hogy jó szomszédok gyanánt, kérőbe jöttek ők, mert már látják, hogy nincs maradásuk a mostani helyükön, nem lehet a Csirigán szomszéd nagy eszén túljárni.

- Nos, nos? - ragyogott föl a görög kövér ábrázata.

- Eltökéltük, hogy elhurcolkodunk ősi portánkból mind a ketten a magunk jószántából - vallotta a kovács.

- S nagyon megköszönnénk, ha nekünk adná az úr a hurcolkodásra azt a száz forintocskát.

- Menjetek, fussatok, szaladjatok, egy percet se maradjatok, ebben a nyomban elhurcolkodjátok! - biztatta őket a boltos, s azonnal kifizette nekik a *lelépési díjat*.

Megígérte a két ember, hogy mire kireggellik, nyomuk se marad a régi portán. Csirigán pedig bizonyos volt benne, hogy a két szomszéd nem olyan ember, hogy ne állná a szavát. Nem is tudott egész éjszaka aludni az örömtől, reggel felé pedig, mikor elszundított volna, egyszerre köszöntött rá a szokott gonosz muzsika:

- Derék ember a kovács, kipp-kopp-kopp, nem pihen a kalapács, kipp-kopp-kopp!

- Itt a gazda lakatos, kling-klang-klang, mikor kormos, takaros, kling-klang-klang!

Csirigán kiugrott az ágyból, és esze nélkül szaladt az ablakhoz. Hát nem tartotta volna meg a szavát az a két mordályégető?

Megtartotta az, kiköltözött mind a kettő. Szépenlépő Tatár lakatos az Ösze Kun kovács házába hurcolkodott, Ösze Kun kovács pedig a Szépenlépő Tatár lakatosába.

Magyar nyelvmester Bécsben

A magyar sajtó története Táncsics Mihály néven ismeri, de százegynéhány évvel ezelőtt a rendőrség Stancsics néven tartotta nyilván mint gyanús elemet. Úgy féltek tőle, mint a tűztől, mert borzasztó felforgató ember volt. Például egyszer azzal állított be Boráros hoz, a híres pesti városbíróhoz, akinek impériuma alá tartoztak az időben az elemi iskolák is, hogy ő inasiskolát akar csinálni Pesten. A városbíró nagyot nézett. Hivatalánál fogva sok mindenféle fantasztával volt már dolga, de ilyen megkeveredett emberrel még nemigen találkozott.

- Kiféle, miféle kend? - vallatta a peregrinus formájú, nem nagyon divatosan öltözött kócos embert, akinek gubancos szakállát már csipkedni kezdte a dér.

Ami a mifélét illeti, a torzonborz embernek volt miben válogatni. Fele úton volt a harminc és negyven közt, s legalább tíz életpályára tekinthetett vissza. Volt béres, favágó, kocsis, kukoricacsősz, harangozó, falusi kosta, takácslegény, nagyúri házak nevelője, jurátusok csizmapucolója és szótárkészítő. De ő a tizenegyedik foglalkozást vallotta magáénak.

- Magyar író vagyok.

A városbíró egy kicsit megenyhült, és elmosolyodott. Hja, magyar író! Hát persze hogy annak nem úgy szolgál az esze, mint más rendes embernek.

Stancsics előgombolta az írásait. Tessék, huszonnégyéves korában beíratkozott a gimnázi-umba, s azóta nemcsak azt végezte el, hanem a tanítóságot is kitanulta Budán.

- Jó, jó - bólogatott a városbíró -, de hát tud kend magyarul írni?

A kérdés nem volt egészen indokolatlan. Akárhány híres iskolában olyan német vagy tót ember tanította a magyar nyelvet latin könyvből, aki egy szót se tudott magyarul, ha a könyvet letette a kezéből.

Stancsics erre is tudott kádenciát. Most már könyvet gombolt ki a ruhájából. Az volt a címe: Magyar és német beszélgetések.

- Ezt én írtam, tessék megnézni az úrnak. A József nádor gyerekei is ebből tanultak meg magyarul. Még akkor nem volt elkobozva a könyv.

- Hát aztán mért kobozták el? - füttyentette el magát a városbíró.

- Azt a palatinus úr őfensége tudja. Egyszer kivette a gyerekek kezéből a könyvet, és úgy mondják, valami olyast talált benne, amit veszélyesnek talált a haza nyugalmára.

- Hm, hm - csóválta a fejét Boráros, és felnyitotta a nyelvkönyvet. De mindjárt be is csukta, és visszaadta a szerzőnek. Azon az állító mondaton akadt meg a szeme, hogy: minden ember egyenlő. Ez ugyan mondatnak egészen kifogástalan mondat lehet még magyar nyelven is, de veszedelmesnek még németül is veszedelmes.

- Mondja el kend röviden, mit akar.

- Én szobát kérnék az iskolaépületben, hogy én ott összegyűjthessem vasárnaponként a pesti inasgyerekeket, és ingyen taníthassam őket.

- Az inasokat? - húzta fel a szemöldökét a városbíró. - És mire akarná kend a pesti inasokat tanítani?

- Magyar beszédre - vetette szét a két karját a peregrinus. - Mily szép volna az, ha Pesten magyar beszédet is lehetne hallani az utcán!

Boráros nemcsak tanult, művelt férfiú volt, hanem igen értelmes ember is. Hogy a palatinus magyarra taníttatja a gyerekeit, azt még csak megértette valahogy. A nagyuraknak néha különös passzióik vannak, de azoknak nem árt meg semmi. A palatinus gyerekei majd csak megélnek valahogy akkor is, ha magyarul beszélnek. De aki olyanokat képes kigondolni, hogy a pesti utcán magyarul beszéljenek, azzal csakugyan kíméletesen kell bánni, ha máskülönben ártatlan ember. S mivel Borárosban sok volt az emberség, nem a hajdúival kényszerítette visszavonulásra a peregrinust, hanem ő maga tologatta ki mosolyogva az ajtón.

A népírót azonban nagyon elkeserítette a kudarc. Nem is ment addig haza - valahol az Orczy kert körül lakott akkoriban, Rousseau filozófiájával és saját maga által termelt krumplival táplálkozván -, míg egy kis panasszal nem könnyített a lelkén. A Beimel-nyomdába is benézett. Heckenasthoz is, Kiliánhoz is, a két kiadóhoz - mindenüvé, ahol egy kis trécselésre össze szoktak ülni az írók. Talált is részvevő kebelt, Garay János is segített neki búsulni, Kunoss Endre is, a két költő. De a prózaírók már akkor is huncut emberek voltak, különösen a szerkesztők, akik a hetilapokban mélabúról és színes divatmellékletekről gondoskodtak hazánk szebblelkű leányai számára. A népíró bejáratos volt minden szerkesztőségbe, sőt néhol szívesen is látták. Különösen, ha Bajzát vagy valamelyik akadémikus literátort kellett kikészíteni. A jóhiszemű, naiv népírót neki lehetett ugratni magának Széchenyinek is, csak alkalmas jelszót kellett tüzes taplónak a fülébe dugni. Mikor azonban a szilaj harcos egy pár cipőre való honoráriumot kért, legfeljebb egy cipóra valót kapott.

Most azonban a *Rajzolatok* szerkesztője jó tanáccsal fizette ki.

- Elhibáztad a dolgot, Miska barátom. Nem Pestet kell megmagyarosítani, hanem Bécset.

- Bécset?

- Persze. Pest aztán magától is utánamegy Bécsnek.

- De hát ki akar Bécsben megmagyarosodni?

- Mindenki, barátom. Futár hozta a hírt, hogy a bécsiek mind meg akarnak tanulni magyarul, s egy ezüstforintot fizetnének egy óráért, ha alkalmas magyar nyelvmestert találnának.

A peregrinus másnap már útban volt Bécs felé. A tél korán befogott, november közepén már hó borította az országutakat, majd két hét beletelt, mire Stancsics népíró meglépte az utat. De életének ez volt a legszebb útja. Ezüstforintosok csikorogtak a lába alatt nappal, és ezüstforintosok csillogtak rá a téli égről éjszaka. Minden órára egy ezüstforintot! Reggel hatkor már munkába lehet venni a koránkelő bécsieket. Délig hat ezüstforint. Este hétig, egyórás ebédszünettel, megint hat forint. Egy esztendőre csak háromszáz napot számítva, a többit leütve az ünnepekre, háromezerhatszáz forint ezüstben, vagyis nyolcezer váltóforint. De hát el lehet ennyi rettenetes pénzt költeni? Talán. A népíró először Julcsára gondolt, a húgára, aki Hollner mézeskalácsoséknál szolgált Fehérvárott. Egyszer tíz forintot kért tőle kölcsön, s megesküdött neki, hogy mindjárt visszafizeti a pénzt, mihelyst megírja a szülővármegye, Veszprém monográfiáját, s Heckenast úr ád érte ötven forintot. Sajnos, Heckenast úr nem akart belemenni ilyen nagy üzletbe, s Julcsa öt év óta hiába várja a tíz forintját. Nos, most majd megkapja kamatostól. Igen, az lesz az első, hogy kiházasítja a húgát. Házat is, földet is vesz neki. Aztán jön az öccse, Jancsi, aki paszomántossegéd Pesten. Eddig csak azzal mutathatta ki iránta való szeretetét, hogy neki olvasta fel először a magyar hon üdvét célzó rajzolatjait. Most műhelyt vagy boltot fog neki venni, válasszon, amelyiket akarja. De mi lesz aztán a többi pénzzel? Talán a szülőfalujában, Ácsteszéren kellene egy ispotályt építtetni? Aztán az izsáki iskolára is gondolni kellene, ahol segédtanító volt, két elemi végzettséggel, tizennyolc éves korában, s egy könyvet talált a kántor gerendáján, amelyből megtudta, hogy van egy Afrika nevű világrész is, s azt olyan emberek lakják, akiknek fekete a bőre. Igen, ezzel az iskolával

okvetetlen csinálni kell valamit. Az izsáki gyerekeknek nincsen olvasókönyvük, hanem minden tanuló elviszi hazulról az imádságos könyvet vagy a kalendáriumot, s abból tanulnak meg olvasni egyenként, addig a többi birkózik vagy pandúrt és zsiványt játszik a szalmásistállóban. No, az nagy öröm lesz Izsákon, ha ő minden gyereknek egyforma olvasókönyvet vesz - ilyen iskola tán még nem is volt az Alföldön. De még akkor is tömérdek pénze marad. Örökáron megveheti a krumpliföldet az Orczy kert mellett. Aztán... aztán... talán azt a mellényt is vissza lehetne váltani, aminek az árából egyszer Vörösmarty Mihályt jóllakatta...

Pesti deák volt akkor, innen-onnan tíz esztendeje lesz már, ötödikes gimnazista, de szakállas, bajuszos. Egyszer óra közben egy felsőbb osztályos deák szaladt utána, Szalay László nevezetű.

- Miska bácsi - lobogtatott előtte egy szürke papírtáblás könyvet -, megvan-e már ez magának?

- Mi az, öcsém?

- Ez a *Zalán futása,* Miska bácsi.

- Nem, öcsém, az nincs meg, de már olvastam. Greguska tisztelendő úr ideadta elolvasni az övét.

- Vegye meg, Miska bácsi, az Isten is megáldja. Csak öt váltóforint az ára.

Az öreg diák elnevette magát.

- Hát van ennyi pénz a világon, öcsém?

Szalay László felsőbbosztályos ifjú deák nagyon elszomorodott.

- Vörösmarty Mihálynak kellett volna a pénz. Nincs neki miből megebédelni.

- Nincs? - mosolyodott el az öreg deák. Azon mosolygott, hogy ő már két napja nem ebédelt; de ezt nem mondta, csak megrántotta a szép fekete mellénye alját. - No, ha erre a mellényre ad a zálogos egy ebédre meg egy vacsorára valót, akkor megveszem a könyvet, és jóllakhat Vörösmarty Mihály.

Jól is lakott, mert akadt olyan zálogos, aki méltányolta a mellényt. Igaz, hogy olyan is volt a mellény, amilyent még nem szült szabóipar. Egy ácsteszéri takácslegény volt annak a gazdája valamikor, Kertész János nevezetű, aki a katonafogdosás elől kiszökött Angliába, s húsz esztendeig ott inaskodott egy nagy úrnál, természetesen frakkban. Húsz esztendő múlva erőt vett rajta a honvágy, visszahozta a falujába, mégpedig frakkostul. Itt Mr. Kertész söprűkötői pályára lépett, s mivel a söprűkötés és a frakkviselés közt összeférhetetlenség esete forog fenn, Mr. Kertész levágta a frakk farkát. A Stancsics-gyerek pedig, mint élelmes ember - abban az időben takácsnövendék - megvette és mellényt varratott belőle magának, aminek csodájára járt az egész falu. Mert az sohase lett tarkás, és sohase vörösödött ki, mint amit az ászári görög boltos árult, hanem mindvégig fekete maradt, mint a bogár, még akkor is az volt, mikor a pesti zálogoshoz vándorolt, hogy a *Zalán futása* költője ebédet rendelhessen magának valamelyik csapszékben.

Hát azt szerette volna nagyon a peregrinus, ha a bécsi ezüstforintokból a maga számára is kiszoríthat annyit, hogy ezt a csodamellényt kiválthassa a rabságból.

Azonban előre nem látott akadályok merültek fel. Bécsben nagyobb volt a rend, mint ahogy a peregrinus gondolta.

Mivel nem kiálthatott be minden kapun, hogy itt a valódi magyar nyelvmester, hirdetni akarta magát egy bécsi újságban. Ott azonban azt mondták neki, hogy a hirdetést meg kell fizetni. De fizetés ellenében is csak úgy veszik fel, ha a rendőrség megadja a nyelvmesterségre a licencet.

A rendőrség azt mondta, hogy ő megadni megadja, de először bizonyítsa be a Herr Schriftsteller, hogy tud magyarul. Azt pedig azzal bizonyítja be, ha írást ad neki róla Márton József professzor úr, aki a bécsi egyetemen magyar nyelvet tanított volna, ha lett volna kinek.

Márton professzor egy kis dörmögés után ki is adta a testimoniumot, de a mariahilfi rendőrség húzta-halasztotta a licencet. Valósággal kirabolta a peregrinust. Mindennap tizenkét ezüstforinttól fosztotta meg! Február végére már kilencszáznégy ezüstforint vesztesége volt. Mindig ezt számítgatta, ahogy a Kärtnerstrassén hányta a havat, lényegesen kevesebb napidíjért, mint amennyire mint nyelvmester számított. S ezt számítgatta azokon a napokon is, amikor a magyarok istene rosszkedvű volt, és nem adott hánynivaló havat a bécsieknek. Ilyenkor a peregrinus a könyvkirakatokat meg a virslikirakatokat nézegette, néha magányosan, néha mecénásával, akit Bíró Miklósnak hívtak, s valahonnan Erdélyből peregrinált Bécsbe. Mecénássága abban állt, hogy pipája volt neki, s azt a bécsi kirakatok előtt felváltva szívta Stancsics Mihály magyar népíróval.

Tavasz felé azonban rámosolygott az ég a peregrinusra. Igaz, hogy a hó elolvadt, de Kleener gombkötő üzent érte, hogy neki nyelvmesterre volna szüksége. Fizetni ugyan nem fizet egy ezüst forintot óránként, hanem mindennap megebédelteti a nyelvmestert.

Stancsicsnak felragyogott a szeme. Mégiscsak sikerülni fog Bécset megmagyarosítani!

- Gut Morgen! - köszönt be a gombkötőnek.

- Adjon Isten - köszönt vissza a gombkötő. - Beszéljen csak velem magyarul, barátom, az Isten tüze pusztítsa el azt is, aki a német szót kitalálta!

- Hát nem magyar nyelvmester kell az úrnak? - képedt el a népíró.

- Dehogynem! Olyan magyar nyelvmester, aki engem a német írásra, olvasásra megtanítson, mert nem tudom rendesen kiállítani a számlákat a kuncsaftoknak, és ezért mindig becsapnak ezek a rőzsérevaló bécsiek.

Így aztán se Julcsa nem kapott házat, se Jancsi műhelyt, s Táncsics Mihály sohase bírta kiváltani a mellényt, amelynek majdnem olyan különös volt a pályafutása, mint a gazdájának.

A Duna a Tiszán

Innen-onnan száz esztendeje, hogy a *Duna* először megnyergelte a Tiszát. Tudniillik a Duna nevezetű gőzhajó, amelyiken Széchenyi István nevezetes tiszai tanulmányútját megtette.

Ez a tanulmányút - 1833 nyarán - beletartozik a magyar történelembe, s a legnagyobb magyar életírói eléggé méltatták is már. Maradt azonban a históriai út szegedi stációjáról olyan följegyzés is, amiről eddig nemigen tud a nyilvánosság, pedig nincs minden érdekesség nélkül. Névtelen szerzője valamelyik szegedi piarista lehetett, aki annak idején szemtanúja volt a szegedi látogatásnak, mégpedig jó szemű tanúja. Tisztában volt vele, hogy a halhatatlan vendégnek minden lépését érdemes följegyezni.

A krónikaíró szerint Széchenyi nem annyira váratlan, mint inkább hirtelen érkezett Szegedre. Várni már augusztus elején várták, mert olvasták a *Jelenkor*ban, a Széchenyi lapjában, hogy a gróf a Duna-torkolattól gőzhajón akar feljönni Szegedre. De hát nem jött, akárhogy várták, és így hiába esett az a szép köszöntő beszéd, amit neki szánt Miskoltzy spektábilisz. (Aljegyzője volt a városnak, máskülönben nagyon rendes viseletű fiatalember, csakhogy nem restellt a pesti újságokba is irkálni, és még a nevét is alája tette a *theátromi levél*nek.)

Történt azonban szeptember 3-án délelőtt, hogy főtisztelendő Gruber Nep. József, a kegyes oskola igazgatója, kiment egy kicsit szellőzködni a vízpartra. Látja ám, hogy a sörházkaszárnya előtt nagyon sokadoznak a népek, és igen néznek lefelé a Tiszán.

(A szó köztünk maradjon: ez a „nagy sokaság” szöget ütött a fejembe. Most se nagyon sokadozik a szegedi nemzet a Tisza-parton, hát mi keresnivalója lett volna ott száz esztendővel ezelőtt? Megnéztem az *Örök naptár*ban, milyen napra esett abban az esztendőben szeptember 3. Hát szerdai napra esett: hetipiac volt.)

Egyszóval csakugyan sokadoztak a magyarok, s Gruber főtisztelendő úr fölkérdezte őket:

- Mit szömlélködnek kendtök, embörök?

Megmutatták neki, hogy valami csoda úszik víz ellen a Boszorkány-sziget felül. Olyan, mintha hajó volna, de hajó nem löhet, mert nem vontati senki. Aztán mög kéménye is van, s az úgy pipál, hogy az már nem csak, hanem ugyancsak.

Hát embörök, ilyet még nem látott az embör, mióta kétágú.

Gruber főtisztelendő úr se látott még ilyent, de mint olvasott férfiú, mindjárt tudta, miről van szó, s el is magyarázta a népeknek, milyen *elmemíves szerkeztetés* az a gőzhajó, és milyen *gépelye* van annak. (Nem érdektelen megemlíteni in parenthesim, hogy a barbár szittyák sokkal nagyobb flegmával fogadták az első gőzhajót, mint a művelt nyugatiak néhány évvel azelőtt az első vasutat. Például mikor Potsdamba befutott az első gőzmozdony, s a hivatalból jelenlevő rendőrfőnök meglátta a prüszkölő és füstokádó masinát, eszeveszett kiabálással nyargalta be a várost:

- Meneküljön, aki tud! Itt a veszedelem!)

A magyarázatba beledurrantott a gőzhajó tarackja: három üdvlövéssel köszöntötte a várost. El lehet képzelni, mekkora lett erre a csudálkozás, sőt némely részen az ijedelem is. Aki rác volt a szájtátók közt, azt arról lehetett megismerni, hogy mind keresztet vetett ijedtében. A mi fajtánkat nem ilyen ijedős bordában szőtték. Amikor közelebb ért a hajó, ki lehetett venni, hogy a parton versenyt futnak vele az alsóvárosi legények, jókedvű nyihározással, ki gyalog, ki

lóháton. És ki lehetett venni azt a torzonborz férfit is, aki a hajóról a kalapját lengette a part felé: az volt Széchenyi István.

A *Duna* körülbelül ott kötött ki, ahol most Klebelsberg miniszter úr építteti az egyetemi klinikákat, és a grófot Gruber főtisztelendő köszöntötte az első istenhozottal, s mindjárt meghívta ebédre is a kegyes atyákhoz.

- Már csak egy kis hirtelen-hamar-jóra, mert nem voltunk fölkészülve a méltóságos gróf fogadására.

Széchenyi szívesen fogadta a meghívást maga és hajóskapitánya nevében, s ahogy a nagy sokaságot látta, szokása szerint mindjárt felhasználta az alkalmat a tanításra. Elmondta, mi az a gőzhajó, hogy dolgozik az, mi a haszna, aztán megkérdezte az embereket, mit szólnak hozzá?

Hát mit szóltak volna? Azt szólták, amit ilyenkor mondani illik. Huncut portéka. Szép kitalálás. Jeles szerzet. Mindössze egyetlen egyéni vélemény hangzott el. Egy palánki magyar azt mondta:

- *Úgy kapari a kereke a vizet, mint a kutya.*

Azalatt Gruber igazgató úr szétszalajtotta az örömhírrel a fiatal piaristákat a városban, s meghívta ebédre a helyi notabilitásokat. Két nagyra menendő fiatalember is volt köztük, egyik Klauzál Gábor hites ügyvéd, a másik egy fehér dolmányos dzsidáskapitány, Kiss Károly, a főbíró fia, az Auróra novellaírója, később első szegedi tagja az Akadémiának. A többi úr csupa magisztrátusbeli volt, „elülülők" és „alelülülők".

A szegedi urak szívből megvivátozták ugyan a grófot, de úgy maguk közt *csekélylették* egy kicsit. Mert külsőre nem mutatott olyan gigászt, mint Wesselényi Miklós, középtermetű, nem nagyon vállas ember volt, és cigánybarna arca nem különösen magyar jellegű. Maga mesélgette többször, hogy a Tisza mentén csak akkor hitték el neki, hogy mégis magyar ember, ha megduplázta a porciót a marhapaprikásból, és leöntött rá egy meszely homoki vinkót. Pedig annak akkor olyan veszett híre volt, hogy ha ökörbe öntenék, úgy meghidegülne tőle a vére, hogy hal gyanánt lehetne megenni a húsát pénteken.

Hát a gróf a piaristáknál is bebizonyította, hogy mégiscsak magyar ember. Kétszer szedett a halpaprikásból, és kegyelmet talált színe előtt az atyák szívnyitogató bora. (Azt nem a homok termette.) „Aztán szivarra gyújtottak, és igen nyájas és szellemdús társalgás indult meg az urak közt."

(Itt megint bele kell köhögnöm egy kicsit a memoárba. Széchenyi nem *szivarra* gyújtott, hanem *cigarró*ra, mert még akkor ez volt a becsületes neve a saját bőrébe takart dohánytekercsnek. Helmetzy szerkesztő úr ugyan - ez volt az a híres nyelvújító, „aki a szavakat elmetszi" - megpróbált magyar nevet adni az indigenának, elnevezvén azt *szipá*nak, de ezen nagyon fölbosszankodott Vörösmarty. Miért *szipa*, mikor az vénasszonyt jelent? Azért *szipa*, mert *szipá*kolják - fűzte tovább a polémiát Helmetzy. - Az nem igaz, a tubákot igen, azt szipákolják, de ezt szívják - felelte Vörösmarty -, tehát legyen a neve *szivar*. Ez megint a finom ízlésű Császár Ferencnek nem tetszett, mert *var*on végződik, az pedig igen póri dolog, hanem inkább legyen *szivola*, mert ebben a szóban költészet van és kéjgyönyör. Széchenyi maga is nyelvújító volt ugyan - az *ön* szót is tőle kaptuk a durva *kend* és a rideg *maga* helyett -, azonban a *szivar*t egy darabig ő se tudta bevenni, hanem cigarrónak nevezte.)

Tehát cigarróra gyújtottak az urak, és megindult a refektóriumban a nyájas és szellemdús társalgás. A főbíró elmondta, hogy a tavaszon cserkészgetett a Makkos erdőben, és őzet lőtt, amiről csak közelről derült ki, hogy nem őz volt, hanem a Gacsi cigány purdéja. A főbíró elítélte magát tizenöt forintra, mert vagy főbíró az ember, vagy nem, s ebből nyaralt ki a cigány

famíliástól. Most, havi búcsúkor azonban beállított a főbíróhoz, aki igen dühösen fogadta, mert azt hitte, hogy zsarolni akar az akasztófáravaló. Pedig dehogy akart, nagyon jó szándék vezette a jámbort: azt jelentette be, hogy van neki másik meglőni való purdéja is, azt is átengedi a nemzetes úrnak tizenöt forintért...

Aztán a gróf kezdett el anekdotázni, csakhogy oly különös anekdotái voltak, hogy azoktól az arca nevetett ugyan az embernek, de a szíve könnybe lábadt tőlük.

Például, hogy Fiumében, az egyetlen magyar kikötőben jár az angol kereskedő, Mr. Smith, aki nem tud, csak angolul. Tanácsolják neki, hogy ha itt boldogulni akar, akkor jó lesz megtanulni az ország nyelvét.

- De melyiket? - kérdi az angol. - A latint, a németet vagy a horvátot?

Fogalma se volt róla, hogy Magyarországon magyarul is lehet beszélni.

Minél tovább beszélt Széchenyi, annál mélyebb lett a csend. És mikor ő is elhallgatott, felállt a vicerektor. Karácsonyi Imre, hetvennégy esztendős aggastyán, és könnybe lábadt szemmel megsimogatván a vendég homlokát, így idézte az öreg Simeont:

- Most már elbocsáthatod, Uram, a Te szolgádat, mert szemeim látták, öreg kezeim megérintették annak homlokát, akit Te küldtél közénk világosságnak.

Ez után a jelenet után nem lehetett többet anekdotázni. Fölkeltek mindnyájan, és elkísérték Széchenyit a hajóra. A sarokról a gróf visszafordult, és gondolkozva nézegette a piaristák házát.

- Ottfeledett tán méltóságod valamit? Szaladjak érte vissza? - készségeskedett Gruber igazgató úr.

- Nem feledtem én semmit - mosolyodott el a gróf -, csak úgy vagyok, mint a kvártélyos huszár, aki mikor tovább marsol, megfordul a sarokról, és visszanéz az elhagyott kvártélyra, hogy máskor is odataláljon, ahol olyan jó dolga volt.

Mire a *Duna* fedélzetére értek, ott már egész sereg tisztelgő küldöttség várta Széchenyit. Mindenkihez volt jó szava. Külön is bemutatták neki Ábrahám Jánost, a leghíresebb szegedi *supert,* aki se rajzolni, se írni nem tudott, mégis olyan hajókat épített, hogy hírük volt az országban.

- Tudna-e ön ilyen hajót építeni? - kérdezte tőle tréfálkozva Széchenyi.

- Akár holnap, méltóságos uram, mert megnéztem töviről hegyire. Csakhogy amit én építenék, az erősebb lenne ennél.

- Az ám - biccentett Széchenyi -, de annyival nehezebb is lenne, és nem lehetne vele hajókázni a Dunán.

(A sógor nem szólt semmit, hanem egy esztendő múlva olvashatta Széchenyi a *Jelenkor*ban, hogy a szegedi hajóács a maga készítette hajóval a még akkor meg nem nyitott Vaskapu rettenetes szirtjei közt - lásd az *Aranyembe*r**t** - lement a Dunán Galacig, ami olyan bravúros tett volt, hogy még az *Augsburger* is megemlékezett róla.)

Amikor kibeszélgette magát a gróf a szegedi polgárokkal, mindnyájukat meghívta másnap reggelre hajókirándulásra Algyőre, mégpedig asszonyostul, lányostul. Este csak néhány kereskedő látogatását fogadta - csupa német és szerb emberét -, akiket arra akart rábeszélni, hogy vásároljanak Dunagőzhajózási részvényeket. Ennyire azonban már nem ment a lelkesedés, Szegeden egyetlen részvényt sem lehetett elhelyezni, amit később bosszúsan is emlegetett Széchenyi.

Másnap reggel fél négykor ágyúdörgés közt indult meg a *Duna* fölfelé vagy kétszázötven szegedivel. A Tisza két partján föl Tápéig legalább tízezer ember lobogtatta a kendőjét a soha nem ért látványosság örömére. A gróf szüntelen magyarázott egy ezüstgombos nádpálcával, amit valamelyik szegedi úr támasztott a hajó oldalához.

- Igen csinos - mondta Széchenyi. - Az angol urak is ilyent hordanak, nem olyan vademberes furkósbotokat, mint amilyeneket minálunk látni.

Délre már megint bent volt a hajó a szegedi Tiszán. A kikötőhelyen. Széchenyi magasra emelte az ezüstgombos pálcát:

- Uraim, kellemes utunk véget ért, és ki tudja, jövünk-e még így össze valaha? Kié ez a pálca? Szeretném tulajdonosának visszaszolgáltatni.

A közönségből előlépett Osztrovszky József *választott polgár* - így hívták akkor a városatyát -, és meghajolt Széchenyi előtt:

- Méltóságos gróf úr, a bot az enyém, de nagyon boldog volnék, ha azt az első szegedi gőzhajózás emlékére megtartani méltóztatnék.

A gróf vonakodott egy darabig, de végre elfogadta a pálcát, levitte a kabinjába, s felhozott onnan egy karneolköves aranygyűrűt.

- Kedves barátom - mondta Osztrovszkynak -, a keleti népek csak ajándékért fogadják el az ajándékot. Mi is kelet népe vagyunk, viselje ön ezt a gyűrűt e szép nap emlékére.

Ebéden Babarczy alispánéknál volt Széchenyi, ebéd után a városban nézett széjjel, amiben azonban, megmondta őszintén, nem nagy öröme volt. Különösen a poros, szennyes, piszkos piactér keserítette el, amivel Miskoltzy spektábilisz sohase dicsekedett el a pesti lapokban.

- Látja, kérem - mondta Széchenyi ironikusan a polgármesternek -, mennyivel okosabb volna, ha ezen a huszonhat holdas pusztaságon kolompárt termelnének!

Senki se álmodta még akkor, hogy ez a pusztaság száz év múlva az ország egyik legszebb kertje lesz, és a Széchenyi nevét viseli, aki márványba öltözve néz rajta végig...

Este a kaszinó vendége volt a gróf, s bár forrásom nem mondja, biztosra vettem, hogy erről a vigadozásról valami nagyszerű tudósítást küldhetett a spektábilisz Pestre. Meg is találtam a *Honművész*ben, oly szép, hogy érdemes szóról szóra kiírni:

- *Szabadabban fakadozott minden tag vigadozása, midőn a hazai kaszinó-intézet nagymesterének, az ország előmenetelének tollal s értékkel buzgó előmozdítójának hosszas éltetéseért jelentett lelkes kívánatok közt ürültek a pezsgőboros áldomáspoharak.*

Közpolgári nyelven ez annyit tesz, hogy éjfélig tósztoztak a nemzetes urak - szerencsére a tósztok mind elvesztek, s így nem írhatom ide őket közokulásra.

Különben ez alkalommal a nevét is beírta a legnagyobb magyar a kaszinó emlékkönyvébe. Három rovata volt az emlékkönyvnek: a vendég neve, karaktere, bevezetője. A gróf így töltötte ki a rovatokat: *Neve:* Széchenyi István. *Karaktere:* Semmi. *Bevezetője:* Kiss Károly.

Az urak nagyot néztek azon, hogy: *karaktere semmi.*

- Ne akadjanak ezen fel, uraim - magyarázta ki magát Széchenyi. - Nekem most nincs hivatalom, tisztségem, abszolúte semmi se vagyok, csak egyszerű napszámosa a hazának.

A haza egyszerű napszámosa másnap reggel, szeptember 5-én hagyta el Szegedet. A kerékház fedelén állt, s kezében az Osztrovszky-féle nádbottal, levett kalappal integetett búcsút a kegyes atyáknak, akik meghatottan néztek utána. Aztán bement a kabinjába, s beírta a naplójába úti impresszióit, amiket így fejezett be:

- *Boldogabb jövő nemzedékek! A ti nagyobb és szélesebb tudástok benneteket türelmesebbekké, erényesebbekké fog tenni, mint mi vagyunk. Fogadjátok egyik ősötöknek üdvözlését!*

...Úgy hallottam, a Széchenyi karneolos gyűrűjét ma is őrzi féltett ereklyéül az Osztrovszky-család. Hogy ezt az írásban hagyott ereklyét őrzi-e a mai nemzedék, arra feleljen meg kinek-kinek a lelkiismerete.

Kevély Kereki

Kevély Kereki történetét a nagyapámtól hallottam. Ő volt a legmódosabb ember a szentmártoni határban, ahol a nagyapám zsellérkedett. Házainak, pusztáinak, majorságainak maga se tudta számát. Négylovas hintón járt tán még az udvarra is, aranyból volt tán még a csizmavakaró kése is.

No, ez nem lett volna hiba, csakhogy a kevélysége még a gazdagságánál is nagyobb volt Kereki uramnak.

- Aki pénzes, legyen kényes - ez volt a szavajárása, s ugyancsak tartotta is magát ehhez a törvényhez. Eszeért, érdemeiért senkit meg nem süvegelt, hanem azt megkívánta, hogy őelőtte mindenki lekapja a fején valót, akinek kevesebb a garasa az övénél. Arra aztán ő is rávicsorította a fogát nagy leereszkedően, hanem a süvegét akkor se billentette meg.

- Ha én mindenkinek visszaköszönnék: mindig járna a karom, mint az óra sétálója - szokta mondogatni kevélyen.

A nagyapám nagyon szomorú alkalommal látta először a kevély Kerekit. Arra virradóra, mikor a falujok porrá égett. Éppen azon tanakodtak szegény kárvallott emberek, hogy rakhatnának új fészket, mikor közéjük kocsikázott a kevély Kereki.

Hej, sietett is ám mindenki lekapni a süvegét a nagy úr előtt!

- Hátha megszállja a jó lélek - gondolták magukban -, és vet egy kis segedelmet a falunak.

Kevély Kereki mindössze csak mérges szemeket vetett, mikor a sok födetlen fej között meglátott egy darutollas süveget, valami nyurga fiatalember fejében. Hosszú, sápadt legény volt, csak nagy fekete szeme égett, mint a parázs. Valami szegény vándorló diák lehetett, látszott a szegényes ruháján, a poros csizmáján.

- Hát az miféle jöttment ott? - horkant oda mérgesen Kereki. - Tán cinegét tartogat a süvege alatt, hogy nem meri megemelni?

- Nem ismerem az urat - felelte csöndesen a diákféle.

- Micsoda, hát nem lehet énbelőlem kinézni, hogy ki vagyok, mi vagyok? - kiabálta Kereki nekivörösödve. - Kapja le a süvegét, fiatalember, mert száz sárga csikó fickándozik a zsebemben. Éppen most eresztették ki a körmöci ménesből őket.

Azzal ráütött a zsebére úgy, hogy megcsendültek benne az aranyak.

De már erre még hátat is fordított a legény, s csak úgy a válla fölül szólt vissza.

- Meg nem süvegelem senki száz aranyát.

Összenéztek a falubeliek, mert tetszett nekik a beszéd, de annál jobban megzavarodott Kereki.

- Nini - mosolygott kínjában -, hátha megfeleznénk a száz aranyat? Ötven aranyért már csak megbillentheti a sipkáját az ilyen szegény diák?

A szegény diák megcsörrentette a markában az ötven aranyat, becsúsztatta a mentéje zsebébe, aztán legyintett a kezével.

- Hja, atyámfia - most már csak így tisztelte Kereki uramat -, nekem is van most annyi aranyam, mint kegyelmednek, hát akkor mért köszönjek én kelmédnek előbb, mint kelméd nekem?

De már erre egészen meghökkent kevély Kereki. Különösen mikor észrevette, hogy a falu népének bánatában is mosolyog a szája sarka. Ezt a csúfságot el kell kerülni mindenáron.

Meg is próbálta, nagy alázatosra fogva a szót.

- Kedves öcsém-uram - kérlelte szépen -, fogadja el tőlem még ezt az ötven aranyat, és tiszteljen meg érte a köszöntésével.

A diák eltette a másik ötven aranyat is, és ráförmedt Kerekire:

- Hát már mér köszönnék én kendnek, mikor kendnek üres a zsebe, az enyémet meg száz arany húzza. Aki pénzes, legyen kényes, akinek meg üres a zsebe, az háromszor is kapja le a süvegét a magam formájú módos ember előtt.

Lett erre olyan kacagás, hogy tán még most is hallja kevély Kereki, pedig lóhalálában vágtatott a faluból. A diákember pedig arra nyomban szétosztotta a száz aranyat a leégettek közt, aztán hátat fordított nekik, és igyekezett el a hálálkodások elől.

- Jaj, csak a nevét mondja meg legalább, diák úr - rimánkodtak neki -, hogy legyen kit áldani még az unokáinknak is!

- Petőfi Sándornak hívnak - szólt vissza a deák, és búcsúzóban meglengette a darutollas süvegét.

A csókai csata

Se szere, se száma annak a sok szép könyvnek, amit a magyar szabadságharcról írtak. Hát még a megíratlan történet mennyi, amit csak egyes vidékek szájhagyománya őrzött meg! Erdő az, nem berek, tenger az, nem patak, vagy legalább az lehetett, míg újabb zord idők el nem temették a negyvennyolcat meg a negyvenkilencet.

Ezek közül a megíratlan hagyományok közül való a csókai csata is. Akkor hallottam, mikor még kerek volt a magyar világ. Aki mesélte, Farkas Szilárd, az én regényembe is belementett csókai papom, már meghalt. De Krsztpogocsin Vládó szerb nemzetbeli célszerű szegény ember, aki meghitelesítette a történetet, még él, s tanú rá, hogy akármilyen hihetetlennek hangzik, így volt, ahogy következik.

A csókai csata különben történetnek olyan kicsike, amilyen kicsike falunak Csóka.

Odaát Torontálban, a Tisza mentén gubbaszt ez a jámbor kis falu, aminek, úgy tudom, a nagy változásokban sem változott meg a neve. Csöndes, békességes magyarok lakták negyvennyolcban. Jó macskaugrás hozzá egy másik kis falu: Szanád. Azt meg csöndes, békességes szerbek lakták.

Csókai magyaroknak, szanádi szerbeknek soha világéletükben semmi bajuk nem volt egymással. A szanádi asszonyok a csókai Tiszára jártak le vízért, a csókái gyerekek pedig a szanádi füzesbe jártak át szedrezni. S mikor a fiatal magyar szabadságnak ellensége támadt, a járásbeli emberek mind a két faluból elmentek az egy hazát szolgálni. Akik meg otthon maradtak, azok szántogattak, vetegettek, szép békességben, s amikor pihenőre tértek, igaz szívvel könyörögtek az Istenhez, hogy minél előbb vezéreljen haza mindenkit a maga tűzhelyéhez.

Mire azonban a kalászok aranyát lengette a szél a búzamezőkön, nem volt, aki learassa őket. Az embereknek eszükbe se jutott a földanya, aki kenyérrel fizeti meg a sebeket, amiket gyermekei ekével hasítanak rajta. Piacon, utcasarkon karéjba verődtek az emberek, s lángolt a szemük, égett az arcuk a haragtól.

- A rácok az ellenséghez álltak! - rázták az öklüket a csókai magyarok. - Mink vagyunk itthon, és ők akarnak kiirtani bennünket!

- Az ám, ha hagynánk magunkat!

- Cudar világ lesz - súgtak-búgtak a szanádi szerbek. - A magyarok földönfutókká akarnak tenni bennünket.

- Az ám, ha hagynánk magunkat!

S a szanádi asszonyok nem jártak többé vízért a csókai Tiszára, pedig nagyon forró volt a nyár. S a csókai gyerekek nem mentek többet szedrezni a szanádi füzesbe, pedig a szeder sohase volt olyan nagyszemű, mint azon a nyáron.

Mikor a pitypalattyok legszebben szóltak a ringó vetésben, Csókán is, Szanádon is leszedték az emberek a padlásablakból a kaszát, ki is fenték élesre, de nem búzát aratni, hanem embert kaszálni.

Verőfényes, áldott nyári délután volt, mikor a két falu megindult egymás ellen.

- Hát a kis bice-bócától el se búcsúzik kelméd? - törülgette a könnyét a csókai bíróné, mikor az ura az oldalára kötözgette az isten tudja hol szerzett rozsdás kardot.

A kis bice-bóca Mariska volt, virágszemű kislányuk a csókai bíróéknak, s búcsúzott volna is tőle az apja, de Mariskának egyszerre nyoma veszett. Százan százegyfelé szaladtak keresni, elszéledt az egész falu, de nem lelték se hírét, se hamvát. Öreg este lett, mire megint összeverődtek a népek, s akkorra beestellett a csatának is.

- Bizonyosan a rácok kezére került! - hörögte kétségbeesetten a bíró -, hanem most már az Isten legyen nekik irgalmas!

De hát a szanádiaknak se volt álmuk azon az éjszakán. Mert az ő bírójuk Milicája is elveszett éppen a hadbaindulás előtt. Ég nyelte-e, föld nyelte-e, nem találták sehol, pedig mindent tűvé tettek érte.

- Biztos, hogy a csókai magyarok csalták el, forduljon el tőlük a csillagos ég! - törülgette verejtékes homlokát az apa. S egész éjszaka talpon állva leste, lehet-e már indulni kegyetlen hadba.

Harmathullajtó hajnalhasadásra már mind a két falu odakint volt a mezőkön. Még a kutyák se maradtak otthon. Ott sündörögtek a gazdájuk körül, s meg nem tudták érteni, miért kapnak annyi rúgást.

A piros hajnalsugarak vidáman táncoltak az éles kaszákon, a nádasokban kelepelő gólyák barátságosan kívánták egymásnak kedves egészségére az éjszakai nyugodalmat, s hajnali pirosság, gólyakelepelés, pitypalattyszó mind ezt mondta:

- Emberek, szeressétek egymást, mint ahogy a Teremtő mindnyájatokat szeret.

Az embereken azonban nem fogott a hajnal szava. Kemény léptekkel marsoltak előre, s összehúzott szemöldökkel lesték, feketéllik-e már előttük az ellenség?

Éppen a határdomb tövében értek össze. Nem is ők, hanem a csókai meg a szanádi kutyák. S mikor az emberek már lekapták a vállukról a kaszát, a szanádi bíró szűrébe is belekapott a Bodri kutya, a csókai bíró nadrágját is megrántotta a Tisza kutya.

- Ham, ham, hammar, ham, ham, hammar! - biztatták előre a gazdáikat.

A két haragos ember odalépkedett az árokpartra, s hirtelen visszahökkent mind a kettő. Az árok fenekén, a lapulevelek alatt ott aludt édesen Marika meg Milica. A nagy hadikészülődésben elbódorogtak hazulról, aztán összetalálkoztak, és eltévedtek a vetések közt. Ahol az este rájuk borult, el is aludtak, egymásra borulva, mint az oltáron az írott angyalok. Marika szanádi búzavirágokat szorongatott a csöpp tenyerében, Milica fekete hajában csókai pipacsok piroslottak. S mind a kettőnek maszatos arcocskáján harmatgyöngyök ragyogtak, amiket a tiszta kék ég hullajtott rájuk.

A két apa szét akarta rángatni az alvó gyerekeket. Mind a kettő felnyitotta a szemét, s még összébb bújtak álmosan hunyorgó pillákkal.

Marika szólalt meg előbb. Elfintorította a bimbó-száját, és rámutatott az apja kardjára:

- Ejnye, de csúnya nagy bicskája van édesapámnak, ugyan tessék elhajítani!

És a csókai bíró elhajította a rozsdás kardot.

- Ejnye, édesapám - utánozta Milica is a pajtását -, minek hordozza a vállán azt a nagy botot?

Erre a szanádi bíró is elhajította az öreg mordályt, és helyette Marikát kapta az ölébe. A csókai bíró meg Milicát ölelte magához, s egymás kezét fogva állt a két vezér a két sereg közé.

De lett is erre olyan örömriadal, hogy a szanádi varjak mind a csókai határba repültek tőle, a csókai csókák meg a szanádiba.

Ilyen szép csata volt a csókai csata.

Egy régi magyar stafétafutóról

Nem volt tagja se a MAC-nak, se az MTK-nak, se a KAOE-nak, s alighanem a fejéhez vágta volna a csirizestálat annak, aki megkérdezte volna tőle, hogy mint „lábon lévő hosszútávfutó" részt vesz-e a „szenior bajnoki versenyen". Aki pedig olyan csúnyaságot kérdezett volna tőle, hogy van-e tréningje, abba egész bizonyosan belehasított volna a dikiccsel.

Ebből látnivaló, hogy vargamesterséget űzött ez a régi magyar stafétafutó, akinek se híre, se neve a magyar sport történetében. Igaz, hogy abban az időben, mikor ő élt, a sport mint ilyen, még nem volt kitalálva, a kengyelfutást még nem tartották művészetnek, legfeljebb a kötéltáncost méltányolták. Nem úgy, hogy megválasztották volna követnek, hanem úgy, hogy telehányták a kalapját krajcárral, és megmondták neki, hogy őszi vásárkor is megint eljöhet, ha addig ki nem töri valahol a nyakát.

Egyszóval nagyon tökéletlen világ volt az, mikor még se Testnevelési Tanács nem volt, se labdarúgás nem volt - ámbár azért akkor is megesett az, hogy a virtusosabb legények hol a fejét verték be, hol a bordáját törték be egymásnak vasárnap délután. Csak éppen hogy az ilyesmi még akkor nem ment közügyszámba, és az újságok nem írtak róla vezércikket. Grófnak kellett annak lenni, s annak is lóháton járni, akinek az volt az ambíciója, hogy a kunsztjai belekerüljenek a *Regélő*be vagy a *Társalkodó*ba. Sándor Móric, a Metternich veje is így került bele még a mai elemi iskolai olvasókönyvek által osztogatott halhatatlanságba is. Valamelyik héten láttam egy ilyen okos könyvet egy falusi iskolában, ebben meg is van rajzolva a nemes gróf, amint Tatár nevezetű lovával a vásáros fazekasok cserepei közé rúgtat.

Jól van ez, hadd tanuljon nemzeti virtust a nép egyszerű gyereke, a kiskésit neki!

Hát ennek a legendás magyar úrlovasnak a kortársa volt az én stafétafutóm: *Szombati uram.* A keresztnevét nem jegyzi fel a régi újság, ahol rátaláltam, de éppen ez mutatja, milyen kiváló ember volt, hogy csak vezetékneve van, mint Blüchernek vagy Wellingtonnak. Ha közönséges csizmadiamester lett volna, akkor „hallja kend Jánosnak" hívták volna.

Így azonban Szombati uramnak becsülték a Veszprém megyei nemes urak a híres szentgyörgyi vargát, akit inkább a lába tett híressé, mint a keze. Mert a kezével csakolyan csizmákat szabott, mint más istenteremtette csizmadia, ellenben a lábával olyan bravúrokat szerkesztett mint gyalogpostás, hogy a mi sportkedvelő korunktól bizonyosan mesterbajnok címet és plakettet kapott volna érte - már az mindegy, hogy bőrből-e vagy bronzból. Még tán azt a szépséghibát is elnéznék neki, hogy nem l'art pour l'art szedte tenyerébe a lábát, hanem gyakorlati célból, ő bonyolítván le hét falu közt a hírszolgálatot, egy személyben lévén posta, távíró és telefon.

Beszélték, hogy egyszer valami kőkúti kasznár éppen akkor állított be hozzá csizmát méretni, mikor a mester már a kebelébe készítette az aznapi postát.

- No, Szombati uram - rúgta le a kasznár a lábbelijét -, mérjen nekem hamar valami szép, kecsege orrú báli csizmát.

- Szolgalatjára azonnal, tekintetes uram - övezte föl magát a mester egy bőrcingulussal, amibe a kostól származó dohányzacskót illesztette -, csak átszaladok ezzel a két levéllel a szomszédba.

A kasznár, aki igen istenes beszédű ember volt, nagyot dobbantott a megcsizmátlanodott lábával:

- Hű, a kirelájszumát annak a kend szurokkal keresztelt kálomista fejének, hát ha én a harmadik határból kendhez jövök csizmáért, akkor kend itthagy engem fél lábon ugrálni a csirizes tálban? Majd megtanítom én kendet urakkal bánni! Azt a dratvával összebarmolt keserves teremtésit kendnek!

Így kezdett bele a kegyes ember a magamódján való mindenszentek litániájába, de még Szent Krispinig se jutott el - aki azért lett a csizmadiák patrónusa, mert bort lopott, csak hogy legyen miből csizmát varrni a szegényeknek -, mikor Szombati uram már eléje guggolt, és az ölébe vette a fölmérendő lábat.

- No, ez már más - enyhült meg a kasznár. - Látja kend, azt káromkodás nélkül is megmondhatta volna kend, hogy nem mén el kend addig, míg engem ki nem szolgál kend.

- De hát elmentem - szuszogta csendesen Szombati uram -, már meg is jöttem.

- Honnan a pokolból?

- Csak innen a szomszédból, Lepsényből.

Lepsény ma is három kilométernyire van Mezőszentgyörgytől, a táblabíró világban lehetett hatra. Ebből azonban nemcsak arra lehetett következtetni, hogy a mezőszentgyörgyi varga jó futó volt, hanem arra is, hogy a kőkúti kasznár jó káromkodó volt, s az egyik csakúgy győzte szusszal, mint a másik.

Van azonban ennél hitelesebb történet is a Szombati uram nagy tehetségéről, s ez már egy kicsit történelem is: belejátszik a szabadságharcba.

1848 október kezdetén volt az ozorai csata. Ugyan nem is csata volt az, hanem csata nélkül való kapituláció. Philipovits tábornok itt adta meg magát Perczel Móric Zrínyi-csapatának nyolcezer horváttal és tizenkét ágyúval. A két hadvezéren kívül nem érdektelen szereplője volt a történetnek a mezőszentgyörgyi varga sem. Azért csak a historikusok szégyellhetik magukat, hogy a nevét nem jegyezték fel. (Pedig hát egy suszterral több igazán nem tehet kárt a történetírás méltóságában.)

Úgy esett a dolog, hogy az enyingi nagykocsma kaszinószobájában nemcsak a kártya szemét ütötték a nemes urak, hanem a horvátokat is. Már csak úgy szóval, mint a kávéházi konrádok elődei. Hogy így kellene Görgeynek, meg amúgy Perczelnek. Soponyánál sütik a makkot a Jellasics eltévedt horvátjai, ha Perczelnek hírt lehetne róla adni, a tarisznyájába tehetné az egész társaságot. De hát ki lehetne hírvivő? Toronyiránt, árkon-bokron keresztül, de sőt a horvát táboron keresztül Fehérvárig. Azt még tán Szombati uram se merné vállalni, pedig neki szárnyas bokája van, mint Mercuriusnak.

- Nono, tehetünk egy próbát - nyikorgott ki a mester hangja a söntésből. Ott kenegette nyakolajjal a kocsmáros barátságából, akinek levelet hozott a kajári jegyzőtől.

Elmagyarázták neki, hogy és mit mondjon Perczelnek, és a lelkére kötötték, hogy most ez egyszer igazán szedje ám a tenyerébe a lábát.

- De már ezt a meszelyt itt nem hagyom - simogatta Szombati uram a szakállát -, mert mit tudhassuk, nem vetnek-e pányvát a nyakamba a granicsárok?

Az urak aztán nekiláttak a tarokknak, nagyon belemelegedtek, rájuk is reggellett, s csak akkor vették észre, hogy Szombati uram még most is ott ül a söntésben, s még most is szorongatja a réziccét.

- Hát kend még most se ment el? - förmedtek rája hazafias keserűséggel.

- De bizony már meg is jöttem - mondta nyugodtan a vargastaféta.

Persze egyszerre kiment az álom mindenkinek a szeméből.

- Igazán? Beszélt Perczellel? Mit mondott? Hogy ment, mint ment?

- Hát a lábamon - mosolygott Szombati uram, és mutatta is a lábát, amit horzsolt egy horvát golyó, de már csak visszafelé futtában. Különben pedig elvégezte, amit rábíztak, megvitte Perczelnek a hírt.

- Üzent-e valamit?

- Hasznos munkát kívánt az uraknak - kacsintott a varga az asztalra a sok üres üvegre -, engem pedig föltisztelt egy pár csizmával.

Azzal előhúzott a pad alól egy pár vadonatúj kordován csizmát. Finom pesti munka volt, úrnak való, kivarrva a szárán piros-fehér-zöld fonállal a nemzeti címer. (Még akkor rajta volt a korona is, de már csak olyan fityegősen.) Az egyik szolgabíró mindjárt meg is ajánlott érte egy Ferdinánd-aranyat, de a mester nagyon felmérgesedett.

- Nem eladó ez akkora darab aranyért se, mint a tekintetes úr. Hanem, ahol én kaptam, ott az úr is kaphat, ha jól szalad.

Halálos-holtáig büszkesége volt a Perczel-csizma. Fel nem húzta, arra meg nagy volt, hogy a gomblyukában viselje mint polgári hadiérdemrendet, hanem felakasztotta a tiszta szobában a tükör fölé, s akkor húzta először a lábára, mikor megkapta a behívót, hogy gyalogoljon át a másvilágra. A fiához pedig az volt az utolsó intelme:

- Mezítláb jöttél a világra, igyekezz úgy átlábolni az életet, hogy te is ilyen csizmában ballaghass át az Úr színe elé.

Különben élete végéig megmaradt páratlan távgyaloglónak, s mikor egy tyúkszemes kundschaftja arról vallatta, hogy hogy bírja lábbal azt a sok sebes járást, azt felelte neki:

- Úgy, hogy nem annál a csizmadiánál dolgoztatok, akinél az úr.

A futós csizmadia ugyanis mindig mezítláb járt. Csak olykor húzott papucsot, mikor messze kellett neki szaladni.

Ezt csinálják utána a mai staféták!

A furulya

Tápiószele ma sem valami nagy faluja Pest megyének, a szabadságharc idején pedig még kisebb volt. Nem a háza volt kevesebb, hanem a népe. Aki magabíró ember volt, az beállt honvédnek. Asszonyokon, gyerekeken, öreg embereken kívül senki se maradt otthon a bogárhátú házacskákban.

Annál nagyobb volt az ijedtség, mikor egy reggel azzal szaladtak haza a kanász-gyerekek a mezőről:

- Jön az ellenség! A vezérüknek rettentő nagy szakálla van. Úgy lobog a szélben, mint a zászló.

Az asszonyok jajveszékelve tördelték a kezüket, s bizonyára már a jajgatásukkal elijesztik az ellenséget, ha az öreg bíró rájuk nem parancsol:

- Nem ürgeöntés lészen itt most, asszonyok, hanem harc, háború. Ki-ki vaslapátot, sulykot fogjon a kezébe, avval köszöntse a kisajtóban a németet.

Maga az öreg bíró is leakasztotta a szögrül a kaszát, s kegyetlen haraggal vagdosta vele az orgonabokrokat, mikor egyszerre csak megharsant a trombita a faluvégen.

- Uccu, mákos! - rikkantotta el magát a bíró. - Hiszen ezek a mieink!

Nem németek voltak azok, hanem a Damjanich vörös sapkásai. Lobogó szakállú vezérük maga Damjanich tábornok. Útban voltak Bicske felé. Oda várták vacsorára az osztrákot s ugyan igyekeztek, hogy le ne maradjanak a nagy dinomdánomról, ahol acélgombócokkal, karddal muzsikálnak.

Azaz csak igyekeztek volna, ha a szeleiek útjukat nem állják. De útjukat állták ám tyúkkal, kaláccsal. A templom-tér zöld pázsitján terítettek nekik. Ott telepedett le maga a tábornok is egy fölfordított hordón, valami kőszentnek a lábánál. Ott fogadta a szeleieket, akik mindenféle ügyes-bajos dologban járultak eléje. A szelei bíró például arra kért engedelmet Damjanichtól, hogy odaadhassa az apai örökségét az osztráknak.

- Micsoda kelmednek az apai öröksége? - nézett nagyot Damjanich a különös kérésre.

- Német Andrásnak hívnak. De én mától fogva Magyar Andrásnak szeretném magamat hívatni.

Damjanich jót nevetett a furcsa ötleten, s oda fordult egy öregasszonyhoz, aki már rég ott ácsorgott körülötte:

- Mi járatban van, szülém?

Az meg nem egyebet kívánt, mint hogy közelről megnézhetné, igaz-e az, hogy a Damjanich köpenyegét rostává lyuggatták már a golyók?

- Biz igaz, lelkem - mosolygott a tábornok, s poros, kerek köpenyét szétterítette a földön. Csakugyan több volt azon a lyuk, mint a posztó.

Nem telt bele félóra, vagyont ért az a rossz köpenyeg. Teleszórták a szelei asszonyok nyakbavaló gyönggyel, ezüst fülbevalókkal, aranygyűrűkkel. Kinek mi drágasága volt, mind odahányta rakásra.

- A hazának adjuk, fegyverre, katonára!

Az öreg emberek ritkaságképpen tartogatott ezüst húszasokat, a gyerekek krajcárkákat dobáltak a köpenyegre.

- Van már hadi kincstárunk is - mosolygott a tábornok, s érezte, hogy könnybelábad a szeme. S bizony még sirvafakad a háborúk kemény hőse, ha egyszerre meg nem nevetteti valami.

Öreg vak koldus botorkált hozzája a templom sarka felől. Egyik kezében bot, avval tapogatta az utat. A szájában furulya, azt sikoltoztatta a másik kezével. Rongyos szűre sarkát egy lompos kutya ráncigálta előre, belekapaszkodva a fogával.

- Nini, az öreg Csiha be akar állni vörössapkásnak - mondogatták a falubeliek.

A vak ember szomorúan mosolygott, kivette a szájából a furulyát, és előrenyújtott kézzel megállott Damjanich előtt:

- Szegény koldus vagyok - kezdte halk, fájdalmas hangon, mire a tábornok egy ezüstpénzt dobott a tenyerébe.

- Isten megáldja kendet!

Az öreg Csiha fakó orcája tűzbe borult. Szétnyitotta a tenyerét, s ujjai közül az ezüstpénz csengve hullott a köpönyegre. De most már a koldus hangja is úgy csengett, mint az ezüst.

- Nem alamizsnáért panaszkodtam, uram. Azért fáj a szegénységem, hogy én semmit sem adhatok a hazámnak. Legalább tábornok úrnak szeretnék valami emléket adni. Fogadja el tőlem a kutyámat. A Guruj kutyát.

Az emberek kacagtak, a Guruj kutya neve hallatára gyanakodva hegyezte a fülét, Damjanich maga is elmosolyodott:

- Jó ember, mit csinálna maga a kutyája nélkül? Én meg mit csinálnék vele a háborúban?

- Ő a legnagyobb kincsem. Jó szívvel adtam volna. Egyebem nincs - motyogta zavarodottan Csiha, s kibotorkált az emberek közül. A Guruj kutya nem sértődött meg a visszautasításra, inkább örült neki. Víg csaholással ugrándozta körül a gazdáját.

A tábornok pedig fölkelt, és körüljárta pihenő hadát. Ahogy kerül-fordul egyet, megint előtte áll a vak koldus.

- Tábornok úr - mondta reszkető hangon -, legalább a botomat fogadja el. Nagyon szép bot. Farkasfej van a végire faragva.

Azzal odanyújtotta a farkasfejes botot, amit Damjanich szelíden hárított el magától.

- Nem fogadhatom el, jó öreg. Mire támaszkodnék azután, szegény világtalan? Nekem lesz mire támaszkodnom, míg élek: jó kardom.

Ráütött kardjára, s a kardcsörrenésre a vak ember ijedten rezzent össze.

- Pedig oly szép farkasfej. Érzem a kezemmel, milyen szép lehet - botorkált odább szomorúan.

Hanem azért harmadszor is csak visszajött. Most már szinte sírva könyörgött:

- Tábornok úr, legalább a furulyámat fogadja el. Valódi kőrisfa. Csontnyaka van neki. A vége egy kicsit meg van hasadva, de ha összeszorítja az ember a kezével, nagyon szépen szól.

Abban a percben megdördült Bicske felől az ágyú. Damjanich kigyulladt arccal pattant a lovára. A furulyát siettében a dolmánya alá dugta, éppen a szíve fölé. S egy-két perc múlva már Bicske felé robogott serege élén. Vak Csiha boldogságtól ragyogó arccal integetett utána:

- Adjon neki szerencsét a magyarok istene!

Adott is. A bicskei csatában az ellenség első golyója Damjanich tábornokot találta. A csaták hőse hátrazökkent a nyeregben. A másik percben már kirántott karddal vágtatott előre.

- Nincs baj, fiúk! - nyugtatta meg elsápadt tisztjeit. - Csak megütött az az ostoba golyó, de egyéb kárt nem csinálhatott. Megakadt valamiben.

Egy óra múlva vége volt a bicskei csatának. Az osztrák fűbe harapott, vagy elinalt, mint a nyúl. A pirossapkások kergették őket a tábori tüzek világánál egy darabon.

Maga Damjanich fáradtan heveredett le a tűz mellé. Ahogy ott könyököl, érzi, hogy valami töri az oldalát.

- Ugyan mi lehet ez? - gombolta ki nagykíváncsian a dolmányát.

Vak Csiha furulyája volt. Csontnyaka széttörve, benne a megakadt golyó. Az mentette meg aznap a hadak oroszlánjának életét.

Kuckó király

Sokszor hallottam édesapámtól ezt a történetet, amit most el akarok beszélni. Aratás idején, szép holdvilágos éjszakákon kint a szérűn egyéb se járta, csak a Kuckó király története. Hosszú téli estéken, mikor bömbölve szaggatta a szél a házunk nádtetejét, nem kellett nekem egyéb mese, csak a Kuckó király. Meg is tanultam, s most úgy adom, ahogy vettem. Se hozzá nem teszek, se el nem veszek belőle.

Bizony a szabadságharc idején még olyan kis legényke voltam én, hogy a Mitetszik boltos mindig a zsebébe akart dugni, mikor átszaladtam hozzá árpacukorért. Hanem azért akármilyen kicsi voltam, mégiscsak voltam ám én a Kossuth Lajos katonája, úgy nézzetek rám! Nem is afféle hányt-vetett közember, hanem igazi aranycsillagos generális. Édesapám szűcsmester volt, ő szabta az arany csillagot piros irhából.

Aki csak épkézláb ember volt a falumban, az mind elment honvédnek. Csak mink maradtunk otthon, apró gyerekek. Minket nem vittek el, akárhogy rimánkodtunk. Azt mondták, nem gyerekjáték a háború, s nem medvecukrot osztogatnak a csatatéren.

Hanem azért tudtunk mink magunkon segíteni. Összeálltam két-három jó pajtásommal, s nyakunkba vettük a falut. Bezörgettünk minden ház kapuján, ahol magunk formájú gyerek lakott.

- Talpra, legény! Kossuth Lajos azt izente, elfogyott a regimentje! Ki a gyepre, aki igaz magyar!

Mire a falu végére értünk, akkorára úgy megszaporodtunk, hogy kitelt volna belőlünk egy század. Én megtettem magamat generálisnak, s hadi rendbe állítottam a sereget. Öröm volt nézni a sok lelkes katonát, csak az a kár, hogy ellenséget sehol se találtunk. Éppen ezen búslakodtam, mikor egyszer csak elejbem ugrik az egyik kapitányom:

- Generális úrnak alássan jelentem, Kasza Palkó még hiányzik a seregből.

Nosza mindjárt rápattantam a nádparipámra, s harmadmagammal elvágtattam Kasza Palkóékhoz. Alacsony kis házacska volt az övéké, még se ütöttem a fejemet az ajtóragasztékba, pedig le se szálltam a lóról. Szegény gyapjúnyírogató asszony volt a Palkó édesanyja, most is ott szorgoskodott a küszöbön. Ijedten tette le a gyapjúnyíró ollót, ahogy becsörtettünk nagykényesen.

- Mit akartok, gyerekeim?

- Katonának való embert keresünk, nénémasszony, Kasza Palkó nevezetű legényt.

Kasza Palkó ott hevert a kemence mögött a kuckóban egy rossz subán. Egy nagy, ócska könyvbe volt beletemetkezve, megrettenve ütötte föl belőle buksi fejét, ahogy meglátott bennünket.

- Gyere Palkó, katonának! Kint táborozik a sereg a falu végin, csak éppen te hiányzol még.

- Nem szeretem én az ilyen játékot - mondta Palkó kedvetlenül.

- De nem játék az, hékás. Pokolra kergetjük a németet.

Egyéb se kellett Palkónak. Befordult a falnak, behúzta fejét a subába, úgy dörmögött ki belőle:

- Jaj, dehogy megyek én oda! Gyönge vagyok én katonának. Jobban szeretem én itt a kuckóban olvasgatni a Toldi Miklós történetét.

Nagyon mehetnékje volt már a paripámnak, csak úgy futtában kiáltottam oda Palkónak:

- Szép álmokat, Kuckó király! Jobb is, ha itthon maradsz a kuckóban, legalább nem csúfítod el a seregemet.

Világéletében mindig vézna gyerek volt ez a Kasza Palkó. Esze-lelke mindig a könyvön járt, semmi pajkosságunkban soha részt nem vett.

Hanem most ugyan nem sokat búsultunk utána. Tudtunk mink hadakozni őnála nélkül is. Fakardjainkkal úgy helybenhagytuk a fűzfabokrokat, hogy némelyik tán még azóta se hajtott ki. A homokos partban pedig úgy megriasztottuk az ürgéket, hogy még tán ma is szaladnak. Nincs az a német, amelyik olyan sebesen el tudná hordani az irháját.

Abban az esztendőben nem esett jól semmi más játék, csak a katonásdi, hanem abba bele nem untunk sose. Egyszer, ahogy fáradtan ballagtunk hazafelé a nagy csata után, szemben találtuk a Kuckó királyt. Egy zsák korpát cipelt hazafelé a száraz-malomból, egész belegörnyedt a vézna teste. Megriadt az istenadta, ahogy meglátott bennünket, de már nem menekülhetett előlünk sehova. Rávetettük magunkat, mint a vércsék a galambfiókra. Örültünk neki, hogy valahára igazi ellenségre találtunk.

- Megállj, Kuckó király! Tanuld meg, mi az a honvédvitézség!

Szegény fiú ledobta a válláról a zsákot, és szomorúan meresztette ránk a nagy kék szemét. Sohase arattunk ennél könnyebb diadalt. Meg se mozdult a jámbor, míg csak hátba nem pufogtattuk valamennyien. Mikor aztán kiadtuk a mérgünket, akkor megtörülgette könnyes szemét a dolmánykája ujjával, vállára kapta a zsákot, s csak a kapujokból mert visszaszólni:

- Várjatok csak, majd megfizetek én még ezért nektek!

Hanem bizony szegény Kuckó király nagyon sokáig az utcára se mert kilépni. Mikor megint közénk vegyült, régen vége volt már akkor a honvéd-dicsőségnek. Német lett az úr az országban, bujdosott előle a szegény honvéd, ki merre látott.

A mi falunkba is vetődött egy bujdosó honvédtiszt. Ide ugyan jó helyre jött. Erről a nádrengeteg közé búvt kis faluról nem sokat tudott a világ. Mintha csak eltemették volna, aki miközénk jött lakni.

Éppen ezért választotta ezt a helyet a mi tiszt urunk. Halálra kereste az ellenség, de nálunk keresni ugyan kinek jutott volna eszébe? Különösen, hogy a fényes tiszti ruháját felcserélte szegényemberes gúnyával, s beállt halászlegénynek Galambos Imre halászmester uramhoz. Nem is tudta a hálót nála jobban megfeszíteni senki a halászlegények közt. De mesét se hallottunk még soha olyan szépet, mint amilyeneket ő mondott, ha esténként körülvettük a Galambos portán. Hol sírtunk, hol ragyogott a szemünk, ahogy a honvédek csatáiról beszélt, de senkinek a szeme nem ragyogott úgy, mint a Kuckó királyé.

Egy csúnya téli napon nagyon kemény munkájuk volt a halászoknak. Léket vágtak a Tisza jegén, hogy halászni lehessen a szabad vízben. Alig győztük hazavárni a tiszt urat a Galambosék házához. Ott ácsorgott köztünk a Kuckó király is, majd megvette az isten hidege, de azért váltig a kapuban leselkedett: jön-e már a mi mesemondónk? Jött is, de most nem volt neki mesélhetnékje.

- Jaj, fiaim, baj van - bukott be a kapun -, ellenség jár a faluban, megláttak az utcán, a nyomomban vannak.

Alig volt ideje beosonni a kamraajtón, már akkor ott volt az ellenség. Három tollas csákójú, zord tekintetű német katona. Úgy szétugrottunk mink, mint mezőn a varjak, ha követ hajítanak

közéjük. Futott, aki bírt, néhányan a sövény tövébe, csak a Kuckó király maradt ott az udvar közepén. Moccanni se bírt szegény ijedtében.

- Hé, kisfiú - kérdezték tőle a katonák -, nincs ebben a ti falutokban valami bujdosó honvédtiszt?

- De... de van - nyögte a Kuckó király.

- Hol van, merre van? - kaptak a szón a katonák.

Háromszor is kérdezték, míg a Kuckó király meg bírt szólalni:

- Túl... túl a Tiszán, a bátkai majorban.

Az egyik katona egy arany pénzt szedett elő a tarsolyából, azt a markába nyomta a gyereknek.

- Nézd, ez a tied, amért igazat mondtál. Ha oda vezetsz bennünket, akkor másikat is kapsz. Megveheted rajta a bíró házát.

A Kuckó király szégyenlősen lehajtotta a fejét:

- Várjanak, míg besötétedik. Akkor álmában lephetik meg, akit keresnek.

- Egész okosan beszél ez a gyerek - mondta a katona a társainak.

Aztán egyikük kiállt a kapu elé, őrködni, ketten pedig beszállásolták magukat a Galambosék tiszta szobájába. Vitték magukkal a Kuckó királyt is, hogy meg ne ugorjon valahogy. Esze ágában se volt az a szegény fiúnak. Csak azért leselkedett ki az ablakon, hogy az öreg halász-mestert megszólíthassa:

- Imre bácsi, hol vágtak ma léket a Tiszán?

- Mi közöd hozzá? - morgott mérgesen az öreg halász. - A makkosi töltés irányában, ha bele akarsz fulladni.

Kuckó király nem szólt többet, lehorgasztotta a fejét, lefogta a szemét, úgy tett, mintha aludna. Alig bírták fölrázni a katonák.

- Hé, fiú, szedd össze magad. Indulhatunk már, akár harapni lehetne a sötétséget.

A három katona közrefogta a gyereket, úgy vágtak neki az éjszakának. Hullott a hó sűrű, nagy pihékben, majd kiverte a szemevilágát az embernek. Mikor a Tisza partjára értek, megszólalt a Kuckó király:

- Most már egymás háta mögé álljunk, jó távolast egymástól. Síkos a jég, ha elcsúszik is valamelyikünk, le ne üsse lábáról a másikat. Majd én megyek legelöl.

A Tiszán éppen szembe fogta a szél a kis csapatot. Olyan gorombán visszalökte őket, alig bírtak tőle haladni. Néha kiszalajtottak egy-egy szitkot a katonák a szájukon, egyszer aztán hátrafordult a Kuckó király:

- Most már bátrabban haladhatunk, mindjárt kint vagyunk a parton. Rögtön ott leszünk, ahova igyekszünk.

Azzal szép csendesen beleeresztette magát abba a nagy lékbe, amit aznap vágtak a halászok a Tiszán. A jeges víz még csak nem is loccsant, a fiú még csak el se sikoltotta magát. A három katona vakon lépett utána a vak éjszakában.

Odaveszett mind a három. Észre se vették, hová jutottak, mire összecsapott fejük fölött a víz.

Az aranypénzt ott találták a halászok másnap reggel a lék szélén, a jégre dobva. Az ellenség pénzét még a halálba se akarta magával vinni Kuckó király.

Méhes Bánhidy

Én már csak híriből ismertem a nevezetes kiskun urat, de az ámbitusos háza udvarán még be-bekukucskáltam mint futkározó utcagyerek. Ugyan a ház most is megvan még, s ma is a legméltóságosabb úriház a kiskunok földjén.

Negyvenkilencben nagy ijedelmet keltett ebben a házban a Haynau híre. No nem Bánhidy Gergely uramat ijesztette meg, hanem a feleségét, az öreg nagyasszonyt. A nemzetes urat már azért se ijeszthette meg a hír, mert nem is hallotta. Nagyot hallott mind a két fülére, s amúgy se forgolódott már akkoriban a világban. Kivette belőle a részét régen. Még harcban, háborúban is vitézkedett valaha, de az nagyon régen volt, még a győri szaladáskor, mikor Napóleon előtt az utolsó vizsgát tette a nemesi inszurrekció.

- Mindegy az - sóhajtozott magában a nagyasszony -, mégiscsak baj lesz abból, ha háború-szagot érez az én apókám. Előkeresi a padlásról a kardját, s le se teszi addig, míg azt a Haynaut meg nem döföli vele.

Ahogy ezt így elgondolja magában, egyszer csak zörgetnek a kapun. Tíz-tizenkét félegyházi sihederlegényke, csupa úri nemből való, Tarjányiak, Móczárok, Harmosok, Makárok, mind iszonyúan fölfegyverkezve, ki rossz karabéllyal, ki egyenesre vert kaszával. Azt hallották, hogy Haynau már bevonult Kecskemétre, hát ők meg akarják állítani Pákánál, s az a kívánságuk, hogy Gergely bácsi vezesse őket a hadba mint katonaviselt ember. Vén sastól tanulnak a fiatalok.

- No repülni én is megtanítalak benneteket, ebadta kölykei! - csattant föl a nagyasszony, s közéjük rohant a lekvárkeverő kanállal. De el is szeleltek az ifjú insurgensek úgy, hogy meg se álltak Pákáig. Már akkor inkább csak Haynauval szállnak szembe, mint a Bánhidy Gergely sárkányával.

A nagyasszony pedig, ahogy egy kicsit kifújta a mérgét, lesétált az öregúrhoz. Olyan édesen szunyókált a lócán a diófa alatt, hogy szinte sajnálta felkölteni:

- Apókám - kiabált a fülébe a tenyeréből csinált tölcséren keresztül -, baj van!

- Mi baj, mi? - riadt föl az öregúr, s marokra fogta a lóca végéhez támasztott rézfokosát.

- Azt beszélik, az a kutya Haynau itt ténfereg a környéken.

- Itt? Ugyan mit kereshet itt? - nyílt kerekre a Gergely úr mély ráncba húzódott szeme.

- Rosszat sejtek, apókám - mondta ártatlan ravaszsággal a nagyasszony. - Attól félek, hogy a méhesemet akarják megdézsmálni ezek a lator vasas-németek a kis tanyán. Bizonyosan a fülébe jutott valahogy annak a Haynaunak, hogy nincs több olyan édes méz a világon, mint a mienk.

- Ejnye, ejnye? - tűnődött el apó. - Hát aztán mit tegyünk most már?

- Én bizony legjobbnak gondolnám, ha kelmed odakint hetelne. Tudom, hogy az a betyár Haynau akkor nem merne oda szemtelenkedni.

- Ez csakugyan legjobb lesz - győződött bele az öregúr az igazságba. - S ha odahozná az ördög, akkor is majd megtanítom én rá, hogy hány a nyolc. Csak a kardomat hozzátok le a padról.

- Ördögöt már no - intette le szigorúan a nagyasszony. - Hát nem tudja már, hogy régen dohányvágót csináltatott belűle? Ne ilyen gyerekségeken törje a fejét, hanem inkább arra gondoljon, hogy rajzás ideje van, jól résen legyen kelmed. Ha a rajt elszalasztja, a szemem elé ne kerüljön többet!

Pedig nem törődött a jó lélek se rajjal, se mézzel, csak Gergely apót akarta elrejteni a hadiraj elől. A galambosi kis tanyára ki nem hallatszik az, hírt meg nem visz abba a vadonba a madár se.

Hát hiszen az nem is vitt, hanem vitt a föld. Harmadnap éppen a rajt csalogatta be Gergely apó a tejjel bepermetezett kasba, mikor egyszerre csak reszketni kezdett a lába alatt a föld.

- Fene teremti, hiszen ez ágyúdörgés - forgatta a fejét a néhai insurgens, s körülnézett a fokosa után. Ott feküdt az a hárságyon, de az öregúr nem nyúlhatott érte. Ha most leteszi a kast, ahány méhecske van benne, az annyifelé repül a világba! Akkor pedig ő nem kerülhet az asszony szeme elé.

De hát, aki egyszer Napóleonnal is hadakozott, annak csak bizsereg a lába, ha ágyúszót érez. Legalább látni szeretett volna valamit Gergely apó, s neki is lódult a kecskeméti útnak. De nagyhamar meglassúdott, mert nagyon zsibongtak a kas oldalán a méhecskék. S mintha mind azt zsibongták volna:

- Ha a rajt elereszti kelmed, a szemem elé ne kerüljön!

Jó félórányit ballagott, mikor egyszer csak nagy por keveredik az országúton.

- Nini, tán itt a Haynau? - húzódott félre az árokba Gergely apó a rajjal.

Hát nem Haynau volt, csak a szele. Hat vasas német fogta körül a lekonyult orrú kiskun legényeket, s hajtotta őket, fütyörészve. Valami pléhgalléros tiszt patallérozott előttük, aki elnevette magát, mikor a méhes öregembert meglátta az árokparton. Hátra is fordult a bajtársaihoz, mondott is nekik valamit, amire azok is elnevették magukat.

Bánhidy Gergely nem hallotta, mit mondott a német. Ha hallotta volna, se lett volna tőle okosabb, mert egy szót se értett madárnyelven. De azt megértette, hogy őrajta mulatnak, s ettől egyszerre lángot vetett a képe. Kiugrott az árokból, és elkáromkodta magát:

- Az erre-arráját annak a krumplisnudlin hízott keresztapátoknak, hát hogy mertek tik engem kinevetni! - s azzal úgy vágta a méhkast a pléhnyakú fejéhez, hogy az alul egyszerre kiszaladt a föld.

A német először az arcába kapott; mire a kardjához kapott volna, már azzal az öreg Bánhidy kommandírozott.

- Csülökre, gyerekek! - ordított a kiskun legényekre.

A gyerekek követték a jó példát. A hirtelen kavarodásban rávetették magukat a vasasokra, elkapkodták a fegyverüket, s összevagdosták mind a hatot, s mindjárt el is kaparták őket a buckák alá.

- No, most már segítsetek összefogni a méheimet - vezényelte aztán Gergely apó. De hát azoknak beszélhetett. Vállra kapták az öreget, s vitték haza olyan diadallal, hogy fölébredt rá álmából a Nagy utca. A fél város odagyűlt a Bánhidy-kúria elé, s verték a nagykaput szörnyű lármával.

Mire azonban megnyílt a kapu, s kilépett a ház úrnője a nagy lekvárkavaró kanállal, akkorra a nemzetes úrnak nyoma veszett. Meglépett, ahogy a legények válláról leszabadult. Halálra rémült a nagyasszony, s csak akkor mosolyodott el, mikor elmondták neki a Bánhidy Gergely uram vitézkedése történetét.

- Fogjatok hamar, gyerünk a kis tanyára!

Szép piros hajnalon ért ki a nagyasszony, s a szép piros hajnalban Gergely úr csakugyan ott szunyókált a méhesben. Ijedten rezzent fel, mikor a vendéget meglátta.

- Ejnye - motyogta zavarodottan -, már éppen befogtam volna a rajt. Éppen csak a királynő hibádzott még, mikor fölébresztettetek.

S Gergely apó úgy, de úgy meg volt ijedve, hogy a nagyasszony sehogy se tudott haragos képet vágni. Nevetve veregette meg az öreg hős piros arcát.

- Majd otthon számolunk, apókám!

Otthon-e? Mire hazaértek, annyi volt az ámbituson hordóban, csöbörben, vödörben a méz, hogy alig tudtak tőle beférni. A Tarjányiak, Móczárok, Harmosok, Makárok minden méhe Bánhidyéknak termette a mézet azon a nyáron, s a nagyasszonynak nem volt miért számon kérni a nemzetes úrtól az elszalajtott rajt.

Szegesdi Béni csákója

Szegesdi Béni még jóval innen volt a húsz esztendőn, mikor Damjanich tábornok a szolnoki csata után őt választotta ki segédtisztjének.

- Úgy igyekezz, öcsém - veregette meg a piruló fiú vállát -, hogy mához egy évre tebelőled is tábornok legyen.

Az ám, ahhoz egy esztendőre hős Damjanich tábornok már a magyar szabadság vértanúja lett. Szegesdi Béni pedig sárga-fekete zsinóros közbaka. Kétfejű sasos csákót nyomtak a fejébe, s leküldték vitézkedni a szép Olaszországba.

- Ha eddig a szabadságért harcoltál, most harcolj ellene!

Mert olyan tűz a szabadság tüze, hogy amikor az egyik helyen eltaposssák, a másik helyen nyomban kigyullad. Amikor Magyarország már csendes volt, mint a temető, az olaszok álltak talpra a szabadságukért. Zúgott, zsibongott az egész olasz föld, mint a méhkas, s az osztrák katonák ugyancsak hordták az irhájukat az olasz méhek elől.

Az osztrák hadak vezérét Benedeknek hívták. Neki támadt az a gondolata, hogy az olasz szabadságharcosokkal a magyar honvédeket kell szembeállítani. S csakugyan, mikor Szegesdi Béni leérkezett, már akkor sok volt odalent a magyar ezred. Majd agyon is szorongatták az ifjú vitézt ölelésükkel a régi bajtársak.

- Hozott Isten, Béni pajtás, de jókor jöttél! Érett a búza, csak kaszálni kell!

Szegesdi Béni megcsóválta a fejét:

- Én ugyan kardot nem rántok az olasz ellen. Neki csakolyan drága a szabadsága, mint nekünk volt a mienk.

Csendes esti pihenőkön, lobogó pásztortüzeknél, nemhiába fogta pártját Szegesdi az olaszoknak. A magyar ezredek lassanként mind elkedvetlenedtek a harctól. Ha csatát álltak, csak úgy tessék-lássék módra hadonásztak egy kicsit, hogy sok kárt ne tegyenek az olaszban. Mikor pedig ezt is megunták, hamarosan hátat fordítottak, akármennyire nehezükre esett is.

Csata csata után veszett el, a tábornokokat ette a szégyen, a magyar katonáknak azonban tetszett a dolog nagyon.

- A magyarokért állnak bosszút az olaszok - mondogatták egymás közt, s könnybeborult szemmel fordultak a messze kelet felé, amerre nagy seregekben költöztek haza a fecskék, gólyák.

- Ó, de jó nektek, akik már holnap ilyenkor a Tisza vizében nézitek magatokat! Jaj, mi sose szabadulunk innét! - sóhajtott Szegesdi Béni.

Pedig hamarabb megszabadult, mint gondolta. Másnap délben valami Gajtó nevű falucska határában összetalálkoztak az olasz táborral. Először az osztrákok mentek tűzbe, de biz azokat hamar megszabdosták, meg is szalajtották.

- Ha ti szaladtok, mi bizony tiértetek le nem kaszaboltatjuk magunkat - gondolták a magyar ezredek, s ők is hátat fordítottak az olaszoknak. Volt is ott olyan futás, hogy Benedek tábornoknak minden hajaszála égnek meredt tőle.

A futók közt volt Szegesdi Béni is, s mosolygott szép csendesen a szőke bajuszkája alatt, míg egyszer csak a nagy tolongásban lemaradt a fejéről a csákó.

- Hohó, talján - kiáltotta el magát -, már csak a csákómat visszaveszem tőled!

Azzal sarkon fordult, szembe az olaszoknak, akik meghökkenve nézték a kigyulladt orcájú vitézre. Nem tartott ez csak egy szempillantásig, már akkor rendet vágott köztük Szegesdi Béni kardja.

- A csákómat, a csákómat! - kiáltotta nekitüzesedve. - Hé, fiúk, szerezzük vissza a csákómat!

A Béni cimborái ugyan nemigen tudták, hogy miért olyan becses az a kétfejű sasos csákó, de a legjobb pajtásukat nem akarták cserbenhagyni. Egyik magyar ezred a másik után fordult vissza, őtőlük az ellenség is bátorságra kapott, s félóra múlva nyúl lett az agárból. Olasz katonának híre se volt a mezőn; ki otthagyta a fogát, ki elfutott, amerre látott.

Ez volt a híres gajtói csata, az első, amit megnyertek az osztrákok az olasz háborúban. A csata igazi hősét, Szegesdi Bénit összevissza vagdosva vitték be Benedek tábornok sátrába. Maga a vezér igazgatta a feje alját, ő rakta lázban égő homlokára a kötést, s meg-megcirógatta a szemébe csapzott szőke haját.

- Milyen gyerek és mekkora hős!

Azzal levette kabátjáról a maga gyémántcsillagos érdemrendjét, s rátűzte a közember vászon-zubbonyára. Az pedig minderről nem tudott semmit, csak szorongatta kezében a véres, poros, összetaposott csákót. Mikor pedig azt nagyerősen kivették a kezéből, akkor befelé fordult, és csendesen elaludt.

Napáldozattájon ébredt föl, s eleinte értetlenül nézte a vezéri sátort, a sok fényes ruhájú tisztet. Utoljára odatévedt a tekintete a zubbonyán levő rendjelre. Ebből mindent megértett, s arcán pirosság gyulladt ki. Bekötözött kezével letépte a gyémántszalagot, s ledobta a földre.

- Vegyétek vissza - mondta rekedten -, nem ezért tettem. Nem kell, ami a tiétek. A csákómat adjátok ide!

Odaadták neki a csákóját, s egyszerre elcsendesedett, ahogy azt a szívére tehette. Szép, szelíd arca mosolygósra változott, amikor megszólalt:

- Magyar föld van benne. Az édesanyám sírjáról...

Ez volt az utolsó szava, azzal elaludt szép derülten, s föl se ébredt többet. A tábornok maga bontotta föl a csákót: kettős tetejében egy vászonzacskócska volt, abban egy marék barna homok, egy-két száraz pipitér virággal.

Mikor eltemették, a zacskócskát a feje alá tették. A gajtói hős idegenben is magyar földön alussza az örök álmot.

Titulász bankója

Furcsa név biz ez, de a viselője még százszor furcsább ember volt. Derékban gömbölyű, mint a hordó, de hosszú nyakú, mint a gólya. Se bajusza, se szakálla, de szemöldöke olyan bozontos, hogy bőven kitelt volna belőle mind a kettő. A mestersége rongyszedés, de nincs az a király, aki olyan büszkén hordozná az ünneplő koronáját, mint ő a nagy batyut a hátán.

- Jaj, de kényes ez az öreg Titulász! - incselkedtek vele a ráérő emberek, mikor végigfurulyázta az utcákat. Erre ő megbillentette a hátán a batyut, mint ahogy más ember megbillenti a kalapját, s mosolygott akkorát, hogy a füléig szaladt a szája:

- Kényes ám, de van is neki mire! Öreg Titulásznak nagy a becsülete még a sárgarigó előtt is. Mit mond a sárgarigó a főbíró úrnak? Azt mondja neki: filió, huncut a bíró. Mit mond a sárgarigó az öreg Titulásznak? Azt mondja neki: tilió, rongyból lesz a millió.

Ezt ugyan nemcsak a sárgarigó mondta neki, hanem ahány gyerek meglátta az utcán, az mind utána rikoltozott:

Öreg Titulász
Összefurulyáz
Ringyet-rongyot,
Rossz pokrócot,
Subadarabot,
Abból lesz a millió
Tilió, filió.

Én csak egyszer kiabáltam utána a kerítés mögül, akkor is elkergetett onnan édesanyám:

- Elhallgatsz, te sövénytámogató! Nem szégyenled magad azt a szegény öreg embert kicsúfolni? Ha még egyszer ilyent hallok tőled, mindjárt odaadlak az öreg Titulászhoz inasnak.

No, ettől megijedtem, mint Papék lova a fűrészportól. Inkább a nyelvem haraptam volna el, mint hogy valami csúfolódó szó miatt rongyszedő inast csináljanak belőlem. Lett is nagy becsületem az öreg Titulász előtt. Nekem mindig kétakkora árpacukrot adott, mint a többi gyereknek - mert mindig volt árpacukor a köpenyege zsebében, s azt mind közöttünk osztogatta el, akármennyit haszontalankodtunk is vele.

- Ne neked is, ne neked is! - s lobogott mosolyogtában a szemöldöke - jut a millióból.

Hanem egyszer elmaradt az árpacukor, elmaradt a furulyaszó, nem kóválygott le s fel az utcában az öreg Titulász. Ágynak esett szegény feje, s a vánkosa alá tette az árpacukrot meg a furulyát. S ha egy-egy gyerek elment az ablaka alatt, mindig rázörgetett az öreg, s odaültette az ágya szélére. Furulyázott neki egy kicsit, aztán a markába nyomott egy darab árpacukrot.

- Ne mondjátok, hogy az öreg Titulász elvitte magával a millióját!

Nekem is azt mondta, mikor meglátogattam, de nekem se nem furulyázott, se cukrot nem adott. Szomorú mosolygással nyomott barackot a fejem búbjára:

- Nincs már cukor. Elhordták a pajtásaid. Nincs már furulya se. Az előbb vitte el a Kesik Jani, egyebet már nem tudtam neki adni.

Savanyú képet vágtam, mint aki citromba harapott, s erre az öreg Titulász elnevette magát:

- Ne félj, fiam, többet ér az, amit neked szántam. Arról mindig megemlegeted az öreg Titulászt.

A sarokban roskadozott egy öreg tulipántos láda. Odavánszorgott, kivett belőle egy kis ládát, abból egy kopott selyemkendőt, abba volt belehajtogatva egy tenyérnyi nagyságú cifra papiros.

- Tudod-e, mi ez? - tartotta elejbem.

- Tudom hát. Pénz. Úgy hívják, hogy bankó. Láttam már én ilyent édesapámnál is, csakhogy az kék volt, ez meg piros.

- Az ám, az ez, bankó - integetett az öreg -, csakhogy ez százforintos bankó. Szép pénz, nagy pénz, ritka pénz, ilyent a te apád álmában se látott. Ezt megbecsüld, fiam, s eszedbe jusson róla mindig az öreg Titulász.

Meg is becsültem én a bankót, szaladtam vele a Mitetszik boltjába, s nagykényesen odadobtam a boltos elé.

- Mi tetszik, kisöcsém? - kérdezte a Mitetszik boltos.

- Adjanak ezért a sok pénzért egy zsák árpacukrot. De olyant ám, hogy az egyik fele piros legyen, a másik meg fehér.

- Ejnye, de nagy úr az úr - nevetett a Mitetszik -, adjon egy garast.

- Ott a százforintos bankó.

A boltos összegyűrte a pénzt, és a markomba nyomta:

- Az ám, de Kossuth-bankó. Csinálj belőle csónakot, öcsém, ennek egyéb hasznát már nem lehet venni.

Bizony úgy mentem én haza, mint akinek az orra vére folyik, s még tán el is pityeredtem, amiért így elámított az öreg Titulász. Nem is mertem otthon eldicsekedni vele, hogy hogy gazdagított föl az öreg: szélnek eresztettem a cifra bankót az udvaron:

- Vidd el, szél, vidd el ezt a nagy kincset, amin már egy garas ára árpacukrot se adnak!

A szél fölkapta a papirost, zörgette, forgatta, de utoljára neki se kellett. Belesodorta a libaitatóba, ott találta meg másnap reggel nagyapó, aki olyan ráérő ember volt, hogy egész nap egyebet se csinált, csak üldögélt a tornácon, s nézte, hogy kergetik egymást a bárányfelhők az égen.

Uramfia, de mekkorát ugrott, mikor meglátta, micsoda cifra papír úszkál a vízen! Nemhiába, hogy a Kossuth katonája volt nagyapó valamikor. S amikor kihalászta a bankót a vízből, úgy megtántorodott, hogy meg kellett neki fogózni a tornácoszlopban. No, ilyet már mégse tennék, ha én a Kossuth katonája lettem volna - gondoltam magamban, s ijedten ugrottam oda:

- Nagyapó, mi a baja, édes nagyapó?

Nagyapó csak a kezével integetett, hogy menjek onnan, s úgy potyogott a könnye a bankóra, mint a záporeső.

- Nini - gondoltam magamban -, mégiscsak valami lehet ez a Titulász bankója, hogy még nagyapót is megríkatja.

S Titulász bankójának csakugyan nagyon fölvitte az Isten a dolgát. Belekerült a nagyanyó imádságos könyvébe, szagos mentalevelek közé, s nagyapó néha félnap elüldögélt úgy, hogy egyre csak a bankót nézegette, s hol elborult, hol ragyogott a tekintete. Mikor maga formájú fehér szakállas öreg bácsik mentek hozzá, szinte nevetett a szeme, ahogy odasúgta nekik:

- Gyertek be csak, vén cimborák, mit mutatok én nektek!

Aztán bementek a tiszta szobába, ott egy darabig olyan csend volt, mint a templomban, aztán olyan riadalom, hogy elhallatszott a szomszédba. A szelíd öreg bácsik olyan tűzbe jöttek, mintha csak csatába mennének a nemzeti lobogó alatt, s reszkető kezükkel akkorákat ütöttek az asztalra, hogy Isaszegnél se szólt nagyobbat az ágyú.

- Ej, ej, valami csodálatos ereje lehet ennek a Titulász bankójának - tűnődtem magamban, s most már nagyon szerettem volna a kezem közé kaparintani. De úgy őrizte azt nagyapó, mint hétfejű sárkány a kincset. Akkor is a kezében szorongatta, mikor egy reggel hiába keltegettük: mert úgy elaludt, hogy fel se ébredett többet.

Titulász kincse most már az édesapámra maradt. Ő is csakúgy megbecsülte, mint nagyapó, de még jobban őrizte. Kis táskát varrt piros irhából, azt beszegte fehérrel, zölddel: abban tartogatta a bankót a mestergerendán. Oda pedig én föl nem értem, még ha két széket tettem is egymásra. Nem is láttuk a pénzt, csak sátoros ünnepen: akkor az ölébe szedett bennünket édesapám, és elmesélte, milyen világ volt az, mikor a Kossuth-bankót csinálták.

- Becsüljétek meg ezt az ereklyét, gyerekeim - kötötte a lelkünkre -, minden betűje a szabadságharcról beszél.

Mikor aztán a magam szárnyára kerültem, hozzám került a Titulász bankója. Kopott, kifakult, elrongyolódott már, hiszen nagyon sok kézben megfordult. Csak az látszik belőle tisztán, ami örök életű: Magyarország címere és a Kossuth Lajos neve.

Én üveg alá tétettem, úgy tartom itt az asztalomon. S ahogy most elnézem a Kossuth-bankót, eszembe jut, hogy lám, mégis igaza volt az öreg Titulásznak, akinek sírja fölött az akácfákon még most is fütyörésznek a sárga rigók: tilió, rongyból lesz a millió.

Az aleppói basáról

Az aleppói basát, aki nem tudott törökül, Murad Tevfiknek hívták. Magyar neve is volt, noha magyarul se tudott: magyarul mai napig is Bem apónak hívják.

Bem apóról mindenki tud annyit, hogy - nini, mennyit is tudunk Bem apóról? Hát valamivel többet, mint amennyire az iskola tanított bennünket, az emberélet útjának felén túl csellengő magyarokat. Abban a könyvben, amelyikből az én nemzedékem tanulta a haza történetét, Bem tábornoknak a neve se fordult elő. Nem hát, mert vagy lojális nép vagyunk, vagy nem, a kiskésit neki. És mivel mi mindig lojális emberek voltunk éjfélig, a tantervet pedig rendesen éjfél előtt szokták készíteni, különös tekintettel a hazafiságra, hát Bem apót egy kicsit kiszabták belőle. No, nem egyedül, hanem többedmagával együtt. A peloponnezoszi háborúnak hetek jutottak, a pún háborúkat hónapszámra mérték, de a szabadságharcot öt perc alatt lenyelte a tanterv minden dicsőségével együtt. S akkor is majdnem azt a fohászt küldte utána, amit a paraszt akkor szokott mondani, ha forrón nyelte le a gombócot...

Szerencsére Petőfi nevű tanítója is volt az embernek, meg Jókai tanár úrhoz is járt iskolába, s így mégiscsak tud egyet-mást Bem apóról. Osztrolenka véres csillaga... piski csata... Igen, rémlik valami. Csúnya, mogorva kis ember volt, bolondos egy kicsit. Abból is látnivaló, hogy úgy szerette Petőfit, akit a tábornok urak általában igen kellemetlen skriblernek tartottak. Aztán Tóth Béla sok anekdotát szedett össze az öregről, azokból is emlékszünk egyikre-másikra. Hogy is mondta csak azoknak a szász kamaszoknak, akik Löwenbundnak nevezték magukat, és elnyávogták magukat, mikor a huszárok kezére kerültek?

- Weinye nyicht, Löwe, weinye nyicht, geh zu Haus, es geschieht dir nyix.

Szóval, körülbelül tudunk annyit Bem apóról, amennyit általában tudunk nemzeti hőseinkről. De hogy miért lett belőle Murad Tevfik, és hogy mire végezte mint aleppói basa, arról még anekdotáink sincsenek.

A véletlen kezemre játszotta egy emigráns szabadsághős kéziratos naplóját, egy negyedfélszáz oldalas könyvet, amely nyilván nyomtatva is adna annyit, mert olyan aprók a betűi, hogy szinte nagyító kell az olvasásához. Özvegy Kövessy Gyuláné úrasszony ajándékozta nekem nagyapjának, Árvay László honvédszázadosnak a följegyzéseit, amelyekben, úgy nézem, sok az ismeretlen adalék a bujdosók életéről. Árvay László Sumlán elvált Kossuthéktól, s több magyar emigránssal Bemhez csatlakozott, aki Aleppóban telepedett meg lengyeleivel. Bem halála után azonban elhagyta a kolóniát, és Szíria, Egyiptom bebarangolása után amerikai farmer lett, megtanulta a mérnökséget, a szakácsmesterséget és a táncművészetet, majd Angliában próbált szerencsét, onnan még egy nagy keleti utat tett, s tízévi bujdosás után amnesztiával került haza. Az igazán világlátott ember teljesen visszavonult a közélettől, s tisztes öregséget ért meg mint uradalmi tiszttartó.

Memoárjai, úgy látom, egész terjedelmükben megérdemelnék a kiadást, most csak egy-két, Bemre vonatkozó följegyzést szedegetek ki belőlük, amelyek, amennyire én meg tudom állapítani, soha nem jelentek meg nyomtatásban.

A „renegátok": az emigrációs irodalomban állandóan így emlegetik Beméket attól kezdve, hogy áttérnek az izlám hitre, ami már Viddinben megtörtént, a bujdosás második hónapjában. A „renegátok" elég sokan voltak, Bemen kívül Kmetty, Guyon, Stein tábornok, vagy hetven tiszt, kétszázötven közember és néhány nő a magyarok közül, a lengyelek közül is vagy százan.

Az első, aki kitért, Bem apó volt. Őt valószínűleg nem az a rémhír ijesztette meg, ami a többit: a törökök elhitették velük, hogy kénytelenek lesznek őket Ausztriának kiadni, hacsak az áttéréssel meg nem szerzik a török állampolgárságot. Bem, a lengyel vér, még gyerekkorában megesküdött, hogy élete fogytáig nem békül meg faja ellenségével, s esküjét megtartotta, mint Hannibál. Megtartotta még hite föláldozásával is. Úgy számított, hogy mint török hadvezér újra kezdheti a harcot a muszkával. Ha IV. Henriknek Párizs megért egy misét, Bemnek is megért ez a kilátás egy piros fezt. Neki tudniillik ennyibe került az egész kitérés, ami pedig az igazhitűeknél, mint Árvay elmeséli, elég körülményes mulatság.

Mielőtt valakit törökké keresztelnének, bejáratják vele a város főbb utcáit, mégpedig teveháton, hogy jobban kitűnjön a tömegből. Előtte jár a katonabanda őrjítő muzsikával, mögötte pedig fehér lepedős bajadérok táncolnak, akik a zene szüneteiben *lilili*tet süvöltenek sajátságos trillákban. A szájtátók dülcsászával, dondurmával és egyéb émelyítőkkel kínálgatják a leendő hitsorsost, még a moschéba nem érnek, ahol a dervis és a szakim - az orvos - várják az áldozatot.

Stein tábornok és Zerlecky ezredes csakugyan teveháton nyargaltak be a mozlemin üdvösségbe, a többiek azonban ilyen áron nem voltak hajlandók Mohamedet prófétájuknak vállalni. Erre aztán egyszerűbb ceremóniában egyeztek ki. Fölsorakoztatták őket Zia basa, a viddini mushir előtt. Szelim effendi fölolvasott nekik a Koránból egy strófát, amit utánamormogtak, elmondatták velük az ismert török hiszekegyet, s akkor sorra járta őket egy török ezredes meg egy őrnagy.

- Mi nevet kívánsz? - kérdezte az ezredes.

Aki tudott török nevet, mondott egyet, aki nem tudott, vállat vont, bánja is ő.

- No jó - mondta az ezredes, s levévén a honvédsapkát az új igazhitű fejéről, odaadta azt az őrnagynak, s belebújtatta a magyar fejet egy bojtos, piros fezbe. - „Szizin ad Süli olür." (A te neved Süli lesz.)

A szertartás záradékául az őrnagy a kezébe adott honvédsapkát az arcához emelte, beleköpött, és illő komolysággal földhöz vágta, mondván: - Szittim gyaúr!

Így lett Bem apóból Murad Tevfik basa, és hamarosan Aleppó kormányzója, akinek kijárt minden tisztesség és pompa, ami a padisah tábornokait megilleti.

Addig azonban, míg Aleppóba értek, sokat szenvedtek a balkáni téltől. A Bem kétablakos szobáját nyolc mangál melegítette - réz parázstartó -, írás közben mégis megfagyott a tinta a szobában. Naponta kétszáz font finom faszenet tüzelt fel, éjszaka mégis ráfagyott a lehelete a fejealjára.

Egy darabig együtt ebédelt a kaszárnyákban az egész társaság, később azonban Bem, aki Stein tábornokot halálosan gyűlölte, külön tálaltatott magának, segédtisztjével, Fialával és a naplóíró őrnaggyal. Ők voltak a kedvencei, s nekik kellett minden reggel megsétáltatni a kaszárnya-udvaron Bem két magyar vadászebét, a Milordot és a Komiszt. Gyakran megesett, hogy a magyar ebek összemarakodtak a török kutyákkal, s a hadi lármára az öregúr mindig odaugrott az ablakhoz, s onnan nézte a csata lefolyását. Ha Milord és Komisz vitték el a győzelem pálmáját, mindig kijárt nekik egy-egy szelet hideg birkahús.

Aleppóban nagy katonai parádéval és a Rákóczi-indulóval fogadta őket Szaid Musztafa basa. A „Hos geldi és szefa geldi" (légy szívből fogadott!) után maga kalauzolta őket a szállásukra. Külön kaszárnyát rendeztetett be számukra a szultán, francia szakácsot küldött nekik

Sztambulból, s megkérdeztette, hogy van-e valami kívánságuk. A bujdosók olvasnivalót kívántak.

- Jó, meglesz - mondta a basa röviden, s feljegyezte mindenkinek a kívánságát. A legtöbb német-török vagy francia-török szótárt kért, mások Lamartine-ra ess Victor Hugóra kívánkoztak, Bem - Napóleon hadjáratait kérte.

Pár hónap múlva egész könyvtárat kaptak Párizsból.

Murad Tevfik basa azonban nem sok hasznát vette a napóleoni taktikának. Milord és Komisz az ősi taktika szerint vívott harcokat az aleppói csifutokkal, s egyébként csönd és béke volt Szíria fővárosában. Árvay László naplói megtelnek rodostói hangulatokkal, s Osztrolenka véres csillaga kezd belefénytelenedni a polgári élet éjszakájába. Bem apó salétromkutatásokkal foglalkozik, s villát építtet magának saját tervei szerint Aleppó kertnegyedében. Egyszer az angol konzul, White úr mosolygó arccal jelenti, hogy hírt kapott Magyarországról.

- Mondja, mondja! - csillannak fel a fáradt szemek.

- Valami új konstitúció készül...

- Ej, mi közünk nekünk ahhoz! - legyint Bem apó, s elkezd beszélni a bagdadi görögdinnyéről. Hogy micsoda nagyszerű teremtése az az Istennek! Azt mondják, kétszáz-kétszázötven fontosra is megnő, majd kipróbálja jövő tavasszal, ha megéri...

Ezen elmosolyodnak. Még otthonról ismert rögeszméje az öregúrnak, hogy őt 1850-ben temetik el. Fiatal korában kétszer is látta álmában a sírkövét, s mindig 1850 volt rajta.

Az 1850-ik esztendő pedig már a vége felé jár. A sivatag arabjai már sokat nyargalásznak a városban. Murad Tevfik basa, aki járatlan az új hite szerint való kalendáriumban, azt hiszi, hogy ez valami sátorosünnepi készülődés. Török tisztek felvilágosították, hogy ha itt ünnep lesz, abban csak a Monkir és Nakir angyaloknak telik öröme, mert ők járnak kaszával az élet vetésében. Úgy hírlik, hogy a puszták fiai lázadásra készülnek a szultán új fermánja miatt, amely az eddiginek kétszeresére emeli az adót meg az újoncot. Jó lesz résen lenni, megerősíteni a várat, és idejében muníciót szerezni Sztambulból.

Osztrolenka véres csillagának a sors megadta azt a kegyet, hogy még egyszer ágyúdörgést hallhatott. De a sors kegye nagyon ironikus volt. Aleppó várfokairól nem a szabadság ágyúi dörögtek, hanem a török imperializmuséi, s egy szabad nép harcát fojtották vérbe, amely az élethez való jogát követelte.

1850. december 10-én a halálangyal csakugyan lefogta a magyar szabadságharc legzseniálisabb katonájának szemét. Az a hír járta róla, hogy a szíriai klímában kiújultak régi sebei, s ez a hír nem látszott alaptalannak. A vékony dongájú kis ember egész teste csupa sebhely volt már az erdélyi hadjárat idején is. Egyszer valamelyik csata közben az egyik tisztje nyugtalankodni kezdett, hogy elfogy a golyó, mire a másik azzal vigasztalta meg:

- Azért egyet se búsulj, komám, mert ha elfogy a golyónk, elővesszük az öreget, van abban kis golyó, nagy golyó annyi, hogy kisegít bennünket.

Árvay memoárjai szerint Bemnek valami vigyázatlan fürdés ártott meg. „Kólikát kapott”, abból gyomorbaj lett, az orvosokat pedig mindig elkergette magától azzal, hogy nem élt ő soha patikaszerrel.

December 10-én reggel azonban mosolyogva fordult Kálozdy doktorhoz:

- Na, ez egyszer kapitulálok. Hozzátok azt a kotyvalékot!

Akkor azonban már nem lehetett rajta segíteni, s miután megmondták neki a konzílium eredményét, nyugodtan várta a halált este 11 óráig. Az utolsó öröme az volt, mikor halála előtt egy negyedórával a francia konzul odahajolt fölé:

- Franciaországban kiütött a forradalom!

Ha vakhír volt is, ha kegyes csalás, nagy jótétemény volt. Az örök forradalmár fölkapta a fejét, de fölegyenesedni már nem bírt, csak a szeme lobogása mutatta, hogy szállni készülő lelke a forradalmat élteti. Aztán visszahanyatlott az ágyba, és lecsukódott a szeme. Az utolsó sóhajtása ez volt:

- Szegény lengyel hazám, hát csak nem menthettelek meg!

Ez a halotti kép egy kicsit hasonlít a Székely Bertalan haldokló Petőfiére. De nincs benne semmi. Ha volt valaha gyakorlati fanatikusa a lengyel szabadságnak, az aleppói basa az volt.

Másnap reggel megkezdődtek a temetési szertartások az izlám rítusa szerint. Végtelen mosdatások forró vízzel és hideg vízzel, aztán letapasztották a testet valami fehér péppel, a szabók gyolcs lepedőbe varrták, s úgy tették a koporsóba. A temetésnél a magyarok vállukon vitték ki a koporsót az udvarból, aztán átvették tőlük a pasák, a főrangúak, a papok, s úgy adogatták kézről kézre. Az egész város ott volt a temetésen. Hatvan dervis énekelte a gyászzsolozsmákat, „mely alkalommal igen harapni kelletett a nyelvünket, hogy illetlenek ne legyünk” - mondja Bem apó Mikese. A halotti beszédek után kivették a testet a koporsóból, úgy tették a sírba, fejjel napkeletnek. A földet nem kellett kapával húzni rá, mert a törökök markukkal hányják be a sírt - a koldusok közt pedig néhány ezer piasztert szórtak szét.

A szultán türbét állíttatott a hős sírja fölé, olyant, hogy „nincs párja az összes temetőkben”. A kis kápolna falai aranybetűkkel vannak televésve, egyik oldalán Bem életével, a másikon Korán-idézetekkel.

Bem hagyatékát elárverezték, valószínűleg a bujdosók kasszája javára, kivéve az elsőosztályú magyar érdemrendjét, egyenruháját és kardját.

Az érdemrend az volt, amit a piski csata után küldött neki a magyar országgyűlés egy hetven felé járó huszárezredestől, aki megcsókolta a tábornok csonka kezét, és igen szép beszédet intézett hozzá - német nyelven. Mivel azonban az ezredes debreceni szittya volt, egy hétig kellett neki készülni a német beszédre, s akkor oly szépen mondta el, hogy Bem ezt válaszolta rá:

- Örökre sajnálom, hogy nem beszélem hazája szép nyelvét. Kérem, fordítsák ezt le nekem németre.

A félreértések tisztáztatván, Bem apó ezt üzente vissza a magyar képviselőháznak:

- Nagyon köszönöm, én továbbra is megteszem a kötelességem, de tegye meg az országgyűlés is, és bármit tesz, a *habsburg-lotharingiai házzal ne béküljön ki soha.*

Ezt az érdemrendet elküldték Sztambulba, a szultán múzeumába, ma is ott van, a magyar országgyűlés vissza is kérhetné Kemál pasától.

A kardot és az egyenruhát Párizsban akarták eladni, de a franciák nem nagyon törték magukat a szabadsághős relikviái után, úgyhogy ezeket is a szultán kapta meg. Az aztán meg is váltotta őket gavallérosan. Kifizette Bemnek pár százezer franknyi adósságát, amit emigráns pályáján szerzett. Még azt a párizsi susztert is, aki Murád basa korában emlékezett meg a fiatal Bemről mint pár ezer frankos adósáról. Arra kérte, hogy a régi adósság fejében küldjön neki egy autogramot.

Bem apóról följegyezték a kortársai, hogy hitt a végzetben. A halála évét csakugyan megérezte. Vajon sejtette-e, hogy hazája fölszabadul, s halála hetvenhetedik évfordulóján haza fogja hívni halhatatlan fiát az aleppói sírból?

A fajtám

Paulnak hívták, szőlőcsősz volt, most halt meg Félegyházán kilencvennégy esztendős korában. A legkáromkodósabb kiskun volt, akit ismertem - pedig ez nagy szó, bizonyíthatja Horváth Zoltán, a kiskunok követe. Viszont alighanem az utolsó kiskun volt, aki kenyéren, vízen tartotta meg a negyven napi böjtöt, ami kezdődik hamvazószerdával és végződik húsvét-vasárnappal. (Igaz, hogy ha még egy kicsit regenerálódunk, akkor nagy számmal lesznek olyan kiskunok is, akik csak vízen böjtölnek.) Írni-olvasni nem tudott - lehet, hogy azért élt olyan soká -, de azért igen bibliás ember volt, engem is ő ríkatott meg az első teológiai kérdéssel egynapos deákkoromban.

- Megállj, te gyerek - akasztotta a gamósbotját a lábam szárába -, igaz-e, hogy te mán gyiák vagy?

- Igaz ám, Paul bácsi, már varrja is a táskát édesapám tarisznyábul.

- No hát akkor mondd meg nekem, Zebedeus két fiának ki volt az apja?

Azt hiszem, ez egyike a legfogósabb bibliai kérdéseknek, amivel talán még magát Zebedeust is zavarba lehetett volna hozni. Én semmi esetre se tudtam okosabb választ adni, mint hogy ríva fakadtam, mire Paul hátba ütött egy nevető nyári-piros almával. (Lehet, hogy éppen a mi szőlőnkben csőszködte.)

- Szamár vagy, tebelőled se lesz pap.

Ebben is igaza volt Paulnak, mert szamár voltam, és nem lett belőlem pap.

Különben ő is szép szál legény volt a maga idejében, 1849-ben, csakhogy az olyan régen volt, hogy még akkor nem hívták Paulnak, hanem hívták Török Nagy Pálnak, és mint ilyen cselekedett mindenféle vitézi dolgokat Szolnoktól Világosig. Ezekről azonban nincs mit beszélni, mert maga Török Nagy Pál se beszélt róluk, mint ahogy a mostani háborúról se a Török Nagy Pálok írják a memoárokat, hanem azok, akik nézték, hogy mit csinálnak a Török Nagy Pálok.

Világos után Pál egy darabig lappangott az éren és nádon, s csak az istenfélő keresztapja mentette meg attól, hogy szegénylegény nem lett belőle, a népdalok hőse, akiről még száz év múlva is kalendáriumot neveznek el a nemzet nagyobb épülésére. Pál karrierjének a tulajdon keresztapja állta útját, aki harminc pengőkrajcárért a zsandárok kezére játszotta a bujdosót. Pált becsípték cserepárnak, elnevezték Paulnak, és nyolc esztendeig oktatták a gyakorlati honisméből, hol olyan vidéken, ahol húsvét vasárnapján is olajost esznek az emberek, hol olyan helyen, ahol krumplival főzik a halpaprikást.

Mire én összeismerkedtem Paullal, akkorra már csak ilyen tökéletlenségek maradtak meg az emlékezetében az osztrák örökös tartományokból - az egy Galícia volt az, amelyiknek tudta a nevét, de még az esztendejét is annak, amikor ott viselte az angyalbőrt.

1854-ben volt, valahol Lemberg körül lágerozott a Paul hadteste. Förtelmes polyák tél járt, nagy máglyatüzek birkóztak a november-éjszaka szeles, havas, ködös zimankójával, s a tábortüzek körül mindenféle nyelven áldották a legfőbb hadurat, akinek dicsőségére orroknak, füleknek kellett lefagyni. Ebben egyetértettek mindnyájan, azonban nemzetiség szerint külön-külön melegedtek csehek, stájerok, horvátok, rácok, oláhok, magyarok, tótok, így is szimbolizálván a Habsburg birodalom páratlan egységét, amit már akkor sok szép pátens tett vitathatatlanná.

Egyszerre csak, hajnalon innen, éjfélen túl, lódobogásra neszelnek fel a bakák. Lószerszám is csillog a vörös fényben. Kis fekete ló gurul ki a ködből, tiszti sarkantyú pengését is hallani.

- Eh, csak az Ernec vizitál! - kuporodtak vissza az emberek a tűzhöz.

Erneszt főherceg, aki se különösebben rossz hadvezér nem volt, se a politikába nem balkezeskedett bele (amiért is a genealógián kívül semmi egyéb tudomány nem terhelte meg magát az emlékezetével), nem tartozott a parádés Habsburgok közé. Szeretett a mundérviselő plebs közé keveredni, evett-ivott egy csajkából, egy kulacsból a *mancsaft*tal, s állítólag a császár minden katonájával a saját anyanyelvén tudott diskurálni, ami még akkor is rendkívüli nyelvtalentumra mutat, ha ez a diskurzus csak annyiból állt, hogy „na, hogy megvagy?".

Ezúttal azonban komolyabb téma körül forgott az Ernec érdeklődése. Kialudt a pipája - a porcelán burschpipa divatja járta akkor az uraknál -, és szeretett volna tűzhöz jutni.

Hát tűz volt ott annyi, hogy disznót lehetett volna nála pörkölni, de hosszú út az, míg téli szélviharban az őrtűz parazsából pipafüst lesz egy lovasember szájában, aki nem akar leszállni a lóról.

Először az oláhokhoz fordult a főherceg. Szanaszét ugráltak, ahogy a kis fekete ló megállt mellettük.

- Ne ugráljatok, brátye, csak egy kis tüzet adjatok a pipámba.

Szaladtak is a brátyék parazsas végű gallyakkal, de mire a pipáig értek velük, akkorra kinek a szél kapta el a tüzes fejét, kiét a havas eső égette hamuvá. A főherceg mormogva ugratott a legközelebb melegedőkhöz. Itt szerbek tartózkodtak, azok már okosabbak voltak. Egész gerendát emeltek ki a tűzből, azzal se szél, se hó nem bír, viszont a lovacska se tudta elgondolni, miért akarják a szemét tűzzel kiverni, mikor ő igazán senkinek se vétett. Rántott egyet magán, fölágaskodott, szügyébe vágta a fejét, és úgy vitte vissza a lovasát az éjszakába, mintha a sátán ösztökélné pokolbeli piszkavassal. A tábortüzek mellől csöndes vigyorgással néztek utána. Mert népszerűség ide, népszerűség oda, egy tábornok mégiscsak akkor legnépszerűbb, mikor elszalad vele a ló.

A főherceg azonban nem hagyta magát. Utóvégre ha egy főhercegnek pipázhatnékja támad, neki jussa van éppolyan makacsnak lenni, mint más *animal fumans*-nak. És hogy az Ernec milyen emberséges ember volt, abból látni legjobban, hogy se alarmot nem fúvatott, se egy falut föl nem gyújtatott fidibuszért, hanem megint sorba vette a tüzeket.

Csakhogy a tüzek egymás után föladták a küzdelmet az egyre tombolóbb vihar ellen. Az már akkor valóságos burána volt, az a hózivatar, amely a szarmát síkon lovastól szokta felforgatni a telegákat. A bakák közelebb szorultak egymáshoz, összevetették a vállukat, és ügyet se vetettek rá, hogy a lovacska odatopogott melléjük. Ilyen isten-ítélet időben nincs diszciplina. Különben se igen lehetett látni a jégtű-hullásban semmit. A főherceg legföljebb a füle után igazodhatott. Ahol néma maradt az emberkupac, ott tótok bújtak össze. Ahol csúfondárosan morogtak vissza a hó alul, ott cseheket sejdíthetett, ahol dühös morgás hallatszott, ott horvátokat, mert azok mindig híres mérges emberek voltak.

Valahol messze pislogott még egy máglya, abban magyarok tartották a lelket: mind csikósok, gulyások, valamennyien pásztortűz-szakértők. Ahogy odabotorkált a kis ló, összevillant a legények szeme:

- Csak ide szorult tűzért a német!

Paul már akkor söpörgette is egy venyigével a szép menyecskeszemű parazsakat - a bal markába, s ahogy a főherceg közel ért, fölugrott, szalutált, és odanyújtotta neki az eleven parázstartót.

- Alásan jelentem, itt állok a parázzsal!

- Keszenek - hajolt le a főherceg a lóról, s abban a percben egy illojális szélroham kikapta az ajkai közül a porcelánpipát.

Persze puhába esett, nem is tört csontja, de keresni kellett, s míg Paul jobb kézzel tapogatott utána a hóban, baljában mint égő áldozatot tartogatta a parazsat. S mire a pipa visszakerült a főherceg szájába, s Paul a jobb keze hüvelykujjával és mutatóujjával beleigazgatta a legelevenebb parazsat, és megadta jó szívvel a használati utasítást, hogy „no, most már csak szíja az úr" - akkorára úgy összeégett a bal tenyere, hogy holta napjáig hordta a jegyét. „Szolgálati időm emlékére."

- Hát aztán megszolgálta-e kendnek az Ernec az emberségét? - kérdeztük Paul bácsit, valahányszor disznótoron, lakodalomban szóba került a virtus.

- Hát. Meg ám. Nagyon rendes ember volt az Ernec. A saját acskójából kínált meg egy pipa dohánnyal.

Hát ezért nem egészen alkalmas nemzeti szimbólumnak a Paul. Mert a nemzet mindig úgy égette össze a kezét, hogy egy pipa dohányt se kapott érte.

A madarásztói szépasszony

Osztrovszky József meg Szluha Ágoston - a hatvanas években országosan ismert szegedi név mind a kettő, magisztrátusbeli emberek, hajdan szabadsághősök és később hatvanhetes követek - kint nyulászgattak a határban, a madarásztói parlagokon. Rájuk esteledett, mielőtt a kirendelt városi kocsi kiérkezett volna értük, s a két úr bosszúsan nézett össze. Mitévők legyenek mármost? Az a kötélrevaló bizonyosan újbor-kóstoláson akadt el valamelyik tanyán. Gyalogszerrel a város messze van, majd harminc kilométer, parasztkocsin hazazötyögni a november-éjszakában fölér a halállal, a kutyateremtésit az útügyi hatóságoknak.

- Mégiscsak keresni kellene valahol egy világos ablakot - hajtotta fel Osztrovszky a bekecse gallérját -, engem majd megvesz az isten hidege. Mit gondolsz, Guszti?

Szluha megcsóválta a fejét.

- Hiszen ha a töltésünk el nem fogyott volna!

- No? Nem értelek. Csak nem akarsz éjszakának idején is lövöldözni?

- Azt sohase lehet tudni, pajtás, ebben a betyáros világban. Ha idekint kell éjszakáznunk, szívesebben hálok bokorban, mint tanyai vetett ágyban. Itt mindenki orgazda, és mindenütt betyár-herberg van.

Addig tanakodott a két úr, míg abban állapodott meg, hogy legjobb lesz bezörgetni a madarásztói csárdába. Tudniillik úgy vert a hír, hogy „Sándor" is odajár felejtkezni az egész vezérkarával, ha a „hivatalos ügyek" kifárasztották. Hát ott legalább kapcabetyártól nincs mit tartani, márpedig csak azok a félősek. Rózsa Sándortól szegedi hatósági embernek nincs mit ijedezni. Tudja az, mi az úri becsület, legfeljebb az lesz a baj, hogy egész éjszaka huzatja a vendégeinek.

A madarásztói csárdának három szobája volt. Középen az ivó a kecskelábú asztallal, mindenféle csiribiri nép számára. Jobbra-balra vetettágyas vendégszoba, amilyen az előkelőségeknek dukál. Akár betyárnak, akár perzekútornak.

Most szabad volt mind a két szoba. A csárdás úgy tudja, Sándor valahol szemlén van a kerületében, alighanem Kisteleken.

- Nem lössz itten most semmi baj, nyugodalmas éjszakája lössz a tekintetes uraknak, alhatnak, mint az édös tej, röggelig.

- Hát valami harapni való? Egy kis hirtelen-hamar jó?

- Az is akad. Szalonna, tojás, kolbász, de még bőrösmalac is, ha nem röstellnek várakozni az uraságok.

Ami az időt illette, abból futotta. Nem lehetett több kilenc óránál.

- Hát akkor csak a bőrösmalac éljen! Legalább a várakozással is telik az idő.

A két úr aztán letarisznyázott az ivóban. Ott hányták-vetették a közdolgokat, a rabvallató karcos mellett, míg elkészült a hirtelen-hamar jó.

- Á - fülelt föl egyszerre Osztrovszky -, mintha kocsizörgést hallanék.

Szluha is hallgatódzott, aztán megrázta a fejét.

- Nem a mienk. Parasztszekér. De az se erre a vidékre való.

Alighanem ezt tartották a kutyák is, mert éktelen üvöltözéssel fogadták az udvarba bekanyarodó szekeret.

- Nem lehet kivenni semmit - törölgette Osztrovszky a keze fejével a párás ablakot.

- Valami eltévedt vásáros tót - ásított Szluha.

De nyitva is maradt a szája, ahogy kipattant az ajtó, és berobbant rajta a „tévedt tót".

Olyan szép asszony volt az, hogy arra csakugyan tátva kellett maradni minden férfiszájnak. Magas, gömbölyű, ahogy kell, mégis karcsú. Pici lába, pici keze, felvetett vonalú pici piros szája, halvány arca, lobogó fekete szeme. Az a típusú szépasszony, akit akkor úgy hívtak, hogy *delnő.*

Igaz, hogy a delnők nemigen szoktak cifra subában járni, se a suba alatt selyem salikendőt hordani a derekukon, de hát ki tud a szépasszonyok gusztusán eligazodni? Az bizonyos, hogy egész kiállása, feje-vetése, szeme jártatása, hangja hordozása mind a disztingvált magyar úriasszonyra vallott.

- Van külön szobája, csárdás? - teszi föl a kérdést azon a hangon, amelyen a társaságbeli nő a cselédfélével szóbaáll. Olyan magától értetődő barátságos gőggel.

- Igenis, van, ténsasszony - nyitotta ki az el nem foglalt szoba ajtaját a csárdás.

- Jó. Majd ide adja be a vacsorát is. Három tojás rántottát. Bort nem iszom.

Ezt már a küszöbről mondta, végigvillantva a szemét a két úrfélén. Se kíváncsian, se kacéran, se félénken, se dölyfösen, csak úgy közömbösen, ahogy megnézi az ember az útjába került tárgyat, még ha nem érdekli is. Aztán becsapta az ajtót nagy csattanással, s ki se nyitotta addig, míg a vacsorával nem kopogtatott a csárdás. Akkor is csak a gömbölyű, fehér karját nyújtotta ki, aztán hallatszott, ahogy ráfordítja a kulcsot a zárra.

A két úrnak egyszerre kiment a szeméből az álom. Nekielevenedett szemmel kacsintottak össze. Úgy, ahogy urak szoktak, ha szép asszony van az ajtó mögött.

- No, Guszti? - pödörte a bajszát Osztrovszky.

Szluha is rántott egyet a mellénye alján. Azzal az ösztönös gesztussal, amivel a férfi mindig kihúzza magát, ha azt érzi, hogy van miért.

- Kecskeméti suba van rajta. A kendője is kecskemétiesen van kötve. Ki lehet, ugyan ki lehet?

Kivallatták a kocsist, de attól nem lettek okosabbak. A fahitű félegyházi paraszt nem tudott mást, csak annyit, hogy őt a szentlászlói csárdánál fogadta meg a ténsasszony kétnapi útra. Hajnalban mennek tovább Szabadka felé.

- Hm, hátha nem lesz az olyan sürgős - rántotta meg kényesen a vállát Szluha.

- Ugyan eredj! - szólt rá hirtelen ingerültséggel Osztrovszky. - Nem szatymazi kendermagos tyúk ez, hogy akárki kukorékolására meglapuljon.

A két barát kezdte egymást nagyon elszótalanodva nézegetni, úgy félszemmel. Másik szemük egyre az ajtót leste, nyílik-e még egyszer.

Az ajtó nem nyílt, halálos csönd volt odabent, hanem azért a két úr egyszerre vérehagyott arccal meredt egymásra.

- Lódobogás!

- Mégpedig nem is egy lóé!

- Betyárok!

Mind a ketten fölkapták a sarokba támasztott puskájukat. Izgalmukban eszükbe se jutott, hogy elfogyott a töltésük.

Szerencsére nem is lett rá szükség. Nem betyárok dobogtak, hanem perzekútorok. Egy lovas-hadnagy hat legénnyel. Hárman a kijárást őrizték, a többi bedúródott a szobába, elöl a hadnagy.

- Pszt! - intett a fölemelt ujjával, s fölkapva a faggyúvilágot, szemügyre vette a két szegedi urat. Nem erre a vidékre való ember volt, nem csapta magát haptákba, idegesen fordult a csárdáshoz:

- Ki van még a házban?

- Ki van? Hát én mög az asszony mög az öregtata.

- Nem azt kérdeztem. Szállóvendég?

- Az is van. De az csak egy ténsasszony.

- Magas, fekete szemű? Cifra subában, selyemkendőben?

- Rittig - helyeselt a csárdás -, tán üsmerőse a mönyecske? Az a szobája ni, éntűlem bemöhet hozzá, ha beereszti.

A perzekútorhadnagy odaugrott az ajtóhoz, rántott a kilincsen akkorát, hogy a markába szakadt, aztán elordította magát:

- Törjétek be az ajtót!

A három legény nekivetette a vállát az ajtónak, az recsegett-ropogott, odabent eldördült egy pisztoly, a golyó az ajtón keresztül a falba fúródott, s mielőtt folytatása következett volna, az ajtó nagy csörömpöléssel bezuhant a szobába, s vele az egyik perzekútorlegény is.

A másik pillanatban már jött is kifelé. Nem is jött, hanem röpült. A kardos, puskás, nehéz ember úgy vágódott neki orral a falnak, hogy attól többet kapott.

Mire föltápászkodott, akkorra a második kihajított kollégája verte le a lábáról, aztán kettejüket a harmadikukkal ütötte le a szépasszony, úgy forgatván azt gömbölyű két karjával, mint a polyvászsákot.

- Vagytok-e még többen, kutyák, az angyalotok ne legyen!

Azzal ki az ajtón, kigyulladt arccal, pisztollyal, késsel a derekán, el-elakadva a birkózásban leszakadozott rokolyában.

Az ereszet alatt az őrállók karjába szaladt ugyan, de nyilván azokat is föltaszigálta, mert dühös káromkodás, összevissza dobogás hallatszott.

- Utána! Utána!

Az ivóból is kitódultak a fogdmegek. Szluha elkapta a hadnagy karját.

- Szluha vagyok, a szegedi főkapitány.

- Bánja a hóhér! - taszította félre amaz.

- Ki ez a kapitális menyecske, öcsémuram?

- Bogár Imre! - ordította vissza futtában a hadnagy.

Már akkor negyedik napja üldözték a betyárt Pest megye perzekútorai, Vadkerttől kezdve Kecskeméten keresztül a kun pusztákig. Ott már majdnem megszorították, mikor kecskeméti menyecske képében kisurrant a kezükből.

Még két napig tartott a hajsza. A többit aztán már a népballada mondja el:

Zavaros a Tisza,
Nem akar higgadni,
Az a híres Bogár Imre
Átal akar menni...

Ugyan elmondta Tóth Mór is, aki tisztiügyész volt akkor a Pest megyei törvényszéken, és följegyezte, hogy milyen meleg ünneplésben részesítette a pesti nemzet a ballada hősét. A Múzeum körúton - akkor Országútnak hívták - meg az Üllői úton vitték a törvényfára, a régi lóversenytér mögötti dombra. Meg se vasalták, bokrétát tartott a kezében, és szólt neki nagyharang, kisharang, a Ferenciek templomáé meg a József fiúárvaházé.

A hosszú kocsisor első fogatán ült a szép halovány Bogár-fiú, papjával az oldalán. Kocsija tele koszorúval, útja hintve virággal, az ablakok ezréből kíváncsi népség fejei kandikálnak a menetre, s *zokogó hölgyek könnyeivel vegyesen hullanak alá koszorúk, csokrok, virágok a legszebb betyár elé.*

Huszonhárom esztendős volt akkor Bogár Imre, utolsó sarja egy nagynevű betyárdinasztiának. Hatan voltak a Bogarak, az apa és öt fia, s egyik se olyan halállal halt meg, amit tisztességesnek szokás mondani.

A madarásztói csárda romjainak a helyén ásatok, a búzatarlón. Egyebet nem találtam eddig, csak ezt a történetet a madarásztói szépasszonyról.

Még egyszer a madarásztói csárdás

Ősök után kutattam a múzeumi ásóval a határunkban, a néhai madarásztói csárda körül. Ősöket ugyan nemigen találtam, hanem öreg pásztoremberektől összeszedegettem a híres csárda történetét, s tárcát írtam belőle. Az annak a rendje, hogy az ilyen nevezetes intézmény ne múljon el nyom nélkül. Így legalább az utókor se tehet szemrehányást se a múzeum-igazgatónak, se az újságírónak, hogy mire nézte a világot, ha még a madarásztói csárda emlékezetét se adta át az utókornak. Holott olyan nagy emberek is megfordultak benne, mint Rózsa Sándor, s olyan történelmi levegője volt annak, mint a följebb való esztendőkben a pesti Britanniának.

Hát az utókortól nem félek, azt csak kielégíteném én valahogy, hanem a jelenkori kritika máris jelentkezik. K. Szabó Ambrus, nyugalmazott uradalmi mérnök úr, akinek a kezébe csak most jutott el a régi tárca, szemrehányást tesz nekem miatta, egy máskülönben nagyon szeretetre méltó hangú levélben. Hogyha már minden tücsköt-bogarat összeszedtem a lebontott öreg csárdáról, miért nem írtam meg azt is, ami az ő apjával történt ottan. Mikor pedig az a legérdekesebb história.

Beismerem, ez nem volt szép tőlem, de nem egészen én vagyok benne a hibás. Hiszen eddig azt se tudtam, hogy K. Szabó Ambrus úr e világon van, hát arról hogy tudhattam volna, hogy neki olyan apja volt, akivel nevezetes kaland esett meg a madarásztói csárdában! De most már, hogy tudom, megírom vonakodás nélkül.

K. Szabó Ambrus úrnak az apja uradalmi inspektor volt a hatvanas években, azoknak is az elején, mikor Ferenc Jóska volt a császár, és Paplógó József volt a madarásztói csárdás. Valami tátorján idő bekergette az inspektor négylovas hintóját a csárdába, mégpedig éjjeli szállásra, mivel úgy látszott, reggelig se áll el a rengés, csattogás meg a villámmal világító sötétség. Márpedig akkor olyan világ volt, hogy ezen a tájon fényes délben sem volt bátorságos az utazás. (Ezen a tájon tudniillik nem Ferenc Jóska uralkodott, hanem a mi fiunk, a *Sándor.)*

Paplógó uram igen mogorván fogadta a vendéget, s arra a kérdésre, hogy van-e valami harapnivaló, azt felelte, hogy van ménkű. (Volt is, mert abban a percben hasította kétfelé a csárda előtt álló, öreg, csomoros nyárfát.)

- Hát egy kis szalonna?

- Van, de avas.

- Palástul vetem én a gyomrom annak is. Hát egy meszöly borocska volna-e?

- Van, de hernyós.

- Annak is megfelelek én.

Biz ez egy kicsit meggondolatlan vállalkozás volt, de azért már csak állta az inspektor úr, amit kimondott. A szalonnának ugyan csak a felét tudta lenyelni, a többit a csizmaszárba rebbentette, hogy meg ne bántsa a mérges csárdást, de a meszöly bort egy hajtásra a gallér mögé eresztette, hogy mentül előbb túlessen rajta. Akkor aztán megrázkódott, s hogy dolga végzetlen ne térjen nyugovóra, megkérdezte a csárdást, hogy mivel tartozik.

- Éppen húsz forint - csinálta a számadást kréta nélkül az érdemes hotelier.

- Tessék? - tátotta el a száját az inspektor.

- Húsz forint. Megmondtam magyarán - nézett farkasszemet a csapláros a vendéggel. - Vagy nem ért az úr magyarul?

De az inspektor nagyon is értett magyarul. Húsz forintért bizony ő el nem földelteti magát ezzel a haramianézésű vademberrel, akiről szemmel látni, hogy egy tálból cseresznyézik a betyárokkal. Csak egyet füttyent, s a varjú se károg többet az ember után.

Az inspektor előgombolta a húsz forintot, s fogatott abban a percben. Inkább nekivágott a zivatarnak, semhogy a zsiványfészekben töltse az éjszakát. Persze azt is megfogadta, hogy nem fordul többet a csárda felé ebben az életben.

De hát az inspektornak szándékát csakúgy a boldog Isten bírja, mint a szegény emberét. Nem telt bele egy esztendő, az inspektor kocsiját megint bekergette a rossz idő a madarásztói csárdába. Azaz hogy a kocsis a gazdája megkérdezése nélkül kanyarodott be a kocsiállásba, s mire az inspektor kifelé tudakolta volna az utat, akkorára odatoppant Paplógó uram. Mézes volt a szava, nevetett a képe, mint a bazsarózsa.

- Hozta Isten a tekintetös urat, de régön láttuk erre mifelénk!

- No, most se a magam jószántából lát - morgott az inspektor. - Nézze kend, már megyünk is!

- Nem innen, uram, egy tapodtat se! - állt a kocsi elé szétvetett karokkal a kocsmáros. - Csak nem töszi a tekintetes úr csúffá a házamat?

- No hát akkor itt a színben pihentetünk egy kicsit - fanyalgott az inspektor. - Hoci csak azt az elemózsiás tarisznyát, Matyi!

Most nőtt csak meg a taraja Paplógó uramnak!

- Azt szeretném én látni, hogy az én csárdámban valaki a magáét fogyassza! Mindjárt leszúrok egy malacot a tekintetös úrnak. Mög a túróslepényt se veti tán mög?

Mit volt mit tenni, az inspektor úr azt gondolta magában, hogyha már szurkálás lesz, inkább a malacba essen kár, mint őbenne. Kifogatott a Matyival, és megadta magát a sorsnak, amely nem is látszott olyan elviselhetetlennek. Fölséges volt a malacpörkölt, hallatlan tökéletes a túróslepény, és olyan bor mellé, hogy az nem teremhetett ezen a vidéken. A püspök vállalhatta volna misebornak, bizonyosan valami templomot verhettek fel érte a zsiványok. De micsoda árt kell majd ezért fizetni!

Vacsora után az inspektor fogatni akart, de a csárdás nevetve támaszkodott neki az ajtónak.

- Nincs, akinek parancsoljon az úr. Olyan részög a kocsis, hogy ágy helyött az itatóvályúba feküdt bele, úgy pöcköltem föl a fejit egy káposztáskűvel, hogy bele ne fulladjon a jó embör. Muszáj itt éjszakázni a tekintetös úrnak.

- Nagyon nemszeretem hely pedig ez - csavargatta a nyakát a tekintetes úr. - Úgy ver a híre, hogy a betyárok is járatosak erre.

A csapláros édesen elmosolyodott. - Jó embörök azok, nem bántják a másik jó embört. De mög ha fél a tekintetös úr, fejszével strázsálok a küszöbin.

No csak ez a biztatás kellett az inspektornak. Egész éjszaka le nem hunyta a szemét. Ha a betyárokat megfelejtette, a vacsora ára nem hagyta nyugodni. Egy százas tán ki se futja, ha az avas szalonnáért meg a bicskanyitogató lőréért húsz pengő volt a sarc.

De hát azért csak megvirradt baj nélkül. A kocsis is kialudta a krepuláját a vályúban, Paplógó uram is kotyogós butellával jött pálinkás jóreggelt kívánni, mégpedig diópálinkást.

Az inspektor összeégette vele egy kicsit a torkát, aztán elővette a bugyellárist.

- Mivel tartozok?

- Kinek? - meresztett nagy szemet a csárdás.

- Kinek? Hát kendnek. A vacsoráért meg a szállásért.

- Neköm ugyan nem - rázta a fejét nagy meggyőződéssel Paplógó uram. - Inkább én adok a tekintetös úrnak tizenkilenc forint nyolcvannyolc krajcárt. Ennyi jár vissza a húsz pöngőbül, akit a múltkor tetszött fizetni. Ehun hoztam is mán ebben az acskóban.

- Nem értem.

- Dehogynem. A múlti vacsora tizenkét krajcárt kóstált.

- Hát akkor mért fizettetett velem húsz forintot?

- Azért, mert annyira volt szükségöm. Nem bírtam volna másképp az árendát kifizetni a városnak. De most mögadom, nézze, ami visszajár, a mostani vacsorát mög fogadja el a tekintetös úr kamatba.

Ilyen ember volt a madarásztói csárdás - mondja K. Szabó Ambrus úr. Én meg elhiszem neki, ámbár úgy rémlik, mintha ezzel a históriával már olvasókönyvben is találkoztam volna. De hát az mindegy. Nagyobb baj annál, hogy a madarásztói csárdás nem csinált iskolát. Azaz hogy ezt se lehet mondani. Első kiadású madarásztói csárdások ma is találhatók falun-városon. Csak olyan nem akad, aki egy esztendő múlva visszaadjon a vacsora árából.

Vallató vacsora

Molnár János híres csendbiztos volt valamikor a mi határunkban. Mikor én összebarátkoztam vele, harminc esztendővel ezelőtt, már akkor megroskadt egy kicsit, de a rabvallató tekintete még akkor is kibírhatatlan volt.

- No, öcsém, ízlik-e a bárányleves? - szögezte rám a rabvallatót azon a tanyai ebéden, amit ő rendelt meg a tiszteletemre, Szépenlépő Bogár Pirosnál. (Körülbelül egyidős lehetett a szépenlépése a csendbiztos rabijesztgető tekintetével.)

- Hát ilyennel még nem találkoztam az életben - vallottam ravaszul, ami éppen olyan kötelező a kezdő riporterre, mint öreg perzekútorra a sastekintet. - A maga nemében a legideálisabb leves a világon.

Én nemcsak ravaszul mondtam, hanem szívből is. Máig is azt hiszem, olyan ideális faggyúlevest az utolsó budai basa evett utoljára Magyarországon.

- No, még egy tányérral, öcsém. Sose lesz belőled újságíró, ha ilyen szégyenlős maradsz. Szánd mög már, Piros lelköm, a nyavalyást.

Még háromszor szánt meg Piros, s akkor is megszidta a perzekútor, hogy ötödik tányérra való már nem maradt a tálban. Kinézte belőlem a híres rabvallató szem, hogy még annak is megfeleltem volna.

El lehet gondolni, mit produkált ez a szem, mikor Szerencsés Fekete Jóskára szegeződött rá, aki szintén híres ember volt a maga idejében, noha más irányú pályán működött. Jóska a marhalopás terén szerzett magának maradandó érdemeket, és ezen a réven sűrűn érintkezett a csendbiztossal. Elég meghitt viszony volt köztük, s ámbár Jóska sok bosszúságot szerzett a perzekútornak, amit ő nem kevesebb kellemetlenséggel fizetett vissza, azt lehet mondani, hogy, kölcsönösen becsülték egymást. Aki diplomaták memoárjait olvasta, az tudja, hogy ilyen esetek nem ritkák a világi életben.

A nagykövetek is vacsorára szokták meghívni, akinek a veséjébe akarnak látni, s így támadt egyszer a perzekútornak is az a gondolata, hogy vacsorára invitálja meg magához a betyárt. A Tisza-parton jutott ez eszébe, ahogy meglátta a kis mokány embert, aki éppen a halászoknak segített bárkát tisztítani. Hivatalon kívül ilyen szolgálatkész ember volt a betyár.

- No, Jóska, gyere velem - nyugasztotta rá a vállára a kezét a biztos.

Jóska megrettent, de csak azért, mert nehezellette a vállán a biztos nagy markát. Amúgy a lelkiismerete most tiszta volt, egy vetélt borjú se vetett rá árnyékot.

- Mögyök én, tekintetös uram, hogyne mönnék - mondta készségesen, és egy kicsit följebb tolta homlokán a kajla kalapot. Nagy tisztesség az egy szegény betyár legénynek, ha úgy mehet végig a perzekútorral az utcán, hogy még csak hátra sincs kötve a keze.

De bizony érte Jóskát egyéb tisztesség is. Ahogy hazaértek, a csendbiztos meggyújtatta a gyertyát, s asztalhoz tessékelte Jóskát.

- No, ülj le, fiam.

A betyárnak kezdett melege lenni. Akármeddig nézett vissza a pályáján, sose történt vele, hogy ülve vallatták volna. Gyanakvó szemmel oldalogta körül a kopott bőrszéket.

- Ne félj, Jóska, nem harap - nevetett a biztos -, hanem nézd, inkább te harapj egy kicsit.

Azzal kivett az almáriomból egy tányér rántottcsirkét, és odatolta Jóska elé.

- No, legény, van-e bicskád? Hát persze hogy van, micsoda betyár volnál, ha még bicskád se volna? No, ne kéresd magad, mint éjfélkor a menyasszony, hanem láss hozzá, ha hidegen is vállalod a rántottcsirkét.

A betyár azonban csak csóválta a fejét.

- Ejnye-hejnye, tekintetös uram.

- No, mondom, ne uraztasd magad, hanem töltsd meg az oldalközt. Ne félj, nem halsz meg tőle.

- Nem is azért, tekintetös uram - nézett sunyítva a betyár -, hanem hogy mivel érdemöltem én mög ezt az embörségöt?

- Ne búsulj, fiam, majd mögérdemlöd mindjárt. Azt mondod el érte neköm, hogy hogyan szoktál te lopni.

A betyár keresztet vetett.

- Isten őrizz, tekintetös uram. Hát mán a tekintetös úr is marhalopásra akarja adni magát?

- Szamár! - nevette el magát a biztos. - Hát már hogy gondolsz olyant? Csak úgy barátilag töszöm föl a kérdést. Hiszön ilyen vén fejjel már csak nem kezdök új mestörségöt.

- Nem is való mán az ilyenkor - döfött a tányérba Jóska megvidámodva a halbicskával. - Én is suttyó gyerök voltam, mikor az első próbát töttem.

- Hogy volt az, édös fiam?

- Úgy, tekintetös uram, hogy marhapásztor voltam, de mint ésszel élő embör, hamarosan rágyüttem arra, hogy többre mén az embör marhalopással, mint marhaőrzéssel. Tíz pöngőt se láttam együtt, míg a szömöm ki nem nyílt, de aztán csak jóra fordult a sorom. Mindjárt az első ökörhajtással mögkerestem ötven pöngőt. El is danoltam még azon az éccakán a madarászi csárdába.

- Emlékszök én arra, Jóska. Te is emléközhetsz rá, mert jó helyben hagyattalak, mikor először a kezemre kerültél.

- Hát hordtam egy hónapig a kékjit, tekintetös uram - mosolygott a betyár, és kedvetelten turkált a tálban a bicskaheggyel.

- Úgy, úgy, gyerököm, csak válogasd a nagyját, mert biz ezök apró jércikék voltak. Hát osztán ki szokott neköd segíteni, Jóska? Csak úgy barátilag kérdözöm.

- Neköm, tekintetös úr? Nem segít neköm senki a jó Istenön kívül.

- Te embör, te! Ne káromold az Istent!

- Én? Hogy káromolnám? - tiltakozott a betyár. - Nem vagyok én káromkodós embör. Osztán mög a jó Istennek se igön löhet velem baja, mert mindig mög szokott segíteni. Akinek egy-két ökre van, azét én sose bántottam, a nagygazdának mög se több, se kevesebb egy ökörrel.

- Nono - fújta a biztos a füstöt. - Aztán hány ökröt loptál már össze, gyerököm?

- Tudja a Jézus. Nem nagyon számolgattam én azokat. De nem sok híja löhet a kétszáznak.

- Aztán hányszor vesztöttél rajta?

- Azt már mög tudom mondani, kérömszépen. Kilencször kerültem a törvény kezire összevissza.

- Ügyes embör vagy te, Jóska - bókolt a biztos.

A betyár azonban szerényen rángatta panyókára a vállát.

- Nem én vagyok ügyes, tekintetös uram, hanem azok a szamarak, akik az ökröket őrzik. Nézze, legutóbb is hogy jártam! Tekintetös úrnak mán csak elmondom, barátilag.

- Mondjad, fiam, mondjad! - villant fel a perzekútor szeme. De csak az almáriumra villant. Egy üveg piros bort állított az asztalra. - Ne mondd, Jóska, hogy úgy veszejtelek el, mint ördög a feleségét.

A betyár húzott egyet az üvegből, és most adja vissza az elismerést.

- Jó kis bora van a tekintetös úrnak.

- Ne arról beszélj, lelköm-gyerököm. Azt mondd el, hogy mi volt az a legutóbbi eset? De azért ne hagyd ám itt ezt a kis körömfaladékot se.

- Az? - tömte magába Jóska az aprócska csülköket. - Jó kis eset volt az, kérőm. Az első kakasszókor ki akarom vezetni az istállóbul az ökröt, hát nem fölébred a bérös! Mit akarsz? - kérdözi mérgesen. - Hát mit akarnék, mondok, szögény hajcsár vagyok, eltévelyödtem, itt akarok möghálni, bekötöm éccakára ezt az ökröt a jászolhoz, ha mögengedöd. - Dehogy engedöm - pattog a bérös -, ha a gazda röggel észrevöszi, mögpiszkol érte, tisztuljon kend innen vele! - Mögyök mán, édös fiam, mögyök - mondom neki -, csak ne haragudjál! Hát nem is haragudott a külüfejű, mert még az ajtót is ű nyitotta ki.

Nevetett a betyár, nevette a perzekútor is, de azért utoljára mégiscsak rávetve Jóskára a rabvallató szemét.

- Aztán hová vezetted azt az ökröt, Jóska fiam?

Jóska időváltozást érzett. Egy kicsinyég megállt benne az ütő. Aztán összeszedte magát, és vállat vont.

- Vannak a magamfajta embörnek többféle helyei.

- Azokat szeretném én tudni, Jóska.

- Azokat nem mondhatom én mög, tekintetös úr. Böcsület dolga az.

- Ötven pengőt kapsz minden orgazdáért.

- Ötven pöngőt? - bólintott Jóska. - Szép péz. De nem böcsület.

- Ha pedig nem vallasz, akkor tüstént vasra veretlek.

Már akkor állt a perzekútor. Szúrt a szeme, mint a vasvilla. A betyár lehajtotta a fejét.

- Hát mit tögyek, tekintetös uram?

- Igyál Jóska és beszélj.

- No, írja az úr - szegte föl dacosan fejét a betyár. - De maga felel érte az Isten előtt, ha böcstelenségre kényszerít.

- Vállalom, fiam, csak mondjad.

- Tessék. Kesdy Szabó András, Majsa.

- Jó pipa, ösmeröm. Mondd csak tovább.

- Penecilus Tót János, Makó.

- Tovább!

- Csábi Mátyás, Vásárhely.

- Van-e még?

- Csenki Ráfael, Félegyháza.

- Lössz-e még?

- Tán ölég is most mán ebbül ennyi.

- Hát egyelőre ölég, fiam. Köszönöm a szívességöd.

- Én is a tekintetös úrét - nézett Jóska a tálba, hogy hát azt a három combocskát ki eszi mármost meg?

- Papírba tösszük fiam, vidd haza - mondta barátságosan a tekintetes úr, és belecsavargatta egy protokollumba a rántotthúst.

- Isten fizesse mög a szívességit - mondta a betyár meghatva.

Ezen aztán elnevette magát a perzekútor. Ez nem is lett volna baj, ha föl nem fújta volna a két piros képét, és az öklével ráütve ki nem mondta volna:

- Brekeke.

- Tessék? - sápadt el a betyár, és a gyomrához kapott.

- Biz ez így van, Jóska - rázta a kacagás a tekintetes urat. - Ne haragudj, de az egyszer nem igazi csirkét ettél, azt hittem, te is szereted a békát.

A betyár nyöszörögve támolygott ki az ajtón. A perzekútor pedig boldogan tette el magát másnapra. Félóra múlva azonban ráverték az ablakot...

- Ki az?

- Én vagyok. Szöröncsés Fekete Jóska.

- No, mi baj már megint, Jóska?

- Mögkéröm a tekintetös urat, ne haragudjon, de ez eccör nem igazi neveket mondtam be. Ugyan van köztük egy igazi is, a majsai, de azt mög mán öt esztendeje eltemették.

A Sándor körül

1

Tudom én azt, ha meg nem szólnak is érte, hogy egy kis nyelvtani helytelenség van ebben a címben. Hiába hívják névelőnek a névelőt, éppen a név elé nem dukál. (Aminthogy a karszék is olyan szék, amelyiknek nincsen karja. Ha van neki, akkor már nem karszék, hanem karosszék.)

A nyelvtan szerint nem gilt a Péter meg az Imre meg a Sándor, mert az igaz magyar csak Pétert, Imrét, Sándort mond, támaszték nélkül. Persze hogy igaza van a nyelvtannak, de azért nekem is igazam van. Ez a Sándor, akit egy-két tárca pajzsára akarok emelni, nem olyan akárki Sándor. Ez egy valóságos nagy Sándor, ha kis betűvel írom is az epitetonját. Ha naggyal írnám, akkor össze lehetne téveszteni azzal a másikkal, akinek kicsi volt Macedónia, s akit Világbírónak tisztel a történelem. Gondolom, azt is névelővel emlegették a maga idejében.

- Hű, kutyafékomadta! - mondhatta Dárius király őfelsége a gaugamelai csata után -, de megadta nekem ez a Sándor!

Hát ez a mi Sándorunk nem tiedelt el annyit a világból, mint halhatatlan druszája, de azért némi kis halhatatlanságra ő is szert tett Szeged és Kistelek között. Nem akarok vele megbántani senkit, de ki kell mondanom az igazságot, hogy itt a mi környékünkön mégiscsak ő vitte köztünk legtöbbre név dolgában - igaz, hogy nem is sajnálta érte teste fáradságát. Ugyan a másét még úgy se sajnálta.

Gondolom, ezek után mindenki tisztában van vele, hogy én itt a Rózsa Sándor dicsőségét kerülgetem. Csakugyan kerülgetem, de bizonyisten nem irigységből. Nem vagyok irigy természetű ember, nostras-ra meg különösen nem. Egészen más oka van annak, hogy akadozik a tollam a papíron, amelyet a mi fiunk emlékezetének óhajtok szentelni.

Sokat írtam már én a Sándorról, de leginkább csak - aktát, amely iktatószámot visel. Ha valakinek nem volna jobb dolga, mint kiszedegetni a bölcs vezetésem alatt álló bibliotéka levéltárából azokat az aktákat, amiket innen-onnan harminc év óta a Sándor tárgyában szerkesztettem, egész könyvre való köteg kikerülne belőlük. De nem ajánlom az utódomnak, hogy próbálja meg, majd ha engem elvisz a markoláb, és összeszedik az irodalmi hagyatékomat. Körülbelül egy a szövege minden aktának, csak a név változik, amelyre címezve van. Tudniillik ezek az akták válaszok olyan levelekre, amelyek abban a feltevésben intéztettek a könyvtár igazgatóságához, hogy az rendelkezik Rózsa Sándor memoárjai fölött; azt hiszik, hogy e nagy ember, mint városunk szülötte, ránk testálta önéletrajzát, s azt mi féltve őrizzük külön e célra beszerzett Wertheim-szekrényünkben. De nemcsak féltve, hanem félve is, mert a lelkek órájában karikásostor pattogása és pandúrpuskák ropogása hallatszik ki a vaskasszából.

Magyar írók, igen jónevűek is, és osztrák kollégák, akik jó szívvel vannak a lovagias magyar nemzet iránt, már boldogult gazdámat, Tömörkény Istvánt is sokat nyaggatták Rózsa Sándor relikviáiért. Volt, aki regényhőst akart belőle csinálni, volt, aki tragédiát dalban elbeszélve ihlett volna róla, s volt, aki operettben szerette volna vele eljáratni a kutyakopogóst, csak történeti adatok kellettek volna hozzá. (Hogy nincs ebben a kérkedésben semmi túlzás, legyen rá bizonyság Grünwald Alfréd osztrák librettista. Nemrégiben olvastam, hogy ez a bécsi kolléga most operetten dolgozik, amelynek Vénusz selyemben lesz a címe, hőse pedig egy magyar gróf, akit Rózsa Sándornak néznek. Nem tagadom, hogy egy kicsit a szívembe nyilallt, mikor Sándorunk karrierjének erről az új grádicsáról értesültem. Milyen szerencséje van ennek a betyárnak! Mikor fognak már egy grófot múzeumigazgatónak nézni?)

Tömörkény István igen udvarias ember volt, aki szolgálatkészen válaszolt minden megkeresésre. Postafordultával értesítette t. címeket, hogy nekünk valóban van egy unikumunk a keresett tárgykörből, Szegedi bűnkrónika a címe, rajta van az is, hogy I. füzet, valami Búvár nevű író-társ szerkesztette azon frissében, még 1870-ben, nyilván hivatalos adatok alapján. Alighanem ez is volt a baj, ez a hivatalosan megállapított tényekhez való túlzott ragaszkodás. A „tiltott közlésről" ugyan még akkor nem volt törvény, de azért az írónak úgy a körmére találtak ütni, hogy ezen búvár nem mert többet a sötét bűnök tengerébe leereszkedni, s így a krónikából nem jelent meg a második füzet. De az elsőből se ismeretes több a mi példányunknál, még a Nemzeti Múzeumnak sincs meg ezen nemzeti ereklye, ennélfogva az mint páratlan ritkaság a házból ki nem adható. Aki élvezni akarja, az fáradjon ide a királyi és császári székvárosokból, állunk szolgálatára, de csak a délelőtti órákban; a könyv ugyanis fönt lakik az emeleten, a főkönyvtárban, százféhányezred magával, oda pedig délután nem mászkálunk, mert a villanyvezetékünk elromlott.

Tömörkény István elment, a régi érdeklődők is elmentek, de jöttek helyettük újak. (Tömörkény helyett nem.) Pár évvel ezelőtt Amerika is jelentkezett. Csikágóból írt valami irodalmi üzletes, hogy jó volna egy Rózsa Sándor-filmet csinálni. Már hogy meg akarta-e szégyeníteni az odavaló gangstereket, vagy oktatni akarta őket, azt ő tudja. Tőlem ő is csak azt a választ kapta, amit a többi, mert én nem vagyok olyan udvarias ember, mint tanítógazdám volt.

- Intézetünk a közművelődésnek van szentelve, s betyárkultusszal se szervezeti szabályai szerint, se magánhajlandóságból nem foglalkozik. Városunk dicsőségét másképpen óhajtjuk szolgálni, mint a betyárromantika ápolásával. Mindazonáltal kivételesen van szerencsénk közölni, hogy a t. címed b. érdeklődése által megtisztelt férfiú a nyomtatásban megjelent vizsgálati akták szerint egy áldott állapotba került kocsmárosné hasát felvágatta, hogy a meg nem született csecsemő kisujjához hozzájusson, mivel az ő társadalmi köreiben elterjedt hit szerint a golyó nem fogja azt, aki ilyennek a birtokában van.

...Hát ilyen előzményei vannak azon ténykörülménynek, hogy némi vonakodással álltam be a Sándor panegirikusának. De meg kell vallanom, hogy mire megöregedtem, egy kicsit megváltozott a felfogásom - részben az utolsó évek világtörténelmi eseményeinek hatása alatt is -, s hajlandó vagyok átértékelni régi ítéletemet a puszták királyáról, akihez már 1848-ban verset is írtak, mégpedig németet. (Már nem tudnám megmondani, honnan kerítettem azt a bécsi kalendáriumot, amit éppen ilyen vonatkozásánál fogva adtam neki a könyvtárunknak. Kossuth Lajos képe is verssel van ugyan koszorúzva, de csak a naptár táblája belső oldalán, tehát páros oldalon, amin nem kap úgy a szem. A külsőn a mi Sándorunk van ábrázolva, baltája nyelére támaszkodva. A Kossuth dicsőségére írt vers rosszabb, de a Sándoré hosszabb.)

Két oka is van annak - az általános európai helyzettől eltekintve -, hogy ma már szelídebben ítélem meg a Sándort. Rájöttem, hogy egy római császár is volt, Maxentius nevezetű, aki ugyanúgy szerezte a talizmánt, mint ő. (Lehet, hogy tőle tanult Sándor is; rajongói bizonnyal örömmel veszik tudomásul, hogy ilyen császári vonás is volt benne, és klasszikus stúdiumokat is végzett.) A másik okom az, hogy a nyáron tanyavilágunk olyan részén bujdostam, amelynek nádfödeles házai közt - novellaíróink bogárhátúaknak nevezgetik őket, noha olyan rongyoshátú bogarat a legnagyobb Brehm se ismer - még elevenen él a Sándor-mítosz. (A nevét azért nem árulom el a környéknek, hogy a többi környék meg ne legyen sértve, mintha őbenne nem volna kegyelet.) Hát itt hallottam néhány történetet Sándorról, amelyet érdemesnek tartok följegyezni. Hitelességükről az a kukoricacsősz felel, mint a szájhagyomány képviselője, akivel együtt sütögettünk odakint gyenge kukoricát. Persze lopott kukoricát, hogy stílszerűek legyünk.

2

Városi ember, ha Rózsa Sándort emlegetik előtte, mindig a Ráday nevét asszociálja vele. Része lehet benne Jókainak is, aki erről a perzekútorról mintázta meg Lándoryt, a lélekidomárt.

Kint a tanyák közt azonban, ahol a Sándor határozottan sokkal többet emlegetett alakja volt a múltnak, mint például Nagy Lajos király, nem Ráday az antagonistája, hanem Lócsik.

Nem mondhatni, hogy valami lelkesedéssel adóznak neki a betyárirtásért, inkább valami hideg elismeréssel.

- Kögyetlen szigorú embör vót, nagy kínzást tött a szegénylegényökön. Az vót a szavajárása, hogy űrá úgy köll nézni, mint a kűszent-istenre.

Ez a kűszent-istennel való példázgatódzás hiteles dolog lehet, mert én már ölbeli koromban is hallottam róla Félegyházán. Tisztes nyugalomban és istenfélelemben élt ott akkor valami D. Urbán bácsi nevű, Ráday-viselt vén betyár, aki engem fia gyanánt szeretett, és sokat beletakargatott a subájába, mert a háza szomszédos volt a mienkkel. Senki engem nem kényeztetett úgy, mint ez az öreg lókötő, növesszen a jó Isten a sírján jószagú somkórókat és szép, nevető pipacsokat. A nevére is akart íratni, s a nevelésemet is vállalta volna, mely esetben életem pályája bizonyosan másképp fordult volna, de az édesanyám nem eresztett el a szívéről.

Hát ez az Urbán bácsi volt az én első forrásom a Sándor viselt dolgai tekintetében. Ő nem szolgált ugyan alatta, de olyan ügyvivő féléje volt a kiskunok földjén, s ez juttatta őt is a szegedi Zwingerbe, ahol két esztendeig élt a Ráday kosztján.

- Tudod, fiacskám, nem vót az rossz hely - merengett el néha a daliás időkön -, húsban nem vót semmi hiányosságunk, csak kegyetlen megsózatta a Lócsik, inni meg nem adott rá, úgyhogy az ember néha a falat nyalta kínjában. Az kutya ember vót, de engem mégis kiszabadított a keze közül az a nagyon jó Isten. Tudod, a radnai Szűz járt értem közbe, mert én soha el nem mentem lopni anélkül, hogy két szál gyertyát ne gyújtottam volna a képe előtt, és térden állva ne kértem volna, hogy segítsen meg. De meg is segített mindig, még a Lócsik kezében is. Pedig az olyan veszett jószág volt, hogy úgy kellett ránézni, mint a kűszent-istenre.

Az eltorzított névben is könnyű ráismerni Laucsik Mátéra, a rendcsináló kormánybiztos jobbkezére. Ugyan azt is lehetne mondani, hogy a főhadsegédjére. Valami olyan misztikum borítja a két ember együttműködését, amilyen a világháborúban a Hindenburgét és a Ludendorffét. Bizonyosat nem lehet tudni, nemcsak azért, mert az idő sok mindent elmosott azóta, hanem azért se, mert a Ráday-korszakot szándékosan is elhomályosították azok, akik szerepeltek benne. Amit azonban a nép tud a Laucsik szerepéről, azt az azóta napvilágra került kortársi memoárok meglehetősen hitelesítik. Ki lehet belőlük venni, hogy a gróf csak díszveretes hüvelye volt az igazság pallosának - az éles penge Laucsik volt benne. Rádayra szükség volt, neve miatt is, szeplőtlen karaktere miatt is; a kormány tudta róla, hogy őt se fenyegetődzés, se szép szó, se asszonycsók, se annál is kísértőbb asszonysírás le nem veszi a lábáról. Erre mind fel kellett készülni, mert sok szóbeszéd volt arról, hogy nagyon tekintélyes alföldi birtokosok, kastélyos urak kezére járnak Sándornak, mégpedig nem egészen önzetlen rajongásból. Ezekkel nem lehetett szembeállítani akárkit. Ide olyan ember kellett, aki nemcsak tiszta, mint az arkangyal, hanem olyan fényes is.

De Ráday magában nem lett volna elég. Címernek, ország zászlójának, akit tiszteljenek a jók, rettegjenek a rosszak, igen; de gyakorlati célra, nyomozásra, betyárok és orgazdák összefogdosására, kínvallatásra nem volt való. Erre kellett Laucsik Máté, székesfehérvári ügyvéd, aki a rendcsinálásból még a Bach-korszakban letette a vizsgát.

Laucsik akkor még fiatalember volt, éppen hogy a joggal elkészült Bécsben, s egy híres osztrák büntetőjogásznál, akinél patvárián volt, olyan stúdiumokat végzett, amik idehaza nem voltak divatban. Honti születés volt, az apja uradalmi ember, s valami olyan összeköttetése, hogy Albrecht főherceg, a Bach-korszakban Magyarország kormányzója, jóindulattal volt hozzá, a fiához is. Neki köszönhette, hogy központi szolgabíró lett Fejér megyében, s hogy Bécs őrá bízta a somogyi betyárvilággal való megbirkózást. Nem könnyű munka volt, de sikerült neki. Nem kímélte se a maga munkáját, se a más érdekét, s rövid idő alatt statáriális bíróság elé állította a legillusztrisabb betyárvezéreket. Betyárt már azelőtt is akasztottak, de Laucsik az orgazdákat is hóhérkézre adta. Erre aztán nagyon befolyásos urak kijárták Bécsben, hogy a túlságosan energikus kezet megfogják, mielőtt olyan titkokról is leszaggatná a pókhálót, amelyeknek leleplezéséből országos botrány lenne. Igaz, hogy nagyon szavahihető embertől más verziót is hallottam. Azt, hogy a fiatal Laucsik vérfagyasztó bizonyságát adta betyár-pusztító zsenijének. Egy vádlottal jéghalált halatott. Nem akart vallani, ezért meztelenül bezáratta egy jégverembe. Lefagyott a keze, nem vallott. Lefagyott a lába, nem vallott. Aztán múmiává fagyott a törzse is, de még akkor se vallott, úgyhogy azt se lehetett megtudni soha, nem ártatlanul halt-e meg. A rokonai aztán egész Ferenc Józsefig mentek a panaszukkal, s a király nem volt hajlandó szentesíteni ezt a büntetőjogi reformot. Jégverembe nem záratta ugyan Laucsikot, de egész életére hidegre tétette. Soha többet rendes bírói vagy ügyészi állást nem kaphatott. Az igaz, hogy Rádaynak ő lett a jobbkeze, de csak úgy, mint „Laucsik úr”.

A kiegyezés után való esztendőben került sorra az Alföld megtisztítása, s Andrássy Gyula mint kormányelnök, Ráday Gedeont tette meg királyi biztosnak, aki addig a belügyminisztérium rendőri osztályának vezetője volt. Vizsgálóbíróul mellé adta Kormos Bélát, aki mint Pest megye tiszti alügyésze szerzett kitűnő jogászi gyakorlatot. Aztán Laucsikot hívatta magához Andrássy, akkor székesfehérvári ügyvédet, s közölte vele, hogy őt szemelte ki a szegedi kormánybiztos adlátusának. Laucsik szabódott a nem egészen veszélytelen tisztességtől. Nemcsak a nyugalmát nem akarta föláldozni, hanem a családját is féltette. Tigrisvadászatra csak az induljon, aki után senki se törli a szemét. Andrássy azonban nem engedett. Ráday mellett szinte teljes hatalmat ígért Laucsiknak, s a kormány tekintélyével vállalt garanciát azért, hogy akármi érje új szerepében, családja egzisztenciája minden eshetőségre biztosítva van. Erre aztán nem lehetett nemet mondani. Laucsik elköltözött Szegedre, ahol Ráday már türelmetlenül várta.

Azzal mindenki tisztában volt, hogy a dúvadak közt Sándor bácsi a király. (Akkor már igazán bácsi volt, belelépett az ötvenötbe, 1813-ban született, mégpedig július havában, az oroszlán jegyében, amikor csupa vérszomjas emberek látnak napvilágot. Tudom magamról, mert én is júliusi termés vagyok. Nemcsak a születésünk hónapja, hanem még a napja is közös a Sándoréval. Nem dicsekvésképpen mondom, de hát nem hamisíthatom meg a történelmet csupa szerénységből.) Azonban csak gyanú volt, de bizonyság nem. Mert ami bizonyos volt, azért Sándor már amnesztiát kapott nem is egyszer. Az elsőt még negyvennyolcban, magától Kossuth Lajostól. Aztán Ferenc József is megamnesztiázta, mégpedig kétszer is, bizonyosan azért, hogy ezzel is lefőzze Kossuth Lajost. Igaz, hogy aztán mégiscsak lecsukatta, s amire akkor szentenciázták, azt le is szolgálta becsületesen, s így a régi bűnökért nem volt rajta mit keresni. A nagy tisztogatás megkezdése előtt alig egy esztendővel került haza a pétervárади börtönből, s úgy szemre egészen jóba foglalta magát. Nagyon tisztességtudóan jött-ment a szegedi városban, szűzdohánnyal kedveskedett a rendőrkapitánynak, erőnek-erejével kezet akart csókolni az alsóvárosi gvardiánnak, s egy kicsit restelkedve fogadta az ünneplést, ha nem térhetett ki előle.

- Nono - mondta húzódozva, mikor a búzapiacon megéljenezték -, nem töttem én olyan különösebb dolgot, mit kurjongattok énrám? Nem akarok én követ lönni.

Mert mi tagadás benne, Sándor határozottan örvendett bizonyos népszerűségnek. A Bach-korszak még közel volt, s akadtak szittya keblek, amelyek nem gyűlölték úgy a zsiványt, mint az üldözőit. Sándor negyvennyolcban az amnesztia fejében beállott szabadcsapatával honvédőnek, mert ha valaki, ő igazán meggyőződéses híve volt a szabadságnak. Igaz, hogy honvédői minőségében is hamarosan kirágta az iszákot, de azért a szabadságharcos glóriája kísérte a zsiványt is, legalább a naivabb honfiak szemében.

Ami pedig azt illeti, hogy Sándor nem akart követ lenni, enemű ambíciójáról valóban senki se hallott. Ő többre vágyott ennél: az volt az álma, hogy belőle pandúr lesz. Föl is ment Pestre Andrássy Gyulához, a miniszterelnökhöz, úgy is mint régi jó emberéhez. Tudniillik a Kossuth amnesztia-levelét Andrássy hozta le neki annak idején a fehértói nádasok közé bizonyos Jókai Móric nevű fiatallal.

A hagyomány úgy beszéli, hogy a nagyúr szívesen fogadta a betyárt, föltetette vele a levett kalapját, bársonyszékbe tessékelte, Sándor bácsinak szólította, szivarral, pálinkával traktálta, de pandúrsággal nem kecsegtette.

- Nem lehet az, Sándor bácsi.

- Ugyan már mért ne löhetne, tésúr, vagy minek tisztöljem az urat?

- Mért nem lehet, Sándor bácsi? Mert akinek annyi tarka macskája van, mint magának, nem lehet annak hinni.

- Nem, ugye? - mondta Sándor szelíden. - Hát Ferenc Jóska mért hihetött magának, mikor magának is vót ölég tarka macskája?

Andrássy sóbálvánnyá meredve nézett a betyárra. Az pedig rákacsintott, és odasúgta neki, megemelve a kalapját:

- Csak nem felejtötte tán el maga se Kossuth Lajost? Mert nézze, az nagy csúnyaság vóna ám, ha mostan muszájból más gazdát szolgál is.

Szóról szóra így volt-e, nem-e, azért én nem harapom meg az ujjamat, sőt azt is megvallom, hogy e felől a történelmi párbeszéd felől éppoly kétségeim vannak, mint sok történelmi párbeszéd felől, amelyek iskolai oktatás tárgyát képezik. De ezeken a tájakon, amelyek Rózsa Sándor lábnyomait őrzik, úgy beszélik, hogy az államférfi megszégyellte magát, sőt borzasztó haragra is lobbant, csak nem merte mutatni. Sőt inkább fűt-fát ígért Sándornak, de csak azért, hogy megszabaduljon tőle. Ki is kísérte egész a kis ajtóig, de aztán sürgősen magához parancsolta Rádayt, és kiadta neki az ordrét, hogy ezt a betyárt élve-halva, de neki mindenokvetetlen kézre kerítse.

Ráday szeretett volna is eleget tenni a parancsnak, de nem tudta, hogy fogjon hozzá. Ahogy Szegedre lejött, hamarosan megbizonyosodott róla, hogy Sándor megint átvette az impériumot a Duna-Tisza közén, összeszedte a régi betyárokat, neofitákkal is frissítette a bandát, községházákat rabolt ki, vásárosokat sarcolt meg, itt-ott vért is eresztett, de mindent olyan ügyesen csinált, hogy akkor is nehéz lesz bizonyítani, ha lefogják. Egyelőre azonban lefogásról se lehetett szó, a vén zsivány eltűnt valami ismeretlen bozótban. Keresni se lehetett nagyon, mert ha neszt fog, akkor időnap előtt megugrik Szerbiába az egész bandájával. Olyan ketrecet kellett neki felállítani, amibe maga jószántából kerüljön bele.

Erre volt jó Laucsik, a lélekidomár. Lehet, hogy a Dunántúl rémtetteket követett el - itt Szegeden pszichológiával dolgozott az első perctől kezdve.

3

Három hónapig ült már Laucsik Szegeden, anélkül hogy a kisujját is mozdította volna Rózsa Sándor ellen. Egynéhány kapcabetyárt ugyan összefogatott, de azokkal is nagyon barátságosan bánt, még mákosrétest is süttetett nekik. Csak akkor mérgesedett meg rájuk, mikor valami bácskai úrikastély fölverését nem akarták vállalni, ahol még a csecsszopó gyereknek is átvágták a torkát.

- Ennek hírit se hallottuk soha - szabadkoztak a lókötők, akik addig nagyon engedelmesen vallottak be mindenféle apró-cseprő deliktumot. - Nem vagyunk mink olyanfélék, tekintetös úr. Ilyen borzasztóságot csak a Sándor cseleködhetött. Úgy segítsön mög a Szentháromság-egyisten, ahogy nevirül se ösmerjük azt a bizonyos helyiségöt.

Nem is ismerhették, hiszen Laucsiknak a kitalálása volt az egész. Azért találta ki, hogy megharagudhasson.

- Sándorra meritek kenni a magatok istentelenségét, kötélrevalók? A szátokra veszitek annak a derék embernek a nevét, ti semmiházi szemétnépek, akik még azt se érdemlitek meg, hogy Sándor a hétköznapló csizmáját hozzátok kenje! Takarodjatok elülem, szedte-vedte fattyai, én nem vesztegetem rátok többet a szót, hanem majd lesz rá gondom, hogy a Sándor kezére kerüljetek!

Hát ez nagy meglepetés volt a szegénylegényeknek, még nagyobb Sándornak! Mert persze huszonnégy óra alatt megvitték neki a hírt, nem is egyfelől. Nemcsak a Laucsik parancsára, hanem a Laucsik tudta nélkül is. (Majd később kiderül, hogy volt a rablóvezérnek olyan úri barátja is a szegedi városban, akinek a házánál nemcsak a Laucsik tekintetes úr volt sűrű vendég, hanem a Ráday méltóságos úr is.)

Az öreg betyár úgy érezte magát, mint aki égő házból szabadul ki, éppen mikor rászakadóban van a tető. Meg is fogadta magában, hogyha még ez egyszer segedelmére lesz az a nagyon jó fölséges Úristen, fölhagy a mesterséggel, és penzióba teszi magát. Átveszi a gazdaság vezetését az öreg Rózsa-tanyán, ahol ez időben a sógora helytartóskodott. Soha többet vért nem ont, csak még azoknak a kapcabetyároknak kivághassa a nyelvét, akik ilyen csúf hírbe keverték a törvény előtt. Ehhez jussa van, hiszen még ez a messziről jött bíró is fölszabadította rá. Nagyon rendes ember lehet ez a bíró, tán még össze is ismerkedik vele idővel. Ugyan elfogadná-e, ha megkerítené neki azt a szép pejcsikót a gyulai ménesből? (Úgy vert a hír, hogy a császár őfelségének nevelgetik azt ajándékba a hatvanhetes összetestvéresedés örömére.)

Mindenesetre úgy gondolta Sándor, hogy bátorságosabban jöhet-mehet a határban, ha már így megfordult a szél. A nagy próba akkor esett meg, mikor a mételyesi buckák közt két lovas fogdmeggel találkozott. Hirtelen a szűr alá kapta a puskát, s lesz, ami lesz, nyugodtan ballagott feléjük.

- Nini, ez mög a Sándor bácsi! - kiáltott rá az egyik pandúr, de nagyon barátságosan.

- Az ám - örült neki a másik is -, no, hogy van kend, Sándor bácsi?

- Mint a többi gróf - nézett végig rájuk hidegvérűen a betyár, a szűr alatt igen szorítván magához a puskát.

- Hát aztán hol lesz az ebéd, Sándor bácsi? - kérdezte az öregebb pandúr.

- Majd ott, ahol tegnap - vont vállat Sándor. - A napnál.

- Szereti-e kend a fogolyhúst?

A betyár gyanakodva kapta föl a fejét.

- Miféle fogolyhúst?

- Ejnye, hát a fogolymadárét - nevette el magát a fogdmeg. - Ölég bolond kend, ha nem lű magának ebédöt, hiszön puskája van hozzá, látom. No, adjon Isten, Sándor bácsi!

- ...sten! - billentette meg a kalapja szélit a betyár, akivel még ilyen csuda nem történt az életben. Hogy ővele a törvény embere mint maga formájúval békességben elbeszélgessen! Még akkor is, mikor észreveszik nála a fegyvert! S hogy azt őtőle nemcsak hogy el ne vegyék, hanem még biztassák is vele orvvadászatra!

Persze ez a nagy nyájaskodás mind a Laucsik rendeletére történt így, aki úgy számított, hogy többre lehet menni egy csöpp mézzel, mint egy kád ecettel. Nem is rosszul számított.

Egy hét múlva Sándor nagy magabíztában már majd a városba bemerészkedett. Egész odáig csak azért nem jutott, mert közbeesett az Öthalom. Jeles hely volt ez mindig, valamikor az ántivilágban itt adta össze a hóhér az ördöggel cimborálókat a köteles lányával; a boszorkányok is itt szoktak diétázni, mikor a sátán összesípolta őket az akasztott ember sípcsontjából készült furulyán; ebben az időben pedig arról volt híres, hogy ezt tartották a Sándor legkedvesebb herbergjének. Azon a tájon, ahol most egy elhagyott csordakút gémjét nyikorgatja a szél, volt akkoriban valami düledező duttyán, Titke Kati nevű menyecskéé, akit azonban inkább Szépszájú Katinak hívtak. Ugyan volt neki ura is, bizonyos Bodó nevezetű, de az embere Sándor volt, mint ahogy Sándornak meg ő volt az asszonya.

Volt a betyárnak ezen a Katin kívül Katája is, mégpedig Bodó Kata, testvérnénje a Kati urának. Lehet, azt is a csillagok konstellációja hozta magával, hogy egyforma nevet viselt a két fehércseléd, akik csipke gyanánt beszegték a Sándor különös életét. Az első Katalin a pálya kezdetén szegődött hozzá. Annyiban hites felesége volt, hogy pap eskette őket össze, de az valami pusztázó barát volt, akire Sándor ráfogta a puskát a *látófá*jának használt nagy fekete nyárfa alatt - még ma is Rúzsafának hívják, pár esztendeje engem is lefotografáltak alatta -, s addig le se vette róla, míg meg nem áldotta őket. A pusztázó barátok azonban nem hordanak magukkal anyakönyvet, a nyárfa alatt kötött frigy nem került matrikulába, s a puskacsővel kikényszerített áldásnak nem lett foganata. Kata ugyan biztosította két fiúgyerekkel a dinasztia fennmaradását, mosott is, főzött is rendesen Sándorra, de hát mit ért az, ha Sándor sohase ért haza rendes ebédidőre, s néha csak Szentmihálykor vehette föl a Szentgyörgyre kikészített tisztát? Nemcsak meg nem értett asszonyok vannak, hanem meg nem értett férfiak is. Kata nem tudta megérteni azt, hogy Sándor hivatala nem olyan, mint egy béresé vagy egy csordásé, szegény veréb nem bírta követni a sas röptét, noha egyszer az életét is megmentette. A Taritanyán bujkáltak akkor, a katonák rájuk is gyújtották a nádtetőt, az égő házból Kata szaladt ki elsőnek a gyerekkel, az ő vállát érte a golyó, s míg a katonák vele bajoskodtak, Sándor kibújt a kéményen, végigszaladt a máglyán, s olyan épségben szabadult a lángok közül, mint a bibliai három zsidó ifjú az égő kemencéből.

A betyár sohase felejtette el, mit tett érte az asszony; akármerre kereste kenyerét, messze földről is mindig bőségesen gondoskodott róla - ha úgy tetszik, mondhatjuk azt is, hogy gavallérosan fizette a tartásdíjat. Sátorosünnepre - ha éppen felsőbb hatóságilag akadályozva nem volt a megjelenésben - meg is látogatta, föltekintette a vetést, a tehenet, a lovakat, az ajtófélfán megmérte, menynyit nőttek a gyerekek, vacsoránál ő karajozta a kenyeret mindenkinek, de hálásra sohase maradt otthon.

Se írásból, se szóból nem ismerem olyan hírét Sándornak, hogy különös asszonylepkedő lett volna, noha telt volna benne módja. Elég asszonyszelídítő szeme volt hozzá - nézése elől vonítva szaladt el a legveszettebb kuvasz is -, s a dicsőség lépén mindig megragadnak az asszonyok, ha az a lép akasztófára van is kenve. A betyár azonban rideg ember volt, s nem

nagyon érdekelte az asszonyi nemzet, legfeljebb udvariasságból ropogtatta meg egy-egy cifra csárdásné derekát. Ebben ugyan része lehetett a csólyosi kártyavető asszonynak is, aki azt jósolta Sándornak, hogy asszony által éri vesztét.

Lemenőben volt már a napja, mikor az öthalmi csárdában meglátta a sógora új asszonyát. Húszegynéhány esztendős volt akkor a Szépszájú Kati, nem olyan szép nagy darab asszony, akitől az ágy szélére szorul az ember, sőt ha az ágy alá menekszik, akkor ott fogódzó cöveket ver a fal mellé, hogy az asszony ki ne bírja húzni az enyhhelyrül. Sándor II. Katalinja olyan kis himmi-hummi fehérszemély volt, aki elfér két tenyérben, különösen két betyártenyérben. Az ilyent szokta a kintvaló nemzet esztétikája kis hitványnak minősíteni, akit bátran el lehet ereszteni a bálba, mert úgyse éri föl a legényt. És az ilyen kis mikulamák teremtés száján szokott fodrot vetni a nevetés, mikor így felel a tréfaszóra:

- Nem köll engöm félteni, majd lehajol a legény énhozzám.

Hogy s mint habarodott egymásba a fehérképű gyerekasszony meg a cserzettbőrű vén betyár, arról írhatna regényt akinek ez a mestersége, de hiteles históriát írni nem lehet, mert se a hős, se a hősnő nem vezetett naplót. Valószínűleg úgy történt a dolog, ahogy az más társadalmi osztályban is megesett már; csak nem olyan sok teketóriával. Sándor nem véste a bicskájával a faderékba a Szépszájú Kati monogramját, és Kati nem font koszorút somkóróvirágból a Sándor bácsi babéros homlokára. Csak Sándor bácsi parancsolt, és Kati szót fogadott, vagy az is lehet, hogy ez egyszer Sándor bácsi volt az, aki engedelmeskedett.

Virágnyelv van a tanyák közt is, olyanformán, hogy az asszony a kútgémmel jelzi, ha tiszta a levegő. Sándor jött-ment, ahogy akart, a csárdás nem előgetett neki. Egyrészt azért, mert ő már kibetyárkodta magát, másrészt szerette a nyugodalmat, és nagyon tisztelte Sándort. Ha meghallotta a lova nyerítését, ő maga figyelmeztette az asszonykát:

- Köss tiszta kötőt, Sándor bácsi jön.

Hát ez a Szépszájú Kati volt az, akit a csólyosi cigányasszony kivetett a kártyán. Ő lett az aranycsipkéje a vén betyárnak - a szemfedőjén.

4

Mikor negyvennyolcban Rózsa Sándor szabadcsapata nem akarta a katonaregulát tartani, Osztrovszky József, a szegedi kormánybiztos maga elé parancsolta a guerillavezérré avanzsált rablót.

- Tartsd kordában az embereidet, Sándor. Hiszen azért kaptad Kossuthtól a kegyelmet.

A vezér komoran megrázta a fejét.

- Nem töhetöm, uram. Odavan a tekintélyöm.

- Hogyhogy?

- Tudom is én, mögmászta ezöknek a lelkit a büdösbogár valamönnyiét. Még betyár voltam, addég király voltam köztük. Miúta böcsületös embör híribe kerültem, azúta nincs böcsületöm. Kutyába se vösznek az emböreim.

Most megint tapasztalhatta Sándor azt az igazságot, hogy a bűnnek nagyobb a presztizse, mint a tisztességnek. Mint üldözött vad, sokszor talált menedéket az öthalmi duttyánban, s a csárdás mindig levett sapkával görnyedezett a felesége szeretője előtt, akit teljes jussa lett volna sógorának nevezni, de mindig bátyámuramnak tisztelt. S inkább a nyelvét elharapta volna, semhogy elárulja a kopóknak, hogy a nagy vad az ő felesége köténye mögé bújt.

Most azonban se tette, se vette a betyárt, akiről úgy vert a szó, hogy pandúr lesz belőle. Nemcsak hogy előre nem köszönt neki, hanem fogadjistent is csak úgy foghegyről vetett az adjonistenére. Nem küldte be hozzá Katit, csak odalökött elébe egy meszely bort, aztán kiállt a ház elé, perzekútort lesni. Ahogy meglátott egyet, elébe szaladt, s hátradöfött az ujjával a válla fölött a csárda felé.

- Bent van - sunyított hátra.

- A Sándor?

- Az. Most elnyomhatja, ha akarja.

- Két napja vagyok a sarkában, de nem bírom beérni.

- No kerüljön beljebb, ha gondolja...

A csárdás lábujjhegyen ment előre, a pandúr nagy sarkantyúpengetessél utána. Ez volt a szerencséje, mert így Kati még idejében elugrott a Sándor öléből, ahová férji utasítás nélkül is odatalált, és kilebbent a szobából. A betyár nyugodtan ülve maradt. Még köszöntötte is a pandúrt a feje fölvetésével. Az is barátságosan telepedett le mellé a lócára.

- Mondta ez a jó embör, hogy itt találom kendöt.

- Nem hazudott - villant a Sándor vasvillaszeme a jó emberre.

- A Lócsik tekintetös úr keresteti kendöt.

- Nem üsmeröm.

- Majd mögüsmeri kend. Tudja, a Ráday bírója. Fáin embör. Mög akarja tönni kendöt perzekútornak, mert annyi szépet hallott kendrül, hogy azt tartja, kendöt az Isten is perzekútornak teremtötte. Úgy löhet, még sarzsit is kaphat kend.

- Löhetségös - biccentett Sándor.

- No ugye? Hát begyünne-e kend egy kis szóértésre a Lócsik úrhoz?

Sándor azt találta, hogy ez sok a jóból. Gőgösen rázta meg deres fejét.

- Én annyira vagyok űhozzá, mint ű énhozzám. Neki van velem dóga, nem néköm űvele, ű tögye tisztöletit énnálam. Engöm holnap ilyenkorig mindön okvetetlen itt talál ennek a jó embörnek a házában.

Edvi Illés Károly, a nagy kriminalista, aki a betyárpörökben mint ügyész működött Ráday mellett, memoárjaiban szintén megemlíti, hogy Sándort a perzekútorság ígéretével csalták kelepcébe. Ő úgy tudja, Ráday öreg szolgája, István nevezetű, helyébe vitte Sándornak a rajthúzlis nadrágot, sarkantyús csizmát, kardot, s úgy kísérte a parádéba öltözött betyárt, mint szolgabírót a hajdú, egész a vár udvaráig, ahol egy szakasz katona vetette rá magát. Én úgy hallottam a mendemondát, hogy Laucsik csakugyan személyesen kereste fel a vén tigrist, mégpedig azon nyomban, ahogy a követségbe küldött perzekútor beszámolt neki, s olyan egyességet kötött vele, hogy másnap délután jelentkezik a várban a börtönszabónál, aki majd mértéket vesz róla a perzekútor-gúnyához. A bíró látogatása tökéletesen lefegyverezte a betyár gyanúját. S már csak virtusból is meg akarta mutatni neki, hogy őt se a gólya költötte, s ha az nem félt az öthalmi csárdától, ő is vissza meri adni a vizitet a várban.

Előbb azonban meg akart fizetni a csárdásnak, a „jó embernek”, aki elég meggondolatlan volt túlzásba vinni a tekintélyrombolást. Amint megbizonyosodott róla, hogy a „bátyámuram” csakugyan lemond a királyságról, és beáll betyárok kergetőjének, végképp felmondta neki a barátságot. Éjszakára csak az ereszet alá ágyaztatott neki, a Katira pedig rázárta az ajtót.

Hajnalban aztán valahogy kiszökött a menyecske, és odaborult a betyár vackára. Sándor lelökte magáról a subát, és átfogta a menyecske vállát, az azonban elszisszentette magát.

- Jaj, fáj!

- Mögütött? - lobbant sárgát a Sándor szeme.

- Egy porcikámat nem hagyta veretlen.

- Nem hallottam jajszavad.

- Összeszorítottam a számat. Nem akartam, hogy ránk törje Sándor bácsi az ajtót.

- Féltötted? Te!

Olyant szorított az asszony két összetört gyerekvállán, hogy az elsikította magát. Odabukott a feje a betyár mellére, és rászorította a száját, hogy több hang ki ne jöjjön rajta.

- Még most is féltöd? Te! - lökte el Sándor az asszonyt. De az belecsimpeszkedett, úgy súgta a fülébe:

- Kendöt féltöttem, kendöt féltöm, Sándor bácsi. Kend üres kézzel van, az mög töltött puskát fektetött az ágyába.

Sándor megsimogatta az asszonyt.

- Akkor jó van, Kati fiam. Eredj most te szépen haza a Rácok kertjibe az anyádhoz, délig maradj is ottan. Addig, míg odalöszöl, majd vigyázok én a házra, hogy gazda nélkül ne lögyön addig se.

- Mit akar kend tönni? - reszketett a szépszájú Kati.

- Embörök dolga az, nem a tied. No eriggy, cselédöm, mert ami most itten tevődik, ahhoz nem köll tanú.

Elkísérte az asszonyt a vakdűlőig, aztán visszament a tanyába, és betaszította az ajtót. A jó ember úgy húzta a bőrt, hogy a tetőt le lehetett volna bontani a feje fölül. De Sándor csak a puskát kapta föl az oldala mellől, s annak a tusával tapogatta meg a vékonyát.

- Hé! De a füledre feküdtél, édös sógorom!

Az embernek kipattant a szeme, aztán nem is akart becsukódni. Rámeredt Sándorra, mint aki kísértetet lát.

- Nem jól viselted gondját a hálótársadnak, édös sógorom!

A csárdás csak most látta meg, hogy a Sándor kezében van a puskája. Erre aztán lecsukódott a szeme.

- Ne kezdd újra az alvást, édös sógorom. Majd kialhatod magad, ne félj, ha én elmögyök. Csak előbb játsszunk egyet a gyöpön.

A betyár hangja egészen barátságos volt. A halálraijedt emberbe kezdett visszatérni az élet. Hallotta ő már máskor is tréfázni Sándor bácsit, nem olyan rossz ember az. Hát még ha a Kati körülsimogatná egy kicsit.

- Kati, Kati, te! - szólította az asszonyt, egy kicsit rekedten.

- Az, az, a Kati! - taszította oldalba Sándor a puskaaggyal. - A számbul vötted ki a szót. Azt akarom mögtudni éppen, vagy-e most olyan legény, mint mikor az asszonnyal elbántál?

Ezt a hangot már nem lehetett tréfára venni. Úgy csattant a vége, mint a karikásostor.

- No előre, hozd a hajítófákat! Majd azokkal játszogatunk egy kicsit.

A csárdás csak egyet ordított, de azt nem lehetett megkülönböztetni a torkon szúrt disznóétól. Juhászember volt valamikor, tudta, mi az a hajítófa, három-négy darab esztendők óta ott hevert belőlük a nyárikemence tövében, néha azzal piszkálták a parazsat. Ez a félméteres vadkörtefa-husáng, amelyiknek a vége arasznyi hosszúságban hegyesre van faragva, olyan fegyver a juhász kezében, mint kanászében a balta. Akit az szíven szúr, vagy lágyékon talál, az nem áll többet talpra a Jozsafát völgyéig, de még tán ott is két angyalnak kell támogatni.

- Vagy a helyedbe hozzam üket, és én igazítsak egyet a kezedbe, száradt volna el, mikor a bába fölfürösztött! Mögállj, ebadta fattya, azt is mögkapod tűlem.

Kiment összenyalábolni a hajítófákat, de mire visszatért velük, ággyal, asztallal, sifonérral el volt torlaszolva az ajtó. S mire széttaszigálta az akadályokat, akkorra a csárdás felkötötte magát a gerendára. Ezt is szebb halálnak tartotta, mint azt, hogy hajítófapárbajt vívjon a rettenetes emberrel, aki kevesellte neki a puska által való halált, vagy tán méltónak se tartotta rá.

Az akasztott ember eltorzult arcán még meglátszott, hogy felismerte Sándort, ahogy az megállt előtte, és megcsóválta a fejét.

- Csúnya apád löhetött, sógor, nem is gondoltam rá eddig!

Aztán visszaigazított mindent a helyére, a halottra rácsukta az ajtót, és leült az ereszet alatt az ágy szélére kukoricát morzsolni, hogy ezzel is kevesebb dolga legyen a Katinak; meg öröme is telt benne no, mert gyerekkora óta nem űzött ilyen becsületes foglalkozást. Délig őrizte a házat, ahogy ígérte, akkor megjött a menyecske, annak megmondta, hogy a szobába ne menjen be, mert ott nem asszonynak valót lát, majd ő kiküld valami igazlátókat a városból. Ami kis pénz volt nála, azt otthagyta Katinak, hogy addig se érezzen hiányosságot semmiben, még ő dolgát végzi odabent, nem tudni, mikor lesz ez, mert ezek a tükörből fésülködő városi urak nagyon el szokták szuszogni az időt.

S ezzel megindult azon az úton, amelyikről nem volt többet visszatérés.

Szeged utcáin nem vetett ügyet senki a szűrös, botos öreg parasztra. De a várban, amelynek mindig zárt kapuja most nyitva állt, várták, s a Ráday hajdúja vezette egyenesen a szabó-műhelybe. Ahogy annak a küszöbén betette a lábát, öt pandúr ugrott rá egyszerre, leteperte és nyomban vasra verte. Tőrbe esett tigris módjára ordított, rémséges volt hallgatni. Laucsik, aki személyesen nem mutatkozott, csak úgy látatlanban dirigált egy firhang mögül, rögtön vitette is a cellába. Egy kicsit tán szégyellte is magát, mikor a veszett ember őrjöngő ordítozását megértette:

- Hát ez az úri böcsület?

A vezér lakat alatt volt, mégpedig úgy, hogy senki se tudott róla, most már könnyű volt elbánni a bandával. Csak össze kellett rántani a hurkokat, amelyek már hónapok óta ki voltak vetve négy-öt vármegyében. Huszonnégy óra alatt ötvenhárom embert szállítottak be a szegedi várba, anélkül hogy egyik tudott volna a másikról. Némelyikről még a felesége se tudta, hová lett.

5

A Ráday-korszaknak tudvalevőleg nem éppen az vetett véget, mintha a királybiztosság minden gazt kiszaggatott volna már az alföldi embervetések tisztabúzájából. Valahol olvastam a visszahívott Rádaynak egy nyilatkozatát - különben nagyon zárkózott ember volt, ha természeténél, ha hivatalánál fogva -, hogy ő felét se végezte el annak, amiért küldték. Sokan azonban azt találták, hogy többet végzett, mint amennyit kellett volna...

A szegediek különösen nem rajongtak a grófért és a nevéhez fűzött módszerekért. Egyrészt azért zörgölődtek ellene, hogy rossz hírbe hozta a várost. Ami gonosztettet húsz év alatt nyolc-tíz vármegyében elkövettek, azt a közfelfogás mind Szegedre kente. Mint ahogy a kilencvenes években minden hamis pénzt „újpesti hatosnak" neveztek, ha nagyváradi gazdaságpolitikusok gyarapították is vele a nemzeti vagyont. Másrészt súgtak-búgtak a vallató módszerek embertelenségéről is. Ugyan beszéltek hangosan is: a városi közgyűlésen. Jegyzőkönyvbe is vették a Tisza-parti rozzant vár körül lakó városatyák fölzúdulását, hogy se éjjelük, se nappaluk a várból kihallatszó vérfagyasztó ordítások miatt. Az öreg várnagy maga tett bizalmas jelentést Dáni főispánnak, hogy mikor a rabok alsóruhái mosásba kerülnek, először az aludt vért tördösik le róluk nagy darabokban.

Mi volt mindebben az igazság, mi se, abban ma már nem lehetett igazságot tenni, hiszen azon frissében se lehetett. Az öt öl magas bástyafalakkal körülvett régi várban akkor se lakhatott több titok, mikor Hóbiárt basa uralkodott benne, akinek dicső emlékezetét városunkban háromszáz év óta őrzi egy utcanév. (Ugyan nem basa volt, csak bég, de már mink csak basának emlegetjük, mert ezzel is nagyobb a tekintélyünk. De jeles úriember volt ez a bég-basa, mártírhalált szenvedett az igaz hitért, lehet is, hogy a török testvérnél a szentek közé van matrikulálva. Papucssarokkal verték agyon a villájában azok a szegedi menyecskék, akiket odahordatott, hogy a Korán értelmében megtanítsa őket a teremtés szépségeire.)

A mogorva épületek, amelyek közt fejetlen barátok, söprűn lovagoló boszorkányok és egyéb nagytekintélyű kísértetek suhogtak, ha a Tiszáról fújt a szél, magukban is nagyon hatásosan nehezedtek a befogott betyárok lelkiismeretére. S Rádayék nagyon értettek a hatás fokozásához. Három év alatt körülbelül kétezer embert faggattak ki a várban, s mikor azokat szakaszonként megsétáltatták az udvaron, vászonálarcot kellett nekik viselni, hogy egyik se tudja a másikról, kicsoda. Apa és fiú hónapokon keresztül mindennap találkozhattak egymással, sejtelme nélkül annak, hogy a másikuk is a Laucsik agyonsózott halát eszi. A fegyőrök csupa megbízható régi emberek voltak, s megerősítésükre egy galíciai század volt berendelve, amely a polyákon kívül más nyelvet nem értett, s az adjonistenre szuronnyal fogadjistenezett volna. De még ilyen eszmecserére se igen nyílt alkalma senkinek, se belső, se külső embernek. Őrszemek vigyáztak a bástyafokokon, a kazamata-börtönök cellái előtt; a legrettegettebb tömlöcöt, a Zwingert, amelynek csak az udvar felé néztek apró és homályos ablakszemei, dupla strázsa tartotta őrizet alatt, s a vár egyetlen kapuját állandó megszállásban tartotta egy szakasz cserepár. Ez a kapu éjjel-nappal zárva volt, s a hivatalos embereken kívül csak olyanoknak nyílt meg, akik nem a maguk jószántából zörgettek rajta. A szegedi Bastille jobban el volt szigetelve a szabad világtól, mint annak idején a párizsi, s nemcsak arra jelentett kárhozatot, aki belekerült, hanem azt is megnémította egész életére, akinek úgy szolgált a szerencséje, hogy tisztára mosva került ki belőle. Nem sokan voltak ilyenek, de az mind úgy hallgatott, mintha valami rettenetes eskü pecsétjét ütötték volna a szájára, s egy se vallott róla még a legmeghittebb disznótoron se, miféle fürdőkkel mosták tisztára.

Hát ilyenformán nem volt csoda, hogy a kárhozat házából akkor is ordítozásokat hallottak a szegediek, mikor nem is kényszerítettek magábaszállásra senkit a várban. Például Rózsa Sándor is heteken keresztül ordított a cellájában, pedig egy ujjal se nyúlt hozzá senki. Nagy

tekintélyének megfelelően, külön prófoszt kapott - Gazdiknak hívták, kisteleki ember volt, s kenyere javát rabok közt ette meg -, s ez a prófosz keresztet hányva jelentette Laucsiknak, hogy ő már elég sok cifra káromkodást hallott, maga is elég jártas ebben a nem könnyen megszerezhető tudományban, amelynek alapját még hazulról hozta, s azóta negyvenéves praxissal fejlesztette, de ahhoz foghatót még nem hallott, amilyent a Sándor művel.

Laucsik mosolygott:

- Nem tesz semmit. Oka is van rá, jussa is van hozzá. Senkinek se volt még több oka és nagyobb jussa a káromkodásra, mint Rózsa Sándornak.

- De avval is fenyegetődzik, hogy mindönkibül kimetéli a szívet, ha még egyször kiszabadul.

- Abban is neki lesz igaza. Mondd meg neki, hogy azét a bolondét metélje ki először, aki kiszabadítja.

- De tör, zúz is mindönt, ami a kezeügyibe kerül. Csajkát, csöbröt, padot, kanalat. Nem jó volna a falhoz láncolni?

Laucsik homlokán ráncot vetett a bosszúság.

- Nagy hiba volt, hogy erről megfeledkeztem. Még ma leszeditek róla a bilincset. Ebben az órában. És arra veretem rá, aki csak egy hajszálát is meggörbíti a vizsgálati fogolynak.

Laucsik jól számított. Sándor abban az órában elhagyta a tombolást amelyikben leszedték róla a vasat. (A múzeumnak néprajzi osztályában állítólag ez a bilincs van kiállítva a pásztoréleti felszerelések közt. Legalább Beck Pista nemzetes úr, a város néhai katonaügyi jegyzője, akitől harminc esztendővel ezelőtt kaptuk, azt állította, hogy ez a bilincs ereklye, mert Sándorunk viselte. El is hiszem, hogy a nemzetes úr hitte, mert ő sohase hazudott - legföljebb könnyen hitt. Egy kécskei földbirtokos, igen tekintélyes úr, mutogatott nekem egy kostól származott kivarrott dohányzacskót, amit a vitrinjében tartogat, pompéji bögrék és egyiptomi szobrocskák közt, hogy ezt mindnyájánál többre becsüli, mert ez Rózsa Sándort szolgálta... Nem volt szívem arra figyelmeztetni, hogy a millenáris hétvezér is ki van rajta varrva, mégpedig olyannak, amilyennek az Andrássy úti emlékmű képzelteti a hét vezért. Gondolom, a bilincs is csak ilyen hiteles, de én senkinek az örömét se szeretem megrontani. S akinek jólesik hinni azt a legendát, hogy Rózsa Sándor annak a romantikus romnak volt Mariusa, amit most kioksznak nevez a szegedi nemzet, csak nézze tovább is áhítattal a csorba téglákat. Én egy szóval se mondom neki, hogy ne nézze, sőt még tódítom is, hogy az volt csak a szép világ, mikor olyan idealisták szerepeltek a közérdeklődés homlokterében, mint a Sándor.)

De a bilincstől megszabadított Sándor nemcsak elhallgatott, hanem meg is szólalt. Fölvezettette magát Laucsik elé.

- Mit akar éntűlem a tekintetös úr?

- Majd megmondom Sándor, csak előbb gyújts rá. Itt a dohány a börböncében, a pipák meg ott állnak a tékában, válassz magadnak egy testhezállót.

Sándor olyan tajtékpipát választott, amelyiken ló volt kifaragva. Elsőnek ugyan egy meztelen-asszonyos került a kezébe, de attól elfordult mint jóerkölcsű ember.

Olyan jólesett neki az első pöffentés, hogy el is felejtette, hol van. A szakértelem szólalt meg benne legelőször.

- Pétöri dohány ez, tekintetös úr.

- Jól mondod, Sándor - bólintott Laucsik nyájasan. - Nem is lesz itt semmi hiba se, ha most már azt is megmondod, hogy hogy állítottad meg Péterinél a vasutat.

Sándor elmosolyogta magát.

- Hát azért van ez a nagy barátság? Akkor akár le is töhetöm a pipát.

- Mért tennéd le, Sándor? Szíjad csak nyugodtan, máskor se sajnálom tőled, ha rákívánsz. De te se uraltasd magad, hanem mondd el, mit tudsz a vasútról.

- Akkor se mondhatok semmit, ha harapófogóval csipködtet a tekintetös úr - vont vállat Sándor, aki nyilván sohase hallott ugyan Dózsa Györgyről, de tudat alatt mégis valami fajta-ösztön dolgozhatott benne.

- Isten mentsen, Sándor - barátságoskodott tovább Laucsik. - Nem vagyok én neked rossz embered. Aztán meg ha már csipkedni kell valakit, inkább a Katihoz húz a gusztusom, mint tehozzád. Majd megoldom én annak a nyelvét, ne félj!

Most már hangosan nevetett Sándor.

- A Katiét? Maga?

- Én.

- Hát fúrt-e már az úr lószörbül pipaszárat?

- Nem próbáltam még, Sándor.

- Pedig möghiggye, az könnyebb mestörség, mint a Katit mögszólaltatni.

- Azt mondom én neked, Sándor, a te Katidat is csak abban a bordában szőtték, amiben a többi asszonyt.

- Tögyön vele próbát az úr, ha van hozzá kurázsija, én nem ellenzöm.

De egyelőre nem került Katira a sor. Laucsik más próbát tett. Egy reggel olyankor nyitotta rá Sándorra a cellaajtót, mikor az nyírfasöprűvel ijesztgette a padlót. Nem neki való mesterség volt, úgy odanyomta a söprűt a földre, hogy mind fölkaristolta vele, mégis mind ott maradt a szalmazsákból kihulladozott törek.

- Ó, Sándor, Sándor, hát erre jutottál! - csapta össze a vizsgálóbíró a kezét.

- Nem esik le az ujjamrul az aranygyűrű - morgott a betyár.

Laucsik megígérte Sándornak, hogy cellatársat ad neki, olyant, aki takarít rá, ágyat vet neki, akinek elmondhatja, ha beszélgetős kedve van, hogy mit álmodott, s a fejéhez vághatja a vizeskorsót, ha kötözködhetnékje lesz.

- Mert úgy tudd meg, Sándor, hogy nem vonok én meg tőled semmi tisztességet, ami kijár az ilyen nagyrament embernek, mint te vagy.

Sándor panyókára rángatta a vállát, de azért meglátszott rajta, hogy sokba veszi ezt a megtiszteltetést. Nemcsak nem kötelődzött a cellatársával, hanem dicsérte is a bírónak, hogy sose volt még olyan jó minisztránsa. A bíró nem volt így elragadtatva tőle. Ő azért rendelt titkárt Sándor mellé, hogy szedegesse ki belőle a titkait, és az volt neki ígérve, hogy megmenekszik az akasztófától, ha a péteri vonatrablás részleteit kicsalja belőle. Sándor viszont azt ígérte neki, hogy ha mind a ketten kiszabadulnak, magához veszi suplencnak, s kineveli utódjának.

Mivel ennél nevezetesebb újságot két hét múlva se tudott jelenteni a titkár, Laucsik elküldte Illavára, Sándor mellé pedig új famulust rendelt. Ez egy törökbecsei szegénylegény volt, aki arra vállalkozott, hogy megveri szemmel a Sándort, úgyhogy az álmában minden titkát kibeszéli. Ennek a mezítlábas hipnotizőrnek ugyanis olyan keresztbenéző szeme volt, hogy

abból lehetetlen volt kivenni, hová néz, s ezzel rettenetesen idegessé tette, akit szemügyre vett. Sándort félnap alatt úgy kihozta nézése a sodrából, hogy lement Laucsikhoz, és megkérte, szabadítsa meg az új szobatársától.

- Miért, Sándor?

- Azért, mert nem állom azt a csollák nézésit.

- Nem ám, mert rossz a lelkiismereted, Sándor - állapította meg a vizsgálóbíró. - Félsz vele együtt lenni.

- Mögbizonyítom, hogy nem félök - szegte föl a nyakát Sándor. - Éntűlem ott rohadhat mög a cellában, de előbb kiszödöm mind a két szömit.

- Azt csak nem teszed, Sándor - nyitotta ki az almáriumot Laucsik. - Kóstold meg inkább ezt a jó kis szilvóriumot!

- Igya mög az úr maga! - vágta rá Sándor az ajtót a bíróra.

Most került sor arra a bizonyos D. Urbán nevű félegyházi fiatalra, aki később, meglett ember korában adoptálni akart engem, s azzal édesgetett magához, hogy mindig Rózsa Sándorokat gyúrt a kenyérbélből. A szelíd, kékszemű, csendes szavú fiú egy kicsit hasonlított a Sándor idősebb fiához, s ezzel megnyerte a betyár grációját.

- Ez már kedvemre való pedintör - állított be Sándor Laucsikhoz -, most már adhat abbul a papramorgóbul.

D. Urbán nyert is a tanítómesterétől mindenféle hasznos oktatásokat és gyakorlati tanácsokat, de a vasútrablást nem vette föl Sándor a tantervbe. Laucsiknak most már mégiscsak meg kellett próbálni, lehet-e lószőrből pipaszárat fúrni.

6

Nem szégyenlem bevallani, hogy nem tudom, kinek jutott eszébe először a művelt társadalomban, hogy a vonatot is ki lehet rabolni, ha ott tudja az ember megállítani, ahol akarja. Úgy rémlik, hogy először a Gerstäcker-regényekben olvastam ilyesmit, amelyeknek arkanzaszi lókötők a hősei. Ezek a kalandor-regények a Ráday idejében már megjelentek magyar fordításban, s hamarosan a legelrongyoltabb könyveivé váltak az úri kaszinók könyvtárainak. Nem valószínű azonban, hogy Sándor irodalmilag kora színvonalán állt volna, s a Vadnyugat gyermekeire szorult volna invenció dolgában. Semmi hihetetlen nincs benne, hogy a mi betyárjaink esze is szolgált úgy, mint messzi pályatársaiké. Ha a vonat vasparipa, éppen úgy meg lehet állítani, mint a vásáros kocsik lovait, sőt értelmes ember ezzel még könnyebben boldogul. Nem kell hozzá más, mint egy-két szöghúzó meg feszítővas, s a sínek felszedése aránylag kevesebb kockázattal, de mindenesetre több haszonnal kecsegtető vállalkozás. Már legalább elméletileg.

Sándorék több ízben próbát tettek Kecskemét és Szeged közt, s ha a körülmények nem kedveztek is nekik, technikailag elég jól begyakorolták magukat a mesterségbe. Hogy az eredmény alatta marad a várakozásnak, az a többi vérben dolgozó iparágakkal is megesik. Éppen a péteri vasútrablás nemcsak hogy nem hozott a konyhára, hanem az egyik vállalkozó az életével is ráfizetett. (Az a fátum érte a bandát, hogy éppen olyan vonatot talált megállítani, amin egy szakasz csendőr utazott.) Mégis ezek a vasúti kalandok voltak a legsúlyosabb deliktumok, amikkel több kárt tettek az országnak, mint a patriarkális útonállásokkal és vérontásokkal. Szinte azt lehet mondani, hogy ezek az úttörő kísérletek politikai fontosságra tettek szert. Az abszolutizmus zsoldjában álló német sajtó akkor állapította meg először, hogy

Európa Bécsnél végződik. Azon túl a Betyaren és Kanaszen nevű emberevők országa következik, akik pányvával szedik le a vonatról a civilizált európaiakat, mindjárt gollasch-sá aprítják őket, s ebben a minőségben vagy frissiben főzetnek meg tarhonyával, vagy füstre tétetnek. Legjobb esetben internálják őket a rettenetes széksóbányákba a Duna-Tisza közén, ahol kalcinált szóda lesz abból, akit idejében ki nem váltanak.

Érthető, hogy Laucsikot ezek a vasútügyek ambícionálták legjobban. A többi ügyeket mind szálára bogozta, de ezeken nem tudott eligazodni, sőt még elindulni se. Az asszisztensek mind Sándorral takarództak, de csak úgy „möglöhet" és „alighanem" alapon, Sándor pedig éppen ebben az egyben megvetette a lábát. Nem is annyira önvédelemből, hanem inkább betyárbecsületből meg virtusból. Egyrészt nem akarta az embereit bekeverni a vallomásával - nem tudta, melyikük van már bajban, melyikük nincs még befogva -, másrészt nem akart kezére járni a bírónak. Ha olyan nagy legény, amilyennek tartják, vágja ki a rezet a maga emberségéből.

- Ne engöm nyaggasson az úr, hanem a magafélét - mondta gőgösen.

- Hát urak is voltak benne, Sándor? - kapott a szón Laucsik.

- Azt én nem mondtam. De azt fölérheti az úr ésszel, hogy én hatökör vagyok az ilyesmihöz.

- Nono, Sándor, ne kisebbítsd magadat! Nem mégy te senkihez észért.

- No jó, de a vasúthoz hunnan lönne neköm tanultságom? Bicskahöggyel nem löhet sínöket fölszödni.

- Látod, Sándor, hogy mégis értesz hozzá!

- Annyiban igön, amönnyiben a kufsteini rabságban kitanultam, hogy hogy csinálták a vasutat a hídon körösztül. Láttam öleget, mikor a prófosz úr sétáltatott.

- Hát hogy csinálták, Sándor?

- Hosszú szögeket vertek a sínökbe, és azokat srófokkal erősítötték mög.

- De ti hogy csináltátok, Sándor?

Sándor egy kicsit fölényesen nevette el magát.

- Azt mán a tekintetös úr dolga kisütni, mert a tekintetös úr azért húzi a lénungot.

- És a te dolgod micsoda, Sándor?

- Az enyim? - villogott a Sándor szeme. - Hát majd ha maga öleget tösz a kötelességinek, én is azt töszök. Vállalom, ami rám esik; attul ne féljön, hogy én a magam dolgában valami tagadást töszök.

- No majd megválik, Sándor - mondta Laucsik, de nagyon barátságosan, és hagyta passziózni Sándort a cellában is, az udvaron is, ahol még a vászonálarc viselését is elengedte neki. Kelt, feküdt, ahogy ándungja tartotta, a bírónak még azellen se volt kifogása, hogy az öreg betyár a magazin-ereszet alatt néha egy G. Modol nevű nőszeméllyel ült össze a világ sorát megbeszélni. (Ez is földim volt, félegyházi, mikor én ismertem, akkor már szakállas öreg boszorkány volt, az orra összeért az állával, és mikor azt hallottam, hogy ezért a szüléért valaha megöldösték egymást az emberek, azt nagyon érthetőnek találtam. Úgy gondoltam, hogy inkább elvágatták a nyakukat, mint hogy a boszorkány lapátjára kerüljenek.)

Laucsik ablaka szemben volt a magazinnal. Néha megkiáltotta az udvarláson kapott Sándort, sőt úgy tréfaformán meg is fenyegette a fölemelt mutatóujjával.

- Megírom a Katinak, te Sándor!

- De akkor olyan okulárét is tögyön a kopertába, aki magától olvas, mert a Kati nem ért hozzá - nevetett vissza a betyár. - Osztán nézze, ezzel is telik az üdő.

- Ne félj, Sándor, jó embered vagyok én neked.

Az is volt. Ő rendelte oda a betyár útjába a csavargásért, miért befogott cigánylányt. Azzal a paranccsal, hogy minden este tegyen jelentést róla, jobb vallató-e ő, mint a bíró.

Hát vallott is Sándor a lánynak, de azzal a bíró nem sokra ment. Azt vallotta a betyár, hogy már rég pandúrkézre adta volna magát, ha tudta volna, hogy neki itt olyan úri dolga lesz. Elidőzne ő itt akár száz esztendeig, csak subát adnának neki, mert anélkül nagyon sutának érzi magát.

Másnap már megkapta a subát. Szép irhás suba volt, de csabai eredés, kétfejű sasokkal kivarrva, valami tót gazdát gomboltak ki belőle a betyárok, úgy került a bűnjelek közé.

- Rossz szaga van - fitymálódott Sándor.

- Pedig nagy gazdáé volt ez, Ihnatyik Tamásé, ha emlékszel a nevire. A te adjutánsaid verték agyon.

- Nem is attul van rossz szaga, hanem ezektül a madaraktul - rúgta odább Sándor a kétfejű sasos bőrruhát. - Tögye mög neköm azt a barátságot az úr, hozassa el a Katitul az én subámat.

Laucsik ezt a barátságot is megtette. Egy nyalka őrmestert küldött a subáért, de azzal a paranccsal, hogy hozza magával a Katit is.

A subát Sándorhoz vitték, a menyecskét a bíróhoz, aki úgy fogadta, hogy letakarta az asztalát ötforintos bankókkal.

- No, Kati lelkem, hogy éled világod?

Szépszájú Katinak egy kicsit megvonaglott a szájaszéle. Bizony nem öröm az élete az olyan fiatalasszonynak, akinek se ura, se embere. Hétszámra se nyitja rá az ajtót jótétlélek, mind meghernyósodik a bor az ászokfán, a porciót sincs miből fizetni.

- Hát akkor nem rossz helyre szántam én ezt a kis pénzt - mutatott Laucsik az asztalra.

- Kinek szánta a tekintetös úr? - rebbent meg a menyecske ijedt szeme.

- Neked, fiam. Tudom én, mi jár a Rózsa Sándor babájának, mikor az embere nem viselheti gondját.

- Énneköm? Igazán neköm? - csapta össze a kezit az asszony.

- Mind a tied ez, édes cselédem, csak éppen azt kell érte megmondanod, hogy állította meg Sándor a vonatot. Az asszony kis madárhangja fölcsattant.

- Akkor fusson ki az én két szömöm, ha azt elmondom.

- Hogy mondhatsz már ilyent, fiam? - csóválta a fejét a bíró. - Hiszen tudod te még egyéb hasznát is venni a két szemednek. Nézz csak ki az ablakon, kis menyecske!

Azzal föllibbentette egy kicsit a firhangot. Éppen akkor, mikor szemben, az ereszet alatt Sándor magára igazította a subát, de úgy, hogy a Modolt is aláfogta.

- No, hát ehhez mit szólsz, Kati fiam?

A Kati sápadt arcát elfutotta a vér, de azért dacosan felelt, szorosabbra húzván az álla alatt a kékselyem fejkendő csokrát.

- Azt szólom, hogy eddig se tartottam én hamvába holt embörnek Sándor bácsit. Nem is szerettem volna, ha az lött volna.

- Nono, én is azt mondom, Kati, hogy holtig ember az ember. De ha én neked volnék, mégse védenék ilyen kutyahitű embert

- Én se védöm. Csináljanak vele, amit akarnak. De én nem juttatom akasztófára.

- Jól van, fiam. De ha mást találnál gondolni, azt is megjelentsd. Úgy tudd meg, hogy háromszáz bankóforint van neked az asztalon kiterigetve, s csak a kezedet kell érte kinyújtanod.

Egy hét múlva a nyalka őrmester jelentkezett Laucsiknál.

- Tekintetös úrnak alásan jelöntöm, möggyütt a Kati.

- Hát az esze megjött-e?

- Azt hiszöm, ügön. Én nagyon ügyeköztem rajta, hogy möggyűjjön.

Amint a menyecske belépett, mindjárt látta rajta Laucsik, hogy ez már nem szánja Sándort az akasztófától. Sápadt arcán bécsi pirosító nyitott rózsát, az ujján új karikagyűrű fénylett.

- No Kati, jóra szántad magad?

- Én a Sándor ellen nem mondhatok semmit. Hanem azt megmondhatom, hun találhatják mög azokat a vasakat, amikkel a sínöket fölfeszítötték.

- Mondjad, fiam.

- Azért is mögkapom a pénzt?

- Egy garas hija nélkül.

- Hát van a haleszi úton egy cserepes tanya. Három jegönyefa van előtte, a végiben mög egy vadkörtefa. Annak az istállójában vannak elásva a vasak.

A menyecske megkapta a vérdíjat meg az új embört, a cserepes tanya népét befogták, s este már a feszítővasakkal szembesítette Laucsik a betyárt.

- Ismered-e ezeket, Sándor?

Sándor vállat vont.

- A feszítővasak mind egyformák.

- De ezekre a Kati igazított rá egy őrmestert.

A betyár köpött egyet, de mindjárt meg is követte érte a bírót.

- Engödelmet kérök, tekintetös úr. De magának volt igaza. Az asszonyok is mind egyformák.

Egyebet aztán nem vallott Sándor. A cserepes tanya népe se vallott. Ők nem tudnak semmiről semmit. Arról se, hogy ki ásta el az istállójukban a vasakat. Sok szegénylegény megfordult ott hívatlan vendégnek, tehette akármelyik.

Tehát az asszonnyal is megbukott Laucsik. S most olyan ötlete támadt, amire büszke lehetne a legvadabb fantáziájú regényíró is. Elhatározta, hogy a betyárban fölébreszti - a hazafit.

7

Rózsa Sándor olyan király volt, akinek nem sok hajaszála hullt ki a tudományokért. Ilyen királyt különben többet ismer a történelem, s ha azoknak megbocsát, Sándornak is elnézheti ezt a kis gyöngeségét. Annál inkább mert Sándor mellett kutyúkorában nem tartottak nevelőket, később pedig nem ért rá képezni magát. Nem olyan volt a kenyérkereső pályája, hogy ideje jutott volna a tudományokban való elmerülésre.

Ezekből következik, hogy mikor Sándor azt a kérdést intézte a vizsgálóbíróhoz, amely egész jövőjét eldöntötte, nem valami belső tudományos szomjúságot akart csillapítani. Inkább csak az illemtan követelésének tett eleget.

Laucsik ült az asztalnál, és pipázgatva újságot olvasott. Sándor belépett, engedelmet kért, hogy ő is megtömhesse a pipáját, s e kényes művelet közben adta fel a bírónak a sorsfordító végzést:

- No, tekintetös uram, mond-e esőt?

Laucsik, mint lélekidomár, várta a kérdést, és készen tartotta a választ. Letette az újságot, és sóhajtással felelt:

- Rosszabbat mond ez annál, Sándor. Háborút.

A betyárnak cikázott egyet a tekintete.

- Hej, tekintetös úr, ha engöm ötvenegyben le nem tiltottak vóna rúla, hogy véghöz vigyem a peteköt!

- Micsoda peteket, Sándor?

- Tudja mán azt maga úgyis. Mikor Ferenc Jóskát rabbá akartam tönni. Mert möghiggye, löhetett vóna. Hej, de másképp lött vóna itt mindön! S a szögény embör úrrá lött vóna abbul, ha mögint életre kapott vóna a Kossuth-bankó.

- Nem arrul van itt szó, Sándor. Nem a német akar most megtorkolászni bennünket, hanem a talján, az ánglius meg a francia együtt. Meg minden nációja a világnak. Különben itt az újság, olvasd magad, mi van benne rólad.

- Énrúlam? - képedt el a rabló. - Mutassa! A nevemet!

A bíró megmutatta. Szép nagy címbetűkből volt szedve, amiket Sándor is el tudott olvasni, ha rájuk tette az ujját, és mozgatta hozzá a száját.

- Hát ez valóságosan az én böcsületös nevem - ismerte be őszinte megdöbbenéssel. - Most már a többit olvassa maga.

A bíró aztán olvasta. Az egész világ felzúdult Bécs ellen, hogy nem tudott elbánni Rózsa Sándorral. Különösen azt sajogják, hogy a vasúti rablásoknál valami idegen kereskedőket is megöltek és fölprédáltak. Azzal fenyegetődztek a népek, hogy kő kövön nem marad Bécsből, ha azokért a károkért eleget nem tesz. Bécs vállalna is mindent, de senki se tudja pontosan megmondani, kit micsoda károsodás ért.

Sándor, ha korát meg tudta volna előzni vagy hatvan esztendővel, akkor bizonyosan beleköpött volna az újságba, és azt mondta volna, hogy a zsidók csinálták az egészet. Így, alföldi szegénylegény létére, akire nem ragadt semmi az európai civilizációból, csak ennyit mondott:

- Úgy köll Bécsnek! Rohadjon el még a fundamentuma is, azzal együtt, aki lerakta!

De azért nagyon izgathatta a dolog, mert másnap már ő kezdte a vallatást.

- Ég-e mán Bécs, tekintetös uram?

Laucsik elszörnyedt ábrázatot vágott.

- Hiszen ha csak annyi baj volna! De már Pozsony is leégett. Itt van az újságban. Olvassam?

A betyár gondban töltötte az éjszakát. Az urak huncutok, minden kitelik tőlük. Különösen ez a nagyfejű, alamuszi nézésű ember, aki olyan csúnyán becsalta a várba. Ugyan azt olvasta-e ki őneki az újságból, amit beletettek, vagy csak kitalálta az egészet?

Ezért aztán most azt felelte Laucsiknak:

- Szeretném én azt az újságot azzal olvastatni, akivel én akarom.

- Lehet, Sándor, tessék!

Sándor kiment a nyomtatott papírral az udvarra, s akiből írástudást nézett ki, mindenkinek a kezébe adta. Mind azt olvasták ki belőle, hogy Pozsonyt fölégették a haragos népek. Nem is olvashattak ki belőle mást, mert Laucsik ezt az újságot egy példányban, külön nyomatta a Sándor tiszteletére, mégpedig Pesten, az állam nyomdájában, hogy Szegeden szóbeszéd ne legyen belőle. A dolog fantáziának látszik, de nem az. Az én fiatal diákkoromban, mikor még a szocialistákat is úgy „kezelték", mint a haramiákat - csak persze pipával, pálinkával nem traktálták őket -, velük is megcsinálták ezt a tréfát, hogy extraújságot nyomtattak nekik. Attól a szép fehérhajú öregúrtól tudom, aki akkor mint nagyramenendő rendőrkapitány elkövette ezt a tréfát, s ezzel jogot szerzett arra, hogy később, politikus korában, mikor ünnepi lakomákon a sajtót köszöntötte, így kezdje tósztját:

- Mint hajdani szerkesztő, igen tisztelt uraim...

A vadon gyermeke azonban honnan sejthette volna azt, hogy ólomból is lehet hurkot kötni? Ő meg volt nyugodva abban, hogy amit az újságba beletesznek, az szentírás.

Csakugyan „meg volt nyugodva", mert nagyon fahitű ember volt ez a Sándor. Egy könnye nem esett azért, hogy Bécset eltörölték a föld színéről, s kő kövön nem maradt belőle. De valószínűleg többen is voltak ezen a hiten abban az időben a Duna-Tisza közén. Nagyon friss volt még a kiegyezés, szokni kellett. Egy szomszéd városban - ott is a Sándoré volt az impérium, de nem maga gyakorolta, hanem rábízta egy kocsmárosra, aki azelőtt zsandár volt - maga a polgármester se akart összetestvéresedni az új renddel. Megfogadta, hogy addig nem megy le a pincébe, míg Deák Ferenc azt nem írja Kossuth Lajosnak, hogy neki is nézzen valami alkalmas szállást odakint, lehetőleg egy házban vele, hogy este együtt szidhassák Ferenc Jóskát. (A polgármester meg is tartotta az erős fogadást. Sohase ment le többet a pincébe. A nagy ebédlőt üresítették ki a hordók számára.) Úgylehet, még Andrássy Gyula is csak akkor járt karon fogva a hatvanhéttel, ha tudta, hogy nézik. Éjfél után már ő is csak Kossuthot éltette, és a negyvennyolccal feküdt le.

Azonban Laucsik is csakolyan konok ember volt törvény emberének, mint Sándor a törvény csúffá tevőjének. Ha a vén bába, akit az emberek sorsnak hívnak, kicseréli őket a bölcsőben, akkor esetleg csak annyi változás van a betyárvilágban, hogy Rózsa Sándor vallat kegyetlen, és Laucsik Máté tagad rendületlen.

A bíró nem esett kétségbe, mikor látta, hogy se Bécs, se Pozsony veszte nem rendítette meg a betyárt. Számot vetett ő ezzel előre, mint lehetőséggel. Most már nem várta be, még pipázhatnékja támadt a vendégnek, hanem három nap múlva előállíttatta. Nagyon komoly arccal fogadta:

- No, Sándor - nyújtotta felé az újságot -, nincs már Komárom se.

- Ni-incs? - kérdezte Sándor elcsudálkozva. De semmivel se megütődöttebben, mintha azt az újságot hallotta volna, hogy az öreg Veszelkának a szürkéje kitörte a lábát. (Ez az öreg Veszelka, akiről szintén forog a tanyákon egy-két történet, olyan prokonzul-féléje volt Sándornak a pálya kezdetén. Ebben az időben már tisztes polgár és nekigömbölyödött bormérő, aki keresztet vetett, ha a Sándor nevét hallotta.)

- Komárom is amiatt pusztult el, Sándor, hogy te nem akarsz vallani. Hát nincs tebenned semmi emberség? Nem is hiszem én azt, hogy terád keresztvizet öntöttek.

- Azt pedig elhiheti, tekintetös úr, mert csak esztendeje temettettem el a körösztanyámat, nagyon szép búcsúztatót fizettem érte az alsóvárosi kántornak.

- Akkor hogy nem bánt a lelkiismeret azért az ártatlan Komáromért?

- Egy szög érő nem sok, annyi kárt se töttem én annak a Komáromnak soha. A háborúban se én lüvettem, hanem a németöt. A vak Schlick.

Egy hét múlva tarackokat süttetett el Laucsik a szegedi határban, az Öthalmon, olyanokat, amilyeneket a Szent István napi búcsún szokás. Nyolcat-tízet óránként, hol egyesével, hol többedmagával.

A várban őrült futkosás támadt. Sándor is fölneszelt a subájáról.

- Mi löhet ez? - kérdezősködött a pedinterektől - Tán visszagyütt Kossuth Lajos űfölsége?

- Lüvik Buda várát az ángliusok - szaladtak tovább a kitanított pedinterek. Aki nem volt úgy beijedve, az hozzátette azt is, hogy „ez is kend miatt van, Sándor bácsi”, vagy hogy „ezért is számot adsz az ítélet napján, Sándor”. Aszerint, hogy kit milyen mérvű barátság fűzött hozzá.

Másnap beállított Sándor Laucsikhoz. Sápadt volt, riadt szeme karikás, látszott, hogy nem aludt az éjszaka.

- Hol vannak már, tekintetös úr?

- Kicsodák? - kérdezte nem nagy érdeklődéssel Laucsik, de álmos szeme kitágult, mint az ugrani készülő macskáé. - Ja, az idegen bosszúállók? Biz azok már Cegléd felé járhatnak, Sándor. Sajnos, ezek elől nem lehet a síneket fölszedni.

Sándort kiverte a verejték.

- Idáig is elérnek, tekintetös úr?

- Hiszen ide igyekszenek, Sándor. Mink majd holnap hurcolkodunk is előlük Kikindára.

- Elmögy a tekintetös úr?

- El ám, Sándor, elmegyünk. Te is jössz velem. Nem hagylak itt, mert csúnya világ lesz, s te is okvetlen elpusztulnál a többi néppel, s akkor hogy tudom én meg, hogy s mint csináltad a vasút megállítását?

Sándor csúnyán elkáromkodta magát.

- Hát minek néz engöm az úr? Csak nem gondolja, hogy hagyom a városunkat elpusztíttatni? No hadd gyűjjön az írnok, maga mög kérdözzön, mindönre felelök. Csak azoknak a mitugrászoknak üzenje mög, hogy álljanak mög Nagykőrös előtt, annak se lögyön énmiattam kára.

És diktált egy álló hétig, mondta azt is, amit nem kérdeztek, az egész életét. Hogy megmentse a szegedi várost meg az Alföldet.

Egyet-mást majd elmondok az önéletrajzából. Ebbe a fejezetbe csak annyi tartozik, hogy a bíró majd lefordult a székről, mikor Sándor egy nevet mondott neki, amelynek viselője kifőzte a vasútmegállítások tervét, és lefölözte a hasznukat.

- K. József.

- Kicsoda? - esett le a bíró álla.

- Mondom magyarán. K. József. Itt Szögedön, a Mélyárok utcában, az a nagy sárga ház az üvé.

Ismerte azt Laucsik nagyon jól. Minden vasárnap este eljárt oda feketézni. Ráday gróf meg minden este.

8

Törtem én azon a fejemet sokat - volt hozzá mostanában elég álmatlan éjszakám -, hogy mit csinálok most már az öreggel, akivel heteken keresztül úgy összetestvéresedtem? Ha már odáig juttattam, hogy vallott, mégiscsak be kellene számolnom arról is, mit vallott. Annál is inkább tartoznék vele, mert erről senki se tud biztosat. Akik legtöbbet tudtak volna, azok egy igét ki nem eresztettek a szájukon, se Ráday, se Laucsik. Edvi Illés Károly, a nagy kriminalista, aki Sándor utolsó pörében mint ügyész a vádat képviselte, a nagy pörről írt ugyan egy cikksorozatot a nyolcvanas években, de maga se csinál belőle titkot, hogy az ő száján is lakat van. Pedig ő nem volt ijedős ember, s akkor már különben sem kellett attól félni, hogy a betyárvilág visszatér. Akkor már konszolidált viszonyok voltak, az írástudatlan szegénylegények eltűntek a rónákról, s a megváltozott világhoz képest a közélet más mezőin helyezkedtek el, olykor nem is mezőkön, hanem palotákban.

Átolvastam a leghitelesebb kortársi feljegyzéseket, de néhol csak átlapoztam őket, mert egész szakaszok csak lelketlen jegyzőkönyvi kivonatok. Igaz, azért ezekből is kitűnik, hogy Sándor nem kapcabetyár volt. Lehet valami lelki rokonságot találni közte és azok közt a vérben dolgozó nagyiparosok közt, akiknek halhatatlanságot utalt ki a történelem, mert kedvezőbb körülmények közt tevékenykedtek, mint a mi Sándorunk, és nagyobb méretekkel dolgoztak. Napóleon például Toulon ostrománál kiszámította, hogy hány ezer holttest kívántatik a sáncárok betömésére, és annyi katonáját ítélte halálra, amennyit a számvetés kihozott. Ezen nem ütközik meg senki, mert ez hadvezéri feladat megoldása volt, és azonfelül sikerült is. Mikor Sándor a félegyházi Pokol-kocsmát megostromolta, előre megmondta, noha nem végzett felsőbb hadiiskolát, hogy elég lesz három perzekútort keresztüllőni, s ez a számtani feladat is sikerült. De ez természetesen nem haditénynek számított, csak közönséges gyilkosságnak, mert nem háromezer emberről volt szó, csak háromról.

A hiteles statisztika szerint több mint harminc halál súlyosodott a Sándor lelkére, mint tettesére, tehát a gyilkos nevet eléggé megszolgálta majd négy évtizedet felölelő pályáján. Annál érdekesebb, hogy maga az ügyész se iszonyodott tőle, aki hivatalból halált kért a fejére. Sőt azt is ki lehet érezni az Edvi Illés memoárjaiból, hogy határozottan szimpatikusnak találta az öreg haramiát, akiről néha majdnem úgy beszél, ahogy történelmi alakról szokás. Azt mondja róla, hogy bűne nemcsak a magáé volt, hanem a koré és a végzeté is. A betyár maga is érezhetett valami ilyent. Valami Isten ostorának érezhette magát, akinek külön küldetése volt idelent, nem úgy, mint más útonállónak.

Azok közt, akiknek a gyertyáját elkoppantotta, volt vagy hét betyár is. Mikor ezeknek a halálát is számon kérte tőle a bíróság, elfutotta a vér az arcát, és veszett dühvel rázta meg a bilincseit.

- Röttenetös jussom volt hozzá, hogy elbánjak a bitangokkal! - ordította. - Rúzsa Sándornak adták ki magukat a népek előtt, pedig arra se voltak méltók, hogy kapcának viseljem őket.

Ez az a fajtája a gőgnek, amivel a történelem nagy haramiáinál lehet találkozni, akiket valószínűleg éppen olyan dühbe hozna az, ha csontjaik valahol tudomást vennének róla, hogy én némi párhuzamot vontam köztük és a mi Sándorunk közt. Pedig még azt is hozzá kell tennem, hogy ez a párhuzam nem mindig az ő javukra üt ki. Például Sándor csak a veszélyből és dicsőségből igényelte az oroszlánrészt, a zsákmányból nem. A kollégái közt való népszerűségnek éppen ez volt a titka, s tekintélyét ezért, nem rendítették meg palotaforradalmak soha. A vezér sohase vett magának nagyobb részt, mint amennyi a közembert megillette. Azt se kell gondolni, hogy egy-egy sikeres vállalkozás után lapáttal osztották szét a bankót, és vékával mérték az aranyat, mint a mai detektív-regényekben szokás. Marhát, lovat kötöttek el, néha csak egy-két oldal szalonnát emeltek le a szegről, s ha pénzhez jutottak, nem ezreken osztozkodtak, csak százakon. A zsákmány annyifelé ment, ahányan részeltek a csínytevésben, és Sándornak egy rézkrajcárral se ragadt több az ujjához, mint a többinek. Mikor a moholi községházát felverték - az nagyon agyafúrt kaland volt, külön fejezetet érdemelne, Wallace szelleme egész regényt kopogna belőle -, tán kétszázhúsz forint jutott egy emberre az adókasszából. Mire azonban valahol a horgosi határban enyhhelyet értek, kiderült, hogy bizonyos nevezetű Kiss Jancsi már nem formál jussot a maga részére. Kiadták neki a csendőrök az apait, anyait: lelőtték a lováról futás közben.

- Hát most az ű részivel mi lössz? Azt is elosszuk? - kérdezte valamelyik süvölvény betyár.

- Csiba te! - kurjantottak rá az öregebbek, s valamelyik a puskatust is ráfogta.

- Csönd, embörök! - dobbantott Sándor. - Hiszön ennek még a torongya se száradt föl, mit tudhassa ez, mi a tisztesség?

A tisztesség az volt, hogy Sándor még azon az éjszakán stafétával küldte el a kétszázhúsz forintot Kiss Jancsi özvegyének, mint örökséget. S megtoldotta még százzal a magáéból, hogy addig se apadjon el a víz a menyecske elül, még újabb kenyérkeresőt nem talál magának.

Hát ilyen mívelkedésekkel vívta ki Sándor az egri nevet a jegenyék alatt, s ezért mondogatják még ma is a homokon, hogy nagy ember volt az, kár, hogy a mai világban már a magja is kiveszett. S hogy a maga idejében nemcsak a gerendás szobákban volt ilyen nagy becsülete Sándornak, hanem az úri népek közt is, arra én is tanú lehetek, ha a kortársi rangról lekéstem is. Én még láttam olyan úri kaszinót gyerekkoromban, amelyiknek egyik faláról Széchenyi korom szemöldöke kísérte figyelemmel a magyar sírvavigadást, a másikról meg a Sándor subás, kucsmás portréja integette a helybenhagyást.

- Nono, hiszen tudom én azt, hogy azért az urak is csak embörszámot tösznek.

Sőt esetleg más tanúságtevők is akadnak. Mióta ez a sorozat folyik, nem láttam a postámat, de már amikor megindult, akkor kaptam egy mellettem bizonyító levelet Újvidékről, dr. K. O. úrtól. Azt írja benne a doktor úr, hogy amikor Sándor kiszabadult a pétervárади börtönből - az én sorozatom éppen ott vette föl a mese fonalát -, az újvidéki magyar intelligencia sokszáz terítékes bankettet rendezett Sándor tiszteletére. A főrendező bizonyos Herger Pál volt, nem valami csiribiri ember, hanem vezető polgár, az utolsó pozsonyi diétán Újvidék város követe. Bizonyosan ő is Kossuth szabad katonáját és a rémuralom áldozatát látta a különös hősben, akit lelkes tósztok köszöntöttek. Érdemes volna megkeresni a vidéki tudósítást az egykorú pesti lapokban. Mernék fogadni egy valódi kostólszármazó zacskóba, benne van az is, hogy az ünnepelt honfitárs meghatott szavakban mondott köszönetet a szép tisztességért.

De még ezeken kívül is kellett lenni valaminek, amiért Sándort nemcsak a közvélemény karolta fel, hanem a törvény is megkülönböztette valahogy a kartársaitól. Foglalkoztam volna én ezzel is, ha ennek az irkafirkának a során a főtárgyalásig eljutottam volna. De most nekem másfajta tárgyalásaim vannak, amelyek hosszúra is nyúlhatnak, bizonytalan kimenetelűek is lehetnek, nemigen merem én most olyan nagy fába vágni a fejszémet, mikor a toll tartásához sincs kedvem.

De arra mégis kötelez a tisztesség, hogy megmondjam, mi lett a Sándor vége. A bíróság kimondta rá a halált, de mindjárt kegyelemre is ajánlotta - bizonyosan nem ok nélkül. S Ferenc József negyedszer is megamnesztiázta a puszták királyát.

Szegény király! A szamosújvári börtön volt az ő Szent Ilonája, ahol - szabómesterségre fogták. Ez csúfabb bukás volt még a Napóleonénál is. Mikor pedig az öreg ujjak elerőtlenedtek már a szabótűhöz, akkor kötőtűt dugtak közéjük, és Sándor mint strimflikötő fejezte be földi pályáját. Higgyük, hogy a nagy Bíró legalább ezért szintén amnesztiát adott neki.

Virágnyelven

Nem tudom, azok a csúnya destruktívok mért beszélnek mindig úgy, mintha minálunk mindenkit meg lehetne vásárolni. Hiszen a *korrupció*, a *panama*, a *baksis* csupa idegen szó, amely csak indigenátust nyert nálunk, mint a magas arisztokráciához tartozó nagynevű famíliák. Az egyik latin, a másik indián, a harmadik török, de egyik se szittya. Nyelvészeti alapon is bizonyítani tudom, hogy a törzsökös magyarnál nincs puritánabb náció. Hiszen szava sincsen ezekre a gonosz fogalmakra.

Mert a *vesztegetés* honi termék ugyan, de abban nincsen semmi rossz se. Az csak annyit jelent, hogy az embertől azt kívánják, maradjon veszteg, ne csináljon semmit. Márpedig aki semmit se csinál, az nem csinál rosszat se, aki pedig nem csinál rosszat, az jó ember. Ez olyan kifogástalan szillogizmus, hogy még akkora filozófus is jóváhagyhatja, mint Kuna P. András.

Aztán volna még a *kenés*. Nem lehet letagadni, hogy ez magyar műszó, de ebben sincs semmi erkölcstelen. Ez orvosi kifejezés, amely talán még a turáni sámánok idejéből ered. Akinek valamije fáj, arra ma is ráolvasnak a javasasszonyok, és a fájós tagot megkenik *tűröm*-olajjal, hogy ne fájjon. Ebben nincsen semmi kivetni való, mert a tűröm-olaj a kormány gyógyszerkönyvében is igen tekintélyes szerepet visz, és nem is igen rendelnek mást. Egyformán jó lábtörésről, szívfájásról, atrocitásról, koronaromlásról, szanál ez mindent. Még a mondókájuk is az a szakállas javasasszonyoknak, mint a falusi kuruzslóknak. A Jézuska nevével kezdik, és azon végzik, hogy „nyúlháj, daruháj, *majd meggyógyul, ha nem fáj*". (Legföljebb a honoráriumban van egy kis különbség. A pesti doktor mindig drágább.)

Egyszóval a *kenés* nem tilalmas dolog, sőt nagyon is érdemes cselekedet, miért is ezt őseink is sűrűn gyakorolták, hol ők kenvén meg a konstantinápolyi basákat - azokat ugyan meg is rakták néha, ha helyükbe jöttek -, hol ők kenetvén meg a felséges ausztriai ház által. („Az Isten se győzi az magyari urakat pénzzel" - sóhajtott föl Ferdinánd, az első „magyar" Habsburg, mikor a szabadkirályválasztás kortesköltségeit ki kellett fizetni.) De panamáról, korrupcióról ki hallott minálunk a régi jó időkben!

Egészen másképp csinálták azt akkor, mert akkor még tudtak szemérmet az emberek.

A tanyai magyar, akit akkor még csak parasztnak hívtak, mindenféle ügyes-bajos dologban bekövetkezett a városba, és kinézelődvén magát a piacon, bekocogott a hivataltévő házba.

Először is főbíró uramhoz ment igazságért, beáztatván előtte azt a pokolbul szalajtott hátulsó szomszédot, aki már megint rábabonázott a tehenekre.

- Értöm - eresztette vékonyan a szót a pipacsutora mellől a hivataltévő nagy úr, aki soha ítéletet alapos kifaggatás nélkül nem hozott. - Most már azt kérdöm én kendtül, hogy honnan jött kend ide énelébem?

- Hát a Szremác bótjábul, mert annak adtam el a korpát. Osztán onnan mög bementem áldomást inni a Pávába...

Még azt is elmondta volna, hogy a palánki templomba is be akart menni, ami ugyan nem volt igaz, de akkor se ártott az, ha istenfélő kegyes hírbe keveredett az ember - hanem akkorára a főbíró közbeszólt. De olyan szigorúan ám, hogy még a pipacsutorát is kivette a szájából.

- No hát, ha igazságot keres kend, akkor máskor ne a Pávából gyűjjék kend, hanem *hazulról gyűjjék kend*. Érti kend? Möhet kend Isten hírivel.

A magyar megkaparta az üstökét, billegette a nyakát jobb válláról a bal vállára meg vissza, ami mind azt jelentette tanyai idiómában, hogy érti a fene. De akkor már taszította kifelé a főbíró huszárja az ajtón, úgy, hogy a szemben levő ajtón beesett a nótáriushoz.

No, az se volt baj, mert ott is volt valami kis eligazítani valója. Még az azelőtt való esztendőben legelőt váltott a várostól a birkáinak, de a birkák eldöglöttek, és most már az volt a kérdés, hogy ki legelje le a füvet, amelyikért előre ki van fizetve a fűbér?

De itt még bele se kezdhetett a szíve szándékába, mikor a nótárius már rámordult, füle mögé csapva a lúdtollat:

- Honnan jön kend?

A magyar most már óvatosabb volt. Nem szólt se borról, se kocsmáról, se templomról, hanem megmondta úgy, ahogy volt:

- Főbíró uram őkegyelmétől.

- Úgy? - csapott az asztalra mérgesen a nótárius. - Hát akkor mönjön kend vissza őhozzá! Hát annyit se tud kend, hogy ha énvelem van dolga kendnek, akkor *hazulról gyűjjék kend!*

S amerre járt a város nagy házában, ott mindenütt ez volt a törvény. Utcakapitány, vásárbiztos, fertálymester, koncipista mind azzal utasította el, hogy ők nem állnak szóba az olyan emberrel, aki nem hazulról jött.

Szomorúan lógatta a fejét szegény igazságkereső, mire leért a kapualjba, s ott nagyot rúgott a kerékvető kövön.

- Vesszön mög a gazdád a nevenapján!

A hajdú, aki ott támogatta a nagy sárga falat, hogy ki ne dűljön, fölkapta a fejét a zokszóra:

- Hát kendnek mi baja az én gazdáimmal?

- Nem ögyéb, mint hogy mög vannak háborodva az elméjökben.

- Hogyhogy?

- Mind azt parancsolják, hogy máskor hazulról gyűjjek.

- Hát osztán?

- Hát ez mán csak bolond beszéd. Kinek mi köze ahhoz, hogy én honnan gyüvök?

- De nagyon is okos beszéd az, hanem kend a tökfejű - kapta meg a hajdú a magyarnak a ködmöngombját. - Mert ha kend nem hazulról gyün, akkor kend üres kézzel gyün, de ha kend hazulról gyün, mán akkor csak nem gyün el anélkül hogy vagy egy pulykát ne fogna a hóna alá, vagy egy malackát ne gurítana maga előtt, vagy egy-két kötés dohányt ne gombolna a ködmön alá, aszerint hogy kinél keresi kend az igazságot.

- Így mán értöm - fanyalodott nevetésre az ábrázata a magyarnak, és hazasietett, hogy hazulról jöhessen a hivatal tévő urak elébe. Közéjük számítva a hajdút is, aki utána kurjantott:

- De ha be akar kend még egyszer jutni, akkor énhozzám is *hazulról gyűjjék kend!*

...Hála Istennek, most már nem ilyen szigorúak etikett dolgában az emberek.

Triász és társai

Az Ovidius Metamorfózisai-ban - majd azt írtam: Dekameronjában - szép hexameterbe van szedve az Aktaeon harmincnyolc kutyája közül vagy húsznak a neve. Van azok közt *Nyomozó* (Ichnobates). *Feketelábú* (Melampus), *Csikóölő* (Nebrophonos), *Csordás* (Poemenes), *Bojtos* (Lachne), *Szárnyas* (Ptereles), még farkaskutya is van, a *Lyciste.* Ha nagyon megszorítanának, még talán el is tudnám mondani a verset, hanem harmincnyolc magyar kutyanevet még az akadémiai nagydíjért se tudnék összehexameterezni.

Tudniillik a legtöbb magyar kutyanév folyóvíznek a neve, mert az ősi hit szerint, amelyik kutyának folyóvízneve van, az nem kap víziszonyt, ahogy a finom nyelvű hivatalosság nevezi a veszettséget.

Ez jutott eszembe a minap, mikor egy túlatiszai nagy uradalomban loptam a napot, és hallottam, hogy az öregbéres Triásznak tiszteli az udvaron csellengő kuvaszt, bújtatván beléje az ördögöt valamely csínyjéért, amit a süldőnyulakkal szemben követett el.

- Ejnye, de furcsa neve van a kutyájuknak, János - mondom az embernek.

Azt mondja rá János, hogy van ennél furcsább is.

- No?

- A másikat mög - azt mondja - Burkusnak hívják.

Ebből egyrészt azt állapítottam meg, hogy az ifjabb öregbéres-nemzedék nem volt ott a königgréci nagy szaladáson, mert akkor nem találná a *burkus* szót olyan különösen cifrának, másrészt pedig mégiscsak nyomra találtam. A Burkus név eszembe juttatta Bismarckot, őróla pedig mindjárt ráemlékeztem a híres kutyájára, a Tyrasra. Nagy emberek dicsőségében a kutyájuk is osztozik, itt valamikor olyan uraság lakhatott, aki nagy híve volt a hármas-szövetségnek. Bismarck iránt való tiszteletből ő is Tyrasnak nevezte a vadászebét, ebből lett aztán plebejus körökben Triász. És így találkozik az ember itt, az isten háta mögött, a hármas-szövetséggel, még akkor is, mikor már egyéb sem maradt belőle, mint egy kutya-név.

Persze, az öregbéres sokkal okosabb ember, semhogy történetfilozófiai elmélkedésekbe bocsátkozhattam volna vele, hanem a tiszttartóval tettem kísérletet ebéd alatt.

- Ejnye, jó, hogy eszembe juttatod - kapott a szón a gazdám, s mindjárt kihujjantott az udvarra, hogy egy kanászgyerek hívja be a gulyától a számadót.

Ebéd végire be is ért a gulyás.

- Hallod-e, András - kérdezi tőle a tiszttartó -, hány kutyátok van most?

- Gulyánál, nyájnál, majorokban löhet összevissza vagy tizenkettő.

- Haszonravalók-e?

A gulyás csak a szemivel kérdezte, mi a ménta leli a tiszttartó urat, hogy már ilyenekbe is beleártja magát, de azért felelt tisztességtudással:

- Hát löhetősek. Csak mögvannak, mint afféle ebállatok. Kicsit ugatnak, nagyot harapnak.

- No jó, majd a napokban kimustráljuk őket.

András olyan hitetlenkedő mosollyal fogadta a létszámapasztási tervet, mintha valami antant-komiszáros volna.

- Ki vannak mán ezök mustrálva, tekintetös úr! Aki hitványos van köztük, kimarja azt a többi maga közül. Az ilyen aztán addig ténförög, még be nem talál a faluba. Aszongyák, a Halbűr zsidó úgy keresködik velük, akár a csirkével, még tán külországba is szállítsa űket. De nem hiszöm én azt, hogy vóna olyan bolond embör, aki kutyáért pénzt adna.

De már erre a tiszttartó is elmosolyodott.

- No hát akkor csak jól megnézzen kend, András, mert én is olyan vagyok. Most olvasom az újságban, hogy valami kitűnő fajkutyákat árulnak Bécsben. Kezességet vállal értük a német, hogy a farkast is leszedik a lábáról. Igaz, hogy kereken száz pengőt kér darabjáért, de azért hozatunk próbára hármat.

- No-no - rántott a vállán András. Errefelé úgy mondják ezt, hogy panyókára rángatta a vállát, jelenteni pedig ez annyit jelent, hogy András, amint visszaért a gulyához, nagyon elkeseredve rúgott bele a Gurujj kutyába, meg a Lapujj kutyába, amikor bizodalmasan ráugráltak.

- Csiba te, a rossz nyavalya törje ki a gazdátokat! Nektök mán kitelt az esztendőtök, möhettök ürgézni, gyünnek a bécsi kutyák!

Nem vagyok tudója, milyen szisztéma szerint adnak egymásnak vészjeleket a pusztai kutyák, de az bizonyos, hogy mire beesteledett, akkorára a Triász is meg a Burkus is olyan hangulatban voltak, mintha már kikézbesítették volna nekik a B-listás végzést. Leeresztett farkkal, lesunyt fejjel oldalogtak előre-hátra, éjszaka pedig olyan keservesen vonyítottak, mintha csak a Jack London alaszkai könyveiből tanulták volna.

A magam részéről örültem az ebek mélabújának, mert ettől fogva szabadon csavaroghattam a pusztán, nem kérték tőlem a passzust a *Nyomozók* és *Csordások*, akármerre jártam. Hanem a gulyások, kanászok, béresek, csőszök nem tudtak belegyőződni a dologba. Konyhán, kútnál, istállóban, ha összejöttek, mind csak azon folyt a diéta, hogy lesz, mint lesz most már, ha a milliomos kutyák megjönnek.

- Úgy lössz - mondta a gulyás az öreg béresnek -, hogy a nyáron neköd köll űket az öledbe hordanod.

- Már mér'?

- Már azér', hogy a királydinnye bele ne mönjön abba a kényös talpukba.

- Hát a kórság! - káromkodta el magát a béres. - Hanem kend majd nyargalászhat, ha a krumplistarhonyában mögégeti a szájukat a paprika, oszt kínjukban szétugatják a gulyát.

- Nem félök én attul - legyintett a vén gulyás. - Nagy böcsben tartják azokat az úri dögöket, majd möglássátok, hogy bográcsbul kávéznak.

Erre meg a béres mondta, hogy „nono", és azt is hozzátette, hogy ehetnek ám azok a bécsi kutyák olyant is, amitől másnapra fölfordulnak.

- Ótott meszetöt köll a moslékjukba keverni, arra nagyot isznak, oszt úgy mögdagad bennük, hogy szétfeszejti űket - adta a tanácsot egy nagyra menendő bojtárgyerek.

- Nem fogod be a szád, te girhös? - förmedt rá a számadó gulyás, de a szeme összevillant az öreg béresével.

Én a sövény mögül néztem őket, ahol az uradalom sánta hollója mutogatta a bölcsességét. (Csakugyan bölcs madár, mindig azt hajtja, hogy „urak a papok".) Láttam, hogy itt többszörös ebhalál lesz, de hát mi közöm hozzá? Lehet, hogy én is csakúgy tennék az ő helyükben. Mégse hagyhatja azt az ember, hogy mindenféle jöttment ebbel csúffá tegyék a tulajdon maga kutyáját.

Az ügy különben elég gyorsan elintéződött. A tiszttartó utasítást küldött a maga diplomáciai megbízottjának Bécsbe, s épp eljövetelem előtt való nap lovasposta hozta a hírt a faluból, hogy megjöttek az úri kutyák, lehet értük menni szekérrel. Akkora ólban hozta őket a vasút, hogy beillene faluházának.

Estefelé járt az idő, mikor a szekér kiérkezett a pusztára. Ott várta a majorudvaron a puszta minden épkézláb embere. Triász és társai is mind ott szűköltek a kút körül. Érezték, hogy nagy baj lehet, mert ekkora embersokadalmat itt csak temetésen szoktak látni.

A ketrecajtót maga a tiszttartó nyitotta ki:

- No, nézzük azokat a híres bécsi kutyákat!

A híresek azonban nemigen igyekeztek kifelé. Haragos morgás hallatszott ki a ketrecből, mintha mindenik a másikat akarná előreereszteni. Persze Bécsben még a kutyák is mind udvariasságra vannak nevelve.

- Bújjatok már ki no, fene belétek! - rúgta meg a tiszttartó a ketrecet.

Erre aztán csakugyan ki is ugrott a ketrecből - egy kuvasz. Aztán a második kuvasz, aztán a harmadik kuvasz. De nem olyan akárhová-való kuvasz ám, hanem csupa idevaló Triász-féle kuvasz. Éppen olyan lomposak, kócosak, bozontos farkúak, még a nyelvükön is értettek az itthonvalóknak. Az volt az első kérdésük:

- Eh-eh-ehhehe, szokott-e még finánc erre járni?

- Ahhá-ahhá-ahhá, több, mint ezelőtt!

Andrásék nem szóltak semmit, mert tudják, hogy nem való az urakat szemtől szembe kinevetni - csak lejjebb tolták a szemükbe a sapkát. Hanem a tiszttartó egy kicsit kelletlenül nevette el magát:

- A kutyateremtésit neki. Bizonyosan a Halbűr kuvaszaiból valók. Látod, így kell a magyar embernek még azt is a külfölditől megtanulni, hogy mennyit ér a kutyája.

Most meg én mondtam, hogy „nono”. Nemcsak a kutyáival van így a magyar ember.

Nagyeszű kripóciak

A-y Péter nyírségi kiskirály volt, de a királysága szanaszét feküdt az országban. Itt is egy erdeje, amott is egy pusztája, egyik hagyaték ősöktől, rokonoktól, a másik szerzemény, ki kártyán, ki asszonyon. (Hosszúéletű, nagy asszonyszaggató urak voltak az A-yak, Péter úr is három asszonyt nyűtt el, s őt csak a negyedik szaggatta el.)

De akármilyen jól bírta magát a nyíri kiskirály, hírül se emlegették annyit a vagyonáról, mint a tréfáiról.

- Többet ér egy tréfa száz temetésnél - ez volt a szavajárása, s ebben igen csak igazat ad neki minden okos ember. Hanem abban már nem volt igaza, hogy ott is űzte a tréfát, ahol nem kellett volna. Ebben nem volt előtte semmi személy válogatás. Neki mindegy volt, ha úr, ha szegény, mindenkit csúffá tett, aki útjába akadt.

Akkor is az eszét járta, mikor egyszer nyár végén valami fölvidéki fürdőhelyről kocsikázott hazafelé. Kocsisgúnyát szedett magára, s úgy megsüvegelte úton-útfélen a jámbor tótokat, hogy alig győztek neki visszaköszöngetni.

Valamelyik fatornyos falucska határában úgy megbecsülték a tisztességtudásáért, hogy még füstölt túróval is megkínálták. Merthogy éppen a reggeli falatozásnál érte a falubelieket, akik a zabocskájukat aratgatták.

Péter úr belekóstolt a túróba tisztesség okáért, a zabkenyérbe is beleharapott, aztán azt kérdezte, ki ebben a faluban a legnagyobb úr?

- Én volnék - lépett elő a legnagyobb bocskorú ember. - Uhrin Matyejnak hívnak. Én vagyok itt a bíró.

- No szép úri név - bólogatott a kocsis -, bizonyosan ehhez mérték kelmédnek a földet is.

- Dejszen, jó ember - nyögött nagyot Matyej -, kifelejtett minket az Istenke, mikor földet osztogatott. Egynek adta ezt mind.

- Hát ki itt a gazda?

- Nagy úr az, földi, láthatatlan, mint az Isten - emelte meg Matyej a taslakalapját -, A-y Péternek hívják.

A-y Pétert hirtelen megköhögtette a füstölt túró. Hm, mégiscsak könnyelműség az, hogy ő ennek a falujának soha színét se látta. Pedig szép darab földecske ez. Igaz, hogy az ember zabnál egyebet nem termelhet rajta, de termelt az Úristen akkora fenyőerdőt, hogy gyalog meg nem kerülné egy százasért.

Hanem azért nem szólt egyebet, csak megköszönte a vendégséget, s azt kérdezte, milyen volt a termés az idén.

- Ojjé - vigyorgott Matyej boldogan -, annyi a zab, hogy az idén még kalácsot is süthetünk belőle.

Péter úr aztán kocsira kapott, s csak úgy visszaszóltában kérdezte meg, minek hívják ezt a falut?

- Kripócnak.

Otthon aztán utána járatott Kripócnak. Kiderült, hogy az odavaló tótok nagyon derék emberek, de még most is adósak a tavalyi árendával is.

A-y Péter nem az az ember volt, aki az ilyesmiért megharagudjon. Inkább örült neki, hogy megint alkalma van megjátszani magát, s elővette az íródeákját.

- Hamar valami szép levelet a kripóciaknak, öcsémuram. Írja meg nekik, hallottam, milyen szép termésük volt az idén. Ennek örömére megengedem nekik, hogy ebben az esztendőben kétszer arathassanak.

Nevetett A-y Péter az ötletének, de csak akkor jött meg igazán a jókedve, mikor meghozta a posta az Uhrin Matyej válaszát. Hogy alássan köszönik a szíves engedelmet, majd máskor is kérnek a nagyságos úr jóakaratából.

A földesúr csak úgy rengett a kacagástól. Megint bekurjantotta az íródeákját.

- Írja meg nekik, öcsémuram, hogy ha már két aratást engedtem az idén, most már az árendát is duplán fizessék.

Hát nem is lett abban semmi hiányosság. Igaz, hogy csak advent első hetire állítottak be a tótok a dupla árendával, de legalább harmadmagával maga Matyej tette tiszteletét. Nem győztek hálálkodni az úrnak, akiben a világért se ismerték volna fel azt a bizonyos kocsist. Hiszen a szemüket se merték fölvetni, olyan alázatosak voltak.

- Menjetek már, no - hárította el őket Péter úr -, szót se érdemel az egész.

- De nem mehetünk, mert van még egy nagy kérésünk - motyogta a szónok zavarodottan.

- Mi lehet az? Ki vele! - nyitotta kerekre a földesúr szemét a csodálkozás.

- Szeretnénk egy kis karácsonyfának valót szedni a kripóci fenyvesben.

- Szamarak, hát mit kéritek ezt? - mosolygott A-y. - Amennyit csak jólesik.

Csak akkor futotta el a méreg, mikor Matyej írásban kérte az engedelmet.

- Mit, hogy én ezért az egy-két hitvány gallyért betintázzam az ujjamat?

De a kripóciakat addig nem lehetett kitessékelni, míg a kezükben nem volt az írott engedelem. Vághatnak karácsonyfát, amennyi tetszik.

Félóra múlva elfelejtette Kripócot bíróstul, bocskorostul. Nem is jutott eszébe vagy öt esztendeig, akkor is csak azért, mert akkorra már nem maradt más eladni valója. Eladta potom pénzért az erdőt valami nyíregyházi szálfásnak, csak azt kötötte ki, hogy még egyszer kivadássza magát benne.

Egy hét múlva meg is érkezett Kripócra vagy tizedmagával, nyírségi úri vadászokkal. Kripócot, meg is találták bocskorosaival egyetemben, de a fenyves nem volt sehol. Leúszott a Garamon az egész. A tótok mind kivágták a fenyőket karácsonyfának, s eladták szerteszéjjel az országban. Annyit pénzeltek belőle, hogy többet ért tíz aratásnál. S egy szót se lehetett szólni, mert írás volt a kezükben.

Ez volt az egyetlen tréfa, amit A-y Péter nem tudott visszaadni. Esztendő múlva Pesten halt meg a szegények házában.

Magyarok szénája

Akkor történt, amikor a nagy körkép készült, *A magyarok bejövetele.* Azaz hogy már készen is volt, csak az előteret kellett rendezni, s éppen itt akadtak meg a piktorok. Egy-két marék fűre lett volna szükségük, de olyanra, amelyik el tudja magáról hitetni, hogy ő nem polgáriasodott pesti fű, hanem valóságos honfoglaláskori, hosszú szálú, puha levelű, harsogó zöld selyemfű. A publikumnak, persze, az ilyesmi tökéletesen mindegy. Annak egyik fű olyan, mint a másik fű, mert egyikre csakúgy tilos rálépni, mint a másikra. (Ezer szerencsénk, hogy a honfoglalóknak meg nem tiltották a közrendészeti hatóságok a fűre lépést, mert akkor még most is Ugriában vigadnánk lótejen.)

Abban az időben azonban, a millenáris esztendőben nagyon divatban volt a történeti hitel, s különösen a körkép-festők, Feszty Árpád, Vágó Pál s Újváry Ignác nagyon sokat adtak rá, lévén külön-külön is lelkiismeretes emberek, hát még együtt! Napokig hányták-vetették az elméjüket, hol lehetne egy kis stílusos fővárosi füvet szerezni.

- Hát sehol se - adta le a voksát Újváry. - Itt csak műfüvet találunk. Azt indítványozom, hozassunk hiteles füvet az őshazából, Etelkuzuból vagy Lebediából.

Vágó Pál azonban ellentmondott. Miért kellene azért olyan messzi menni, mikor az ő faluja, Jászapáti sokkal közelebb van? Olyan fű sehol a világon nem terem, mint ott. Egészen bizonyos, hogy az első magyar nagykövet és meghatalmazott miniszter, Kusid is ott szaggatta a magyar fűből azt a kóstolót, ami Anonymusba is belekerült, s a Névtelen Jegyző csak irigységből hallgatta el Jászapátit. Tudniillik ő nem jászember volt, csak dunántúli.

Feszty Árpád azonban még Jászapátit is messzillette.

- Ha időnk volna, akkor Kingyesből hoznánk a füvet, az én komáromi pusztámról, mert erre a dicsőségre csak az volna méltó. De kifogytunk az időből, most már be kell érni istenhegyi fűvel, szalajtsatok át érte Budára. Az is olyan szép fű, hogy éppen azért nem merek érte magam menni. Ha én azt meglátom, mindjárt hanyatt vágódom benne, és föl se kelek estig.

- No majd itt leszek én vele mindjárt - fogadkozott Vágó Pál durcásan -, pedig tudom, hogy a jászapáti fűhöz képest az csak spenót.

Azzal fölkapott a műtermi szerelvények közül egy kis kosarat, kocsiba ült, és áthajtatott Budára.

Azaz csak áthajtatott volna, de a Lánchídon megállította egy barátja. Országgyűlési képviselő, neves jogász, akinek később tragikus vége lett.

- Hova, hova, te kosaras ember?

- Átmegyek az Istenhegyre, szedek egy kis füvet.

- Aha! Értem. Ha kedvemre való lesz a libapásztor, megveszem a képet.

- Azt ugyan nem! - nevetett Vágó. - A körképhez kell a fű. Szervusz.

- Hohó, ne szaladj csak! - komolyodott el a törvényhozó. - Van rá engedélyed?

- Mire? - hűlt el a piktor.

- Hát a fűszedésre. Arra hatósági engedély kell, mert nem a Balkánon élünk ám itt. Ha rajta ér a csősz a fűszedésen, ráfestheted magad a körképre, mint eke elé fogott rabot.

- Ne bolondozz - hitetlenkedett a piktor.

- Eszem ágában sincs, pajtás. De tudd meg, hogy amit el akarsz követni, azt úgy hívják, hogy közvagyon eltulajdonítása. Szervusz!

A politikus intőleg emelte föl a jobb keze mutatóujját, mert hatvanhetes politikus volt. (Az ellenzéki politikusok abban az időben a bal kezükkel gesztikuláltak.)

Vágó éppen a törvényhozó ujja tartásából látta, hogy a dolog csakugyan komoly. Visszafordította a kocsit, és a rendőrségre hajtatott. Ott azonban azt mondták neki, hogy az ügy nem rájuk tartozik, ebben az illető kerületi elöljáróság az illetékes.

- Hát az hol lakik?

- Fönt a várban.

- No azt útba ejthetem egy kis kerülővel.

Útba is ejtette, elő is adta az instanciáját. Kedvesen, mosolyogva - mindössze egy kis formalitásról van szó.

Ezzel aztán el is rontotta a dolgát. Az illetékes hatóság úgy nézett rá, mint a vasvilla.

- Kérem, ez komoly hivatal. Itt nem ismerünk formalitásokat.

- De tessék meghallgatni, könyörgöm. Egy-két marék füvet szednék az Istenhegyen. Csak amennyi a kis kosárba belefér.

Az illetékes hatóság gúnyosan mosolygott.

- Úgy? És ez önnek formalitás? Azt hiszik az urak, a közvagyon Csáky szalmája?

- De kérem, megfizetem.

- Az más, arról lehet beszélni. Tessék írásos ajánlatot tenni, aztán majd nyilvános árverést hirdetünk, s a legelőnyösebb ajánlattevő megkapja a füvet.

- Uram - tette össze Vágó a kezét -, egy kosárka fűért alakítsunk részvénytársaságot az istenhegyi rét kibérlésére?

- Hja, én nem tehetek semmit, a szabály, szabály.

- Hát ki tehet?

- Talán a polgármester úr.

A polgármester Haberhauer János volt abban az időben - ugyan a millenáris évben már Halmos János. Törvénytisztelő, rendes, derék úriember, aki türelmesen végighallgatta a piktort, és igazat adott - a kerületi elöljáróságnak.

- Itt én nem tehetek semmit, kérem. A fű nem az enyém, hanem a fővárosé. Hanem tessék a fűbiztosi hivatalhoz fordulni. Az átteszi az ön kérelmét a közkerti bizottsághoz, az a legközelebbi havi ülésén jelentést tesz a tanácsnak, s én azon leszek, hogy a tanács pártolólag tegye át az ügyet a közgyűléshez...

- De nagyságos uram, nem egyszerűbb volna az, ha méltóztatnék nekem egypár sor írást adni?

- Szó sem lehet róla. Az ellenzék rögtön rendkívüli közgyűlést hívatna össze a főváros szénájának a polgármester általi ellopatása ügyében. Nem, nem, a főváros nyugalma érdekében ezt én meg nem tehetem. Hanem tudja mit? Próbáljon szerencsét a belügyminiszter úrnál, az tud önön segíteni, ha akar.

Vágónak szerencséje volt. Egy miniszteriális földije protekciójával azonnal bejutott Perczel Dezső elé, aki mosolyogva hallgatta végig, és mosolyogva utasította el.

- Hát hogy gondolod te azt, fiam, hogy én megsérthetném a főváros autonómiáját? Tudod, mi lenne ebből? Kormányválság a millennium örömére! No csak az kellene még nekünk!

Vágó Pálból most már kirobbant a jász temperamentum. Az asztalhoz vágta a kosárkát.

- Verje meg a hadúr azt is, aki a honfoglalást kitalálta! Mennyivel jobb lett volna nekünk otthonmaradni Ázsiában!

A miniszter elnevette magát.

- Okvetlen kell nektek ez a fű? Muszáj annak istenhegyinek lenni?

- Muszáj.

A miniszter körülnézett a szobában, megnézte, jól be van-e téve az ajtó, aztán megveregette a piktor vállát.

- Hát akkor eredj az Istenhegyre, fiam, adj egy hatost a csősznek, és lop az neked annyi füvet, amennyit akarsz.

Vágó úgy elszaladt örömében, hogy tán köszönni is elfelejtett. Meg se állt az Istenhegyig, ott addig tévelygett, míg talált valami szárnyékot, abban aludt egy ember, éppen erről a tevékenységéről ismert rá. Aki délután négy órakor alszik, az nem lehet más, csak a csősz.

- Hé, bácsi! - rázta életre - maga a csősz?

- Én vagyok, tekintetes úr.

- No nézze, itt egy korona, vágjon nekem ezért egy kis kosár füvet.

- Sok lesz az, tekintetes uram - tétovázott a csősz.

- Ne beszéljen kend annyit, hanem vágja már azt a füvet.

Egy-két kaszasuhintásra megtelt a kosárka, és Vágó boldogan rohant vele a Városligetbe. Olyan füvellő mezőt szerkesztettek belőle előtérnek, hogy attól féltek, reggelre megelevenednek örömükben a honfoglalók festett táltosai, s a főváros rögtön megadóztatja őket.

De még ennél is különösebb eset történt. Másnap délután kihívták Vágót a honfoglalók közül. Az istenhegyi csősz kereste.

- No mi baj, bácsi?

- Tekintetes uram, mitévő legyek a többi fűvel?

- Micsoda többi fűvel?

- Hát ami még jár a koronáért, mert az úr csak egy hatos árát hozott el, a többi ottmaradt lekaszálva. Hát, mondom, csak bejövök megkérdezni, hogy ki eszi azt most már meg?

Körülbelül huszonöt esztendeje, hogy Vágó Pál, a nagy piktor ezt a történetet mesélte nekem, a kis szaladj ide, szaladj oda riporternek a kis kocsmánk bohémasztalánál. De úgy nézem, a magyarok szénája tekintetében azóta se változott a rend. Legföljebb, hogy ma már nem olyan becsületesek a csőszök.

Zsiráfok utazása

Olvastam a napokban a spanyol pillangók viszontagságos utazását Ibériától Budapestig. Ez juttatta eszembe a zsiráfok utazását, amely még viszontagságosabb volt, mint a lepkéké. Koruk és társadalmi állásuk szerint meg is illette a zsiráfokat, hogy a honi közigazgatás fokozottabb figyelemben részesítse őket. Végre is a pillangók „apró állatok", ahogy a vámvizsgálat megállapította róluk. Hát ezt a zsiráfokra igazán nem mondhatja a legelnézőbb finánc se. Aztán a pillangók döglött állapotban utaztak, ennélfogva nem kellett attól félni, hogy fölforgatják az ország nyugalmát. (Nem is szólva arról, hogy Primo de Rivera országából jöttek, s onnan csak jó erkölcsöket hozhattak magukkal.) Ellenben az élő zsiráffal szemben indokolt minden elővigyázatosság, mert az olyan kalandos külsejű teremtéstől minden kitelik. A feje ló, a nyaka teve, a füle szarvasmarha, a farka szamár, a lábszára antilop, a bőre párduc - hát akkor a világnézete milyen tarka lehet! Ma tán be se eresztenének ilyen gyanús egzisztenciát Magyarországra - legföljebb úgy, ha külön-külön megfizetné a vámot mint ló, teve, szarvasmarha, szamár stb.

Abban az időben azonban, mikor utoljára kaptak beutazási engedélyt a zsiráfok hazánkba, az illetékes körök még nem voltak olyan rigorózusok a világfelfogás tekintetében. Tudniillik az még akkor történt, mikor Bárczy István volt Budapest polgármestere, és Lendl Adolf igazgatta az Állatkertet. Ők voltak azok, akik a fővárossal egy zsiráfházaspárt rendeltettek Hagenbecknél az új Állatkert részére.

Hagenbeck méltóképpen akarta kiszolgálni a legmodernebb európai állatkertet. A maga stellingeni civilizált zsiráfjait nem találta méltóknak az állatkert új paradicsoma számára, hanem fogatott egy zsiráfházaspárt az őshazában, valahol a Kilimandzsáró körül, azt Mombázában hajóra rakatta, és a hajót egyenesen Fiumébe irányíttatta. A zsiráfok baj nélkül megtették a hosszú tengeri utat, csak akkor fogta el őket a honvágy, mikor a fiumei szabadkikötőben partra tétetvén, szénát raktak eléjük. Hiába, a zsiráfok ilyenek: először a gyomrukban ébred fel a honvágy.

- Csak nem mimózalevél ez - köpte ki a zsiráf haragosan a sovány osztrák-magyar szénát.

Erre a zsiráfné, mint neménél fogva hajlamosabb a lírára, behunyta szelíd szemét, és elsóhajtotta magát:

- Ah, Afrika! Micsoda más szaga van annak!

A mélabú azonban erőt vett a zsiráfok kísérőszemélyzetén is. Mombázától Fiuméig könnyű volt az út, mert a hajón úgy nyújtogathatták a nyakukat Afrika gyermekei, ahogy akarták. De mi lesz velük a vasúton? Zárt vagonba bele nem férnek. Ha nyílt kocsiba rakják, mikor alagúthoz érnek, az szedi le a fejüket. Ejnye, ejnye, hogy erre nem gondolt az a Lendl, hiába olyan nagyeszű ember! No pedig itt csak neki kell törni a fejét a zsiráfok fejéért. Sürgönyöztek neki, adjon tanácsot, mitévők legyenek?

Hát az ördöngös Lendl erre is tudott kádenciát. Visszasürgönyzött, hogy bőrnyaklókat kell csinálni, a zsiráfokat nyitott kocsiba rakni, s mikor alagúthoz érnek, a nyakukat a nyaklóval le kell húzni. Hadd tanulják meg idejében az afrikaiak, hogy most már civilizált világ polgáraivá váltak, ahol bizonyos esetekben még a zsiráfok se hordhatják fönn az orrukat.

Mire a nyaklók elkészültek, akkorra Afrika gyermekei is beletörődtek sorsukba, sőt egész vidáman szedegették el látogatóik kezéből a kiflivégeket. A dicsőség megszédíti a legpuritánabb zsiráfkeblet is, és egészen bizonyos, hogy a Kilimandzsáró tövében soha nem

ünnepelték úgy a zsiráfokat, mint ahogy a fiumeiek ünnepelték. Zsiráfné ugyan kezdetben rossz néven vette, hogy a zsiráf hosszú nyelvével leszedegeti a fiumei hölgyek kalapjáról a művirágokat, azonban a félreértés hamar kiderült. A zsiráf nem emlékbe gyűjtögette a fantasztikus virágokat, hanem mert ízük emlékeztetett a hazai mimózáéra. Ettől fogva zavartalan volt a családi béke, az utolsó napon pedig határozottan derű költözött a bevándorlók szívébe. A látogatók közt volt valami magyar ember, aki azt mondta, hogy az ő gyerekkorában a zsiráfot *párduc-teve-nyakorján*nak hívták magyarul. Ezt meghallották a zsiráfok, és ettől kezdve ha egymásra néztek, mindig elnevették magukat.

Sajnos, a magyar beszédet nemcsak a zsiráfok hallgatták meg, hanem meghallotta a fiumei állatorvos is, aki nem hivatalosan tekintette ugyan föl a nyakorjánokat, csak mint magánember, de utóbbi minőségében is rendelkezett lelkiismerettel.

- Mit? - fordult a zsiráfok gondozójához. - Ezeket a hasított csülkű állatokat Magyarországra akarják vinni? Szó se lehet róla. Ott most a keleti marhavész miatt beviteli tilalom van, és én ezen hasított csülkűeket engedély nélkül innen oda ki nem ereszthetem.

Az őr és a hasított csülkűek összenéztek. Mi lesz ebből már megint? Kinek a nyakába teszik most már a szép szíjnyaklókat?

Az lett belőle, hogy megint szalajtottak egy táviratot Lendlhez. Tessék leküldeni Fiumébe valami okos embert, aki szót értsen az állatorvosi tudományok képviselőjével.

Hát okos embert lehetett is találni, aki birtokában volt a modern állatkertészet minden vívmányának. Le is ment Fiumébe, el is magyarázta az állatorvosnak, hogy a zsiráfok nem származnak terhelt családból, nincs is semmi tehetségük a keleti marhavészre, és oly jó erkölcsű teremtések, hogy kezességet mer értük vállalni: soha azok semmiféle tulokkal, birkával, kecskével közelebbi barátságra nem lépnek, sőt le is tagadják ezt a sok szegény rokont.

- Ezt én mind tudom, uram - rázta a fejét az állatorvos. - De ami törvény, törvény. A hasított csülkűek tilalom alatt vannak. Én nagy tisztelője vagyok a zsiráf géniusznak, de kivételt vele se tehetek. Kivételt csak a magyar földművelésügyi kormány tehet.

Mit volt mit tenni, zsiráf nélkül kellett visszamenni Budapestre, és a zsiráfproblémával fölkeresni a földművelésügyi kormányt, mégpedig annak is a marhatenyésztési osztályát, mert a zsiráf oda tartozik rokonsága szerint.

Itt azonban szóba se álltak a zsiráfproblémával. Az osztály vezetője éppen szabadságon volt, márpedig ilyen kényes ügyhöz, tetszik tudni, a maga szakállára senki se szívesen nyúl.

- De hát csak van helyettese őméltóságának?

- Igenis van. A lótenyésztési osztály főnöke.

Azonban ez a probléma azt is zavarba hozta.

- Nehéz ügy ez - próbált szabadulni az osztályfőnök. - Ha a saját reszortomról volna szó, a legnagyobb készséggel adnám meg az engedélyt, mert én liberálisan kezelem, ami rám van bízva. De hát énhozzám csak a hasítatlan csülkűek tartoznak. Nem lehetne a zsiráf helyett például rinoceroszt vagy zebrát behozni?

Most derült ki, milyen jó az, hogy a zsiráfnak lófeje és szamárfarka van. Ilyenformán a lótenyésztési ügyosztály azt mondhatja, hogy üsse kő, hát hadd jöjjön az a hasított csülkű Budapestig, ha már Fiuméig eljött!

Már írták is az engedélyt, mikor az osztályfőnök a homlokára ütött.

- Hopp, a terítésit neki, baj van! Hiszen nekünk viszonossági szerződésünk van Ausztriával! Csak úgy lehet behozni a zsiráfokat, ha az osztrák földművelésügyi kormánynak is bejelentjük a dolgot. Reméljük, ott is megértő lelkekre találunk.

A remény nem volt hiú. Az osztrák kormány belenyugodott abba, hogy Magyarország állatállománya két darabbal gyarapodjék. Éppen csak azt kötötte ki, vállaljon a főváros garanciát, hogy a zsiráfok nem mennek ki legelni a budai hegyekbe. (Pedig biztos, hogy nem a budafoki teheneket féltették tőlük, hanem a gödöllői koronauradalom őzeit.) És mivel a polgármester a főváros nevében vállalta a garanciát - még akkor olyan világ volt, hogy legalább a zsiráfokban meg lehetett bízni -, végre leérkezett Fiumébe az írás: jöhetnek a nyakorjánok.

- No, vesszetek meg - lengette meg az engedélyt a zsiráfok pásztora az érdekeltek előtt -, holnap ilyenkor már Pesten mondják nektek is, hogy tente, baba, tente!

Zsiráfné kinyújtotta a nyakát az írás felé, szippantott egyet, és boldog bőgést hallatott.

- Mi lelt? - nézett rá a másik zsiráf.

- Hat hét óta először érzek hazai szagot. Ó, Afrika!

Cs. és kir. sas a Kunságon

Egy esztendő még Bécsben is nagy idő, hát még egy kunsági városban! A tanár úr már emlék gyanánt se igen gondolt Thallóczyra, mikor egyszer csak benyit hozzá a bibliotékába az igazgatója, s mutat neki egy szürke táblájú, vaskos kis könyvet.

- Nézze már, kolléga, maga úgyis olyan betűféreg, hátha ezt a literátort is ismeri?

- Hogy hívják, könyörgöm?

- Nem is tudom így könyv nélkül - kereste a direktor a zsebeiben a pápaszemét. - Sáska-e, Szöcske-e, de bizonyosan valami tücsök. Keresztneve Károly.

- Károly? Akkor már tudom - bólintott a tanár úr. - Sasku Károly magyar illemtana 1856-ból. *A mívelt Társalkodó, vagy is az illendőség és jó erkölcsű magaviselet szabályai. Hiú útmutatás, miképp kelljen magát a társas élet különféle viszonyaiban illendően s megkedveltetőleg viselni.*

Az igazgatónak leesett az álla.

- Kollégám, ez nincs istenhírivel. Hogy lehet ezt kívülről tudni?

- Sokat volt kezemben a könyv Bécsben. Thallóczy Lajos egyszer valami antikváriumban talált belőle vagy ötszáz fölvágatlan példányt, s azt mind megvette.

- Ejnye, hát olyan bolond ember a maga Thallóczyja?

- De nagyon is okos ember. Mert ha valakit figyelmeztetni akart néminemű világi dolgokra, nem szólt neki semmit, csak megajándékozta egy illemtannal, ráírván annak a táblájára, hogy melyik oldalon találja meg az illető a számára rendeltetett üdvözítő paragrafust. Egyszer nekem is a markomba nyomott egy Sasku Károlyt, hogy majd nézzem meg otthon a 237-ik oldalt. Meg is néztem, meg is tanultam, amit ott kékplajbásszal aláhúzott. *„Ha dámával, vagyis női hölggyel sétálsz, ne hagyd őt az utsza közepén, hanem kísértsd el haza, vagy a hova neki jólesik."* Szabad megnézni, igazgató úr, jól tudom-e még a leckét.

- Szabad, szabad - sietett a direktor a könyvtől szabadulni -, itt is hagyom magának, kegyetlen dohos szaga van ennek a salabakternek.

Pár perc múlva berohant a tanár úr az igazgatói irodába.

- Direktor úr! Ki küldte, kinek küldte, honnan küldte ezt a könyvet?

- Az ördög tudja, én bizony meg se néztem, honnan jött. De a címszalag itt van a papírkosárban. Tessék. Az igazgatóságnak van címezve, ugye?

A tanár úr megvakarta a fejét.

- Kérem, én már azt is tudom, ki küldte. Thallóczy Lajos, tetszik látni, itt van a tábláján. *L. 119. oldal!* Nézzük csak, mi lehet ott!

Hát biz ott az volt, hogy *„Tisztességtudó ember még a fogpiszkálót is megköszöni"*. S a margón a Thallóczy szálkás betűi: *„Hát még egy cs. és kir. sasmadarat!"*

A tanár úr a homlokára ütött.

- Direktor úr, nem hozott nekünk mostanában valamit a posta Bécsből?

- Nem vélek rá - csóválta fehér fejét a direktor úr azzal a léleknyugalommal, amely körülbelül egyetlen eredménye a philosophia propedeutika középiskolai tanításának. - Nem szoktunk mink Béccsel levelezni, kérem.

Ebben határozottan volt valami hazafias kevélység, s talán egy kis fullánkos célzás is a tanár úr éves bécsi csellengésére. A fiatalabb generáció meg is szégyellte magát, s visszavonuló mozdulatokat tett az ajtó irányában. De a direktor visszakiáltotta.

- Hohó, megálljon csak, kolléga! Valami mégis rémlik nekem, nézzük meg csak az iktatót!

Megnézték, de nem találtak benne semmit. A direktor összeráncolta a homlokát.

- Mi az ördög lehetett hát? Most már határozottan emlékszem valami vörhenyes borítékra. Vastag, nehéz papír volt. Persze, bizonyosan a papírkosárba dobtam. Majd kiderül mindjárt.

Azzal leguggolt, és kihúzta az íróasztal alól a kosarat.

- De hát mikor lehetett az, direktor úr? - izgult a tanár úr.

- Úgy négy hónapja, karácsony körül.

- Hiszen azt akkor régen elhasználta a János - tekingetett a tanár úr a kályha felé.

- Nem lehessen tudni. Vastag levél volt, esetleg leszorult a kosár fenekére. Amilyen kényelmes ember a János, kitelt tőle, hogy ott hagyta. No, nem mondtam?

Diadalmasan dobta az asztalra a nagy hivatalos borítékot, rajta a magas pénzügyi kormány *K. und k.* pecsétje feltöretlenül.

- K. u. k., látja? Valami girhes udvari könyvkereskedő küldhette.

- Dehogy az, dehogy! - törte fel a tanár úr a borítékot. - A cs. és kir. közös pénzügy-minisztériumból jött ez. Thallóczy Lajos őnagyméltósága tudatja benne, hogy egy kitömött boszniai sast ajándékozott az intézetnek.

Most már az igazgató vakarta a fejét.

- A fene gondolta. Ő a hibás, mért nem tett rá magyar pecsétet. Tudhatná, hogy ez magyar iskola.

A tanár úr megnyugtatja a feljebbvalóját. Hiszen még nem történt semmi baj. A fő az, hogy nem a cs. és kir. sas került a papírkosárba.

- Az ám, ni, de hát hol is van a sas? Thallóczy azt írja hogy egyidejűleg postára adatta. Négy hónappal ezelőtt. Azóta ide kellett neki érni.

- Ide nem ért, ebben aztán egészen biztos vagyok - mondta határozottan az igazgató. - Visszarepült Banjalukába.

- Kitömve?

- Hagyja el - legyintett a direktor -, egy közös sastól minden kitelik.

A tanár urat azonban bántotta a dolog. A sas miatt is, Thallóczy miatt is. Térült-fordult, s Jánost mint koronatanút állította a direktor elé.

- Azt mondja ez a férfiú, jött valami csomag a télen Bécsből.

- Nem, azt nem állítom - sietett János a helyreigazítással. - Arról nem tudok, hogy kiváltottuk volna, de a *frakk-levelet* itthagyta a postás, én vettem át, át is adtam a tekintetes igazgató úrnak.

Az igazgató úr elgondolkozott.

- Mond valamit ez a János. Mintha a télikabátom belső zsebében csakugyan hurcolásztam volna egy szállítólevelet. Ejnye, ejnye, éppen tegnap cseréltem ki a nagykabátot überciherrel, azt most már bizonyosan benaftalinozta a feleségem. Nem baj na, szaladjon csak érte haza, János.

A fuvarlevél csakugyan előkerült, s az igazgató arca egyszerre kiderült, ahogy belenézett.

- Itt van ni, ezért nem váltottam ki. Valami König és Adler küldi a nyakunkra. Márpedig én csak magyar cégtől vásárlok. Bécsi rongy nekem nem kell. Se König, se Adler, se külön, se együtt.

A tanár úr alig mert megszólalni.

- Drága jó direktor úr, nem König és Adler az, hanem König-Adler. Királysas volt a ládában.

Az igazgatót most se hagyta el a filozófia.

- Hát ha az volt benne, akkor még most is benne van. Nézzünk csak szét a postán, megtaláljuk ott bizonyosan.

- Ha vissza nem küldték azóta.

- Mért küldték volna? Nem kért az enni.

Hát azt a csúfot csakugyan nem tették vele, hogy visszaküldték volna.

- Úgy kezeltük, mint a többi gazdátlan tárgyat - magyarázták a postán. - Egyszerűen elárvereztük, éppen ma egy hónapja.

- Ki vette meg?

- Ez meg ez az ügyvéd - keresték ki a hivatalos könyvből. - Tizenhárom korona ötven fillért fizetett érte.

Ezt a postafőnök referálta. A gyakornok közbekiáltott.

- Ez meg ez az ügyvéd verte rá.

Ez az úr szintén nevezetes ember volt helyben. A tanár úr nem tudta mire magyarázni, hogy az ügyvédi karban ekkora sas-szenvedelem tört ki. A direktor ellenben érthetőnek találta a dolgot.

- Tudja, hogy ezek mindig versengenek egymással. Az egyik kormánypárti elnök, a másik negyvennyolcaspárti elnök.

Természetesen az volt a hatvanhetes elnök, akinek kezén maradt a sas. Az ő pártkasszája jobban futotta. A két pedagógus elment hozzá. A politikus meghallgatta őket, aztán levett a szekrény tetejéről egy nagy kalapskatulyát.

- Sajnálom, az én birtokomban már csak ennyi van a cs. és kir. sasból.

A skatulya tele volt fehérre festett sastollakkal. Minden tollhoz papírból készült zöld falevél, azon arany betűs nyomás: *Éljen dr. X. Y. kormánypárti követünk.*

- Tetszik tudni, a választásokra. A főkorteseknek meg a bizalmiaknak.

- Megkopasztották a cs. és kir. sast? - kérdezte hüledezve az igazgató.

- No, nem az egészet, maradt még rajta toll.

- És most hol van a madár?

A hatvanhetes elnök megnevezte negyvennyolcas kollégáját. Mint lovagias ellenfélhez illik, átengedte neki a félig levetkőztetett madarat, természetesen félórára.

- Ők is hadd éljenek, szegények.

- Ha már benne vagyunk, járjunk a végére - értettek szót egymással a pedagógusok, és fölkeresték a másik ügyvédet is. Az természetesen piros tollakkal kápráztatta el őket. Rajtuk az arany nyomásos zöldlevél: *Éljen Y. X. negyvennyolcas követünk!*

- Elszámították magukat a mungók - kacsintott az ügyvéd. - Ők a nagyját válogatták a tollnak, a farkból meg a szárnyakból, de az apraja kétannyi, s az jobban simul a kalaphoz.

- És mi lett a sassal, ügyvéd úr?

- Nemigen maradt már annak sasformája, kérem, kidobták. Ott van ni, a kutyák játszanak vele az udvaron.

- Szegényen ezen csakugyan nem maradt emberi ábrázat - vette fel a tanár úr Zeus madarát, szétkurjantván a játékos agárfiúkat.

- De talán azért múzeumba jó lesz - próbálta helyresímogatni az igazgató a maradék tollakat. - A fő az, hogy leltári számot írhassunk a kőszínű levélre. Aztán majd ki lehet selejtezni.

De nem selejtezték ki. Jöttek az összevissza esztendők, és elment Thallóczy Lajos is, a filozófus igazgató is. A cs. és kir. sas ottfelejtődött a szertárban, s ott van ma is. Emléknek. Nézik egymást az óriáskígyóval.

Tetrakontaoktaéderek

Ma reggel, ahogy átmentem egy kis zöldszagért Újszegedre a füzesbe, örvendetes találkozásom esett egy régi ismerősömmel, akihez harmincvalahány esztendeje nem volt szerencsém. Neki, szegénynek, most se volt se öröme, se szerencséje, amennyiben meglehetősen züllötten feküdt egy pad alatt, mind a negyvennyolc oldalán.

Nem móka ez, kérem szépen; a szóban forgó egyénnek a szó legszorosabb értelmében negyvennyolc oldala van, tehát nagyszerű városatya lenne belőle. (Hirtelenében nem jut eszembe sokoldalúbb foglalkozás, de úgy látom, a városatyák csakugyan mindenhez hozzászólnak. Bizonyosan azért, mert mindenhez értenek.) Éle is van vagy hetven, tehát lehetne színikritikus is. Sarka, gondolom, huszonhat van, tehát kész politikai talentum, mert minden helyzetben a sarkára tud állni. S ez a tömérdek képességű egyén mégse megy se városatyának, se színikritikusnak, se követnek, hanem beéri azzal, hogy *test* gyanánt szolgál a haza ifjúságának. No, nem kell rosszat gondolni így érettségis időben; csak olyan mértani testet értek, akin a kisdiákok a kristályalakokat tanulmányozzák.

Az én ismeretségem is még diákkoromból való a tetrakontaoktaéderrel. Innen a gyűlölség is, amely harminckét esztendő után durva bosszút állatott velem a tetrán a világ minden kisdiákjai nevében.

- Ó, gonosz, gonosz, gonosz! - döfködtem bele a botomat az ocsmány kéregpapírfigurába, és addig tapostam a cipőm sarkával, míg nem maradt rajta mértani ábrázat.

Mert én is voltam valaha kisdiák, én is tanultam testeket szerkeszteni!

Ó, milyen öröm volt a nádtetejes házakban, mikor a szabályos jegecrendszer első alakjait összebarmoltuk, mink, nehézkezű szegényember-gyerekei!

- Mártony - állt ki estefelé a kisajtóba Puci takács, a homlokára tolt okuláréval -, oktajédert csinál a gyerek! Mit szól ehhöz, Mártony?

Márton, az édesapám, nem szólt semmit e hívságos kérkedésre. Volt neki magának is elég ügye-baja - mert szűcsmester volt, s abban az időben mifelénk még a szenátor is subában reprezentált -, és soha nem avatkozott a gyerekei dolgába. Ha tanultunk, tanultunk, ha nem, nem - bizony miértünk nem hajtogattak malacot a professzor urak udvarába. Legföljebb én voltam a malac, mire elkészültem egy-egy testtel. De azért megcsináltam őket, ha nyakig belecsirizesedtem is az igyekezetbe. A hexaéder, az oktaéder, az ikositetraéder, a pentagondodekaéder mind ott mereszkedett már a kemencenyakon. Igazság szerint nem ott lett volna a helyük, de szegény anyám így könnyebben fölhívhatta rájuk a szomszédasszony figyelmét. Most is hallom, ahogy mondja panasznak álorcázott szemérmes kevélységgel:

- Nézze már, Ágneskám, milyen bolondokat csináltatnak mostanában a szegény diákfiammal azok a kórságos perfesztorok. Nagy ész kell ehhez, tudja, meg az a temérdek petlóreum, mikor hajnalig is elkínlódik velük.

Hát még mikor a rettenetes tetrakontaoktaéder jött! A negyvennyolclapú, a hetvenélű, a huszonhatsarkú állat. A gyémánt kristályalakja! Ezzel a barommal nem boldogultam sehogy se. Összenyirbáltam a test vázának egy félmázsa kéregpapírt (most nem futná az árát egyhavi fizetésem), egy rizsma kékpapírt borítólapnak, kétannyi sárgát az éleknek - csak nem akart az szerves egésszé kövülni. Se ételem, se italom egy hétig; egyik éjszakám álmatlanabb, mint a másik; ha elaludtam, százmillió tetrakontaoktaéder százbillió csúcsa szurkált föl álmomból;

sápadtan bolyongtam, mint a hazajáró lélek, s azt hiszem, fekete hajamban akkor jelentek meg az első ősz szálak. Hiába, a negyvennyolc lap csak nem gömbölyödött eggyé.

Mikor aztán semmi se segített, a legősibb metódushoz folyamodtam: a zálogos tehénéhez. Édesapám erre csakugyan tudomást vett rólam, és a nyakam közé szedett egy frissen hasított szíjjal (bárányéból hasította, nem az én bőrömből), hogy legyen miért sírnom. Azután kérdezte meg: mi lelt.

- A tetrakontaoktaéder... - bömböltem keservesen.

Apám megint a kezébe vette a szíjat, mert nem szerette, ha csúnyákat mondanak. Sietve siettem a magyarázattal: - Apám, nem tudom megcsinálni a testet, a negyvennyolcast...

Apámnak erre fölragyogott a mély árnyba bújt szeme. Micsoda? Negyvennyolcas? Az már beszéd! Az aztán iskola, ahol ilyent tanítanak! - S fölugrott a verpánk mellől, kapta a görbe szabókést, fogta a kéregpapírt, s egy kis félóra múlva olyan tetrakontaoktaédert kanyarított, hogy azt a Kohinoor is megkívánhatta magának.

Ki nem mondhatom, micsoda örömmel vittem az iskolába a nevezetes állatot. Először annak örültem, hogy nekem van, másodszor annak, hogy másnak nincs. Negyvenünk közül egy se tudta megcsinálni. Tanárom a szívére ölelt, és *genie*-nek nevezett. (Persze *e* nélkül, de *g*-vel.) Én ugyan z*s*-vel se tudtam volna, mi az, de így is nagyon tetszett a szó. Elhatároztam azonban, hogy jogos tulajdonosának, az apámnak nem adom át, mert megint megver. Azt hiszi, csúfolom.

A tetrakontaoktaéder elemeit ilyenformán egész az év végéig az én példányomon tanulmányozta az osztály. Exámen után szétbontottam a kishúgom kedvéért. S akkor derült ki, hogy nem is negyvennyolc oldala volt, hanem negyvenkilenc. Szegény apám szélső függetlenségi volt világéletében.

Öt póknak hány lábáról

Ez a történet csak akkor kedves, ha annak a szavaival mondom el, akitől hallottam. Adom, ahogy kaptam, se hozzá nem teszek, se el nem veszek belőle.

- Ha én most azt kérdezném tőled - kezdte a barátom -, hogy öt póknak hány lába van, te azt gondolnád, hogy valami figurásat kérdeztem. Olyasmit, mint az a találós mese, hogy „ipadnak, napadnak, három papnak, hat kappannak hány körme van?”

Pedig az én kérdésem halálosan komoly kérdés. Hiszen mindjárt meglátod, hogy ezen fordul meg a tekintélyem. Aki ebben segítségemre nincs, az maga is részes a tekintélylejáratás bűnében, amely oly szomorú ismérve destruktív korunknak.

Tegnap délben ugyanis az történt, hogy amint savanyú ábrázatomat odatartottam a kislányom elé, nem az életet megédesítő gyermeki csók talál homlokon, hanem ez az alattomos kérdés:

- Apukám, hány lába van a póknak?

- Mi közöd hozzá? - bújtattam tudatlanságomat ösztönösen az apai tekintély hangjába.

Dicséretemre legyen mondva, a gyerek nincs hozzászokva ehhez a hanghoz, azért virágszeme egyszerre könnybe borult. Pityeregve teszi elém a *számtand*-könyvét.

- Tessék, apukám. Ebben van a kérdés.

Megnézem a könyvet. *Schulz* Imre művelte az elemi második osztály számára, és *Klinda* Károly dolgozta át a szerző hátrahagyott jegyzetei szerint. Szép könyv nagyon, dominó-kockák is vannak belerajzolva. És csakugyan benne van az a kérdés is: öt póknak hány lába van?

- Ehhe, ehhe - vett erőt rajtam a köhögés -, aztán ez leckére van?

- Dehogy, apuka - mondta a gyerek fölényes mosollyal -, ezt csak vizsgai példának adta föl a tanító néni, mert azt mondta, ez nagyon könnyű.

Most már mit mondjon ilyenkor a magamfajta ember, aki sohase működött politikai pályán, ennélfogva nagyon ügyefogyottan hazudik? Normális apa azt mondaná: „ejnye, de nagy csacsi vagy te, kislányom, hogy még ezt se tudod” - aztán mérgesen fölkapná az újságot, és amögött törné az eszét, hogy hogy is áll a dolog a pókok lábával. De hát én nem lehetek normális apa, mert én pedagógusnak készültem valaha, s a pedagógia eltörölhetetlen jegyet nyom az ember lelkébe, mint a vörös bor a fehér abroszba.

- Olvassuk meg, az a legegyszerűbb - mondtam a gyereknek egy háborús államférfi határozottságával, és ezzel billentettem fel családi szentélyünk európai egyensúlyát.

Mert persze hogy legegyszerűbb volna megolvasni a pók lábát, de hát ahhoz pók is kellene, legalább egy darab. De hát hol vegyük a pókot?

Istenem, hát adjon anyuka, hiszen azért gazdasszony. Nem bánjuk mink, ha akkorka lesz is, mint egy kétfelé tört mákszem, csak pók legyen.

Anyuka olyan nagy mester, hogy előbb-utóbb a fiastyúkot is lehozza az égről a mi kedvünkért - könnyebb is az, mint a piacon vásárolni -, de pókot ő se tudott adni.

- Honnan a pokolbul vegyek én pókot? - nézett körül kétségbeesetten. - Svábbogár nem jó lesz?

Felvilágosítottuk, hogy minket a svábbogár végtagviszonyai nem érdekelnek. Nekünk pók kell, mert az van előírva.

- Talán kérhetnénk a házmesteréktől - orientálódott a gyerek új lehetőségek felé.

Vesztére tette, mert az anyja egyszerre olyan lett, mint a baziliszkus. Még csak az kellene, hogy pókot kérjünk kölcsön! Egyszerre tele lenne vele a ház, hogy nekünk még pókunk sincs!

Hát hiszen nincs is no, akárhogy cifrázzuk a dolgot. A pincétől a padlásig mindent fölhánytunk, papírkosarat kifordítottunk, kalapskatulyás polcra fölmásztunk, függönyrudakat levertünk, még a frakkomat is megmotoztuk: egy fia pók se sehol.

Hanem találtam a sifonér sarkában egy icipici kis skatulyát. Arany a teteje, bársony a bélése, az ördög találgassa, milyen gyűrűt adtunk el belőle, mikor még volt mit eladni - az bizonyos, hogy ezt az Isten is pókistállónak szánta.

- Nézd-e - tartom oda a gyerek kisírt szeme elé -, ebben tartjuk a pókunkat, ha lesz.

- Nem ér az semmit - eredt el a könnye megint szegénykémnek. - Nem lesz már minekünk pókunk ebben az életben. Soha meg nem tudhassuk, öt póknak hány lába van.

De már erre magamon is erőt vett a keserűség, s alighanem megkérem a jó Istent, hogy változtasson pókká, ha vissza nem tart az a meggondolás, hogy ki győz meg engem akkor cipővel?

- Megállj, gyermekem - vettem erőt magamon -, majd mindjárt kerítek én okos embert, aki megmondja, hány lába van a póknak.

Azt én is fölérem ésszel, hogy erre való a lexikon, meg is van nekem a Révai a *Mons-Ottó* kötetig, de már annyi pénzem nekem nem lesz életemben, amennyibe a pókos kötet kerülne. Ezért szorultam az okos könyv helyett okos emberre.

Nekivágtam a világnak - s még azóta nem kerültem haza. Másfél nap óta nem találtam embert, aki biztosan meg tudta volna mondani, hány lába van a póknak. Pedig kérdeztem a borbélyomtól, a trafikostól, két egyetemi tanártól, egy akadémiai levelezőtagtól és a kerületi rendőrfőkapitánytól. Mind azt állította, hogy már látott pókot, de egyiknek se olvasta meg a lábait. Most még a tanfelügyelőt fogom megkérdezni, de attól félek, barátom, sohase fogom többet látni a famíliámat.

Azt hiszem, szegény barátom saját tekintélye érdekében attól se riadt volna vissza, hogy meginterpellálja a kultuszminisztert, van-e tudomása róla, öt pók hány lábbal rendelkezik - de most már nem kerül erre a sor. Összeszedtem a tudományomat, és megmentvén a kultusz-minisztert, barátomat visszasegítettem a családi tűzhelyhez. Ő már tudja, hány lába van öt póknak. Az olvasó is szeretné tudni, de neki nem árulom el. Járjon utána személyesen, és nagy öröme lesz benne, ha érzi, hogy még a vizsgakérdésre is meg tudna felelni a második elemiben.

A herepfedény

A herepfedényről mindenki tudja, hogy... Nem, ez így nem jó lesz. Mi az ördögnek mondjam el a herepfedényről, amit úgyis mindenki tud róla? Inkább azt mondom el, amit tán még azok se tudnak, akik a herepfedényből élnek. Legalább egyszer már olyant is írok, amiből tanulni lehet.

Mikor én kisdeák voltam, minden tanárom szeretett, és mind jövendölgetett rólam valami szépet. Baksay tanár úr azt mondta, költő lesz belőlem, mert szép nagy fejem van, és abban sok ész elfér, Zólyomi tanár úr pedig akadémikusnak szánt, mert szép kis fejem van, és abban nem szalad szét az ész. Mi tagadás benne, olyan tanárom is volt, aki képviselőt nézett, ki belőlem - akkor még nagyon tiszteletre méltó pálya volt az -, Trungel tisztelendő úr pedig arra biztatott, hogy legyek misszionárius, és menjek el Kínába vértanúságot szenvedni az igaz hitért. Szegény édesanyámnak ez tetszett volna legjobban, de az édesapám nagyon megmérgesedett.

- Mit? - ütött a szűcsasztalra a bőrtörő gamóval. - Hát nem láttad tavaly Ürge Ignácot, a kínai jezsovitát?

- Dehogynem láttam - mosolyodott el édesanyám. - Szép nagy, derék ember volt, látszott rajta, hogy Kínában jól megy dolguk a vértanúknak. Éppen azért nem bánnám, ha a gyerek is erre a pályára adná magát.

- Olyan nincs - mondta ki a döntést apám. - Az én fiamnak ne fonják copfba a haját.

- No hallja! - nevetett szegény szülém - lehet még olyan copf-divat minálunk is.

De nemcsak édesanyámnak volt látnoki lelke, hanem apámnak is.

- No hát én mégiscsak azt mondom - felelt -, hogy a gyerek nem mén Kínába. Utóvégre itthon is lehet vértanú, ha ahhoz lesz neki kedve.

A jövendőmet azért mégiscsak Kunz tanár úr találta el legjobban.

- Sohase lesz belőled, fiam, semmi se, mert nincs fantáziád - ez volt a szentenciája rólam.

Kunz tanár úr az ábrázoló geometriát tanította, és e minőségében szerezte azt a tapasztalatot, amelynek vetülete ez a lesújtó ítélet volt. De azért Kunz tanár úr tárgyilagos ember volt, és nemcsak a kúpszeletekre tudott nyájasan nézni, hanem énrám is. Sőt énhozzám többször hajolt le szeretettel, mint azokhoz a geometriai lángelmékhez, akik a Priamus királyt is mindig Piramis királynak mondták.

- Ej - gondolhatta magában, mikor ijedt kis arcomat megsimogatta -, neked is jobb lett volna nem születni, te Isten szegénykéje.

Az édesapám is mindig így szokta húsvét előtt azt a kisbárányt megsimogatni, amelyikről tudta, hogy nem lesz belőle birka.

- Te, Ferkóka - fogta egyszer két rajztanáros puha keze közé a fejemet -, láttál-e már te herepfedényt?

Szőkebajuszos ajka, szelíd kék szeme biztatva mosolygott rám.

- I... igen - vágtam ki elszántan.

- Nagyszerű! - nevette el magát. - Tudod, hogy az a legnagyobb ritkaságok közé tartozik?

Az óra végét csengették. Kunz tanár úr fejébe csapta a kék bársony kalapját, és kiment, de még akkor is rázta a nevetés. Engem pedig azzal a kétséggel hagyott ott, hogy a herepfedény tartozik-e a legnagyobb ritkaságok közé, vagy az a fiú, aki látott már herepfedényt.

Trigonometriából érettségiztem, és a trigonometriába semmivel se voltam szerelmesebb, mint a geometriába. Illetékes körök ugyan már fedeztek fel bennem némi fantáziát, de az egész más irányba szolgált, mint a *sinus-tétel.*

- Rajzoljon föl egy mértani idomot - kezdte az inkvizíciót Mihálovits tanár úr.

Némi habozás után felrajzoltam egy idomot, amelyet talpával felfelé fordított csizmának éppúgy lehetett nézni, mint üstökös csillagnak.

- A legritkább mértani idomok közé tartozik - mondta halálos gúnnyal Mihálovits tanár úr. - Meg tudná mondani, miféle idom ez?

Éreztem, hogy éjszaka ereszkedik az agyamra. De azt is éreztem, hogy hirtelen belehasít egy fénysugár. Mit? A legritkább idomok közé tartozik?

- Herepfedény - susogtam bátortalanul.

- Mi-i? - mereszkedett rám döbbenten a tanár úr.

- Hangosan, fiam, hangosan! - biztatott harsányan a főigazgató. - Amit tud az ember, azt ne szégyellje. Márpedig ezt csak tudja az ilyen jeles deák, mint maga?

- Herepfedény! - csattant a hangom akkorát, hogy a professzor mathezeosz összerezzent bele.

Az is lehet, hogy nem a hangtól rezzent össze. De már mindegy volt, mert a főigazgató beletapsolt a tenyerébe.

- Bravó, hát persze hogy herepfedény. Ebből elég is lesz, tanár úr, *ex ungue leonem!* Maga pedig jegyezze meg, édes fiam, hogy nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk, s az életben hangosan kell beszélni.

Közigazgatási riporter voltam, s a közgyűlés az iskolák államosítását tárgyalta. A nem államosítók vezére nagytudományú papember volt, aki nagyszerűen tudott bánni a mezei hadakkal. Szédület volt hallgatni, mikor fölsorakoztatta azokat a német és spanyol auktorokat, akik kimutatják, hogy az államosítók az ördöggel cimborálnak. Szerepelt azok közt még Páduai Szent Antal is, márpedig azzal rendes ember nem húz ujjat, mert az keríti meg az elveszett tehenet.

Szemmel látható volt, hogy itt az államnak kitelt a becsülete, ha szavazásra kerül a sor. Hiábavaló volt még az is, hogy egy államosító öreg fiskális belekurjantott a főtisztelendő beszédjébe.

- Hja, könnyű a papoknak!

- Mért volna könnyű? - kérdezte a szónok.

- Azért, mert összetett kézzel keresik a kenyerüket!

Csak a szónok nevetett a tréfán a *conscia mens recti* nyugalmával, a nem államosítók ingerülten harsogták: „szavazzunk, szavazzunk!”

- Doktor úr - javasoltam az ügyvédnek -, kérdezze meg a főurat, mi az a herepfedény.

A szónok pártja zúgó tapsai közt leült, az ügyvéd felállt, és azon kezdte:

- Tisztelt közgyűlés, mindenekelőtt azt kérdezem a főtisztelendő úrtól, tudja-e, mi az a herepfedény?

Erre a szóra hirtelen csönd támadt. Mindenki a főúrra nézett, aki fülét a tenyerébe tölcsérezve előrehajolt.

- Megismétlem a kérdést - dörögte az állam patrónusa. - Feleljen nekem őszintén a főtisztelendő úr, tudja vagy nem tudja, mi az a herepfedény?

A főúr elsápadt, a szeme pillája megrebbent.

- Ezzel az úrral nem állok szóba - fordult hátra a híveihez.

- Akkor rendben vagyunk, méltóságos főispán úr - fordult az ügyvéd az elnöki szék felé. - Aki azt se tudja, mi az a herepfedény, azzal én igazán nem kezdhetek vitát.

A főispán baljóslatú morajlás közt rendelte el a szavazást. Akkora többség állt föl az államosítás mellett, hogy az ellenzék még ellenpróbát se kért.

Az elnök öt percre felfüggesztette az ülést. Szaladtam a telefonhoz. Csak futtában hallottam, ahogy az ügyvéd magyarázott a barátainak.

- Mégis hallatlan, hogy valaki iskolaügyhöz hozzá merjen szólni, aki azt se tudja, mi az a herepfedény.

- Hihetetlen - csóválta a fejét az egész társaság.

Szerkesztő voltam, és kétségbeesett harcokat vívtam a cenzúrával. Csak úgy becsületből, a siker minden reménye nélkül. A cenzorok rendkívül vitéz emberek voltak, és a vörös plajbász mindig miszlikbe vágta a frontot az ólomszérűkön. Egyszer valami harctéri tudósítónk azt találta írni, hogy Mackensen *kis* lovon lovagol.

- Halt! - csapott le a vörös plajbász. - Ez sérthetné nagy szövetségesünk érzékenységét!

És kitörülte a *kis* szót. Másnap lapunk olvasói kissé csodálkozva olvasták, hogy „Mackensen lovon lovagol", nem nádpálcán. De legalább Vilmos császár nem kötötte hátra a sarkunkat.

Mikor azt írtuk, hogy „egy *részeg* huszár rálőtt Tisza Istvánra a parlamentben", a cenzor nemcsak kitörülte a *részeg* szót, de még tán bicskával is kivágta. És megüzente, hogy a magyar huszárról nem szabad azt írni, hogy részeg!

Erre kaptam magam, és lenyomattam vezércikknek az egyszeregyet. No cenzor, erre mit mondasz már.

Hát azt mondta rá, hogy „közvetlenül sérti a hadviselés érdekeit", és kegyetlenül törülte az egészet. Azt hitte a jámbor, hogy most már a kétszer kettő nem négy lesz.

Most már aztán én is megharagudtam, és írtam egy vezércikket, amelyiknek az volt a címe: *Herepfedény.* Azon kezdődött, hogy „hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember, aki olyan ostoba volt, hogy azt se tudta, mi az a herepfedény". Hogy miképpen folytatódott, arról jobb nem is beszélni. Tudtam, hogy egy szó se jelenik meg belőle, de legalább a cenzor megtudja, mit gondolok én őróla. A cikk csakugyan alászálla poklokra, de a címet meg a két első sort keresztülengedte a vörös plajbászos férfiú. Ő meg így adta tudtomra, hogy nem ő az az ostoba ember, aki még azt se tudja, mi az a herepfedény.

Tavaly tárcát kértek tőlem valami amerikai magyar almanachba. Már nem nagyon emlékszem, mit írtam, valami figurás gyerekdolog lehetett, s mivel éppen akkor hallottam hírét, hogy Kunz tanár urat magához rendelte szolgálattételre a jó Isten - bizonyosan a Triangulus csillagba kvártélyozta be -, halotti áldozatul azt a címet adtam a tárcának: *Herepfedény*. Biz én már ezt is elfelejtettem volna régen, ha valamelyik amerikai kollégám arra nem vetemedik, hogy lefordítja a tárcát angolra. Ezt persze elfelejtette nekem megírni, mint ahogy én is elfelejtettem szerkesztőkoromban Csehovot vagy Gerolamo Rovettát értesíteni, hogy lapom tárcaírójává fogadtam. Ellenben azt írja most nekem G. I. King úr Cincinnatiból, hogy olvasta a *Herepfedényt*, igen tetszett neki, s mivel úgy vette ki a lapjából, hogy az valami játékszer, ha megadnám neki a részletes leírását, hajlandó lenne azt a játékgyárába bevezetni, s érte illő percentet felajánlani, ami jelentősen növekedne akkor, ha az általa előállított herepfedénynek Hungaryban is piacot lehetne csinálni.

Hiszen ha én tudnám, hogy mi az a *herepfedény*! De azt hiszem, azt csak Kunz tanár úr tudta, ámbár abban se vagyok egészen bizonyos. Azt az egyet azonban megírom mister Kingnek, hogy Hungaryt hagyja békén, van annak annyi herepfedénye, hogy arról koldul.

A tudós meg a csizmadia

Ezt a történetet Mikszáth is megírta, Jókai is megírta, sőt már Poggio is megírta a *Facetiá*ban. Ebből látnivaló, hogy nagyon tanulságos történet lehet ez, érdemes újra megírni.

Egy német filozófus, aki a tudományokba kopaszodott bele, rájött arra az igazságra, hogy a világon minden baj azért van, mert a babiloni torony összedőlt. Ha az Isten meg nem zavarta volna az emberek nyelvét, akkor nem értenék egymást félre a népek, és mikor a németek „fáért" kiabálnak, akkor nem fejsze után kapkodnának a magyarok, hanem vödör után, viszont mikor a magyarok „vizet" emlegetnek, akkor nem akarnának azon a németek mindjárt „hájat" kaszálni.

Mármost hogy lehetne ezen segíteni? A német azt találta ki, hogy legjobb volna, ha az emberek nem a szájukkal beszélnének, hanem a kezükkel, mert azt nyelvtudomány nélkül is meg lehet érteni. El is jött a tudományát kipróbálni Magyarországra, s nagyon nekiörült, mikor meghallotta, hogy itt is található egy nagyeszű ember, aki már évek óta az ő metódusa szerint diskurál embertársaival: nem a szájával, hanem a kezével.

Ez a nagyeszű ember egy félszemű csizmadia volt Apátfalván, akinek nem sok hajaszála hullt ki a filozófiáért, s nem annyira az emberiség szeretete tette a beszéd gyűlölőjévé, mint inkább az ital kedvelése. Ő úgy okoskodott, hogy ha már az Úristen elhibázta a dolgot, és nem torkot teremtett tízet, hanem kézujjat, akkor az okos ember azt az egy torkot az ital számára tartogassa, és ami mondanivalója van, azt a tíz ujjával mondja el.

Mármost ne keressük azt, hogy a filozófus volt-e nagyobb csizmadia, vagy a csizmadia volt nagyobb filozófus - érjük be azzal, hogy egymásra találtak. A német a kalauzával beállított az apátfalvi csizmadiaműhelybe, és a két rokonlélek közt megindult a társalgás. A filozófus fölemelte az öklét, és kinyújtotta a mutatóujját. A varga válaszul fölnyújtotta a mutatóujját meg a középső ujját. Következett a filozófus részéről a három ujj fölmutatása, mire a varga azzal válaszolt, hogy ökölbe szorította a jobb kezét. A német erre megemelte a kalapját, és olyan nagy volt az öröme, hogy amint kiért az utcára, derékon kapta a kalauzt, és elkezdett vele langauszt táncolni a kocsiúton.

- No, uram, sikerült? - kérdezte szuszogva a kalauz.

- Hogyne, nagyszerűen sikerült, pompásan megértettük egymást, pedig igen elvont témákról társalogtunk.

- Hogyhogy?

- Én azt mondtam neki, hogy első személy az Atya. Ő két ujjal azt felelte, hogy a Fiú a második. Igen, de csak a Szentlélekkel teljes a Szentháromság - mutattam neki három ujjal. Jó, jó, fogta ő össze egy ökölbe az ujjait, de azért csak egy Isten az, ha három személy is.

A kalauz hümmögött egy darabig, aztán kétségét kivetni visszafordult a vargához.

- No, mester, megértették egymást a némettel?

- Remélem, hogy megértett az akasztófáravaló! - forgatta dühösen a dikicsét a mester. - Mégiscsak orcátlanság kell hozzá, hogy valaki a saját házában így összevissza sértegesse az embert!

- Hogyhogy?

- Hát kérem, bejön, és mutatja nekem az ujjával, hogy nekem csak egy szemem van. Ejnye, a teremtésit annak a bőrbajuszú apádnak, mutatom én arra neki, többet ér nekem az egy szemem, mint neked a kettő! Hát erre ő azt feleli nekem a három ujjával, hogy bizony nekünk csak három szemünk van kettőnknek! De már ez engem is kihozott a sodromból, tudja, oszt ráfogtam az öklöm, hogy most már menjen az úr, míg szépen van, mert úgy vágom vakszemen, hogy hazaesik. Erre aztán el is kotródott esze nála nélkül az ebszülte.

Mindig ez a nemzetközi vándoranekdota jut eszembe, mikor a diplomaták olyan kölcsönös megértéssel tárgyalnak egymással...

Tápéi furfangosok

Ez még a régi szolgabíró-világban történt, ha történt - de a tápéiak már akkor is híresek voltak a furfangosságukról. Igaz, hogy maguk is szerettek elkérkedni a nagy eszükkel. Egyszer követséget is küldtek miatta Dorozsmára a szolgabíróhoz.

- No, mi jót hoztatok, tápéi emberek? - kérdezte tőlük a szolgabíró.

- Hoztunk is, vinnénk is.

- Magyarán beszéljetek!

- Hoztunk észt, vinnénk pénzt - hunyorogtak ravaszul a tápéiak.

De már erre egészen kijött a sodrából a szolgabíró, s megráncigálta az ingeujját az elülálló követnek. Az aztán sietett is kitálalni a szívük szándékát.

- Az a mi bajunk, nagy jó uram, hogy csak az eszünk sok, de a pénzünk kevés. Azért alásan megkérnénk az urat, doboltassa ki a birodalmában, hogy aki keveselli az eszét, olcsón vehet hozzá mitőlünk, mert nekünk úgyis annyi van, hogy nem tudunk vele mit csinálni.

- Azt már látom - mosolyodott el a szolgabíró, s vállon veregette a tápéi szószólót -, hogy is hívják kendet, bátya?

- Szépszavú Ime Jánosnak, szolgálatjára - hajlongott a főkövet.

- No hát én azt mondom kelmeteknek - nyitotta ki az ajtót a szolgabíró -, hogy rakják csűrbe az eszüket, míg vevő találkozik rá, csak arra vigyázzanak, hogy az egér meg ne rágja.

A tápéi követek szépen megköszönték a szolgabíró jóakaratát, s a tutajbajuszú Mike Pál még a tornácról is visszaszaladt.

- Nini, főbíró uram - kukkantott be az ajtón -, csak azt akarom mondani, hogy az úrnak ingyen is szolgálhatnánk egy kis tápéi ésszel, ha a magáéval nem volna megelégedve.

Azzal visszakapta a fejét, s ezt igen okosan tette, mert a főbíró egészen úgy emelte föl a kalamárist, mint aki nem a helyére akarja azt szép csendesen visszatenni.

- Láttam az ábrázatán, hogy igen jólesett neki a kedveskedésünk - jelentette Mike Pál odakint a többieknek -, látjátok, így kell a nagyurakkal bánni. Fogadok veletek a félfejembe, hogy ebben a főbíróban holtig való jóbarátot szereztünk magunknak.

Az ám, egy hét múlva azt a parancsolatot doboltatta ki a főbíró a tápéi piacon, hogy senki ne merjen többet a puskájával nyulat lőni a baktói erdőben, mert aki megteszi, azzal eljáratják a kutyakopogóst.

- Hej, csak nagy úr a főbíró! - csóválták a fejüket a tápéiak, s másnap a fél falu kint nyulászott a Baktóban.

- Hát kendtek nem tudják, mi a törvény? - dobbantak oda a nagy mordálydurrogásra az erdőkerülők.

- Hát már hogyne tudnánk! - vontak vállat a tápéiak. - Azt dobolták ki nálunk, hogy puskával nem szabad nyulat lőni.

- No? Ezek nem puskák? - mutattak a hivatalos emberek a füstölgő fegyverekre.

- Nem hát - rázták a fejüket a tápéiak. - Hogy volnának ezek puskák, mikor a puskákra tilalom van kiadva?

- Hát akkor mi a ménták?

- Ezek csak gereblyék, mert mink gereblyének hívjuk a puskát, mióta puskának tilalmas.

Biz azt nem sokáig hívták gereblyének se, mert a szolgabíró minden puskát összeszedetett a faluban. S hogy még jobban megbosszantsa a tápéiakat, most meg már azt a parancsot adta ki nekik, hogy csak annak szabad halászni, aki kiváltja róla az írást, annak pedig egy máriáshúszas az ára.

Persze nem akadt olyan bolond tápéi, aki hajlandó lett volna pénzt adni azért, amit az Úristen ingyen teremtett. Mike Pál és Szépszavú Ime János még azon az éjszakán megvetették a rokolyahálót, s adta a Tisza a halat írás nélkül.

Annyi volt a hálóban az ezüstös pérhal, a pirosszemű kele, a kövér potyka, a virgonc sügér, a selymes durbincs, hogy alig bírták kihúzni. Éppen mikor a legjobban nyögtek bele, akkor ütöttek rajtuk a hajdúk.

- Ohó, atyafiak - fogták fülön a két szabadhalászt -, hát nem tudják kendtek, hogy szabadságlevél nélkül tilos a halászás?

A tápéiak nem ijedtek meg, inkább még nekik állt feljebb. Micsoda beszéd az, hogy ők nem tudnák a törvényt?

- Hát akkor, hogy mertek kendtek halászni?

- Eszünk ágában sem volt - mérgeskedtek -, mert mink csak holdaztunk.

- Hogyhogy holdaztak? Hát ez a tömérdek hal a hálóban?

- Arról mi nem tehetünk, hogy a hal oktalan állat, és abba a halóba is belemegy, amit nem neki vetettek. Mi csak a holdat akartuk kifogni a vízből, mert igen beleesett, láthassa, akinek szeme van.

A telihold képe csakugyan ott ringott a vízen, mint valami arany halsütő tepsi. De a hajdúk nem akarták elérteni a tréfát. Azt mondták, ezt már olvasták a komáromi kis kalendáriumban, és szigorúan fogtomra vették a két holdhalászt.

- Gyerünk csak a főbíró elé!

- Most? Éjszakának idején? Hát már hogy verhetnénk ki ilyenkor az álmot az olyan finom úriember szeméből? - lett egyszerre nagyon illendőségtudó a két tápéi.

A hajdúk is megvakarták a fülük tövét.

- Nono, hiszen holnap is nap lesz, s akkor is megtaláljuk kendteket. Most beérjük a nevükkel is. Hogy is hívják kendet, vén rőzsérevaló?

Tutajbajuszú Mike Pál úgy érezte, hogy ő a címzett, s elmosolyodott a tutajbajusz alatt. Korábban keljen az föl, aki a tápéi észen túl akar járni! Rákacsintott a cimborájára.

- Engem hogy hívnak? Engem Szépszavú Ime Jánosnak hívnak. Nem tagadom én azt le senki előtt.

A hajdúk most már a másik nagyeszű emberhez fordultak:

- Hát kendnek mi a neve, bátya?

- Nekem? Nekem Mike Pál, ha tudni akarják! - ütött kevélyen a mellére, és adta vissza a kacsintást Szépszavú Ime János Mike Pálnak.

Mikor aztán a hajdúk jóéjszakát kívántak, a tápéi furfangosok összenevettek.

- No ezeket lóvá tettük!

Mikor aztán másnap deresre fektették őket, nem győztek rajta csodálkozni, hogy hogyan jöhettek rá a huncutságukra, mikor egyik se a maga nevét vallotta be.

Hogy miről jutott eszembe ez a krónikás história? Arról, hogy végigálmatlankodtam az éjszakát, újságolvasás közben hajnalodott rám, nem ugrottam át még a politikát se, ahogy máskor szoktam, inkább végigrágtam magam Európa, Ázsia, Amerika politikáján, s megint megbizonyosodtam róla, hogy nem tudok eligazodni a politikán. Különösen azt nem értem, hogy mért hívják az egyik fajta politikát így, a másikat meg amúgy, mikor az egyik is azt teszi, amit a másik. Azt hiszem, ebben valami csalafintaság van, s akik ma az emberiség sorsát igazgatják, azok mind tápéi furfangosok.

A honti igricek

Jókai megírta annak idején, hogy hogy terem a magyar nóta, ki erdők sűrűjében, ki csordakútnál, hol kutyatejes parlagon, hol csárda asztalánál. Én meg megírom, hogy ami megvan még a magyar nótából, hogyan lesz abból tudomány és múzeumok kincse. Mert most már igen csak az lesz belőle, hála azoknak a jótét lelkeknek, akik számot vetnek a jövendővel is. Mit lehet tudni, mikor danoljuk el az ezer esztendős országunkat egészen, hát legalább a fonográf lemezeken maradjon meg a nyoma annak, hogy szépen danoltunk. S nehogy száz esztendő múlva valami zenemandarinnak majd az a gyanúja támadjon, hogy ezeket a fölvételeket is hamisítottuk, külön kávéházi tandalórákon, hát följegyzek róluk egy hiteles történetet.

(Csak előbb még a tandalóráról mondok valamit, hogy félreértés ne legyen ebből is. A *Tandalóra* nem valami kaukázusi királylány volt, hanem remekbe készült magyar szó. Az én kisdiák koromban így hívták a tantervben azt az órát, amelyiken dalra tanítottak bennünket. Természetesen magyar népdalra, még természetesebben csak olyanra, amitől az erkölcs nemesedik. Mivel azonban a dalköltők a régi világban is csakolyan istentelen emberek voltak, mint most, s mikor az ihlet kerülgette őket, nem gondoltak az erkölcsnemesítésre, a népdalokat át kellett költeni tandalokká. Én például csupa ilyen megnemesített tandalt tanultam annak idején, s ennek köszönhetem, hogy öregkoromra se jutok zavarba, ha vidám társaságban meg kell vallanom, mi az én nótám. Ez az ni:

Lyuk-lyuk-lyuk-lyuk-lyukas a kis táskám közepe.
Kiesett a tankönyvem belőle,
Elvesztettem könyvem, az olvasót,
Nem az a tanítóm, aki vót

Ez szép is volt, magyar is volt, s az ártatlan lelkeket se rongálta meg. Belőlem éppen azért lett ilyen erkölcsös ember, mert ilyen daldarabokon növekedtem a tandalórákon. Kár, hogy kimentek a divatból - meg is látszik az ifjabb nemzedéken.)

1910-ben az ipolysági vármegyeházán egy pesti úr állított be az alispánhoz, Marék Károlyhoz. Szép pirospozsgás képe volt az úriembernek, a termete is tagbaszakadt, valóságos vidéki földesurat mutatott, azért is igen meglepődött az alispán, mikor a nevét és a mesterségét meghallotta:

- Györffy István vagyok, a Néprajzi Múzeum őre, gyűjtő úton járok Hontban.

- Úgy? - mosolyodott el az alispán. - No, igen örülök. Talált-e már sok kanásztülköt, doktor uram? Mert azokat nem ártana, ha mind összeszedné, és elvinné Pestre. Vagy legalább azt az egyet, amelyikkel engem fölkurjongatnak minden hajnalban, mikor legjobb ízűt alszom.

A tudós igen kapott a szón, mert éppen kanászok irányában kopogtatott be a vármegye urához. Nem elég a kanászhangszert berakni a múzeumi üvegszekrénybe, a belőle kizengő dallamot is meg kellene valahogy fogni, és skatulyába rakni. A módja is megvolna annak, csak éppen hogy a kanász nem akar kötélnek állni. Nemcsak hogy nem produkálja a tudományát, ha kérik rá, hanem akkor is abbahagyja, ha rajtakapják, mikor a maga gyönyörűségére tutul. Hát ha a vármegye itt segíteni tudna, nagy hálára kötelezné a tudományt.

A néprajzi tudósnak szerencséje volt.

A honti alispánban olyan emberre talált, aki mindjárt elértette, miről van szó. Se ki nem nevette a tudóst, se azt nem mondta neki, hogy majd jövő ilyenkorra tessék jönni, mert most nem érünk rá, hanem nagyon is komolyan vette a dolgot. Kiadta az ordrét a lovas hajdúknak, hogy szaladják be tüstént a szobi meg a báti járást, s aki kanászt találnak, azt erre meg erre a napra állítsák elő. De mind hozza magával a muzsikát is, kürtöt, dudát, furulyát, ki minek a mestere.

Amikor Györffy látta, hogy itt nagy dolog van készülőben, ő is segítségért szalajtott haza egy sürgönyt. S mire ötven kanász fölgyülekezett az ipolysági megyeház előtt, akkorra Pestről megérkezett a segítségül hítt másik garabonciás is. Az pedig nem volt más, mint - Bartók Béla. Megborzadt a boldogságtól, ahogy a szűrös igricek hadát meglátta. Pántlikás kalapú bámész sihederek, tölgyfából faragott délceg legények, bocskoros, komor nézésű öreg magyarok, akiknek úgy csavarodik a bajusza, mint a kos szarva. Hont megye zegzugaiból előparancsolt maradványa a Vatha népének. Ha fokosra kaphatnának, lenne itt mindjárt olyan ördögi „huj-huj", hogy a föld alatt is elszörnyednének bele a néhai premontreiek. (Az Árpádok idejében ők voltak a sági földesurak.) Úgy látszik, a verekedésre nem is igen kellene őket biztatni. De ki fogja ezt a pogány népet megmuzsikáltatni meg megdanoltatni?

- Bízzák azt csak énrám az urak - pödörgette a bajuszát az alispán. - Lesz itt annyi nóta, hogy nem győzik kottával, lemezzel.

Azzal odalépett a Vatha népéhez.

- Melyiktek az a Guga Péter? Álljon elő!

A had közepéből előtaszigáltak egy keménykötésű legényt. Kelletlenül odakeszegelt az alispán elé.

- Ne félj, fiam, nem élek én kanászhússal. Nézd, levelet kaptam Bécsből király őfelségétől, azt kérdi, te vagy-e az a híres százdi kanász?

- Eén vaónék - vont vállat a legény.

- Azt is kérdezteti, volna-e kedved fölmenni hozzá Bécsbe, mert szeretne megösmerkedni veled.

A fiú természetesen azt felelte, hogy menjen Bécsbe a hólyagos himlő, az alispánt azonban ez se hozta ki a sodrából. Szép nyugodtan magyarázott tovább.

- Mert tudod, fiam, az a baja király őfelségének, hogy mindig elalussza a reggeli kirukkolást. Nincs, aki idejében fölébressze szegényt, hát ahogy a te híredet hallotta, mindjárt azt mondta, hogy no, fogadom, az a százdi kanász föl tudna engem tülkölni.

- Én föl - csillant föl a legénynek a szeme, s előkapva a szűr alól a kürtjét, olyan ébresztőt cifrázott ki rajta, hogy nyilván Guge úr is fölkapta rá a fejét valahol Hadúr lábánál a füvellő égi mezőkön. (Guge úr is honti földesúr volt, árpádkori oklevelekből ismerjük. Lehet, hogy az ősapja volt Guga Péter kanásznak.)

- Hát érted a mesterséged, fiam - veregette meg az alispán a legény vállát -, én rád is voksolnék szívesen, de nem tudom, ezek az urak mit szólnak hozzá. Ezek a király őfelsége *pedinterjei.*

A pedinterek azt szólták, hogy ők csak akkor tudnak igazságot tenni, ha mindenki megmutatja, mit tud. Király őfelségét nemcsak ébreszteni kell, hanem vidítani is, mert bizony sokat erőt vesz rajta a szomorúság, mióta Kossuth Lajos meghalt. Hanem azért a dudaszótól még táncra is szokott kerekedni, este pedig csak furulyaszó mellett tud elaludni. Azaz hogy most sehogy se tud az istenadta, mert csupa német kanászai vannak, azok pedig nem tudnak semmit. Még a

dudát csak elmekegtetik valahogy, de se a tülköt, se a furulyát nem győzik szusszal. Ezért aztán király őfelségének most minden bizodalma a honti kanászokban van.

Ennél egyéb aztán nem is kellett a Vatha népének. Előálltak szép sorjába, és tülökkel, furulyával, dudával rendeztek olyan dalnokversenyt, hogy olyant Wagner Richárd álmában se pipált. (A dudaverseny volt a legszebb, mert azt nemcsak fújták, hanem járták is. Úgy csinálja azt minden rendes dudás.) És a megyeház tér megtelt olyan különös ősi dallamokkal, amikre tán még Dúl király lányai lejtettek táncot, mikor a maeotisi réteken tündérséget tanultak. Ezer esztendő után kanásznóta lett belőlük, mint ahogy disznópásztor lett Guge úr sarjadékából.

Az igricek versenyét természetesen végignézte az egész város, déli harangszóig. Akkor a publikum elszéledt, s a pedinterek észrevették, hogy a kanászokban is kezd elcsöndesedni a virtus. Nem is csoda, hiszen nagy részük még hajnalban útnak indult hazulról, s megunja az ember a dicsőséget is, ha éhkoppot kell mellette nyelni. A két tudós javasolta is az alispánnak, hogy meg kellene söröztetni a művészeket, mielőtt a dalverseny megkezdődne, de az azt mondta, hogy arról szó se lehet.

- Ezt a társaságot az Isten se szedi így össze többet, ha egyszer elszéled. Danoltassák meg az urak őket, még együtt vannak.

Nagyobb biztonság okáért betereltette az egész hadat a vármegyeház udvarára, bezáratta a kaput, és megkérdezte tőlük, hogy tudják-e a *Simon nótáját*?

Hát hogyne tudták volna. Az a legismertebb kanásznóta. Mindjárt el is fújta egy öreg szittya.

Elment Simon disznót lopnyi,
Nem jó helyre talált mennyi.
Ottan várta egypár fegyver:
Így jár, kit az Isten megver.

Nincs Simonnak siratója,
Nincs is annak pártfogója:
Cifra szűre koporsója,
Bikkfalevél takarója.

Hát van-e még több ilyen szép kanásznóta? Bizony van ennél még szebb, csak tessék ide hallgatni a pedinter uraknak.

Délután öt órakor még mindig ontották a sose hallott nótákat. Hanem akkor Guga Péter félreintette Györffy Istvánt:

- Ha Istent ismer az úr, csak tíz percre eresztessen ki. Csak egy korty italra. Az egy óráig való életemre mondom, tíz perc múlva megint itt leszek.

- Hja, cantores amant liquores - esett meg a tudós szíve a legényen, és ki suttyantotta a kapun, hogy a többi észre ne vegye. Hiszen abból nem is lett volna baj, hogy elment, az volt a baj, hogy állta a szavát, és tíz perc múlva visszatért. Rugdosta a kaput, hogy csak úgy rengett bele a megyeháza, és ordított veszettül:

- Erisszenek be, mert én vagyok a király kanásza.

Úgy be volt állítva, hogy alig tudott a lábán állni. Pedig igazán nem ivott többet egy kortynál, de azt söröshordóból itta.

Az egy részeg ember aztán megvadította az egész társaságot. A két tudós ugyan reggelig eltanulmányozta volna őket étlen-szomjan, de most már nem volt hatalom, amely vissza-tarthatta volna Vatha népét. Megindult az egész had, végigkáromkodták a nagy utcát, a város

szélén találtak egy kocsmát, abban éppen cselédbál volt, arról a férfinépet kiverték, csak a cigányt fogták vissza, és megkezdődött a mulatozás úgy szentgalleni módon.

A toronyba ugyan nem másztak föl a honti pogányok, hanem csináltak annál bolondabbat. Hajnalfelé elfogyott a dohányuk, akkorára Guga Péter kijózanodott annyira, hogy el lehetett küldeni, kerítsen valahol egy korán kelő trafikost. A király kanásza aztán addig bolyongott az alvó városban, míg a hajnal szűkülésében meglátta egy házon a magyar címert, amivel a dohányárulók szokták díszíteni a boltjukat. Ott elkezdte döngetni az ajtót ököllel, aztán folytatta lábbal, s mikor az se használt, akkor elővette a fokost is, közben pedig elimádkozta a mindenszentek litániáját kanászos stilizálásban. Azonban az ilyen keltegetésre a legudvariasabb trafikos is keresztet vet magára, a fülére húzza a dunnát, és igyekszik nagyot álmodni.

Utoljára aztán igazán megharagudott a legény, és megfenyegette az öklével a házat:

- No, megállj, kutya, majd teszek én a bajodról mindjárt.

Azzal kiment a szérűskertbe, fölszedett egy nyaláb szalmát, abból csóvát sodort, azt bedugta a tető alá, és meggyújtotta:

- No, kutya, tudd meg, kivel volt dolgod!

Piac kezdetére aztán szépen le is égett az ipolysági m. kir. posta. Tudniillik annak a magyar címerét nézte a király kanásza trafik-siltnek.

Istenáldotta búza

A búzamezőkről hoztam ezt a mesét, amelynek édes az íze, mint a bibliai mannának. Továbbadom úgy, ahogy vettem, azaz hogy sokkal olcsóbban adom, mint amibe nekem került.

Mert kalászszedő Mári néni mesélte ezt nekem, akit ülve találtam a kunágotai tarlón, két keresztbefektetett zsákocska mellett.

- Mit visz, Mári néném? - kérdeztem a szegény, töpörödött öreg kis Noémit.

- Csak vinném, lelköm, ezt a kis *felejtött kalászt,* mert a gazda megengedte, hogy összeszödhessem, de az én öreg vállamnak már ez is nehéz köröszt.

Fölkaptam a vállamra a Mári néni „nehéz körösztjét", és míg beértem vele a sárfalú zsellérputriba, addig mesélte el Mári néni az istenáldotta búza történetét, és mikor bevégezte, azt tette hozzá:

- Adja az Isten lelke üdvösségire.

Hát én senkitől se kívánom, hogy vigye az én keresztemet, hanem aki elolvassa a búza legendáját, annak én is azt kívánom: - Adja az Isten lelke üdvösségire...

Úgy volt az, hogy mikor az Úristen a világot megteremtette, leküldte az angyalokat, nézzenek körül idelent, van-e még valami hija a világnak.

- Van ám, Urunk-teremtőnk - jelentették az angyalok -, mert búzát elfelejtettél teremteni.

- Ejnye, ejnye - csóválta meg az Úristen a fejét -, hát akkor miből sütik odalent az emberek a kalácskenyeret?

- Bizony csak zuzmóból törik, fakéregből őrlik - panaszolták az angyalok.

- No, ez nem jól van így - tűnődött el az Úristen -, de hát mit lehetne itt most már tenni?

Szerencsére az Úristennek nem jutott eszébe ankétot összehívni, se népjóléti minisztérium nem volt még akkor teremtve, mert ha lett volna, akkor még ma se volna búza. Ehelyett kiadta az Úristen a parancsot az angyaloknak:

- Nosza hamar, rázzátok ki az abroszomat az ablakon!

Egy-kettőre fölkapták az angyalok az aranyabroszt az Úristen diófa-asztaláról, vitték a csillagablakhoz, s ami morzsa volt rajta, azt mind kirázták a földre: abból hajtott ki idelent a búza.

Az ám, csakhogy akkoriban még nem volt istenáldotta búza a búza. Olyan volt az csak, mint az árokparton növő vadbúza, amivel a gyerekek szoktak játszani. Alacsony a szára, tarackos a gyökere, ritkás a kalásza, apró a szeme.

- Ejnye, de hitvány gizgaz lepte el a földet - mondogatták az emberek, és ügyet se vetettek a búzára, hanem azután is zuzmóból meg fakéregből őrölték a kenyeret. Mert mindig olyanok voltak az emberek, hogy a jó se kellett nekik, ha rájuk nem parancsolták, ugyan néha még akkor se kellett.

Mindössze két testvér akadt, aki azt mondta, hogy nem szabad az Isten ajándékát megvetni, hanem legalábbis próbát kell vele csinálni.

Az egyik is fogott magának egy darab búzaföldet, a másik is.

- Isten nevében vessünk - mondta a fiatalabb, akinek annyi volt a fia, lánya, ahány az ujja.

- Isten nevében arassunk - mondta az öregebb testvér, aki olyan magánosan élt a világban, mint valami öreg fűzfa a pusztában.

Hát hiszen vetni könnyű volt, mert abban a szél is segített. Vitte az apró magot, mint a pelyvát, s hol szemenként hullajtotta el, hol csomósan ágyazta bele a földbe.

- Adtál, Uram, segítséget, de nincs benne köszönet - sóhajtották a testvérek, akik az első szántóvetők voltak a világon.

Bezzeg nem fújt a szél aratáskor. Sütött a nap, mint a fűtött kemence, hullott a verejték, mint az eső, szédelgett a két testvér, mint a beteg. Külön kellett leszakajtani minden szál búzácskát, kézzel kipergetni minden kalászát, s utoljára se lett több az egész termés egy-egy zsák búzánál. Szép holdvilágos este volt, mikor a fiatalabb testvér bekötötte a zsákját a tarlón. De ki is nyitotta mindjárt, felét kiöntötte a szérűre, és csak a másik felét hagyta a zsákban.

- Hát azzal mit akarsz? - kérdezte a felesége.

- Ezt átviszem a bátyám szérűjére, odaöntöm az övéhez. Nézd, nekünk van fiunk, lányunk, aki segítsen kenyeret keresni. Neki nincs se kicsi, se nagy, aki segítségére legyen.

- Isten segítsen meg jó szándékodban! - igazította az asszony a vállára a zsákot.

Az ember azzal nekivágott az éjszakának. Hát ahogy a földje széléhez ér, és át akar bújni az eleven sövényen, összeütődik valakivel, annak is zsák van a vállán, mint neki, az is hátra-hökken, mint ő.

- Te vagy az, öcsém?

- Én ám, bátyám. Hát te hová igyekszel éjszakának idején? - kérdezte a fiatalabb testvér, lecsúsztatván válláról a zsákot nagy meglepetésében.

- Én bizony tehozzád indultam - tette le az öregember is a zsákját. - Azt gondoltam, hogy jó lenne megfeleznem veled, amit az Isten adott. Magános ember vagyok én, kicsivel beérem; ti meg sokan vagytok, sok éhes szájat kell megelégítened.

Abban a percben nagyot villant a fejük fölött az ég, hirtelen meleg szellő kerekedett, fölkapta a zsákokat, s ami búza volt bennük, azt mind szerteszét szórta a világon.

- Legyen megáldva, amit a testvéri szeretet megszentelt - mosolyodott le az Isten az égből.

S azóta olyan bokros növésű, dús kalászú, kövér szemű, istenáldotta növény a búza. De mikor gyűlölködés hatalmasodik el az embertestvérek között, akkor alacsony a szára, tarackos a gyökere, ritkás a kalásza, apró a szeme...

- Az Isten tudja, lelkem, mitől van - simogatta meg a kabátom ujját búcsúzóban Mári néni -, de mintha csupa vadbúza nőne mostanában a világon.

II. kötet

EXTRA HUNGARIAM

A szerelem fájdalmai

Szép Erippe kétezernéhányszáz esztendővel ezelőtt a legszebb asszonya volt Miletosznak, aminél nagyobb dicséretet azidőbeli görög nőre nem lehet mondani. Ha a halhatatlan istenek még akkoriban is lejártak volna a földre, akkor bizonyosan nagy bicskázás lett volna az Olimposzon az ibolyaszemű miletoszi asszony miatt, és szép Erippe csakúgy felkerült volna az égre csillagnak, mint Andromeda, Berenice vagy a többi antik dáma.

Mivel azonban a halhatatlan istenek már akkor megöregedtek, és otthon maradtak a suton, szép Erippének be kellett érni egy földi halandóval, akit úgy hívtak, hogy Xanthosz. És szép Erippének nem volt semmi oka megbánni, hogy nem a halhatatlan istenekkel lépett balkézről kötött házasságra, hanem egy halandó terménykereskedőnek lett törvényes hitvese. Mert Xanthosz a szárnyas bokájú Hermesz isten pártfogásával kereste kenyerét, és olyan fürge üzletember volt, hogy nem akadt párja a jóniai kalmárok közt. Boldogulását a miletoszi pletyka azzal magyarázta, hogy az istenek hírnökével is üzletet kötött, aki tulajdon bokáiról kölcsönözte neki oda a szárnyakat, külön oltárt kötvén ki ezért magának. Már tudniillik a konkurrens Apolló isten bosszantására, akinek híres jövendőmondó szentélyt emeltek a miletosziak, nem csekély hasznára városuk idegenforgalmának. Mi volt igaz a pletykából, mi nem, azt ne keressük, mert mi értelme volna egy olyan boltosnak az üzleti könyveit felturkálni, akit már úgyse lehet megadóztatni? Érjük be vele, hogy Xanthosznak tíz hajója nyüzsgött a Meander torkolatában, görög árut és művelődést cserélve a keleti barbárok javaival. Miletoszból vitték a rózsát, a gyapjút és a tajtékot, és hozták helyettük a gabonát, szárított halat, a vadbőrt és az eleven rabszolgát. Olyan ügyesen forgatta magát ezekben a dolgokban a kalmár, hogy nemcsak bíborban, bársonyban járathatta szép Erippét, hanem még rangot is szerzett neki.

Az történt ugyanis, hogy a miletoszi törvényhatóságban hajbakaptak egymással a város vénei és írástudói, de olyan csúnyán, hogy a belviszályoktól megcibált üstöküket a legügyesebb miletoszi fodrászok se tudták kigubancolni. Annyira nem találták az eszüket a miletosziak, hogy el kellett menni a szomszédba, Párosz szigetére, ami olyan borzasztó dolog volt, mintha Kecskemét Nagykőröstől kérne tanácsot. A párosziak jószívű emberek voltak, igazlátókat küldtek Miletoszba, akik olyan bölcs tanácsot adtak, amilyen csak kétezer évvel ezelőtt telhetett az emberektől. Azt mondták, ki kell keresni, melyik miletoszi polgár tartja legnagyobb rendben a házatáját, s azt kell megtenni polgármesternek, mert annak a keze alatt bizonyosan rendben lesz a község szénája is. Így lett miletoszi főember Xanthoszból, s így lett főasszony szép Erippéből is. Eddig csak a férfinemen levők forogtak utána, mint a trójai öreg huncutok szép Heléna után, de most már asszonytársai is olyan tiszteletet adtak neki, hogy mind felállással köszöntötték, ha szép Erippe betette a lábát az amfiteátrumba.

Szép Erippe meg is érdemelte ezt a nagy megbecsülést, mert ő is beleadta az eszét a közügyekbe, s ki tudta segíteni az urát, ahol az megakadt. Mert a miletoszi polgárokat ráncbaszedte Xanthosz a maga emberségéből is, de már az asszonyok kifogtak rajta. Ugyan nem is az asszonyok, hanem a hajadon lányok. Azok közt akkor az volt a divat, hogy nem várták meg, míg valaki rászánta magát, hogy beköti a fejüket, hanem jobbnak tartották lányfejjel kiszökni az életből. Azt mondták otthon, hogy elmennek pántlikát venni, aztán kikeresték a parton a legmagasabb sziklát, és arról levetették magukat a tengerbe. Lehet, hogy ez szép járvány volt, lehet, hogy nem, de Xanthosznak mint polgárnagynak, kötelessége volt véget vetni neki. Meg is próbálta, összehívta az eladó lányokat, és magas szárnyalású beszédet intézett hozzájuk. Az a haszon lett belőle, hogy másnap kétszer annyi miletoszi szűz ölte magát a tengerbe, mint előtte való nap. Erre Xanthosz elállatta törvényszolgákkal a tengerpartot, és

meghagyta nekik, hogy amelyik kisasszonyt ugró szándékon kapják, annak tövig kell nyírni a haját, és három esztendőre el kell tiltani a szájpirosítótól. Ez se ért semmit, a miletoszi lányok most már nem a tengerpartra mentek pántlikát venni, hanem a szőlőbe, és fölakasztották magukat a cseresznyefára a saját hajukkal.

Xanthosz már arra gondolt kétségbeesésében, hogy leteszi a hivatalát, mikor szép Erippe a nyakába borult.

- Ne emészd magad, édes uram, tudok én rajtad segíteni. Olyan az én fajtám, hogy mentül magasabban akasztják neki a tilalmast, annál jobban kapkod utána. Látod, egy asszonynak se jut eszébe levágni az orrát, de ha törvényt hoznál róla, mindnyájan orrunk-vágottan szaladoznánk. Nem az élőket kell büntetni, hanem a holtakat. Hirdettesd ki, hogy aki megöli magát, annak a mezítelen tetemét kitéteted a tanácsház asztalára, hogy az egész város rátáthassa a száját. Majd meglátod, mi lesz ebből.

Az lett abból, hogy egy miletoszi lány se ment el többet maga jószántából asphodelust szaggatni az elíziumi mezőkre. S ebből nemcsak az látható, hogy milyen nagyeszű asszony volt szép Erippe, hanem az is, hogy milyen szégyenlős természetű. Ami annál nagyobb dicséretére vált, mert akkor már egy kis Xanthosz meg egy kisebb Erippe kapaszkodott a khitonjába.

A jó Xanthosz, példás férjek szokása szerint, fűnek-fának eldicsekedett vele, hogy házának úrnője ész dolgában felveszi a versenyt Pallasz Athenével, amit a miletoszi hölgyek azzal honoráltak, hogy szép Erippét megválasztották nőegyleti elnöknőnek, noha ez a tisztesség abban az időben csak korosabb úrhölgyek osztályrésze szokott lenni. Nagy tapasztaltságot kívánó tiszt volt ez, mert a thesmophoriák rendezése járt vele. Azok voltak a férjes görög asszonyok legnagyobb ünnepei; olyankor négy napra kivették magukat valamelyik szent ligetbe, s ott mindenféle ájtatoskodásokkal tisztelték Demetert, aki nem az Olimposz bajuszos lakói közé tartozott, hanem a termőföld és vele együtt a szép családi élet istenasszonya volt. Hogy miben álltak igazában azok az ájtatoskodások, azt máig se tudja senki, mert a thesmophoriákra férfi be nem tehette a lábát, titkot pedig a görög asszonyok is tudtak tartani, ha az rájuk vonatkozott.

Elég az hozzá, hogy három nap eltelt a kegyes ünnepekből, s a tömérdek asszony addig szépen megfért egymással, de bizonyosan megfért volna még a negyedik napon is, amit Kalligéneiának, vagyis szépgyerekes anyák napjának hívtak, csakhogy akkorára beütött az ördög a határba. Férfiak törtek be a szent ligetbe, mégpedig nem az istenfélő férjek, nem is valami csellengő görög férfiak, hanem lovas barbárok, otromba, rőt hajú óriások, akik fülükben aranykarikát viseltek, és szőrös mellüket nemigen lehetett megkülönböztetni a medvebőrtől, amit ezüstlánc fogott össze a vállukon. Azok a rettenetes gallusok voltak ezek, akik valahol a ködös Okeanosz partjain elhatározták, hogy most már ők is belépnek a világtörténelembe, s először kirabolták Rómát, cserében otthagyván a megjavított mértékrendszert, s azt a mindmáig érvényes szállóigét, hogy „jaj a legyőzötteknek!”, aztán pedig körülnéztek egy kicsit a hellének földjén. Hogy miféle istentelenségeket műveltek ott, az megtudható Diodorus Siculusból és Pausaniasból, mind a kettő hiteles haditudósító, aki még olyan apróságokat is följegyzett az utókor számára, hogy a gallusok győzelmi lakomáik céljaira gyerekeket hizlaltak. Ami olyan szép adat a francia konyha történetéhez, hogy Brillat-Savarin bizonyosan bevette volna a könyvébe, ha tudott volna róla.

A miletoszi raid alkalmával azonban kiderült, hogy a barbárok nem is olyan válogatósak, s jobb híján asszonyhússal is beérik. Nyájas vigyorgással nyeregbe emeltek egy-egy sikoltozó nőszemélyt, volt olyan, akinek kettőt is megbírt a lova, s mire kihajnallott, akkorra elnyelte őket a Tartarosz, amely kiköpte őket magából. A márványpalotás várost meg se nézték az

érzéketlen barbárok, oda csak az a néhány korosabb hölgy vitte meg a rémhírt, akiknek már nem jutott hely a nyeregben.

Miletoszban nagy volt a megrökönyödés, de csak ideig-óráig, mert a görög férjek mind született filozófusok voltak, és különben is nagy megnyugtatásukra szolgált Xanthosz bölcs intézkedése, amely véget vetett a lányok öngyilkossági járványának. Az egyetlen Xanthosz volt az, aki pótolhatatlannak érezte veszteségét, s nem találta helyét sehol, különösen mikor a szem- és fültanúktól a részleteket is megtudta. Szép Erippét úgy körüldongották a barbárok, mint legyek a mézet, de egy nagy, piros képű gigász szétkardlapozta őket. Az lehetett a zsiványok vezére, mert a legkócosabb volt köztük, s aranyperec világított a nyakában. Ő kapta aztán az ölébe szép Erippét, aki védte magát foggal, körömmel, s az ő jajgatása hallatszott legtovább:

- Xanthosz, Xanthosz, szabadíts meg!

A boldogtalan kalmár éjjel-nappal hallotta ezt a sikoltozást, s elhatározta, hogy megszabadítja az asszonyt, ha a világ végéig kell is utánamenni. Csakhogy a világnak több vége van, merre induljon? Elment jóslatért Apolló szentélyébe, s egy ezüst drachmáért a következő választ kapta:

Fölleled napnyugaton, mit csillagos éjszaka vitt el,
És igaz értéke hajnalon tárul eléd.

Ez olyan rejtélyes jóslat volt, hogy hitelességéhez szó nem férhetett, ezt csak maga Apolló adhatta. Annyi azonban világos volt benne, hogy az elgurult gyöngyöt nyugaton kell keresni, s Xanthosz nem is kívánt többet. Pénzzé tette hajóit, raktárait, földjeit, palotáit, s kapott értük ötezer arany dareikoszt. Aztán a két kisgyereket a rokonság gondjaiba ajánlva, kiválasztotta négy leghűbb rabszolgáját, mindegyiknek a bocskorába rejtett ezer-ezer dareikoszt, ezret magánál dugott el, s kézügyben tartván egy kis költőpénzt, elindult a négy helótával asszonyt szabadítani, árkon-bokron, hegyen-völgyön keresztül, mindig csak nyugatnak. Átment a griff-madarak országán, akik emberi nyelven beszélnek, és a tollukkal lövöldöznek; áthaladt azon a tartományon, ahol a népeknek csak egy lábuk van, de azon akkora talp, hogy azt esőben, kánikulában tető helyett tarthatják maguk fölé; járt az egyszemű emberek közt, megismerkedett a fejetlenekkel, akiknek a mellükön nyílik a szájuk, s összekerült a lótestű emberekkel, akiket görögül kentauroszoknak hívnak. Sehol se történt semmi baj, sőt minden szörnyetegnek a szíve megesett rajta, mikor elmondta nekik, mi járatban van, s megkérdezte tőlük, nem látták-e, akiket ő keres. De bizony mindenütt azt a választ kapta, hogy odább van az az idébbnél, ahol a gallusok laknak.

Három esztendő telt el, és tizenkétszer kellett bocskort cserélni, mire Xanthosz eljutott Massiliába, a nagy víz mellé, ahol magaformájú görögöket talált. Azok ijesztgették is, hogy tovább már ne menjen, mert ide már egészen közel van a világ vége, csak ennek meg ennek a gallus királynak a birodalma esik még közbe, annak pedig olyan bolond törvénye van, a tökéletlennek, hogy nemkevésbé tökéletlen istenei tiszteletére minden idegen piros vérét kiontatja a fehér kövön. S mondtak valami olyan barbár nevet, hogy azt Xanthosz hiába próbálta utánuk mondani, mindig tüsszentés lett belőle. Utoljára megkérdezte honfitársait, hogy nem lehetne-e ezt a nevet görögül mondani.

- Lehetni lehet - válaszolták azok -, görögül körülbelül annyit tesz az, hogy „Csillagos Éjszaka”.

- Hiszen ezt keresem! - gyúlt világosság a miletoszi vándor fejében. - Megmondta nekem Apolló, hogy a Csillagos Éjszaka vitte el a feleségem! Át is íratom rá a Hermesz oltárát, mihelyst hazakerülünk.

Ötödnapra már ott volt Xanthosz az embereivel a Csillagos Éjszaka székvárosában, sőt magában a királyi palotában. Persze csak annyiban volt az palota, amennyiben város a székhely. Agyagputrik közt egy nagy fahodály, az ajtó szemöldökfája fölé egy farkasfej kiszegezve címernek. Lobogó, nagy tűz a közepén, körülötte vadbőrök, azokon hever félkönyéken a Csillagos Éjszaka, tulajdon az a bikaölő nagy brontesz, amilyennek a miletoszi matrónák leírták. Csak éppen a sörénye nem olyan gubancos, de nagyon is rendben tartott, ahogy olvadt bronz módjára lezuhog az aranydiadéma alól, amit térden állva éppen most csatol össze szép Erippe, a rabszolganők térdig érő, ujjatlan, durva vászon tunikájában.

- Ó, te szegény! - jajdította el magát Xanthosz, ahelyett, hogy azt mondta volna, hála Zeusnak, mégse ette meg a drágát ez a fenevad!

Szép Erippe pedig először fehér lett, mint a vászon, azután piros lett, mint a tűz, s mikor egy kicsit magához tért a nagy örömtől, úgy ugrott az ura nyakába, hogy a két fehér lábát is fölkapta a levegőbe, százat csókolt rajta egy végből, s az volt hozzá az első szava:

- Ej, de soká jöttél értem, milyen csúnya nagy szakállad nőtt azóta, te rossz ember!

Az óriás mordult egyet, szép Erippe ráeszmélt, hogy nem otthon vannak, s bemutatta egymásnak a két urat. „Az uram.” „A gazdám.” Először görögül, aztán gallusul.

- Ámbár - tette hozzá mosolyogva - ő is gagyog már annyit a mi nyelvünkön, mint én az övén.

A barbár csakugyan törte annyira a görögöt, hogy a maga nyelvén üdvözölte Xanthoszt, letessékelve a tűz mellé. Az pedig elmondta, ahogy kellett, szép Erippe tolmácsolásával, hogy haza akarja vinni az asszonyát, akiért három év óta járja a világot.

A barbárt szemmel láthatóan meghatotta, hogy egy görög férfiban ennyi hűség van.

- Barátommá fogadlak - nyújtott neki kezet elérzékenyedve, aztán háromszor tapsolt, s a belépő pohárnokkal előhozatta a méhsörös fakupát. Egy kicsit beleloccsantott áldozatul a tűzbe, aztán maga vette elsőnek a szájára. Hadd lássa az új barát, hogy nincsen benne bolondító.

A görög fintorogva húzott egyet a barbár italból, s mint jó kereskedő mindjárt áttért az üzletre.

- Ezer aranyat ajánlok föl az asszonyomért, uram, minden vagyonomat - szedelődzött elő a gubája alól. Azonban szép Erippe elszisszentette magát, a Csillagos Éjszaka pedig megszólalt:

- Megállj, barátom. Te meg az asszonyod meg a két gyereked, az ugye négy? Úgy oszd el a vagyonodat, hogy neked négyszerannyi maradjon belőle, mint amit nekem adsz váltságul. Ez a barátság, és ezt az igazságot kívánják az istenek.

Xanthosz megnémult csodálkozásában, hogy a barbárok isteneiből mennyire hiányzik minden üzleti érzék. Szép Erippe azonban mindjárt föltalálta magát. Asszonyos könnyedséggel ütött az óriás vállára.

- Ej, hát ilyen keveset érek én az én gazdámnak, és ilyen könnyen elengedi leghűségesebb szolgálóját?

A vacsoránál, ahol szép Erippe szolgálta ki mindkettőjüket, hol az új férje, hol a volt gazdája mögött állva, ki-derült, hogy helyénvaló ez az enyelgő hang. Szép Erippének nem volt rossz dolga a gallusnál, se kocsit nem húzatott, se malmot nem forgattatott vele, mint a többi rabnővel, csak éppen a haja rendbentartását bízta rá. Márpedig az olyan szolgálat, tudhatja mindenki a borbélyáról, hogy egyszerre összekomáztatja az embereket.

Vacsora után a Csillagos Éjszaka saját hálókamráját engedte át a vendégnek, aki nem is nagyon kérette magát. Indulni akart első kakasszóval, rövidre fogta a búcsúzást. A gazda szerencsés utat kívánt mind a kettőjüknek, megölelte a férjet, térdet hajtott az asszony előtt, aki úrnő lett a rabnőből.

- Nem hittem volna, hogy egy barbárban ennyi emberség legyen - nézett Xanthosz az asszony szemébe, ahogy egyedül maradtak.

Szép Erippe azonban durcásan megvonta a gömbölyű vállát.

- Én meg nem hittem volna, hogy egy miletoszi kereskedő ilyen esztelenséget csináljon! Micsoda ostobaság volt ezer aranyat ígérned értem, mikor egész biztosan nincs is ennyi pénzed. Rá se merek gondolni, mi lett volna belőle, ha ez a medve szavadon fog.

Xanthosz halkan felkacagott.

- Még négyezer arany van a négy emberem bocskorában, mind neki szántam én azt. Van-e a világnak annyi kincse, amit oda ne adnék teérted!

- Csöndesebben, te legdrágább! - fogta be szép Erippe az ura száját.

Mikor aztán olyan csönd lett, hogy egyéb nesz se hallatszott a világon, mint Xanthosz horkolása, de az lármának is kiadósán, akkor szép Erippe kisuttyant az ura mellől, besuttyant a gazdájához, elmondta neki, amit megtudott, és megkérdezte tőle, ennyi hűségért csak nem azzal fizet, hogy odaadja annak a toprongyos görögnek, aki többet nem kell se testének, se lelkének?

A barbár nem szólt semmit, csak megsimogatta szép Erippe aranyhaját, és megcsókolta ibolyakék szemét. S mire a kakas megszólalt, a miletoszi asszony hajszálai hegyével csiklandozta éberre az ura szemét.

- Hát nem akarsz velem hazaindulni, te álomszuszék?

Szép Erippét nem is lepte meg olyan nagyon, hogy a palota kapujában a barbár várta őket.

- Meggondoltam a dolgot - mondta ásítozva. - Elkísérlek benneteket a határig. Gyanús nekem ez a négy rabszolga.

Xanthosz elsápadt, szép Erippe mosolygott. A két hallgatag férfi közt ő vitte a szót egész a határig. Ott a félhomályban fehér kő derengett.

- Megálljatok - dobbantott a Csillagos Éjszaka -, szerencsés utazási okért áldozatot akarok bemutatni az isteneknek.

Elkurjantotta magát, két szakállas druida fehér üszőt vezetett elő a cserjék mögül.

- Fogd csak a kötelét - mondta szép Erippének, aki mosolyogva fogadott szót.

Az óriás pedig kirántotta a kardját, és úgy ütötte le a fejét szép Erippének, hogy az még a porban is mosolygott.

Xanthosz elüvöltötte magát, és ráugrott a gallusra, de az ellibbentette magától.

- Ide hallgass, jó ember - ölelte aztán magához, és odább rúgván szép Erippe fejetlen testét, elmondta a görögnek, hogy ki volt ez az asszony. Aztán megcsókolta mind a két arcát:

- Menj békével, testvér.

Miletoszi Xanthosz felnézett az égre, amelyen éppen úgy piroslott a hajnal, mint otthon.

- „És igaz értéke hajnalon tárul eléd” - morogta maga elé, ahogy megindult az úton, amely Massiliának vezet.

Ezt a történetet Parthenius kollégám írta el a filmírók elől, az Erotika pathematában, ami annyit tesz, hogy Szerelem fájdalmai. A kolléga rabszolga volt Rómában, Miletosz vidékéről került oda, és ő tanította görögre Vergiliust. Nem nehéz eltalálni, hogy szép Erippe történetét sokkal klasszikusabban írta meg, mint én.

A montpellieri gólya

Őszintén megvallva, a montpellieri gólyáról csak annyit tudok, hogy van, de ezt a csekély tudományomat is csak a logikának köszönhetem. Mikor Montpellierben jártam, borzasztó nagy hordókat láttam az utcán, s azok körül nagyon apró gyerekek nyihároztak. Hát ebből gondolom, hogy ott is muszáj gólyának lenni, mert ezeket a kisgyerekeket okvetlen hozni kellett valakinek. Ebből a szemérmes bevezetésből aztán észreveszi, aki akarja, hogy ehhez a címhez nem olyan történet fog tartozni, amit ajánlatos volna ismeretterjesztő olvasmánynak a zsenge ifjúság kezébe adni. Itt határozottan „zsindely van a tetőn", tehát a gyerekeket jó lesz kiküldeni egy pohár vízért. A nagyok azonban bátran idehallgathatnak. Most először is megtanulhatják azt, hogy a közérdek szolgálata mindennél előbbvaló, s amit az parancsol, azt meg kell tenni, ha tetszik, ha nem. Másodszor annál erkölcsösebb gólyatörténetet kívánni se lehet, mint ami itt következik. Másképp fel se jegyezte volna En Ramon Muntaner, a nemes katalán krónikás, akit a spanyol történetírás olyan kútfőnek tisztel, mint amilyennek a magyar historikusok például Küküllei János mestert becsülik. Körülbelül kortárs volt a két krónikás, csak a spanyol nem magister volt, hanem don. S nem az írónád végét rágta, hanem a kutyahitű mórok fejét aprítgatta, mint meghitt kapitánya királyi urának, En Jacménak, akiből mint *Hódító Jakab*ból szoktak felelni a spanyol diákok, mikor nincsenek forradalommal elfoglalva.

Ezt a Hódító Jakabot szállította a spanyol történelemnek a montpellieri gólya.

En Jacménak az apja En Pere volt - így mondják katalánul a Don Pedrót -, Aragónia királya, Barcelóna és Urgek grófja és Montpellier hercege. Montpellier ugyan akkor is innen volt a Pireneusokon, de az öreg Guillaume herceg a lányával együtt nekiadta azt az aragon királynak. Egy kicsit mésalliance volt biz az, mert a vő ugyan király volt, és a lány csak hercegkisasszony, de a király ősei csak marhapásztorok voltak, ellenben montpellieri Mária a bizánci császárok unokája volt. Az öreg herceg azonban demokrata ember volt, kicsire nem nézett, és úgy számított, hogy az ő unokájából is lehet még bizánci császár, ha a veje jól forgatja magát.

Az unokát azonban nem győzte kivárni az öreg herceg, mert En Pere jól forgatta ugyan magát, de nem ott, ahol kellett volna. Nagyon kerek szeme volt ennek az úriembernek, belefért minden nőszemély, akit csak meglátott, csak éppen a felesége számára nem volt benne hely. Míg az após élt, addig hébe-hóba hazanézett az asszonyhoz Montpellierbe, de arra sohase volt érkezése, hogy hozzámelegedjen. Mindig fontos tanácskozása volt másnapra, s ami kis időt az asszonnyal töltött, azt politikai előadásokra herdálta el.

- Hja, édes fiam - magyarázta elkeseredetten -, nem olyan kezesbárányok ám a barcelónai hidalgók, mint a montpellieri boltosok. Vérmedvék az én nemeseim, s mindjárt szétszaggatnak, ha köztük nem vagyok.

Mikor aztán a jó öreg herceg mögött betették a kriptaajtót, a felséges úr még korhelylevesre se ment haza többet. Ha tél volt, akkor nem lehetett a hegyeken átmenni a hótól, ha kitavaszodott, akkor megáradtak a patakok; mikor a mórok békességben voltak, akkor egy kasztíliai betörést kellett visszaverni, s a főhadiszálláson olyan cúg érte szegény királyt, hogy hónapokig mozdítani se tudta a csúzos derekát.

- Lelkem, uram - üzente erre Montpellieri Mária -, éppen ilyenkor van legnagyobb szükség az ápolgató, takargató asszonyi kézre.

En Pere még aznap visszakergette a futárt.

- Hódolatunkkal együtt azt a parancsunkat add át úrnőnknek, hogy ki ne tegye most a lábát az ő békességes városából. Itt olyan állandó válság van, hogy magas személye nem lenne biztonságban. Jelentsd neki alázatosan, hogy királyi szánkat összeharapdosott állapotban láttad, amiből megértheti, milyen bosszúságban vagyunk mi itt a karok és rendek közt.

Az ifjú királyné tisztában volt vele, hogy miféle karok és rendek közt kell a felséges úrnak örökös válságokkal küzdeni. Tudta azt ország-világ, hogy Aragónia királya minden éjszaka együtt tivornyázik vazallusaival, s csak akkor teszi le a kupát, mikor három koppanás hallatszik a hálókamrája ajtaján.

- Szent János-áldást, urak - mondja ilyenkor a király, s erre valamennyi vazallus átvonul serlegével a fürdőszobába, s kimerigetik a márványmedencéből az ámbra szagú langyos vizet, amiből kicsivel előbb szállt ki a király kedvese.

Volt ennél kellemetlenebb módja is abban az időben az alattvalói hódolat bemutatásának.

Azt is pletykálták falun-városon, hogy volt egy hűbérese a királynak, akinek a gyomra nem akarta bevenni az ámbra-vizet. En Garciának hívták, tökéletes lovag volt, az asszonyi nemnek is nagy tisztelője volt, hanem azért mikor a búcsúpohárra került a sor, földhöz vágta a kupáját.

Mindenki egyszerre kijózanodott a rémülettől, a királynak fejébe szaladt a vér.

- Mit merészeltél, lázadó? - kapott a kardjához.

- Csöndesülj, uram - mosolygott hidegvérrel az udvaronc. - Azért nem kóstolok bele a levesbe, mert hátha aztán a húsra is kedvet kapnék.

En Pere elnevette magát, és ettől fogva En Garcia lett a legbizalmasabb embere. Mindig ő zárta rá a hálószobát a királyra, s ő strázsálta az ajtót reggelig.

Ezt az En Garciát keresték fel egyszer a montpellieri tanácsurak. (A konzulok, ahogy a krónikás mondja.) Előadták neki, milyen gondban vannak ők amiatt, hogy Montpellieri Mária nem királyné, csak királynő.

- Az az ő baja, mit fáj ez nektek? - nevetett a főajtónálló.

- De nem addig van az - mondták a követek. - A közérdek beszél mibelőlünk. Mi lesz az országunkból, ha a felséges úr utód nélkül talál meghalni? Marakodjanak és osztozkodjanak rajtunk a hatalom farkasai? Az államrezon megköveteli, hogy nekünk törvényes trónörökösünk legyen.

En Garcia nemcsak vitéz lovag volt, hanem értelmes államférfi is. Belátta, hogy a közérdeknek eleget kell tenni. De hát hogy fogjanak hozzá? Legelőször is a királyt fel kell vinni Montpellierbe.

- Az a legkönnyebb - mondta az udvaronc. - Építsetek urunknak egy új kastélyt, megígérem nektek, hogy felviszem a házszentelőre, a többi aztán a királynő dolga.

Soha még királyi kastély olyan gyorsan fel nem épült. En Garcia is állta a szavát, sőt többet is annál. Nemcsak a királyt szállította a montpellierieknek, hanem donna Izabelt is, akibe En Pere jobban bele volt habarodva, mint azelőtt akármelyik szerelmébe. Ezen aztán megbukott minden alattvalói jószándék. Akármit próbáltak a montpellieri doktorok, a királyon nem fogott semmi szerelmi varázslat. Ha mandragóra porát keverték az italába, megitta; ha a királyné három szál haját belesütötték a pogácsájába, megette, de a szíve hideg maradt. Mint országa első lovagjához illett, reggeltől estig finoman bánt Donna Máriával, lovagi tornákon jobbjára vette, virágcsatákon győzelmet nyeretett vele, díszebédeken madrigálokkal hódolt neki, de vacsora után mindig donna Izabelt hívatta magához, mielőtt En Garcia rázárta volna az ajtót.

- Nini - fogták egyszer közre a montpellieri konzulok Garcia urat -, mi lenne abból, ha a donna Izabel helyett egy éjszakára donna Máriát zárnád össze felséges urunkkal?

- Hm - simogatta az állát az udvaronc -, azt hiszem, államérdekből meg lehet tenni. Az a kérdés, mit szól hozzá donna Mária.

Donna Mária ezt szólta hozzá - szó szerint idézem a krónikát:

- Mindig tudta az egész világ, hogy Montpellierben vannak a legokosabb tanácsnokok, de most már én is azt mondom. Megfogadom a tanácsotokat, bár lenne rajta az Isten áldása.

- Majd azt is kieszközöljük - bólogattak a tanácsurak, s az egyházi emberekkel szót értve, kiadták a rendeletet, hogy a hívők egy hétig tartsanak bűnbánatot, böjtöljenek, zsolozsmázzanak, és kérjék az Istent, hogy fordítson jóra minden rosszat.

Mikor aztán letelt a hét, és eljött a vasárnap este, akkor akcióba lépett En Garcia mint főrendező. Bevitte a nagyurat a hálóterembe, eloltotta a gyertyákat, nyugodalmas jóéjszakát kívánt neki, és - mint ahogy máskor is szokta - egy kis időre nyitva hagyta maga után az ajtót. De itt aztán már igazán szóról szóra idézni kell a krónikást, hogy e középkori riport naiv bájából semmi el ne vesszen:

- És amikor mindenek elcsendesedtek vala, akkor a királyi hálókamra előszobájába belépett huszonnégy tanácsúr és az apátok és a priorok, valamint tizenkét nemes asszonyok és kisasszonyok, mindnyájan gyertyával a kezükben, nemkülönben két hites törvényszéki írnok. És mikor valamennyien elhelyezkedének, akkor bejött a királyné, bement az ő hitveséhez, akik pedig kívül maradtak, azok térdre estek, és buzgó imádságba fogtak. És a király és a királyné elmulatozának egymással, mert a király úr azt hitte, most is az a hölgy van nála, akit igen szeret vala. És egész éjszaka nyitva valának a város minden templomai, és minden népek imádkozva kérték a mi Urunkat, Istenünket és a mi asszonyunkat, Szűzanya Máriát, hogy az egész világnak örömére megszenteltessék ez az éjszaka.

Mikor aztán virradni kezdett, akkor En Garcia, továbbá a tanácsurak, az apátok és priorok, a nemes asszonyságok és kisasszonyok, kezükben az égő gyertyákkal, nemkülönben a hites törvényszéki írnokok a felvett jegyzőkönyvvel beléptek a hálókamrába, amelynek ajtaját Garcia úr sarokra kitárta.

- Mit akartok? - riadt fel a nyüzsgésre a király, és felkapta az ágya végéhez támasztott kardot.

Az egész gyülekezet térdre hullott, és felemelt karral kiáltotta:

- Irgalom, kegyelem, urunk-királyunk, nézd meg csak, ki van melletted!

Erre a királyné is felemelkedett, úgyhogy a király felismerhette, és elképedve kérdezte:

- De hát hogyan történhetett ez?

Töredelmes vallomást tettek a montpellieriek, és - mint a krónikás végzi a fejezetet - a jámbor király elmosolyodott, mondván:

- Ha már így esett, teljesítse Isten a kívánságtokat!

Teljesítette is. Montpellieri Mária világra hozta a trónörököst, En Jacmét, aki Hódító Jakab néven vonult be a spanyol történelembe, s aki Violanta magyar királykisasszonyt vette feleségül, a mi II. Endre királyunk leányát.

Széphistória a szép takácsnéról

Mikor a boldogemlékezetű VI. Károly igazgatta Franciaországot, akit különben Bolond Károly néven lajstromozott el a történelem, élt Reims városában egy nagytekintélyű takácsmester, Thibaut nevezetű, aki dísze, virága volt a maga szakmájának. Ügyes keze olyan hírnevet szerzett neki, hogy a jámbor király mindig vele szövette a szeretői ingeit, és ezért minden hónapban színe elé hívatta bizalmas tanácskozásra. A reimsi takácsok büszkék is voltak arra a dicsőségre, amely kitűnő kartársuk révén egész iparukra háramlott, és mindnyájan egyetértettek abban, hogy őt illetné a céhmester tisztessége, azonban a tisztesség megadásának elvi akadálya volt. A takácsok védőszentje minden időben Szent Pál volt, aki tudvalevőleg fiatal korában kitanulta a sátorkészítés mesterségét, és mint apostol is azzal kereste kenyerét, mikor országról országra hordozta a hit világosságát a világtalan világban. Thibaut mester is tudta ezt mint jó keresztény és tanult ember, azonban mégis pártot ütött ellene, mégpedig a lakodalma éjszakáján. Azért történt-e, mert az esküvőre menet nagyon megcsodálta azt a vízköpő manót, amelyik a reimsi katedrális esőcsatornájáról lógatta a nyelvét a világba, vagy mert a jó Isten próbára akarta tenni, azt véges emberi elme meg nem mondhatja; de az biztos, hogy hajnaltájban a démon odakuporodott az új házasok közé, és sugdolódzni kezdett az új férj fülébe. Az, abban a hitben, hogy Nicolette kér tőle vizet - így hívták a menyecskét -, elkezdett tapogatni a kancsó után, és nagyon meglepődött, mikor két kemény szarvacska került a kezébe.

- Én vagyok - hallott valami duruzsolást, és mintha valami büdöskőszag is megcsapta volna az orrát -, nem ismersz rám?

Thibaut mester egyszerre tisztában volt vele, kinek a szarvát szorongatja, és ez nagyon megnyugtatta. Ha a vendég a templom tetejéről jött, akkor nem lehet pokolszaga.

- Mit akarsz tőlem? - kérdezte a különös szentet.

- Azt akarom, hogy engem válassz védőszentednek és gyújts gyertyát minden pénteken a tiszteletemre.

- Miért tegyem én azt?

- Azért, mert nagyon megtetszettél nekem, és téged választottalak ki arra, hogy jóban legyek veled. Ha te barátságot mutatsz énhozzám, én is tejbe fürdetlek, mézbe hempergetlek, lángosba törülgetlek téged.

Thibaut mester értelmes férfi volt, és kézadással válaszolt az ajánlatra. Kissé hosszúaknak találta ugyan a védőszent körmeit, de ezt az észrevételét abban a pillanatban el is felejtette, mert Nicolette asszony is akkor nyújtotta ki álmában a kezét, és éppen urának a szívére találta ejteni.

Reggel azonban az volt az első dolga a mesternek, amint az álmot kimosta a szeméből, hogy elszaladt a katedrálishoz, és megkereste rajta az éjszakai látogatót. Ott könyökölt az most is az esőcsatorna felett, két hegyes szarvval, kos orral, szilvamag szemekkel és egy kicsit álmosan, bizonyosan az éjszakai csavargástól. Thibaut mester kénytelen volt belátni, hogy az ő szabad akaratából választott védőszentje határozottan ördögöt formáz.

Kétséget kivetni, megkérdezte az első tisztelendőt, aki a sekrestye ajtaján kilépett:

- Atyám, miféle szent az?

A páter elnevette magát.

- Az a lógós nyelvű, Thibaut mester? Az bizony maga a valóságos Belfegor.

- Aztán mit tud ez a Belfegor?

- Az sok mindent tud, fiam, mert a bujaság ördöge.

- De hát hogy kerül az ördög a templom tetejére?

- Ő is Isten teremtése, fiam - vont vállat a jó tisztelendő -, s látod, ezen a helyen ő is Neki szolgál; mert itt nem mocskosságot művel, hanem a tisztaságot munkálja.

A takácsot egészen megnyugtatta ez a felvilágosítás, s pénteken reggel minden aggodalom nélkül meggyújtotta a gyertyát a műhely sarkába állított tőkén. S amikor megkérdezték tőle, hogy mi az ördögnek mécsel fényes nappal, bátran felelte:

- Mi az ördögnek? Hát Szent Belfegornak.

- Hát az miféle szent?

- Az az én védőszentem.

Mást az ilyen eretnekségért érdeme szerint megégettek volna, azonban Thibaut mesternek hajaszála se görbült. Mert tovább is megmaradt istenfélő jó kereszténynek, a templomból sohasem hiányzott, körmeneteken ő vitte a zászlót mint jó kiállású, szép szál ember, s fogolymadaras oltárterítőkkel ő látta el nemcsak a székesegyházat, hanem még Szent Remigius templomát is. Ennyi jámborságáért elnézték neki a bogarát, s az atyamesterséget se tagadták volna meg tőle a remekes takácsok, ha csak egy szóval is megtagadja a bolondságát. Thibaut mester azonban erre nem volt hajlandó, először azért, mert nem kapkodott világi hiúságokon, másodszor azért, mert szavatartó ember volt, s az volt a hite, hogy még az ördögnek adott szót is meg kell tartani. Különösen az olyan jó ördögnek adottat, aki a templom tetején lakik, nem leselkedik az ember lelkiüdvössége után, semmi dolgába nem üti bele az orrát, s csak egy-egy kacsintással adja tudtára, ha föltekint rá, hogy ők jóban vannak egymással.

Mert azt valóban jó lélekkel elmondhatta a takács, hogy amit szerzett, házat, földet, szőlőskertet, tallérokkal telt ládát, azt a maga szorgalmával és becsületességével szerzette. Hogy az Isten áldása van-e rajta vagy az ördögé, azt nem kereste, ámbár nyugodtan kereshette volna, mert az egyszál gyertyán kívül semmivel se rövidítette meg az Úristent, s Belfegor a szerződés megkötése után csak öt év múlva ült megint a vánkosára. Akkor is jót súgott neki, amivel nagy bajból segítette ki Franciaországot. Őfelsége, a király beleunt a szeretőibe, s azt vette a fejébe, hogy ő uralkodni fog, s csakugyan minden dolgába beleszólt az országnak, akárhogy próbálták erről a bolondságról lebeszélni a miniszterei. Ami a sok nagyeszű államférfinak nem sikerült, azt elérte az egyszerű reimsi takács. Kartonlapokra mindenféle figurákat festett, tollbarétos udvaroncokat, akiket elnevezett filkóknak, ártatlanságukon kívül semmi egyébbe nem öltözködő dámákat, és azokat elnevezte malacoknak, ezeket kiegészítette parasztokkal, favágókkal, mindenféle rongyosokkal, és az új találmányt a király lába elé fektette, mondván:

- Uram, ezeken a festett lapokon együtt van az egész országod, rakhatod, keverheted, oszthatod, pároztathatod őket kedved szerint, és akárhogy uralkodsz felettük, abból sohase lesz forradalom.

A király nagyon megszerette a kártyajátékot, s ezzel ő is jól járt, meg az ország is, amellyel nem törődött többet. Persze legjobban jártak a miniszterek, akik örömükben annyi font aranyat utalványoztak ki az állampénztárból a reimsi takácsnak mint az ország jótevőjének, ahány kartonlapból állt a pakli kártya.

Thibaut mester ezt a tömérdek kincset, amit nem a jó Istennek, hanem az ördögnek köszönhetett, mind a Nicolette asszony örömére szánta. Lehet, hogy ezt is a Belfegor sugallatára cselekedte, de az sincs kizárva, hogy csak a tulajdon szerelmes szívére hallgatott. Mert Nicolette asszony olyan tökéletes szépség volt, birtokában minden asszonyi gömbölydedségnek és minden asszonyi karcsúságnak, hogy mikor a reimsi szobrászok mintát kerestek a Porte de Mars elé tervezett kút márvány Vénuszához, nem találtak nála különbet. Ezt természetesen nagyon rossznéven vették a többi reimsi takácsnék, de még jobban felbosszantotta őket az, hogy Nicolette asszonyt üveghintóban járatta az ura, abban is aranypapucsban, aminek piros szattyánból volt a sarka, amihez pedig királyi dekrétum szerint csak a király szeretőinek volt jussa, ennélfogva minden asszonynak belefájósodott a szíve. Tenni azonban nem lehetett ellene semmit, mert mikor a városbíró le akarta húzni a tilalmas papucsot a szépasszony lábáról, az pecsétes írást vett ki a kebeléből, és nevetve dörgölte a városbíró orra alá:

- Tessék, királyi engedelemlevelem van rá.

S ha a városbíró olvasni tudott volna, ráismerhetett volna azon a kancellár aláírására, akinek jussa volt a király aláírását hamisítani, mivel őfelsége már nem tudott írni.

De nemcsak a reimsi takácsnék mozgolódtak, hanem a reimsi takácsok is, különösen a hajlottabb korúak. Thibaut mester akkor éppen negyvenesztendős volt, és az öreg emberek nagy erkölcstelenségnek találták azt, hogy ilyen fiatal férfiú ennyire cicomáz egy asszonyszemélyt, aki még harmincesztendős sincs. Mitévők legyenek akkor a roskadt inú öreg takácsok, akiknek már a tejbegrízbe is beletörik a foga!

Valószínű, hogy az az erkölcsi felháborodás, amely egyesítette a férfiakat és nőket, előbb-utóbb nyakát szegte volna a mesteréknek, ha Nicolette asszony elejét nem veszi a társadalmi igazságszolgáltatásnak azzal, hogy egy reggel semmi keltegetésére nem ébredt fel szerelmes urának. Szép szeme zárva maradt minden csókra, karja nem adta vissza az ölelést: Nicolette asszony halott volt.

Annak is maradt hét nap, hét éjszaka, de az enyészet még akkor se tudott erőt venni rajta, mert Thibaut mester szerelme legyőzte a természet törvényét. Felöltöztette a halottat legszebb brokátruhájába, lábára húzta az aranycipőt, karján hordozta egyik szobából a másikba, délben asztalhoz ültette, azután szép nótákkal elmulattatta, vacsora után levetkeztette, ágyat bontott neki, hideg két kezét a magáéba kulcsolta, megimádkoztatta Miasszonyunkhoz, a Boldogságoshoz, megcsókolta a homlokát, betakargatta a pehelypaplannal, reggelig vigyázta, hogy le ne csússzon róla, s akkor újra kezdte vele az élet játékát.

Hetedik éjszaka, mécsoltás után megkoccant az ablak. Mire a mester fölkapta a fejét, már ott ült az ágy szélén Belfegor. Csakhogy most nem kénkőszagú volt, hanem damaszkuszi rózsaillatú, és olyan pirosan izzott a szilvamagszeme, hogy megszínesedett tőle a halott arca.

- Látod-e, cimbora? - vigyorgott a takácsra.

- Az én szerelmem teszi ezt - emelte fel a fejét nem minden büszkeség nélkül Thibaut mester.

- Ördögöt - nevetett az ördög. - Az én munkám ez, hé, mert én gondoltam rád, ha te elfelejtkeztél is rólam. Ha énhozzám imádkoztál volna, én már rég segítettem volna rajtad.

- Mit lehet itt segíteni? - sóhajtott a takács.

- Ha akarod, visszakaphatod az asszonyodat - parázslott az ördög szeme.

- Ezt? Nicolette-et? A legszebb asszonyt, a leghűbb asszonyt? - esett térdre a férj.

- Azt - nyújtotta Belfegor a kezét. - De jól vigyázz, ennek nagy ára van! Húsz esztendőt kell érte adnod az életedből. Nicolette olyan fiatalnak ébred föl, mint amilyennek meghalt, de te ebben a pillanatban hatvanévessé változol!

Ha tíz keze lett volna a mesternek, mind a tízzel kapott volna az ördög után. Az örömtől megszédültén bukott az ágy elé, s arra neszelt fel, hogy mozgolódást hall az ágyban. De már az ásítást is hallotta.

- Á - nyújtódzott Nicolette asszony -, de rég nem aludtam ilyen jót!

Thibaut mester feltápászkodott, és odahajolt az ágy fölé. Már akkor besütött a hajnal piros lámpása az ablakon. A szép takácsné elsikoltotta magát.

- Jézus, Mária, hogy kerülsz ide, te vén pemete?

Thibaut mester boldogan elmosolyodott, és odakapott az állához. A mosolygásán megérezte, hogy szakálla nőtt. Szép, hosszú, szürke szakálla. A fejéhez kapott, s azt találta, amit sejtett. Illetve semmit se talált, mert a haja költözködött le szakállnak. Amikor megszólalt, olyan rozsdásnak találta a hangját, hogy maga se ismert rá.

- Én vagyok, drága szívem, a te szerelmes urad, aki a magam fiatalságával váltottalak vissza a haláltól.

Kireggeledett, mire végére ért a történetnek, amibe ő belepirosodott, az asszony belesápadt. Szegényke úgy meg volt illetődve, hogy több volt a könnye, mint a csókja. Térden állva fogadkozott, hogy föl se áll többet, mert ilyen áldozatot, amilyenben még asszonyi állatnak nem volt része, másképp nem lehet illendően megköszönni.

- Dehogynem, édes asszonyom - vette az ölébe Thibaut mester -, hiszen nem sírás-rívásra támasztottalak én fel, hanem örömre. Örülj a ruhádnak, a szép cipődnek...

Nicolette asszony közbevágott, hogy nem örül ő többet ebben az életben semmi cifraságnak, csak a csudatevő édes urának.

- Annál jobb - bólintott Thibaut mester. - Mert én is úgy gondoltam, hogy itthagyjuk Reims városát, ahol mindenféle mendemonda lenne abból, ha engem ilyen hirtelen megöregedettnek látnának. Mikor beesteledik, itthagyjuk a házat, s nem viszünk el belőle mást, csak egy tarisznya aranyat. Tudok én a környéken egy falut, ahol nem ismer bennünket senki, ott házacskát veszünk, s eltöltjük egymás örömében azt az egy-két esztendőt, ami nekem még hátra van.

- Ne úgy mondd, hogy „nekem”, hanem úgy, hogy „nekünk” - tapasztotta be Nicolette asszony kis tenyerével az ura száját. - Csak nem gondolod, hogy ne mennék a halálba azzal, aki visszahozott belőle?

Ez olyan szép mondás volt, hogy Thibaut mester most már nem is egy tarisznya aranyat akasztott a nyakába, hanem kettőt. És éltek örömben a szép falusi kastélyban egy egész hétig. Akkor körülcirógatta Nicolette asszony az urát, és azt mondta neki:

- Jaj, édes uram, de csak sajnálom mégis, hogy a szép brokátruhámat is el nem hoztuk a régi házból, abban bizonyosan még jobban tetszenék neked.

A takács még azon az éjszakán beszökött Reimsbe, meghozta a brokátruhát, és még tízszer szebbnek látta benne az asszonyát.

Második héten megint átnyalábolta Nicolette asszony a mestert:

- Jaj, édes uram, hátha még az aranypapucsom is itt volna, akkor hogy szeretnél te engem!

Thibaut mester megint becsoszogott Reimsbe, kihozta az aranypapucsot, és ha olyan fáradt nem lett volna, bizonyosan még százszor szebbnek találta volna benne az asszonyát.

A harmadik héten nagy sokadalom volt a falu piacán, egy vándormuzsikus fújta a klarinétot, azt ugrálták körül a mindkét nemen lévő fiatalok.

- Jaj, édes uram - ugrott az ura nyakába Nicolette asszony -, mit szólnál hozzá, ha lemennék egyet perdülni? Olyan jó volna már megpezsdíteni a lábamba aludt vért.

- Azt szólnám, hogy eredj, drága szívem - mosolygott Thibaut mester -, én majd elgyönyörködök benned innen az ablakból.

Gyönyörködött benne egy óráig, kettőig, akkor kiszólt a szépasszonynak:

- Gyere már föl, édes asszonyom, tudod, a jóból is megárt a sok.

A törődött öreg hangot foszlányokra tépte a szél. A peckes dragonyos, aki a szép Nicolette-tel járta a gigue-et, megkérdezte tőle:

- Menyecske, nem téged hívnak?

- Kicsoda? - pittyesztette el a száját a szépasszony. - Az a nyeszlett, vén pemete? Örülök, ha nem látom.

- Akkor tán azt se bánnád, ha soha többet nem látnád? - kacsintott a katona.

- Képpel se fordulnék többet felé, ha te szövetkeznél össze velem - nézett a szemébe Nicolette a táncosának.

Azzal szépen kitáncoltak a piacról, s mire Thibaut mester lekattyogott a házból, akkorára elfordultak az utca sarkán.

- Utánuk, utánuk! - kiabálta a takács, s a falusiak csakugyan neki is eredtek az üldözésnek, de mire a nyomukba értek, már akkorra lefogták őket a reimsi poroszlók. A takács pedig benyitott a városbíróhoz.

- Thibaut mester vagyok, ha hiszed, ha nem - mondta neki. - Hívd össze a tanácsurakat meg a főtisztelendő papságot, mert olyan vallomást akarok tenni, aminőt még nem hallott a világ.

A tiszteletre méltó gyülekezet végighallgatta a történetet, s nem győzött álmélkodni az isteni bölcsességen, amely utoljára mindig diadalt vesz az ördögi praktikán.

- Még egy próbát akarok tenni, jó uraim, ha megengednétek - végezte be különös elbeszélését Thibaut mester. - Hátha megmenthetné ama boldogtalan némber lelke üdvösségét.

A gyülekezet úgy rendelkezett, ahogy a takács kívánta. Nicolette asszonyt a terem közepére állították. Baljára a dragonyost parancsolták. Jobb oldalán állt Thibaut mester, és nagy fennszóval megszólította:

- Asszony, asszony, nem én váltottalak-e vissza húsz esztendőm árán a halál karjaiból? Akarod-e nekem nyújtani a kezedet, hogy éljünk együtt Isten félelmében és egymás örömében?

Nicolette asszony pedig a dragonyos nyakát átölelvén, felelte:

- Ez az, akit én választottam magamnak az én korom szerint, te pedig nem kellesz se Istennek, se lelkemnek, te ördöggel cimboráló, penészles vénség.

- Akkor tegyen igazságot köztünk Miasszonyunk, a reimsi Szent Szűz! - kiáltotta Thibaut mester, felemelvén jobb karját, mint Szent Pál apostol a reimsi takácsok céhzászlaján.

S Nicolette asszony abban a percben zörgős csonttá és ragadós rothadássá omlott szét, amit a dragonyos utálkozva törölt le magáról. Thibaut mester pedig ott állt, húsz esztendejét visszanyervén mint piros orcájú és barna fürtű deli férfi.

Miután Isten irgalma ily csodálatosan igazolta őt, többé semmi akadálya nem volt annak, hogy a reimsi takácsok megválasszák őt érdemes céhjük atyamesterévé. Ebben a minőségben - vezeklésül és Isten dicsőségére - ékes gobelinbe szőtte csodálatos történetét, s azt felfüggesztette a székesegyház falára, Szent Pálnak, a takácsok védőszentjének oltára mellett.

A gobelin elégett a nagy háborúban, de a történetet, mielőtt feledésbe veszne, érdemesnek tartottam följegyezni értelmes férfiak okulására.

Az ember feje nem füge

IV. Murad szultán Bethlen Gábor idejében viselte Allah képét e földön. Mégpedig olyan érdemesen, hogy az dicsőségére vált Allahnak is, meg neki is. Akkora rendtartó uralkodó volt, hogy azóta se pipálta le senki. S nem kellett neki hozzá alkotmány, népképviselet, országgyűlés s más efféle csiricsáré találmány, kitelt minden egymagából. Valamikor az iskolakönyvek az ilyen uralkodóról azt tanították, hogy zsarnok. (Persze, az orosz gyerekeknek német példán demonstrálták a zsarnokot, a németeknek francián, a franciáknak angolon.) Úgylehet, megéri még a világ azt az időt, mikor IV. Muradot úgy ajánlják be a fogékony gyermeki léleknek, mint olyan államférfit, aki évszázadokkal megelőzte korát.

- Igen temérdek testi vagyon az nagyúrnak és igen bellicosus komor ábrázattya - írta haza a fényes portáról az öreg Toldalaghi erdélyi követ.

A nagyúr valóban hadakozott az egész világgal, folyatta a vért perzsa, orosz, lengyel, magyar, velencei területeken, meg is nyert több háborút, mint amennyit elveszített, de olyan állandó és olyan eredményes háborút senki ellen se viselt, mint a saját népe ellen. A magyar és a német lexikonok huszonötezerre teszik áldozatainak számát, mert azok lusták voltak megnézni öt sor kedvéért Hammer-Purgstallt, aki vagy négyezer oldalon írta meg az ozmán birodalom történetét, és abból kétszázat ennek a nagy államférfinak szentel. Az Encyclopaedia Britannica már nem restellt utánanézni a nevezetes padisah viselt dolgainak, és úgy számítja, hogy nem is egészen húsz esztendő alatt százezer igazhitű muzulmánt segített át az Alsiráth hídján a tubafa alá.

A tárgyilagos történetírás azonban, anélkül hogy érdemcsorbító szándéka volna, kénytelen megállapítani, hogy a nagyúr nem mindig saját kezűleg csinálta a rendet. Végre is egy szultánnak egyéb dolga is volt, mint alattvalóinak a fejét elcsapkodni. Elkerülhetetlen volt segítségül venni a hóhért is, akinek a nevét még Hammer-Purgstall se jegyezte fel, ami nagy mulasztás volt tőle, mert hiszen ebben az időben mégiscsak ő viselte a legfontosabb miniszteri tárcát. Ő végezte ki nagynevű és szépcímű kollégáit, az összes nagyvezíreket, kapudán basákat, kislaragákat és kaszinedárokat. Az ökörbőrbe varrás, a szurokba főzés, s a mozsárba törés és az államrend más ilyen biztosítékai több technikai készséget igényeltek, mint amennyi egy kalifától telik, ha mégolyán tehetséges is.

De ahol tehette, ott saját kezűleg statuált példát a szultán. Elég gyakran megesett, hogy a *díván*ban - így hívták a koronatanácsot - az országnagyok eszmecseréjének a hóhér vetett véget, aki állandóan inspekciót tartott a bíbor superlátok mögött. Volt úgy is, hogy a nagyúr szíve megesett hű szolgáján, kivette fáradt kezéből a pallost, és ő maga szedte le a díványülő pasák turbános fejét, mint szép, érett mákfejeket. Mint egykorú írástudó jámbor ulemák följegyezték róla, könnyű kézzel, mintaszerűen, gyorsan és biztosan dolgozott. Edzett testű, nagyerejű és férfias sportok minden ágában gyakorlott ember volt. Egy apródot, aki dzsirid-hajigálás közben, amit most gerelydobásnak neveznek, vakmerően kikerülte a halálos biztonsággal célzó padisah dárdáját, egyetlen kardvágással kettéhasított. Egyszer lovaglás közben az országúton keresztbeakadt szénásszekér állította meg, s a szultán nem dühöngött, egy haragos szó nélkül, méltósága teljes megőrzésével eresztett nyilat a parasztba, mégpedig messziről, és szalajtotta a szárnysegédjét, hogy vágja le a fejét az istentelennek.

- Mash' Allah - tért vissza a szolga -, nem kell oda kés, ahol a padisah nyila járt, tökéletes halott az már.

Ilyen bosszúságok azonban csak külterületen érhették a fényes ábrázatú urat. Sztambul utcáin mindig kétszáz bosztandsi járt előtte, botokkal és kövekkel takarítván el az útjából minden halandót, ámbár akinek esze volt, az kotródott magától is esze nélkül. Veszélyes dolog volt az igazhivők urával találkozni minden igazhivőnek. Egyszer, amikor lóháton a drinápolyi híd felé közeledett, harminc kolduló dervis ijedtében a híd alá bújt. Az egyiknek azonban kilátszott a hegyes süvege, a ló megbokrosodott és levetette urát. Egy órát kapott a harminc hadsi, hogy elimádkozhassa a Koránból a Yes szúrát, a haldoklók imádságát, belefoglalván abba a kalifát is - aki igen sokat adott erre, mert nagyon vallásos férfiú volt, s kivégzések alatt mindig morzsolgatta a nagyszemű alabástrom-olvasót a hóhérkézre adottak lelkiüdvéért. (Nem sokkal később Leopoldus császár is így mondatta a misék százait Zrínyiért és Frangepánért - futotta a kincseikből.) S egy óra leteltével harminc fejetlen dervis hirdette a drinápolyi hídon az izlám fejének dicsőségét.

Asszonyoknak azonban sohase vette vérét a szultán, mert az nem illett volna lovagias emberhez. Azokat csak vízbe fojtatta, mint a kutyakölyköket, mert így illik az asszonyokhoz, mint Allah olyan teremtéseihez, akiknek nincsen lelkük. Egyszer egy sereg asszonyt azért hajigáltatott a Boszporusba, mert cicamacáztak, danoltak és nevettek a réten. Ez a szultán csak a csöndet szerette. Épp azért a piacon se tűrte, hogy két asszony szóba álljon egymással. Akit a kavaszok trécselésen kaptak, annak a talpára vertek. Visszaeső bűnösnek megpörkölték a nyelvét. Naplemente után egy órával minden házban el kellett fújni a pilácsot, mert sötétben nem esik jól a beszélgetés, s aki nem beszélget, arról föl lehet tenni, hogy jó ember. Háromszáz kávéháza volt azidőben Sztambulnak, azt bezáratta, mind a háromszázat. Mégpedig úgy, hogy a tilalmat lehetetlen volt kijátszani; tövig leromboltatott minden kafanát. Az igazhitűeknek most már nem maradt egyéb köpködőjük, csak a borbélyműhely, amely minden időkben melegágya volt a honfibúnak és a forradalomnak. Murad szultán tudott kádenciát erről is. Megparancsolta a borbélyoknak, hogy csak egyesével eresszék be a vendéget. Amelyik borbélynak az officinájában két megszőrtelenítendő muzulmán találtatott egyszerre, annak a tulajdon feje tétetik a réztányérba, s a boltajtó fölé állíttatik címerül.

Ebben pedig nincs egy szó mendemonda se, ez mind hiteles történelem, amely konstantinápolyi állami levéltárakban és európai követjelentésekben maradt az utókorra. S ez a szultán nem volt se féleszű, se egészen őrült, sőt határozottan volt benne valami zord nagyság, amit azonban jobb csak így, háromszáz év tisztes távolából konstatálni.

Egészen okos szerződéseket kötött azokkal a kollégáival, akiket hol kincsekkel, hol selyemzsinórral megajándékozott hadvezérei elraktak. Műveletlen ember se volt, mert nemcsak teológiai értekezéseket írt, hanem állítólag Macchiavellit is olvasta. Néha egészen úgy viselkedett, mint az Ezeregyéjszaka kedélyes kalifái. Egyszer egy Musztafa Bekri nevű csavargót hurcoltak eléje, akit boriváson értek, holott azért fejvesztés járt.

- Igaz-e az, te kutyától-szakadt - kérdezte tőle a szultán -, hogy te engem részegen rabszolgaivadéknak szidtál, és azt mondtad, hogy ha lesz egy piasztered, azon engem megvásárolsz?

A csavargó, akinek még mindig nem akartak szót fogadni a lábai, előhúzott a rongyai közül egy borosüveget, és vigyorogva meglötyögtette a szultán előtt:

- Mit tudom, igazhitűek ura, mondtam-e vagy se? Ha mondtam, se én mondtam, hanem ez a folyékony arany, amely többet ér a világ minden kincsénél, mert ez szultánt csinál a csavargóból, és hőssé teszi az ilyen magamforma gyáva kutyát is. Ha nem hiszed, tegyél vele próbát.

A szultánt elképesztette ez az arcátlanság, szájára vette az üveget, megitta egy csöppig a csavargó borát, és rögtön díszkaftánt húzatott Musztafa Bekrire, megtévén őt udvari tanácsosnak, amely cím ezúttal csakugyan meg volt érdemelve.

Ebből is látnivaló, hogy nem volt ez a szultán bolond ember, csak éppen hogy - Allah árnyéka volt e földön. Ez benne volt a kalifák hivatalos címében, s Murad nagyon komolyan vette ezt a címet. Ő is úgy akarta üdvözíteni az embereket, hogy nem kérdezte meg tőlük, tetszik-e nekik üdvözülni vagy nem.

Mikor már minden tilalmat kipróbált, betetejezte az egészet azzal, hogy kivette alattvalói szájából a pipát. Először megzsinegeltette a tutun-basit, aztán eltiltotta az ottomán birodalomban a dohányzást, mint az ördög találmányát. A pipafüst veszedelmes dolog, még rosszabb, mint a kávé, mert ez még a magános embert is rendbontó gondolatokra ingerli. Fekszik az adófizető polgár a díványon, s a legártatlanabb képpel eregeti a füstkarikákat, de valahányszor kiereszt egy szép, kék hurkot a száján, mindig beleképzeli abba valakinek a nyakát. Az ottomán birodalom rendje megkívánja, hogy az ilyen elvetemedett emberek nyaka szakadjon.

Nem lehet mondani, hogy az új rendelet valami morgolódást ébresztett volna az igazhitűek közt. Leszoktak azok már nemcsak a morgolódásról, hanem a beszédről is. Történelmi tény, hogy a sztambuli utcák sohase voltak olyan csöndesek, mint IV. Murad idejében. Aki hangosan beszélt, az vagy a rendőr volt, vagy besúgó. Más ember jelekkel segített magán, mint a süketnémák. Ha a nagyvezír a szultán előszobájában találkozott a sejk-ül-izlámmal, akkor a jobb szemöldöke sarkát fölküldte vendégségbe a turbánjához, a bal szája sarkát pedig úgy leeresztette, mintha meg akarná vele harapni a tulajdon állat. Ami azt jelentette, hogy „megint kutyavilág van már odabent, cimbora". Amire az egyházi renden lévő nagyúr Allahba vetett hittel megrázta a kaftán sarkát, mintha port verne le róla, aztán rántott egyet a nyakravalóján, hogy szorosabban álljon. Vagyis, hogy „nem hal az meg négyszögletesen, akit kerekre szánt a sors".

A nappalok csöndjével tehát meg lehetett elégedve a szultán, de ő az éjszakák rendjéről is biztos akart lenni. Szokása volt naplemente után egyszerű kalmárnak öltözve csavarogni a sztambuli utcákon, ellenőrizve nemcsak a rendetlenkedőket, hanem a rendőröket is.

A dohánytilalom első napjaiban egyszer Szkutariban ténfergett, be-belesve a karavánszerájokba. De sehol se füstölt a csibuk, nem szortyogott a nargiléh, üldögéltek a polgárok maguk alá szedett lábakkal, s legföljebb azzal szórakoztak, hogy legyet fogdostak a lábuk szárán. Ha jól meggondolja az ember, tulajdonképp ez is forradalmi cselekedet, mert az igaz hit csak azt engedi meg, hogy vakarja az ember, ahol viszket, de ne szálljon szembe a sorssal, amely arra teremtette a legyet, hogy csípjen.

De hát a naplement olyan szép volt, és annyira nem zavarta semmi asszonyzsibongás, hogy a szultán egész elégedetten ballagott le a tengerpartra, s ott intett egy csónakosnak, hogy vigye át Sztambulba. Ahogy megindul vele a ladik, utánaordítanak a partról:

- Hé, jaldas, megállj csak!

Egy nagy bajuszú szpáhi bajtársazta le a szultánt, s arra kérte, vigye magával, majd leimádkoztatja a viteldíjat az édesanyjával, annak úgyis ez a mestersége, mert halottsirató asszony Anadoliban.

A jókedvében talált szultán felvette a katonát, aki igen derék fiúnak látszott, s hosszú történetet tudott arról, milyen tolvaj az aleppói basa, akit úgy hívnak, hogy Arszlán basa, pedig inkább hívhatnák úgy, hogy Pocok basa. Ez nagyon tetszett a szultánnak, hanem mikor a víz közepére értek, ráncot vetett a homloka. A szpáhi piros tányérpipát szedett elő a köpönyege alul, és elkezdte tömögetni.

- Vigyázz, jaldas, baj lesz ebből. A szultán ideláthat az ablakából, akkor reggelre a Monkir és Nakir angyalok számolnak veled. Az ember feje nem füge, hogy másik nőhetne helyette, ha levágják.

- Nem ám, ebben igazad van, testvér - csiholt rá a pipára a szpáhi. - Csakhogy nekem is igazam van, mikor pipával verem el az éhemet, mert az a sátán fattya padisah két hét óta egy asper zsoldot se fizetett.

Mérgesen pöffentette a füstöt a szultán arcába, annak egyszerre teleszaladt a szeme könnyel. Az irgalmatlan bűzű kapadohánytól is, meg a visszafojtott dühtől is. A szpáhi szívreszítt hosszú szippantás után folytatta:

- Egyszer hal meg az ember, testvér, s talán Izrafil angyal ez év könyvébe már nevemet is beírta az igazolás éjjelén. Legyen meg a jóságos, az irgalmas, a győzelemosztó Isten akarata. Neked is azt mondom, ne gondolj arra a himarogli padisahra, hanem szépítsd meg egy nyelet füsttel hitvány földi életedet. Gyere, dugd ide a köpönyegem alá a fejedet, ha félsz, mert másképp azt mondom, te is csak olyan himarogli vagy, mint a padisah.

Mivel pedig a himarogli annyit tesz, hogy „szamár fia", s ez eddig nem tartozott a kalifa díszítő címei közé, Murad beletántorodott a dühbe. De a szpáhi ormótlan nagy legény volt, a kalmárgúnyában semmi öldöklő szerszám nem találtatott. Mit volt mit tenni, szippantani kellett egyet a köpönyeg alá rejtett pipából, ha a fél nyelv bőre nélkül marad is utána.

- Úgy, jaldas, úgy - bólogatott a szpáhi -, egy szippantást te, egy szippantást én. Látod, milyen hamar összetestvéresedik a szegény ember. Majd meglásd, ott is együtt leszünk, mikor Sztambulban szultánt sütnek elevenen.

Ez így magában is szívderítő program volt, de a részleteket színezni pedig olyan kecsegtetően tudta a szpáhi, hogy a szultán kínjában elharapta a pipaszárat. Akkorára besötétedett, partot is értek, a Topháné mellett, s a szpáhi övébe akarta rejteni a csizmája orrán kivert pipát.

- Sose duggasd, jaldas - kapott a karjába a szultán, akinek azt a szép jelmondatát is följegyezte a történelem, hogy „a bosszú megőszülhet, de meg nem öregedhet". Most virágjában élvezni akarta ő azt. - Most már megmondom neked, hogy vagyunk ám többen is, akiknek nem parancsol a padisah. Gyere velem, tudok ám egy titkos helyet, ahol úgy elpipázhatsz, hogy halálodig megemlegeted. Van nekem ott egy-két jó barátom, ha azok a körmük közé kaphatnak egy ilyen derék embert, mint te vagy, majd meglátod, ki se eresztenek többet.

A jaldas megcsóválta nagy fejét.

- Mézet köpsz, testvér, de epe bugyborékol benne. A sejtán szaggassa ki a szemed szőrit, te vagy a padisah kopója vagy maga a padisah. Amannak pipaszárral is ellátnám a baját, de a nagyúrnak több jár, s mivel én nem vagyok biztos, ki fia-csikaja vagy, hát kiadom a részed mind a kettőből.

Azzal előrántotta a kurta szárú buzogányát is, és úgy eldögönyözte Allah árnyékát e földön, hogy a csontjai is ropogtak belé.

A szultán még azon az éjszakán lenyakaztatta a top-hánéi rendőrfőnököt, és sorra botoztatta a kavaszokat és kémeket, senki sem tudta, miért. Némi világosságot csak az derített a dologra, hogy másnap falragaszok jelentek meg az Atmeidánon, amelyek annak a szpáhinak, aki egy effendit megvert a Top-háné környékén, tíz zacskó aranyat és teljes amnesztiát ígértek, ha jelentkezik a szultánnál.

Nagy csődület támadt az oszlopok előtt, s ez egyszer nem találtatott az bűnnek. De véleményt nem mondott senki, csak úgy süketnéma nyelven, fülig szaladt szájjal biztosították róla egymást az emberek, hogy „ez már döfi”.

Mikor aztán oszladoztak a népek, egy nagy bajuszú szpáhi megfogott egy ulémát:

- Írástudó vagy, uram?

- Az vagyok, jó ember.

- Olvasd el nekem, uram, mi van ideírva. Majd imádkoztatok érted édesanyámmal, annak úgyis ez a mestersége, mert halottsirató asszony Anadoliban.

Az uléma felolvasta a hirdetést. A szpáhi megvakarta a fejét mindkét kezével, aztán megcsóválta, fölnézett az égre, széttekintett a téren, egyik sarkán volt egy leégett ház, onnan hozott egy szénné feketedett karót, és azt odanyújtotta az ulémának:

- Odaírod ezzel arra az izére, amit kérek?

- Allah nevében?

- Allah nevében, igen.

A szpáhi diktálta, és az írástudó írta:

- Az ember feje nem füge.

Don Mohabim három veje

Háromszáz egynéhány esztendővel ezelőtt egy Don Mohabim nevezetű kikeresztelkedett mór kalmár volt Andalúzia leggazdagabb embere. Abból is látnivaló, milyen gazdag lehetett, hogy mikor a moriszkókat kikergették az országból, őrá törtek először kórót a törvénykező emberek. Ki volt adva az ordré a sevillai alcaldénak, hogy legelőbb az ő talpára kössön útilaput.

Don Mohabim azonban nemcsak földi javakban dúskálkodott, hanem minden világi dolgokban is nagyon járatos férfiú volt. Az arabok mindig híres kuruzslók voltak, s az andalúziai kalmár a kincsein kívül valami különös orvosi titkot is örökölhetett az őseitől. Úgy beszélték, olyan csodálatos kenőcs van a birtokában, hogy akinek a markát azzal megkeni, az se hall, se lát többet, s olyan hullajtós lesz az esze, mint a kilyukadt mákfej. Mi volt igaz belőle, mi se, azt most már nehéz volna megállapítani - az bizonyos, hogy Don Mohabimnak sohase kézbesítették a kilakoltatási végzést.

Fajrokonait már rég világgá kergették a jámbor spanyolok, aki nem akart menni, azt kegyes énekszó mellett megsütögették, neki azonban a hajaszála se görbült. Ménesei, gulyái szaporodtak, csűreiben aranyduerókat lapátoltak, s ami ezüstocsú kicsorgott az utcára, azt otthagyatta a szegényeknek.

Nem is lett volna semmi baj se, ha a spanyol gályák be nem hurcolnak az Újvilágból valami förtelmes nyavalyát, ami úgy ráijesztett a népekre, hogy még a csókolódzástól is elment a kedvük. Az orvosok kapkodtak fűhöz-fához, a nagy inkvizítor pedig fölment a királyhoz.

- Uram, én megmondom neked, mért haragszik ránk az Isten. Kapzsi szolgáid elvontak az igazságszolgáltatás elől egy átkozott eretneket. Látomás tudatta velem az éjszaka, hogy az ég haragját csak Don Mohabim tűzhalálával lehet megengesztelni.

A király hívatta miniszterét, Lerma herceget, és tudatta vele a nagy inkvizítor jámbor óhaját. A herceg meghajtotta magát, gyors intézkedést ígért, pár nap múlva azonban zavart hajlongással állított be a királyhoz.

- Baj van, felség. Az utolsó moriszkónak nagyon magas protektora akadt. Álmomban megjelent egy nagyszakállú, ősz, öreg ember...

A király közbenevetett.

- Ugyan ne beszéljen, herceg! Hát magának is megjelent? És mondja, mit felejtett magánál? Mert énnekem ezt a bőrzacskót hagyta itt, nézze, látott-e már ilyent?

Kifordította a zacskót, és a herceg káprázó szeme elé kapta a kezét. Gyémántmogyorók, zafírdiók, rubinból való gránátalmák szikráztak az asztalon.

- Az utolsó mór királyok elrejtett kincsei, amiket száz évig hiába kerestünk. Hát kívánhatok én magamnak igazhitűbb alattvalót ennél a moriszkónál? Nem vagyok bolond, hogy megsüssem a karbunkulus-tojó tyúkot. Közölje, kérem, a nagy inkvizítorral, hogy ha eretnek kell neki, keressen magának három izgága grandot, de ezt a becsületes arabot nem adjuk.

Így mentette meg Don Mohabimot a máglyától a király embersége, ami bizony elég elhamarkodott dolog volt. Az utolsó moriszkó nemcsak mint eretnek érdemelte volna meg a tűzhalált, hanem mint hazaáruló is. Akármilyen igaz kereszténynek játszotta meg magát a világ előtt, titokban a mohamedán szentekkel szűrte össze a levet, és mindig azon törte a fejét, hogy az ő segítségükkel hogyan lehetne a spanyol földet visszajuttatni Allah impériuma alá. És addig

főzte a taplót, hogy egyszer neki is megjelent álmában a nagyszakállú, ősz, öreg ember, csakhogy persze ő mindjárt tudta róla, hogy az senki más, mint maga a próféta. Aminthogy az is volt, ami abból is megtetszik, hogy Allah üzenetét közölte a kalmárral.

- Édes fiam, csak terajtad áll, hogy a Giralda erkélyéről megint müezzin énekelje a világba a szúrát. A szegény emberek úgyis mind téged szolgálnak, mindenféle mesterek és árusok neked fizetik a sarcot. Most már csak az van hátra, hogy a spanyol büszkeséget is megalázd. Mihelyst a spanyol vitézség, a spanyol költészet és a spanyol tudomány is beáll a te szolgálatodba, abban a percben elviszi az iblisz a gyaurokat, és megint mink leszünk az urak Gibraltártól Iránig.

- De hát hogy csinálhatnám én azt meg, uram, szegény tudatlan ember létemre? - fohászkodott a kalmár.

- Azért adta neked Allah a lányaidat, hogy az ő szemükkel hódítsd meg azt, amit a kincseiden meg nem vásárolhatsz - csattantotta össze a papucsát a próféta, és visszautazott a tubafa alá.

Három lánya volt Don Mohabimnak, az egyiket hívták Mirandolának, a másikat Soñorának, a harmadikat Consuelának. Ez volt a legkisebb, olyan, mint a hold ezüstsarlója; Soñora olyan félhold korú volt, Mirandola azonban már a valóságos teliholdnak felelt meg. Ő járt minden esthajnalon ezüstkorsóval a márványkútra, amit még az arabok hagytak ott a katedrális udvarán, s őt rajzotta ott körül a legtöbb széptevő, mint szenderpillék az oleandervirágot. Mind azon könyörgött, hogy vihesse haza a megmerített ezüstkorsót, de Mirandola mindenkinek azzal felelt, hogy vont egyet a gömbölyű vállán.

- Mit érnétek vele, ha a kapuig elkísérhetnétek? Azon úgyse engedne be benneteket az édesapám.

Egyszer azonban talált a lány olyan lovagot, akinek a csillagszóró szemétől lángba borult az arca.

- Jó uram, nehéz nekem ez a korsó, nem segítenél vinni? Majd meglátod, nem hagy jutalmazatlan az édesapám.

Don Mohabim csakugyan szívesen fogadta a lovagot. Megkínálta sörbettel a pálmafák alatt, s megkérdezte tőle, nem volna-e kedve egy kicsit körülnézni a kincsesházában.

- Nem érdekel engem a kincsesházad, uram - állt fel büszkén a lovag. - Guzman de Forgola az én nevem, kardforgatás a mesterségem, mint minden ősömé ezer esztendő óta. Mit szólsz hozzá, ha bevallom, hogy szeretem a lányodat?

- Azt mondom, Don Guzman, hogy jól teszed. Arra való a lány, hogy szeressék.

- Add őt nekem feleségül.

- Egy föltétel alatt. Csak úgy lehetsz ura a lányomnak, ha három esztendőre beszegődsz hozzám szolgának.

- Spanyol lovag csak királyokat szolgálhat - szegte fel a fejét gőgösen Don Guzman.

- Akkor énhozzám beállhatsz - simogatta a moriszkó nyugodtan a szakállát. - Az én nagyapám volt az utolsó granadai emír.

Don Guzman lehorgasztotta a fejét, megakadt a szeme a Mirandola piros papucsán, aztán a lelke is rajta veszett. Elhajította a kardját, s lehántotta magáról a lovagruhát. Föl se vette három esztendeig, amikorra kitelt a szolgálata, s hazavitte a várába a szép Mirandolát.

Akkorra már Soñora járt a kútra az ezüstkorsóval, s ő is hamar megtalálta a maga szenderpilléjét. Hosszú hajú, lányképű fiú volt, alig mert ránézni a lányra, mikor odasúgta neki:

- Señora, én meghalok érted.

- No, ne siesd úgy el a dolgot - mosolyodott el a lány -, kérdezd meg az apámtól, mit szól hozzá?

- Hol találom az apádat?

- Fogd meg a korsóm, gyere utánam. Don Mohabim éppen a csalogányokat hallgatta a rózsaligetben, mikor a lányképű költő elébe állt.

- Uram, mondd meg nekem, bűn-e a rózsát szeretni, meg a napot, a csillagokat meg a bülbül dalát?

- Nem hinném - mosolyodott el az öreg -, ezeket én is mind szeretem.

- Én pedig valamennyit egyszerre megtaláltam a te lányodban. Ha hozzám adod, gránátvirágokból vetek neki ágyat, és mantillának lehozom számára a szivárványt.

- Te alighanem költő vagy, ugye?

- Az vagyok, uram, Gonzales Riosnak hívnak, ismerheted hírből a nevemet, királynék szoktak az én madrigáljaimon elaludni.

- No azzal én nem nagyon dicsekednék a te helyedben - kötözködött tréfásan a kalmár, s előadta a költőnek a kikötést. Tessék három esztendeig az ő béresével egy sorban kaszálni, aztán madrigálozhatnak, amennyit akarnak.

A költő ránézett a lányra, akinek arcán nyíltak a rózsák, szeméből ragyogtak a csillagok, s aki éppen úgy félrebillentette a fejét, mint mikor a fülemüle lesi a fészkéből, hogy jön-e már a párja. Természetesen vállalta a háromesztendei béreskedést, s mikor kitelt az ideje, vitte is Soñorát a fülemülefészekbe, amit a jó Mohabim bélelt ki pehellyel.

Az esküvő után az ölébe vette a kalmár Consuelát, a legkisebb lányát, és azt mondta neki:

- Szemem fénye, kertem legszebb lilioma, az egyik nénédért megalázta magát előttem a spanyol vitézség, a másikért a spanyol költészet, teneked a spanyol tudományt kell szolgámmá tenned. De már a te esküvődet, Allah-uccse, nem a toledói érsek áldja meg, hanem Bagdadból hozatom el a nagy-imámot, hogy dugja a szádba a mézes datolyát.

Nem hiába, hogy Consuela volt a három lány közt a legszebb, szerencséje is akadt neki mindjárt az első kútramenéskor. Két hidalgó is kapott egyszerre a korsójáért, az egyik csupa selyem-bársony, arany lúdtollal a csúcsos barettja mellett, amiből a vak is láthatta, hogy írástudó ember; a másik egyszerű fekete ruhát viselt, annak meg a puha, fehér kezén látszott, hogy az is könnyű szerszámmal keresi a kenyerét, s nem nagyon töri magát a nehéz munkával. A vizeskorsóért se nagyon viaskodott, egészen odaengedte vetélytársának, beérte ő azzal is, hogy hazáig a lány kezét cirógathatta.

- Kik vagytok, mik vagytok? - vette őket szemügyre Don Mohabim.

A cifrább kérő rúgtatott előre.

- Az én nevem Juan Torilla, én vagyok őfelsége udvari csillagásza, s úgy olvastam ki a csillagokból, hogy a sors engemet szemelt ki e tökéletes ragyogású planéta kísérő csillagának.

Don Mohabim a szokott választ adta. Semmi kifogása a csillagász ellen, ha beszegődik hozzá három esztendőre csizmapucolónak.

- Vállalom, uram - felelte habozás nélkül a csillagász -, s fogadom, hogy még úgy sohase fénylett a csizmád, mint ha én pucolom.

Az öreg eretnek boldogan dörzsölte össze a két tenyerét. Most már biztos, hogy megint müezzin fog kukorékolni a Giraldán. Csak már a próféta megint lelátogatna egy kis tereferére, hogy megüzenhetné tőle Allahnak a jó hírt! Nevetve paskolta meg a lánya arcát.

- Hát te, tuba galambom, vállalod-e?

A lány az apja szakálla alá bújt, és onnan pusmogott ki.

- Én úgy szeretném, apám, ha a másik señort is megkérdeznéd.

Don Mohabim csak most vette észre a fekete ruhás fiatalt, aki egy márványoszlopnak támaszkodott.

- Ezt gondolod, lányom? Hiszen ő is hallotta a feltételt. Beszélj, señor, van-e kedved hozzá?

- Szó sincs róla, Don Mohabim. Én csak a lányod ura és szolgája leszek, de tetőled nem fogadok el parancsot.

- Hát te különb embernek tartod magad, mint a többi? - ráncolta össze a szemöldökét a kalmár.

- Különb is - suttogta a lány. - Ez az igazi spanyol férfi.

- Micsoda? - dühödött fel az apa. - Hát Don Guzmant meg Gonzalest, a költőt tán a gólya költötte?

- Mégpedig valami mór gólya - legyintett a fiatalember. - Az csak fattyú spanyol lehet, aki megalázkodással szerez asszonyt.

Don Mohabim reszketett az izgalomtól.

- Hátha a fele vagyonom neked adom?

- Hátha a spanyol koronával kínálnál, lennék-e érte cseléded csak egy napra is?

- Tudd meg, hogy az én ereimben régibb királyok vére folyik. Én a Boabdil unokája vagyok.

- Te meg tudd meg, hogy én meg annak a borbélynak az unokája vagyok, aki a Boabdil uraságot utoljára borotválta meg, mikor kiszaladt az országból.

- De hát ki vagy te tulajdonképpen, hogy ennyi gőg szorult beléd?

- Én Aeneas Parafucillo vagyok, a sevillai borbély.

Az utolsó moriszkó kimeresztette a szemét, előrekapott mind a két kezével, alighanem a próféta köpönyegébe akart belekapaszkodni, aztán arcra bukott, és föl se kelt többet.

Így mentette meg a hazáját a sevillai borbély attól a szégyentől, amit az jelentene, ha most nem igazhitű keresztények köpködnének a Szent Ferdinánd szobra körül, hanem kutyahitű muszlimok. S a történelmi jelenet megérdemelte azt a nagy vásznat, amelyiken a barcelonai képtárban ma is látható a megbűnhődött eretnek, a világszép Consuela, a megszégyenült csillagász és a büszke borbély.

Salamon zsidó viszontagságai

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer... Hopp, ha így kezdem ezt a fejezetet, akkor sose jutok be az Akadémiába. Márpedig ez nekem mindig ambícióm volt; azt hiszem, most már egészen jó úton vagyok felé. Mikor a madridi Nemzeti Könyvtárat megnéztem, a jogtudományi szakban találomra kihúztam a sorból egy disznóbőr kötéses, rézkapcsos, régi salabaktert. Tulajdonképpen csak azt akartam megtudni, hogy Ibériában olyan kellemes penészszaguk van-e a halott könyveknek, mint mifelénk, s hogy a spanyol könyvskorpió olyan szimpatikus teremtés-e, mint a mienk. De ahogy kinyitottam a könyvet, olyan érdekes dolgon akadt meg a szemem, hogy rögtön elfelejtettem, amit kerestem. Jogi dolgokhoz semmit se konyítok ugyan, de azt hiszem, a salabakterban talált ötszáz éves jogeset megismertetéséért nagy hálára kötelezem a jurisprudentiát. Nem mondom, hogy sose hallottam még ilyet, mert az *Ezeregyéjszaká*ban is ilyenforma a jogszolgáltatás. De a madridi incunabula nem meséskönyv, nagyon is komoly szakmunka. Practica Judicialis a címe, és Johannes Petrus de Ferrariis a szerzője, aki a XIV. század fordulóján jeles doktora volt a ferrarai egyetemnek. El lehet gondolni, ebben is milyen tudós ember lehetett, hogy Jean de Vingle érdemesnek tartotta kinyomatni a kéziratát Lugdunumban, 1494-ben, ékes gót betűkkel.

Abban az időben, mikor a spanyolok még össze voltak házasodva a mórokkal meg a zsidókkal, élt Madrid városában egy Salamon nevű, becsületes kocsmáros. Természetesen minden kocsmáros becsületes ember volt már akkor is, de ez a Salamon különösen az volt. Tudniillik a Manzanaresban olyan kevés a víz, hogy azt sohase lehetett borkeresztelésre prédálni, a spanyol bornak meg már annyira bővében voltak, hogy kánikulában azzal mentették meg az érdemes folyót a kiszáradástól.

Hát ehhez a becsületes Salamonhoz beállított egyszer két nemes spanyol lovag. Ugyan nem is mentek be a csárdába, csak kifüttyentették a csárdást.

- Hozzál ki nekünk egy serpenyőt, te zsidó.

Salamon kitüsténkedett a serpenyővel, abba a lovagok beleraktak hat megkopasztott fogolymadarat, szalonnával, hagymával, mindenféle ízesítőkkel együtt, s azt mondták a hajlongó csárdásnak:

- Mink most kerülünk-fordulunk egyet, mire visszaérünk, akkorra megsütöd nekünk a foglyokat. De ha azt nem akarod, hogy szakálladnál fogva megmártogassunk a Manzanaresban, akkor gondod legyen rá, hogy se meg ne égjenek, se nyersen ne maradjanak; főképpen arra vigyázz, zsidó, hogy a hitetlen kezeddel hozzá ne érj a pecsenyénkhez, és ne csipegesd róla a ropogóspiros bőrét, mert akkor téged húzunk nyársra, és addig forgatunk rajta, míg ropogósra nem pirulsz.

Salamon a szívére tette mind a két kezét, aztán tüzet rakott; megsütötte a foglyokat, ahogy parancsolva volt, és kiállt az ajtóba, várva a vendégeit.

A két lovag helyett azonban Juszuf toppant elébe, a madridi bíró.

- Micsoda drága jó szagot érzek én itt, te zsidó? - kérdezte nyájasan, ahogy a pecsenyegőz megcsapta az orrát.

- Én meg nem mondom, szidi - vont vállat Salamon. - Két gyaur bízta rám a pecsenyéjét, föltettem a tűzre, de hozzá se értem, mert az nekem meg van tiltva.

- Neked igen, de nekem nem - mosolygott a bíró, és megemelte a fedőt. - Allahra, ezt nekem meg kell kóstolnom!

- Ne tedd ezt, uram! - állt elébe a csárdás - mert ez olyan pecsenye, hogy ha te eszed meg, az én fogam törik bele.

- Csak éppen ezt a szép piros bőrét hámozom le, ni - cuppogott kedvetelten a bíró.

- De éppen azért húznak engem nyársra! - tördöste a kezét Salamon.

- No akkor meg már mindegy - nevetett az arab, és odaintette az egyik szerecsen fogdmegjét. - Kapd föl ezt a serpenyőt, vidd haza, mire megterítenek, én is otthon leszek.

A másik szerecsent pedig odaültette a küszöbre, és azt mondta a halálra ijedt Salamonnak:

- Ne félj te semmit, az én emberem szeme láttára nem mernek veled semmi csintalanságot tenni a gyaurok. Legföljebb fülön fognak, és bevádolnak nálam mint bírónál. Én pedig majd eligazítom a bajukat. Mondom, ne jajgass, a hajadszála se görbül, míg engem látsz.

- Jó, jó, uram - rázta a hideg Salamont -, de mi lesz velem addig, míg téged nem látlak? Mit mondjak a két mérges lovag úrnak?

- Mit mondj, mit mondj? - tűnődött el a bíró. - Hát csak annyit mondj, hogy a foglyok kirepültek a kéményen. Azzal a bíró el is ment, a lovagok pedig megjöttek.

- No, zsidó, kész-e a pecsenyénk?

- Kész, nemesuraim, kész - görnyedt kétrét Salamon a szolgálatkészségtől, s csak akkor merevedett egyenesre, mikor a tűzhely felé fordult. Szólni se tudott a meglepetéstől, csak a karjaival legyezett, mint a szélmalom.

- Mi lelt, zsidó? - nézték csodálkozva a spanyolok.

Salamon merigetett a fejével a tűzhelyről a kéménybe, a kéményből a tűzhelyre.

- Még az előbb itt voltak. Elmentek, kirepültek.

- Kicsodák?

- A foglyok, nemesuraim. Elszálltak a kéményen keresztül. Izrael istene csodát tett.

A spanyolok nem voltak hajlandók hitelt adni olyan csodának, amit Izrael művelt. Kirántották spádéjukat, és compostellai Szent Jakabot hívták tanúul ahhoz a kegyes szándékukhoz, hogy fölnyársalják az átkozott zsidót.

A bíró szerecsenje beköhintett a küszöbről, és Salamonon erőt vett a bátorság.

- Igenis, nagy jó uraim, azonnal beleszaladok a kardotokba. Csak előbb kiszolgálom szíves engedelmetekkel ezt a fiút. A mi legkegyelmesebb urunknak, a fényes orcájú madridi bírónak a szolgája.

A spanyolok meggondolták a dolgot, lemondtak a szemtanú előtt való zsidósütögetés örömérőll. Ahelyett rúgtak egyet a bűnösön.

- Előre, zsidó! Gyerünk csak a bíróhoz, kérdezzük meg, mit szól a csodádhoz.

Ahogy megindulnak hármasban, valamelyik kutyaszorítóban szembe jön velük egy jókedvű szamárhajcsár, tereli maga előtt a szamarát fütyörészve. Mármost a lovagok sarkantyú-pengésétől-e, a Salamon kaftánja lobogásától-e, megrökönyödik a szamárka, és leheveredik az utca közepére. Könyörög neki a gazdája, paskolja tenyerével, nevezi édes galambjának, döfködi bottal, szidja ördögök nagyanyjának, a szamárka nem mozdul. Utoljára nekiállnak

valamennyien, a hajcsár emeli az akaratos állat fejét, a két lovag emeli kétoldalt, Salamon ösztökéli farkánál fogva, erre aztán föl is ugrik a jámbor, de a farka ott marad Salamon kezében.

- A toledói Szűzre! - ordított versenyt a hajcsár a szamarával - most meghalsz, zsidó! Csúffá tetted Ó-Kasztília legbüszkébb szamarát!

Mivel a furkóval hadonászó hajcsár csúnya nagy góliát ember volt, a kocsmáros pedig nyeszlett kis ember, illára vette a dolgot, és beszaladt az első nyitott kapun. Az pedig a mosé kapuja volt, Salamon esze nélkül szaladt föl a toronyba, futott vagy száz lépcsőt, ott megállt egy kicsit kipihenni magát. De mikor meghallotta, hogy a sarkában kopog a szamaras ember, nem följebb szaladt, hanem kiugrott az ablakon, a nyakába annak a derék csizmapucolónak, aki a templom sarkán űzte a mesterségét.

Salamon ilyenformán puhára esett, hanem a csizmapucoló beadta a kulcsot. Illetve letette a kefét egész életére, azaz hogy utolsó mozdulatával ráruházta fiára és örökösére. Annak azonban az volt az első dolga, hogy utánarugaszkodott az éghullajtotta csárdásnak, s most már négyen kergették a boldogtalant.

- Elébe! Utána! Fogjátok meg a tolvajt! A szamárfark szaggatót! A gyilkost!

A sokféle gonoszság elkövetőjének pedig most már volt annyi esze, hogy nem fölfelé szaladt, hanem lefelé. Beugrott egy *patiós* udvarba, éppen egy *kardcsiszárnak* a karjába zuhant bele. Ez még nem lett volna baj, csakhogy a kardcsiszárnak a felesége is ott hűsölt a gránátbokrok alatt, az pedig éppen olyan ijedős állapotban volt, amilyenben akkor szoktak lenni az asszonyok, mikor gólyát várnak. Meg is ijedt szegény a zenebonától, úgyhogy nagyot sikoltott, és behunyta a szemét. Hát mikor kinyitotta, egy halott kisbaba feküdt a kötőjében - úgy látszik, a gólya is csak addig tudja az egyszeregyet, míg fél lábra áll, de röptében mindjárt elveszti a fejét.

Szerencsére a kardcsiszár nem volt olyan vérszomjas ember, mint ahogy a mestersége magával hozta volna. Nem vágta miszlikbe a gólyaijesztgetőt, csak magához szorította mind a két karjával.

- Tőlem nem szabadulsz, lator. Viszlek a bíróhoz, ő mondja meg, milyen kárpótlás jár nekem azért, hogy mikor tízévi házasság után végre fiam született volna, azt koporsóba fektethetem, bölcső helyett.

Vitték tehát Salamont a bíróhoz, most már öten, egyik mérgesebb ember, mint a másik. Az pedig már várta őket a nagy vánkosszékben, a pálmafa alatt, amelyiknek a hegyiben a szerecsen guggolt a lombsátorban, kezében az üres serpenyővel.

- Csak okosan azzal a kis ésszel - tanította ki a bíró. - Mikor én azt kérdem a két kutyahitű lovagtól, hogy mi panaszuk van, te akkor ejtsd ide a serpenyőt a lábam elé.

De mikor a sok panaszost meglátta a kádi az egy zsidó körül, neki is elborult egy kicsit a homloka. Sejtán vigye a dolgát ennek a Salamon zsidónak, bizony ennyi farkasveremből nehéz lesz kihúzni. De hát azért csak megpróbálta.

- Mi panaszotok van, gyaur vitézek? - nézett komoran a lovagokra.

- Nekünk - kezdte nagy grandezzával az egyik -, nekünk...

Tovább azonban nem mondta, mert a rézserpenyő nagy csörömpöléssel hullott a fahegyből az asztal közepére. Szemmel láthatóan a Salamon zsidó serpenyője.

- Hm - nézett össze a két hidalgó -, ezt mintha csak az égből hajították volna le! Mármost ha a serpenyő így röpül, pedig az nem is lelkes állat, akkor mégiscsak lehet abban valami igaz, hogy a foglyok elrepültek a tűzhelyről a kéményen keresztül. - Nagy boszorkánymester lehet ez a zsidó, nem jó lesz ezzel kikezdeni, hanem inkább tanácsos lesz fordítani egyet a mantillán.

- Nekünk - kezdték újra még nagyobb grandezzával -, nekünk semmi egyéb kívánságunk nem volt, mint uraságod fényes arcában gyönyörködni.

- No, azt megtehetitek - vigyorodott el a bíró -, beszéljen a többi panaszos.

- Rajtam a sor - lengette a hajcsár a tövéből kiszakított szamárfarkat, és előadta a vele esett sérelmet.

- Nem értettem jól a dolgot - csóválta a fejét a bíró -, melyiktek húzta a szamárnak a fejét?

- Azt én húztam, uram.

- Biztos ez?

- Hogyne volna biztos, hiszen még sugdostam is neki.

A bíró nagyot csapott az asztalra.

- Úgy, hát még sugdostál is neki? Látod, most magadra vallottál, ebszülte. Összebeszéltél a szamárral, hogy bajba hozzátok ezt a jámbor zsidót. Csak nem akarod velem elhitetni, hogy ez a káposztatorzsából faragott nyápic ember a te segítséged nélkül csúffá tehette volna a szamaradat? Hanem te rántottál az állat fején akkorát, hogy a farka amannak a markába szakadt! Kenjétek meg csak a talpát egy kis mogyorófahájjal! Hát téged mi lelt, te subickolt nyelvű legény?

A csizmapucoló fia teljes hűséggel adta elő apja tragikus halálát. Ez már komoly ügy volt, előhozatta a bíró a Koránt, és elkezdte vallatni a szúrákat. Sok idő telt bele, de csak meglelte, amit keresett.

- Egy az Isten és Mohamed az ő prófétája! Neked igazad van, jó fiú, s jogod van apád haláláért a zsidó életét követelni. A zsidó üljön le a templom tövébe, arra a helyre, ahol az édesapád ült, te pedig eredj föl a toronyablakba, és úgy ugorj rá erre a jámbor férfiúra, hogy rögtön nyaka törjön. Meg vagy elégedve?

- Meg, uram - vakarta a fejét az ifjú csizmafényesítő. - Nagy a te bölcsességed, de most nem kérek belőle.

- Masallah! - bólintott a bíró, és intett a kardcsiszárnak. - Hát te mit hoztál, fiam?

A kardcsiszár azalatt nagy számvetést végzett magában. Ha a fia élve született volna, és megnőtt volna, akkor bizonyosan olyan vitéz ember lett volna, hogy lovaggá ütötték volna. Ha lovag lett volna, akkor bizonyosan az estramadurai herceg lányát vette volna el, azzal kapott volna egy palotát, abban megtette volna kapusnak az apját, s a donok és donnák minden kapunyitáskor aranyat ejtettek volna a kalapjába. Ezen az alapon aztán ezzel fejezte be a panaszát:

- Tízezer maravédivel kárpótoljon engem a zsidó azért, hogy őmiatta halva született a gyermekem.

- Hm - simogatta a bíró a szakállát -, nincs több gyereked?

- Nincs, uram. Attól félek, nem is lesz. Ezt is tíz esztendőre adta az ég.

- Hát neked hány gyereked van, zsidó? - fordult a bölcs bíró a vádlotthoz.

- Ojjé, szidi, ne is kérdezd, mert beszélni se jó róla - horgasztotta le a fejét Salamon. - Most fekszik az asszony a tizenkettedik gyerekkel.

- Dicsőség Allahnak - ragyogott fel a bíró képe, és barátságosan megveregette a kardcsiszár vállát! - Látod, fiam, nincs itt semmi hiba. Ez a jámbor zsidó nagyon jó családnevelő, s ha te kilenc hónapra hozzáadod a feleségedet, mire visszaveszed, megkapod a kárpótlást elveszett fiadért, sőt úgy lehet, kettőt is kapsz egy helyett.

Hogy elfogadta-e a megítélt kárpótlást a csiszár, arról nem szól a ferrarai Johannes Petrus mester. De a középkori „jó bíró” portréja enélkül is tökéletes.

Egy felelős bolondról

Pár esztendeje egy történeti regényhez kerestem adatokat, s a miliő műtanrendőri bejárása során akadtam rá *Karafulára.* A regényt a legnagyobb valószínűség szerint sohasem fogom megírni, de legalább Karafulát feltámasztom huszonnégy órára. Először azért, hogy hadd sajnálja az olvasó, milyen érdekes regénytől esik el, másodszor azért, mert így jóváteszem, amit a regényben vétettem volna Karafula ellen. Ott tudniillik levágta volna a nyakát a párizsi hóhér vagy esetleg a budai. (Mert a szegény magyar író kétszer is meggondolja a mai világban, hogy idegenbe menjen-e azért, amit itthon is el lehet végeztetni.)

Pedig kár lett volna a Karafula fejéért, mert úgy nézem, ő volt kora legokosabb embere, amennyiben ő volt I. Ferenc francia királynak az udvari bolondja. Különben ez a derék úr is okos ember volt, mert ő meg az asszonyok bolondja volt, ami szintén nem utolsó foglalkozás, sőt királyoknál némineműképpen közérdekű is, mert akkor kevesebb idejük van nekik veszedelmesebb bolondságokra.

Karafula, a neve szerint, alighanem olasz eredetű lehetett, és így nagy sérelem érte Troyes-t, mikor őt választotta udvari bolondjának a francia király. A középkorban ugyanis Troyes városának volt privilégium-levele arra, hogy ő legyen a francia királyok udvaribolond-szállítója, és a troyes-i bábák, ha egy-egy újszülöttet felfürösztöttek, bizonyosan azzal tették azt a boldog apa karjaiba, hogy ha az Isten megsegíti, lehet abból még udvari bolond is.

I. Ferenc azonban már modern uralkodó volt, és szeretett a maga feje után járni. Akkor ugyan inkább egy kis péklány után járt, mikor bevetődött a roueni községházára, és szóba ereszkedett ott Karafulával, aki mint községi írnok már reggel nyolc órakor ott rágta a lúdtollat a kancellárián. Reggel nyolc órakor Rouenban is csak írnokokat lehetett találni a hivatalban, és így Ferenc király is csak a kancellistával cserélhetett eszmét a világ folyásáról. Többek közt megkérdezte tőle, hogy hogy vannak megelégedve a roueniak a polgármesterükkel.

- Szidják a vén tolvajt, mint a bokrot - vallotta őszintén Karafula, akinek sejtelme se volt róla, kiféle lehet az a nagyorrú jöttment, aki még a roueni polgármestert se ismeri. Ő aztán megismertette vele olyan alaposan, ahogy csak egy jólértesült írnoktól telik.

- Hű, de nagy lator lehet! - szörnyűlködött a király -, de hát mért nem tesznek ellene panaszt a királynál?

- A királynál? - legyintett az írnok. - Hiszen az még nagyobb lator, mint az én gazdám, az isten tüze égetné meg mind a kettőjüket!

Erre aztán a király se kívánt több őszinte szót hallani, Karafula is visszagörnyedt a munkába, s csak akkor ütötte fel a fejét, mikor kipattant az ajtó, s begurult rajta a polgármester a községi tanáccsal.

- Sire, alázatos hódolatunkat tesszük lábaihoz - lihegte a maître.

De már akkor Karafula is észbe kapott, odasomfordált a király mellé, s megrántva a zekéje ujját, azt súgta neki:

- Sire, amit mondtam, maradjon kettőnk közt, más úgyse hallotta, csak a jó Isten, *az meg már úgyis régen tudja.*

Mivel abban az időben a fejedelmek sokkal büszkébbek voltak egy-egy jól sikerült udvari bolondra, mint egy-egy jeles kancellárra - igaz, hogy kancellárhoz könnyebb is volt jutni, mint bolondhoz -, Ferenc király úgy számított: jó vásárt csinál, ha Karafulát odaveszi az udvarába

bolondnak. Úgy is lehetne mondani, hogy udvari igazmondónak fogadja föl, de hiszen egészen egyre megy a kettő. A különbség csak annyi volt, hogy a bolondot legföljebb hátba ütötték azért, amibe a kancellárnak nyaka szakadt volna. (Hja, már akkor is tudták azt az igazságot, hogy *quod licet bovi, non licet Jovi*.)

Hát ami az igazmondást illeti, Karafula azt felelős bolond korában is csakúgy gyakorolta, mint mikor a troyes-i maître de ville volt a principálisa. S bele is beszélt minden államügybe, akár kérdezték, akár nem.

- Nem gondolnád, hogy tán hivatalt cserélnénk? - mordult rá egyszer bosszúsan Ferenc. - Te lennél a király, én meg a bolondod, mi?

- Azt már nem! - tiltakozott erélyesen a bolond.

- Hogyhogy? - nevetett Ferenc. - Csak nem szégyellnél tán király lenni?

- Király lenni nem szégyellnék, de szégyellném, ha olyan bolondom lenne, mint te - magyarázta ki magát a csörgősapkás államférfi.

Egyszer V. Károly arra kért engedelmet Ferenctől, hogy Madridból francia földön keresztül mehessen haza Németországba. Ferenc mint Európa leggavallérabb lovagja, természetesen nemcsak a vízumot adta meg legnagyobb ellenségének, hanem a legpazarabb pompával készült fogadni. Az egész udvar csinosította magát a nagy dínomdánomra, csak a bolond ült mord képpel az egyik zugban, ölében a *Bölcsek könyvé*vel. Ez valami irgalmatlan nagy salabakter volt, amibe Karafula a körülötte történő nagyúri ostobaságokat bejegyezte. A könyvet ismerte egész Párizs, természetesen a király is, aki éppen arra menvén, jókedvűen megkérdezte Karafulát:

- No komám, miféle új bolonddal gazdagodott a gyűjteményed?

- Károly császár őfelségével - felelt a bolond szárazon.

- Vigyázz a nyelvedre, hé! - dörrent rá a király.

- No igen, nem tudok nagyobb bolondot elképzelni, mint aki helyébe jön a legnagyobb ellenségének, és muzsikaszó mellett táncol bele a fogságba.

- Ejnye, te cudar! - hördült fel Ferenc. - Hát csak nem gondolod, hogy a francia király fogságba veti a vendégét?

- Bocsánat, sire - bókolt mélyen Karafula -, már ki is töröltem a császár nevét, és helyébe az önét írtam be, mert ön valóban sokkal nagyobb bolond.

Valami igazsága lehetett is neki, mert V. Károlyon nem fogott a lovagiasság, s a páviai csata után egy esztendeig fogságban tartotta Ferencet.

Természetes, hogy Karafulának sok volt az ellensége az udvarnál, de nem az aprószentek, hanem a főméltóságok között.

Egyszer, ahogy Bourbon herceg, a gőgös connétable, a Louvre épülését nézegette, Karafula odaállt a jobb oldalára, és magyarázta neki, hogy a király mégiscsak figyelmes férj, akárki mit mond. Lám, most is a rossz lábú királynét helyezte el a földszinten, s a szeretői lakosztályait rendezteti be az emeleten.

- Menj innét - fordított neki hátat a nagyúr -, nem szívelek bolondot a jobb oldalamon.

- De én igen - ugrott át Karafula a herceg bal oldalára, hogy most már az essen az ő jobbja felől.

Annál jobban szerették a bolondot az udvar kezei-lábai, a kukták, a kertészlegények, az udvarseprők, a teddide-szaladjoda cselédek. Ha egyebet nem is, legalább jó szót mindig adott nekik, s ügyes-bajos dolgaikban a király előtt se sajnálta értük a jó szót.

Akkor is hozzáfordultak, mikor Ferenc elrendelte az első létszámcsökkentést, amit ismer a történelem. Tömérdek pénzbe került a szüntelen építkezés, még többe az örökös háborúskodás, legtöbbe Étampes hercegnő meg De Foix Franciska, meg a szép Feronières meg a még szebb Bourdaisière asszony. Csak a történelmileg nyilvántartott neveket említem, a mindenféle anonimáról nem beszélek, mert a nagy számokba én mindig bele szoktam zavarodni. Egyszóval a király belátta, hogy a csődtől csak a legnagyobb takarékosság mentheti meg. Ha már akkor divatban lett volna a fogpiszkáló, akkor bizonyosan azt törli a költségvetésből, így azonban csak a létszámot csökkentette. Természetesen nem a szépasszonyoknak mondott fel, se a sok csatát vesztett öreg tábornokoknak, se az aranyba-ezüstbe öltöztetett lovászmestereknek, asztalnokoknak, pohárnokoknak és egyéb udvari légyfogóknak - hanem csupa kis csiribiri ember került a Duprat kancellár B-listájára.

Kapkodtak a szegény proskribáltak fűhöz-fához, de csak a bolond szíve esett meg rajtuk.

Mivel éjjel-nappal szabad bejárása volt a királyhoz, egyszer korán reggel állított be a hálószobájába, nagy dérrel-durral, hat szobán keresztül fellökdösve a székeket.

- Hát tebeléd mi az ördög bújt? - nézett ki a király dühösen az ágy bíbor superlátjai közül.

- Hja, sire, nagy méreg ám az, mikor az ember haragszik - fújtatott mérgesen Karafula, belevágva magát egy bársonyhasú székbe.

- Hát aztán mért haragszol mester? - kérdezte Ferenc ásítozva.

- Képzelje, sire, Gudula, az öreg cselédem nagytakarítást rendezett.

- Az bizony elég nagy méreg.

- Ez még semmi, sire, hallgassa csak tovább. Nekiállt a vén szamár a lépcsőt súrolni, de úgy, hogy először a legalsót mosta fel, úgy haladt fölfelé, s mire fölért a legfelsőre, úgy végigcsurgatta dézsalével a tisztára mosott alsókat is, hogy most még rondábbak, mint azelőtt voltak. Hát hogy mer az nagytakarításba fogni, aki még annyit se tud, hogy a *nagytakarítást felülről kell kezdeni?* Nincs igazam, uram?

De e mellé a kérdés mellé már olyant kacsintott Karafula, hogy a királynak is el kellett magát nevetnie.

- Nagy bolond vagy te, Karafula, de megmentetted a barátaidat.

A csiribiri emberek helyett Étampes hercegnőt bocsátotta el a király az udvari szolgálatból. Igaz, hogy már akkor ötvenedik esztendejébe fordult a szépasszony.

Az Ochsen-menüett

Mikor az Ungargasse-i házból az első tepsicsörömpölés kihallatszott az utcára, hamar híre szaladt a szomszédok közt, hogy az öreg Keller borbély hazajáró lelke verdesi a földhöz a gazdátlan maradt borbélytányérokat. Nem ijedtség volt ez, hanem öröm. Mária Terézia idején a bécsi külvárosokban csak úgy hemzsegtek a hazajáró lelkek, s nem is számított rendes utcának, amelyiknek kísértete nem volt.

- Hála annak a nagyon jó Istennek - vetettek keresztet az öregasszonyok -, most már nem kell kísértetért a másik utcába menni. Ijesztgetjük a gyerekeket a magunkéval.

Akadt ugyan olyan jótét lélek is, akinek az jutott eszébe, hogy van a néhai borbélynak egy apáca lánya, ha annak szólnának, az ő közbenjárására mindjárt megnyugodna a tepsicsörgető lélek, de ezt a jámbort letorkolta a többi vénasszony. Hiszen az öreg Hans borbély nagyon jóra való ember volt, s nem muszájból jár haza, hanem a maga jószántából. Abból is látnivaló ez, hogy nem éjszakának idején mulatja magát, hanem mindig olyankor, mikor delet harangoznak.

Később azonban bizonyos kétségek támadtak a kísértő borbély rendessége felől. Volt úgy, hogy az időbeosztást is elvétette, s kiderült róla az is, hogy nem ragaszkodik a borbélytányérokhoz, hanem a levesestálat is földhöz vágja, s olyankor határozottan visító hangokat hallat, amelyek inkább eszeveszett némberre vallanak, mint becsületes, megállapodott férfikísértetre. A legkülönösebb pedig az volt, hogy a kísértet csak olyankor csinálta a zenebonát, mikor a Haydn muzsikusék szállták meg az öreg házat. Akármilyen rosszul esett az Ungargasse-i öregasszonyoknak, bele kellett törődniök, hogy az ő kísértetük nem a túlvilágról jár haza, csak a túlsó országból, a Lajtán túlról. Nem a derék halott borbély, hanem az öregebb lánya, akinek az ura beszegődött udvari muzsikusnak az Esterházy hercegekhez. Anna Mária Aloysia Apollonia asszony. Akit négy szent pártfogásába ajánlottak, mikor megkeresztelték, mégis olyan menyecske lett belőle, hogy az ördögök eresztették ki a pokolból kezességre.

Haydn már akkor - túl az ötvenen - olyan ember volt, akire udvari hintóból kiköszöntek, de azért az Ungargasse nevezetessége mégse ő volt, hanem Anna Mária, szintén túl az ötvenen, sőt az urán is túl négy esztendővel. Soha annyit az utcabeli öregasszonyok nem szaladoztak a kútra, mint ha a muzsikusék otthon vakációztak.

Nem a muzsikus világoskék frakkját, ezüstsujtásos nadrágját csodálták meg - a karmesternek szerződés írta elő az Esterházy hercegek libériájának viselését -, se nagyparókás fejét, amin csakugyan nem sok látnivaló volt. Hanem amint Anna Mária minden reggel más selyemben suhogott el a misére, és minden délután másképp fodorított hajjal pipeskedett el a vecsernyére, azt már érdemes volt megnézni. Az igazi gyönyörűség azonban az volt, amikor megszólalt a házban a spinét, s az angyalok muzsikájába belerikácsolt az asszony hangja. A spinét hamar elhallgatott, de az asszony nem.

- Anna Mária - mondta a férj csendesen -, hát muszáj nekünk mindig utcahírével lennünk? Húsz év óta mindig csődület van a kapunkban, ha te elkezdesz társalogni velem.

A rikácsolás erre süvöltözésbe ment át, amit gyakran csörömpölés is követett. A hangok zűrzavarából csak egy szó szokott értelmesen kiérni az utcára, de az sokszor:

- Pénzt!

Haydn, a szerény és igénytelen nyárspolgár zseni, akkor már rég elszabadult a máról holnapra élés úszó szigetéről. Gazdájától, a hercegtől hatszáz forint salláriumot kapott évente a természetbeni járandóságokon felül, s a lipcsei nagy cég, a Breitkopf és Härtel a korhoz képest

emberségesen honorálta zeneműveit. Anna Mária ujjai közül azonban olvadt hó módjára csörgött el a pénz. Elcifrálkodott, elbegyeskedett és eldínomdánomozott mindent. A nagy lakomákon, amelyeket leginkább egyházi renden levő barátainak rendezett, a mester nem szokott részt venni. Ő csak egy-két pohár borra láthatta vendégül muzsikus barátait, arra is csak olyankor, ha Anna Mária látogatóban járt valahol, vagy olyan ritka hangulatba jött, hogy elnézte házuknál a „naplopó népséget" - közéjük számítván az urát is.

- Az a szerencsém, hogy Anna Máriában semmi gőg sincs - kérkedett ilyenkor keserű mosolygással a férj. - Látjátok, néha még nekem is megbocsátja, hogy nem fodrász vagyok vagy suszter.

De gyakran megesett, hogy a barátok már a kapuból visszafordultak. Olyankor mindig, ha nagyon kihallatszott Anna Mária szava az utcára.

Egyszer Mozart rántotta vissza a küszöbről Dittersdorfot, az aranysarkantyús zeneszerzőt. (Az is magyar kenyeret evett akkoriban, Patachich nagyváradi püspök karnagya volt.)

- Rosszkor jöttünk. Kiszabadultak a pokol minden fúriái.

- Micsoda harmóniátlan hangok! - kapott a füléhez a karnagy. - És ezek közt kell élni Haydnnak!

- Ki tudja? - vont vállat Mozart. - Talán éppen ezért lett ő a harmóniák fejedelme. Az egek legmagasabb régióiba menekült a pokol elől.

- Mindig így éltek?

- Az esküvőjük óta.

- Nem szerelmi házasság volt?

- Nem. A másikat szerette. Aki apáca lett.

- Mért vette el, ha nem szerette?

- Az öreg borbély kedvéért, akit szeretett. Barátságból. Jóságból. Becsületből. Ostobaságból. Mit lehet az ilyent tudni?

Mozart nagyot sóhajtott. Ő is Weber Aloysiát szerette, és Weber Konstanzét vette el.

Lehajtott fejjel ballagtak a napszállatban. A karnagy újra kezdte:

- Két gályarab egy bilincsen. Mért nem válnak el? Mi köti a királyt a cselédhez?

Wolfgang Amadeus legyintett.

- Jóság. Becsület. Eskü. Ostobaság. Mit lehet az ilyent tudni?

...Az Ungargasse-i házban pedig kicsordult a keserű pohár. Haydn egy új szimfóniája kéziratát kereste.

- Itthagytam délben a spinéten. Te tetted el, Anna Mária?

Anna Mária vuklijait sütögette a tükör előtt. Ez fontos és nehéz munka. Alkotó művészet. Az alkotó művészek haragszanak, ha zavarják őket. Anna Mária csak a harmadik kérdésre szólalt meg.

- Elég nekem a magam gondja. Ezután már a te firkáidat is én tartsam számon?

A harmóniák fejedelme összeharapta a száját, és kihúzta helyéből a spinétet. De a kézirat nem csúszott mögé. Az asztalfiókban sem találta, a szekrények tetején se.

- Mit forgatod fel az egész házat? Igazán nem érdemled meg, hogy takarítson rád az ember - hördült fel Anna Mária, és mérgesen odébb rúgta azt a papírdarabot, amit félig megégve hullajtott ki a sütővas.

Haydn odaugrott és fölkapta a papírt. Nem káromkodta el magát, életében soha nem bántotta az Istent, csak kacagott úgy, hogy az asszony megdöbbenve nézett rá.

- Hát te minek örülsz?

- Annak, hogy végre megbecsülsz.

- Félrebeszélsz?

- Dehogy. Idenézz! Ezelőtt csak tortapapírnak, pástétompapírnak használtad a kéziratait, de most már hajsütögetésre szeded el.

Anna Mária megrázta a fejét. Annyira nem értette a dolgot, hogy még csak föl se háborodott. Szokatlan csendesen mondta:

- Most már még ebbe is belekötsz? Meg kellene köszönnöd, hogy nem a tiszta papírt fogyasztom, hanem azt, amit te összefirkáltál. És még te mondasz engem tékozlónak?

Most az egyszer Haydn volt az, aki csörömpölt és tombolt. Földhöz vágta a hajsütővasat, és nem törődött vele, hogy most az ő hangját hallják meg az öregasszonyok.

- Hogy a szász király aranymedaillonját eladtad az ötvösnek, elnéztem. Hogy a porosz király gyémántgyűrűjét elpuccoskodtad, lenyeltem. Hogy minden kimegy a kéményen, amit összeverejtékezek, abba már beletörődtem. De hogy a lelkemet megöld, azt nem tűröm el, te, te...

Az ablak pelargóniumai előtt Anna Mária két barátnője tipegett el, s már kopogtattak is az ajtón. Haydn áttámolygott a másik szobába, s kigyulladt homlokát rányomta az ablaküvegre. Lefogta a szemét, mégis maga előtt látta az élet egész nyomorúságát. Romokat maga mögött, és romokat maga előtt. A Krisztust és a Szűz Anyát, akikhez minden reggel imádkozott, és akik cserébe neki adták töviskoronájukat és hét tőrüket.

Sokáig állt ott, és észre se vette, hogy a ház elcsöndesedett. Arra riadt fel, hogy valaki veregeti a vállát, és mormog valamit. Egy rendesen öltözött, deresedő polgárember állt előtte.

- Kicsoda ön?

- Mondtam már, kérem. Mészárosmester vagyok.

- Mit akar?

- Nagy kérésem van nekem, kéremalássan. Nincs a világon több olyan muzsikus, mint az úr, de olyan tisztelője sincs a világon az úrnak, mint én vagyok.

Haydn elmosolyodott. Van olyan perc, mikor a mészárosmesterek hódolata többet jelent, mint a királyoké.

- Mivel szolgálhatok?

- Mához egy hónapra lesz a lányom esküvője. Az a kérésem, hogy tessék arra valami muzsikát komponálni. Arra az én lányom olyan büszke lesz, hogy nem cserélne a császárnővel. Meg azt is tudom, hogy az úr kedvéért az Isten is megáldja a lányom házasságát.

Haydn szívében már zengett is a nászmuzsika. Megölelgette a mészárosmestert.

- Holnap ilyenkorra eljöhet érte, barátom.

Másnap este meg is kapta a mészáros a legszebb nászajándékot, amit valaha mészároscsalád látott.

- Egy menüettet csináltam, barátom, csak címet nem tudtam neki adni, pedig ez azzal egész. De lakodalomig majd csak kerül az is.

Egy hét múlva kinéz Haydn az ablakon, mert mintha valami cincogást hallana az udvaron. Hegedűs, klarinétos emberek nyüzsögnek, rendezkednek odakint. Mire kinyitja az ablakot, már munkában is van a banda: játsszák az ő ajándékminétjét, s befejezik nagy éljen-kurjongatással.

Behívni nem merte a jó embereket, hanem ő sompolygott ki közéjük egy üveg borral. Megújul az éljenzés, s előlép a mészárosmester.

- Uram, én hallottam arról, hogy császárok, királyok mivel szokták megbecsülni az urat, ki-ki a maga tehetsége szerint. Tessék éntőlem is elfogadni, ami tőlem telik.

Három tenyércsattanásra kinyílt a kapu, s a vőlegény meg a menyasszony bevezetett rajta egy megaranyozott szarvú, fölpántlikázott göbölymarhát.

- A legszebb jószágom, uram, tiszteljen meg vele, hogy elfogadja.

- Hát hogyne fogadnám el, jó ember - nyújtott kezet a hangokban dolgozó mester a vérben dolgozó mesternek, és fölcsillant a szemében a jókedv. Arra gondolt, hogy ha ezt Anna Mária meglátja, még az is kénytelen lesz beismerni, hogy néha zeneszerző feleségének is érdemes lenni.

- Anna Mária, Anna Mária! - kiáltott be a házba.

- Itt vagyok! - harsogott vissza a zeneköltő hitvese, de olyan hangon, amelyből ki lehetett érezni, hogy ott is akar maradni.

- Nézd, Anna Mária, mit kaptunk! - ment helyébe a mester. - Legalább az ablakból tekintsd meg ezt a gyönyörű jószágot!

Anna Mária kikukucskált az ablakon, és elpittyesztette a száját.

- Soványnak elég sovány, nyilván tehozzád mérték az ökröt.

A harmóniák fejedelme a homlokára ütött.

- Megvan, megvan!

- Mi van meg? - nézett rá Anna Mária.

- A cím, a menüett címe.

Azzal előkereste a kottát, és fölé jegyezte apró betűivel: Ochsen-menüett.

És úgy mosolygott hozzá, hogy a könny is kiesett a szeméből.

Sose volt jó az a nagy sietség

Jean Bouret fiatal szatócs volt valami béarni faluban, mérte a pántlikát az asszonyoknak és a pálinkát a férfiaknak, imádta az Istent, és tisztelte a királyt, ami elég ritka dolog volt ebben az időben Franciaországban. Mert XV. Lajos volt akkor a király, akit nehéz volt tisztelni, és nem volt könnyű imádni az Istent, akinek kegyelme a rothadtságnak ilyen tömegével töltötte be Szent Lajos királyi székét.

A szatócs azonban jámbor szívű ember volt, született megelégedő, aki a pántlikának mindig csak a színét dicsérgette, és az életnek se tapogatta soha a fonákját.

- Minden úgy van jól, ahogy van - csitítgatta mosolyogva a meg-megvaduló parasztokat -, a fő az, hogy kövér legyen az asszony, mert akkor győzi szoptatni a gyereket, és nem kell bele annyi kenyeret tömködni.

Olyan jó ember volt a szatócs, hogy menedéket adott még az adószedőnek is, mikor a parasztok azzal az istentelen szándékkal kergették végig a falun, hogy belefojtják az Adourba.

- Isten óvja a királyt! - nyitott neki ajtót Jean Bouret, akinek alázatos szíve a végrehajtóban is tisztelte az Isten kegyelméből való hatalom kisugárzását. S úgy vettette meg az elcsigázott embernek a saját ágyát a feleségével, mintha maga a király tévedt volna be hozzájuk, s fele annyi vizet öntött a pohár tejébe, mint a magáéba.

A végrehajtó hálás ember volt, s mikor másnap éjszaka elhagyta a falut, hogy dragonyosokat kérjen Toulouse-ból, egy levelet adott a szatócsnak.

- Eredj be ezzel Lyonba, jó ember, hogyha ráérsz, és vidd el arra a címre, amit ráírtam. Ott megkeresed az én nagybátyámat, aki selyemtakács, és a hozzám való emberségedért megtömi a zsákod selyemnyesedékkel, amivel te itt nagy vásárt csinálhatsz. Én pedig megígérem neked, hogy majd csak akkor hozom ide a dragonyosokat, mikor te már eladtad a portékádat. Mert ha én kaszáltatok előbb, mint te, akkor neked itt egy szál széna se marad.

A szatócs még azon a hajnalon föltarisznyázta magát a lyoni útra, hiába akaszkodott a nyakába a felesége, hogy legalább egy hetet várjon még, mert ő úgy érzi, hogy akkor már mint apa indulhat útnak.

- Nem úgy lesz ez - nevetett boldogan Jean Bouret -, akkor kell belemarkolni a szerencse kötőjébe, mikor elénk tartja. Én majd csak a keresztelőre érek haza, de akkorra olyan selyempólyát hozok a fiadnak, amilyenben a bayonne-i Szent Szűz tartja az övét.

Azzal megcsókolta az asszonyt, igaz béarni módjára keresztet vetett neki a homlokára, a két szemére és a megáldott ölére, aztán fölült az öszvérére, és nekivágott a nagy útnak. A bayonne-i Madonna megőrizte minden bajtól, tizednapra szerencsésen megérkezett Lyonba, de mivel már rásötétedett, nem indult el az idegen városba a selyemtakácsot megkeresni, hanem megszállt egy városszéli fogadóban, ahol olcsón mérték a kosztot és a kvártélyt. Itt megette a kásalevesét, megitta az almaborát, aztán fölment a szobájába, hogy eltegye magát másnapra. Ahogy vetkőzni kezd, hallja, hogy nyílik és csapódik a mellette levő szoba ajtaja, aztán beszélgetés szűrődik át a vékony falon. Jean Bouret, mint afféle szatócs, kíváncsi természetű ember volt, egy-egy elejtett szóból a király nevét is kivette, azért odanyomta a fülét a vékony falra.

- Vállalta Damiens? - hallott egy kérdő hangot.

- Rá esett a sors - felelte egy másik hang. - Vagy ő öl, vagy őt ölik. Franciaországot meg kell menteni.

A szatócsnak a torkába szaladt a szíve. Szeretett volna cselekedni, de még jobban hozzátapadt a falhoz.

- Tőrrel?

- Az a legbiztosabb.

- Hol?

- Ahol éri. A ringyóinál legkönnyebb megtalálni.

Jean Bouret elnyújtott ásítást hallott, székek tologatását, ágyrecsegést, aztán csönd lett. Kitámolygott a havas udvarra, és elkezdett töprengeni. Biztos, hogy a királyt akarják megölni, mitévő legyen? Ha lármát üt, magát keveri bajba, és mégse menti meg őfelségét. Ha okosan végzi a dolgát, megszabadul a király, és őbelőle nagy embert csinál.

Az ivóban még világosságot látott, félrehívta a kocsmárost. Kiket szállásolt az övével szomszéd szobába? A fogadós vállat vont, tudja is ő. Jómódú emberek lehetnek, mert nagyon gorombák voltak, mikor megérkeztek. De mért kérdezi az úr?

A szatócs nagyon ravasz akart lenni. Azt mondta, úgy vette ki a beszélgetésükből, hogy a spanyol király kémei, jó lenne őket szemmel tartani. A fogadós fanyalogva vakarta a tarkóját. Mit ártsa ő magát a királyok dolgába? Azokból ő meg nem él, mert azok nem őnála vesznek kvártélyt.

- De azért csak őriztesse reggelig az ajtójukat - erősködött Jean Bouret -, vagy legalábbis addig, még én a rendőrinspektort előkerítem.

Reggelre a rendőrinspektor elő is került, de akkorára a két spanyol kémnek hűlt helye volt. A fogadós nagyot nézett, mikor számon kérték tőle a meglépett vendégeket. Mi köze neki hozzá, hogy hova lettek? Kifizették a számlájukat, és elmentek. Neki nem mondta senki, hogy kapaszkodjon a gallérjukba. Nem tudja, hogy ez az úr mit beszél, őt nem figyelmeztette semmire, alighanem álmodta az egészet az almabortól.

- Az bizony meglehet - nevetett a rendőrinspektor, és a szatócs is legjobbnak látta mentegetődzni, és bocsánatot kérni. Még örült, hogy ő nem keveredett gyanúba, és elhatározta, hogy fölmegy Párizsba, magának a királynak tesz jelentést. Öszvérháton való megtételre azonban rosszallotta az utat, azért eladta az öszvért, és jegyet váltott magának a postakocsira.

- Hiszen visszafelé úgyis a magam négylovas batárján teszem meg az utat. Ha ugyan visszaereszt a király, és nem Bouret asszonyt hozatja fel az udvarhoz - számolgatta magában a jövendőt.

Azonban gazda nélkül számított, azaz hogy a király nélkül. Éppen karácsony napján érkezett meg Párizsba, s rögtön tisztába jött vele, hogy ezen a napon ővele senki szóba nem áll. Másnap megtudta azt is, hogy magafajtájú embert hétköznap se eresztenek a király elé.

- De ha valami nagyon nagy dolgot akarnék tudomására adni? - kérdezte a svájci gárdistát, aki másnapos hangulatban leereszkedett hozzá.

A svájci elnevette magát, és elkezdte dúdolni a friss chansont, amelynek szerzőjét épp akkor kerestette madame du Barry a titkos políciával:

Diane, Bacchus et Cythère
De ta vie abrêgent le cours...

- A király életéről van szó - pirult el a szemérmes béarni.

- Az más, barátom - füttyentette el magát a zsoldos -, az Berryer úrra tartozik, ez a zug éppen oda visz az ő minisztériumába.

Berryer úr volt a rendőrminiszter, akit a király rendkívül nagyra becsült mint írót is. Tudniillik minden reggel ő foglalta írásba azokat a friss szerelmi pletykákat és kalandokat, amiket hajnalig összeszedett a rendőrség a főurakról és dámákról. A rapportot mindig együtt szervírozták a felségnek a csokoládéjával; volt úgy, hogy a csokoládéhoz hozzá se nyúlt, de a jelentéseket mindig élvezte.

A rendőrminiszterhez, aki éppen a rapporton dolgozott, nem volt könnyű bejutni, de a falusi embert földúlt ábrázata mégis besegítette a nagyúr elé.

- Mit akarsz? - förmedt rá mérgesen.

- Uram, meg akarják ölni a királyt - nyöszörögte a szatócs.

- Kicsoda? - mosolygott gúnyosan Berryer úr, aki nem volt ijedős ember, és különben is megszokta már a rémhíreket.

Ez a mosolygás egészen elvette az eszét a jó Bouretnek. Egyszerre kitörte a verejték, dörzsölgette a homlokát - hiába, nem tudja kimondani a gyilkos jelölt nevét.

- Dad... Did... nem, nem tudom most, pedig a nyelvemen forog a neve... Tőrrel öli meg! Eskü-szöm a bayonne-i szent szűzre! A lyoni fogadóban beszélték... A spanyol kémek... Igen, tudom már... Domi... mégse az volt... mindjárt csak...

A rendőrminiszternek megesett a szíve a dadogó emberen, barátságosan elküldte haza, hogy írja meg otthon, amit mondani akar, hátha úgy jobban szolgál az emlékezőtehetsége. Bouret szót is fogadott, elindult a szállására, mire hazaért, eszébe jutott neki a Damiens neve, mindjárt neki is veselkedett a jelentésnek, s írta reggelig, s nagyon szép volt tőle, hogy akkorára készen lett vele. Mert ő otthon csak krétával szokott írni, azzal is csak az ajtóra, oda is csak jeleket, amiket a francia akadémia bizonyosan druida-írásnak tartott volna. Mindegy az, majd elolvassa ezt ő maga a miniszternek.

Oda azonban nem eresztették többet, az írást elvette tőle valami scriba, be is vitte a miniszternek, de az csak azt üzente neki, hogy menjen dolgára, és ne ártsa magát a másába, hanem örüljön, még szépen van. Az se ért semmit, hogy félóra múlva megint ott volt, és követelte, rögtön vigyék a miniszter elé, mert neki nagyon nevezetes mondanivalója van, a *Három íjász*hoz címzett fogadóban, ahol ő lakik, most szállt meg egy papformájú ember, és ő hallotta, hogy azt Damiens úrnak szólították.

Erre azután nemcsak kinevették, hanem ki is dobták, és megmondták neki, hogy ha még egyszer odatolakszik, akkor úgy beeresztik, hogy ki se eresztik többet.

Jean Bouret egyszerre kijózanodott, meg is haragudott, meg is szégyellte magát, mi köze neki a más dolgához, Berryer úr vigyázzon a királyára, ahogy tud, ő bizony hazamegy Béarnba keresztelőre, mégpedig gyalog, mert most már se öszvére, se pénzecskéje, az eleségét is majd úgy kell összekoldulni az úton.

Még nem ért el másfélnapi járásföldre, mikor Robert François Damiens, a hányt-vetett életű lakatos Versaillesban beleszúrta a kését a trianoni kastélyból kilépett francia királyba.

- Hopp, itt nagy baj van - sápadt el Berryer úr, mikor a hírt megjelentették neki. Nem a felségre gondolt, hanem a béarni szatócsra. Hiszen ha annak eljár a szája, és eldicsekszik vele fűnek-fának, hogy megmondta ő ezt előre, akkor ő nem szerkeszt többet pikáns rapportokat a legkeresztényibb király őfelségének, hanem mehet pókokat szelídíteni a Bastille-ba.

Első dolga volt a szatócs írásos jelentését tűzbe vetni, a második, kiküldeni fogdmegeit, hogy eredjenek a nyomába a piros képű béarninek a lyoni úton, és nála nélkül vissza ne térjenek.

Harmadnapra lefogták Jean Bouret istenfélő és királytisztelő francia polgárt, vason cipelték vissza Párizsba, és anélkül hogy kihallgatták volna, bedugták a Bastille-ba, a nagy bűnösök cellasorába, és ottfelejtették harminckét esztendeig. A nagy forradalom szabadította ki 1789-ben mint magával tehetetlen, vak és süket aggastyánt. Malesherbes, aki memoárjaiban följegyezte az esetet, azt mondja, Jean Bouret volt az egyetlen ember a világon, aki a Bastille pusztulását megsiratta, és nyöszörögve kérdezte fűtől-fától, hogy hol lakjon ő ezután?

A stralsundi lámpák

A tizennyolcadik század végén a francia forradalom hullámai a csöndes Stralsundba is elértek, amely abban az időben svéd impérium alá tartozott. Az egykori hanzaváros már akkor régen eljátszotta történeti szerepét, egyéb hősökkel nem dicsekedhetett, csak akik a Nicolai-Kirchében, meg a St. Marienben márványból kifaragva álltak őrséget a saját hamvaik felett. Békés halászok, jámbor kalmárok, lomhán totyogó serfőzők lakták az ódon paloták városát, akik már abban se voltak egészen biztosak, hogy az a fene oroszlán, amely a híres Rathaus kapuja felett ágaskodott a város címerében, kardot tart-e a szájában vagy malátakeverő kanalat.

Nem is kell azt gondolni, hogy a stralsundi Burgerek Grève teret akartak volna csinálni az Alte Marktból, és a zsarnok vérével akarták volna csillapítani a szomjukat. A sört sokkal üdítőbb italnak tartották, s a svéd király igen messze lakott tőlük. Aki pedig mint helytartó a király képét viselte, a holsteini herceg, igen testes férfiú volt ugyan, de olyan kis madárfejet viselt a két válla közt, hogy azt nem lett volna passzió lenyiszálni.

Nem tűzvészre kívánkoztak a stralsundi jakobinusok, hanem világosságra. Elhatározták a városi tanácsban, hogy utcai lámpát állítanak fel a nagy piacon, a kannaöntők utcájában meg a Semlower-kapuban. Hadd legyen már egyszer Stralsundból is modern város.

A határozat a helytartóhoz került megerősítés végett, s most derült ki, hogy mennyi bölcsesség tartózkodik abban a kis aszalt madárfejben.

- Ohó - ütött az asztalra a nagyúr -, hiszen ez tiszta forradalom! Azt hiszik ezek a pugrisok, hogy én nem tudom, miben sántikálnak! Közvilágítás kellene nekik, hogy lámpaoszlopra köthessék a felsőbbséget! No, majd megmutatom én ennek a csőcseléknek, hogy itt nem lehet Párizst játszani.

Megüzente a tanácsuraknak, hogy az országfelforgató tervhez nem adja beleegyezését, mert abból mindenféle veszedelmek származnának. A lámpaoszlopok útjában állnának a közlekedésnek, kerülgetni kellene őket, a kocsisok dühbe jönnének, levernék az olajmécseseket, a tűz szétfolyna az utcán, s leéghetne az egész város, ki lesz akkor a felelős?

A tanácsurak megint összeültek, meghányták-vetették a dolgot, s találtak rá módot, hogy a krigli is megteljen, a habja se fusson ki. (A pomeránok így szövegezik a kecske és a káposzta problémáját.) Nem oszlopra fogják állítani a lámpákat, hanem a szemben levő házak közt kifüggesztett láncokról lógatják le. Így aztán tűztől se kell félni, mégis meglesz a világosság.

Most tudódott ki a helytartóról, hogy ha fejet szűken mértek is neki, nyak dolgában annál inkább ki van ruházkodva. Magához parancsolta Albert Dinninest, a stralsundi polgármestert, és megmondta neki, hogy ha a fejük tetejére állnak, akkor se lesz semmi az országháborító tervből. Ilyen nyugtalan időkben nem lehet a világossággal játszani.

- De hiszen eszünk ágában sincs nekünk ilyesmi - mentegette a polgármester a közakaratot. - Mi éppen csak látni akarunk olyankor is, mikor nem süt a hold.

- Szóval az Úristennel is ujjat húznátok? - nézett vasvilla-szemmel a nagyúr. - Beszélhettek, amit akartok, de engem nem tesztek lóvá!

- Semmi ilyen tiszteletlen szándékunk nekünk kegyelmességeddel szemben nincs - vetett fodrot a mosolygás a polgármester szája szögletében. - Nem avatkozunk mi az Úristen dolgába. Három lámpától még éppen elég sötétség marad a világon.

A nagyúr képét elöntötte a láng.

- Ismerlek benneteket, csupa rozikruciánusok és illuminátusok vagytok, azért emlegetitek mindig a világosságot. No megálljatok: ha csak az kell, majd adok én nektek világosságot, de fogadom, hogy megemlegetitek.

Másnap minden sarkon kidobolták a herceg úr őmagassága legkegyelmesebb közvilágítási rendeletét. Aki napszállat után kiteszi a lábát az utcára, mindenki tartozik magával lámpást vinni. Akit a darabontok lámpa nélkül érnek, azt mindjárt viszik az őrszobára, és öt botot mérnek rá, oda, ahol leggömbölyűbb.

Albert Dinnines összehívatta a kommunitást, és fölszólította a nép írástudóit és véneit, hogy mindenki adja bele az eszét a tanácskozásba. Természetesen volt egy-két malátakeverő patrícius, aki annak a véleményének adott kifejezést, hogy az lenne a legszebb kivilágítás, ha őkegyelmességét húznák fel a piactéren, már az mindegy, lámpaoszlopra-e vagy láncra, árnyalati különbségeken ne múljon a dolog. A polgármester megrázta az elnöki csengőt, és megállította a szónokot, aki különben a városka legtekintélyesebb halkereskedője volt.

- És uraságod hajlandó lesz ezen ünnepi alkalommal a kötelet húzni?

A haragos kalmár elfehéredett, és tátogott a szája, mint a horogra került halé.

- Isten őrizz, kitörne a nyavalya már a látásától is.

- No látjátok - mosolyodott el a polgármester -, akkor mit jár a szátok? Nem vagyunk mi kénesővel töltött franciák, hanem vagyunk pumpernickelen hízott, józan pomeránok. A stralsundi nemzet mindig híres volt a lojalitásáról, és most se fogja azt engedetlenséggel bemocskolni. Ami törvény, törvény, és annak eleget kell tenni. Mégpedig szó szerint. Aki a rendeletet nem teljesíti, arra helytartó urunk őkegyelmessége ötöt vágat, és ezellen nincs apelláta. De aki többet tesz a törvénynél, arra én tízet vágatok, és azellen se lesz apelláta. Megértettétek?

Megértette azt mindenki. Este egész Stralsund kint nyüzsgött a főtéren, mindenki ott lógázta a kezében a lámpást, de a lámpába senki se tett gyertyát. Hiába jártak körül a darabontok, mint az ordító oroszlán, nem nyelhettek el senkit, mert a törvénynek mindenki eleget tett.

Mit volt mit tenni, a helytartónak ki kellett doboltatni a pótrendeletet: a kormány mindenkinek kemény kötelességévé teszi, hogy a lámpába gyertyát is illesszen, mert különben felsőbb hatóságilag megtanítják rá, hány a nyolc.

A sörfőzők erre is azt mondták, jól van, s betették a kézilámpába a gyertyát, csak éppen nem gyújtották meg, mert azt már nem parancsolta senki.

A herceg olyan dührohamot kapott, hogy egy hétig rakni kellett rá a szelídítő piócát. Most már bánta egy kicsit, hogy belekeverte magát a pugrisok korpájába, de már nem lehetett visszafordulni. A tekintélyt meg kellett mentem mindenáron. Közhírré tétette, hogy nem elég lámpát hordani, nem elég abba gyertyát tenni, hanem azt meg is kell gyújtani. Aki szót nem fogad, azt nemcsak mogyorófahájjal kenik meg, hanem internálják is a Rügen-szigetre, ott aztán eheti a meszet, és ihatja rá a tengervizet.

A stralsundiak erre is rábólintottak mint született törvénytisztelők. Nemcsak föl nem horkantak a rendelet ellen, hanem még örültek is neki. Minél több próbáját adhatják annak, milyen hűséges és engedelmes alattvalók, annál jobb. Most már meggyújtották a lámpásban a gyertyát, de a lámpást betették a kerek malaclopó köpönyeg alá, s csak akkor vették elő, mikor a darabontok rájuk estek.

- Tessék, itt a lámpás, van benne gyertya is, meg is van gyújtva úgy, ahogy a törvény rendeli. Mivel azonban az nincs benne a törvényben, hogy a lámpát az orrunk előtt kell tartani, mink bent tartjuk a köpönyeg alatt, így legalább nem verjük ki vele egymás szemét.

Erre aztán már nem tudott a maga fejétől kádenciát a herceg. Rögtön futárt küldött a királyhoz Stockholmba, s feltárván neki a példátlan gonosztettet egész pokoli teljességében, megkérdezte tőle, mitévő legyen ezzel az elvetemedett várossal. Alighanem olyan választ várt rá, hogy Stralsund lerombolandó, a helye felszántandó és sóval behintendő.

III. Gusztáv azonban azok közé az uralkodók közé tartozott, akiknek világnézetét úgy nevezi a történelem, hogy felvilágosult abszolutizmus. (Olyan lett a vége is, a felvilágosult abszolút uralkodót néhány év múlva tőrrel szurkálták agyon nem kevésbé felvilágosult udvaroncai.) Nagyon jót mulatott a stralsundi obstrukción, és helytartójának a következő utasítást küldte:

- Legokosabb lesz, ha a malátakeverők olyan világosságot csinálnak maguknak, amilyent akarnak, hercegséged pedig úgy áll bosszút rajtuk, hogy otthagyja őket.

Holstein hercege erre csakugyan nem tehetett mást, mint hogy hazahurcolkodott, és képpel se fordult többet Stralsund felé. A malátafőzők pedig három lámpa képében bevezették a közvilágítást, és a nagy esemény emlékére Hackert mesterrel a tanácsterem mennyezetére freskót készíttettek, amely az ítélet napját ábrázolja. Rajta van a holsteini herceg is, természetesen az Atyaistentől bal kéz felől eső társaságban, s a feje olyan lámpának van megfestve, amelynek nincsen kanóca.

Egy cár, akit várnak

I. Miklós, a *vas-cár,* egyike volt a legboldogtalanabb embereknek. Egész életében fanatikusan kereste a női tisztaságot, de nem sok szerencsével. Mert ha szerencséje volt, akkor nem azt találta, amit keresett; ha meg rátalált, akkor nem volt szerencséje.

A rettegett zsarnok nem az az ember volt, akit magáért is meg lehetett volna szeretni, ő pedig olyan nőről álmodozott, aki nem keresi, hogy arkangyal-e vagy patkoló-kovács, csak a nyakába veti magát, hogy „te az enyém, én a tied, édes szívem, ásó, kapa válasszon el bennünket egymástól".

Ilyen nőt azonban egész birodalmában nem talált a vas-cár, pedig már kezdett rozsdásodni, és a homloka már fölmagasodott a feje tetejéig. Még a cári udvar hölgyei is kezdtek már beteget jelenteni, ha a cár nagyon rajtuk felejtette a szemét. Volt olyan hercegnő is, aki annak a napnak a reggelén szökött meg a kocsisával, amelyiknek az estéjére a cár ígérkezett be teára. Ilyenkor aztán nem tehetett egyebet a nagyúr, mint hogy példát statuált az erkölcsök védelmére. Vagyis Szibériába száműzte a férjet, „mert nem vigyázott jobban a feleségére".

Annál nagyobb volt aztán szegény boldogtalan vas-cárnak az öröme, mikor egy esti sétáján a Néva-parton meglátott egy fiatal lányt, akit félreismerhetetlenül az ártatlanság glóriája ragyogott körül. Termete, mint az őzé, mozgása, mint a széllengette liliomé, szemében a mennyország tiszta kékje, kis sapkája alól úgy aranylott ki a haja, mint a szentek koronája. Csak azért nem vállalták volna az orosz templomok oltárképnek, mert ott az a szentek törvénye, hogy csak a csúnyát eresztik maguk közé.

De látnivaló volt, hogy a kislány egyelőre nem is erre a pályára készül: kottacsomót szorongatott a hóna alatt. Ha csak úgy játékosan lóbálta volna a kezében, az annyit jelentett volna, hogy úri kisasszony, jön a zongoraóráról, s örül, hogy megszabadult a fehér és fekete fogú szörnyetegtől. De aki nagyon magához szorítja a kottákat, az bizonyosan abból él, hogy zongoraszelídítésre tanítja az úri kisasszonyokat. A cár nemcsak ezt állapította meg, hanem azt is, hogy végre megtalálta, amit egész életében keresett. Ez az az Istentől neki rendelt ártatlanság, akivel egyszer minden férfi találkozik. Az ilyesmit megérzi az eltikkadt szív, mint gímszarvas a patakot.

- Jó estét, kisasszony - lépett oda a cár a lányhoz, szemébe húzván a tiszti sapkát, és összébb fogván magán a kerek gallért. Csak úgy ösztönös óvatosságból, mert a Nevszki-proszpekt nyüzsgésében senki se vetett ügyet a szürke katonatisztre, s legkevésbé a kislány sejtette, hogy a világ legnagyobb ura szalutál neki. Egy csöppet elpirult, de az csak a meglepett gyereklány szemérme volt. Különben tökéletes elfogulatlansággal mosolygott a cárra, aki egész életében csak riadt vagy szemérmetlen asszonyi mosolyokkal találkozott.

A kislány nem volt se ijedt, se kacér. Végtelen szerényen, de minden zavar nélkül felelgetett a tisztnek. Zongoraóráról jön, az apja német ember, nyelvmester volt, míg meg nem süketült, s most a szegényfertályban, a Sorokhovain utcában laknak, és abból élnek nagyon szűkösen, amit ő keres. A cár megkérdezte, hogy nem kompromittáló-e rá, ha egy idegen férfi csatlakozik hozzá - a lány imádandó együgyűséggel azt felelte, hogy inkább az volna jó, ha egész hazáig kísérné a kardos ember, mert őfeléjük nagyon sok a hamis kutya. A cár vérszemet kapott, és a Sorokhovain utca legelhagyatottabb háza kapujában megkérdezte a lányt, hogy nem kísérhetné-e föl a lakásába. A kislány egy pillanatig gondolkozott, azután megrázta a fejét. Nem, ma nem lehet, mert az apja már lefeküdt, hanem, ha beéri a tiszt úr káposztalevessel meg rántott hallal, akkor holnap ebben az órában szívesen látják vacsorára.

A cár hódolatteljesen kezet csókolt, és olyan boldogan vett búcsút a viszontlátásig, mint egy kadét, aki először találkozik a szerelemmel. Persze, egy cár sokkal hatásosabban ki tudja mutatni a hódolatát, mint egy kadét: másnap reggel pecérek jelentek meg a Sorokhovain utcában, mégpedig a pétervári rendőrfőnök vezetésével, és minden házból elhurcolták a kutyákat, senki se tudta, miért. Ugyan nem is kereste senki, mindenki örült, hogy nem az embereket hurcolták el, holott annyi erővel azt is megtehették volna.

Esti harangszókor pedig a vas-cár szikár alakja suhant végig a megkutyátlanított utcán, a kopott szürke uniformisban. A rongyos házat könnyen megtalálta, hanem a harmadik emeletre már nehezen botorkált fel a sötét lépcsőház nyikorgó grádicsain. Az emeleten zárva minden ajtó, világítatlan minden ablak - csak a káposztaleves szaga szolgált kalauzul a lángoló nagyúrnak.

A szag egy pléhvel beszegezett konyhaajtóig vezette, idegesen zörgette meg a kilincset.

- No, ki az? - morogta egy mérges hang, s öreg asszonyarc kukkantott ki az ajtórésen. - Mit akarsz, batyuska?

- Itthon-e a tanár úr, matuska?

- Nincs, batyuska, eredj dolgodra - kaffogott az öreg szüle, és becsapta az ajtót.

A cár újra megverte a kilincset.

- Hát a kisasszony?

- Még most se mentél el, batyuska? - horkantott ki a házőrző. - Nem, a kisasszony sincs itthon. Senki sincs itthon. Én se vagyok itthon. Mondtam már, hogy eredj a pokolba.

A cár meghökkent. Ő ugyan mindenkihez goromba volt a világon, de ővele még senki sem gorombáskodott az életben. Egy darabig zavartan topogott a becsapott ajtó előtt, de aztán harmadszor is csak bekopogtatott. Most azonban, ahogy nyílt az ajtó, mindjárt betolta rajta a vállát. A szüle azonban nagyot lökött rajta, ő is a vállával. A kezének nem vehette hasznát, mert abban egy megirdalt harcsaderekat szorongatott.

- Kívül tágas, batyuska. Mondtam már, hogy nincs itt semmi kereseted.

- Dehogyis nincs, matuska - furakodott tovább a cár -, hiszen engem várnak itt, te is nekem sütöd a harcsát.

- No, ezt eltaláltad, te szotyák! - kacagta el magát az öregasszony. - Ha te azt meghallod, hogy kit várunk mink, mindjárt belebújsz az egérlyukba.

- Kit vártok, matuskám, galambom? - évődött a cár. - Csak nem a cárevicset várjátok káposztalevessel?

- Nem ám, batyuska, hanem az atyuskát, magát a cárt.

- A cárt? - verte ki a verejték a cár homlokát.

- Azt bizony - magyarázta a vén cseléd fülig vigyorodó szájjal. - Úgy beleszeretett a kisasszonykámba az este az utcán, hogy még kezet is csókolt neki, és azzal táncolt be a lelkecském az ajtón, hogy no dadus, mit szólsz hozzá, cárné lesz belőlem?

- Így mondta? - kérdezte gúnyosan a cár.

- Igenis így, batyuska - tette csípőre a kezét az asszony, büszkeségében azzal se törődve, hogy mind összevérezi magát a hallal. - Tetszik, nem tetszik, mit szólsz hozzá?

- Azt szólom, hogy nem lesz cárné a kisasszonyodból, hanem megmarad annak, ami: ostoba libának. Én üzenem neki, a cár.

Másnap szigorú cári ukáz minden idegen zongoramestert kitiltott Pétervárról. Az orthodox történetírás föl is jegyezte a vas-cárról, hogy ezzel a rendelettel is a puritán orosz szellem védelmét célozta. Hogy mi rejlett a puritán orosz szellem mögött, az csak húsz évvel ezelőtt tudódott ki, amikor a cári levéltárból Szokolov hercegnő egykorú emlékiratai napvilágra kerültek.

A halhatatlanság kutyája

Alfred de Musset-ről, a született halhatatlanságról, csak az okleveles irodalomszakosok tudják, hogy volt neki hivatalos halhatatlansága is. A francia akadémiától kapta, írást is adtak neki róla.

Csakhogy nehezen ment a dolog. A hivatalos halhatatlanság sehogy se akarta magáénak vállalni szegény Alfrédot.

- Érje be a maga halhatatlanságával - acsarogták el a kapuból az Olimpus portásai. - Aki nem tiszteli a tekintélyeket, az ne kívánkozzék közéjük.

Egy darabig csakugyan el is volt a költő a halhatatlanság nélkül, s egészen jól beérte a halandó élet örömeivel. Csak amikor ezek rendre elhagyogatták, akkor áhított rá Alfred Musset az akadémiai frakkra. És ekkor derült ki, hogy nem is olyan szőrös szívű emberek azok az akadémikusok, aminőknek az újságírók híresztelik őket. Mikor a Musset orvosaitól garanciát kaptak rá, hogy a költő már félig az ördög zsákjában van, s az egy-két esztendő alatt menthetetlenül elviszi, egyszerre azt mondták, hogy üsse part, annyi időt ki lehet bírni még ővele is, hát tessék helyet foglalni a zöld-frakkosok közt.

Azaz, hogy volt néhány nyakas halhatatlan, aki még a haldokló költőnek se tudta megbocsátani a tehetségét. Különösen De Saint-Aulaire úr fújta ellene a követ pár öreg kollégájával. Ma már nemigen lehet tudni a jó úrról, hogy az okszerű birkatenyésztés irodalmát művelte-e, vagy a birtokán lelt druida légyfogók kultúrtörténeti fontosságára mutatott rá, de az bizonyos, hogy a maga idejében sokkal nagyobb tekintély volt, mint a *Les nuits* züllött költője.

- Minden tőle függ - mondták Musset-nek a barátai, s rávették, hogy tegye meg a grófnál azt a tisztelgő látogatást, amit nem kerülhet el senki, aki életében meg akarja élni a halhatatlanságát.

A gróf Párizs környékén nyaralt falusi birtokán, s Alfréd, aki vagyona roncsait gálaruhába ölte, gyalogszerrel tette meg az utat. Egy kicsit ki is melegedett, mire elérte a tetthelyet, de a kastély kapujában mégis hideg verejték verte ki. Egy piszkos, gubancos eb állta útját mérges mormogással a küszöbön. Régen hálhatott vetett ágyban, ahogy a subáján látszott, és valahol favéget kóstoltathattak vele, mert húzta az egyik hátulsó lábát.

- Ronda dög - gondolta a költő, és nagy hajlandóságot érzett rá, hogy oldalba rúgja az ebet. Azonban mint óvatos városi ember, jobbnak látta ki nem mutatni őszinte érzelmeit, inkább nagyon barátságosan pisszentett az útónállónak.

- Ez derék ember lehet - gondolta a négylábú szőrgombolyag, és nemcsak utat engedett a költőnek, hanem utána is iramodott.

- Vesztél volna meg a gazdáddal együtt! - forgott hátra idegesen a költő, és a lírikusok kétszínűségével gügyögött a kellemetlen díszkíséretnek mindenféle szép trópusokat, hogy megnyerje baráti indulatát.

- Ez már igen - vette készpénznek a kutya a hízelgést, és a világért el nem maradt volna a költőtől. Farkcsóválva kísérte végig a szilfasoron, utánaloholt a gömbölyűre nyírt puszpángok között, és felkocogott vele a márványlépcsőn.

- Úgy látszik, a házhoz tartozol - nyugodott meg a költő, és hízelegve veregette meg a kutya kócos fejét. Mint finom lélek mindent utált ugyan, ami nem szép, de mint vicomte-nak tele volt a szíve megértéssel az arisztokrácia iránt.

- Úgy látszik, nagyon jó társaságba kerültem - nyalta végig a kutya a költő kezét, és ahogy nyílt az ajtó, elsőnek osont be rajta.

Az ajtót maga De Saint-Aulaire úr nyitotta ki, aki rózsát szedni indult a parkba. A grófot nem érte váratlanul a látogatás, ellenben a költő kutyája igen meglepte. El is határozta magában, hogy inkább a nyaktiló alá hajtja a fejét, mint hogy a halhatatlansághoz segítsen olyan embert, akinek ilyen kutyája van. Azonban sokkal finomabb úr volt, semhogy kimutatta volna, amit gondolt. Mosolygó udvariassággal tessékelte be a vendéget a szobába.

- Parancsoljon - mutatott rá a címeres zsöllyére.

A kutya fürgébb volt, mint a költő, fölugrott a székre, és sáros testét végignyújtotta a bársonyon. Alfréd zavartan mosolygott, mert nem tudta, hogy mit kell csinálni a vendégnek, ha helyét a ház kedvence foglalja el.

- Nem tesz semmit - segítette ki zavarából a gróf, és őszinte undorral megvakarva a kutya hasát, másik széket ajánlott fel a vendégnek.

- Úgy látom, gróf úr szereti az állatokat - kezdte a társalgást Alfréd, mire De Saint-Aulaire úr kényszeredett mosollyal jelentette ki, hogy különösen a kutyákban leli nagy örömét. Alfréd erre Lukréciusból idézett valamit, amivel egyrészt mint a kutyák barátjának akart kedveset mondani a grófnak, másrészt be akarta bizonyítani, hogy ő dekadens költő létére se ellensége a régi klasszikusoknak. A gróf udvariasan elismerte, hogy nagy kincs a hű kutya, és hogy kedvében járjon a költőnek, elmondta neki Aubry úr kutyájának esetét, aki Charlemagne idejében élt, és párviadalban mentette meg ura becsületét, amivel örök időkre méltóvá tette magát a francia olvasókönyv-írók hálájára.

- Auah! - ásított bele a kutya a diskurzusba, és hunyorgó szemmel biztosította a két urat arról, hogy ő is az Aubry-kutyák nemzetségéből való, s bármikor kész életét áldozni gazdája becsületéért. Közben azonban olyan mozdulatokat tett a fejével, amelyek akkor jellemzik a kutyákat, mikor álmukban légy után kapkodnak.

De Saint-Aulaire úr idegei nem bírták ezt a plebejus tempót.

- Talán sétálnánk egyet a parkban - indítványozta vendégének.

Most derült ki, hogy a kutya csak tettette az alvást. Rögtön oda sederedett a két úr közé, és mivel egyik se merte odébb rúgni a másik miatt, ellenállás nélkül átvette a kertben az impériumot. Összevissza ugrált, csaholt, kapart, hempergett a virágágyak közt, és megszaggatta a pávák farkát.

Ezt már Musset mégse állhatta meg szó nélkül.

- Talán ezt mégse kellene engedni - vélte bátortalanul.

- Szót sem érdemel, kérem, hadd töltse kedvét - legyintett bosszúsan a gróf.

A költő elpirult, mert rendreutasítást érzett ki a háziúr szavaiból. Csakugyan, mi köze is neki ahhoz, hogy a gróf bele van őrülve ebbe a förtelmes jószágba? A nyavalya nem egyforma. Elhatározta, hogy többé nem szól bele a ház belső ügyeibe, s ha véleményt nyilvánít a kutyáról, az csupa elragadtatás lesz.

Az eb pedig igyekezett rászolgálni az elragadtatásra. Fellökdöste a virágágyakat őrző törpéket, beható kutatásokat végzett a szemétgödörben, s végre az aranyhalak után való érdeklődésből belevetette magát a szökőkút medencéjébe. Ott jó darabig el is időzött, de végszóra jelentkezett.

Akkor, mikor a gróf azt mondta a költőnek:

- Örülnék, ha itt maradna ebédre, legalább a családom is megismerné.

A kutya megrázta magát, és telefröcskölte vízzel a gróf nadrágját. Mintha csak azt akarta volna mondani:

- Mehetünk. Én már megtisztálkodtam, s nincs az a grófi asztal, aminek díszére ne válnék.

Musset elhatározásához híven nyájasan veregette meg a kutya sovány nyakát:

- Velünk tartasz te is, barátom?

- Ó, hogyne! - mosolygott a gróf, mint aki vadalmába harapott. - Ha már egyszer úgy van szoktatva.

- Tiszta őrület - gondolta a költő, de azért alapjában örült neki, hogy a kutya ennyire ragaszkodott hozzá, s őmellé furakodva lép az ebédlőbe. Most már biztosra vette a gróf szavazatát.

De Saint-Aulaire úr hölgyei lekötelező nyájassággal fogadták a költőt és kutyáját. Gyöngéd tapintattal néztek össze, s a ház ura is rájuk hunyorított, hogy ha már egyszer a ház vendége a hóbortos poéta, tiszteljék négylábú bogarát.

Egy darabig nem is történt semmi baj. Diszkréten csörögtek kések, villák, macskatalpon járt a felszolgáló személyzet, halkan beszéltek a lóversenyekről, s a kutya is tisztességtudóan sündörgött az asztal körül, hol egyik, hol másik dámának a térdéhez fenvén a fejét. A dámák ugyan ilyenkor összerezzentek, de a gróf összevont szemöldöke nyugalmat parancsolt.

- Még egy kis türelem, és mindjárt kidobjuk őket!

A kutyai türelem azonban nem tartott annyi ideig, mint a grófi. Az eb először csak a lábait rakosgatta föl az asztalra, aztán a fejével is érdeklődött, a helyzet egyre tűrhetetlenebbé vált, és senki se tudta, mit kellene csinálni. Végre a kutya mutatta meg, hogy nemcsak bátorság van benne, hanem okosság is. A kínos helyzetnek azzal vetett véget, hogy elkapta a kappant az asztalról, és befeküdt vele a tálaló alá.

A grófot még ez az arcátlanság se hozta ki a sodrából. Finom mosollyal fordult a költőhöz:

- Az ön kutyájának jó ízlése van, uram.

- Az én kutyámnak? - ugrott fel Musset halálravált arccal. - Hát ön azt hiszi, hogy az ön kutyája az én kutyám? Ez az utálatos szörnyeteg?

- Hogyan? - állt föl a gróf is. - Hát nem az öné? Hiszen ön hozta. Mi nem tartunk kutyát.

- A kastély kapujában találkoztam vele - magyarázkodott a költő -, s nem mertem elkergetni, mert azt hittem, a gróf úr kutyája.

- Én pedig a költő kutyáját tiszteltem benne - kacagott De Saint-Aulaire úr, de most már szívéből. - S megvallhatom azt is, hogy ha a félreértés ki nem derül, sohase lett volna önből akadémiai tag. Így azonban tartozom önnek azzal az elégtétellel, hogy legodaadóbb hívéül ajánljam föl magamat. Hanem most már ki innen azzal az undok döggel!

A lakájok kinyitották az ajtót, és nekigyürkőztek a szörnyeteg kidobásának. Mivel azonban a grófoknál minden szertartásosan történik, míg a megfelelő botot keresték, a gubancos kalandor kisuttyant az ajtón, és eltűnt az élet vadonában a kappannal. El kell ismerni, hogy rászolgált, mert egy költőt hozzásegített a halhatatlansághoz, és két ember közt holtig való barátságot szerzett.

Jules Janin jegyezte fel ennek a történetnek a magját, mint adalékot az akadémiai halhatatlanság természetrajzához, s én érdemesnek tartottam utánamesélni. Sohase tudhatja az ember, ki veszi hasznát a történelem tanításának.

Vértanúhatnám Sámuel története

Vértanúhatnám Sámuel ötven évvel ezelőtt dúsgazdag gyapjúkereskedő volt Tennessee-ben. Ott, ahol most újra akarják kezdeni a daytoni majompört, amint olvasom, s éppen ez juttatja eszembe a vértanúhatnám polgár tanulságos történetét, amely annak idején éppen olyan mulatsága volt a világsajtónak, mint most a majompör.

Vértanúhatnám Sámuelt egész negyvenéves koráig Samuel Francis Trainnek hívták, s igen nagy tiszteletet szerzett ennek a névnek, úgy is mint gyapjúkereskedő, úgy is mint gentleman. Ő se bántott senkit, őt se bántotta senki, végezte a dolgát békességben, hétköznap olvasta a dollárjait, vasárnap pedig olvasta a bibliát, ahogy az egy tennessee-i polgárhoz illett akkoriban, és természetesen illik ma is.

Történt azonban, hogy S. F. Train városában egy istenfélő hajadon közzétette azokat a leveleket, amelyeket a nagyon tisztelendő Ezmegaz intézett hozzá, mint az *Igaz Tökéletességű Keresztyének Társaságá*nak elnöke. Mi volt a levelekben, mi se, azt tán ne keressük, de ami bennük volt, az alighanem meghaladta a hitvédelem szokott határait. A nagyon tisztelendő prédikátor ugyanis becsületsértésért pörölte be az istenfélő hajadont, az igaz tökéletességűek pedig azon a címen követelték a letartóztatását, hogy erkölcstelen iratokkal fertőzte meg a város társadalmát. És mivel Amerikában mindig vigyáztak az erkölcsökre, az államügyész csakugyan le is tartóztatta a jámbor hajadont, és a szabadlábra helyezés biztosítékát akkora összegben állapította meg, hogy azt csak milliomos tudta volna letenni.

S. F. Train ugyan többszörös milliomos volt, s ha ő csak egy közönséges lovagias gyapjú-kereskedő, még abban az órában kiszabadíthatja az üldözött ártatlanságot. S. F. Train azonban negyvenéves korára fölfedezte magában, hogy ő tulajdonképp az igazság lovagja, ennélfogva nem hitvány dollárokat mozgósított, hanem a szellem fegyvereit. Mint a biblia szorgalmas olvasója és alapos ismerője, nekiült az ótestamentumnak, kiszedegette belőle az öreg Juda és a menye történetét, a Lót családi históriáját, a szemérmes József esetét a nem szemérmes Koleikhábbal, az Ámonét Thámárral, a Dávidét a szunámi leányzóval, s nem feledkezvén meg a rágeszi nászéjszakáról sem, az Énekek énekéről sem, sőt a szókimondó kisebb-nagyobb prófétákat is idézvén, mindezeket kinyomatta egy épületes könyvecskében, meginterpellálván az előszóban az államügyész urat, hogy vajon erkölcsös históriáknak tartja-e ezeket? S ha nem, hát akkor kit fog értük zár alá tenni?

A kérdés első felét nyilván nem latolgatta az államügyész, hanem a másodikra habozás nélkül megfelelt: lecsukatta a derék gyapjúkereskedőt, aki válogatott kiadást rendezett a bibliából.

A vizsgálóbíró azonban, bizonyos Davis nevezetű mister, akiből később az Unió legfőbb törvényszéki bírája lett, okos ember volt. Előre látta, hogy ez a pör sok galibát csinál, ha egyszer elindítják, tehát idejekorán elejét állta. A vádat valami formai okból elutasította, és Samuel Francis Traint hazaküldte gyapjút mérni, a lelkére kötvén, hogy hagyjon fel a teológiai tanulmányokkal.

Igen ám, csakhogy az „igaz tökéletességű keresztyének” nem voltak hajlandók belenyugodni abba, hogy az istentől elrugaszkodott Train ilyen könnyűszerrel szabaduljon, annál kevésbé, mert az volt az első dolga a gyehennára valónak, hogy új kiadást rendezett a válogatott ótestamentumi fejezetekből, mivel az első kiadást azon frissiben szétkapkodták, lévén a tennessee-iek nagyon jámbor szívű puritánok.

Kapták magukat az igaz tökéletességűek, népgyűlést hívtak össze, aláírásokat gyűjtögettek, s most már bibliagyalázás címén követelték Mr. Train lefogását. A népharaggal nem lehet szembeszállni, különösen, mikor linccsel fenyegetőzik, s a gyapjúkereskedőt már csak azért is letartóztatták, hogy az igaz tökéletességűek meg ne mártogassák szurokba és meg ne hempergessék tollba. Sietni azonban nem akart a bíró az üggyel, gondolta, majd előveszi pár hónap múlva, mikor már elmúlik a mérge.

Csakhogy pár hónap múlva az volt a helyzet, hogy Tennessee-t a polgárháború szélére juttatták az öreg Judának meg a többi ótestamentumi hébereknek a kujonkodásai. Nemcsak az igaz tökéletességűek forrongtak, hanem a tökéletlen keresztyének is. Mit volt mit tenni, ki kellett tűzni a tárgyalást. A tárgyalás előtt való nap azonban a bíró magához hívatta az igaz tökéletességűeket.

- Hát mit csináljunk Mr. Trainnel?

- Akasztófát neki! - verték az asztalt a tökéletesek.

- Vigyázzunk csak - kopogott csöndet a bíró. - Ha elítélem a polgártársat, akkor elítélem a bibliát is! Ez pedig nagy örömére lesz az istenteleneknek.

- Ez bizony így igaz - juhádzottak meg az igaz tökéletességűek. - Akkor hát mégiscsak jobb lesz fölmenteni a birkanyírót!

- De akkor lesz csak igazán elítélve a biblia! - mutatott rá a következményekre a bíró. - Gondolják csak el, mi lesz abból, ha a független amerikai polgárok esküdtbírósága azt mondja egy orcátlan bibliagyalázóra, hogy derék ember az, nem tett semmi rosszat, csak népszerűsítette a bibliát. Ezért kellett volna ezt a pört idejében meggondolni!

Az igaz tökéletességűek erre nem tudtak mit mondani, csak megvakarták a bal kezükkel a jobb fülüket. Az pedig puritán nyelven is csak azt teszi, hogy szamárság biz ez, ki teszi ezt már most jóvá?

A bíró vállalta, hogy majd eligazít ő mindent. S másnap megkezdődvén a tárgyalás, föltette a vádlottnak az egyetlen kérdést, amihez az amerikai törvényszéknek joga van. (Akkor legalább így volt.)

- Bűnösnek érzi-e magát?

Mármost ha erre azt mondja Train, hogy „nem", akkor a bírónak joga van megfelelő indokolással, minden további tárgyalás nélkül szabadlábra helyezni a vádlottat.

Mr. Train meg is felelt a kérdésre szép nyugodtan.

- Igenis, bűnösnek érzem magamat, és várom az ítéletet, amelyik vagy engem marasztal el, vagy a bibliát.

A bibliás embert visszavezették a börtönbe, és ott hetekig puhították, hogy vallja magát ártatlannak. Nem ért semmit, nincs az a birka, amely úgy ragaszkodnék a gyapjához, mint Mr. Train ragaszkodott az ítélethez. Utoljára ravasz fondorlathoz folyamodtak az igaz tökéletességűek. Rábeszélték a makacs ember feleségét, hogy utazzék át Európába, a férjnek megengedték, hogy fölkísérhesse az asszonyt a hajóra, a hajóskapitánnyal pedig szót értettek, hogy azonnal indítsa meg a hajót, és szöktesse meg a rabot.

De S. F. Train már akkor Vértanúhatnám Sámuel volt. Elkísérte ugyan a feleségét, de csak a hajóhíd innenső végéig, ott megállt, és csak onnan lengette a sapkáját az induló hajó felé:

- Aztán majd írjál!

Erre újabb trükkel próbálkoztak a tökéletesek. (Már akkor esztendeig tartott a tennessee-i pör, közörömére az egész újságolvasó világnak.) Elhatározták, hogy Traint hivatalosan őrültnek nyilvánítják. Ehhez külön esküdtszéket kellett összehívni, amely tizenkilenc napig vizsgálta Train elmeállapotát néhány tucat szakértővel, a legszélesebb körű nyilvánosság előtt. Ilyen bohózatot még Amerikában is keveset láttak, s úgy látszott, hogy az esküdtek rokonszenve a tökéletesek szakértői felé fordul, elhiszik nekik, hogy Train bolond. Erre azonban annyira vérszemet kaptak a szakértők, hogy az egyik frenológ bonckéssel akart nekimenni a Train fejének, hogy pontosan körülhatárolja a koponyán az őrültség régióját. Ezen aztán feldühödött az esküdtszék, s egyhangú határozattal kimondta, hogy Mr. Train nem bolond, legalábbis van annyi esze, mint a szakértőknek.

- No, ha nem bolond, akkor semmi akadálya sincs a pör lefolytatásának - mondta a bíró, és kitűzte a főtárgyalás napját: a gyapjúkereskedőnek pedig, kívánságához képest, adatott egy bibliát, hogy abból fegyverezhesse fel magát a nagy napra.

A felkészülés azonban hiába esett. A bíró a főtárgyaláson kijelentette, hogy a biblia a pör anyagába bele nem vonható, mert itt nem a bibliáról, hanem a vádlott szemérmetlen könyvéről van szó.

Mr. Train védőügyvédei egyszerre észrevették a hurkot, amit a bíró védencük nyakába vetett. Siettek is segíteni rajta.

- Ha a Mr. Train könyve valóban szemérmetlen, annak csak az lehet a magyarázata, hogy felünk nem beszámítható.

- Tudják ezt bizonyítani? - kapott a szón a bíró.

Hát hogyne tudták volna! Egyszerűen hivatkoztak az igaz tökéletességű keresztyének szakértőire, akik a minap oly nagyszerűen bebizonyították Mr. Train elmeháborodottságát. Az, hogy az esküdtszék nem hitt nekik, nem tesz semmit, ők mérget vesznek rá, hogy a kiváló szakértőknek igazuk van, szegény Mr. Train csakugyan tökéletes bolond.

A bíró a vádat képviselő ügyész véleményét kérte, aki szédelegve fogadta ezt a váratlan fordulatot. A saját szakértőit nem hazudtolhatta meg, s így kénytelen volt kijelenteni, hogy a maga részéről sem ellenzi a vádlott elmeháborodottságát. Zajos taps és viharos kacagás az egész teremben. Most már fölöslegessé vált tanúkihallgatás, vádlóbeszéd, védőbeszéd, minden. Az esküdtszék egyhangúlag felmentette Mr. Traint a bibliagyalázás vádja alól, azzal az indoklással, hogy beszámíthatatlan.

- Megnyugszanak az ítéletben? - nézett a bíró először az igaz tökéletességűekre, aztán Mr. Train védőire. Mindkét részről azt jelentették, hogy megnyugszanak, csak a vértanúhatnám férfiú kezdett el ugrándozni.

- Maga hallgasson, Mr. Train - pisszentette le a bíró. - Magát felmentették, mint elmeháborodottat, és én magát mint elmeháborodottat ezennel beutalom az állami tébolydába, ahol mindaddig kezelni fogják, míg a törvény másképp nem intézkedik róla!

A teremben mindenki felugrott a helyéről, és össze-vissza kiabált, ami természetesen mind hiábavaló volt, mert az amerikai bíró mindenható. Legnagyobbat ugrott azonban Mr. Train, aki az ablakon vetette ki magát, ezzel adván bizonyságát annak, hogy se nem szent, se nem őrült, hanem igen is értelmes amerikai polgár, aki tisztában van vele, hogy tébolydában lakni nem jó. Siettében még a bibliáját is otthagyta, és soha többet nem foglalkozott ótestamentumi stúdiumokkal, beérte a dollárolvasással.

Az igaz tökéletességű keresztények pedig tovább nemesítették a tennessee-i erkölcsöket, s a majompör mutatja, hogy az elvetett mag nem hullott kősziklára, hanem igen szépen megeredt.

Zia Nia kilakoltatása

Liguria gyöngye rivierai fogalmak szerint elég jelentékeny hely. Nem hiszem, hogy tizenötször bele lehetne rakni Tápéba, legföljebb tizennégyszer, és akkor már csak annyi hely maradna, hogy legfeljebb még Portofinót és San Nicolát lehetne beleszorítani. Hogy milyen kicsire szabták ezt a Santa Margheritát, abból látni legjobban, hogy csak három templom van benne. Hotelja van tizenhét, és utcája kettő.

Mindez a Reiseführerekben is megtalálható, van azonban két nevezetessége a falunak, ami tudtommal még eddig sehol sincs följegyezve. Az egyik az, hogy van egy Viktor Emánuel-szobra, amelyről a közhit azt tartja, hogy *mikor a déli harangszót meghallja,* akkor mindig megemeli a kalapját. Ami nem kis dolog, mert pofoncsapott bronzkalapja van, és az lehet vagy fél mázsa súlyú. Igaz viszont, hogy bronzkarja is van a kalapemelgetéshez.

Mármost ebben az az érdekes, hogy Szegeden szóról szóra ezt meséli a külvárosi nemzet a Tisza-szabályozó Vásárhelyi Pál mérnök szobráról. Valamint Bod Péter is azt írja a *Szent Herteokratészben* - ilyen messziről nem tudom a pontos címét a kétszáz esztendős könyvnek -, hogy Rotterodamus város piacán ama nevezetes Rézmán, vagyis Erasmus doktor szobra mindig becsapja a kezében levő nyitott rézbibliát, valahányszor meghallja a déli harangszót. A dologban persze az a huncutság, hogy sohase hallja meg a harangszót se a rézdoktor, se a rézmérnök, se a rézkirály. És aki erre rá nem jön, azt kinevetik Szegeden is, Rotterdamban is meg Santa Margheritában is. Egy nótára megy az egész világ.

A másik nevezetessége az a jelen levelem dátumában jelzett helynek, ahová reggelenként átsétálok Rapallóból, hogy ma találtam benne egy hazai lapot. Ott feküdt a Giardino Publico márványlócáján. Nem kell mondanom, hogy nagyon megörültem neki, és az első percben azt hittem, hogy ezt egyenesen nekem hozták hazulról az angyalok. Otthon nem vagyok én ilyen naiv, de itt úgy körül van véve angyalokkal az ember, hogy egész természetesnek tartja az ilyen szívességet. Mihelyst azonban éppen a tulajdon tárcámban paprikás szalonnára valló ujjlenyomatokat találtam, mindjárt láttam, hogy rossz nyomon járok. (Nota bene: a tárcámra a sajtóhibákról ismertem rá.)

Mindegy no, ismeretlen honfitársamnak mindenesetre hálás köszönetet mondok e helyen, szíves feledékenységéért, amellyel hozzájuttatott ahhoz az örömhöz, hogy otthon érezhettem magam a vérrel virágzó kaméliafák alatt. Főképp azért éreztem magam otthon, mert az újság éppen négyhetes volt, s én otthon se igen szoktam frissebben olvasni az újságot. Olyan öreg újságírónak, mint én vagyok, meg lehet ezt bocsátani, s különben szegény édesapámat, az öreg szűcsmestert is mindig csak viselt subában láttam, holott ő maga csupa új subákat csinált.

Köhécselős napom lévén, először természetesen az időjárást néztem meg, mert már kezdek belejönni a köhögés lélektanába. Ha azt hallom, hogy otthon jobb idő jár, mint itt, akkor mindjárt erőt vesz rajtam az elkeseredett köhögés, de mihelyst arról kapok hírt, hogy otthon sokkal jobban köhögnék, mint itt, azonnal elhallgatnak a mellemben mindazon hangszerek - hegedűk, cimbalmok és hárfák -, amelyeket családi körben becéző néven cinicáknak hívunk.

Most is mindjárt megnyugodtam, mihelyst azt olvastam, hogy otthon fújdogál a szelecske, és hősüllyedés várható, csapadékkal. Ezen föllelkesedve olvastam aztán el annak a gyúrói postásnak a történetét, akit majd agyonvertek az ismeretlen tettesek, mert nem fogadott szót a hatóságnak, és nem bontotta le a házát. Hát ez olyan szép történet, hogy most már nem is olvasom tovább az újságot, míg olasz párját nem hasítom ennek a történetnek. Ez lesz a Zia Nia históriája.

Zia annyit tesz, hogy „néni”, a *Nia* pedig a Szidóniának a megrövidítése. Zia Nia tehát nem egyéb, mint Szidi néni. Szidi néni Magyarországon is eléggé ismeretes személy, mindenki tudja róla, hogy őelőtte nem mer Berci páros csókot adni, az idevaló Szidi néninek azonban más jelessége van, noha az szintén a párossággal függ össze. Zia Niának a gyerekei születtek párosával. Először született neki két fia. Másodszor született két leánya. Harmadszor született két fia és két lánya. Hogy aztán negyedszerre mi történt volna, azt nem lehet tudni, mert a négyes keresztelő után nemsokára Zio Ignaziónak az az érthetetlen gondolata támadt, hogy ő megfürdik a tengerben. Meg is tette, bele is fulladt. (Egyike a legritkább halálnemeknek az olasz falusi népnél; aki csecsemőkorában bele nem fullad a fürösztőteknőbe, azt később nem fenyegeti enemű veszedelem.)

Zia Nia fölvette a *vedova* nevet és rangot, és viseli öt év óta becsülettel. Nyitott egy kis bottiglieriát, és abban méri a *vino cattivó*t. (Az olaszoknak - az Isten tudja, milyen eszmetársítás révén - a viharos tenger és a rossz bor egyformán *cattivó*.) A halászok és bárkások igen kultiválják is a csárdát, mert nagyon jó helyen van, két penzió-palota közül közvetlenül a tengerbe ugrik ki, úgyhogy az ajtaján kitántorgó hazafi közvetlenül a csónakjába eshet bele, ami olyan szép berendezés, hogy a legdrágább hotelben sem található.

Történik azonban egyszer, hogy mikor Zia Nia éppen a reggeli *pappá*t kanalazza szét a nyolc gyereknek, beállít hozzá az ispettore, ez olyan utcakapitány-féle hivatalos ember, két guardiával meg hat darab csákányos férfiúval.

- Hát tik? - merészkedik rájuk Zia Nia. - Mi jóban jártok?

- Mink bizony utcát igazítunk, Zia - mondja az ispettore.

- Ejnye, hejnye - csóválta meg fejét Nia nenő -, még ilyent se hallottam. De csak mindenre ráértek! Hát aztán hogy igazítjátok az utcát?

- Úgy, Zia, hogy lebontjuk ezt a te házadat, mert nagyon kiugrik az utca sorjából. Küldött már teneked efelűl a borgomastro elég írást, de te mind hallatlanná tetted, hát most már elküldött minket.

Zia Nia erős, zömök menyecske, az ispettorét akár megdagaszthatta volna, ha négyszemközt kapja, de már a bakteroknak meg a csákányos embereknek mégse mehetett nekik. De nem is volt az neki eszeágában sem, inkább betessékelte őket a küszöbről a tavernába.

- Ami parancs, parancs, annak eleget kell tenni. De már éhgyomorral mégse fogjatok hozzá, harapjatok egyet előbb, ti perdigiornók.

Ha az embert füstölt asinellivel kínálják, akkor azt se bánja, ha lenaplopózzák. De a füstölt tengeri-szamárkát nagyon sok szálkával ruházta föl a Jóisten, az csak ákovitába áztatva üdítő eledel. Az első butéliánál azt mondták az emberek, hogy kár ezért a szép házért, de ami rend, az rend, aztán az angoloknak más az ízlésük, azok beszélték tele a borgomastro fejét. A második butéliánál azt mondták, hogy de bizony ők inkább a borgomastróba vágják a csákányt, mint ebbe a szép házba. A harmadiknál aztán már nem mondtak semmit, mert ki az asztal tetejére borulva szenderedett el, ki az asztal alatt húzta a bőrt.

Zia Nia meg csak ezt várta, akkor előhúzta a nagy, kétkerekű lettigát, abba befogta az öszvért, ülésnek föltett rá egy szál deszkát, a háta mögé behajigálta a nyolc gyereket, azzal a nyaka közé szedett a *mulónak*, s most már uccu neki a világnak!

- Mammina, mammina! - riadoztak a gyerekek, ahogy nagyokat zökkentett rajtuk a kóla a meredek lejtő sziklatuskóin.

Zia Nia hátracsapott az ostorral, a gyerekek elkezdtek bőgni, ettől az öszvér kótyagosodott meg, s most már úgy nekilódult a zörgős kolesszal, mint a veszett sárkány. Az emberek mindenütt szájtátva néztek utánuk, s akinek ráérő ideje volt - az pedig itt mindenkinek van -, az mind a nyomukba szegődött, kíváncsian arra, hogy mért akar Zia Nia kikocsikázni a világból.

A furfangos nenő pedig éppen ezt akarta, a mentül nagyobb spektákulumot. Mire odacsörömpölt a rossz kocsi a *municipio* elé, akkorára az angol király őfelségének több alattvalója is odacsődült, s a nagy zörgésre, lármára, gyerekordításra ijedten szaladt ki a borgomastro is a porticusba.

- Mi dolog ez, asszony? Kié ez a sok gyerek, és mit akarsz velük?

Zia Nia leugrott az ülésről, internacionális asszonygesztussal a csípőjére tette a kezét, és rászikrázott a szemével Liguria gyöngyének leghatalmasabb urára.

- A nyolc gyerek eddig az enyim volt, de ezután a tied lesz, borgomastro, mert ha lebontatod a fejük felől a házat, akkor vidd őket a te házadba, és ezután keress nekik kenyeret te!

A borgomastro visszaugrott a szobájába, és nem telt bele egy miatyánknyi idő, Zia Nia már *sigillós* írást kapott róla, hogy az ő életében senki a házához nyúlni nem fog.

Ha Cornelius Nepos ezt megérte volna, Zia Nia bizonyosan a Gracchusok anyja mellé kerülne a középiskolai oktatásban.

Virágcsata az ismeretlen katonával

Ha már éppen virágcsatát értem Nizzában, hát én is megnéztem. Már csak úgy öregesen, fél szemmel, ahogy koromhoz és mesterségemhez illik. A virágokért álltam be a tízfrankos oldalba, nem azokért, akik csatáztak a bukétákkal. Inkább még felhőztem is tőle, hogy mi lesz velem, a szégyenlős természetemmel, ha valami hercegkisasszony engem talál szembegyöngyvirágozni. De hát hiába rántottam meg kétszer is a mellényem alját - a férfirenden lévőknél ez az ösztönös gesztus szokta azt jelenteni, hogy minket érdemes megnézni, a jó reggelét neki -, engem nem inzultáltak a démonok. Ezt nem dicsekvésképpen mondom, hanem szíves okulásul. Nehogy azt gondolja, aki csak moziban látta a *bataille de fleurs*-t, hogy aki a *Promenade des Anglais*-be beteszi a lábát, azt mindjárt agyba-főbe verik orgonahusángokkal meg jácintpiszkafákkal. Nem, ne tessék hinni a mozinak, az sok mindent mutogat, ami nincs, és nem mutat meg mindent, ami van. Én még sose láttam a vászonbeli virágcsatán az ismeretlen katonát, akire most rátaláltam az ütközet hevében. Nem egészen a tetthelyen, néhány lépésre a világ úri naplopóinak tékozlásától. Egy hajításra a promenádtól, lent a tengerszélen, a kőpart tövében.

Hogy Jean volt-e az ismeretlen katona neve vagy Luigi, azzal nem szolgálhatok. Aligha tudja azt valaki a Jóistenen kívül, s ha egyáltalán vezetnek róla nyivántartást a mennyei kancellárián, ott is csak mint létszám feletti szerepel. Az meg egészen bizonyos, hogy idelent a földön a legfölöslegesebb ember, akivel nem akkor van baj, ha elvész, hanem ha megkerül. Sokfelé megfordultam már a nyomorúság szemétdombjain, de soha még ilyen ágrulszakadt csavargót nem láttam.

Igen, az ismeretlen katona csavargó, mert nem szolgált neki a szerencse. Ha szolgált volna, akkor elrothadt volna valahol az Ardennekben, aztán kiásták volna, bevitték volna a Pantheonba, csupa generálisok silbakoltak volna körülötte, s maga a monsieur président is hős bajtársnak szólította volna, ami annál szebb lett volna tőle, mert őrajta nem polkáztak a patkányok a lövészárokban. Vagy ha nem lett volna is belőle prédikációs halott, csak a tücskök citeráztak volna neki a poraiból nőtt vadkóróban, akkor is szép karriert csinált volna. Belekerült volna az olvasókönyvekbe, és valahányszor a francia kisfiúk verset mondanak a gloárról, mindig büszkén zördíthette volna össze a bokacsontját: engem emlegetnek... De neki nem volt szerencséje. Életben maradt, kiadták neki az obsitot, és mehetett, amerre látott. Talán Marseille-be ment, és nem találta meg a régi bárkáját, talán Cannes-ba ment, és nem találta meg a régi kertjét, talán hazament, és nem találta meg az otthonát. Talán megszokta, hogy tétlen heverjen a napon, és nézze a szitakötők játékát, hogy bodzabokor alatt aludjon, és nyers répát ebédeljen, hogy tyúkot rekviráljon magának, és szomszédtalan tanya asszonyára törje rá az ajtót. Akárhogy volt, az ismeretlen katonából csavargó lett, kisgyermekek réme és nemzeti szégyen, akivel még a szolidabb koldus se ül le egy kőpadkára a kikötőben.

Az ismeretlen katonán azonban nemigen látszik, hogy haragban volna a világgal. Természettől vidor kedély és gyakorlati filozófus. Nemcsak a rongyosságában fakír, hanem a világszemléletében is. Lábánál a búzavirágkék tenger, fölötte a borágókék ég, és olyan elégedetten nyújtózik ki a fehér porondon, mintha Buddha tenyerén hemperegne. Játékos gyermek módjára mulatja magát. Meghajigálja kaviccsal a sirályokat. A meztelen lábasarkával kutat fúr a homokba, a másik lábán bocskor van, azt kirázogatja, s elkezdi táncoltatni a napnak fordított talpán. Aztán azzal szórakozik, hogy kidugdossa ujjait a rongyos köpönyege lyukain. Van rajta olyan is, amelyiken kiszalad az egész ökle. Körülnéz, valamit keres, alighanem kaktusztüskét, amit a sorsa is biztosítótűnek teremtett. Megakad a szeme a rézmedálián, ami a köpönyeg

mellén lóg. Az is lehet, hogy gomb, innen fölülről nem lehet kivenni. Ürgeti-forgatja, éremfénnyel csillan a napsütésben, mégiscsak érdemfityegő. A gloár legszerényebb fajtájából. Mégiscsak büszkeség. Ráköp a köpönyege fölhajtott szélire, és fényesíti a gloárt. Szétveti kezét-lábát András-kereszt módjára, és lehunyja a szemét.

A virágcsatában a kétszázkilencvenes számú hintó gurul elő. Nem is hintó ez, hanem asszír harci szekér. A gránátalma mellű Isztár hajt ilyent a nippuri rompalota freskóin. Klematisz-virág a kereke, a bakja, az ernyője, a hám, az ostor, a szemellenző; Isztár is klematisz-koszorút visel, s hajnalszín tunikája ujjából klematisz-szirmokat záporoz az útra. „Negyvenezer frank" - mondja valaki mellettem. Az embertenger nagy harsanással köszönti a bíborálmot. Odalent az ismeretlen katona felüti a fejét. Szép feje van, borzas fekete haja már ősszel szegett, ha volna olyan fésű, amelyik fogná, meg lehetne festeni borbélycímernek, és a szakértő följegyezné az útinaplójába, hogy a nizzai hajművész-iparnak Daudet a védszentje. Egy kicsit pislog, kinyújtja a nyakát, aztán megint lehorgad a feje. Nem kell rohamra menni, ez csak virágcsata, lehet aludni tovább.

Lehetni lehet, de valami nem hagyja nyugodni az ismeretlen katonát. Hánykolódik, fintorokat vág, dörgöli egyik lábaszárát a másikhoz, hol az egyik kezével vakaródzik, hol a másikkal, hol mind a kettővel.

Odafönt megint csattog a taps. A háromszáztízes számú kocsi már a vezérkarhoz tartozhat, csupa kamélia. Ahogy végiglángol a tömegben, zuhog rá a virág-gránát. Egy ibolya-srapnel célt téveszt, átrepül a csatatér felett, s az ismeretlen katona fejére esik. Dühösen felriad, az orrához viszi a csokrot, aztán nagyot lóbál rajta, és belehajítja a tengerbe. A sirályok rögtön lecsapnak rá, s ártatlan kárörömtől szalad nevetősre a rongyos ember arca. Most már kiment az álom a szeméből. Ülve marad, rákönyököl felhúzott térdére, s olyan komolyan mered maga elé, mintha haditerven törné a fejét. Alighanem azt is csinálja, mert hirtelen elhatározással lerázza magáról a köpönyeget. A fronton sokszor lelkesítették azzal, hogy rajta van a világ szeme. Ha a világ most is őrajta tartaná a szemét, meglepetve látná, hogy az ismeretlen katonának inge is van. A világ azonban mással van elfoglalva, s az ismeretlen katona hadműveleteit nem zavarja semmi. Szétteríti a posztórongyot a napon, és végigmotozza földerítő mozdulatokkal. Nem hagy ki egyetlen ráncot sem, óvatosan benyomul minden feslésbe és szakadékba, olyan készséggel, amiből látnivaló, hogy még nem jött ki a háborús gyakorlatból. Néha megcsóválja a fejét. Nem haragosan, inkább a hadvezér derűs nyugalmával, aki gyűlölet nélkül teljesíti a kötelességét. A szája mozgásán látni, hogy beszélget a köpönyeggel. „Hja, ez a háború!" - mondja elégedetten, ahogy a csata után végignéz a harctéren.

Kirázza a köpönyeget, összegöngyöli, és odábblöki, aztán leveti az ingét, és azt teríti szét a térdén. Olyan, mint egy bronz faun, ahogy összehúzott szemmel hajol az új frontszakasz fölé.

Ugyanakkor odafönt megjelenik a driász, a háromszázötvenes számú diadalszekéren, narancs-virágok fehér orgiájában. Egész narancserdőt taroltatott le, s maga is olyan karcsú és olyan fehér, mintha virágzó narancsfa kérgéből hasadt volna ki. Még a harmatcseppek is ott szikráznak a nyakán, a fülén, szivárványjátékú drágakövek. Az ölében fehér selyemkosár, tele a Hesperidák aranyalmáival, azokkal dobálja meg, akik nevetve, tapsolva integetnek felé, és nárciszcsomókat, krókuszcsokrokat, anemone-nyalábokat hajigálnak az ölébe.

Egy vaktában eldobott narancs a tollászkodó embert éri odalent a parton. Telitalálat éri a magános harcost, kiüti a kezéből a munkába vett inget. Irtózatos düh torzítja el az arcát, és valami rettenetes átkot kiálthat a világra, ahogy felugrik, és hadonász az összeszorított öklével. De csak alvilági üvöltést hallani. A széttátott szájban, a fogak fehér sövénye mögött, csak egy

kis összeszáradt, fekete húscafat ficánkol, mint a papagáj nyelve. Az ismeretlen katonának kioperált nyelvéért adta hálás hazája a rézgloárt.

Lehajolt a narancsot belecsavarta az ingébe, fél kezével felhúzta magát a kőfalra, a másikkal pedig beledobta a férges inget a narancstündér ölébe.

Világtörténelem volt, Nizzában, a Promenade des Anglais-n, a virágcsata második órájában. Kár, hogy nemzetközi oktatófilmet nem csináltak róla.

Beszélgetés a ferde toronnyal

Bizonyisten nem olyan különös dolog, mint amilyennek látszik. Azt hiszem, a ferde torony mindenkivel szóba áll, aki úgy csinál, mint én csináltam.

Először is az ember nem megy ebédelni a Hotel Nettunóba, hanem az egyik boltban vesz egy darab sajtot, a másikban vesz egy darab kenyeret, a harmadikban vesz két darab narancsot, azzal kimegy a Dóm térre, leül a *Battistero* márványlépcsőire, és megebédel köröm közül, szemben a *Duomó*val, amely mögül a ferde torony kileselkedik, vagy, ha már éppen eszegetünk, mondjuk azt, hogy szájába néz az embernek. A frugális kosztból a torony mindjárt látja, hogy itt valóban kegyes zarándokkal van dolga, nem valami puruttya szájtátóval, akinek Baedeker szerkesztette az evangéliumát.

Mikor aztán az ember az ammenig ért, azaz beletörölte az ujjait a sajt-takaró papírba, akkor a márványlépcsőről lehemperedik a fűbe, amelyre itt nem tilos rálépni, hanem igenis ajánlatos. Először is jólesik az embernek az a tudat, hogy ő a Campo Santo falán kívül hever a szép zöld gyepen, nem a Campo Santo falán belül a szép fekete földben, amit hétszáz esztendővel ezelőtt Jeruzsálemből hozattak maguknak az istenfélő signorok és signorinák. Másodszor sehol a világon nem ilyen smaragdszín a fű, és ha az beletörik az ember nadrágjába, örök életre benne marad. Ennél alkalmasabb ajándékot az otthonvalók számára képzelni sem lehet. Meglepetés is, nem is nagyon drága, s a finánc szó nélkül keresztüleresztik a vámon. Otthon aztán be lehet akasztani a sifonérba, s ha meg nem etetik a mollyal, még évszázadok múlva is elcsodálkozhatnak rajta a késő unokák:

- Látjátok, ebben a nadrágban beszélgetett ősapánk a pisai ferde toronnyal.

Utóvégre az én maradékaimtól igazán nem lehet kívánni, hogy azt a páncélinget mutogassák, amelyben mint keresztes vitéz Szaladdin szultánt lelöktem a lóról. Különben is, ahogy én ismerem magamat, inkább Szaladdin lökött volna le a lóról engem, aminthogy a toronnyal való beszélgetésben is meglehetősen passzív szerepet vittem. A beszélgetést nem én kezdtem, hanem ő. Én csak néztem a zöld fűből a kék eget, és hallgattam a körülöttem gágogó libákat. Hattyúval vetekszenek itt az olasz libák, amelyek pár lépésre tőlem ott legelnek a temető-csarnok falán is, Benozzo szívvidámító freskójában, ahol az öreg Noé tollas barettben, térdig felgyűrt nadrágban tapossa a szőlőt a kádban, míg körülötte híres fiai, Sem, Khám és Jáfet járják a forlánát, olyan széles csípejű toscanai menyecskékkel, akiknek rögtön elhiszi az ember, hogy három világrészt népesítettek be fiaikkal. De mi lelhette azokat a trecento-mestereket, akik a déli falra olyan borzalmait festették a *Utolsó ítélet*nek, a *Pokol*nak és a *Halál triumfusá*nak, hogy az ember úgy érzi magát, mint mikor kisgyermek korában vasvillás ördöggel álmodott? Valami nagyon megijeszthette, és nagyon megharagíthatta ezeket a szegény piktorokat. Talán nekik is a lábukra hágtak a csavargó angolok, mikor így hevertek a fűben, arkangyalokkal álmodván, és mikor kinyitották a szemüket, pápaszemes meszelő-nyeleket láttak maguk előtt.

Én nem tudok a pemzlivel bánni, hát másképp adtam ki a mérgemet. Vettem az anziksz-áruló rokkanttól egy ferde tornyos kártyát, és megcímeztem egy mérnök barátomnak. Tudom, hogy minden jóravaló mérnök örül neki, ha a másik mérnök rosszul csinál valamit. S hogy az öröme még nagyobb legyen, kommentárt is írtam a kép alá.

Ferde torony körül amíg handabandál
Angol, orosz, német, francia s más vandál,
Rád gondol barátod, s ilyen rímet skandál:
Nincs több a világon ily mérnöki skandál!

Az utolsó sort már akadozó pillával írtam le. Hol leejtettem, hol fölkaptam a fejemet, mint a döfni készülő kecske. Egyszer aztán úgy föl találtam kapni, hogy majd beleütöttem a toronyba. Nem mintha én törekedtem volna a magasba, hanem a torony hajlott felém. Meg is szólított. Egész tisztán értettem, pedig a nyolcadik emeletről jött, a hang.

- Mit szólsz hozzám, nyájas idegen?

Nem mondhatnám, hogy nagyon meglepődtem. Hiszen a Szentírásban is benne van, hogy *saxa loquuntur,* s ha a Bálám szamarai mindennap megszólalhatnak, egyszer ez a márványcsoda is megpróbálhatja. Inkább az zavart meg egy percre, hogy nem tudtam, minek szólítsam a tornyot. De hát a magyar ember címzés tekintetében mindjárt föltalálja magát, ötvennégy méteres tornyot nem lehet másnak szólítani, csak *Magasságod*nak.

- Örvendek, hogy jól szolgál az egészsége Magasságodnak. Látom, mind a száznyolcvan oszlopa megvan, és egyáltalán nem látszik meg rajta az a hétszázötven esztendő. A mi kultúrpalotánk Szegeden még csak harmincesztendős, de sokkal inkább műemléknek látszik, mint Magasságod. Tudniillik, annak már régen nincs egy ép porcikája.

- Igen, de az idegeim! - nyögött a torony.

- Persze, a sok látogató, ugye? Rá is ijesztettek az újságok a világra, hogy Magasságod mostanában szédül egy kicsit.

A toronynak szemmel láthatólag jólesett, hogy foglalkoznak vele az újságok. Azt hiszem, e tekintetben még a babiloni torony is értelmes ember módjára viselkedne. Tódítottam is a bókot tovább.

- Kellemetlen volna, ha a modern mérnöki tudomány Magasságodat kiegyenesítené. Akkor a világhírű pisai ferde torony minden varázsát elveszítené. Olyan campanile lenne belőle, mint a többi.

Úgy láttam, mint most látom, hogy a torony megcsóválta a legfelső galériáját. Kongott-bongott valamennyi harangja, alig tudtam tőlük szót érteni.

- Látod, idegen, ez idegesít engem halálra - dörmögött komoran. - Miért hívnak engem *ferde torony*nak? Mivel szolgáltam én rá erre a gyalázkodó gúnyolódásra?

- Tessék? - ámultam el. - Hát Magasságod nem tudja, hogy annak idején messer Bonannus és messer Guglielmo rosszul alapozták meg, és ezért lett belőle világhírű ferde torony?

- Hazugság! - remegtette meg a torony domború mellét a fölháborodás. - Az ellenségeim találták ki ezt a gaz rágalmat. Hétszáz éve folyik ellenem ez az aknamunka, és hétszáz éve nem veszi észre senki, hogy olyan egyenes vagyok, mint egy márványból faragott gyertyaszál!

Határozottan mondhatom, hogy a torony e percben ferdébb volt, mint valaha. De hát az ilyesmit bajos nyíltan kimondani. Csak úgy hebegve véltem, hogy itt valami tévedés lehet.

- A legőrültebb tévedés - bólogatott a torony. - A dolog úgy áll, hogy *az egész Pisa ferde, csak én vagyok az egyenes.*

Olyan közel hajolt hozzám, hogy megcsapott a márvány hűvössége. Mit tegyen az ember, mikor egy ötvennégy méteres ferde torony agyonütéssel fenyegeti, ha el nem hiszi neki, hogy ő az egyenes, és a világ a tántorgó? Inkább elhittem neki, és megígértem azt is, hogy fölvilágosítom az igazságról a világot.

Íme, meg is tettem. Hátha tanulnak belőle a többi ferde tornyok.

DISZTINGVÁLÁS

Isten áldja a tisztes ipart!

Éppen a magyar kisipar szomorú helyzetéről szóló elkeseredett vezércikket fejeztem be a helyi lap számára, mikor hallom, hogy valaki az udvaron a mindenszentek litániáját imádkozza.

Ez a ház, amelyikben lakom, nincs éppen kongregációs szellemmel telítve, azért kissé meglepődve néztem ki az ajtón. Tán búcsúsok mennek keresztül a két utcára néző udvarunkon?

Nem, csak a feleségem állt a spájz-ajtóban kisírt szemekkel, és éppen ott tartott, hogy „Szent Özséb püspök, könyörögj érettünk!"

- Mért éppen Szent Özséb? - bámultam rá.

- Azért, mert az lakatos volt, mielőtt püspök lett volna. Én még szegény nagyanyámtól tanultam, hogy azt kell segítségül hívni, ha a kulcs nem akar kijönni a zárból.

- Hát mért nem szólsz nekem? - kérdem bosszúsan. - Nem vagyok én még annyira az ördögé, hogy egy megvetemedett kulcsot ki ne bírnék rántani az ajtóból!

Kár volt az ördögöt emlegetni, mert a tenyerem már olyan volt, mint egy vértanúé, de a kulcs csak nem akarta a jót követni. Pedig már a martirológiát is elmondtam, noha más hangsúllyal, mint a feleségem.

- Mért szólsz ilyenkor nekem? - fakadtam ki utoljára férfiúi következetességgel. - Én író vagyok, nem lakatos.

A feleségem csak rám nézett, de nem mondta ki, amit gondolt: hogy mennyivel többet érne, ha lakatos volnék!

Ami igaz is, mert akkor helyben lett volna a lakatos, de így el kellett érte küldeni a Jolán szobalányt. (Mári ugyan ő és szolgáló, de ha már belekerül az újságba, mégiscsak előkelőbb így.)

Jolán tehát elment lakatosért déli harangszókor, és odajárt érte esti harangszóig. Nyolc lakatosműhelyben járt, és mind a nyolc helyen azt mondták neki, hogy ebben a drága világban egy rongyos kulcsért nem érdemes kifáradni. Már azon tűnődtem, hogy minden zárat elpusztítunk a spájzajtó kedvéért - vannak erre történelmi analógiák is -, de akkorára megérkezett Jolán a kilencedik lakatostól. Ez a kilencedik lakatos nagyon emberséges ember volt, fölemelte az eléje térdelő leánykát, és megígérte neki, hogy ha legközelebb dolga akad valahol a környéken, akkor ide is benéz, de azt csakugyan ne kívánják tőle, hogy ilyen loccs-poccs időben, pocsolyákon keresztül ugráljon ide egy kulcsért. Ha meg lefagy a hólé, akkor nagyon csúszós lesz, és ő már negyven év óta nem szeret iringálni.

Úgy számítottuk ki, hogy ilyen körülmények közt húsvétig nemigen számíthatunk a lakatos látogatására, és mivel élni addig is kell, legjobb lesz érte egy konflist küldeni.

A feleségem ugyan attól félt, hogy megsértődik a mester, amiért nem kétfogatút küldtem érte, de úgy látszik, a szerencse mellém szegődött, mert a mester az egyfogatún is megjelent. Elszívta egy szivaromat, megcsipkedte Jolánt, kifejtette, hogy a lakatosipar helyzetén csak az segítene, ha minden városban csinálnának internáló tábort, és annak minden celláján két lakat volna, aztán föltette a szemüvegét, megnézte a kulcsot és azt mondta:

- A helyzet behatóbb körültekintést igényel.

- Mi? - meredtem rá megdöbbenve.

- Igen, igen - azt mondja -, holnap is el fogok jönni. Akkorára talán a helyzet is megfordul, és felülkerekedik az országos kormányzatban a zsenialitási eszmeerő.

Nem mondhatom, hogy a mester ne lett volna szótartó, mert csakugyan megjelent másnap, és most már sokkal itthonosabbnak érezte magát nálunk. Megjegyezte, hogy ő a kubát jobb szereti, mint a rövid szivart, a nagyságos asszony jobban tetszik neki, mint a szobalány, ha zsidók volnánk, akkor nem állna velünk szóba - végre pedig fölszólított, hogy menjek be a spájzba, és toljam belülről a kulcsot, ő majd húzza kívülről.

Alázatosan szót fogadtam, s el kell ismernem, hogy a mester értette a dolgát... Nem telt bele félóra, mire elkiáltotta magát:

- Megfordult már!

Nem a kormányzati helyzetre értette, hanem a kulcsra, amely nagy csattanással csakugyan elfordult, azonban úgy látszik, megbánta elhamarkodott lépését, mert aztán többet nem fordult se té, se tova.

- No, ezzel megjártuk! - kacagta a mester elégedetten.

Én azonban rosszat sejtve, rugdostam meg az ajtót:

- Nyissa ki!

- Nono, kérem - nyugtatott meg a zsenialitási eszmeerő hitvallója -, sohse volt jó az a nagy sietség. Majd később visszajövök.

Ennek már négy órája, de a mester még nem jött vissza. Pedig már háromszor küldtünk érte, ígérve neki négylovas hintót, esperesi cingulusos szivart és a Notre Dame de Sionból kikerült valódi szobalányt. Attól tartok, hogy legközelebbi vezércikkemet a lakatosipar szomorú helyzetéről még mindig mint internált fogom megírni.

Igazságkeresők

Házassági háromszög. Ezt a címet is adhatnám neki, de hát én csak olyan „célszörű szögény emböre" vagyok az irodalomnak, minek urizálnék? Aztán meg nem is a házasságról van itt szó, hanem az igazságról. Azt keresi két ember meg egy asszony a bíró előtt.

Azaz hogy tulajdonképp csak Mátyás keresi az igazságot, mert ő a panaszos. Meg is látszik rajta, mert nagyon a szügyibe ereszti a kócos, szürke fejét. Nagy, lompos bajuszú öreg magyar különben. Ötömösről való, s ha Kuthen vezér még egyszer összekürtöltetné a népét, szó nélkül bevenné valami kánsegédnek, mirzának vagy a mándruc tudja kívülről, minek hívták a kunoknál a zupás őrmestert. Legföljebb azt mondaná neki:

- Nem sokat változtál azóta, öregem, mióta a tatár idekergetett bennünket, hanem a csizmádon meg egészen meglátszik, hogy azt még valamelyik novgorodi varga szerkesztette.

Csakugyan régi alkotmány a Mátyás csizmája, még a szárán is foltokat visel, ami a csizma-genealógiában föltétlen bizonysága a nagy múltnak, és mivel a talpa szét van nyílva, a deszka-pallón is olyan plattyogó hangot ad, mintha pocsolyát gázolna. A magamformájú városi úrféle szinte megilletődve nézi, hogy közelről ilyen az a csizma, amely tíz esztendő óta mint indok szerepel a közvélemény asztalán. Tudniillik, mint a búza drágaságának indoka.

A Tóni lábán cipő van, sárga cipő, ami nagyon alkalmas viselet így krumpliszedős-időben az olyan suhancár legény lábán, mint Tóni, és a Tóni kis fekete bajuszán kívül ennek a sárga cipőnek lehet legfőbb része abban, hogy Mátyáséknál beütött az ördög a határba. A természet rendje szerint való, hogy az asszonyszem szívesebben állapszik meg a Tónik sárga cipőjén, mint a Mátyások sokat próbált és sok mindenben megfordult csizmáján.

Az asszonynak pillangós-papucs van a lábán, de csak úgy pillangótlanul, mert az asszony, noha öregnek még menyecske, menyecskének már öreg egy kicsit. Kuthen vezér leginkább csak markotányosnőnek vállalná már. Pedig amúgy nagyon illendőségtudó, nem pillog a legényre, szemlesütve simít egyet-egyet a selyemkötőjén, mert így való az, mikor az ember törvényben van.

- Hát hogy volt az, atyus? - kérdezi Mátyást a hivatalos ember.

- Hát az úgy volt, kéröm, hogy nem lött volna itten semmi baj az égvilágon, ha rosszkor nem möntem volna haza - mondja Mátyás megfontoltan, de itt aztán meg is áll. Utóvégre azért fizetik a bírót, hogy ő kérdezzen.

- Hát mért ment kend haza rosszkor?

- Mert éppen a kukoricát kerültem, oszt észrevöttem, hogy otthonfelejtöttem az acskót.

- Tudom, tudom, de mért mondja kend, hogy rosszkor ment haza?

- Hát csak azért, hogy éppen akkor volt ott a Tóni is, ni. Az asszonynak az *izéje*...

- Mizéje no, csak mondja kend ki bátran!

- Hát azt mán ők tudják jobban, hogy micsodája. Én csak úgy mondom, hogy az izéje.

Az asszony egy kicsit lejjebb húzza a szemére a kendőjét, a sárga cipő pedig roppan egyet a padlón.

- Ángyikám neköm ez az asszony, kéröm - mondja Tóni, mert a sárga cipővel vele jár a gavallérság. - Osztán lepködik azt más szomszédok is, töszöm azt...

A hivatalos embör azt mondja Tóninak, hogy majd akkor beszéljen, ha kérdezik, aztán nyájasan int Mátyásnak, hogy mondja csak tovább. Mi lett aztán abból, hogy éppen ott érte az izét?

- Az lött, kéröm, hogy a Tóni mingyárt az ereszet alatt két kézre kapott, oszt úgy mögrakott, hogy még most is hordom a kékjit.

Mátyás ezt némi derűvel mondja, egyrészt mert kellemes az elmúlt bajoknak emléke, másrészt, mert jólesik az embernek, ha az ellenségét lecsökkentik, és az ő szavát akarják hallani az úri népek.

- Kézzel verte kendet?

- Löhet, hogy kézzel is vert, de az agykoponyámat mög zsindöllyel ütötte, azt mögmondhati az asszony is, mert ha ű ki nem szabadít a keze közül, tán agyon is vert volna.

- Hogyhogy? - mosolyodik el a bíró. - Hát akkor mégiscsak kendhez húz az asszony, ha ő mentette meg?

- Az ű kötelessége volt, mert *ű szőrözte a bajt* - vonja föl Mátyás magyarázatul a fél vállát. Amiben az is benne foglaltatik, hogy lám, mégiscsak értetlenek ezek a városi népek.

Úgy kell lenni, hogy a bíró elértette a kritikát, mert most már elkomolyodva adja fel a szót:

- Tehát azért panaszolja be kend a Tónit, mert megverte kendet a saját házában?

- Dehogy azért! - legyint Mátyás az öreg kezivel. - Hanem ami borzasztó nagy kárt tött, az asszony miatt...

- Értem - mondja a bíró, és fölkászálódik az asztaltól. - Kend el akar válni az asszonytól. Csakhogy abban én nem vagyok illetékes, az más bíróhoz tartozik.

Mátyás most már megmérgesedik, és nekivörösödve hadonász a kezivel.

- Ugyan, ne tanálgassa mán, mikor azt úgyse löhet eltanálni, azt a röttentőségöt, amit ez a legény tött az asszony miatt. Mert ahogy mögmérgesödött, amért az asszony kivött a kezibül, hát *leszúrta mérgiben az udvaron az egyik malacot.* Ezért nyújtom panaszomat a Tóni ellen, mert ez mán mégse való.

Akaratlanul rábólint a menyecske is, hogy akárhogy volt, mint volt, abban igaza van Mátyásnak, a malacban mégse kellett volna kárt tenni.

- Hát hogy volt az, menyecske? - kérdezi a bíró. - Mi járatban volt maguknál ez a fiatalember, mikor a gazda a kukoricát kerülte?

A menyecskének lobbot vet a képe, szorosabbra rántja az álla alatt a fejkendője csomóját, és negédesen megrántja a vállát.

- Mit tudom én? Erőszakosan jött be a tanyába.

Tóni, noha sárga cipőt hord, mégis csizmaszárba dugja ez alkalommal a gavallérságot. Dacosan felüti a fejét:

- Az se igaz ám, ángyi. Hivatalos voltam én oda éppen akkorára, mikor Mátyás bácsi kerülni ment.

- Hát osztán ki hítt oda? - kérdezi Mátyás, és odavillan a bíróra a szeme sarkával, hogy ide vigyázzon, mert most bújik ki a szög a zsákból.

- Ki hítt? Hát az asszony hítt, a kend felesége, ha tudni akarja kend - kapja föl a fejét dacosan a legény.

Mátyás kiegyenesíti a derekát, és fölényes bölcsességgel néz a fiúra.

- Minek möntél, ebadta? Hiszön *embör* létödre *neköd köllött volna több eszödnek lönni, mint az asszonynak.*

Osztozkodások

I

Idő: hetivásáros nap, alkonyat felé; színhely: vízparti kocsma, még gerendás, de már villanylámpásos. Vendég igen gyéren, három asztalnál négyen. Az egyiknél valami úrféle andalog, adóvégrehajtó, nótaáruló vagy valami ilyesmi lehet, mert bőrszivart szív szopókából. Ezt nem kell tekintetbe venni, mert aki úr, az menjen az urak kocsmájába, a tükörablakos nagy szálába, oszt lógassa ott a lábát a bársonykanapéról, ne üljön ide hivalkodni a szegény emberek közé.

A másik asztalnál már idevaló, rendes ember felejtkezik, Sahin Ugró Gergő, aki Ötömösszélbül következett be a városba, eladott egy tehénkét borjastól, kapott is háromszáz koronát, de igen kimelegedett az alkuban, ugyan nem is az alkuban, mert az nem tartott soká, hanem a zsidó mindenáron arannyal akart fizetni, Gergő meg azt nem akarta vállalni, mert lelkére kötötte az asszony, hogy csak rendes pénzt fogadjon el - hát igen, kiabálni kellett a Jakabra, és most utána kell ereszteni a nagy méregnek félliter békítőt.

A harmadik asztalnál Francia Nagy Antal koccintgat a komájával, bizonyos nevezetű Papdi Sós Jánossal. Mást nem is mondanak, mikor összeütik a poharat, csak annyit, hogy „...sten", „...sten" - amiből látnivaló, hogy ezek is igen itthon vannak a vízparti kocsmában. Mikor pedig nem koccintanak, akkor néznek kifelé az ablakon, amerre a napot lehet sejdíteni az alkonyati vörösségben, s éppen ezen kezdődött az osztozás. Mert Sahin Ugró Gergő is odabámult a napra, noha a nagy báránybőrsapkában nem nagyon formázta a napraforgó-virágot, de nem érte be a bámulással, hanem meg is szólalt. Azt mondta:

- Lemén a nap a tengörbe.

Ez ugyan úgy volt mondva, hogy senkinek se volt mondva, de azért akárki meghallhatta. Francia Nagy Antal meg is hallotta, és odasúgta Papdi Sós komának, hogy tökéletlen embör löhet az, aki még azt se tudja, hogy a nap nem a tengörbe mén le, hanem átmén az Emerikába. Ezt Antal csak félhangon mondta, de a koma egész fönthangon nyilatkozott:

- Nincs még benyőlve a feje lágya.

Gergő nem azért ötömösi magyar, hogy az ilyesmit szó nélkül hagyja, ennélfogva kiveszi a pipát a foga közül, és megkocogtatja vele az asztalt:

- Aszondja kend, hogy nincs benyőlve a fejem lágya? Szeretném tudni, melyikünké keményebb.

Antal lejjebb nyomja a fejibe a sapkát, és a szeme sarkával odavág a komának. Ez annyit tesz, hogy „koma, ne hagyja kend magát", és a koma valóban nem hagyja magát.

- Nem tudom, kit tisztőjjek kendben, de mán mögengedjön, az én fejem mégis erősebb a kendénél.

- Nono - mondja Gergő, és kiugrik a szoba közepére. - Tögyünk próbát, üssünk kosfejet.

Papdi Sós koma szintén fölegyenesedik, és megbátorítja magát egy nyelet borral.

- No, gyék kend!

Azzal összemennek. Gergő előregörbült testtel szalad a komának, s a két turáni koponya összekoppan.

- Röcsög-e? - kérdezi az ötömösi ember.

- Nem röcsög.

Megint összemennek, és most a koma kérdezi:

- Röcsög-e, ötömösi embör?

- Nem röcsög.

Harmadszorra aztán recsegett. Most Gergő érdeklődött, mint soros, de a koma nem felelt - csak odabotorkált az asztalához.

- Fáj-e? - kérdezte részvéttel Antal.

A koma szisszentett egyet, de nem szólt, csak a fejét simogatta. Aztán beöntött egy pohár bort, fújt egyet, és odafordult Antalhoz:

- Hogy van az, hogy az egyik embör feje keményebb, mint a másiké?

- Hát úgy, hogy az egyik ember feje jobban teli van, mint a másiké - magyarázta Antal. - Úgy, mint a hordó, tudja kend, azt is nehezebb összetörni, ha teli van, mint ha üres.

A koma kipucolta a pipaszárat, kikaparta a pipát, megtömte, rá is gyújtott, s még mindig csak a fejét tapogatta. Egyszer aztán kivágta a szót:

- No, úgy vöszöm észre, akkor az én fejemben ügön kevés löhet, mert ügön fáj.

Azzal tisztelgett a poharával az ötömösi ember felé, ahogy Roland a kardjával tisztelgett Ganelon lovagnak a roncevalles-i csata után: -...csértessék!

Így *osztoztak* mifelénk a magyarok - 1913-ban.

II

1923-ban, nyári vásár vasárnap-delén már egészen másra mén az osztozás. A színhely most is kocsma, de úri, a belső városban. Tenger vendég egymás hegyin-hátán. Tanyai gazdák a határból, vásárhelyi dinnyések, makói hagymások, röszkei paprikások, marhakupecek, lókupecek, hozzájuk tartozó fehércselédek fejkendőben, selyemstrimfliben. Egyetlen úrféle vendég egy kopott reverendás öreg pap, átutazóban lehet, ínséges eklézsiájú, kifelé keresi az utat az asztalok közt, látja, hogy ez nem szegény embernek való csárda, tudakolja a pincértől, hogy van-e itt lacikonyha, mint Debrecenben. Az egyik asztaltól odakurjant neki egy tömpe orrú cigány lókupec, akinek izzadt, ragyás arca olyan, mint a kizsírozott réztepsi:

- Hej, szentatyám!

Az öreg pap tétován megáll, és odanéz.

- Tudja-e, mi lesz az én végrendeletem, szentatyám?

- Nem tudom, fiam.

- No majd megmondom, szentatyám. „Kis temetés, nagy halott-tor”, ez lesz a végrendeletem.

Ezen nagyot nevet a cigány is, a piszkos zöld blúzos, kócos lány is, aki vele van, és Memphis-cigarettát szív ezüst tárcából, aminek zománcos tetején pucér dáma fésülködik.

A nagy nevetés közben észre se veszik, hogy két tarisznyás magyar odaült az asztalukhoz. Bort parancsoltak. Megkapják, koccintanak. A lókupec is koccint. Ezen fölbátorodik a két magyar, megkérdezik, lehetne-e őnekik ezen az asztalon osztozni?

- Lehetni lehet - mondja félegyházi dialektusban a cigány. - Min osztoznak kendtek?

- A tehenek árán - szuszogja az öregebb ember, kehegős, száraz kis tatár, s kirángat a tarisznyából egy tarkakendős batyut. Sajt is lehetne benne, meg kenyér is, de csak bankó van benne, iszonyú sok.

- Hogy adták kendtek?

- Négy milliom - hány százezör is, sógor? - feleli-kérdi a fiatalabb ember, akinek körtefeje van és ereszetes szemöldöke, aminek a nyírásáért külön fizetne a borbélynak, ha városi ember volna. De ezek a tanyaiak mindenben ilyen szerencsések - az ereszetes szemöldököt bizonyosan az asszony nyírja odakint.

- Négy milliom, mög hatszázezer... - simogatja a szuszogós a bankókazlat. - Vagy hogy is csak? Négy milliom, mög tizenkét százezer... Nem a', mégse annyi vót... mögállj csak, öcsém...

- Sose vergődjék kend vele - önti tele újra a poharat a fiatal -, hiszön majd kitudódik, ha szétrakja kend.

- Hát hogy csináljuk? - néz végig gyámoltalanul az öreg a társaságon. Jó volna, ha a cigány beleadná az eszét, mert az világban forgolódó embernek látszik, de a cigány nem szól, félvállára nyaklott fejjel szundikál. A kócos lány azzal mulatja magát, hogy az orrán eresztgeti ki a füstöt, s egy kis megvetéssel sunyit a parasztokra, akik egész biztosan nem tudnák az orrukon kiereszgetni a pipájuk füstjét. Világ csudája is volna az az orr, amelyik ezt kibírná.

- Felibe rakja kend szét, sógor - szólal meg a körtefejű. - Egy ide, egy oda, az a legtisztább munka.

- No jó - harákol az öreg -, de hát melyikön kezdjem?

- Kezdje kend a nagyján, a kékön.

A „kék" a huszonötezer koronás. Nevét, számát nem tudják. Rendes embernek soha az életben nem volt dolga ekkora számmal.

- Kóstolja kend, sógor, majd sebössebben mén... sten!

-...sten!

- No mán mög a zöldeket hagyigálja kend kétfelé.

A „zöldek" a tízezer koronások. Fölszuszog az öreg, ahogy készen van velük.

- Az ötezresöket mán te felezd el, öcsém. Én mán nem győzöm az ujjam nyálazni.

Az ötezrest, ezrest név szerint is ismerik. Ezekből annyi van, hogy mire a kazal felével elkészül a fiatal, készen vannak az első félliterrel is. Muszáj még féllitert kiparancsolni.

Utoljára maradnak az ötvenezresek.

Az öreg sógor a két ujja közé csíp egyet belőlük.

- Hát ez a kis vörös? Ez ugyan miféle?

- Ez új találvány - káromkodik a körtefejű. - Ez talán nem is péz.

- A fogása olyan, hallod - morzsolja meg az öreg.

- Ötös is van rajta, azt látom. Mög három semmi.

- Van azon négy is, hé.

- Egy, kettő, három, négy. Annyi ez, bátya, a fene rágja ki. Valami huncutság löhet benne.

- Az mán mindegy, hallod. Ha a javát mögfeleztük, ezt is csak elosszuk.

Tíz-tíz darab jutott a kis vörösbül mind a kettőnek, egy darab meg páratlan maradt. Hát most már mi lesz ezzel az árvával?

Néznek egymásra tanácstalanul. Az öreg fogja az üveget, teleönti kettejük poharát, azután tovább adja a fiatalnak.

- Önts a tüsztölt úrnak is, te közelebb éröd.

A fiatal önt, és úgy oda koccintja az üveget a cigány poharához, hogy a tisztelt úr fölrezzen, és helyrerántja a nyakát.

- Nézze mán, jó embör - tolja elébe az öreg a gyanús bankót -, mi péz löhet ez?

- Hát az ötvenezres - ásít a cigány.

- El kék felezni - könyököl be az öreg az asztalra -, de mög vagyunk vele akadva. A nyavalya törje ki űket, hogy mindig ilyen új találványaik vannak.

- Hát adjon kend a cimborájának egy huszonötezrest, tegye el az ötvenezrest, oszt kvitt - magyarázza a cigány.

- Mölyik a huszonötezrös?

- A nagy kék.

- Értöm - biccent rá az öreg. - No hoci, öcsém, egy kéket, oszt lögyön a tied a vörös.

A körtefej heves ingásba jön.

- Azt az egyet nem töszöm, sógor. Ha kendnek nem jó, neköm se jó. Csökélylöm.

Hozzámérik a vöröset a kékhez: hát éppen fele!

- No ugye? - néznek mindketten elhidegedve a cigányra. Hát való ez, így bolonddá tönni az embört?

A cigány azonban elkezd nevetni, csak úgy rengenek a hasán a mellény ezüstgombjai.

- Nini - villan föl az öregnek a szeme -, hát ha ez ötvenezrös, ez mög huszonötezrös, adna-e maga két kéket ezért a vörösért?

- Hát hogyne adnék? - veszi elő a vadonatúj bőrtárcáját a kupec, és kihajít belőle két huszonötezrest.

A két magyar egymásra néz, összekacsint, de a pénzért nem nyúl egyik se.

- Tartsa mög magának - mondja az öreg, és elfordítja a fejét. - Pincér úr, füzetni!

Aztán betarisznyázzák a bankókazlakat, kiki a magáét, a páratlan vöröset külön veszi a markába az öreg.

- Hát majd a vasárosnál - mondja a fiatalnak.

- Ott jó lössz - mondja a fiatal.

Mert látnivaló, hogy igaz ember kell ahhoz a valami nagy pénzhez, amiért a cigány egyszerre kihajította a két kékhasút. Akkor a vasárus ad azért négyet is.

- Jó egésségöt - néz vissza a válla fölött gúnyosan az öreg, és nagyon tetszik neki, hogy a cigány olyan mérgesen néz. Nem is igen szereti azt századik ember se, ha lefőzik.

A kócos lány kötelességének érzi, hogy osztozzon az embere mérgében. Abbahagyja a művészetet, és csak úgy a száján köpi a füstöt a tarisznyások után.

Lóvásár

Életemben egyszer ültem lovon, az is szamár volt, arrul is leestem. Őszintén megvallom, hogy a lótudomány mezején többre nem vittem. Ugyan úgy nézem, igen mindegy, mert például Esküdt Lajos a legkiválóbb magyar hippológus volt, azért utoljára mégiscsak leesett a lóról.

Hanem azért mégiscsak ez a jeles szakember volt az oka, hogy a héten kinéztem a lóvásárba. Kíváncsi voltam rá, hogy a lónevelő szittyák milyen álláspontot foglalnak el ebben a nemzeti ügyben.

Hát a vásár nem emlékeztetett Nizsni-Novgorodra. (Ifjúkorom Verne-stúdiumaiból úgy emlékszem, ott voltak hajdanában a legnagyobb lóbörzék.) Körülbelül több volt az ember, mint a ló, de leginkább csak magamformájú nézelődő városiak. A cédulaház előtt, amelyikben egy városi írnok átírja a vevőre az ablakon benyújtogatott passzusokat, semmi tolakodás. Az írnok úr akár el is alhatott az újságon, és álmodhatta, ha akarta, hogy ő az Esküdt, és lapáttal szeleli a bankót, hogy meg ne dohosodjon a pártkasszában.

- Ez se úgy van már, uram, mint azelőtt - legyint kelletlenül a vásárkapitány. - Valamikor másképp állt a rend. Ha a régi rend véletlenül elmenne a mostani rend mellett, nem is köszönne neki.

Ez így igaz, mert régebben az volt a rend, hogy majd összetörték egymást az emberek a cédulaház előtt a nagy tolongásban. Egy hatos volt az átiratási díj, de az okos ember úgy csinálta, hogy kétfelé hasította az ostornyele végét, belecsíptette a passzust egy bankóval egyetemben, s úgy nyújtotta át a többiek feje fölött annak a másik okos embernek, aki az ablak mögött ült. Az okos emberek aztán mindjárt megértették egymást, noha az egyik csak szűrben volt, a másik pedig hosszú kabátban.

- Ejnye, a terítésit neki - mondja egyszer mérgesen az akkori főispán -, hát hogy szabad így sarcolni a népeket!

S mindjárt maga mellé vett egy passzusíró fiatal urat, és bekiáltatott vele minden ablakon, hogy egy passzusért csak egy hatost szabad szedni. Nem is volt semmi baj az utolsó ablakig, de ott rámordult a főispánra egy subás magyar:

- Azért is ehun a forintom, az én pénzömbül ne parancsolgasson az úr!

Hát most más világ van, nincsenek ilyen magyarok, és a főispánok se járnak a lóvásárba, és csak abban az egyben régi a lóvásár most is, hogy ez az a hely, ahol valóban járnak a sánták, és látnak a vakok. Mármint hogy az eladó lovak, amelyeket *kosorrú, bikanyakú, szárcsafejű, gémszemű, szíjhátú* epitetonokkal különböztetnek meg egyéniségük szerint.

Éppen a szíjhát minéműségét magyarázza a vásárkapitány, amikor némi mozgolódás támad a cédulaház körül.

- Kend volna az? - kiált ki az írnok. Igen érződik a hangján, hogy rosszat álmodhatott. (Bizonyosan a pártkassza esett rá.)

- Ügön is, én vagyok jelönleg - feleli egy öreges hang.

Már akkor jön is az írnok a vásárkapitány elé. Hozza a passzust és magyarázza:

- Báró *Sztirinya József* van beleírva. Löhetségös?

- Hát mért ne volna lehetséges? - vonunk vállat. - A mai világban bárók is szolgálják lókereskedéssel a hazát.

- Hol az a Sztirinya báró?

Az írnok körülnéz. Már akkor sokadalom támad körülöttünk, mert nagy öröm az a demokratának, ha bárót láthat.

- Báró Sztirinya József, álljon elő!

Csőszforma öreg férfiú keszegel elébünk. Hosszúra eresztett gubancos haja van, és az állát kiverte az egyhetes szakálltarló. A vállán keshedt posztószűr, tele bogánccsal, ami inkább az árokparton, mint a szállodában ragad az emberbe, és a csizma felperdült orra azt bizonyítja, hogy a kiegyezés idején sokkal szolidabb volt a lábbelikészítő ipar, mint ma.

- Hm - húzza össze a szemöldökét a vásárkapitány -, hát kend az a báró?

- Én ám - mondja a szűrös szittya minden megilletődés nélkül, és nagyobb hitel kedvéért bele is döf a mutatóujjával a lólevélbe. - Láthassa, ide is bele van írva. Báró Sztirinya József.

- Nem igaz az, öreg - rázza a fejét a kapitány. - Nem lehet az, hogy kend az volna.

József báró leveszi a tasla kalapját, és féloldalt fordítva a fejét, mint a káráló tyúk, hamiskásan néz a kapitányra.

- Nem? Hát igazán nem én vagyok?

- Nem ám, hallja kend.

- Ugyan mondja mán mög az úr, mért ne vónék? - ereszti lejjebb egy kicsit a hangot.

- Azért, mert a bárók nem így néznek ki.

- Nono - neveti el magát az ember, hangtalanul, mint az öreg parasztok -, báró vagyok én, *csak most nem folytatom*...

- Az, kutyaházi báró kend - mosolyodik el a kapitány is.

- Jól mondja - lóbálja meg az ostorát az öreg -, csakugyan nem az vagyok én. Sas Mátyás vagyok én, Majsárul.

A sokadalom szétszivárog. Sztirinya József bárót a szűrben érdemes volt megnézni, de Sas Mátyásra senki se kíváncsi. Mindössze a kapitány kíváncsi még, aki föl ad néhány kérdést, amelyek nyomán hamarosan tisztába hozatik a dolog. Sztirinya József báró nem Sas Mátyás Majsáról, hanem Szerencsés Sátán István innen a város széliről, aki a lovával és passzusával együtt rosszban sántikál.

- A Szundi kalapos deákgyerökivel írattam be a lólevélbe a Sztirinya bárót. Mondok, akkor majd nem szorongatik úgy az embört, ha báró.

A csalódott ember szomorúságával mondja ezt Szerencsés Sátán István, de némi nehezteléssel is. Igaza is van neki. Nem való az, hogy már a lóvásárban is így lecsökkenjen az arisztokrácia tekintélye.

Külpolitika

Hetivásáros április-reggeleken szeretek a tanyák üde lelkével találkozni a fapiacon. Nemcsak azzal, amelyik a pirosgallyú növendékfácskákban találtatódik, ahogy a gyökerük szűz homokot perget az aszfaltra, hanem azzal is, amelyik a parasztban lakik.

Igenis, parasztot mondok, nem kisgazdát. A kisgazda más. Az nemzetfönntartó elem, bőrszivart szív, tükörből fésülködik, újságot olvas, és szíve mélyén lenézi a parasztot, aki még azt se tudja, mi az az immunitás. A tanyán nincsenek ilyen kisgazdák, ott csak parasztok vannak, akik búzát vetnek, fát ültetnek, borjút nevelnek, és sokkal több eszmét cserélnek süldőmalacokról, mint államférfiakról. Újságot csak télen olvasnak, de akkor olyant, amibe még a nyáron pakolta a kaszakövet a városi boltos. Néha az is megesik, hogy az asszony tízesztendős újságot ránt ki a sublótból a selyemkendőjével, és ha lámpagyújtáskor az iskolásgyerek azon gyakorolja a tudományát, az egy kicsit meg is zavarja a lelkeket.

- Apja - néz föl az asszony a tollfosztásból -, hát löhetségös az, amit a Pétörke olvas? Hát mán mögint a Ferenc Jóska a király?

- Eszötök veleje - nevet a gazda -, hát mán hogy vóna löhetségös? Hiszön annak mán régön elmondták a cirkumdederumot. Mostan nincs király.

- De hát mért nincs?

- Mert nincs olyan péz, amelyikre rá löhetne tönni a képit. Addég pedig a többi királok nem vállalik maguk közé.

Ez a tanyai közjog és nemzetközi jog dióhéjban, de csak odakint, ahol okos emberek laknak. Idebent a városban már egészen másképp megy a dolog. Itt friss újságot talál az ember a kocsiúton, azt kiteríti a térdére, ahogy ül a kőpadkán a fácskái közt, és letörülgeti róla a sarat a keze fejivel. Hiába akarja a jószándékú szelecske kikapni a kezéből a nyomtatott papirost, és hiába veregetik a csizmaszárát aggodalmaskodva a cseresznyefák rózsaszín gallyacskái: „Hajítsd el, gazdánk" - a város lelke már erőt vett rajta. Tudni akarja, hogy megy a világ sora, s könyökével térdéhez szorítva a lapot, az ujjával mutatja öreg szemének az összefolyó apró sorokat.

A szelecske abbahagyja a hiábavaló erőlködést, a cseresznyegallyacskák bánatosan kókadnak le az aszfaltra, s már éppen fordításra nyálazza az ujját, mikor egy bőrbe öltözött férfiú súlyos keze nehezedik a vállára.

- No bátya, mond-e háborút?

A bátya ráismer a ködmön ujjáról a hozzátartozó férfiúra, s válaszul rábök egy nagybetűs címre:

- Hát a Poin cár mán mögént nagyon firuncvancikoli a nímötöt, Imre.

- A Poin cár? - csudálkozik el a ködmönhöz tartozó Imre. - Lám, lám, hát aztat nem gyilkolták mög a komenisták?

A bátya kint a tanyán azt mondaná, hogy „a fene, ha jobban tudja", itt az aszfalton azonban, a városi sokadalomban azt mondja, hogy „e felül nem vöttem híradást."

- Hát! - lendíti Imre fölfelé a karját, igen örülvén annak, hogy ő a tájékozottabb, holott nem is az ő kezében van az újság. - Avval elbántak a ploretárok. Szögénnyel. Szénát tömtek a szájába, úgy hajították a tengörbe.

Itt azonban egy harcsabajuszú ember is beleavatkozik az eszmecserébe, aki harmincezer koronáért adná az eperfacsemete darabját, ha volna olyan bolond ember, aki venné.

- Az a muszka cár vót, hallják. Úgy hallottam én, ez a Poin cár francia nemzet.

- Azám - mondja az újságos -, csakhogy itten az van, hogy a Poin cár elnök.

- Az nem löhet - nevet Imre fölényesen. - A cár az följebb való, mint az elnök. Mutassa kend azt az újságot.

- Ne no! - mondja egy kicsit sértődötten a bátya, de mindjárt földerül, amint az Imre homloka ráncot vet.

Nézi közelről a lapot, tolja messzire, fordul vele napnak, igazítja nap ellen, s végre egy kicsit megzavarodottan adja vissza.

- Az újság se tudja - menti magát. - Azért írja, hogy Poin cár-e vagy elnök.

A bátya elfogadja a magyarázatot, és megengesztelődve feleli:

- Az löhet, mert a nehézség tud eligazodni ezökön a most való fejedelmekön. Mög mindegy is, mert egyik is csakúgy szödi az adót, mint a másik.

- De a Betlehem tán még jobban szödi, mint a Tisza Pista szödte - kottyan bele a szóba egy báránybőrsüveges surbankó legény, aki olyan, mintha a Sven Hedin tibeti könyvéből lépett volna ki.

Az ak-szakál feddőleg nézi végig a fiatalt.

- Szödi ám, de csak azért szödhesse, mert a negyvennyócasok beleegyesültek. Azt mondták neki, hogy most adja ki a mérgit, mert aztán ők gyünnek.

- Hát föl kerék, le kerék - fejti ki történetfilozófiáját Imre. - Vót mán negyvennyóc máskor is, de elnyomták.

- De most nem úgy lössz ám - ingatja a fejét az orákulum. - Mert a magyar negyvennyócasok összefognak a nímöt negyvennyócasokkal, oszt akkor a Poin cár elmöhet oda, ahun a part szakad.

A harcsabajuszú elcsodálkozik.

- Hát ott is vannak negyvennyócasok?

- Negyvennyócasok mindönütt vannak, barátom, csak türtőztetik magukat.

Az Imre pesszimizmusa még egy próbát tesz.

- Szűr vágja a fát, ködmön hordja rakásra, palást melegszik mellette. Mindég ez vót a törvény e világon, ez is lössz!

A bátya föláll, és a mutatóujját fölemelve, azt mondja:

- De csak addig, még valaki el nem kiáltja magát, hogy *abszurdum az óvilágnak!*

Erre a misztikus prófétálásra mindenki elhallgat. Tisztelet szállja meg a szíveket, mert ez olyan borzasztó okos mondás, hogy itt igazán nem lehet több szava senkinek.

Vasút akar lenni

Nem sok reményem van rá, hogy klasszikus legyek valaha, s ebben az a jó is megvan, hogy énmiattam egy gyerek se fog ríva fakadni az iskolában. Rossz rágondolni, mi lenne abból, ha például ezt a címbeli mondatot elemeztetnék valaha az unokámmal. „Vasút akar lenni." Miről állítunk itt valamit? A vasútról. Tehát a vasút az alany. Mit állítunk a vasútról? Azt, hogy akar. Mit akar a vasút? A vasút lenni akar. Hm, csakhogy ez egészen más ám, mint az, hogy „vasút akar lenni". Aztán meg micsoda különös vasút az, amelyik máris akar, pedig még meg sincs? Itt valami hiba van, vagy a grammatikában vagy a logikában. Mégiscsak klasszikus mondat ez, akárki szerkesztette.

Hát én elhárítok magamtól minden felelősséget. Nekem csak annyi részem van benne, hogy amint kiértünk a kőházak közül, és a homokon meglassúdott a kocsizörgés, megkérdeztem Mártont, a város kocsisát:

- Mi újság erre kifelé, Márton?

Márton csak úgy a szája sarkával szólt hátra a zászlós bajusz alul:

- Vasút akar lönni.

Ez csakugyan így van, mióta eszemet tudom, azóta itt mindig vasút akar lenni. Akkora errefelé a határunk, hogy a régi németek választófejedelemséget csináltak volna belőle, kettőt, s negyven esztendeje beszélgetik a népek, hogy vasút kellene ide. Nem olyan uraknak való, amelyik azt mondja, hogy „fuss-fuss-fuss", hanem olyan szegényemberes, amelyiknek az a szavajárása, hogy „csak-csak-csak". Olyan kis kávédaráló, amelyiken a kultúra egy kicsit kiszagolna a városból a tanyára, a búzácska, a tejecske, borocska pedig begurulna a tanyából a városba. Mert hiszen a lovacskán is behozzák az egyet-mást a hetipiacra, csakhogy akkor a lovacskákat be kell fogni már este tizenegy órakor, hogy reggel ötre a búzapiacon lehessen szidni a kutya teremtésit annak, aki a kátyút kitalálta. (A jó Isten semmit se vesz rossz néven, ami szívből jön, s különben is azt a kis káromkodást leimádkozza az asszony a fekete Máriánál, míg a gazda föltekinti a pálinkás zsidót.) Hiszen minden jól van úgy, ahogy van, de mégiscsak más lenne az, ha ott pöfögne el a gőzös a tanya sarkán, és ahhoz lehetne igazítani az órát. Aztán meg az is szép lenne nagyon, hogy bakterház is lenne a kukoricák közt, és ott állna a bakter, és piros zászlóval köszöngetne a gazdáknak és gazdasszonyoknak, akik emberségesen visszabólongatnának. A nagy vasúton az ilyesmi nem szokás, az az államé, ahhoz semmi közünk, de az egészen más, ha az ember a saját tanyai vasútján ül. Akkor kötelessége visszaköszönni a bakternek, hozzágondolván azt, hogy „no, látod, tégöd is mink töttünk úrrá!".

Nem, azt nem lehetne mondani, hogy a tanya ne kívánta volna a vasutat, mert már követnek is csak azt választotta meg, akinek a tarisznyájában benne zötyögött a kisvasút. Sőt akadt olyan agyafúrt városi úr is, aki azon kezdte a programbeszédét, hogy amint fölállt a hordóra, a két ujját a szájába tette, és elkezdett füttyögni és tappogni a hordón. Persze, ez csak tökéletlenség volt, és nagy nevetség lett belőle. Hanem az már komoly dolog volt, hogy nagy tanyai deputációk jártak a városi uraknál, ajánlván életüket és vérüket a vasútért, mindenféle hozzájárulások formájában.

- Jó szűvvel adnánk a sarcot, csak fütyülne már az a vasút! - mondta a szószóló, Futós Bárány Pál. (Nem ő volt a futós, hanem a lova, amelyikkel díjat nyert valami úrlovasversenyen. Nagy botrány volt az annak idején, urak és úrlovak egyformán fölháborodtak e paraszt arcátlanságon. Bárány Pál nem kevésbé volt fölháborodva, de mint okos ember, csak a babérkoszorús lóba szúrta bele a vasvillát, a magyar lótenyésztés nagyobb dicsőségére.)

- Derék beszéd - szorongatta a kint való magyarok kezét akkori polgármester urunk -, ha valami közbe nem jön, jövő ilyenkoron sorát kerítjük a tanyai vasútnak, csak addig szavukat ne felejtsék kendtek.

Azonban közbejött a háborúcska, s a város urai csak most törték rá a kórót, hogy hadd szaladjon hát végre a tanyai vasút, amelyik olyan régen lenni akar. Meg is szavaztuk a közgyűlésen mindnyájan - csak éppen a tanyai városatyák mondtak vétót. Nekik bizony nem kell a vasút, se testüknek, se lelküknek. Csináltassa a város, ha olyan sok az elhajigálni való pénze, de egy szem búza nem sok, ők annyival érőt se adnak hozzá, van a népen anélkül is elég nagy sarc.

Hát ehol, ezért mondja a Márton kocsis, hogy „vasút akar lönni". Ami annyit tesz, hogy lehet, hogy lesz, lehet, hogy nem lesz, az ördög jobban tudja. Éppen azért zötyögtetjük ki magunkat a városból ketten-hárman az Isten háta mögé, hogy szót értsünk a nép véneivel, vegyék elő a jobbik eszüket.

Az a baj éppen, hogy a véneket kell megdolgoznunk. Azokkal a fiatalabb gazdákkal, akik végigverekedték a háborút, országot-világot láttak, vasutat építettek a muszkának a Murman-parton vagy Turkesztánban - azokkal könnyebben boldogulnánk. Csakhogy azoknak nincs szavuk a vének tanácsában. Itt kis-ezüst, nagy ezüst, beforrott seb, megcsonkult kar nem számít semmit. Várják ki az idejüket, döglik a ló, ürül a hám - így mondják azt magyarul, hogy *le roi est mort, vive le roi* -, majd sor kerül rájuk is.

Ahogy ülünk az eperfák hűvösében, és végignézek a kopasz fejeken, a gubancos fehér üstökökön, a bicskával faragott kemény arcokon, Jeruzsálemi Endre királyunk jut eszembe. Azt nyomorították meg szegényt ilyen nyakas magyarok, mikor az aranybullát kiadatták vele. Csupa nádor-, országbíró-, zászlós-fej ez, csak éppen a lábakra kellene kordován-csizma és a gatyakorcra pirosbársony-tokos szablya. Az Árpád-kori suba, az megvan, de az még a pogány Árpádok idejéből való lehet, talán már Lehel vezér annak a bőrébe törülgette a zsíros ujját, ami tudvalevőleg igen jót tesz a bőrnek. Most Futós Bárány Pál vacog az ősi subában, noha nemcsak a kánikula fűti a kiszáradt vénséget, hanem a szónoki hevület is. Még mindig ő a főszóvivő, és őhozzá intézi a szót barátom, a mérnök is, aki számokkal bizonyítja neki, hogy mi minden jót lehet várni a kisvasúttól.

- Azt mongya mög inkább, ócsóbb lössz-e a tojás, vagy drágább lössz? - akad bele egy pogácsaalmaképű országnagy.

- Hát persze hogy olcsóbb lesz - kottyantja el az igazságot a mérnök.

- No ugye? - villan végig a pogácsaalmaképű gyíkszeme a többieken. - Mögmondtam én, hogy azért csinálik az urak az egészet.

- Szamárságot mondott kend - tüzesedik neki a mérnök, és elmagyarázza, hogy nemcsak a tojás lesz olcsóbb, ha vasúton vihetik be, hanem a nadrágszíj is olcsóbb lesz, ha vasúton hozhatják ki.

Igen szép közgazdasági stúdium volt. Smith Ádám bizonyosan nagy kedvét lelte volna benne, de mire a mérnök a végére ért, akkorára a vének fele eloldalgott, s aki ülve maradt is a gyepszélen, szívatlan lógatta fogatlan szájában a pipát.

Egy aszaltkörteképű törzsfőnök elásította magát:

- Nem ér az semmit, mérnek úr. Nem vasút köll mán minekünk, hanem Szent Mihály lova.

No, gondoltam magamban, most már helyen vagyunk. A szívéhez kell a népnek beszélni, nem a fejéhez. Ha már az eschatológiánál tartunk, akkor én is szót kérek.

- Nézzék, emberek, még a halál is testhezállóbb lesz, ha beléegyesülnek a vasútba. Öregpapot lehet hozatni a városbul, püspöksüvegben.

A siker teljes volt. Az ősz bajuszok megrezegtek az alájuk bújó mosolytul, és a pipák is fölpezsdülve szortyogtak. Futós Bárány Pál azonban kiköhentett a subából, és az öreg bajuszok megint komolyra berzedtek.

- Kérdöznék egyet az uraktul, ha möghallgatnák.

- Mondja, mondja, Pál bátyám - fordult vele szembe a mérnök.

- Hát nézze, én telente bent lakok a városban, a házamban. A tehenek is bent telelnek. Eddig úgy vót, hogy ha a takarmány elfogyott, akkor kiüzentem a bérösnek, hogy hozzon be egy szekér takarmányt. Hát most mán hogy lössz az, ha vasút lössz?

- Hogy hogy lesz?

- Hát a bérös ül be a gőzösbe a szekérrel, vagy a teheneket vasútaztatom ki a tanyára?

- De bolondokat beszél kend, bátya! Hát úgy lesz, mint eddig volt. Kiüzen kend a béresnek, hogy hozzon be takarmányt.

- No, látja! - kapta föl az öreg a fejét. - De akkor mög mire való a vasút, ha most is csak úgy lössz, mint azelőtt vót?

Itt aztán csakugyan meg kellett adni magunkat.

- Fogjon be, Márton! - kurjantott a mérnök mérgesen a kocsisunknak. - Az Isten se tudná ezt az értetlen népet meggyőzni.

- No-no - mondták csendesen a vének -, hiszen mondott szóbul ért az embör, nézzék.

Letappogták magukról a homokot, kiszedegették a ruhájuk aljába ragadt bojtorjánt, s mire Márton előállt a kocsival, Futós Bárány odatotyogott hozzánk.

- Nagyon sietnek?

- Szeretnénk délre otthon lenni.

- Mondok, ha mögvárnák, még tisztát vöszünk egynéhányan, bevihetnének bennünket a polgármestör úrhon. Látom, jó férős kocsijuk van.

- A polgármester úrhoz? Hát mit akarnak kendtek tőle?

- Fölkérjük, hogy ha mán rátörték a kórét arra a vasútra, legalább egy mögállót nekünk is juttassanak belűle. Mindönokvetetlen.

Szél ángyó jót akart

Hogy kicsoda az a Szél ángyó? Azt abból lehet legjobban megtudni, ha elmondom, hogy kicsoda a Szél ángyó ura.

A Szél ángyó ura Tilalmas Nagy István. Afféle barkácsoló ember kint a tanyán. Akkor is barkácsolt, mikor én megismertem, vagy tizenöt esztendővel ezelőtt. Valami másfél öles nyárfakarót igazgatott bele a tanyája tetejébe, az oromfal hegyinél.

- Mi lesz az, Pista bácsi? - kérdeztem tőle.

- Ez? Vellámhárétó.

- No? - néztem nagyot. - Csak nem tán?

- Dehogynem. A régi mán elrohadt, nézze, odahajítottam a tarlóra.

- Hát holtig tanul az ember - mondom -, még ilyent se hallottam.

- Mán pedig ilyent hallhatott vóna, mert ezt nem én tanáltam ki. Az urak is csak így csinálják a városban.

- No nem egészen. Az urak vasból csinálják, annak is megaranyozzák a hegyit.

Írással azt vissza nem lehet adni, milyen mérgesen höccentette el magát a tanyai Franklin a létra hegyiben.

- Szögény embörnek fábul is jól van, hallja - nézett le kevélyen, aztán több szót nem is vesztegetett rám. Értetlen városi népek még ennyit se érdemelnek.

Hát ilyen ember Tilalmas Nagy István, akit azonban erről a névről a tulajdon szomszédja se ismer. Ellenben mindenki ismeri úgy, hogy: a Szél ángyó ura. Megesett már ez más háznál is. Hogy tovább ne menjünk, Lotharingiai Ferencet is csak a Mária Terézia urának nevezték vala. Akié az impérium: az adja a nevet.

Márpedig odakint az impérium teljesen és változatlanul a Szél ángyóé. Ugyan idebent is csak az övé. Láttam akkor is, mikor egyszer a múzeumban kalauzoltam őket. Néztük a Munkácsy-képet, a Honfoglalást, Pista bácsinak nagyon tetszett Árpád apánk, hogy olyan gangosan üli a lovat, de Szél ángyó elpittyesztette a száját:

- Csökélylöm.

- Kicsodát?

- Az Árpád királt.

- Mért csekélyli, Szél ángyó?

- Azért, mert nem királnak való.

- Hogyhogy?

- Mert aki király, annak gyalog is magosabbnak köll lönni, mint a népeknek lóháton.

Szél ángyó azzal hátat is fordított a magyar előidőknek, Pista bácsi pedig sietett lojálisan alkalmazkodni. Persze nem Munkácsyhoz, hanem Szél ángyóhoz.

- Jól mondi az asszony - bólogatott nagy megértéssel. - Magam is azt tartom, hogy Árpád apánknak a kisujja vastagabb vót, mint egy mostani huszárkapitánynak a dereka.

Persze az régen volt, mikor a szent korona tanát így értelmezték Szél ángyóék, azóta még jobban elvékonyodtak a királyok, és mindnyájunkat meggázolt egy kicsit az idő. Szél ángyó összetöpörödött, mint a fáján felejtett alma, Pista bácsiból meg olyan hasbavállas, térdberoggyant öreg ember lett, aki már csak lefelé tud menni a létrán. Inkább csak a szavukról ismertem rájuk, ahogy tegnap becsoszogtak hozzám hetipiac után.

- Kérdözze, no, mi járatban vagyunk? - kezdte Pista bácsi a kint való illemtan első paragrafusa szerint.

Úgy feleltem, ahogy a kódex előírja:

- Majd megmondják, ha akarják.

- Hát majd anyó mögmondi - igyekezett háttérbe vonulni öreg barátom.

Szél ángyó mindjárt a tárgyra tért. Előszedett a kosarából egy zacskó aszaltalmát, egy bögrécske tejfölt meg három tojást.

- Hoztam egy kis béllegre valót.

- Bélyegre valót? No? Tán hír érkezett a Paliról?

Pali a fogadott gyerekük volt Szél ángyóéknak. Mióta összekerültek, mindig volt nekik egy fogadott gyerekük, aki libát őrzött, birkát legeltetett a ház körül, még föl nem nőtt, aztán kiházasították, és kerestek más fogadott gyereket. Pali volt az utolsó, valami sokgyerekes kapásnak a fia, de azt már nem házasították ki. Bekívánta a király a háborúba, aztán sose eresztette többé vissza.

- Nem, nem a Pali - rázta meg csöndesen a fejét Szél ángyó, és a szeméhez emelte a fejkendője csücskét. - Legációba köllene levelet írni.

- Miféle legációba? - értetlenkedtem.

- Hát ahun a királ gyerökei vannak. A tekintetös úr levelezi űket, ugye?

- Nem én - lepődtem meg nagyon őszintén. - Közelebb se levelezek, nemhogy olyan messzire leveleznék.

- Nézze, nekünk megmondhassa - hajolt közelebb hozzám Szél ángyó. - Mink úgyis tudjuk, hogy maga be van üsmerködve szögénykékkel. Olvastuk a világújságlapba, ehol-e.

Előveszi a kebeléből a szépen összehajtogatott képesújságot, amelyikben meg van írva, hogy az az ábécéskönyv, amelyikbe én is belesegítettem, elkerült a király árváihoz is.

- Jaj, lelkem Szél ángyó - mosolygom el magam -, a könyv csak olyan, mint a muzsikaszó. Messzire elhallatszik, de azért a muzsikást nem mindenki ismeri ám, aki a muzsikáját hallja.

Ángyó szemmel láthatólag elszomorodik. Pista bácsi hol őrá néz, hol énrám, tűnődik, merjen-e szólni, ne-e, de mégiscsak megszólal:

- Az atrecukat azért tudja tán?

- Azt megtudhassuk.

- No lelköm, akkor nincs hiba - vidámodik föl az ángyó szeme. - Mögkéröm igön szépen, írja mög a Zitának, hogy minálunk lönne legjobb helye annak a szögény gyeröknek.

- Melyik gyereknek? - felejtkezek rá ángyóra.

- Hát akármölyiket adná nekünk, mink vállalnánk szívesen.

Pista bácsi bizonytalanul szusszant egyet.

- Mán mégiscsak a legöregebbet. Az a legtöhetősebb, mög abbul lössz leghamarabb embör. Azt még mink is mögérnénk.

Ángyó a szeme sarkával elhallgattatja Pista bácsit, és megint ő veszi át a szót.

- Nézze, nekünk se kicsi, se nagy, oszt miúta a Pali elveszött, mink mán csak olyanok vagyunk, mint a szödött szőlő. Hát mondom ennek az embörnek, lögyünk jó szívvel ahhoz a szögény asszonyhoz, ha mán úgy átvetötte az élet a vállán, vállaljuk örökbe valamölyik gyerökit.

- A nevemre íratom - készségeskedik Pista bácsi.

- A nevünkre - igazítja helyre Szél ángyó. - Ráíratunk tanyát, szőlőt, földet, mindönt.

Olyan várakozva néz rám a két öreg ember, hogy le kell sütnöm a szememet.

- Nehéz lesz az, ángyó.

- Mér lönne? - döccen előre Pista bácsi. - Vót mán nekünk sok nevelt gyerökünk, mind embör lött abbul.

Ángyó azt hiszi, eltalálta a gondolatom.

- Hogy a gyerök nagy nömbül való, mink mög csak olyan parasztok vagyunk? - teszi a kezét kezemre. - A tiszta szobában hálatnám, nézze. Hiszön maga mondta, mikor nálunk vót, hogy abba a király is ellakhatna.

- Nem azért, ángyó - rázom a fejem. - Más hiba van. Ugye, a kis királyfinak is legeltetni kellene?

- Ó, lelköm, csak olyankor, mikor a nap süt. Esőben az öreg is eltotyogna a birkák után.

- Igen ám, ángyó, csakhogy a királyfiaknak az a törvényük, hogy ők csak aranybárányt legeltetnek.

- Ez törvény? - halkul el az ángyó szava.

- Törvény.

Aztán egy kicsinyég hallgatunk mind a hárman, ángyó szorosabban köti az álla alatt a kendőt, és megindul kifelé. Egy kicsit elgörbül a szája széle, mikor elköszön.

- Istennek ajánlom, tekintetös úr. Én jót akartam.

- Möghiggye, jót akart - fog velem kezet Pista bácsi.

Meghiszem, lelkeim, hogyne hinném - nézek eltűnődve utánuk. Jó is volna az, ha úgy lehetne, hogy Tilalmas Nagy István és Szél ángyó örökbe fogadnák a magyar királyfit, és kivinnék Domaszékre, és felnőne úgy, hogy politikust nem látna, és megtanulná azt, hogy szegény ember fából csinálja a villámhárítót, és hogy a királynak gyalog is magasabbnak kell lenni, mint másnak lóháton...

Diplomaták

Úgy volt az, hogy a kecskeméti embernek valaha nem volt nagyobb mérge, mint ha a makói hagymát emlegették előtte. Ebből látszik, milyen régi történet lehet ez - mikor még a nagykőrösi uborka nem volt kitalálva! Mert ha ki lett volna, akkor bizonyosan emiatt ette volna a méreg a kecskeméti embert a régi világban. A mostaniban már nem, mert nem poros atyafi már egymással a két derék város, hanem édestestvér. A Katona-centenáriumon senkinek se volt akkora sikere, mint Nagykőrös literátus polgármesterének, Dezső Kázmérnak. Pedig csak ennyit mondott a síremlék előtt: - Kecskemét halhatatlan fiának hódol a szomszéd város.

Százvalahány beszéd közt mindenki ezt találta talpraesettebbnek. Meg is tapsolta a nagykőrösi polgármestert az egész gyülekezet, de leglelkesebben Kecskemét.

Hanem hát most az ántivilágról van szó, mikor a kecskeméti ember csak a nyakát csavargatta, ha a kofák azzal ajánlgatták neki a nagypiacon a buzogányfejnyi hagymákból kötött koszorúkat: - Ebből tessék, jó ember, mert ez az igazi makai hagyma. Még a holt is megmozdul ennek a drága jó szagától.

- Bolond beszéd - duruzsolt a kecskeméti ember. - Hagyma: hagyma. Egyik is a földben terem, másik is. Én ugyan egyet se lépnék az istenadtáért, mikor nekem a kecskeméti hagyma se kenyerem.

- Hja, nem is makai hagyma ám az! Azt érdemes volna a tövén is megnézni, mert olyant máshol nem látni. Terem ott akkora hagyma is, hogy emberfejjel vetekszik. Jó volna, ha Kecskeméten akkorára nőne a barack.

De már ez szívén találta a kecskeméti embert. Azt mondta rá, ezt a csudát csakugyan megnézi. S ha csak a fele igaz annak a híres hagymának, akkor ő megeszi a saját fejét. Azzal se nap, se óra, megindult a kecskeméti ember Makóra hagymátlátni, de úgy sietett, hogy siettében kifelejtette a tarisznyájából a szalonna mellől a kenyeret.

Az ám, csakhogy ugyanakkor a makai ember meg Kecskemét felé volt útban, mert neki meg a híres barack vette magát a begyébe. Mindig elöntötte a pulykaméreg, mikor a nagy barackhegyek mögül rákiabáltak a gyümölcsöskofák:

- Erre jöjjön, atyafi, itt az igazi kecskeméti barack!

- Hát aztán? Mivel volna az különb a makai baracknál?

- De még a makai hagymánál is különb! Jó volna, ha akkora volna Makón a hagyma, mint Kecskeméten a barackmag!

Amire aztán a makai ember is azt mondta, hogy nem áll meg Kecskemétig, s ha a fele is igaz annak a híres baracknak, akkor ő ott marad kecskeméti embernek, s reggeltől estig egyebet sem tesz, csak barackmagot töröget.

Azzal nekivágott a világnak, de a szegedi hídon mégiscsak megállt falatozni. Hát ahogy bontogatja a tarisznyát, akkor veszi észre, hogy kenyere van, de a szalonnáját otthon felejtette. Az volt a szerencséje, hogy a kecskeméti ember is éppen akkor ért oda, az jószívvel adott neki kenyérért szalonnát. De még jó szót is adott mellé:

- Hova igyekszik, földi?

- Elmék barackot látni Kecskemétre. Mert azt mondják, hallja, ott akkora barackok teremnek, mint a sütnivaló tök.

- Micsoda? - kapta föl a fejét a kecskeméti ember. - De bizony Tiszántúl a toronygömb sincs akkora, mint mifelénk a barack.

- Ejnye, ejnye - álmélkodott a makói ember -, no, holnap reggel majd föltekintem én azt.

- Jaj, jó ember, csakhogy elkésett ám kend - sóhajtott nagyot a másik jó ember. - Ma egy hete mind lehullott a barack abban a nagy szélben, osztán akkora lyukakat ütött a földbe, hogy létrán se lehet utánuk mászni.

- No, akkor hát én hazafelé is fordíthatom a szekérrudat - csattantotta be a makai ember a bicskáját.

- Hol az a haza, földi?

- Makón, ahol az a híres hagyma terem.

- No, akkor együtt megyünk - ugrott föl a kecskeméti ember -, mert én éppen oda tartok hagymát csudálni. Azt mondják, emberfejjel vetekszik kendteknél a hagyma.

- Micsoda? - nevetett a makai ember. - Azt mondom én kendnek, bátya, forduljon vissza, mához három hétre álljon ki a kisajtóba, akkorára olyan nagy lesz a makói hagyma, hogy ellátszik Kecskemétre.

Erre aztán észbe kapott a kecskeméti ember is, és megrázta a kezét a makai embernek.

- No, komám, kend se bolond emberrel eteti ám a szalonnát.

- Nini - adta vissza a makai ember a bókot -, de annak is van ám magához való esze, akibe kend tömködi a kenyeret.

Azzal aztán az egyik is hazatérült, a másik is visszafordult, s azóta a kecskeméti ember is nagy elismeréssel van a makai hagyma iránt, a makai ember is becsületben tartja a kecskeméti barackot.

Most már, hogy miért *Diplomaták* a címe ennek a történetnek? Hát azért, mert éppen most jutott eszembe, mikor napról napra olvasom, hogy milyen nagy elismeréssel vannak egymás iránt mindenféle nemzetiségű diplomaták, mióta a párizsi nagyhídon összetalálkoztak.

Márton apó zálogol

Márton apó már akkor tudta, hogy még ma valami különös öröm éri, mikor a hajnali harangszó elhessegette a szeméről az álmot. Kár volt bizony érte, mert nagyon szép álom volt. A kis unokáját látta, a Gyurka gyereket, ahogy a bárányfelhőket őrizte az égi mezőkön. Persze alig ismert a lelkemre, mert angyalkának volt öltözve. Bezzeg ráismert őrá a fióka, még a szárnyát is összecsattantotta örömében:

- Kend az lelkem, öregapó, vagy csak a lelke?

- Én ám, angyalka, csókolom a szárnyad hegyét, de nemigen tudom még idefönt a járást.

- No, majd útbaigazítom én kelmedet, csak azt mondja meg, mi járatban van - nevetett a szeme az angyalkának.

- Én bizony a kis unokámat keresem, akit az ősszel vett magához az Isten - emelte meg a kalapját Márton apó könnybeborult szemmel.

Abban a percben kondult meg a hajnali harang, és Márton apónak kipattant a szeme.

Jaj, de kár, hogy csak álom volt - vetette föl a szemét az égre, hát uramfia, lát a feje fölött egy fehérbodrú felhőbárányt, de még az angyalka is ott mosolygott a hátán.

- Nini, hiszen ez a Gyurka gyerek, csak most ismerem meg - dörzsölte meg a szemét az öreg, de mire egészen kijózanodott az álomból, már akkor nyoma se volt az égen se gyereknek, se báránynak.

- Mindegy az, azért mégiscsak valami különös öröm ér engem még ma - gondolkozott el, s már akkor ott is állt előtte a nagybajuszú Vendel hajdú.

- Az ispán úr sürgősen hívatja kendet - mondotta mogorván.

- Az ispán úr? - ragyogott föl a szeme Márton apónak. - No, mondtam én, ebből lesz az a nagy öröm.

Az lett biz abból, hogy az ispán úr nagyon haragosan lehordta szegény Márton, apót.

- Kend a csősz a galambosi határban? - szögezte rá szúrós szemét.

- Nem egészen, tekintetes uram, nem egészen - mondta szerénykedve az öreg csősz. - Ketten őrizzük a galambosi határt.

- Hogyhogy?

- Én meg a Vigyázz kutya.

- No, hát ketten is nagyon rosszul őrzik kendtek - toporzékolt a tekintetes úr. - Tegnap is libákat láttam a repcében. A búza is mind össze van nyomozva.

- Az lehet - bólintott Márton apó. - Mindig mondtam én, hogy van a jószágnak magához való esze. Oda mén, ahol jobbat talál.

- De kendet azért tartja az uraság, hogy oda ne menjen! - vörösödött az indulat is az ispán úr képén. - Zálogot kell venni az idegen jószágból, ha a tilosban éri kend. Érti-e kend?

- Értem, uram, értem - ingatta fehér fejét megfélemledve az öreg csősz.

- No, azért mondom - fújt nagyot az ispán úr -, ha még egyszer panaszt hallok kendre a lágy-szívűsége miatt, akkor föl is út, le is út.

Szegény Márton apó már kint járt a galambosi határban, de még akkor is hullott a könnye. Ó, hogy ilyen csúfság érte az ő öreg fejét. No, majd megmutatja ő, hogy hogy meg tudja keményíteni a szívét. Meg ő. Még a tulajdon unokáját is megzálogolná, ha a tilosban kapná!

Megint megszeppent egy kicsit, ahogy az unokája az eszébe jutott. Szépen kitervelte már ő magában, hogy ha majd ő is fölkerül az égi mezőkre, megkéri a jó Istent, hogy csősznek tegye meg odafönt is, mert ebben a mesterségben ő nagyon ki van tanulva. Az ám, de hátha megtudja a jó Isten, hogy ő ilyen lágyszívű. No, hát nem lesz az többet, de nem ám. Majd megmutatja ő, csak találjon még egyszer idegen jószágot az uraság földjén.

- Ahol ni, mozog is már valami a búzában - dobbant nagyot a szíve.

No el is kapta a fejét mindjárt, hogy semmit se lásson. De már a fülét be nem dughatta a kolompszó elől.

- Hiába, no, ami regula, regula - sóhajtotta el magát, s befordult a búza közé.

Nagyokat dobbantott, még a tenyerét is összecsattantotta, mintha madarat hessegetne.

- Hátha erre megriad a jószág - gondolta magában reménykedve.

De bizony hiába reménykedett. Három bárányka nyugodtan ropogtatta a gyönge búzaszárat, kis pásztoruk pedig hanyattfekve aludt mellettük. Szelíd képű, szőke fiúcska volt. Márton apónak megrebbent az öreg szeme, ahogy odahajolt föléje.

- Ejnye, hejnye - csóválta a fejét. - Legalább a kalapját a szemére húzta volna a bolondka.

Az ám, de a bolondkának nem volt kalapja. Márton apó a maga nagy tasla kalapját tette rá a kipirult kis orcára.

- Hogy el ne süsse a nap a bolondkát - motyogta szánakozva.

Aztán szép csendesen kiterelte a három báránykát a dűlőútra, megmutatta nekik, hol legkövérebb a papsajtfüvecske, aztán lehevert melléjük.

- A zálogot legeltetni kell - magyarázta magának.

A báránykák nyilván semmit se tudtak róla, hogy ők most zálogok, mert nagyon vígan legelgettek, s kigömbölyödtek, mint a duda.

- A zálogot meg kell itatni - parancsolt magára a szigorú csősz, s lehajtotta a három báránykát az érre.

Éppen visszafelé terelgette őket, mikor a fiúcska kiballagott a búzából. Nevetett a kék szeme, de egy kis ijedtség is ott settenkedett a sarkában.

- Adjon Isten, Márton apó - emelte meg a Márton apó kalapját.

- Ohó - toppantott haragosan a csősz a botjával -, hát így vigyázol te a jószágodra? Hátha róka lakik a nádban?

- Megfogtam volna én azt már régen - villant föl a gyerek szeme.

- Úgy, hát olyan nagy legény vagy te? - nézett keményen Márton apó. - No, hát akkor ide hallgass! Most ezek a bárányok zálogban vannak, érted-e? Ki kell őket váltanod. Adok neked egy találós kérdést. Ha kitalálod, akkor visszakapod a bárányaidat. Érted-e?

- Igenis - mondta sírásra pittyedt szájjal a gyerek.

- Hát mi az, aminek egy csepp füle sincs, de ha a felét elveszed, csak a füle marad. No azt mondd meg, ha te olyan nagy legény vagy?!

- Hát a fülemüle, Márton apó - nevette el magát a gyerek.

- No, ezt már szeretem - enyhült meg a Márton apó szigorú képe, s azzal ment tovább, idegen jószágot keresni a tilosban, hogy ne legyen oka panaszra az ispán úrnak.

Kár, hogy föl nem nézett az égre. Fehérsodrú felhőbárányokon angyalkák tapsikoltak feléje, és szép fehér fejére csókokat dobáltak.

Disztingválás

Három napja ásatom a Basahalmot; a basát ugyan nem találtam, de rátaláltam magamra. Már olyanformán, hogy megtudtam, ki vagyok. Azaz, disztingváljunk, megtudtam, hogy én nem én vagyok.

Börcsöknek hívják a legöregebb napszámosomat, ő mondja, hogy beszélhetek én, amit akarok, ő jobban tudja, hogy ki vagyok én, mint én magam. Persze nem nekem mondja a szemembe, hanem a hátam mögött mondja az egyik szolgámnak, de úgy, hogy én is halljam.

- Mondja mán no, hány csillagja van a maga gazdájának?

- Mölyiknek?

Börcsök a válla fölött a gödör felé bök az ujjával, amelyikben vallatom a kutyafejű tatárt.

- Űneki. A tüsztölt kincskeresködőnek.

- Láthatja, nincsen annak egy se.

- Nono. Most. De otthon? Mikor a parádés ruháját fölvöszi? Hány azon a csillag? Kapitány-e vagy ezredös?

- Mög van kend keverödve - mondja bosszúsan a szolgám.

Börcsök megpróbál egy sokatmondó kacsintást, már amennyire a ráncai engedik.

- Nézze, neköm mögmondhatja. Úgyis tudom én azt, hogy ezt a röttentő nagy titkos munkát, akit ű végeztet, nem bízzák mezítlábas embörre.

Börcsök az olyan ember fölényével nevet, akit nem tud falhoz állítani a városi úrféle.

- Tudok én mindönt, kéröm. Maguk azt a kád aranyat keresik, akit akkor ásott el a török császár, mikor a Kossuth apánk kiadta neki a nyargalót.

Más ember azt mondaná erre a történelmi fejtegetésre Börcsöknek, hogy vén szamár. A szolgám azonban tudja, mivel kell éreztetni a tanultságát ezekkel a tudatlan emberekkel. Olyant mond Börcsöknek, amitől egyszerre meg kell benne állni az ütőnek. Azt mondja neki:

- Kend nem tud disztingválni, tatám.

Erre csakugyan nem tehetett mást Börcsök, mint hogy elhallgatott, s tartotta a haragot estig. Akkor a többi napszámosok hazaszéledtek, s csak maga maradt ott halompásztornak, ami igen kellemes foglalkozás. Csak annyiból áll, hogy az ember leteríti a subáját a sírok felett, és nézi a csillagokat, amíg el nem alszik. És mivel ezért is nappali napszám jár, Börcsök megengedheti magának azt a tékozlást, hogy kemény tarhonyát pörköl magának vacsorára, mégpedig olyant, amiben szalonnadarabok is vannak.

És mikor leveszi a bográcsot a szolgafáról, odaszól a szolgámnak:

- No, tartson velem maga is.

Hadd lássa ez a városi úrféle, hogy a pusztai ember is tudja ám, mi a becsület.

A városi úrféle köszöni szépen az invitálást, nem is kéreti magát. Egyelőre azonban csak a halhatatlan szaga élvezhető a töpörtyűs tarhonyának, nyelvvel nem tanácsos hozzá közeledni, mert mind leszedné róla a bőrt. A bográcsnak egy darabig a homokon kell tartózkodni hűlés tekintetéből, a puli felügyelete alatt.

A puli nem városi kutya, szó se férhet a becsületéhez. Börcsök nyugodtan kerülhet egyet a városi úrfélével a szőlők közt a napszállat pirosságában. Nem a tájképi szépségeket magyarázza neki, hanem egy gazdátlan körtefát keres, mert ha már vendéget adott az Isten, adjon egy kis vendégnek valót is. Ad is, mert napszállat után már minden körtefa gazdátlan. Csak a nagy dongással röpködő cserebogarak zavarják a két összebékült embert a közgazdasági tevékenységben.

- No, hagyjunk holnapra is - mondja Börcsök, mikor megtelik a kalap.

Fele úton kaffogva gurul eléjük a puli. Farka csóválásával jelzi, hogy minden rendben van, várja a bográcsa magas uraságokat.

- Most mán ügön - kóstol bele Börcsök a tarhonyába, és ülést szerkesztve a subából, megkínálja vele a városi cimborát.

- No, maga erre helyhözködjön, neköm jó a földön is.

A városi ember nagyon meg van illetődve. Különösen mikor észreveszi, hogy Börcsök mind elhárítja maga elül a töpörtyűket, és őeléje tologatja a kanalával. Ha látná a vén ember mosolygását a bajusz alatt, még jobban meg volna hatva. De a városi szem előtt minden elmosódik már a szürkületben, a városi gyomor azonban vaktában is érzi, hogy ezért a töpörtyűért érdemes volt kijönni, ilyent nem árulnak a hentesboltban.

Már a bográcsa feneke felé ütődnek a kanalak, de Börcsök még egyre kedveskedik a cimborának.

- Ugyan mit csinál már kend? - szabódik illendőségből a városi ember.

- Mit csinálok? - mondja kedvetelten Börcsök - nem csinálok én semmit, csak disztingválok.

- Hogyhogy disztingvál?

- Hát csak taszigálom énelűlem maga elé a cserebogarakat, akik belehullottak a bográcsba.

Fogadok, hogy őszre már járja a közmondás a határban: *disztingvál, mint Börcsök a bográcsban.*

Mezei nagyhatalmak

A dolog egészen úgy kezdődött, mint a világháború. Már annyiban, hogy a világháborút se akarta senki, csak úgy lett magától, mint a fűrészporból a bolha. Mink se hallottuk a végzet dübörgését, ahogy szürenkeztünk a borbélynál, és vártuk, hogy a mester munkába vegyen bennünket. Városon ezt nehéz kivárni, és ezért van a városokban életbeléptetve a juliánus és gregoriánus naptár mellett a borbélyidőszámítás is. Falun ilyesmiről szó sincs, zúgolódással az officinában senki nem foglalkozik. A vasárnap délelőtt arra való, hogy a jó Isten osztozzon rajta a borbéllyal. Ugyan az elsőség a borbélyé, s a jó Istennek csak az jár, amit ő meghagy, de ez éppen istenfélelemből történik. Mert a borbély senkinek se veti szemére, ha egy kicsit fölverte is a gaz a lelkét a múlt vasárnapi prédikáció óta, de már az nagy tiszteletlenség volna, ha az istenházába bevinné az ember az egyhetes szakállát. Mindjárt úgy érezné, mintha őrá nézne az aranysugaras istenszem a háromszögből:

- Hát te, te szőrmók, ember vagy-e te vagy kecske?

Aztán meg nem is olyan utolsó hely az a borbélyműhely, hogy ott tökéletes ember elunhatná magát. Jönnek-mennek a népek, hozzák-viszik a híreket, okosodhat azokból, akinek feje van hozzá. Ha énrajtam állna, addig ösztökélném Paul Boncour monsieur-t, míg csak ide nem járna borotválkozni. Először is, ha erre a mesterre bízná magát, mindjárt megtudná, hány a nyolc. Nemcsak a borotva hányná a szikrát, hanem az ő szeme is, s rögtön odaígérné hitét-lelkét MacDonaldnak és Mussolininek, csak még egyszer elszabadulhasson innét. Másodszor itt megtanulhatná, hogyan kell pörös felek közt igazságot tenni, még nagyon fogós kérdésekben is, mikor a nagyhatalmak már majdnem ölre mennek.

Itt van például a szalonna meg a paprika vitája. Az egyik nagyhatalom, András sógor nevezetű, azt állítja, hogy ő százesztendős koráig elélne szalonnán, kenyéren. Noha ez az állítás hajaz egy kicsit ahhoz a napóleoni gondolathoz, hogy karddal és sonkával Kínáig is el lehetne menni, András nemigen formázza a nagy császárt. Föl lehet ugyan tenni, hogy így március vége felé Napóleon is nehezellette már a csizmát, sőt talán az is megesett vele, hogy mezítláb élte világát, ellenben az sehol sincs följegyezve, hogy Napóleon fejéhez akkora báránybőrsapka tartozott volna, mint az Andráséhoz. Ami pedig a lábfej és a sapkás fej közé esik, abból nagyon könnyű megállapítani, hogy András szenvedelme a szalonna iránt tisztán platonikus vonzalom. Hosszú, keszeg ember András, afféle szegény kertészember az ötödik dűlőből, ahol a krumpliban és répában tartózkodó kalóriával szokás megtölteni az oldalközt.

Azonban semmit se lehet tudni, mert íme, a másik nagyhatalom, Mihály sógor, aki négyökrös gazda az első dűlőből, alacsony, kisded, barna ember, s az van a képére írva, hogy szalonnával szokott mosakodni és kolbásszal törülközni. S lám, a kis dudaember mégis óvást jelent be a húsevő világnézet ellen.

- Szalonna? - legyint a kövér, tömzsi kezével. - Azt én a kezembe se vöszöm, hacsak csizmazsírozásra nem. Hanem a zöldpaprika, az ügön. Tízet is mögöszök belüle früstökre.

Szentgyörgyi tudós professzor úrra gondolok, aki most készül hódító világkörútra a paprika-vitamin érdekében. Jó lenne, ha becsomagolná az útra ezt a Mihály sógort is, akit legalább egy mázsa vitamin-kristály dagaszt.

A sovány ember azonban nem hagyja magát. Bizonykodik, hogy de csak a szalonna adja az erőt.

- Nono - erősködik az első dűlő -, de a zöldpaprika tisztítja az észt. A gőze.

- A gőze? - mereszti a szemét a másik.

- Csakis. A gyomorban mögpárolódik, és fölszáll a fejbe.

- Mán akiébe - mosolyog az ötödik dűlő.

- Nem mögyünk észért az ötödik dűlőbe - szisszen föl az első dűlő.

A tükörből nézem a két nagyhatalmat, mint érdektelen semleges, akinek nincs gyarmata se az első dűlőben, se az ötödikben. A mester azonban szükségesnek látja közbelépni, mint döntőbíróság. Rám való tekintettel a művelt diplomácia nyelvét beszéli, ami meglepően természetesen hat ilyen falusi borbélyszájból. Én ugyan jobban szeretném, ha valóban rám tekintene, és nem pemecselné a szappanhabot a számba, de azért ez se csorbítja a műélvezetemet. Úgy gyönyörködöm a mester dialektikájában, mintha a Népszövetségben keverné a habot.

- Én mögmondom kegyetöknek, miben rejlik az ölégtétel. Helyhözzenek kegyetök éjszakára az ablakban egy kiló húsosszalonnát mög egy kiló zöldpaprikát olyan intelömmel, hogy csak az egyikre vannak rászabadítva a tolvajos népek. Ugyebár belátják, hogy az emböriség azt fogja ellopni, amelyik több élvezködést eszközöl?

Ennél bölcsebb döntést a világ legkitűnőbb jogtudósai se eszközölhetnének. A nagyhatalmak elismerik, hogy a mesternek jól fog az esze. Én már azt is tudom, hogy jobban fog, mint a borotvája. Örülök, mikor átengedhetem a széket az első dűlőnek. Lefizetem a vértanúdíjat, és Istennek ajánlom a társaságot. De az ajtóból visszatérít a váratlan zuhogó tavaszi zápor. Leülök a lócára András sógor mellé, és leakasztom a szegről a tarka táblájú irodalmat. Kívülről idei kalendáriumnak látszik, de belülről magárjegyzék, annak is éppen húszesztendős. Ahogy kinyitom, akkora tököt mutat az ábra, hogyha rágurulna az árnyékában legelő disznócskára, nyomban kolbásszá nyomná az ártatlant. András sógor nem is állhatja meg szó nélkül.

- Ez is az ántivilágban löhetött még, mikor ekkora tökök termöttek.

Nekem mondja, de Mihály sógor felel meg rá, a borbélyhoz intézvén a szót. Szeretik a nagyhatalmak az ilyen közvetett feleselést.

- Hát termöttek az én földemön az őszön akkora tökök, tudja, hogy kiállításba löhetött volna űket adni.

András sógor felém vág a szeme sarkával.

- Az első dűlőben, tudja. Mert ott nem úgy van, mint szögény helyön. Ott szalonnával trágyázzák még a tököt is.

Mihály sógort elfutja a méreg. Pedig mikor borotva serceg az ember képén, akkor nem jó mérgeskedni. Megpirosodik a szappanhab a dudaember állán, ahogy hátraszegi a fejét.

- Hát ügön is. Az első dűlőben akkora tökök nőttek taval, hogy az ötödik dűlőben még hordót se láttak akkorát.

Ez bizony már nyílt hadüzenet. De a keszeg nagyhatalmat nem lehet kihozni a sodrából. Mindössze a bárányböfsüveget mozgósítja egy kicsit följebb a szemöldökével.

- A kend földjin?

- A másén még nagyobb is terömhetött. Nem kérködésbül beszélök én. De ami az én földemön termött, azt se bírná mögemelni az olyan ötödik dűlőbeli gányó, mint kend.

A dudaembert szemlátomást fölfűjta az indulat. Kinyitott két gombot a kislajbin, hogy szabadabban szedhesse a leffet. Az ötödik dűlő megint lejjebb csúsztatta a sapkát, és rám nevetett a tenyere ellenzője alól. Vigyázzak csak, hogy megcickézi ő a négyökröst!

- Ejnye, hejnye, hát osztán hogy nőhetött az a tök olyan csudanagyra?

A teljes kapituláció hangján föltett kérdésre a mester felelt. Úgy, mint tanulmányos férfiúhoz illik, aki követ is lehetne, ha a falusi nemzet ésszel élne.

- Ez a belterhes töktermelés, kéröm. Kögyed az illetékös.

Ez annyit jelentett, hogy most már András fogja vérét ontani az emberi civilizációért, amely megkívánja a borotválkozást, a markoláb vitte volna el, aki kitalálta. Az ötödik dűlő átengedte magát a mesternek, Mihály pedig egy győztes nagyhatalom gőgjével eresztett egyet a nadrágszíjon.

- Hát én kitaníthatom kendöt, mert én nem vagyok rossz szívvel az ötödik dűlőhöz se. Mikor a tök akkora, mint egy jércetojás, akkor akasszon kend fölé egy úrikalapot, de olyant, amelyikön lyuk van, osztán azt öntse kend tele ciböre-levessel, az csöppenkint ráhull a tökinda tüvire, s ettül kendnél is úgy möghízik a tök, mint énnálam.

Ezt nagyon komolyan mondta a négyökrös, s csak az ajtóból fordult vissza a kegyelemdöféssel.

- A ciböre-levesért, azt hiszöm, nem köll kendtöknek a szomszédba mönni.

András ságor ádámcsutkája veszedelmesen izgett-mozgott a borotva alatt.

- Mögálljék csak kend! Szerettem vóna én azt a hírös tököt mögemelni!

- Hát ha mög akar kend szakadni, tűlem töheti.

- Mögvan még?

- Mög hát. Címörnek. Ugyan most mán mögapadt egy kicsit.

- No ugye, ódzik mán a kend bocskora?

- Az enyim nem. Éntűlem emelheti kend, ha mög akarja özvegyíteni az asszonyt.

- Minek való az a hiábavaló beszéd? Fogad kend, hogy mögemelöm vagy nem fogad?

- Egy literbe.

- Huncut, aki mögbáni.

A két nagyhatalom kezet adott egymásnak, én vágtam szét a kötést. Ezzel aztán jogot szereztem arra, hogy mint szemtanú tekinthessem föl a belterjes töktermelés diadalát az első dűlőben.

Hát nagy barom tök volt, az bizonyos. Egyik fele sárga, a másik zöld csíkokkal tarkázott. Becsültem másfél akósra, ahogy ott meredezett a napon, elállva a bejárást a rossz szín ajtajában.

- Két ökör húzta ezt idáig a kukoricaföldrül, s kend egymaga ölég akar neki lönni? - csúfolódott Mihály egy cefre-csumiszoló dorongra támaszkodva.

- Micsoda? - vetette szét a két lábát András. - Hát ez az egész? Hát ez is tök?

- Az ám, cirógassa kend az ölibe!

- Én? - veselkedett neki a kertész a két hosszú karjával.

Igaz, hogy kidülledt a szeme, de azért fölemelte a tököt, úgy a térde magasságáig, s csak onnan huppantotta le, úgy, hogy egyszerre kétfelé repedt az első dűlő címere.

- Hű, az anyád! - villantotta rám huncutul a csókaszemét.

De csak egyet villant, mert akkor már koppant a fején a husáng, és az ötödik dűlőbeli ember véresen vágódott neki a tanya sarkának.

- Tökért tök! - mosolyodott el a másik, és előkereste a baltát, hogy fölaprítsa vele a csúffá tett csodát.

András pedig, ha támolyogva is, de mégiscsak némi diadalérzettel vitte haza a véres fejét. Kicsit sajgott ugyan, de mégiscsak megmentette vele az ötödik dűlő becsületét.

Nem ő volt az első nagyhatalom, amelyik így járt.

András megcsalódik

A Tisza még aludt, olyan mélyen, hogy arra se ébredt fel, mikor jeget vágtak a hátából. A gátőr is aludt, mert mi a ménkűt csinált volna mást, mikor a gát úgy elbújt a hófúvásban, mintha szégyellte volna magát, hogy ő olyan poszt, akinek nincs mit őriznie. A mérnök urak is alhattak, ha úgy tartotta kedvük, bent a messzi városban, és semmi okuk se volt azt álmodni, hogy félreverik a harangot.

A réti ember azonban ébren volt, és már Mátyás-napkor tudta, hogy az idén baj lesz a vízzel. Az Isten tudja, ki mondta meg neki. Vízrajzi jelentésekkel ő nem él, a rádió ide különben se szolgál ki, s újság tíz esztendeje járt utoljára a kezében, mikor kaszakövet vett a tavaszi vásárban, s azt az illető jó ember abba csomagolta be. Hanem az égen és földön voltak mindenféle jelenségek, amikből érteni kell ésszel élő embernek. A réti ember különös madarakat látott a szalmakazal tetején, amelyek nem járatosak ebben a tartományban. Búvármadarakat formáztak, de olyan fülük volt, mint a vöcsöknek, és úgy sírtak, mint a szélkiáltók. Annak is kellett valamit jelenteni, hogy a hold egész télen udvarral járt minden teléskor, és úgy mutatta Szent Dávidot és Cicellét, mintha firhang mögé húzódtak volna. Hát az mitől lehetett, hogy mikor a fekete eperfát kivágta kútágasnak, a fagyűrűk helyén olyan morzsalékot talált benne, mint az elrothadt szíj?

- No, Virgonc - mondta a kutyájának -, ezt bontsd ki, ha jó fogad van!

Magányos öreg létére csak a Virgonccal beszélgethetett a réti ember. Ugyan beszélt ő a naphoz is, ha nem akart felkelni, a szélhez is, ha nem akart lefeküdni, a tűzhöz is, ha az ázott venyige nem akart meggyulladni, továbbá a cserebogárkukacot is megfeddette, hogy ugyan hogy hízhatott már olyan éktelen kövérre, de felelni csak a Virgonc szokott neki mint lelkes állat. Ezúttal a Virgonc csak ásított, annak jeléül, hogy a fák élettana még most nem érdekli.

- Majd annak is eljön az ideje... gazdám - ezt mondta a farka billegetésével.

Igen, mikor nyiladozik az idő, levet ereszt a föld, és az fölszalad a fiatal fákba, olyankor szoktak előjönni a kitelelt nyulak, mezőrendőri kihágásokat elkövetni, és olyankor szokott Virgonc nyulászati tanulmányokat végezni. Az idén azonban későn született meg a tavasz, és akkor is vetéltnek. A vizecskék ugyan előbugyogtak, itt-ott meg is szaladtak a földeken, a fák is kezdték nyitogatni a szemüket, de nyulat nem lehetett látni. Mind elhurcolkodott a rétről a partosabb helyekre.

- Megkapták a hírt - bólintott a réti ember, és nemsokára ő is megkapta a hírt.

Álmában megjelent neki az édesapja, akire már vagy ötven esztendeje nem gondolt a réti ember, mert mindig volt neki egyéb gondja. Az is réti ember volt, s hetvenkilencben halt meg, a vízkor, ezen a tanyán. Ez a mostani réti ember akkor suhancár gyerek volt, s neki kellett volna a csikót behúzni a házba, mikor a víz fölvette az udvart, de nem bírt a megriadt jószággal, örült, hogy maga ki bírt evickélni az árból. Az apja azonban, aki a tehénnel vergődött, nem nagyon örült, hanem elkáromkodta magát, és utánaugrott a csikónak. A farkát el is kapta, de mindjárt le is merült vele együtt, s valami nagy sodorba kerülhetett, mert sose lett meg többet.

Most, hogy ott állt a fia ágya mellett, szép piros képű, fiatalos embert formázott, inge, gatyája felgyűrve, úgy, ahogy akkor a vízbe ugrott.

- Adj egy pipa dohányt, Andris - ez volt az első szava, és előhúzta a gatyakorcbul a kis tajtékpipát.

A réti ember egyszerre megismerte a pipát a cinezésiről, és az is eszibe jutott, hogy akkor ejtette le az apja a köszörűkőre, mikor a tetőt nádalták. El is csodálkozott rajta, hogy öregember létére neki még ilyen is eszébe jut, de azon még jobban ámulatba esett, hogy az apja rá akar gyújtani.

- Hát a másvilágon is löhet pipálni? - kérdezte csak úgy fektibül.

- Csakis - intett az apja -, hiszön másképp hogy löhetne kibírni?

- Nono - intett ki a dunna alul a réti ember -, ott az acskó a lócán.

A halott réti ember elkezdett tapogatni, de nem találta a zacskót.

- Nincs itt - mondta mérgesen.

- Akkor leeshetött - mondta a fiú, s kiugrott az ágybul -, majd mindjárt masinát gyújtok.

- Egy - mondta a halott, és elfújta a föllobbant masinát.

- Kettő - fújta el a másodikat is.

A hatodikat aztán nem bántotta. Nagy világosság lett, s a réti ember észrevette, hogy milyen öreg, eres kéz az övé az apjáé mellett. A halott pedig meglátta a lóca alatt a zacskót.

- Vödd föl, Andris! - parancsolta.

Lehajolt, és odakapott a zacskóhoz, olyan könnyedén, mint ahogy ilyesmit fel szokás kapni. De nem bírta fölvenni.

- Hát ezt mi lelte? - egyenesedett föl.

- Egy! - számolt a halott. - Markold mög jobban!

De markolhatta azt, csak nem engedett.

- Kettő! Rántsd mög, Andris!

Ötször veselkedett neki hiába, hatodszorra pukkant egyet a zacskó, mint mikor a hordó kilövi magából a dugót, egy kis kerek lyuk támadt a helyén, azon elkezdett kifelé bugyogni a víz, egyszerre elöntötte a szobát, s már a szájáig ért a réti embernek, mire fölébredt.

A réti ember másnap fölmászott a nagy jegenyére, annak a hegyibe odalátszott a Tisza. Egy-két jégtábla úszott még rajta, de a komp már megindult. Átment a faluba, a boltba.

- Sütés lesz, András bácsi? - kérdezte a boltosné - elfogyott a kenyere?

S már tördöste is egy kis stanicliba az élesztőt.

- Csak felit adja a tésasszony a röndösnek - mondta a réti ember. - Három könyérre valót.

- No? - csodálkozott az asszony.

- Ölég lössz az hat hétre.

- Hát mi lesz hat hét múlva?

- Nagy szaladás. Itt lössz a víz.

- Szent Isten, ne ijesztgessen, András bácsi!

András nem akart ijesztgetni senkit. Visszafelé menet nagy volt a diéta a kompon, hogy csinálé a víz kontrabontót az idén vagy nem? Két ember fogadott is egy liter borban. András nem vegyeledett bele a disputába, szó nélkül húzta a kompkötelet. A víz se igen zajongott, de nagyon habzott a széle, mint búcsúkor a jó ser.

András tudta, amit tudott. Nem kedvelte a kenyérsütést, csak muszájból adta rá magát, mióta asszony nélkül maradt. Hogy kevesebb legyen a vesződség, hat kenyeret sütött egyszerre, fölrakta őket a polcra, az ereszet alá, hogy rá ne dohosodjanak, s hetenként szétlocsolt rajtuk egy kanta vizet, hogy rá ne száradjanak. Most nem kellett őket kánikulától félteni, mind a három kenyeret az ágy alá dugta.

Mire az elsőnek végire ért, már a padlás szájából is meg lehetett látni a vizet, nem kellett érte fát mászni. A réten megindult a szántás, András szomszédjai is munkába fogtak, a vizen túlról való falusi emberek. Az öreg, máskor a legfrissebb a réten, az idén nem törte magát. Egész nap a padlás szájában pipálgatott, és nézte a sebesedő vizet.

- Hát kend, András bácsi - köszönt oda egyik-másik arra vetődő szomszéd - urizál?

- Ráérök.

- Szántani? Mán is elkéstünk vele. Vagy kend bukfencöt akar vetni az idén a földjibe?

- Én még várakszok.

Nem a végrehajtót várta, de az jött meg. Sok zenebonás szegényember van a réten. Nincs a parasztban semmi belátás az idén.

Andrással nem volt semmi viloncia. Maga vezette ki az istállóbul a tehenet, és mikor az rábődült az idegenekre, csendesítően megveregette a farát.

- Mindegy az, Bimbó.

A végrehajtót pedig megkérdezte:

- Hát a Keselyt nem viszi el?

- Majd a nyáron - köpte az dühösen a szót. Azt hitte, csúfolódik vele a gazda.

Mire a második kenyér megszegésére került a sor, a víz már a nyúlgátat legelte. A fehér hablovak mindenféle feketeségeket röpítettek. Némelyikről ki lehetett venni már a ház végiből is, hogy ajtó vagy asztal. Egy háztetőt is látott András, annak kellett lenni, de igen messze vidékről való lehetett, ahol más divatuk van a házaknak.

A réten abbahagyták a szántást, de azért soha ekkora nyüzsgölődés nem volt, mint most. Lovat, marhát, disznót, birkát hajtottak a komp felé. Kocsiszámra vitték az aprójószágot. Ijedt emberek lebontották a tanyájukat, s mentették a tetőt, a deszkát, a téglát, a kerítést. Mindenkinek elég volt a maga baja, Andrásra ügyet se vetett senki. Már akkor hasig ért a lovaknak a víz, mikor valaki bekurjantott hozzá:

- Gyék kend velünk, András bácsi! Aszongyák, holnap már nem jár a komp!

- Nem ám! - kiáltott vissza András - mánis éri a víz a kötelet, siessetök!

Akkor gondolta meg magát, mikor a kocsi már a kanyarodónál locsogott. Ejnye, ejnye, hátha a Keselyt elvitték volna!

Kivezette az öreg lovat az istállóból, és megcsapkodta a hasát az ostorral.

- Eredj no, hátha valaki pártodat fogja!

A ló megiramodott, de az udvar széliből visszafordult. Ott a kerítés már beledőlt a vízbe. Szaladt a másik oldalra, onnan is visszahökkentette a víz. Jajveszéklő nyerítéssel tartott a házajtónak.

- Ne te ne - csapkodta meg András az ostornyéllel -, hát lögyél eszödön!

Addig verte, míg a ló bele nem ereszkedett a vízbe. Kis darabot kellett neki úszni, aztán már vitte a víz, amerre neki tetszett. Egy ideig vissza-visszaforgatta a fejét fájdalmas nyerítéssel, aztán már csak a nyerítése hallatszott, ahogy a fűzfák koronája közé ért. De az is lehet, hogy az már csak András fülének a képzelődése volt. Nagyon összeszokott a réti ember a lóval, s nem azért nem siratta meg, mintha szégyellte volna, hanem, mert neki nem volt törvénye a sírás.

- No, Virgonc, hát te mire végzöd? - kereste a kutyát. De a kutya még csak nem is vakkantott semmi hívogatásra. Volt neki magához való esze, idejében meglépett.

Másnap reggel már vízbe lépett András az ágyból. Csak bokáig ért, s délig nem sokat emelkedett. A réti ember kényelmesen felhurcolkodhatott a háztetőre. Fölvitte a subáját, az utolsó kenyeret, a maradék szalonnáját, sót, paprikát. Az ennivalót bekötötte a kéménybe, aztán belegubódzott a subába, szétvetett lábbal eligazkolódott a tető nyergén, a hátát nekivetette a kéménynek, és szundított egyet. Jó nagyot, mert kicsillagosodott az ég, mire fölébredt. Rágyújtott, hallgatódzott, nézelődött. Mást nem hallott, csak a víz locsogását, de látni sok mindent látott, ami addig láthatatlan volt. A vízözönt is látta, ahogy gyerekkorában a kis bibliában. Csakhogy akkor a bárka úszott a vizen, most meg nem úszik semmi.

- Mert akkor a Noé uralkodott - ezzel a gondolattal bóbiskolt el -, most meg az Ántikrisztus uralkodik.

Kireggellett, és csakugyan nem úszott egyéb a vízen, csak egy sárga koponya, amit valami őstemetőből moshatott ki a víz. András azonban töknek nézte a koponyát, mint ahogy a népek gyakran emberfejnek nézik a tököt. Nem sok ügyet vetett rá, és onnan a kémény mellől nem is láthatta, hogy a koponya beúszik a háza nyitvahagyott ajtaján. Csak arra nézett körül, hogy kutya morog valahol, de már nem is morog, hanem csahol nagyon mérgesen.

- A Virgonc! - ismert rá, és elkáromkodta magát. Noé is bizonyosan így tett, mikor észrevette, hogy a kutyája kimaradt a bárkából.

Hol lehet az az istenverte eb? A csaholás a házból hallatszott, a kéményen jól kiszolgált a hang. De mit ugathat? Ez nem az ijedtség hangja, hanem a haragé. No de ez már szűkölés! Már csak mégse mondhassa a Virgonc, hogy akkor nem törődött vele, mikor elérkezett a világ vége. Hiszen, úgy lehet, már csak ketten maradtak az egész világból.

- Virgonc! Virgonc! - kiáltotta be a kéményen.

Ha valaha öröm volt teremtett állat hangjában, a Virgonc feleletében az volt.

András lemászott a tetőről. A hónaljáig ért a víz, föl-föl is kapta, de azért beviaskodta magát az ajtón.

- Hamm-hamm-hammar! - köszöntötte a kutya a kemence tetejéről, elázottan, mint a kiöntött ürge. Úgy kellett lenni, hogy mikor megorrontotta a veszedelmet, bebújt a kuckóba, onnan fölkapaszkodott a vízből a kemencenyakra, s azon dühödött föl, hogy a koponya incselkedett vele a víz színén.

- No gyere, te szégyöntelen! - nyalábolta le András a kutyát, aztán leoldozta a tulajdon nvakravalóját, abba belepólyálta, s úgy kötötte a vállára.

- No, így talán szöröncsét próbálhatunk! - mondta neki.

Leszaggatott néhány kéve nádat a tetőről, mire meg tudott kapaszkodni, de utoljára csak fölért. Megszalonnáztatta a kutyáját, aztán a suba alá bújtatta az ölébe, s ő maga csak akkor kenyerezett meg. Jól is esett, s az se volt baj, hogy megszomjazott utána.

- Estig helyembe gyün az ital - méricskélte a szemével a vizet -, addig löhet egyet humni.

Nagy kurjongatásra ébredt föl.

- Hé, ember! Öreg! - Egy csónak úszott oda a tetőhöz. Úri csónak, két úrféle emberrel.

- Nini, vízibubák! - csodálkozott rájuk András. Andrásék így hívták a regattistákat.

- No, ne a szemit meresztgesse kend, hanem szálljon be! - kiáltottak rá.

- Minek szállnék!

- Elment az esze kendnek? Hát nem akar menekülni?

- Mönekülni? Hát hova löhet itt mönekülni?

- Ne szamárkodjon kend! Hát a faluba!

- A víz oda is csak bemén.

- Akkor meg majd a városba, Szegedre.

- Az se ér semmit - rázta a fejét András. - Az is vízzé lössz.

A vízibubák elnevették magukat.

- Ejnye, de kutyahitű ember kend. Akkor elvisszük Félegyházára. Oda már csak nem mén be a víz.

- Be az - bólintott András - mindönüvé. Nem üsmerik maguk a Tiszát. Ötven esztendeig csöndben van, de akkor föllázad, és a legmagosabb högyet is möghaladja egy öllel. Így végezte ezt az Isten a Tiszárul.

Alig bírták leráncigálni a tetőről, aztán megfordultak a falu felé. A réti ember nem szólt az egész úton. Csak mikor kikötöttek a falunál, és meghallotta, hogy egy centit apadt a víz, csak akkor szólalt meg, szemrehányóan fordulva a Tisza felé:

- Hát nem löhet már hinni neköd se!

Borvizsga

Esztendeje lehet, így ősz derekán néhány magamforma kapakaszakerülővel bevetődtem valami városszéli duttyánba. Ásatásról jöttünk, el voltunk melegedve - a tavalyi nem ilyen kutyának való ősz volt, mint a mostani -, az ősök hamva is nagyon belepte a torkunkat, hát valami üdítő italt kerestünk. De sör nem tartózkodott a csárdában, az elénk adott borra meg azt mondták a szakértők, hogy az valódi háromemberes bor.

- Milyen az? - próbáltam okoskodni. Kinevettek, hogy még azt se tudom, holott én könyvben is megírtam, milyen az a valódi háromemberes bor. Olyan, hogy két embernek kell fogni a harmadikat, aki iszik, mert másképp elszaladna.

- Hát lehet - mondom -, annyi bolondot összeír az ember, hogy nem emlékezhet mindenre. Mindegy az, gyerekek, bor: bor. Ez is olyan annak, aki borivó, mint nekem a szivar. A fő az, hogy füstöljön. A borban meg, hogy szédítsen.

- No, a szivarban is van különbség, azt te tudhatod legjobban - hív bizonyságul magam ellen az egyik cimbora.

- Van, van, bizonyos határig. Elismerem, hogy a pengős szivar jobb a tízfilléresnél. De nem kilencven fillérrel jobb, csak hússzal.

- És az ötpengős?

- Huszonkettővel.

- No és a szivarcsodák? A sztaniolba pólyázott havannák? Hát még az üvegbe forrasztottak!

- Azok még huszonkét fillérrel se mindig jobbak az én rövid szivaromnál. Azoknál a sztaniolt kell megfizetni, az üveget, az egzotikumot. Ha én egy pápai kubát úgy dugok a szádba, hogy azt a Hoover számára külön ragasztották az Upman-gyárban, s az elnök nekem kábelen küldte a születésem napjára, akkor te abból csak egyet mersz szippantani egy nap, s a csutkáját félreteszed a halálod órájára, legalább a csontember is látja, hogy úrral van dolga.

- Szóval képzelődés?

- Olyanforma. Borban, dohányban, szerelemben nem a lényeg a lényeg, hanem az illúzió.

Volt, aki egyetértett velem, volt, aki nem. Szó szót ért, már a petróleum-pilács is beledöf-ködött a ködbe, egyszer csak odalép az asztalunkhoz a csárdás, letesz rá egy tálcát, van rajta négy kis palack, abból a zöldessárga fajtából, amelynek eredetileg az volt a hivatása, hogy ecetesüveg legyen a közrendű nemzet asztalán.

- Uraim, hallottam, miről tetszenek disputálni, engedelmet kérek, ha beleszólok. Azt tartom, legjobb lesz próbát tenni, kinek van igaza. Itt van négyfajta bor, úrnak való, tessék igazságot tenni, mi köztük a különbség.

Megnéztük a kocsmárost, fiatalos, önkötős nyakravalójú magyar volt, se képe, se szava, se kiállása nem szegedi formájú.

- Szegedi maga, földi?

- Dehogyis, kérem, bácskai menekült vagyok én, nevem ez, meg ez, tán tetszett is már hallani, színész voltam én valamikor.

Úgy, akkor egy kicsit *nostras* az úr, üljön ide közénk, férünk még a kanapén, aztán kerítsen magának is poharat.

Hát pohár egy kicsit nehezen kerülközött, akkor is csak pálinkás.

- Tetszik tudni, itt csak hetivásáros napokon van egy kis forgalom, akkor is csak leginkább nyakolajat fogyasztanak.

Nem tesz semmit, kezdjük csak azt a borvizsgát, mégpedig a gazda öntögessen egyenlő mértékkel.

Szétmérte az első kis üveget, s megkérdezte, ki mit szól hozzá.

- Nna.

- Hm.

- Nono.

- Hát igen.

Hát igen - ez körülbelül olyan alig-elégséges. A gazda is beismerte, hogy ez még nincs megérve. Hanem majd ami most következik. Isten tartsa!

Szinte cseppenkint szürcsölte a második kupicát. Megrágta, gargarizált vele, s megnyalta utána a szája sarkát.

- Ez aztán bor, igaz-e?

- Hát különb az elsőnél.

- Öregebb is.

- Legalább ereje van.

- Valami csepp keserűséget is érzek benne. De nem kellemetlen.

A kocsmáros szerény elégedettséggel mosolygott.

- Jó, jó, de mit szólnak az urak a harmadik fajtához?

Most már mindnyájan rágtuk és öblögettük a bort. Tán egy kicsit túloztuk is a szertartást. De hát senki se akar kisebb szakértőnek látszani, mint a másik.

- Ez már igen. Ez már döfi. Szinte süti az ember torkát.

- Tudja Isten. Nekem mintha az előbbi kellemesebb italú lett volna.

- Szó sincs róla. Látszik, hogy te a homoki vinkóhoz vagy szokva. Fogadjunk, hogy ez szerémi bor!

- Ugyan kérlek! Akkor járt ez a Szerémségben, mikor én.

- Ez nem, hanem az előbbi. Azon mindjárt megéreztem az ürmöst. Hiszen mondtam is, emlékeztek.

A gazda fölemelte a negyedik üveget, s a lámpavilág felé tartotta.

- Erre vagyok legkíváncsibb, ki mit tart róla. Szabad a poharát kérnem?

Nekem szólt, de én betakartam a poharat a tenyeremmel.

- Köszönöm, nekem már elég volt belőle.

- No de a próba?

- Megvolt már, barátom.

- De a negyedikbül...

- Én már kóstoltam azt is.

- Hogyhogy?

- Úgy, hogy az is csak az a bor, ami a többi. Egyfajta ez mind a négy.

Három oldalról zajos ellentmondás. De a kocsmáros megemeli a micijét, mint aktív színész korában Ripben a György király képe előtt.

- Mégiscsak igazgató úr ért legtöbbet a borhoz. Egy hordóból való ez mind a négy üveggel. Szatymazi rizling.

Most már én diadalmas világnézet gyanánt emelhettem volna fel a fejemet. De tartoztam annyi őszinteséggel a tantételemnek, hogy leleplezzem magamat.

- Nem, kérem. Borszakértő csak egy volt a világon, Barcsay Domokos. Az fogadott, hogy bekötött szemmel ráismer húszféle borra az ízéről, szagáról. Tizenhétig el is vitte, de a tizennyolcadiknál azt mondta, oldják le a kendőt a szeméről, mert elvesztette a fogadást. Erre a tizennyolcadikra nem tud rávélni se íziről, se szagáról. Ilyet nem ivott még életében, de nem is iszik többet, mert ez nem emberbe való. Mikor aztán kioldották a szemét, akkor látta, hogy víz van a poharában. A tizennyolcadikban! Hát én, mint szakértő, már a második pohárnál elveszíteném a fogadást.

- De hát akkor miből tetszett rájönni, hogy ez nem négyféle bor? - kérdezte a gazda.

- Abból, hogy a maga kocsmájából nem néztem ki négyféle bort.

Ebből aztán olyan nagy mulatság lett, hogy leküldtünk a többi után még egy litert a háromemberesből.

- Éljen az illúzió a borban, dohányban, szerelemben!

A társaság legöregebb tagja emelte poharát az illúzióra, s a tósztra ráhelyeselt az ifjabb nemzedék is. Már ami a bort meg a dohányt illeti.

Egy skatulya szivar

A csempésztörténetek virágkora a háború első éveire esett, mikor maga a csempészet még csak csecsemőkorát élte. Ez a kitűnő iparág csak a békében vett igazán tüneményes lendületet, viszont a csempésztörténetek most már elvesztették minden érdekességüket. Az ember ásítozva hallgatja őket, s jól nevelt és illendőségtudó ember ma már nem is dicsekszik virtusos csempészkalandokkal. Nemcsak üzleti érdekből nem, hanem azért se, mert tisztában van vele, hogy újat úgyse tud mondani. Ki van próbálva és kritikailag megvizsgálva minden módszer, ötlet és lelemény, oknyomozólag ismertetve minden eset, akár megtörtént, akár csak kieszelt.

Az a csempésztörténet azonban, amit én tudok, nem egészen megy egy kaptafára a többivel. Nem velem történt, mert én már sok mindent próbáltam az életben, de finánccal még nem kezdtem ki. Annyira gyáva vagyok, hogy mindig a hideg ráz még Kőbányán is, ha egy-két tengeri csigát hozok haza az olasz útról. (Nota bene, ezeket az abbáziai és velencei emlékeket mindig valamelyik pesti bazárban veszem meg.)

A történet hőse egészen komoly ember, országgyűlési képviselő. De azért olvasni is szokott, s legalább ebben az egyben a Deák Ferenc tradícióihoz tartja magát. Az öregúr, mint mondják, nagyon szerette a maga idejebeli ponyvaregényeket. Az én képviselőm bolondja Edgar Wallace-nak. Egyszer azt is ki találta szalajtani a száján, hogy kedvenc írójáért még *németül* is hajlandó volna megtanulni. Nagyon csodálkozott aztán rajta, hogy ez a közkedvelt klasszikus angol. Azt hitte, ilyen huncut csak a német lehet.

Elég az hozzá, hogy a képviselőnek a gránicon túlról vagy másfél milliót érő, apró smukkot kellett volna hazahozni. Nagy táskákkal jött ugyan, de persze a kincseket egyikbe se merte belerakni. Ruhabélés, cipőtalp stb. mind a csempészet őskorából való sablon, s akinek rossz a lelkiismerete, az mindjárt elárulja magát a motozásnál. Ellenben a Wallace-stúdiumokból megtanulván, hogy mindig az van legjobban elrejtve, ami szem előtt van, zseniális ötlete támadt. Vett negyven darab vastag britannika-szivart, azok közül néhányat eltört a hasán, de úgy, hogy azért egészben maradjanak, kioperált belőlük egy kis dohányt, a helyükbe begyömöszölte a briliánsokat, aztán skatulyába rakta őket, szépen négy sorba, persze alulra a „töröttek”-et. Akkor aztán a dobozt a hóna alá fogva szállt be a kupéba, ott pedig az ölébe vette.

- Így ni - mondta az útitársainak -, elláttam magam szép, száraz, ropogós, pettyes szivarral, minálunk mostanában ilyent látni se lehet.

- De hát hogy tetszik azt gondolni, hogy ennyi szivarral majd beeresztik a képviselő urat? - kérdezték tőle.

A képviselő úr nagyon indignálódva felelt:

- Természetes, hogy megfizetem a vámot. Képviselő létemre csak nem adom magam csempészetre?

Az induláskor nem is volt semmi baj, valami hivatalos vizsgáló átszaladt a nem éppen népes vonaton, de nem akadékoskodott senkivel, gondolva, majd elvégzik azt a magyar kollégák. Hamarosan leszállogattak a vicinális utasok is, s a szivaros ember a dobozzal az ölében éppen szundikálni kezdett, mikor az egyik kis állomáson ajtót nyitott rá a kalauz. Nem magának nyitotta, nagy hajlongások közt egy mordképű főfináncot bocsátott be, akinek az volt az első kérdése, mi van a csomagokban?

A képviselő ravasz férfi, mint ahogy illik is annak, aki annyi destruktív regényen köszörülte az elméjét. Úgy tesz, mintha meg volna ijedve, s hebegve mondja, hogy ő már egyszer levizsgázott, s különben se duggat semmi tilalmasat. Azt várja, hogy a főfináncmost már gyanúsnak találja a poggyászt, s ügyet se vet a kincses szivarskatulyára.

A számítás be is vált, a finánc gyanút fogott, de persze tökéletlenül, mert nyilván nem képezte ki magát a szakirodalomban.

- Ellenőr vagyok, kérem kibontani a csomagokat. Egyelőre azt a nagy koffert kérem.

A képviselő tovább játszotta az ijedtet. Hümmögött, a fületövét vakarta, a nyakát csavargatta, s olyan vörösre krákogta magát, mintha csak a rossz lelkiismeret feküdt volna keresztbe a torkán. Olyan tökéletesen megjátszotta a bűnöst, hogy a zord finánc szíve megesett a bajba jutott emberen. Ahelyett hogy inkvizítori kötelességét teljesítette volna, azt mondta neki egész barátságosan:

- Tudja mit, uram? Én nem molesztálom önt tovább. Elhiszem, hogy nem visz semmi tilalmas dolgot, s viszontszolgálatul csak egyet kérek. *Adja nekem azt a skatulya szivart.* Ne értsen félre, nem ingyen kívánom, szívesen megfizetem az árát. Ebben a pocsok kis faluban napok óta nem tudok semmilyen szivarhoz jutni, pedig még itt kell hetelnem. Megért engem, ugye, mint egyik dohányos ember a másikat?

Persze hogy megértette. A homlokát egyszerre kiverte a verejték, s most már őszintén dadogott:

- Kérem... alássan kérem... tessék csak... nem is tudom, mivel érdemlem... hanem ezek rossz szivarok... Világért se... ne tessék... nem szelelnek... Tiszta méreg. Tetszik látni, hogy izzadok én is. Széngázmérgezés. Nikotinmérgezés... Jaj...

- Nem tesz semmit - mosolygott az ellenőr -, én még sose voltam megmérgezve. Legalább ezt is megpróbálom egyszer. Inkább nikotinméregtől meghalni, mint nikotin nélkül élni. Hehehe.

A képviselő a kétségbeesés energiájával tiltakozott:

- Azt én a lelkemre nem vehetem. Tetszik tudni, milyen bolond világ van. Még diplomáciai bonyodalom támadna belőle. Hanem tudja mit, kérem? Holnapra én már visszajövök. Becsületemre! Hozok önnek egy doboz havannát. Az ilyen derék ember megérdemli. De kérem, ha én mondom! Becsületistenemre! Nagyszerű összeköttetéseim vannak egy dohánygyárigazgatóval.

- Annál jobb önnek - makacskodott a finánc -, pár óra múlva már kárpótolhatja magát.

- De mi lesz addig énvelem, kérem? - szorította magához az utas a skatulyát. - Olyan vad dohányost nem látott ön, mint én vagyok. Én még mikor eszem is, dohányzom. Becsületemre! Aztán én éjszaka érek haza, mit csinálok másnapig? Nekem akkor is a számban lóg a szivar, ha alszom. Orvosi rendeletre! Olyant még nem tetszett látni, mint én vagyok. Énrólam már előadást is tartottak a klinikán...

- De kérem - nevette el magát a finánc -, hát hány szivar van abban a skatulyában? Hiszen én nem akarom halálba kergetni, csak egypár napra való szivart kérek.

- Hja, persze, persze - sóhajtotta igazán boldogan a képviselő, és kinyitotta a dobozt. - Negyven szivarom van, testvériesen megfelezem. Tessék parancsolni. Pardon, ez repedt, cseréljük ki, így ni!

A finánc a pénztárcáját kereste, de a képviselő megfogta a kezét.

- Szó sincs róla. Örülök, hogy kisegíthettem. Tessék ezt olyan szolgálatnak tekinteni, amit egyik úriember mindig szívesen megtesz a másiknak.

A finánc nem tudott szalutálni, mert mind a két marka tele volt dohánytorpedókkal, csak a fejét hajtotta meg hálásan. Az ajtót is a nagylelkű úriember nyitotta ki neki. Úgy is hagyta, mert forró fejének jólesett a friss levegő.

Nagyot lélegzett, ahogy magára maradt, de még ki se törülközött rendesen a hideg verejtékből, mikor megint belépett a finánc, markában a szivarokkal.

- Nézze, kérem - mentegetődzött udvariasan -, ne tartson tolakodónak, ha még kérem valamire. Tele van a zsebem mindenfélével, nem tudom hová rakni a szivart. Ön úgyis elfelezte, amije volt - *adja nekem skatulyástól, ami benne maradt,* én meg visszaadom ezeket, ön könnyebben be tudja őket valahová rakni.

A vonat kezdett nyögni, huzakodni, ahogy indulás előtt szokta. A képviselő alig tudott hebegni:

- De kérem... a doboz... ez olyan doboz...

- Ha annyira ragaszkodni tetszik hozzá - mosolygott a finánc -, holnap, ha visszafelé jön, itt várom vele az állomáson. Pardon!

Azzal se szó, se beszéd többet, ledobta a markában levő szivarokat az ülésre, kikapta a képviselő hóna alól a dobozt, s leugrott vele a megindult vonatról.

De most már legalább szalutált a felszabadult kezével.

Andalúzia csillaga,
vagy
a világ így megyen

A fürdőhelyen azon a nyáron sok volt a méltóságos úr és kevés a borravaló. Ez irányú tájékozódásomat a főúrtól szereztem, aki megtisztelt azzal, hogy olykor leereszkedett szerény asztalomhoz az étterem sarkában, amely négy ajtón keresztül kapta az üdítő szelet.

- Ugye, nincs ennél cúgosabb helyük? - tapogatództam a főúrnál, igyekezve némi malíciát keverni a hangomba.

- El tetszett találni - vigyorgott rám barátságosan, aztán végigpillantotta rajtam gyakorlott szemét. - De, úgy látszik, uraságodnak az ilyesmi nem árt. Uraságod, nemdebár vándor méhésztanító?

- Ördöge van, hogy kitalálta - vigyorodtam rá vissza, s ezzel a fidélis hanggal végképp megvettem a szívét. Nem mondom, nem ütött hátba, csak a szemével veregette meg a vállamat, s biztosított róla, hogy egy pillanatra se nézett kormányfőtanácsosnak.

Minden jel azt mutatta, hogy ezt nem merő hízelgésből mondta, s hogy a személyzet emberismeret dolgában nem maradt mögötte a főúrnak. A sörömet csak harmadik rendelésre kaptam meg; mire az étlapot kisürgettem, akkorára már csak füstölt oldalas maradt rajta savanyú káposztával, ami nyár derekán igazán csak vándor méhészek által élvezhető; s a feketém fele mindig kilötykölődött a csészealjba, mire szembesítették velem. De azt be kell ismernem, hogy nem a cukor szorította ki helyéből a kávét.

Én azonban sohase szoktam zúgolódni sorsom ellen, s ez igazán mind nem bántott volna. Hanem az szíven talált, hogy az én asztalomat a virágdíszből is kisemmizték. Minden asztalon állt egy vadonatúj Altwien-váza, azokkal a strandkosztümös istennőkkel, akik koszorús bikákkal táncolják a klasszikus tangót, s a vázákba minden harmadnap friss petúniát raktak. Nekem nem jutott se váza, se virág.

Gondoltam, hogy előterjesztést intézek a főúrhoz, de idejében kigyúlt bennem az, amit Bacon az értelem száraz fényének nevez. A virágigénylés alapján esetleg költőnek néznek, s akkor még annyi becsületem se lesz, mint egy vándor méhésznek; műiden spenótot énvelem etetnek meg.

Hát nem kértem virágot, hanem szereztem magamnak. Szedtem a csordajárásban egy nyaláb ökörfarkkórót. Gyönyörű, öles példányok voltak, nagy sárga csillagokkal, valóságos lobogó kéngyertyák. (Lehet is, hogy azok világítanak éjfélkor a csordajárás kísérteteinek, a hazajáró teheneknek. Mert hiszen egész logikus, hogy ha vannak hazajáró gulyások, akkor kell lenni tehénkísérteteknek is. Ezekről csak azért nem szokás beszélni, mert különben ezeket is lefoglalnák adóba. De hiába tagadták, a fürdővendégek számára szerkesztett tej az én föltevésemet igazolja. Azt csak árnyék-tehenek hozhatják létre.)

A vadon virágait beállítottam a söröskriglimbe, megitattam vízzel - sajnos, csak azzal, ami a borban volt, mert tiszta vizet ilyen előkelő helyen röstell kérni az ember -, s megkértem a pikolót, hogy tűrje meg az asztalon őket.

- Krmássan - nyugtatott meg a gyerek előírásosan. A vándorkabaréktól tanulta, hiszen a természet sokszor utánozza a művészetet.

Soha életemben még ilyen jól nem esett a füstölt oldalas savanyú káposztával, mint most. Éreztem, hogy egy pillanatra az érdeklődés homlokterébe kerültem. A petúniás asztalok hölgyei mind az én asztalom vidámsárga virágcsillagait nézték.

- Kikaptunk ma uraságod miatt a méltóságos asszonytól - vágott a főúr fizetéskor félszemével a tükörrel szemben álló nagy asztal felé -, hogy miért kap uraságod extra virágot. Mondtam, hogy uraságod bizonyosan maga hozta.

- Igen - vörösödtem el egy kicsit -, a várkertben szedtem.

- A várkertben? - állt meg a főúr kezében a ceruza. - Uraságod? A várkertben?

- Hát persze - tértem magamhoz. - Iskolatársam volt valamikor a herceg.

Igazság szerint a nevét se nagyon tudtam a hercegnek. Csak azt hallottam róla, hogy valami olasz indigéna, aki nem barátkozik senkivel, s különös hóbortoknak él a magas kőfalakkal elzárt kastélyban, amelynek padlása bebalzsamozott kutya-tetemekkel van tele. Nemigen kellett attól félnem, hogy az excellenca meg fog hazudtolni.

- Persze, persze - tűnődött el a főúr, s most köszönte meg először a borravalót egy fejbiccentéssel.

A méltóságos asszonynak nagyon kecses járása volt, s mindig kilestem rá az újságom mögül, mikor elhaladt mellettem. Másnap azonban nagy meglepetés ért, mikor a lapot az arcom elé igazítottam. A méltóságos asszony hirtelen perdült egyet úgy, hogy az ernyője hegye nekiütödjön az újságnak.

- Pardon, pardon - mondtuk egyszerre mind a ketten. A méltóságos asszony aztán mindjárt rátért a tárgyra.

- De bájos virága van a tanár úrnak. Ugyebár, ez orchidea?

- I... igen - nyeltem egyet. De csak azért, mert az előkelőség mindig dadogóvá tesz. Azzal tisztában voltam, hogy egy várkertből nem kerülhet ki más virág, mint orchis. Fogtam az egész marék kórót, és a csepegő szárakat belecsavartam az újságba.

- Parancsoljon, méltóságos asszonyom.

- Nagyon kedves - bólintott barátságosan -, de talán mégse fosztom meg tőle. Ilyen ritkaságtól.

- Ó, van ott több is, ahol ez termett - hajlongtam finom mosollyal. - Négy-öt grupp is tele van az *Andalúzia csillagával.*

- Úgy hívják? - csodálkozott el. - Hát nem orchidea?

- De igen. Csak, méltóztatik tudni, sokféle orchidea van. Ez az Andalúzia csillaga. *Stella Vandalorum.*

- Milyen bájos neve van!

A petúnia kidobódott az Altwien-vázából, és helyébe került az ökörfarkkóró. Én pedig, mikor másnap délben beállítottam a frissen szedett csokorral a csordajárásból, nem találtam az asztalomat a négy ajtó vidékén.

- Emide tettük - magyarázta kedvesen maga a főnök. - Remélem, őméltóságáék közelében jobban kegyeskedik magát érezni.

Egészen jól remélte a főnök úr. Őméltóságáék ugyan még nem vonultak be, de a jobb szomszédom addig is egy aranysörényű oroszlán volt, a bal szomszédom egy fekete párduc. Kénytelen vagyok a hasonlataimat az Andalúzia csillagához mérni, amelyet mindenféle fondorlatokkal

elszeretetreméltóskodtak tőlem - mire az ételhordó bátorkodott figyelmembe ajánlani a borjúdiót uborkasalátával. A méltóságos asszony ugyan egy kicsit hűvösen biccentett, mikor észrevette, hogy a várkert orchideáiból másnak is juttattam, de én nem mutattam semmi megbánást. Elég hangosan suttogtam el a fekete párducnak valami szerelmi regényt búskomor barátomról, a hercegről. Talán ennek köszönhettem, hogy a méltóságos asszony elmenet megállt az asztalomnál, és alkalmat adott rá, hogy a méltóságos kisasszonnyal is kezet szoríthassak.

- Milyen egészen egzotikus illatú ez az Andalúzia csillaga - mártogatta az orrocskáját a molyhos csillagokba, míg egész sárga lett a poruktól.

Az ökörfarkkórónak valóban nagyon egzotikus illata van. A nép egyszerű gyermekei azért használják molyűző szernek. El is magyaráztam mindjárt, hogy ez a napsütötte damaszkuszi rétek illata. Onnan hozta a tüneményes virág magját Andalúziába a herceg valamelyik őse még a kereszteshábórúkban.

Másnap külön tányéron vászonszalvétát szervíroztak az asztalomra. (Addig csak papírszalvétával honorálták társadalmi állásomat.) Egy hét múlva pertu voltam minden méltóságos úrral, és minden hölgynek én fejtettem meg az álmát freudi alapon.

A második hét végén búcsúebédet rendeztek a tiszteletemre. Éppen ideje volt, mert a csordajárást már rég letaroltam, s másfél órára kellett elkutyagolnom az Andalúzia csillagáért.

Természetesen a búcsúlakomán csupa ökörfarkkóróval volt terítve az asztal. A félig tréfás, félig megható búcsúztatót a méltóságos úr mondotta, gomblyukában ökörfarkkóróvirággal. Indítványára egyhangúlag kimondták, hogy jövő nyáron megint találkozunk mint Andalúzia Csillaga Társaság.

Sokáig elfecsegtünk a fekete mellett, s utána utoljára kísértem el sétálni a méltóságos asszonyt. Szokatlanul elcsavarogtunk, s már a napszállat piroslott az arcunkon, mikor visszafordultunk. Megállt a szívem verése, mert észrevettem, hogy a dűlőút egy ökörfarkkórós parlagra kanyarodik.

- Tudja, mi az a zöld sugár? - próbáltam a méltóságos asszony figyelmét a naplementére terelni egy kétségbeesett optikai előadással Jules Verne nyomán.

De lehetetlen volt meg nem látnia a napáldozat máglyafényében lobogó virággyertyákat.

- Ez szép - mutatott rájuk a méltóságos asszony, aztán hirtelen megállt. - Nini, nézze, hogy hasonlítanak ezek az Andalúzia csillagához!

- Hát igen, sárgák ezek is - néztem az órámat -, de ez csak közönséges gyom. Ökörfarkkórónak hívják.

- Nos, olyan is ez, mint a neve - fordult nevetve a méltóságos asszony a lemenő nap felé. - Hallatlan, milyen otromba neveket tudnak kitalálni a virágaiknak ezek a parasztok.

ŐSEINK A FÖLD ALATT

Küsmödi felkarolja a hazát

Csakugyan sose tudhatja az ember, mikor lefekszik, mire virrad. Én például a világon mindenre gondoltam az este, csak arra nem, hogy ma reggel levelet írjak a török császárnak. Egy kicsit gondban vagyok ugyan, van-e még török császár az innetső világon, de most már mindegy, ha vállaltam, csak elküldöm neki a levelet. Az se lesz nagy baj, ha Kemál pasához juttatja a török posta, nem vagyok én rossz szívvel ahhoz se.

Azazhogy nem is énrólam van itt szó, mert én itt most csak íródeák vagyok. Öreg barátomban, nagyeszű Küsmödiben rejlik az elégtétel, ahogy a kint való népek olyankor mondják, mikor meg akarják mutatni a városi népnek, hogy őket se a gólya költötte.

Nagyeszű Küsmödivel innen-onnan húsz esztendeje tartjuk a barátságot. Akkor ásattam először az ötömösi Nagypartban, szedegetvén ki belőle rövidfejű kőbaltásokat és bronz-csákányos hosszúfejűeket, továbbá olyan csonttetemeket, amelyeknek semmilyen fejük se volt, ellenben a markukban Ferenc József ő felsége legkoraibb rézkrajcárját szorongatták. Ebből látni, hogy Ötömösön az ántivilágban is olyan nagy volt a népek keveredése, mint most, csak persze ész dolgában egyiket se lehetett Küsmödihez fogni. Mert akármiről szólt a terefere, ő mindig ki tudta vágni a rezet, és ott se apadt el elüle a víz, ahol énbennem megállt az ütő.

Ő segített akkor is, mikor a fejetlen embereket kitakargatták a homokból, és felvetődött a kérdés, mifélék lehettek ezek az illető hullámok világi életükben.

(Errefelé hullámnak mondják a hullát, akik ésszel élnek, mert ennek legalább van értelme.)

- Isten tudja - vontam vállat -, úgy lehet, itt már turkált valaki mielőttünk is. Vermet áshattak itt a följebbvaló esztendőkben; s akkor bolygathatták föl a csontvázakat.

Ez nagyon racionális magyarázat, mindenki rájöhetne, ennélfogva nem elégíti ki a népeket. Szólni azért nem szólt senki, nem való azzal ellenkezni, aki a napszámot fizeti, csak éppen Küsmödi tette le az ásót:

- Hallja-e, ezt nem jól tudja. Én mögmondom magának, kik voltak ezök az illetők.

- No?

- Az aradi vértanúk, hallja.

- Az aradi vértanúk? Itt, Ötömösön?

- Hát. Voltak azok mindönütt, ahun németöt volt.

No, az ilyesmi beszéd nem is minden igazság nélkül való, s mivel a hallgatás beleegyezés, Küsmödi úgy érezte, hogy neki most már jussa van kimászni a gödörből, előszedni a pipát a kukoricakúp közül, azzal újra lemászni a gödörbe, s csak ott venni észre, hogy nem szelel. Ebből az következik, hogy újra ki kell mászni, galambtollat keresni a tarlón, s azzal rábírni a pipát, hogy kövesse a jót. Most már rá lehetne gyújtani, de fúj a szél, a gödörben van az enyhely, és azért nem érheti szó az embert, hogy ott bajlódik a pipával, ez nem olyan naplopás, mintha a szélben veszkődne vele. Tehát megint vissza a gödörbe, és csak ott etetni a fenével az acskót, ami fönt felejtődött a tarisznyában. Hiába, szalajt az ember esze, az acskó után a masinatartóért kell visszamászni, s abban is csupa olyant találni, amelyiknek leázott a mérge, az ördög bújt volna abba a zsidóba, aki még ezt is elsajnálja a szegény embertől. Végre is valamennyi gödröt össze kellett járni egy szál tökéletes masináért, s tizenhat embert föltartani a

munkájában. Mert a dologban az volt a legdühítőbb, hogy Küsmödi szóra tudta hozni a legmogorvább kiskunt is, s akkor közösen lopták a napot.

Az utolsó ásatós tavaszon, a háború előtt, úgy fogtam ki a nagyeszű emberen, hogy süket kunnal állítottam egy gödörbe. Azon nem fogott a szó, akárhogy lapátolta felé.

- No - gondolta Küsmödi -, ha más nincs, szóbaállok én az úrral is.

Azt kérdezte tőlem, hites ember vagyok-e én?

- Megkereszteltek, csakúgy, mint kendet.

- Nem úgy értöm. Hanem, hogy bizodalmas löhetök-e én magához?

- Mi tekintetben?

- Senkinek az égvilágon mög nem mondanám, de magának mögmondom száz pöngőért. Nem aranyban, azt kikötöm, hanem valódilagos bankóban.

Száz pengő, ha csupa korona volt is, akkoriban olyan nagy pénzt jelentett, hogy azt most már ki se lehet mondani. Az én fizetésem akkor egy hónapra százötvenhat korona volt valódilagos bankóban és hatvan fillér bronzban. Bedugtam a nagyeszű ember száját egy rövid szivarral, és azt mondtam neki, hogy majd jövő ilyenkorra beszéljünk a dologról, most lássunk az után, amiből élünk.

Jövő olyankorra azonban már nem volt pénze az államnak az olyan bolondságra, hogy ezeresztendős halottakat szedessen ki a föld alól. Akkor már az egész világ abban serény-kedett, hogy az eleveneket rakják le a föld alá. Utóvégre valahogy csak gondoskodni kell a jövő évezredek régészeiről is.

A háború harmadik telén bent a városban találkoztam Küsmödivel, a guggonülő piacon. Valami férges bagolytüdőt árulgatott, ami alatt minden okos ember aszaltalmát ért.

- No - próbáltam neki kedveskedni -, ha elmúlik a zenebona, megint kimegyek kendtekhez megnézni, van-e még valami a Nagypartban.

Csúnyán nézett rám, és csak úgy foghegyről felelte, hogy kár volna kitörekednem, mert „nincs már ott jelönlétbe semmi se”.

Mindjárt tudtam, hogy az ötömösi honfiak a Nagypartba vermelték el a búzát a rekvirálók elől, s nyilván megint megszaporították a fejetlen aradi vértanúkat. Szívhezszólóbb témával próbálkoztam.

- Hát a bizodalommal hogy leszünk, Küsmödi? Nem sajnálom ám érte a száz pengőt.

- Nem igénylöm én az úr pézit - rántott egyet a ködmön alján. Ami ötömösiül annyit tesz, hogy ne lábatlankodj már itt, fújjon el a szél a talpad alatt.

Nyaggattam egy darabig, de nem akart az én emberem emlékezni semmire.

- Nézze, nem tudok mán én arrul, amit maga beszél, mert az ilyen öreg embörnek hibás mán az emlője.

Azóta aztán nem láttam Küsmödi bácsit, s nyilván az én memóriámban is hiba esett, mert ahogy az előbb betoppant hozzám, úgy ránézvést nemigen véltem rá, kicsoda. Persze a férfiembernek először az ábrázatát szokás nézni, s az egy kicsit megkaszvadt azóta. Ha a lábára néztem volna előbb, menten ráismertem volna a csizmafejből kerekített papucsáról. Még most is az volt, amelyikben a háború előtt gázolta az ősök csontjait.

A hangja aztán még a nevét is eszembe juttatta. Ez már az a bizodalmas pusztai hang volt, amit a rekvirálós világban nem hozott be a városba. Le is tettem rá mindjárt a kezemből a reggeli lapot.

- Adjon Isten, tekintetös úr. No, hogy mondja az újság? Zavari-e mán a török a némötöt?

Megadtam neki a diplomáciai fölvilágosítást a maga nyelvén.

- Nem zavari, mert előbb egy kicsit kipihegi magát.

- Ejnye, hejnye - csóválta meg Kossuth-szakállas ősz fejét. -, így pedig nem löhet tovább kitűrni ezt a röttenetösségöt. Valami az, kéröm szépen, hogy most mán a városi népek lábárul is lekócosodik a csizma.

- Le ugye? - bólintottam egy kicsit értelmetlenül.

- Le az, le. Mögnéztem az előbb ezt a fényös templomot, misén voltam, Isten panaszul ne vögye. Mondok, ide tán be se szabad mönni akárkinek, hát csak mögálltam a szentöltvíztartó mellett, onnan szemlélködtem. Hát, hallja-e, ahogy Úrfölmutatáskor letérdepöltek a népek, nem láttam én ott olyan csizmát, amelyiknek lukas ne lött volna a talpa. Fordult velem egyet a világ, no, mondok, mégiscsak fölokosítom én magát.

Azzal közelebb hajol hozzám, és súgva mondja, hogy meg ne hallja - a német.

- Hallja-e? Levelet köllene írni a török császárnak.

- Minek, bácsikám? - nézek a mély ráncok közé bújt öreg turáni szemekbe.

- Azt köllene neki mögírni, hogy van itt péz két országnak való, csak éppen ki köllene ásni. De annyi ám, hogy arannyal löhetne belüle kiflaszterozni az ország útját.

Most én mondom, hogy „ejnye, hejnye”.

- Hát. Üsmeri tán a Jajhalmát, akit Bojárdahalmának is hívnak. Mert így nevezték a török császár lányát is, akit alája töttek.

- Az is régen lehetett.

- A nagyapám idejibe, vagy tán még annál is régebben. Még akkor nem ez a mostani török császár létözött, hanem ennek is a nagyapja. Itt volt akkor a fővárosuk a törököknek, Ötömösben. Emitt Majsán mögint volt egy török kaszárnya, aztán az az őrnagy, aki abba lakott, beleszeretött ebbe a Bojárdába. Sírt-rítt a lány, istenködött a török őrnagy, de a török császár azt mondta, ezt az egyet nem töheti, hogy egy őrnagynak adja az egyetlen leány-gyermökit, hanem akkor inkább odaadja apácának. Hát ez mög kapta magát - mert tudja, nagyon benne volt már az üdőben -, masinát ivott vagy mit csinált magának, ki is adta a lelkit abban a minutomban. Olyan igaz, mint hogy Isten az égben van. Hát azt temették ide a Jajhalomba, kilenc kád aranyat is töttek mellé, abbul mingyárt láthassa, aki mögtanálja, hogy az valami nagy családbul való löhetött.

- No, ez szép történet - ismerem el -, sohase hallottam még.

Öreg Küsmödi fölényesen elmosolyodik.

- Hát mán hogy hallotta volna? Senki ezt az égvilágon énrajtam kívül nem tudja, én is csak az édösapámtul hallottam, nem is mondtam volna el senki istenfiának, de mán nem tudtam kitűrni, amit a szegénységnek ki köll állni.

Aggóskodva néztem a szegény, rongyos öreg embert, míg a szivarosdoboz fenekén markolásztam.

- Jaj, bácsikám, de ebben a házban is nagy ám most a szegénység. Nemigen bírok eleget tenni magának ezért a hírmondásért.

A lekussadt öreg vállak kiegyenesedtek, s az apró turáni szemek megvillantak.

- Aztat pedig ne gondolja a tekintetös úr, hogy nini, tán ezért vagy azért. Csak a hazát akarom én fölkarolni, ha mán úgy maradt, mint a szödött szőlő, aki mellül még a karót is ellopkodták. Nincs mán itt más segítség, csak a török császár.

Magam is attul félek, hogy csakugyan nincs, de ezt nem mondom meg neki. Inkább kérdést teszek föl, egy kicsit elszorult torokkal.

- Nini, de hát mért kell ehhez a török császár? Hiszen mink is kiáshatnánk tán a kincset a magunk földjéből.

Öreg Küsmödi megcsóválja a fejét. Nem helyesli a beszédet.

- Jaj, tudja, azt nem löhet, mert úgy tötte az apám a testamentomot, hogy olyan ne nyúljon a kincshöz, akinek jussa nincs hozzá. Mánpedig én úgy ítélöm, hogy ahhoz csak a török császárnak van jussa.

Mivel ezt minden rendes ember így ítéli, megállapodtunk öreg Küsmödivel, hogy még ma megteszem a jelentést a török császárnak. S ehol már írom is neki, hogy küldje hamar a kincstartó basáját, ásassa föl rettentő sebesen a Bojárdahalmát, mert ezt az életet nem lehet tovább kibírni.

A folyosón elpattyognak a csizmából származott papucsok, aztán megint visszapattyognak. Titoktudó Küsmödi visszaóvakodik hozzám, és letesz az asztal sarkára tíz fillért.

- Ezt mög béllegre hagyom itt, mert hallom, hogy most igen nagy sarc van a béllegbe, a nehézség essön belé, aki kitanálta, ugyan én nem élök vele.

Attila jelentkezik

Ha a fejem elütik, se tudok ráemlékezni, hogy valaha megbántottam volna az Isten ostorát. Nem írtam róla drámát, nem csináltam belőle regényhőst, még csak versbe se szerkesztettem bele soha. Mindössze egy iskolai tréfát hoztam róla forgalomba, lehet annak már vagy tizenöt esztendeje. A csókai iskolában vizsgáztat az esperes.

- No fiam, ki volt Átilla? - kérdi a gyereket.

A gyerek csak tátog. Súgnak neki a háta mögül a tudósabbak:

- Átilla hun király vót...

A gyereknek fölcsillan a szeme. Kivágja bátran:

- Átilla hun király vót, hun nem!

De hát ez csak olyan ártatlan falusi figurázás volt. S különben se én csináltam, hanem a csókai pap, annak pedig szabad volt, mert az olyan igazi hun ivadék volt, hogy egyszer bizonyosan mint rabonbán jön vissza a hadak útján. (Legalábbis az *Ukko pohara* benne lesz a tarisznyájában.) Hát akkor miért haragszik az Isten ostora, és különösen miért énrám haragszik?

Mert hogy nincs jóban velem, azzal tisztában vagyok. Húsz esztendeje áskálok a határban, de a hun király még egyszer se találtatta meg magát velem. Igaz, hogy én is hibás lehetek benne, mert nem is kerestem soha. Mindig azt tartottam, hogy az Attila sírját meg lehet találni, de nem lehet keresni. Most már belátom, hogy alighanem tévedtem. Hiszen volt olyan régész kollégám, Isten nyugtassa szegényt, aki program szerint kereste a nagy királyt, és meg is találta, nem is egyszer, hanem háromszor. Akit legutoljára talált, annak rá is volt írva a koporsójára, hogy *Hic jacet Attila rex.* Ez szentírás, magam szemével olvastam az odavaló újságban.

Hát ez nem szép a nagyúrtól. Egyik helyen három példányban is előkerülni, a másikon meg egyben sem - ez nem hun királyhoz méltó tempó. De a Világ Pörölye még tovább is viszi a velem való kötözködést. Még a népének is megtiltotta, hogy az én ásóm alá kerüljön.

Aki figyelemmel kíséri régészeti mozgalmainkat, az veheti észre, hogy pár esztendő óta csak hun csontok kerülnek elő a magyar földből. Hiszen régebben is akadtak olyan sírok, amelyekre sok töprengés, hümmögés, összevetés után egy kis vállvonogatással azt mondta Hampel József vagy Posta Béla, sokunknak áldott tanítómesterei, hogy utóvégre ezek hun sírok is lehettek. De azokban az időkben más nációk is találkoztak a föld alatt. Germánok, szarmaták, jazigok és egyéb kuncsorgó népek, akik itt botlottak bele a sírjuk gödribe. Különösen a jazigokat kedveltük a följebb való esztendőben, a Duna-Tisza közt. Akivel nem tudtunk mire menni, azt megjazigosítottuk, mert, tetszik tudni, mindig mink voltunk azok, akik elnyomtuk a nemzetiségi kisebbségeket.

De hát változik a divat, lemúlt a dicsőség a jazigokról, és most a hunokra virradt föl. Úgy elszaporodtak a maradék magyar földben, hogy ha a föld fölött volnának annyian, akkor a szomszédaink öten hatfelé szaladnának. Nincs már se szláv, se germán, még ha valahogy római légionárius csontját veti is föl az ásó, csak meg kell kaparni, s abból is egyszerre hun csont bújik elő.

Nem mondom, hogy nem örülök a dolognak, ilyent nem is szabad mondani, és különben is a romantika mindenütt szép, de legszebb a régészetben. Aztán meg én nem is vagyok olyan rossz hazafi, s őszintén örülök Attila érvényesülésének, még akkor is, ha az az én rovásomra megy.

Mert be kell vallanom, hogy mióta beütött a hun divat, azóta én nagyon lecsökkentem szaktekintetben.

- Ugyan! - néz össze a hátam mögött a lelkes ifjabb nemzedék. - Vén szamár már az öreg, nem halad a korral, nincs módszere.

Nono. Nem szeretem senkinek az örömét megrontani, de annyit mondhatok, hogy azért nem rossz módszer az enyém, ami mindössze annyi, hogy ki kell várni mindennek az idejét. Nem jártam utána Attilának, ennélfogva Attila keresett föl engem. Egyelőre persze nem személyesen, csak követet küldött. A koporsó mégiscsak gátolja az embert a mozgási szabadságában, még ha olyan nagy úr is, mint Attila.

Kis ősz ember a hun király követe, Sátor Sándornak hívják. Nem hiszem, hogy például Bizáncba is őt szalajtotta volna Attila, de hát az én szobámban nem sok bizánci stílus van, és én se nagyon formázom Theodosius császárt.

- No, mi járatban van, bácsikám? - kérdeztem tőle, csak úgy aktarubrikázás közben.

- Hát kéröm, azt gyüttem mögjelönteni, hogy mögvan az Átilla koporsója.

- No, hála Istennek - kukkantam ki az írásból. - Kint hagyta a folyosón?

- Nem, dehogy - rázta a fejét -, még a vízbe van.

- Persze, persze, a Tiszában, ugye?

- Igönis ott, kéröm, Gyevi mellett van, a Tiszában.

- Látta kend, ugye?

- Nem, kéröm, nem én láttam, hanem a két körösztfiam. Rajta is álltak a koporsón, mert ki volt a vége a vízbül. Ráhúztak a kanászbottal, de osztán elszaladtak, mert az Átilla eljajdította magát.

- Ejnye-hejnye, de kár volt, hogy elszaladtak.

- Hát tudja, ijedős az ilyen gyerökféle.

- Hát gyerekek voltak?

- Mán abba az időbe még olyan surbankók vótak. Mert régön történt mán ez, most Szent Istvánkor lössz húsz esztendeje.

- Húsz esztendeje? Hát hogy nem szóltak hamarább?

- Ügyet se vetöttek rá még akkor. De hogy mostan mindönfelé kurrentálják az újságlapokban is az Átillát, mögképzött előttünk a koporsó, oszt azúta se éjjelünk, se nappalunk.

- Aztán mit tehetnék én ebben, bácsikám?

- Hát ha maga kiszűvesködne, mögmutatnánk magának a tötthelyet.

- Bent a vízben?

- Ott ám, kéröm. Most ugyan magos a Tisza, de a kánikula majd mögapaszti. Akkor már nem lössz több a víz olyan négyméterösnél.

- De nekem az is mély ám, bátya. Nem vagyok én vízibúvár.

- Nem is úgy lössz az, hallja. Beleülünk négyen egy csónyikba, oszt egy vaspiszkafával mögdöfködjük a Tisza fenekit. Ahun koppan, ott a koporsó.

No, azt hiszem, az archeológia minden ifjú doktorának el kell ismerni, hogy ez a legmodernebb ásatási módszer. Örömemben meg is kínáltam a gyevi régészt egy valóságos bőrszivarral, amely csak egy helyen volt eltörve. (Amire én gyújtottam rá, azt három helyen kellett foltozni.)

- Ezt is köszönöm, dilektor úr - hajolt hozzám bizodalmasan a követ. - Hanem, hallja-e, más baj is van.

- No?

- Egy kis jutalom köllene a Lajcsinak mög a Fercsinek.

- Hát azok meg kicsodák?

- Nene, a körösztgyerökök. Tudja, a nyomravezetésért.

- Tudom hát, hogyne tudnám. Hát kend tudja-e, hogy milyen koporsója van az Átilla királynak?

- Érckoporsó, úgy gondolom. Az ilyen jelös halottnak az dukál.

- Az ám. Kívül vaskoporsó, abban ezüstkoporsó, legbelül meg aranykoporsó.

Öreg kollégám nem nagyon csodálkozott el, csak megbiccentette a fejét.

- Nagyon sarcolhatta a népeket az az Átilla.

- Hát az már mindegy - vágtam elébe a történetfilozófiai fejtegetéseknek. - A fő az, hogy van ezüstkoporsó is meg aranykoporsó is. Hát mit szólna kend akkor, ha az aranykoporsót adnánk jutalmul a Lajcsinak meg a Fercsinek?

- Sokallom - kapta föl a fejét Sátor Sándor mint keresztapa. - Ölegellöm nekik az ezüstkoporsót is. Űk még fiatalok, nem olyan elesött öregök, mint én vagyok.

- Üsse part - mondom -, hát akkor legyen a kendé az aranykoporsó.

- Oszt maga beéri a vassal? - csodálkozott Sándor.

- Én be - erősködtem. - Tudja, a múzeumnak az is jó.

- No, kár, hogy magából adóbeszödő nem lött - fejezte be a tárgyalást Attila követe, s barátságos kézrázás után azzal csoszogott ki az ajtón, hogy majd hírt ád, ha meglappad a Tisza.

Kisvártatva azonban visszacsoszogott.

- Hallja-e - hajolt hozzám sugdolózva -, az őrgrófnak ne szóljon ám az Átilláról.

- Melyik őrgrófnak?

- Az Eselovics-Palacsivinyinak. (Rövidség okából a pallérozottabb nyelvű magyarok csak így mondják a Pallavicinit.) Mert az bizonyosan ráácsinkózna az aranykoporsóra.

- Dehogy szólok - mondom -, nem vagyok én beszédes olyan nagy urakkal.

Hát ebben maradtunk.

Kincsásás halottal

Imre a semlyékben bajmolódott a malacokkal, mikor a csősz odahujántott neki:

- Hé?

- No?

- Mán mögént vizslatik.

- A szőlőt?

- Azt.

- Kicsodák?

- Mögént azok. A két úrforma.

- Az Istenüket! - vágta Imre a szárvágót mérgesen a malacok közé, noha nem őrájuk haragudott. A malacot arra teremtette az Isten, hogy turkáljon, de mit turkálódzik itt már megint a két úrforma? Három hét óta negyedszer ténferegnek itt a kórságosak, a nyavalya törje ki őket.

Az egyik úrforma én vagyok, a másik Kotormány János, a szolgám. Csakugyan negyedszer taposkáljuk már a kis partszőlőt, ahol húsz esztendővel ezelőtt aranyabroncsot találtak. Négyöt szomszéd is itt céklézik velünk, azok már mind az én zsoldomban vannak, három hete korrumpáltam őket, az öregjét bőrszivarral, a sarjúját cigaretlivel.

A szilvafa körül rugdossuk a homokot, mikor Imre a csősszel odaér a pászta végére. Megállnak, néznek bennünket, tanakszanak. Egy-egy szavukat hozzámig kapja a szél. „Mit sanyargatik az embört?" „A nehézség üsse mög üket." „Ha én mondom, nem löhet a gránicon."

Ezt a tilalmat a csősz mondja, nagy fönnhangon, miközben előkotorássza a pipát, és úgy tapogat a dohányzacskó után, mint aki biztosan tudja, hogy otthon felejtette. Imre húzza ki a magáét az ingderékból.

- Ehun-e, az én acskóm.

Szóval Imre is korrumpál. Nem is lep most már meg, mikor a csősz odaoldalog hozzám, és fölkérdez, ki vagyok, mi vagyok, és mi jussom van nekem a gránicon kereskedni?

- Mert ottan már a *szervök* az urak! - biccent a nyárfák felé, ahol csakugyan idegen mundéros katona cselleg. Ez már olyan terület, ahol csak a nyúl gyüszmékelhet igazolvány nélkül, húsz kilométerre a szegedi várostul.

Nekem van hivatalos írásom mindenféle felsőbbségtől, de mind otthon felejtődött. Nincs nálam egyéb személyazonossági igazolvány, mint valami freiburgi Buchhandlung levele, az is csak azért, mert az autószemüvegem abba van csavarva. Fölteszem a szemüveget, és a freiburgi német boltos levelét átadom a hivatalos embernek.

- Tessék, itt az igazolvány. Hogy hívják kendet?

A hang a lehető legszigorúbb, ami tőlem kitelik. (Ki van próbálva, ezt használom, mikor bumbust játszom otthon az unokámmal.) Itt azonban még tökéletesebb bumbus akarok lenni. A noteszt is előveszem meg az aranyplajbászt is.

- No mondja már, hogy hívják kendet?

A hivatalos ember nyel egyet, és zavarodottan pillog oda Imrére. Hú, barátom, ez valami nagy úr lehet, mert rettentő mérges ember!

- Izé... engöm... hogy is csak...

- Putyi Császár Rókus - segít neki valamelyik szomszéd.

- Putyi... Császár... Rókus... így ni - írom fel a nevet, és nagyobb ijedelem okából szemmel láthatóan keresztet teszek utána, mégpedig piros plajbásszal. Igaz, hogy a télen erről sok szóbeszéd lesz a disznótorokon, és Putyi Császár Rókust még a halála óráján is nyugtalanságban tartja, hogy miért is írhatott ez a városi úr az ő neve mellé piros keresztet - de hát a cél szentesíti az eszközöket. Íme, a hivatalos ember most már letett a hatalmaskodásról, és csak szelíd rábeszéléssel akar levenni a lábamról. Hiába, a hivatalos metódus mindenütt egyforma.

- Kár magának itt vergődni, hallja, mert nem ebben a szőlőben van elrejtve a kincs.

- Nem?

- Nem hát. A majsi partban van.

- Hogy tudja?

- Az öregapám látta, mikor fölvetődzött a lángja. Aztán mög az a jelönsége is mögvan, hogy amölyik tyúk oda mén kaparni, az kakassá változik.

- No - mondom -, akkor vigyázni kell, hogy az asszonyok oda ne menjenek.

Erre még Imrének is mosolygásra moccan a bajusza vége. A csősznek bátorítóan villan rá a szeme. „Ne félj, testvér, már most lóvá töszöm a garabonciást!”

Visszaadja a német levelet, és tisztességtudóan mondja:

- Hát ha mög akar tisztölni, elvezetöm a tötthelyre.

- A majsi partra?

- Csakis.

- Gyerünk, no. Kotormány, maga csak nézelődjön itt addig. Mennyire van az a majsi part?

- Kinek hogy - méreget a szemivel a csősz. - Magának löhet olyan két fertályóra.

De nem megyünk, csak tíz lépést, a tanya végéig. Onnan már úgy fordulunk vissza, hogy a csősznek nem rövidszivar füstöl a szájában, mint az enyémben, hanem pántlikás. Tekintélyismerő ember vagyok én, tudom, kinek mi dukál.

- Emerre kerüljünk vissza, nézze, itt rövidebb az út - mondja olyan készséggel, amilyennel Ephialtesz vezette egykor Leonidasz hátába a perzsa királyt.

Imre sötéten néz az árulóra, de az ügyet se vet rá. Most már ő emlékszik leghangosabban, hogy melyik fa irányában is akadt az ásó az aranyabroncsba annak idején.

- Ezön a tájon löhetött - rúg meg egy nagy körtefát. - Itt hevertek a többi encsömbencsömök is.

- Kend látta őket?

- Tulajdon két szömömmel. Olyan muszáj-oskolás vótam mán akkor, nagyobbacska gyerök, itt haladtunk el mindönnap, oszt teleraktuk a zsebünket ezökkel a cifrasági tanálmányokkal, csereberéltük üket az oskolában sült tökért mög almáért.

Velünk együtt nekiguggolt ő is, markolászta két kézzel a homokot, mondhatom, ekkora hatósági támogatásban még sohase volt részem - de foganatja csak nem akart lenni.

- Aztán sok volt az az encsömbencsöm? - álltam fel kinyújtódzani.

- Hát egy kubikos talicska félig lött vóna vele.

Nagyon nyugodtan mondta, engem a hideg rázott.

- Attól tartok, mind elsülttököztek azt maguk.

- Nem - rázta a fejit -, sok betaposódott, letemetődött abbú.

Már kezdett odaérni a nap, ahol a szegény ember megkente hájjal az eget, fájt a derekunk a sok hajladozástól, minden száraz levelet szétmorzsoltunk a fák alatt, mikor egyszer csak Kotormány János felmutat az égre:

- Nini, mennyi daru!

Fölszegi az égre a fejét az egész társaság, csak én nézek a János összeszorított markára: ahogy hirtelen felém csavarintja, kivillan belőle egy aranycsat.

- No, akkor én is mutatok madarat! - mosolygom el magam, és rákiáltok az embereimre. - Káprázik a maga szeme, János, amott szállnak a darvak!

Én is odafordítom János felé a felnyújtott kezem, abból is kicsillámlik egy gránáttal berakott aranylemezke.

Igen, így kell azt csinálni, nem üthetjük dobra, hogy nyomon vagyunk, mert akkor reggelre elviszi a kincset a markoláb. Hazaküldjük a szomszédokat azzal, hogy csakugyan nincs itt mit keresni, meg most már nekünk is dolgunk van otthon, beletelik abba két hét, míg megint kijöhetünk napot lopni.

Mert csakugyan kell is egy-két hét a diplomáciai tárgyalásokra.

Sokkal nehezebb egy aranyleletet előkészíteni, mint egy világháborút.

Kezdi az ember a tanya legkisebb lakóján, a hathónapos pólyásbabán. A karjára veszi a kis szittyát, csetteg-hüppög neki, rátapsikol ott, ahol a leggömbölyűbb, a maszatos képecskéjét hozzádörgöli a magáéhoz, és kijelenti, hogy ekkora gyerekben se ilyen szépet, se ilyen okosat nem látott még ebben a határban. Egyszer látta a Vaslapszky hercegék porontyát, az volt ilyen szép kis, gomborrú gyerek - ugyan nem szokott erre nyulászni az a Vaslapszky herceg? Ezen a csintalan beszéden aztán elmosolyodik a menyecske, és előhívja a kukoricagóréból a másik hun utódot - no nem tudsz szépen köszönni a nagyságos úrnak, te külűfejű?

- Annak örüljön, lelkem - parolázok a külűfejűvel -, úgy szép a gyerek, ha nagyfejű. Nagy fejbe fér a sok ész, ugye, fiam?

A menyecske elszomorodva teszi tisztába a másik princ orrát.

- Az ám, de ennek mög szegénykémnek, nézze, milyen kicsire maradt a feje.

- Az meg azért jó, mert nem szaladhat benne szét az ész - nyugtatom meg az anyaszívet, s hozzáteszem azt is, hogy a mai világban az viszi legtöbbre, akinek egy csöpp feje sincs.

- Hát magának van-e? - igazgatja az asszony az álla alatt a fejkendője csokrát.

Most aztán rajtam az elszomorodás sora. Bizony az én fejem alighanem nagyobb egy kicsit, mint kellene. Az asszony azonban kimagyarázza, hogy nem úgy értette. Azt akarta megtudni, hogy nekem van-e kis családom. Előkerül a zsebből az unokáim arcképe, és vélemények

cseréltetnek a fogzásról. Közben János megtanítja a gyerekeket városi hengerbuckót vetni, és zsenge lelküket megmételyezi egy marék lopott mogyoróval. (Nagyobb igazság okáért az ő bokrukról lopta a mogyorót, amit megetet velük. A büntetőjogászok bicskája törjön bele, büntetendő cselekmény-e ez vagy nem.)

Most már nyugodtan hazamehetünk ásóért, kapáért, homokrostáért, miegymásért, ami a kincskereső fölszereléshez tartozik. Ittmarad helyettünk a menyecske nagykövetnek és a két trajcigfircig ügyvivőnek. Szerződtetésünknek az az egyetlen pontja, hogy ha megengedi az édesapjuk az áskálást a bácsinak, a bácsi annyi gombócacukrot hoz nekik, hogy kalappal mérhetik.

Nem is lehet mondani, hogy Imre nagyon kéretné magát, mikor újra megszállom a tanyát, most már napszámosokkal. Van egy-két kikötése, de azokat vállalom. Ami gödröt ásunk, azt be is kell húzni. Behúzzuk. Ha a kútból vizet merítünk, ne zavarjuk föl nagyon a vizet. Nem zavarjuk föl. Ha szerdán be kell nekik menni a városba piacra, legeltessük addig a tehenet. Én magam állok be tehénpásztornak. Van-e még valami?

- Hát vóna még egy - vakarja Imre a fülemögit. - Egyször elvesztöttem a halbicskámat itt a szőlőben. Kötözéskor csúszott ki a zsebömbül, tudja. Löhet vagy tizenkét esztendeje, azúta is mindig vigyázom. Hát az engöm illet, ha mögtanálják.

- A magáé lesz - mondom, és magamban nekiszánom Imrének az én angol bicskámat. - Hát kezdhetjük?

- Éntűlem kezdhetik - von vállat Imre -, hiszön nem az enyim a szőlő.

- Nem a magáé? - döbbenek rá. - Hát ki az ördögé?

- Az édösatyámé itt mindön, másnak ebben nincs szava, csak űneki. Ű mög mögmondta, hogy az égvilágon semmiért se engedi csúffá tönni a szőlejit.

Az ám, csakugyan, most kezd rémleni, hogy az öreg Mátyás itt a gazda, mondták azt már nekem a szomszédok is, a fia csak olyan helytartó. Azt is megmondták, hogy az öreg Mátyás nagy természetű ember, nehéz lesz vele boldogulni. Talán két esztendeje birkahúsra éhezett, volt is neki egy szép, kövér birkája, de sajnálta levágni azért a fertálykiló húsért, aminek az ő öreg gyomra meg tud felelni. Megmérte a birkát, aztán összekurjantatta Imrével a szomszédokat, fölkérdeztette őket, ki mennyi húst venne át, s csak akkor történt halála a birkának, mikor a szomszédok lejegyezték az egészet a fertálykiló híján.

Mindegy no, csak próbát kell tenni az öreg Mátyással, akármilyen fahitű ember. A fő az, hogy szóba álljon velem, aztán majd vezetem én, ahová akarom.

Sok nehéz csomót kibontottam már a homokos mezőkön, de ehhez nem tudtam hozzáférni. Bent pipált az eresnyakú, hosszú, sovány, ősz ember az ereszet alatt, és se tett, se vett, akárhogy udvaroltam neki, megbuktam mindjárt az első diplomáciai fortélyommal. Hiába tartottam elé a szivartárcámat, visszatolta.

- Tögye el - utasított rendre -, majd jó lössz az még magának is.

Kirukkoltam a kéréssel: engedje meg, hogy megkeressem a földjén az Átilla királyt.

Ki sem vette a pipát a szájából, ahogy meghozta a döntést.

- Azt az egyet nem töhetöm.

- Miért?

- Csak.

Ha a paraszt csak-oz, föl kell hagyni minden reménnyel. Mert az körülbelül olyan, mint mikor az asszony indokol azzal, hogy „csak”.

- Attól fél, hogy forgalmiadót köll fizetni az Átillátul?

- Nem félök én.

- Mondja meg hát, miért kötelődzik, az Isten szentelje meg magát!

Rám vetette hályogos tekintetét a nagyszélű kalap alól.

- Nem engedöm a szőlőmet csúffá tönni, no. Mögmondtam már az Imrének is, mit farcinál engöm az úr!

Odanéztem a levelerúgott, zörgős kórójú, gazdátlan parasztszőlőre, amely alig látszott ki a hónaljig érő csikófarkfű meg daruháj közül.

- Mennyi bora termett kendnek az idén ezen a száz út szőlőn?

- Termött vagy húsz liter - felelte mogorván.

Akármilyen mérges voltam, elmosolyodtam.

- Hát akkor, öregem, ezt már úgy csúffá tette az Úristen, hogy én jobban el nem csúfíthatom.

Elővettem a pénztárcámat.

- Ide hallgasson kend. Az egész szőleje nem ér kendnek száz pengőt. Én előre adok kendnek kétszázat, és lehet, hogy kap kend még másik kettőt is. Attól függ, mit találunk. De ha semmit nem találunk is, ez a kétszáz a kendé. Kárt nem teszünk semmiben. De ha tennénk is fában, tőkében, mindent külön megtérítünk. Érti-e kend?

Odatettem a pénzt a térdére. Visszatolta.

- Nem löhet. Nem engedhetöm.

- Miért?

- Mert úgyis hiába szögényítené magát. Nincs ott semmi. Ha löhetött is valami, elkeverődött mán az onnan.

Elővettem a két aranyleletet.

- Ezt mind a kettőt ott találtuk a körtefa alatt.

- Möglöhet, de az nem arany. Ez a föld nem termi mög az aranyat.

- Azzal már kend ne törődjön. Ha én olyan bolond vagyok, hogy aranynak nézem, és úgy fizetem, akkor kendnek egy szava se lehet.

Nem is volt. Csak a pipa szortyogott. Belegyűrtem a bankókat a zsebibe.

- Most pedig megásatom a körtefa alját, akár engedi kend, akár nem.

A nagyhatalmak mindig így szoktak elbánni a kishatalmakkal. Nekem nem szívem szerint való eljárás, de mást nem tehettem.

Tíz perc múlva már a kezemben volt az első almandinos aranyfityegő. Nagy lárma kerekedett belőle, összeszaladt az egész tanyai nemzet, az öreg Mátyás is kitaslagott az ereszet alul.

- No, bátya, ugye hogy nekem volt igazam?

Mondott valami ühümöt a pipa mellől, de különös örömet nem mutatott. Még akkor se, mikor azt mondtam neki:

- Most már a másik kétszáz pengő is biztos. Azonfelül ahány himmi-hummit találunk, minden darabért kap kend egy pengőt.

Leült a szőlő hátjára, és nézte a munkát. Egész estig ott gubbasztott, mint az orosz síkok kurgánjain azok a ködmönös, süveges bálványok, amiket rég semmivé lett turáni népek állítottak oda valaha. Csak éppen hogy Mátyás nem csészét fogott a kezében, hanem pipát a foga közt, és abban jóféle krumplilevél sercegett a hitvány trafik közt.

Másnap már egy kicsit fölengedett az öreg kán. A pipát ugyan nem bírtam kidiskurálni a szájából, de azért elmondta, hogy nagyon esett akkor az eső, mikor itt a körtefa alatt ültette a szőlőt. Ugyan együtt ültették a Rózával, az asszonnyal, mert még akkor az is élt, Isten nyugtassa, s igazság szerint az is az asszony gondolata volt, hogy szőlővesszőt kellene ebbe a rossz homokba duggatni, hátha megeredne. Hát meg is eredt, de azt már nem érte meg az asszony.

- Hála Istennek, hogy kend megérte ezt a nagy termést is - simogattam meg a vállát. - Mert csak kendnek van itt haszna az aranybogyóból, nem nekem. Nekem csak a gondom lesz vele több, amikor majd üveg alatt mutogatom a népeknek.

Minél mélyebbre kerültünk, annál virgoncabb lett Mátyás. Kifényesedett tekintetét le nem vette embereimnek a szőlőgyökerek közt mutató kezéről, és meg-megreszkető szájával egyre szaporábban szedte a lélegzetet.

Az arany mérge - gondoltam magamban. A kapzsiság reszketteti, hogy ugyan ki lesz-e a száz darab.

A kilencvenkilencediket írtam be, valami madárfejet formázó arany díszt, és incselkedve fordultam hozzá:

- No, bátya, ha az ötszázadik pengőt is megtaláljuk kendnek, akkor megisszuk áldomásnak az idei termést.

Abban a percben reccsent a tőke a János ásója alatt. Egyetlen halottja a kincsásásnak. Mátyás fölugrott, kikapta a pipát a szájából, és elordította magát a szíven szúrt fájdalmával:

- Hé, Imre, ide gyertök! Tudtam, hogy ez lössz belüle! Bántik a szőlőt... Az urak... a szőlőmet... akit anyátokkal... ültettünk...

A végét már csak nyöszörögte. Hideg vízzel locsoltuk fel, és úgy támogattuk be Imrével az ereszet alá. Akkorra az eső is szemerkélni kezdett. Lehet, hogy a Róza lelke szálldosott ott, és siratta a tőkét, akit együtt ültettek az urával, és most megöltek a városi urak.

Heverünk a gyöpszélen

Igen, tizenkettedmagammal heverek a gyöpszélen, amelyik a zabtarlót beszegi, és ez elég furcsa ténykörülmény. Még nem lehet több délután három óránál, ahogy a csordakút gémjének árnyékából látom - ehhez szoktam az órámat igazítani, ha megáll -, és ez nem számít a nap heverdel-szakaszai közé. De van itt még furcsább dolog is. Tizenkettőnk közül csak nekem van jussom a napot lopni, mert csak én vagyok úr, és mégis egyedül én követek el fegyelmi vétséget, mikor végighemperedek a papsajtok közt. A tizenegy célszerű szegényember, akiket ősök keresésére fogadtam napszámba, csak a parancsomnak tesz eleget:

- No, emberek, heverünk egyet, míg elhalad fölöttünk a meleg. Legalább kibeszélgetjük egy kicsit magunkat.

Szó sincs róla, nem olyan parancs ez, hogy kétszer kellene kiadni egymás után. Heverni is jó, meg beszélgetni is. Mikor az ásók és lapátok munkában vannak, és az ősök csontjait kocogtatják, olyankor nincs helye a beszédnek. Olyankor legföljebb rövid dialógusok vannak, amelyeknek nagyon kevés a tudományos értékük. Úgyszólván csak akadémikus értékük van. Például mikor tisztába teszünk egy csontvázat, vagyis lehámozzuk róla a földet, és söprűvel, kefével megagyusztáljuk, hogy illendőképp jelenhessen meg a fotografálógép előtt, olyankor csak a meghatódás szuszogásai hallhatók. A szívére mén az embernek az a gondolat, hogy lám, egy-két ezer év alatt mi lesz az adófizető polgárból.

Csöndes elmosolyodások történnek a lompos bajuszok alatt, de tovább nincs a diéta. Mert ha már olyan bolond ez a városi úrféle, hogy ilyesmire költi a pénzét - az Isten tartsa meg sokáig ebben a tökéletlenségében -, hát ne mondhassa, hogy nem szolgálnak meg érte a népek. Hiszen annyi esze úgyis van az embernek, hogy egy kormos cserépbögréért vagy egy rozsdás bicskáért nem szakajtja meg magát a dologban, de sok olyan fajtája van a naplopásnak, amiért nem érheti szó az embert. Például kikapja a szél a kezéből a cigarettapapírt, azt félóráig kergeti a tarlón, s csak mikor visszahozza, akkor veszi észre, hogy nini, a masinatartóját meg elejtette útközben, most azért kell visszamenni. A másiknak megvan a pipája, de az meg az acskót keresi félóráig. A fene teremti, hová lehetett, mikor olyan biztos helyre tette az elébb, mérgiben, hogy akkor is úgy elbújt? Biz az a gatyakorcban tartózkodik, mert itten másféle retikül nem használatos, és nem is azért van keresőben, mintha elvitte volna a markoláb, hanem hát ezzel is csak telik az idő. Az is rendjén való dolog, hogy az ember időnként vasával fordítja fölfelé az ásót, végighúzza az élén az ujját, aztán megcsóválja a fejét, és morog hozzá valamit. Hogy mit, azt nem érteni, s nem is miránk tartozik, hanem a távollevő vasárosra, aki most valami hűvös sörházban üldögél, nem is sejtvén, hogy minden órában egy ördög küldetik hozzá a Lehegő-halomról, azzal az instrukcióval, hogy bújjon bele a vasárosba. Ez az ásónézegetés valami ősi sámán szertartás lehet, éppen azért nem is tehet ellene kifogást az ember, különösen aki úgy ragaszkodik a tradíciókhoz, mint én.

Hát ezek mind megengedett dolgok, és bele vannak értve a napszámba. Ellenben az már fegyelmi vétség részemről, mikor én magam parancsolom a népeknek, hogy tegyék le a szerszámot, és húzódjanak egy kicsit az árnyékba, míg a nap mérge elhúzódik egy kicsit a kopasz halom fölül. Réaumur találmánya negyven fokot mutat a napon - ugyan ő mutatna többet is, de az üvegfújó zsugori ember volt, és kurtára szabta a csövet a kénesőnek. Én magam állom a meleget, de ha megszédülnék is bele, énértem nem lenne kár, mert én destruktív ember vagyok. De az embereimet néhány esztendővel ezelőtt még úgy hívták, hogy nemzetfönntartó elem - ugyan most már nem hívják semminek se - hát őértük felelős vagyok, és igenis, lehevertetem őket a gyöpszélbe.

De nemcsak az emberség teszi, no. Van ennek most nagyobb oka is. A rémhír, amit Szirovica hozott a halomra.

Szirovica kukoricacsősz, ennélfogva ki merem írni a nevét mint rémhírterjesztőét. A csősz hivatalos ember, tehát jussa van neki rémhírt terjeszteni. Aztán meg igazság szerint nem is terjesztette ő a rémhírt, csak úgy négyszemközt adta tovább. Hivataltársával, a pulival közölte értesülését, de azzal se soravégrül. Nem elijeszteni akarta, hanem megnyugtatni.

A puli ugyanis, míg a gazdája föltekintette, hogy mennyire haladtunk tegnap óta az ősökkel, megorrontotta az egyik gödörben a vizeskorsónkat. Nagy úr itt az embernek való víz, messziről kell hozni, biciklin is félórába kerül, míg térül-fordul vele az inspekciós. A cserép-korsónak külön fészket ásunk a legmélyebb sírban, ahol már nyirkosodik a föld, s ott is betakarjuk ponyvával, hogy föl ne forralja és el ne szívja a forróság.

Annyira eljutott a puli, hogy lekacimbálta a ponyvát a korsóról, sőt azt is felfedezte, hogy van annak az oldalán egy lyuk, amely drótos híján csak úgy házilag foltoztatott be, pecsétviasszal. Azt is fölérte ésszel a puli, hogy ha ezt a foltot fel lehetne törni, akkor hozzájutna a vizecskéhez, és elkezdte nyalogatni a pecsétviaszkot. A hivataltársnak ez a hiába való erőlködése buggyantotta ki Szirovicából a rémhírt:

- No, puli, fene beléd, mögbuktál, mint a kórmány.

Hiszen bizonyosan tudott volna más hasonlatot is, de a csőszök olyan emberek, akiknek van érzékük az aktualitásokhoz.

Nem mondhatnám, hogy a rémhírre kiesett az ásó az embereim kezéből, de énbennem még mindig maradt annyi a városi emberből, hogy fölkaptam a fejem.

- Mit beszél maga, Szirovica? Kitől hallotta, hogy megbukott a kormány?

A csősz megvonta a vállát.

- A községházán beszélték röggel. Mögjátszotta magát a Lócsild.

- A Lócsild?

- Hát. Vagy nem úgy hívják az illetőt, aki föl szokta fogadni a kórmányt, miúta a király elmúlt? Neköm így mondta az Ábel, a dobos. Körösztestvéröm, tudja, tán üsmeri is.

Nem ismerem Ábelt, de nagyon eredeti felfogású közjogász lehet. Őszinte érdeklődéssel faggattam tovább Szirovicát a válság részleteiről.

- De hát mégis mi lelte azt a Lócsildot?

- Úgy löhet, mögharagudott.

- Nem hallotta, miért?

- Azt mán ű tudja. Úgy rebösgetik, mögsértötték. Mög vót ebédre híva a kórmányhoz, oszt csúfot töttek vele.

- Hogyhogy?

- Úgy, hogy a kórmányminiszterök mind aranytányérrul öttek, a Lócsild elé mög csak cintányért raktak. Erre oszt az asztalra ütött, és kiadta a nyargalót az egésznek.

- Ejnye, ejnye. Aztán mi lesz most az országgal?

Szirovica megbillentette a fejét.

- Hát mi lönne? Fogad a Lócsild új kórmányt. Tudja, csak úgy mén az, mint a csőszfogadás. Csak kisebb a gond, több a kommenció.

Erre mondtam én aztán, hogy no, emberek, hűvösöljünk egy kicsit. Megesett a szívem a kormányon, hogy ilyen hirtelen kiesett a Lócsild gráciájából. Valahogy kifejezésre akartam juttatni a részvétemet. Megállítottam egy órára a munka vonatát, s fölkészültem rá, hogy majd meghányjuk-vetjük, ami volt meg ami lesz.

De hát egészen más lett belőle, mint amit én vártam. Nem érdekelt a nagy eset az én embereim közül egyet se. S nem én vizsgáztattam őket, hanem ők engem. Hogy miféle népek voltak azok, akiket itten felturkálunk? Aztán meg, hogy meg nem ette őket a föld annyi idő óta? Bizonyosan leöntötték a halottakat spiritusszal. Én erre azt vetem, hogy az lehetetlen, mert még akkor nem volt pálinkafőzés. Nem mondják ki, de érzik a szavukból, hogy nagyon lecsökkentett a szemükben ez a tudatlan beszéd. Pálinkának meg pipának mindig lenni kellett, mióta Isten a világot megteremtette.

- Hát nézze, itt vannak ezök a kis bögrék a holttetemök fejinél - kacsint rám az egyik szittya. - Mit gondol maga, igazgató úr, mire valók voltak ezök?

- Ezekbe ételt tettek a halottaknak, hogy ne éhezzenek, míg átérnek a másvilágra.

- Látja, ezt nem jól tudja, engödelmet kérök. Ezökbül pipáltak a régi öregök.

- Azám - mondom -, csak az a hiba, hogy még akkor nem ismerték a dohányt.

- Hiszön nem dohányt pipáltak azok, kéröm. Vizet öntöttek a bögrébe, abba nádcsövet dugtak, azon bugyborékoltak, így múlatták az időt.

Be kell látnom, hogy ez sokkal ésszerűbb magyarázat, mint az enyém. Viszont én is tudok olyant, amit ők hagynak helyben. Az nagyon tetszik nekik, hogy a nagyúrral a szolgáit is eltemették, csak az a kár, hogy ez a szép szokás kiment a divatból. Milyen jó lenne, ha most a Wekerle kegyelmes úrral a végrehajtókat is eltemetnék.

Persze ezt nem ők mondják, mert ők nem ismerik név szerint a kegyelmes urakat. Én se mondom, csak gondolom, egy suhanó pillanatra, aztán magam is elfelejtem az egész krízist. Előszedem a ládából a régészeti atlaszokat, és mutogatom a mindenféle kőből, csontból, cserépből való cifraságokat. Elmagyarázom azt is, melyik mire szolgálhatott. Közelebb hajolnak, elnémulnak, van, aki a száját is eltátja, a tudomány szemmel láthatóan erőt vesz a lelkeken. Még Szirovica se menekedhet az igézet alól, ő is közénk fúrja a fejét.

Csak azt nem szeretem, hogy a csőszön olyan különös formában vesz erőt a megilletődés. Végigmosolyogja az egész előadásomat. Nem is állhatom tovább, megkérdezem tőle, mi tetszik úgy neki.

- Tetszik neköm ez az egész kitalálás - mondja zavartalan derűvel.

- De hát mégis, min mosolyog úgy? De lélekre, Szirovica!

- Azon, hogy mi lössz abbul, ha egyször az én öregapámat mögtanálják az urak.

- Hát mi lenne? - vonok vállat. - Ha ilyen szép nagy szál ember volt, mint maga, nagyon nekiörülnek ezer esztendő múlva, és beviszik a múzeumba. Azt hiszik, hogy ő volt a Rudolf trónörökös.

- De hisznek arrul mást is, hallja. Mert, tudja, különös törvénye volt az én öregapámnak. Nyolcvanhárom esztendős korában halt mög, mindön foga rég kihullott mán akkor, de azért mind magával vitte a sírba.

- No?

- Volt neki egy bőr-acskója, abba gyűjtötte össze a kihullott fogait, mind a harminckettőt, oszt möghagyta, hogy ha möghal, tögyük az ölibe az acskót, mert ű úgy szeretné, hogy a föltámadáskor a kezeügyiben lögyenek a fogai. Hát azon mosolyogtam én most, hogy milyen kitalálás lössz abbul, ha egyször olyan ősembört találnak, akinek az öliben vannak a fogai.

Hát azt magam is szeretném látni, akár onnan felülről, akár innen alulról, milyen lázba hozza ezer esztendő múlva a hajdovai csősz öregapja a Régészeti Akadémiák Nemzetközi Szövetségét.

A biciklis ember megjött a vízzel. Kézről kézre jár a korsó, nagyot húz belőle a csősz is, a puli kétségbeesetten ráncigálja a gazdája gatyaszárát.

- Gyere no, te veszött - veregeti meg a kis szőrgombóc fejét a csősz, s körülnéz a tarlón. Biz itt nincs semmi itatóedény. Újra a szájára veszi a korsót, s egy kicsit megrökönyödve gondolom, hogy a csősz a tulajdon szájából fogja megitatni a pulit.

Nem, csak kegyetlen jólesik neki a hideg víz. De ahogy megelégíti magát, leveszi a tasla kalapját, leteszi a földre, behorpasztja a tetejét, s teleönti a posztótányért.

- No, te bojnyik, ez a tied.

S míg a kutya szétvetett lábbal lefetyel, arra gondolok, levelet kellene írni annak a Lócsildnak. Ha van még üresedés nála, ezt a Szirovicát okvetlen fogadja föl. Mert ez olyan országcsősze lesz, aki elől sohase apad el a víz.

Mit tud a vajz?

Hiszen majd kitudódik, mit tud a *vajz*, de előbb tán annak kellene kitudódni, eszik-e vagy isszák azt a vajzot.

Nem, ilyesmi még soha nem történt vajzzal, még akkor se, mikor a háború vége diétás konyhára kapatta a vitézlő embereket. Már olyanformán, hogy „ételem lóbul, italom tóbul". A vajz azonban még akkor se nyert ilyen irányú alkalmazást. A vajzot se nem eszik, se nem isszák, csak ássák, ásóval. De csak akkor, ha van olyan bolond, aki fizet érte, és akit igazgató úrnak kell szólítani. De ha az igazgató úr nincs jelenlétben, akkor nem ássák a vajzot az ásóval, hanem összetörik vele, csak éppen a koponyáját tartják tiszteletben. No, nem éppen azért, mert a koponya a gondolatok elhagyott dómja, hanem inkább azért, mert a koponya a legcélirányosabb galambitató. Az alföldi nemzet úgy tudja, hogy amelyik galamb koponyából iszik, az nem megy el a háztól. Én meg ahogy az alföldi nemzetet ismerem, azt tartom, hogy az Attila koponyájából régen galambitatót csináltak a hun utódok. Ugyan az is lehel, hogy úrfélének a kezébe került, de azzal se igen járt jobban az Isten ostora, mert az meg mint hamutartót léptette a közérdek szolgálatába.

Ezekből az okos ember már tisztában van vele, mi az a vajz. Az a valóságos holttetem az, akit egy-kétezer évvel ezelőtt duggattak le dombos helyekre, partok oldalába, kit lovastól, kit cserépfazekastól, ugyan olyan is volt, főrenden levő, akire vadonatúj halmot hánytak, s még azt is jól rátaposták, hogy vissza ne jöjjön valahogy. (Azt hiszem, a fáraókra is ilyen kegyeletes szándékkal rakta a piramisokat az akkori lojalitás. De azért mindig visszajöttek a gézengúzok.) Persze az ősök egészen jól elszundikáltak az élők lába alatt, küldözve föl nekik üzenetet a szívük porából, pipacsot, pimpimpárét, pipitérvirágot, és csak akkor néznek nagyot, mikor a malacka, mint a hazai régészet egyik legfontosabb tényezője, kitúrja őket síri álmukból.

- Röf-röf - örül neki a malacka a leletnek, és megdöfögeti az ormányával, hogy ugyan csörög-e benne egy kis kukorica. Ez semmi esetre se szép vonás a malackától, és az idealizmus teljes hiányát mutatja az, hogy miután reményeiben csalatkozik, megvetéssel gungorgatja bele a koponyát a pocsolyába. Ezt a megjegyzést azonban halkan tegyük, hogy a malacka meg ne hallja, mert esetleg neki is lehet valami megfigyelése az emberről. A malacka ugyanis folytatni akarja régészeti stúdiumait, abba vetvén reménye horgonyát, hogy hátha mégiscsak akad egy kis giliszta vagy más földi féreg a domboldalban, azonban az ember éppen arra halad, vállán a nyitókapával, és meglátja a porhanyó földből kifehéredő csontokat.

- Kuss, te! - suhogtatja a kapanyelet, mint a konkurrencia meg nem engedett eszközét, és most már ő folytatja a csontok szétturkálását. Rúg egyet a veres lapockán, szétkoppantja a karcsontot, a tenyerére téve nézegeti a térdkalácsot, mikor a másik ember átszól a kerítésen:

- Arany-e, szomszéd?

- Fene, aki öszi - mondja a gazda -, nem ögyéb ez, mint hótt embör.

A holt ember aztán az is marad mindaddig, míg tetemeit a civilizált világ híre nélkül veri az eső, süti a nap, és mállasztja a szél. Magasabb sarzsi akkor lesz belőle, mikor valami becsületen kapó ember besúgja a dolgot a múzeumnak, és az igazgató úr képében megszállja a tanyát a kultúra réme. Azaz hogy kezdetben nem is olyan ijesztő a rém, mert az igazgató úr huncut ember, és úgy forgatja magát, hogy az ördög se nézné ki belőle, milyen rosszban töri a fejét. Egy ital vizet kér mint szomjas vándor, megkérdi, milyen mély a kút, és hogy ugyan él-e még annak a mestere, mert nagy kár volna az olyan jeles emberért, ha végképp kilépett volna már a

csizmából. Az adó felől is érdeklődik, az urakat is segít szidni, azt is megkérdezi, hány család van, s hogy hát ez a kis Rossz-András szereti-e a medvecukrot. De még azt is megteszi, hogy bemegy a házba, leül a padkára, kiveszi a bölcsőből a legkisebb szittyát, rápaskol ott, ahol leggömbölyűbb, és azt mondja neki, hogy „eszem a szented, de olyan vagy, mintha a száján köpött vóna ki az apád". S mivel ebben a bókban az asszony megbecsülése is benne foglaltatik, az igazgató úr most már teljesen tökéletes embernek ítéltetik, megkínáltatik törkölypálinkával, és méltónak ítéltetik arra, hogy föltekintse az egész birodalmat. Az istállótól a kutyaólig és a lucernástól a dinnyeföldig. Eközben véletlenül meglátja a holt ember maradványait, de világért se állna meg mellettük, csak úgy ballagóban kérdezi:

- Hát ez? Tán szappanfőzés lesz?

- Á, dehogy - mondja a gazda, és érződik némi büszkeség a hangjában -, ez egy vajz.

- Vajz? - toppan meg az igazgató úr, aki most őszintén értetlen, de hamar föltalálja magát. - Volt maga katona?

- Hát hogyne. Mégpedig ténybeli. A Doberdőben, ötte volna mög a fene, aki ültette.

Az igazgató úr most már tisztában van a dologgal. Régebben *hullám*nak tisztelték a holt embert a homoki népek, ha urakkal beszéltek, és meg akarták mutatni, hogy tudnak ők az urak nyelvén is. Úgy látszik, mióta kijárták a háborút, azóta ők is haladnak a korral, és *vajz*zá finomították a csontvázat.

Már most mindegy, ha vajz, ha hullám, két hét óta a harmincadikat szedjük ki a nagy partból, és már a dudást is megtaláltuk köztük. Duda ugyan nem szolgál különös ismertető jeléül, mert csak kőbaltája van meg kalárisa kifúrott farkas-szemfogakból, és neki magának is olyan farkas-fogai vannak, hogy ha adóbevallási ívet kellene róla kitöltenem, én okvetlenül királynak írnám be foglalkozása szerint - akkor úgyse fizetne adót az istenadta. Ellenben a napszámosaim azt mondják, hogy ez csak dudás lehetett, mert még most is úgy félregörbíti a száját, mintha dudálna, s én hitelt adok nekik. Hiszen ők is elhiszik nekem, hogy ezek a vajzok ötezer évvel ezelőtt élték világukat, pedig én se igen tudnék bizonyítani. De hát, miért ne hinnénk egymásnak csak úgy emberségből is? Hiszen nem vagyunk mi diplomaták.

Eleinte ugyan egy kicsit vadaskodtak tőlem, de az csak azért volt, mert azt gondolták, hogy aranyat kerestetek velük, de nem akarom nekik megmondani. Hanem aztán megtértek, amikor látták, hogy jó nekem a cserépdarab is, a csontár is meg a kaszakő is, amire én azt mondom, hogy balta. És számot írok mindenre, mércsikélem a vajzok hosszát-szélét, és skatulyába teszem még a pernyét is. Nini, kacsintottak össze fölöttem az apró tatárszemek, ahogy a gödrökben bujkáltam, hiszen nem huncut ez, csak bolond. Ilyennek is csak lenni kell, s jó is, hogy van, mert ehol, mennyi pénzt kifizetett már ebben a keserves világban. Aztán még nem is sietteti a munkát, nem töri az embert, inkább mindig azt hajtja:

- Lassan, lassan, emberek, csak a hegyivel szedegessék az ásónak a földet!

Nem, tegnapig csakugyan nem volt köztünk semmi viloncia, hanem tegnap délben beütött az ördög a határba. Ugyan abban se az ördög volt a hibás, hanem én.

Csak úgy köröm közül ebédeltem a papsajtvirágos árokparton, s ahogy becsattantom a bicskám, és összemarkolom a szalámibőrt, eszembe jut a Többsincs. Mármint az a kis fehér ebállat, amelyikkel tegnapelőtt a dűlőúton barátságot kötöttem. Először megvakkantott, arra én rámosolyogtam, és megkérdeztem tőle, hogy „hogy vagy Többsi?", ami neki igen jóleshetett, lehet, hogy kis életében először mosolyogtak rá emberi szemek. Erre ő is elvigyorodott, kisgyerek nevetéssel, s addig ugrált a térdemre, míg meg nem veregettem a kócos kis fejét. Világos, hogy ez a legönzetlenebb szeretet volt a kis szőrmók részéről, hiszen nem tudhatta,

hogy én másnap szalámit fogok ebédelni, s talán azzal se sértem meg társadalmi helyzetét, ha fölteszem róla, hogy hírét se hallotta a szaláminak. De éppen az önzetlen szeretet érdemel jutalmat, ennélfogva elhatároztam, hogy fölkeresem kis pajtásomat, s megkérdem tőle, szimpatikusnak találja-e azt a kultúrát, amely a szalámit ajándékozta az emberiségnek.

Meg is találtam a négylábú szőrgombolyagot, meg is etettem, hancúroztunk is egy kicsit az őszibarackfák alatt, amik nem sajnálták tőlem gránátszirmaik esőjét, s talán tovább is elandalogtam a virágzáporban, mint szabad lett volna. Az embereim ezalatt új árkot kezdtek, s annyi cserepet kihánytak, hogy belesajgott a derekam a leltározásukba.

De egyszerre úgy pattantam fel, mint a tele gumiból való labda. Egy zöld rézmorzsát találtam a cserepek közt. Akkorát, mint egy kölesszem. De hát az is ezer esztendő különbség! Hiszen ez akkor nem tiszta kőkor, hanem rézkor. Egy lépéssel közelebb a mához!

- Emberek, melyikük honnan dobta ezt ki?

Az emberek vonogatták a vállukat. A macska tudja, honnan való a rézköles. Ki látná meg az ilyen semmiséget?

Hát nagy patáliát csaptam. Lehordtam az egész társaságot, persze csak úgy magamban. De nyilván meglátszott rajtam, hogy haragszom. Én is elhallgattam, ők is. Napáldozatkor ott maradtam hanyatt fekve a gyepen. Máskor el szoktam őket kísérni a keresztdűlőig, s aközben tanítjuk egymást mindenféle szegényemberes tudományokra. Most meg se moccantam, pedig tudtam, hogy a hosszú szedelődzésük békítési kísérlet. Még a „jó éjszakát" is csak nagyon foghegyről adtam vissza. Csak akkor szégyelltem meg magam, mikor lehajtott fejjel eltűntek a kanyarodónál.

Ma hetipiacos nap volt, sok tanyai kocsit kellett kerülgetni az autónak, kicsit később értem ki a rendesnél. Már messziről láttam, hogy nagy a nyüzsgölődés a halmon, egy seregben mind a nyolc emberem, s nagyon tanakszanak valamin.

Ahogy kiszállok az autóból, felém fordulnak mind a nyolcan. Süt az öröm az arcukról, előlép az öreg Csonttörő mint meghatalmazott követ és miniszter:

- Gyüjjön hamar! Nézze mög, mit tud ez a vajz.

- No, nézzük, mit tud a vajz?

A vajz fekszik a hátán, és barátságosan vigyorog, mintha ő is a bandába tartozna. A hóna alatt pedig szorongat egy hosszú bronzcsövet, amelynek gyönyörű kékes patinája van. Csakhogy a patinát a bronzcső nem kívül hordozza, hanem belül. Tudniillik a bronzcső egy szőlőpermetező edénynek a csöve, amelyikbe beleszáradt a gálic.

- Így találták? - kérdeztem komolyan.

- Így - mondják mind a nyolcan.

- A kékkővel együtt?

- Hát ügön... Ahogy van... - mondják vontatva.

- A tanító úr szemétdombján?

- Nem, nem ott tanáltuk - mondja az öreg Csonttörő. A többi már hallgat.

- Akkor hát lopták?

Erre már Csonttörőben is megáll az ütő.

- Nem szégyellik magukat? - fordítok nekik hátat, és leguggolok a cserepekhez.

A meghatalmazott követ és miniszter megfogja a karomat. Egy kicsit haragosan nézek hátra, csak úgy a vállam felett.

- No?

- Nézze... igazgató úr... nem akartunk mink rosszat magának... Csak... hogy az este úgy szívire vötte... azt a kis réz-morzsát vagy mit... azt gondoltuk, hogy majd mögörül ennek a nagy darab réznek...

Bizonyisten jobban reszketett a szava, mint a nagyköveteknek, mikor a háborút proklamálták.

Kéményseprőéknél Szőregen

Levelet írtam egy nagyúrnak, alázatosan megkértem, engedje meg, hogy nagy határ földje egyik kis foltján fölásathassam azt a honfoglaláskori temetőt, amiről az egyik tücski-hajcski jobbágya beszélt. A nagyúr nem válaszolt, nem is válaszolhatott. Nem nagyon lepődtem meg. Hallottam én azt már a pesti könyvkereskedőmtől, hogy a nagyurak nem nagyon szeretgetik az írásaimat olvasni, még azokat se, amik nem nekik vannak írva. Hát akkor hogy kívánhatnám azt, hogy arról vegyenek tudomást, amit nekik írtam! De hát a honfoglalókat se hagyhatom, nekem azokat felkarolni hivatalos kötelességem. Most már nem a nagyúrnak írtam, hanem egyik *pedinter*ének, bizonyos múzeumi törvényre való hivatkozással. Erre aztán meg is kaptam a választ. Rövidet, világosat, magyarosat. Nem engedhetik meg az ásatást - a mai nehéz gazdasági viszonyokra való hivatkozással.

Hát ezt is köszönöm. Tudniillik azt, hogy nem a pallosjogra hivatkoznak. A dolog ezzel el is van intézve. Nem beszélünk róla többet. Inkább beszéljünk a szőregi kincses kémény-seprőékről.

Máder Ferencnek hívják azt az öregurat, akinek én a múlt esztendőben elszedtem a kincseit a szőregi Szív utcában. De hogy adóemelése ne legyen belőle, sietek hozzátenni, hogy ezek a kincsek nemigen alkalmasak adóalapnak még minálunk se. Részben négyezer éves csontok képében tartózkodtak a Máder Ferenc földjében, részben az öreg kéményseprő szívében bujkáltak. Ilyenformán nehezen voltak hozzáférhetők mind a két helyen, s nekem is meg kellett öregednem, míg rájuk találtam.

Mert híréből régen ismertem én Máder bácsit, sokkal előbb, mint hogy szembesültem vele. Hiszen még az én hajam is koromszínű volt, mikor először jártam Szőregen ősöket keresni. Már akkor hallottam róla, hogy van ebben a faluban egy kéményseprő, akinek koponyákkal van kirakva az udvara, kertje. De hát azzal ne is próbálkozzak, mert az... izé, nehéz ember.

- Mért volna nehéz? Láttam én már karón varjút máskor is, mégis galambnak szállt a kezembe, ha bevárt.

- Nono - mondták a szőregi informátoraim -, csakhogy ez a varjú nem várja ám be az embert. Amúgy jó ember, dolgos ember a Máder úr, de nagyon magának való, s az istennek se engedi meg, hogy a földjét felturkálják.

Tovább aztán nem is érdeklődtem. Szőreg az én régészeti diáriumomban vagy húsz esztendőn keresztül három kereszttel megjelölt hely volt. Ez annyit jelentett, hogy ott olyan mélyen van elhantolva minden ásatási lehetőség, mintha nem is szegénysorú falu lenne, hanem sokezer holdas uradalom. Pedig leletek dolgában Szőreg még Szegednél is gazdagabb hely. A mi kultúránk alighanem ott kezdődött még ötezer évvel ezelőtt, mikor nem a modern technika vívmányaival, hanem egyszerű kőbaltával vertük be egymás fejét, s nem a szabónál rendeltük meg a városi bundát, hanem saját kezűleg gomboltuk le a farkasról, aki nem adta részletre. S azóta minden történeti korszak otthagyta a nyomát. Az egész falu egy mintaszerű régészeti kézikönyv, s ha én gazdag ember volnék, megvenném az egészet, s akkor lenne mit ásatni még a dédunokámnak is.

De a szőregiek sehogy se akartak rákívánni a múzeumi dicsőségre. Még kínálva se kellett nekik. Savanyú arcok, kelletlen hümmögések fogadtak mindenütt. Mindenki tudott a régiségekről, de mindenki a szomszédja földjében. Úgy jártam, mint a csépai magyar, aki először vetődött Pestre, s a Rákóczi úton azt kérdezte a rendőrtől, melyik az utcának a másik oldala.

- Melyik? Hát az ni! - mutatott át a rendőr a túlsó oldalra.

- A fene tud eligazodni ezeken a pestieken! - keseredett el a csépai ember. - Az elébb azon az oldalon kérdezősködtem, ott meg mindenki azt mondta, hogy ez a túlsó oldal.

Természetes, hogy Máder úrral sohase tettem próbát. Akire még maguk a szőregiek is azt mondják, hogy nehéz ember, azzal én nem vesztem a lelkem.

Tavaly aztán muszáj volt vele megismerkednem. A szomszédjában vallattunk valami kiárendált földet, felástunk is benne egy-két krampuszt, de kicsi volt a földecske, hamar kifogyott.

- A kéményseprőnél kellene megpróbálni - vélte Jánosom, mint jobbkezem a destrukcióban, aki jó néhány ezer embert segített már nekem kiforgatni az örök nyugodalom ágyából. - Én átnézek hozzá.

Bennem megmozdult az emberséges főnöki szív.

- Családos ember maga, János. Hagyjon békét a kéményseprőnek, mert azt hallottam, hogy az hörcsögös ember, és mindjárt füstre akarja tenni, akire megharagszik.

De János vásárhelyi ember, ennélfogva nem riad vissza a legfeketébb kéményseprűtől se. Ráadta a fejét, hogy beviszi hozzá, és sikerült neki visszahozni is.

- Lehet ásatni. Nem is olyan nagyon vonakodott az öreg, csak azt kötötte ki, hogy szőlőben, fában kárt ne tegyünk, a salátát le ne tapossuk, a birsalmát ne hozzuk el emlékbe, a méhecskéket ne zavargassuk, és mikor az árkokat behúzzuk, a termőföldet ne keverjük a vad föld alá.

Hát erre mink mind vigyázunk, ahol ki nem kötik is. Új pont itt csak egy van a paktumban. Az, hogy a méhecskéket ne zavargassuk. De ez nem is tartozik a mi szokott szórakozásaink közé, csak a méhecskék ne zavargassanak minket.

Megkezdtük az ásást, s az első napon be is fejeztük szerencsésen. Már nem nekünk volt szerencsénk, hanem a halottaknak. Nem találtuk meg őket. Egy feneketlen pernyés gödröt kotortunk ki fenékig, s azt határoztuk, hogy másnap elmegyünk jobb tájékra. Akkor odalépett hozzánk Máder úr, aki addig a kerítés mögül nézte, hogy megtartjuk-e a törvényt.

- Aj - mondta -, nem otan kel keresni üket, igazgató úr. Otan én már felaskaltalak üket, sok csontokat, begréket, koponyákat.

- Hát aztán hová tette őket, Máder bácsi? Összetörte ugye?

- Nem eszetertem, dehogyse. Én nem terem essze semmit. Koponyat tetem ablakba, utcára, hű, ijedezték tőle népek, és montak, azért feljelentenek engem jedző úrnál. Na, mondom, enim koponyaval azt teszek, amit en akarom.

Kezdtem megérteni, hogy mért tartják a szőregi kéményseprőt különös embernek a népek. Mégse lehet az egészen tökéletes ember, aki nem töri össze a régiségeket.

- Hát az edények, Máder bácsi?

- Azok elvittek tőlem, hogy majd adjak múzeomba.

Megmondta, hogy kicsodák. Én is megmondtam, hogy nem kapott azokból a múzeum semmit. Erre Máder úr is haragudott, meg én is, de nem egymásra haragudtunk. Inkább nagyon is összebarátkoztatott bennünket a közös harag.

- Hozok térképet. Mutatok, hogy állt ház, telek, porta, míg nem enyim volt.

Kihozott valami telekkönyvi térképvázlatot, és elkezdte azt nekem magyarázni. De olyan világosan, mint egy mérnök. Őszinte tisztelettel néztem Máder úrra. Azzal viszonozta, hogy megmutatta, hol sejti még bolygatatlannak a földet. Ott találtuk meg másnap reggel az első zsugorított csontvázat, akkora tállal, hogy belefért négy sonka. Ez nem szemléltető képnek van kitalálva: csakugyan négy sonkacsontot találtunk a tálban. A húst persze már lerágta róluk az arra illetékes egyén. Nem is csoda, hiszen négyezer esztendeje volt rá.

- Ó, lesz itt még több is! - lelkesedett egy kedves öreg néni - itt, a saláta végiben!

- No, ott nem bántjuk - mondom -, nem akarunk kárt tenni a gazdáéknak.

- Egy-két salátapalánta nem tesz semmit - mondta a néni, akiről kiderült, hogy neki joga van úgy vélekedni, mert ő a Máderné asszony.

Ellenben egy szelíd arcú, szép, fiatal menyecske egész nap bánatosan keringélt a szomszédbeli nézelődők közt az árkaink körül. Megszántam, megkérdeztem, mi baja.

- Nem bírom innen becsalni az uramat, itt ácsinkózik reggel óta, pedig annyi volna az őszi munka a ház körül, azt se tudom, melyikhez kapjunk.

- Melyik az ura?

- Ez ni - mutatott rá egy jókötésű, ifjú emberre, aki egy szétnyomott ibrik darabjait állította össze nagy szakértelemmel az árok partján.

Arról meg az derült ki, hogy ő az ifjabb Máder, s ez idő szerint az övé már az impérium a szőregi kémények felett. Afféle társuralkodó, s ha a Máderek pénzt veretnének, mind a ketten rá veretnék a képüket, mint valamikor a bizánci császárok szokták. Aztán meg az is kitudódott, hogy az egyik kutatóárkot már az ifjabb Máder domíniumán futtattuk végig, anélkül hogy engedélyt kértünk volna rá.

Harmadnap reggel, ahogy számbaveszem a hadamat, tizenegy munkást olvasok össze. Hát ez meg már hogy lehet? Mikor én csak tízet fogadtam, azt is sok tusakodás után, mert esztendő vége felé nagy szeme van már a múzeumi dénárnak.

- Hát úgy, igazgató úr - mosolyog a szelíd arcú menyecske -, hogy a Pisti meggondolta magát. Azt mondja, addig, míg az ásatás tart, úgyse tud az izgatottságtól mit csinálni, hát akkor több haszna lesz belőle, ha lent dolgozik a gödörben, mint ha idefönt tátja a száját.

Én már öreg munkás vagyok a halottak kikubikolása terén, de még ilyent nem értem. Hogy egy család, amelyiknek egyetlen tagja se volt még soha múzeumban, így tudjon lelkesedni olyan dolgok iránt, amire a tanult emberek ügyet se vetnek! Ha én ezt kiírnám az újságba, azt mondanák, kitaláltam.

A nagy öröm aztán egy kicsit meg is szelesíti az embert. Bizony a salátára is rátapostunk egy kicsit, meg egykét szőlőgyökérben is megreccsent az ásó. Vigyázatra intettem a munkásaim, és mentegettem magam Máder úr előtt.

- Az nem tesz semmit se, nem - vonogatta a vállát -, szegényebb már mi azzal se nem leszünk.

Valahányadik nap este aztán, ahogy kihagyom a másnapi munkát, s nézegetjük a kétméteres gödrökben a tarka foltokat, amik elárulják a sírt, azt mondom Jánosnak:

- Itt csontváz van!

- Az, látszik a vonala is - mutatja János a kis ásóval a barna léniát a sárga homokban.

- Ezt azonban itt kell hagynunk, az ördög vigye el, körülbelül a fele a nagy cseresznyefa alá esik, annak meg nem rongálhatjuk meg a gyökerét.

- Szó sincs róla - mondja János is, aki velem együtt jobban vigyáz a máséra, mint a magunkéra.

Másnap reggel ahogy kimegyek, már úgy posta után, jön elébem János.

- Nagy sír. Bronzmancsettás krampusz fekszik benne.

Leszállok a gödörbe, feljövök, nézem az ásatási térképünket, nem tudok orientálódni sehogy se.

- Nézzük csak, hogy is állunk. Itt a nagy cseresznyefa... Azaz nini, hol a cseresznyefa?

- Ahol van ni - mutat János egy vastag faderékra, amely legallyazva hever a földön. - Máder úr kivágatta a fát, hogy utunkban ne legyen. Ugyan maga is segített kivágni.

Ahogy magamhoz tértem az ámulatból, lélekben kalapot emeltem a kéményseprőipar előtt, és megszorítottam az öreg szittya kezét, akinek élete végéig idegen maradt a mi idiómánk.

- Máder bácsi, honnan került maga ebbe a faluba?

- Szegedébül - mondta önérzetesen. - Otan vóltam én legén a mesterségbe, magyarul is otan megtanultam.

No, gondoltam magamban, ottan nemigen tanulhatta meg, hogy egy bronzkarika megér egy cseresznyefát. Mert én ott méltóságos urat is ismerek olyant, aki nekem magamnak megmondta, hogy az egész tudományért nem adna egy kiszáradt szőlővesszőt.

De mondani nem mondtam, mert akkorra odabicegett elém a legkisebb Máder, és megbökte a térdemet, mert följebb nem ért.

- Csecse bácsi, csottja - emelgetett fel vékony kis karjával egy cserépdarabot. Ami azt jelentette, hogy elhozta az eleven bácsinak a halott bácsi csontját.

Ez is nagyon szép teljesítmény volt a kétéves és háromhónapos princtől, aki egykor örökölni fogja a Máderék családi címerét, a kormos fityulát és a kéménykotró drótseprűt. Egyelőre azonban ő is a hazai régészetnek szentelte minden energiáját. Egész nap ott csetlett-botlott az emberi vakondtúrások közt, kis ásókanállal döfködte a földet, és bogárszemével elhárította magától az anyját, ha az csókkal akarta zavarni az ősöket felderítő munka folyását.

- Ne báccs - rázta okos kis fejét -, Mádej dódoz.

Nemcsak a bronzkori emberek hagyatékát hoztam el megőrzésre Szőregről, hanem a dolgozó öreg és ifjú Máderékét is. Jó az nekem a magyar kultúrfölényt bizonyítani olyan pillanatokban, mikor nagyurak teszik előttem illuzóriussá.

Dusán a múzeumba kerül

Nem hiszem, hogy Dusánnak azért kötötték volna hátra a sarkát kiskorában, mert azt kiabálta, hogy nem akar üveg alá kerülni a múzeumba. Sőt bizonyosan még akkor se gondolt ilyen borzasztóságra, mikor először mondtam neki *dobar dan*t.

Ez is ott történt Szőregen, a Szív utcában, ahonnan a Máder kéményseprő urat beleraktam az újságba mint olyan derék magyar embert, akit én mindjárt megtennék felsőházi tagnak, ha rajtam állna.

Hiszen van ott más is, úgy lehet, nem is egy, aki olyan idegen zamattal beszéli a magyart, mint az öreg Máder úr. De már olyanok, nem tudom, hányan vannak, akik kivágnák a cseresznyefájukat a tudományért, és nem kérnék meg az árát, belekalkulálva harminc esztendei termést. Félreértés ne legyen belőle, nem általánosítok. Tudok én olyan országnagyot is, aki nem kever üzleti szempontokat a dologba, hanem elvi alapon nem engedi be a régészt az uradalmába. Igen derék úr különben, szívesen látott, mikor fölkerestem, és nagyon barátságosan kérdezte meg, hogy mivel lehet szolgálatomra.

- Nekem semmivel, méltóságos uram, mert én ezen a vidéken teljesen érdektelen jöttment vagyok. De reggel séta közben észrevettem, hogy a gőzeke ősi csontokat ropogtat a nagyparti dűlőben...

Hanggal, arccal éreztettem vele, milyen nagy öröm az nekem, hogy örömet mondhatok neki ezzel az újsággal. Ő is mosolyogva vágott a szavamba:

- Ó, nemcsak ott! Az egész uradalomban. Emlékszem, már gyerekkoromban is mindenfelé fehérlettek szántáskor a csontok.

- És ásattak valamikor méltóságos uramék?

Megütődve nézett rám.

- Az nem a mi dolgunk, kérem.

- Nem úgy gondoltam, kérem szépen - siettem jóvátenni a sértést. - Méltóztattak figyelmeztetni talán a Nemzeti Múzeumot?

- Ugyan kérem! Ezek miatt az izék miatt?

- Ma avar koponyákat rugdostak szét a béresek. Azok voltak itt az ős földesurak. Csupa lovas földesúr.

Egy kicsit értetlenül nézett rám. Szemmel láthatólag nem volt elragadtatva az avar ősöktől. De ezt nem mondta ki, átterelte a dolgot vallásfilozófiai térre.

- Tudja, én azt tartom, amit az Isten a föld alá szánt, legjobb azt ott hagyni. Nem igaz?

Kérdésre felelni illik. Ezt feleltem:

- Méltóságos uram, akkor a krumplit meg a répát mért méltóztatik fölszedetni? Hiszen az Úristen azt is a föld alá szánta. Nem igaz?

A méltóságos úr nem mondott véleményt, és azt hiszem, nagyon sietett a nevemet elfelejteni. Én se teszem nevezetessé az övét, mert többre tartom a Dusánét, aki a tudomány révén nemcsak az újságba kerül be, hanem a múzeumba is. Mármint a sokezer éves tálak és csuprok révén, amiket a németek olyan komoly tudománynak tartanak, hogy nemrég adtak ki róluk egy tizenöt kötetes lexikont. Néhány magyar helynév is akad benne - fogadom, hogy a második

kiadásban Szőreg oldalakat kap. És Szőreg híressé tételében nagy része lesz ennek a Dusánnak.

Valamelyik napszámosom említette, hogy Dusán szomszéd is talált egy-két agykoponyát a kertjében. A Sztojkov Dusán, ha ismerem.

Nem, egy-két ezer ismerősöm közt Dusán szomszéd eddig nem szerepelt. Nem is szívesen nyitottam rá a kisajtót. A falu magyarjai nem nagyon kényeztették el a múzeumot. Kutyát ugyan nem uszítottak rám sehol se, de vasvillaszemet vetettek rám. Hát akkor mit várjak az olyan magyartól, akit Dusánnak hívnak?

Hiszen, ami azt illeti, nem is fogadott úgy, ahogy a régészt rendes magyar fogadni szokta. A rendes magyar csöndesen elnézi a konyhaajtóból, hogy ugyan mire mennek a kutyák a garabonciás deákkal, aki belül akar kerülni a kerítésen. Ha a garabonciás ijedten polkázik, vagy segítségért rimánkodik, akkor már vesztett ügye van. Haladni kell szép nyugodtan a fenevadak közt, és gügyögni nekik barátságos szavakat, olyanokhoz azok nincsenek szokva, ennélfogva zavarodottan elsompolyognak. Erre aztán a gazda, beletörődvén abba, hogy a házőrzők nem eszik meg a vendéget, indíttatva érzi magát, hogy éppen most menjen be a színbe a köszörűkövet megkeresni, s a hasidékon lesni, hogy ugyan visszafordul-e a vendég. Ha azonban a vendég olyan szemtelen, hogy leül várakozni a gerenda fogára, akkor a rendes ember mégiscsak előjön, de a köszönést hallatlanná teszi, illetve úgy viszonozza, hogy hasba vágja a legközelebb ért pulit, mondván:

- Ött vóna mög a fene a nevednapján.

Ha a vendég úgy teszi magát, mintha ez a jámbor kívánság nem neki szólt volna, hanem a kutyának, és ellenvéleményt jelent be, amely szerint nagy kár érné a világot, ha e nélkül az ejnye, de takaros kis kutya nélkül maradna - akkor aztán be lehet adni az instanciát az ősök irányában.

Ahogy Dusán fogadott engem, abban nem volt semmi magamegjátszás. Éppen az uborka-ágyban guggolt - nem tudom, egyenesítette-e az uborkákat vagy görbítette -, de mindjárt fölegyenesedett az ajtócsikordulásra. Nem azért, hogy a köszörűkőhöz meneküljön, hanem hogy elém jöjjön. Azzal adta vissza a köszöntésemet, hogy már várt is. Csakugyan csontokba, cserepekbe akadozik az ő ásója is, mint minden szegény emberé ezen a tájon.

- Hát egy kis próbát tehetnénk-e?

- Lehetségesnek lehetséges - mondja Dusán, de némi akadozással.

- Csak bátran, jó ember, hiszen maga a gazda, én kérek szívességet. Azt megígérem, hogy a földjét nem rontjuk el. A termőt, az első két ásónyomot külön lapátoljuk, hogy behúzáskor ne a nyers föld maradjon felülre.

- Á, nem az - csóválja Dusán a fejét. Afelől nincs semmi nyugtalansága, látta ő már azt a szomszédoknál is, hogy csináljuk. Hanem azt mondjam meg neki nyíltan, ki fizeti ezután az adót?

- Mi után?

- A találmányok után, amik a földben vannak.

Megintem, hogy ne olyan hangosan, mert valami illetékes meg találja hallani, s besúgja a harminchármas bizottságnak, hogy ebből valóban nagyszerű új adót lehet kreálni. S megígérem neki, hogy akárhogy fordul a dolog, én állok helyt mindenért.

- Hát akkor kész az engedelem - hatalmasít föl Dusán, csak arra kér, hogy a kis körtefájára vigyáztassak. Apró kis fa, alig ér derékig, de van rajta öt-hat olyan télikörte, amiben csak királyok foga vásik. A nevét is megmondta, mert Dusán kertészember, de én bizony elfelejtettem, csak a dudvák, parajok nevét tudva kívülről, a királyok gyümölcseiben nemigen vagyok járatos.

A próbaásás nem sok jóval biztatott, mert csak a laposon húzhattunk árkot, a kertben még paradicsom volt. Hanem a királyok fogára való körtében mégiscsak kár esett, de azt maga a gazda csinálta. Tudniillik megkínáltam Dusánt szivarral, az egyetlennel, amely még nem esett áldozatul a zsebemben a régészetnek, és Dusán revánsot adott. Leszakította a legszebb körtéjét, és a táskámba tette a használati utasítással együtt. Dugjam el otthon az ágyam szalmájába, ott érik az meg legszebben karácsonyra. Ez volt huszonhét esztendő alatt az egyetlen múzeumi keresetem a fizetésemen fölül. Igaz, hogy ezzel se volt szerencsém, mert táskástól együtt elhagytam valamerre, mire hazavergődtem. De tán jobb is így, legalább nem haragudhatnak meg rám a királyok, hogy elettem előlük.

Hát ez nagy eset volt, ez a körte, mint Dusán irántam való jóindulatának a bizonysága, de ért ennél nagyobb meglepetés is. Dusán negyednapra felkeresett.

- No, mi újság, Dusán? Csak nem ért meg ilyen hirtelen a paradicsom?

- Nem, még nem egészen. Még jócskán volt közte zöld.

- Akkor nem lehet még ásni?

- Dehogynem. Hiszen azért szedtem le zöldjében a paradicsomot. Hogy ásathasson az igazgató úr addig, míg a szép időben tart.

De hát nem hagyhattam ott azt a temetőt, amelyikben éppen benne voltunk, míg minden őst ki nem szedtek belőle az utolsó térdkalácsig. (Értendő alatta az ellenség térdkalácsa, amiből kanálfejet faragott az ősember. Hogy lepipált az minket fantázia dolgában! Az ellensége térde kalácsával kavarta az aludttejet! Hány mai embernek az étvágyát helyrehozná, ha fölújíthatná ezt a divatot!)

Álló hétig mindennap megérdeklődte Dusán, mikor megyünk már őhozzá. Végre aztán csak odajutottunk, sőt már tovább is hurcolkodtunk.

Ma délben szedtük föl Kotormány úrral az utolsó csontvázat, míg a többiek az ebédhez kijáró pihenőjüket fogyasztották. Ilyenkor szokta a principálist bizalmasan informálni.

- Dusánnak egy kikötése volna, igazgató úr.

- Jókor jut eszibe - mondom meglepetve. - Mi kívánnivalója van?

- Hogy tetszene beletenni az újságba, mit találtunk az ő földjén. Szeretne rá büszke lenni. Meg is ígértem neki, hogy kitesszük.

Egy kicsit eltűnődtem, egy kicsit el is borulok rajta. Mikor lesz az én vér szerint való fajtámnak ilyen ambíciója?

De nem erről van most szó, hanem arról, hogy a szolgám ígéretét be kellene váltani. Csakhogy ahhoz ez a hely kicsi. Nagy könyv kellene ahhoz, majd meg is írja azt egyszer valaki, ha megint jó világ lesz, s én már most gratulálok neki az akadémiai tagsághoz, ami azért bizonyosan kijár. Én készen hagyok rá mindent, ásatási naplókat, térképeket, fotográfiákat, cserépből, kőből, bronzból való, keresztlevelezett himmi-hummik százait meg ezreit, őneki csak éppen az észt kell adni hozzá, amivel rendszerbe zavarja az egészet. Hiszen utóvégre, ha nekiveselkednék, én is össze tudnék szedni egy kis szisztematikás fantáziát, de nem is való az ilyen paraszt-

régészhez, meg nem is vagyok én olyan telhetetlen ember, hogy mindent eldolgozzak az utódaim elől.

Itt van például a Dusán kertjében egy őskori tűzhely. Hamujában három óriásedény, amiknek a tiszteletére külön ládákat kellett készíttetni, hogy egészben beléjük lehessen őket bújtatni; mellettük egy kiégetett kis agyagpadka, azzal szemben a gödör falába fúrva egy borzasztó hatalmas isten. Igenis, egy arasz hosszú isten, valami kemény kőből szerkesztve. Most már ugyan csak elhajított fenőkőnek nézné az ember, ha meglátná az árokparton, és arra se tartaná érdemesnek, hogy odább rúgja, de négy-ötezer esztendővel ezelőtt őelőtte kuporgott itt a padkán a bronzkori Dusán, kérvén tőle napot és esőt, barmok hízását, csigák és kagylók szaporaságát, kelevények, köhögések és hazajáró lelkek távoltartását, aszerint mérvén a tiszteletet, ahogy az isten viselte magát. Ha kövérre nevelte a malackát, akkor a bronzkori ember kent hozzá egy kis hájat, és loccsantott rá a méhsörös köcsögből; ha derékfájatással mutatta meg a hatalmát, akkor leütötte a fejét a bronzcsákánnyal, belehajította a pörnyés-gödörbe, és fabrikált magának emberségesebb új istent, kő helyett csontból.

Mármost jó volna tudni, hogy hova szaladt a bronzember ebből a gödörből, és miért bízta rá a fenőkő-istenre, hogy vigyázzon a tűzre, míg ő visszajön, és hol csellenghetett el úgy, hogy még máig se jött vissza - azonban ez részben a tudomány dolga, részben a bronzember feleségéé -, nem találgatom. Inkább a gazdának szólok:

- No, Dusán, kuporodjon oda egy kicsit arra a padkára.

Kéreti magát, sokallja ezt a tisztességet.

- Hamar. Hamar. Azért kell egy embernek ott lenni a képen, hogy mértéke legyen az edények nagyságának.

Ez már más, a tudományért ezt az áldozatot is meghozza Dusán. De én még most se vagyok megelégedve.

- Vegye le a kalapját, ne takarja el az arcát.

- Jaj, akkor meglátják, hogy kopasz vagyok - tör ki Dusánból a nemes férfihiúság, de azért csak szót fogad, mint a családi tűzhelyen engedelmességhez szoktatott férfiú.

És így Dusán ott guggol földje kincsei mellett, egy kicsit büszkén, egy kicsit megilletődötten és becsületes képével, nyílt homlokával így fog bekerülni a múzeumba, üveg alá, hogy ott megláthassák mindenféle népek és nemzetek, és irigykedve mondogathassák, hogy lám, milyen sokra vitte ez a Dusán, holott se császár, se király, se kegyelmes, se méltóságos, csak egy halljakend kertész a faluszélen.

Hátha kedvet kapnak tőle a nagymájúak is!

Arany!

Ez kell nekünk, nem a dolog, meg a motívum-vándorlás a szíjvégeken! Nem az Átilla, csak a koporsója. Legalább egy-két tenyérnyi az aranydeszkából, amibe belezárták! Mindjárt vennénk belőle egy-két tehenecskét az őszi vásáron!

Lehet, nem szép tőlem bevallani, hogy ilyenek vagyunk, de hát mit csináljunk neki? Akkor is csak ilyenek vagyunk, ha szép pátoszos hazugságokat fogunk magunkra.

Nagyon meg voltam illetődve, mikor Kiszomboron rátaláltam Szent László nyilas vitézeire. Magam is éreztem a hangomon, ahogy kiemeltem a sírból a vékony kis ezüstpénzt, és összekurjantottam a magyarjaimat.

- Hát tudják meg, emberek, hogy ez László szent királyunk pénze. Az ő népe csontjai fekszenek itt.

Még a sapkám is levettem. Nem mintha színházat akartam volna játszani, hanem, mert lekívánkozott a fejemről. És akaratlanul is biztattam a szememmel a magyarjaim, hogy ők is adjanak ennyi tiszteletet az ősöknek. Tátogtak értetlenül egy pillanatig, aztán az öreg keserű hangot is adott a közvéleménynek.

- No az is szögény király löhetött, ha ilyen kis hitvány péze volt. Azért nincs hát ezökkel a halottakkal se arany, se semmi, amibe értelöm vóna.

Mert értelem csak akkor volna az ásatásokban, ha mindennap találnánk legalább egy kalap aranyat. Gondolom, nagyobb urak is így tartják ezt, csak azok nem merik úgy kimondani, mint a paraszt, s ez is valami. A kultúrérzék szimulálása már nagyon jelentékeny haladás a kultúra felé.

Kiskunjaimon azonban mindjárt az első nap láttam, hogy nem hajlandók ilyen áldott tettetésre. Ha a lelkem kiteszem nekik, akkor se hiszik el, hogy én nem kincset keresek a Fehértóban. Úrnak néznek, ennélfogva elvből nem hisznek nekem. Nem is bosszant, ismerem a fajtámat, én is ilyen volnék, ha köztük maradtam volna. Ezer év óta minden úrfélével megjártuk, akivel dolgunk volt. Gyámoltalanságunkban nekünk olyan természetes oltalmunk ez a bizalmatlanság, mint a nyúlnak a futás, vagy a sündisznónak a tüske-ruha.

Hanem azért én mégis kifogtam a véreim hitetlenségén. Azt mondtam nekik:

- Értsék meg, emberek, hogy én nem kincskereső vagyok. Azért kutatjuk az ősöket, hogy megtudjuk, kik voltak, hogy éltek, mit dolgoztak, s hogy ebből tanuljanak a népek, mikor a múzeumban nézelődnek. Jól meg kell vigyázni minden ásónyomot, össze nem törni semmit, nekem egy csont-késnyél többet érhet, mint egy akkora darab arany. Tudják mit? Azt se bánom, ha ami aranyat találunk, az a maguké lesz, csak én előbb föltekinthessem meg lerajzolhassam.

Hát ez elég meggondolatlan beszéd volt és egészen fölösleges ígéret. Hiszen én fizetek, én parancsolok, és az enyém minden, ha hatot, ha vakot vet a kocka. Mért fájjon azért az én fejem, mit hisz a paraszt, mit nem? Hiszen világos dolog az is, hogy a kincskeresőnek nagyobb becsülete van, mint a tudósnak. Aztán meg hátha bolondjában itt találjuk meg nagyurunkat, Átillát, egy tarisznya arannyal a feje alatt? No, hiszen Schliemann is ököllel törülhette volna a szemét, ha a Priamosz kincseit bizalomkeltés céljából vaktában odaígérte volna a hisszarliki Juszuf bácsiknak meg Jakub bácsiknak!

Persze Schliemann okos ember volt, és nem csinált ilyen bolondot. Ő elküldte a muzulmánjait kukoricát sütni, és addig a felesége kötőjébe rakta a néhai trójai király lopva kiásott smukkjait. De hát én semmit se akarok lopva csinálni. Én nem teszem bolonddá a népemet. Azt akarom, hogy higgyen bennem, és ne tartson úri huncutnak.

El is értem a célomat. A kiskunjaim tisztába jöttek vele, hogy nem huncut vagyok én, csak olyan bolondforma. Nem egészen megkeveredett, csak olyan nem egészen tökéletes. Olyan „többel jó", ahogy fehértói virágnyelven mondják. Akinek nem jól szolgál a belső világossága, ha maga van, de ha a többiek fölkarolják, akkor rendes emberszámba megy. Szemmel láthatóan fölkarolt a tizenkét kiskunom. Ugyan csak tizenegy, de a tizenkettedik nem számít. Azt ők maguk is úgy hívják, hogy a „kutyahitű Döncő". Csúnya mord kiskun, kötözködő, aggatódzó, mindent másképp tudó, igazi „szögrehúzó" ember, ahogy errefelé mondják. Ha jövök, ha megyek, a köszönésem nem fogadja, cigarettát, szivart ha kap, a fejét se biccenti érte. Tisztán olvasok a szemében, ahogy belém döfi a tekintetét az ereszetes szemöldöke alól. „Engöm le nem vösző a lábamrul, akárhogy tömködsz. Én tudom, hogy csak úr vagy te is, kutya van benned." Döncőbe valamelyik királygyilkos ősének a lelke szorulhatott. Ha „jól születik", nagy országháborító lehetett volna belőle, aki oroszlánvirtussal bömbölne a zabért, így paraszti sorban csak kaffogó kócos kuvasz. A maga fajtája se szereti, de határozottan van tekintélye. Még én is respektálom, aki mindig érzem magamon a görbe tekintetét.

Azért mégse ő csinálta a bajt, hanem én magam. Akkor, amikor Jánost, a helytartómat számkivetésbe küldtem. Egy kis differencia támadt köztünk - „mi régészek" is az *irritabile genus*ba tartozunk. János keresztbe akarta húzatni az árkokat, én meg hosszában, s mivel a nyílt összeütközésre nincs elég férfias bátorságom, az óvatos tirannusok példájára tettem el Jánost láb alól. Elküldtem négynapos felderítő szolgálatra a harmadik vármegyébe, s a fehértói frontra kihirdettem a legszigorúbb diktatúrát.

- Csak ott szabad ásni, ahol én kijelölöm. A maga szakállára senki se turkálhat. Mindenütt lemenni az eleven földig. Akinek az ásója csontot ér, az abbahagyja a munkát, és jelentést tesz. A csontvázhoz senki nem nyúl, a föltakarítás az én dolgom. Míg én ki nem érek, semmit megbolygatni nem szabad.

Az első két nap nem is volt semmi baj se, vasfegyelem nehezedett a kiskun nemzetre. Este bekísértek az emberek a vasútig, és szíves barátsággal kívántunk egymásnak nyugodalmas, jó éjszakát.

Másnap azonban nagyon kelletlenül köszöntötték rám a jó reggelt. Pedig szerencsésen indult a nap, hat sírban is csonthoz koccant az ásó, mire kiértem. Früstök után egy-egy tréfával is megszereztem a cigaretta porciót. Kényszeredett fogadtatásra talált mindenütt. Éreztem, hogy van valami a levegőben. A vihar előtti csönd, ahogy a politikában mondják. Valamiért feneevésben vannak, a kiskunok. Valamit kevesellnek, vagy valamit sokallnak. Alighanem hogy sokallják a munkát, és keveslik a napszámot. De hát akkor mért nem mondják? Csak nem kívánhatják, hogy én kérdezzem meg őket, nem sértődnének-e meg, ha felemelném a zsoldot. Az ördög látott ilyen nagyerkölcsű népet. Mindnyájának úgy lóg az orra, mint akinek a tyúk megette a kenyerét. No, majd ha kisüt a nap, ők is földerülnek. Énvelem is van az úgy, hogy a rossz idő ráfekszik a kedvemre, másnak is jussa van felhúzni az orrát.

A nap kisütött, de a kedélyek nem. Máskor együtt költi el a népem a köröm közül való ebédet figurázva, nevetgélve, egymást ugratva, de most kettes-hármas csoportokra szakadoznak. Halkan, de izgatottan vitatkoznak itt is, ott is. Ahova odalépek, elhallgatnak, és tömik befelé a sós-paprikás kenyeret, mintha attól nem tudnának szólni. Kutyahitű Döncő az akácfának vetett háttal ül a dűlőúton, és gledicsiatüsökkel döfködi a fogát. Mint a lakoma hulladékaiból látom,

hideg hajába-krumpli mehetett bele, s Döncő a fogpiszkálással húsevés illúzióját akarja kelteni, inkább bennem, mint önmagában. A nagylelkű ellenség tudatos lojalitásával motozok a táskámban - különben is rántott csirke tartózkodik benne, s azt én mind az ellenséggel etetném meg.

- No, Döncő - kezdem nyájasan -, hogy legyen mért piszkálni a fogát.

Döncő keresztbeveti a lábát a keskeny ösvényen, hogy vagy álljak meg, vagy lépjek be a friss szántásba, ahol egyszerre teleszalad a félcipőm homokkal.

- Hja, az úr a pokolban is úr, tudja - néz rám valami érthetetlen dühvel, és a végén csattan a szava, mint az ostor. De azért a jobb lábát mégiscsak visszahúzza, lassan, gondolkozva, aztán hirtelen elhatározással megint kilöki, hogy csak úgy koppan a bocskora sarka.

Egy pillanatra szeretnék belerúgni édes atyámfiába, de rögtön a helyzet magaslatára emelkedem, és nevetve visszavonulok. Megértem, hogy ez volt a hadüzenet, és most már kíváncsian lesem, mikor dördül el az ágyú az ismeretlen hadicélért. Ahogy ebéd után munkába állunk, az én szavam is keményen pattog. „Ügyetlen," „Utat." „Odább!" „Ásót!" „Okosabb embert kérek." „Mozogjunk, mozogjunk." „Ne aludjunk, tatám." „Tebelőled is jó halál lenne, öcsém!"

Aki parancsolni tud, annak van tekintélye. Senki se mer rám visszamordulni. Az emberek lehajtott fejjel dolgoznak, hidegen villognak az ásók, és nekikeseredve zuhognak a csákányok.

- Hat óra - hajtogatom össze az írásaimat. Az emberek kiugrálnak a gödrökből és szedelődzködnek. Előveszem a cigarettadobozt, és kiporciózok harminchat Hunniát. - Döncő! - szólítom, aki legközelebb van hozzám, és nyújtom neki a részit.

A kutyahitű ember megcsóválja a fejét.

- Tögye el az úr a cigarettlijit. Nem vagyunk mink mán arra rászorulva. Csak azt az egyet mongya mög, hogy gilt-e még, amit ígért? Csak aztat szeretnénk tudni.

- Mit ígértem én? - kérdem őszinte csodálkozással.

- Hogy ami aranyat tanálunk, az a mienk löhet. Tizenkét embör hallotta, mög az élő Isten. Ugyan a János is hallotta, de az nem számít, mert az a maga zsoldjában van. Hát a miénk vagy nem a miénk?

Majd beleszédülök a gödörbe. Köhögtetem magam félreszívott füsttel, hogy észre ne vegyék az elsápadásom, és időm legyen gondolkozni. Tizenkét éhes szempár villog rám komolyan. Félelmes csönd, hallom a szívem verését. Felelem, ahogy a becsület és az okosság követeli.

- Amit mondtam, megmondtam. Ki talált aranyat?

- Én tanáltam, kéröm - mondja Döncő a fegyverszünet követelte nyugalommal. - Nem kerestem, csak mögláttam, ahogy a koponya véletlenül kigurult az ásóm alul. A száztizenhetes sírban. Az arany ott volt a koponya alatt. Akkora, mint az öklöm.

Fúrom a sarkam a földbe, hogy keményen álljak rajta. Egy kicsit rekedten kérdezem, hol az arany.

- A Jakab bácsi tarisznyájában. Rábíztam, mert ű köztünk a legöregebb.

- Nézzem!

Jakab bácsi leakasztja a nyakából a vándortarisznyát. Először megtapogatja kívülről, aztán belenyúl. Ugrál benne a keze előre-hátra, mint a fogoly nyúlfiók. Az emberek rámerednek, ki ijedten, ki nevetve. Kezdek reménykedni. Az aprajából való lehet az a hunok kincsének, amelyik így el tud veszni abban a zacskóban.

- Ne te, ne! - kezd verejtékezni a Jakab bácsi halántéka. S biztatja a kincset hol szépen, hol csúnyán. Kedveskedik neki, hogy „gyere mán, te büdös”, és eteti a fenével azt is, aki kitalálta, azt is, aki megtalálta.

Az ad personam érintett kutyahitű férfiúban talpra ugrik az érzékenység. Mérgesen kap a tarisznya után.

- Hoci mán no, azt az ijedt szentségit kendnek!

- Nonono - derült föl a Jakab bácsi képe -, mit kapkodsz, mint Bernát a ménkűhöz, hiszön tudod, hogy nem vitte el a Markoláb. Ehun van-e, ödd mög.

Most aztán rajtam van a nevetés sora. Először is az ökölnyi aranydarab akkora, amekkora Döncő ökle ezelőtt negyven esztendővel lehetett, egynapos korában. Másodszor ez az arany nem arany, hanem pirit. De még annak is kalchopirit. Ismerem jól a betyárt, mert harminc esztendővel ezelőtt ebből nyaggatott az ásványtani alapvizsgán Krenner tanár úr, Isten nyugtassa. Szemre szebb, mint az arany, de nem haszonra való. Se vasat, se rezet nem lehet belőle olvasztani, mert a kén törékennyé teszi. De szikrát lehet belőle csiholni, s alighanem ilyen hivatala volt a hun vitéz birtokában is. Ez volt neki az acélkovája a taplóhoz. De az is lehet, hogy ő is úgy járt vele, mint a hun utódok. Aranynak nézte, s úgy tetette a feje alá a másvilági útra, hogy jobb szívvel fogadják odaát.

- Hát ez nem arany, emberek - mondom a népemnek, s elmagyarázom nekik, miféle állat az a kalchopirit. Azt hiszem, sokkal értelmesebben beszéltem, mint a tanári vizsgán, de sokkal kevesebb eredménnyel.

- Egy szó se igaz belüle - vette fel Döncő a harcot. - Hanem az az igaz, hogy maga is csak olyan úr, mint a többi, és mög akari csalni a szögényi népet.

Körülnéztem a szögényi népet, és láttam rajtuk, hegy „kétfelé kételkednek szőrös mellükben”, ahogy a klasszikus mondja. Visszaadtam a kutyahitű népvezérnek a fortélyos leletet.

- Majd reggel hozok ki aranyat a múzeumból, vessék össze azzal, aztán beszéljenek. Addig maga őrizze, de vigyázzon rá, mint a két szemire, mert maga felel érte.

Nem tudom, volt-e már koronaőrnek olyan nyugtalan éjszakája, mint amilyent a kalchopirit őrének át kellett kínlódni. Nem vallattam ki efelül, de láttam reggel a bicskával faragott ábrázatán, hogy egész éjszaka rajta táncolhattak a korai népvándorlás boszorkányai. Én ellenben egy triumfátor dölyfével szálltam le az autóról, letévén a kiskun nemzet asztalára, mármint a tanyakút tetejére egy tenyérnyi körmöci kvarcitot, amit termésarany erecskéi szeldesnek át.

- Tessék. Így terem az igazi arany.

Nem mozdul senki. Úgy kellett őket bátorítanom, hogy nem harap az, bátran kézbe lehet venni. Jakab bácsi fölbátorodott, és megemelte. Méricskélte először a jobb, azután a bal tenyerén.

- Hát ölég nehéz. Nézd-e, Pétör!

A Pétör nevezetű szakértő fejbólintással járult az előtte szóló véleményéhez, és továbbadta a követ. Járt kézről kézre. Szólni nem szólt senki, csak nézett Döncőre mint a közbizalom letéteményesére. Magam is úgy tettem, s meglepetve láttam, hogy a kutyahitű emberben lábra állt az önbizalom. Megfrissült az arca, hetykén rántott egyet a vállán, végigpillantotta a szemét a gyülekezeten, s ledobta az aranykőzetet a kútfödélre.

- Mit mutogat ezön az úr? - fúrta belém a szeme pengéjét. - Ez csak békásó, kár volt vele kicipeködni a múziumbul, ott a vasúti töltésön mázsás darabok is vannak.

- De ember - dühödtem rá -, hát nem látja benne ezeket a csíkokat? Ezt ni, meg emezt, ni! Hát ez az arany!

- Biztosan tudja?

- Bizonyistennel mondom.

Diadalmasan elvigyorodott. Brennus nézhette ilyen gőgösen a megalázott Rómát, mikor az a híres aranymázsálás volt.

- No, ha olyan bizonyos benne, akkor érje be vele. Mink is beérjük a magunkéval, igaz-e, embörök?

- Csakis! Jól mondja! Döncő érti magát! - voksoltak le a kiskunok.

Az igazat ismerő lélek nyugalmával tettem meg az intézkedéseket a frontáttörésre. - Hát nézze, Döncő, mondok én maguknak valamit. Itt az a talált arany?

- Itt ám - ütött a kislajbi-zsebre.

- Nekem meg itt van az autóm. Üljön bele valamelyik emberrel, menjenek be Szegedre, értsen szót azzal az ékszerésszel, amelyikkel akar, és adja el az aranyát úgy, ahogy tudja, aztán majd elosztoznak rajta, amit kap érte. Jó lesz-e így?

- Így mán ügön! Ez beszéd! - hangzott a nép szava.

Döncő a nyakát csavargatta. - Ebbe beleegyesülök, de Szögedébe nem mögyök. Mert maga mán ottan szót érthetött a többi zsidóval. Nem azért mondom, nézze, hogy mögsértsem, csak úgy töszöm föl. Hanem van Kistelekön egy hitelös zsidó...

- No, nekem ahhoz nincs szerencsém. Hát akkor menjenek ahhoz, és értsenek szót a tulajdon hiteles zsidajukkal.

Varga úr, a városi autó sofőrje bizodalmasan odasúgta hozzám, míg Döncő és Péter fölszöszmötölődtek az útra:

- Nehogy a rendőrségre vigyem őket, igazgató úr?

- Isten őrizz! Hiszen nem tettek ezek semmi rosszat. Az igazságukat keresik.

A szikpor fehér felhője kísérte az autót, még látszott; de az emberek akkor is elgondolkozva néztek utána, mikor már nem látták. Nem volt szívem munkára zavarni őket. Hadd álmodjanak szegények abba a porfelhőbe egy-egy fél házacskát a hozzátartozó tehénkével, malackával együtt! Elég hamar szétfoszlik a csudamutogató felhő úgyis!

Jó óra múlva foszlott szét. Én még csak annyit láttam, hogy jön vissza az autónk borzasztó sebesen. De a Jakab bácsi pusztán élesedett szeme már ki tudta venni az arcokat is, sőt olvasott is belőlük. Fölkapta az ásóját, és összehujantotta a bandát.

- Lássunk hozzá, embörök, mert abbul mög nem élünk, ha csak a szánk jár. Az csak ennek a nagyszájú Döncőnek való.

Mire Döncő kivackolódott az ördögszekérből, mindenki végezte a dolgát, ügyet se vetett rá senki. Lesunyt fejjel állt elém, és a markomba csúsztatta a kincset, rövid beszéd kíséretében. Nagyon szégyellhette magát, mert nagyon cifrázta a stílust.

- Le vagyok csökkentve, kéröm szépen... Möghiggye, sose avatkozok többet az ilyen tudományi ténybe.

Azzal nagyot rúgott a Teca kutyán, mint a tudományi tények alkalmi áldozatán. Péter azonban mint csöndös társ, igen elégedetten szólt ki a szőr közül.

- No, így legalább eccör az életbe a város kocsiján is ültem. Hát jobb is az a Szent Mihály lovánál.

Bokrétolás

Ugye, milyen szép magyar szó ez, még ha ki nem lehet is találni, eszik-e vagy isszák? Akár ráfoghatnám, hogy hun menyecskék feje alól ástam ki a fehértói szikből. De hát minek hazudnám ősleletnek azt, ami nagyon is friss szerzemény, mégpedig háborús. Már csak azért is érdemes eldicsekedni vele. Ne mondhassák ránk a maradékaink, hogy egészen haszon nélkül kártyáztuk el az országot.

Különben annyiban csakugyan régészeti lelet a szó, hogy néhány évvel ezelőtt ásatás közben hallottam először, mégpedig pitvarosi tótoktól.

- Mindjárt itt az eső - ugrott ki valamelyik szlovák az árokból -, jó lesz *poprétolni*.

Nem kérdeztem, mi az, gondoltam, majd meglátom úgyis, hogy csinálják: hát úgy csinálták, hogy mindenki összekapkodta a kerítésre aggatott motyóját, és fedezékbe húzódott vele, ki a szalmakazalba, ki az ereszet alá. Egyszóval a pitvarosi tótok *cihelődnek*, mikor *poprétolnak*. De mindjárt sejtettem azt is, hogy ezért a szóért nem a tót idióma felelős. Megkérdeztem az embert, volt-e háborúban. Igenis volt, az orosz fronton.

- Közös, ugye?

- Hát igen, közösbe dolgoztunk a németekkel.

- Akkor azoktól tanult meg poprétolni, ugye?

- Nem tudom én már. A mi őrmesterünk is mindig így adta ki az ordrét.

Nem nagy tudomány kell hozzá, hogy az ember füle kiérezze a *poprét*ből a latin nyelv német fattyát, a *Proprietät*et. Azt is mindjárt fölértem ésszel, hogy ez nagyon haszonravaló szó annak a szájában, aki bánni tud vele.

- No János, ezt meg kell tanulni - mondtam az adlátusomnak. - Ez nagyon emeli tekintélyünket otthon, mert ott még ezt sose hallották.

Jánosnak jó feje van, csakugyan megjegyezte a szót, sőt hozzá is idomította egy kicsit a szittya szájhoz. Nem úgy mondta, hogy *poprétolni*, hanem úgy, hogy *pokrétolni*, de így is bevált az vezényszónak. Ha napszálltakor elkiáltotta magát, hogy „pokrétoljunk, embörök!", mindenki szót fogadott neki. Legalább még eddig nem tapasztaltam, hogy valamelyik magyarom hozzávágta volna mérgében az ásót, és dühösen nekilátott volna a túlórázásnak.

Ellenben valamelyik nap hallom, hogy az egyik kiskun, akinek meleg ételt hozott a felesége, ebéd után odalöki a csajkát, kanalat az asszonynak, és azt mondja neki: - no, *bokrétolj*, oszt eriggy, hogy el ne ríjja magát otthon a malac.

Így már igen, ezt nevezem tökéletes nyelvújításnak. A *Proprietät* ugyan úgy elváltozott, hogy a tulajdon édesanyja se ismerne rá, de legalább szépült is, meg most már értelem is van benne. Mikor az ember *bokrétól*, akkor bokrétába szedi a munkaközben széthagyogatott celleculláját. Király a koronáját, arany nádpálcáját, ezüst cigaretlispiccét, gyémánt-fütyürűjét, szegény ember pedig a tarisznyáját, vizeskorsóját, dohányacskóját. No igen, meg azt a kis réz encsembencsemet is, amit elcsent a sírból, mikor a helytartó úr, a János, odahívta gyöngyöt keresni. Akkor tette rá a talpát az encsembencsemre, de olyan ügyesen, hogy senki se vette észre, még János se, ámbár ő észrevehette volna, mert éppen ő ejtette oda az illető cifraságot, ami nem egyéb volt, mint egy régi réz masinatartónak a teteje. Jánosnak mindig tele van a zsebe sörösüvegekről való kupak cintányérokkal, rossz bicskanyelekről való rezekkel, cigány-

gyűrűkkel, mikkel, s azokat mindig úgy rejti el a csontvázak mellett, hogy szemet szúrjanak, és könnyen eltakarhassák őket a kiskun talpak. Mert János pszichológus, és ismeri a fajtát, amelyhez ő is tartozik velem együtt. Titokban minden rendes ember szerez magának egy kis ásatási „emléköt", és már akkor mégiscsak inkább a valamiformájú katonagomb kerüljön a bugyellárisába a Ferenc Jóska monogramjával, mint az Attila király koporsószöge. Mert azzal nem károsodik a múzeum, és a célnak is megfelel. Tudniillik a cél az, hogy majd ha a télen disznótor lesz a komáéknál, és ott mindenféle világi dolgoknak kijön a sora, akkor ki lehessen vágni a rezet a bugyellárisból, és azt mondani a népeknek:

- Hát ide nézzenek kendtök, embörök! Én mög ilyenöket áskáltam az őszön a Fehértó partján, mikor a múzeumot fölkaroltam.

És akkor a népeknek be kell majd ismerni, hogy ezt a sógort csakugyan nem a gólya költötte, mert az nagyon is tanulmányos ember.

De nemcsak az embereim szedelődzködnek, hanem én magam is bokrétolok. Én többek közt ezt a latin-germán-tót-kiskun szót csenem el ásatási emléknek. Ha annyiféle nemzet eltiedelhette egymástól, én is pártját foghatom. Egyebet már úgyse igen találok ezen a tájon, mert a jó Isten is hozzálátott a bokrétoláshoz. Elcsomagolta a délibábot, elsöprette a szelekkel a tarlóvirágokat, elparancsolta innen a bíbiceket meg a barázdabillegetőket, még az ürgéket is hazaküldte aludni, csak éppen a legyeket felejtette kint. Nem akarunk a jó Isten dolgaiba beleszólni, de abban mindnyájan egyek vagyunk, hogy jobb lett volna ezeken kezdeni a sort. Aki csak a városi legyet ismeri, az el se tudja képzelni, milyen vérszomjas dúvad a pusztai légy. A városi légy elkultúrálódott, úri tempói vannak, ha habos kávéba fulladhat, nem szurkálja a bicskáját az emberi nem térdekalácsába, s így őszi időben már rokkantállományba vonul. A sovány, avas szalonna színű pusztai légynemzet lehetett az, aminek az őseivel a Jehova az egyiptusi kisgazdákat megverte, s utódaik ma is ótestamentumi szigorral teljesítik kívánságukat a Fehértó partján. Ezrével járnak, s válogatás nélkül nekiesnek szemnek, fülnek, orrnak, sapkának, ködmönnek, bocskornak, tarisznyaszíjnak, mindennek, amire a nap süt, s aminek emberszagát érzik. A gödörben guggoló Jánoson néha rezsegnek, hogy óriási mákosnudlinak látszik tőlük, akinek minden igyekezete hiábavaló, hogy lerázza magáról a zsibogó mákszemeket. Utoljára végigereszt úgy visszakézből a hátán egy hosszú lábszárcsontot, és a kis ásójával közévág a fölrebbenő siserahadnak.

- No - kapja vissza a fejét a légyfelhő elől -, ha ezt is megadóztatná a pénzügyminiszter úr, akkor én bizonyosan első virilista lennék.

- Jól mondja - kap a szón Balázs bácsi, aki a szomszéd sírban hadakozik a legyekkel -, mind oda köllene ezöket küldeni.

- Hová, Balázs bácsi?

- Hát a pénzügyminiszterhön. Hagy vakaródzna mán ű is eccör, ne csak mindég a szögényi nép.

Balázs bácsi bátran beleköthet a fődefterdárba, mert olyan rongyos szegényi nép, hogy száz macska se fogna meg a ruhájában egy egeret, vagyis hogy száz pénzügyminiszter se tudna tőle ellicitáltatni egy malacot. Ellenben gazdánk-urunk, Lippay Sándor ijedten megellenzi a jámbor óhajt.

- Nocsak az köllene még, hogy aludni se tudjon a miniszter a legyektül, osztán új adókat gondoljon ki kínjában. Én inkább mákot főzetnék neki mindön este, hogy nagyokat aludjon, és addig se jártassa az eszit. Nem jól mondom, igazgató úr?

Ráhagyom egy szótlan fejbiccentéssel, de nincs kedvem a tréfát tódítani. Napok óta az orrom vére folyik, ha arra gondolok, hogy elfogynak az ősök, és az utolsó sírt kell berajzolni a mappába. Mindig sírhatnékom van, mikor egy-egy nagy ásatás véget ér, és ott kell hagynom a kukoricaföldeket, a búzatarlókat, a kedves, öreg hunokat és gepidákat, akikkel olyan áldott békességben megvoltam hetekig, hónapokig. Nem bakafántoskodtak, nem irigykedtek, nem súgtak össze a hátam mögött, nem kérdeztek, hogy érzem magam, nem néztek ki maguk közül azért, hogy rám hetesedett a szakállam, nem nyaggattak kéziratért, még csak váltóaláírást se kértek tőlem autogram gyanánt. Könnyű a kiskunoknak összebokrétolni, mert ők otthon is éppen olyan „célszörű szögény embörök" maradnak, amilyenek a hunok közt voltak. De nekem úrnak kell visszamennem, tükörből fésülködnöm, töltött paprikát ennem paradicsomlében, és „Mahlzeit"-ot mondani utána, városatyát választanom, újságot olvasnom, regényt írnom, és hőmérőt duggatnom a hónom alá, hogy lázam legyen, holott csak melegem van! És éppen most, mikor kezdenek violásodni a reggeli meg a napszállati ködök, és találtam a semlyék mögött egy árvalányhajas, száraz halmot, amin őszi tücskök pirregnek, és az ember azt hiheti, hogy az egész világ az ő Senki-szigete...

Rábízom Jánosra az utolsó hunokat, és elmegyek búcsút venni fűtől, fától, a kiszáradt nádaktól, az arany szemű homoktól, a vak sziktől, a szittyós értől, a varjúfészkes jegenyéktől. Amikor visszaérek, egy nyaláb székisaláta kéklik a karomon, ennek a száraz virága majd eszembe juttatja a télen is a Fehértót, mikor szélcsikók nyihognak fölötte, és a csillagokig vágják a szikráló havat.

A kiskunok delelnek a sövény tövében, és szidják a szelet, amely éppen most támad fel, telecsapkodni a szájukat homokkal. Jakab bácsi, akinek pietista hajlamai vannak, mivel az apja harangozó volt, pártját fogta a szélnek, mert úgy tudja a régi öregektől, hogy az a Szentlélek szájából jön, ennélfogva vétkezik, aki káromolja. Erre fogja magát a szél, lekapja Jakab bácsi fejéről a kalapot, kergeti előtte vagy másfél kilométerre, angyalhullásos szántóföldeken keresztül, ott lecsapja valami pocsolyába, s mikor az öreg föl akarja venni, szusszan egyet a betyár, s most már visszafelé hempergeti Jakab bácsi fejének ékességét, úgyhogy csak három ember segítségével sikerül elfogni. A pietista kiskun erre feladja a régi öregektől tanult dogmát, s úgy eteti a fenével a szelet, hogy az rögtön eláll ijedtében, a kiskunokat pedig rázza a nevetés. Mivel pedig azt minden századik ember se szereti, ha kinevetik, Jakab bácsi gondol egyet, és megbiccenti fejét a visszahódított kalapban tarlóvirágaim felé.

- Szereti a virágot a tekintetös úr. Hát csak szeresse is, még töheti.

- Hogyhogy míg tehetem? Hát ki rendelkezik abból énvelem?

- Nini, hát az a nagyon jó Isten. Magával is, mög énvelem is. Maga pedig, úgy nézöm, *mán nem ér több tavaszt.*

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy örömömben a nyakába borultam Jakab bácsinak. Megdöbbenve meredtem rá az öreg halálmadárra.

- Nem értem, Jakab bácsi. Hát miből gondolja?

- Nem gondolom én, hanem tudom. Fogadni is mernék tíz darab *gubaszivarba*, hogy maga mán nem ér több tavaszt. Hát a tekintetös úr merne-e fogadni? De előre mögmondom, hogy mindön-okvetetlen elveszejti, hát előre köll fizetni. No, mit szól hozzá?

Hát mit szólhattam volna? A kiskunok kezdtek hangosan derülni, s én is az a századik ember vagyok, aki nem szereti, ha kinevetik.

- Itt a kezem, Jakab bácsi.

Kérges öreg marka átfogta a kezemet, és huncutul fénylő szeme rám pislogott a kalap alul.

- Úgy hallottam a helytartójától, hogy a tekintetös úr *velembeli*.

Vén szamár, gondoltam magamban, ez azt hiszi, hogy én is együtt gyerekeskedtem Rózsa Sándorral. Miért van az, hogy az ember úgy szereti öregnek látni a másikat? No, ezt megfigurázom. Ráhagyom, hogy csakugyan egyidős vagyok vele.

- Hát hány éves maga, Jakab bácsi?

- Mondom, velebeli az úrral. Az ötvenegyediket gázolom.

Hm. Milyen alapon is tituláltam én az előbb magamban vén szamárnak ezt a kortársat? Megszégyenlem magam egy kicsit, és megnyájasítom a szót.

- No hát, mit akar ebbül kihozni? Mondja csak tovább, Jakab bácsi!

- No mögálljon csak. Akkor maga mán ötven tavaszt látott, ugye?

- Annyit. Hát aztán?

- Hát aztán akkor legföljebb ennyit láthat még, kívánom is az Istentül, hogy lásson, de ötvennél többet mán semmi esetre se teccik látni, kéröm szépen.

A kiskunok karajban nevetnek, mert nagy öröm az, mikor úr van csúffá téve. Mégpedig úgy, hogy árat is fizet érte. Valamelyik siheder odakurjant Jakabnak:

- Osztán a gubában részeltet-e kend bennünket?

Jakab bácsi leinti a gyerkőcöt, és mentegetődzve fordul hozzám.

- Nem vötte tán sértésnek a tekintetös úr? Hiszön csak afféle tréfabeszéd vót ez, éppen hogy a szó több lögyön vele. Nézze, bolonddá töttem én ezzel mán a végrehajtót is.

No, akkor csakugyan nincsen semmi hiba, mert a végrehajtó bizonyosan sokkal okosabb ember, mint én vagyok. Kiolvasom az öregnek a tíz kubát, s a többinek a száját is helyreigazítom egy-egy bőrszivarral. Ahogy a kutyahitű Döncőhöz érek az utolsóval, megszólal az ember.

- Szeretnék magával valamit tudatni.

Meglepetve nézek rá. Mióta az aranyeset óta lecsökkent a tekintélye, azóta a kutyahitű úgy elcsöndesedett, mint egy bukott miniszter, noha nem esett olyan puhára, mint a bukott miniszterek szoktak.

- Hát csak tudassa, Döncő. Mi a baj?

- Az, hogy egy sírt elhagytunk a nyáron. A negyvenhármas, a negyvennégyes mög a hetvenkettes közt. Ott, ni!

Mutat a tarló közepe felé, de hát nekem hiába mutogat. Egyforma fekete homok mindenütt a behúzott árkok fölött.

- Nézze csak mög a tekintetes úr a mappát.

Megnézem a térképet, hát csakugyan üresség van a három sír közt. Olyan jó hárommétéres csík, éppen elférhet benne az Átilla koporsója. Ejnye, hogy maradhatott ez el?

- Úgy, hogy sündisznófészökbe vágott bele az ásó, oszt azt mondta a tekintetös úr, hogy ne bántsuk, az is csak lelkös állat.

Igen? Lehet, nem emlékszem. Mármost mit csináljunk? Kérdezem Jánost, érdemes lenne-e visszamenni? János azt mondja, nem érdemes. Úgyis sok a tószélben a behúzni való árok, a nap meg nagyon halad lefelé, minek szaporítanánk a munkát? A kiskunok is kelletlenkednek. Ez az utolsó nap, szeretnének korán végezni. Döncőnek mindig jár a szája, nem érdemes arra hallgatni.

A bukott népvezérnek lobbot vet a szeme. Foga közé harapja a szivart, és daccal vágja ki a szót.

- Kiásom én azt egymagam is, nem köll neköm ahhoz segítség - indul meg vállravetett ásóval, lapáttal.

János utánaszólt:

- Megálljon, Döncő. Kitámasztás nélkül le ne mönjön a gödörbe, mert három oldalrul is mög van ásva a föld, könnyen rászakadhat.

Döncő csak úgy futtában szólt vissza olyanformát, hogy nem tartozik a bőre felül senkinek számadással, de aztán csak bement a tanyaudvarra *sprajc*deszkát keresni, amivel a szakadós földet ki szokás pöckölni. Jó óráig aztán eszünkbe se jutott, pár száz méternyire tőle végeztük dolgunkat a tóparton. Az emberek berángatták a hosszú árkokat, én meg a napszámkimutatást szerkesztettem össze az ásató-láda tetején nem csekély orcaverejtékezéssel. Még tán most is abba volnék belezavarodva, ha Sándor gazda rám nem kurjongat a tarlóról:

- Gyüjjön mán, nézze, mit tanált a Döncő!

Először Döncőt kellett megtalálni. Guggoló alakja egész beleveszett a háromméteres mélység feketeségébe. Elszörnyedve kiáltottam rá:

- De ember, hát megkeveredett maga? Mi a fenének hozta ide a deszkákat, ha nem sprájcolta ki a falakat? Jön ki mindjárt abbul a gödörbül!

- Nem löhet - feleselt ki a kutyahitű, de csupa jókedv volt a hangja. - Olyan halottat tanáltam, hogy ennek még *mekekukája* is van a derekán.

Annyit már tudok nyelvünk rejtelmeiből, hogy a mekekuka abba a családba tartozik, amelyikbe a herebere meg a herkentyű. Kiskunul az olyan furcsaságot hívják mekekukának, amiről ésszel élő ember ki nem találhatja, hogy micsoda. Más körülmények közt én is nagyot ugrottam volna a mekekukának, de itt szándékos emberölés számba ment volna az ugrándozás. Hiszen attól kellett félni, hogy egy tüsszentéstől is beszakad a gödör.

- Döncő, ne kísértse az Istent, hanem jöjjön ki, még szépen van, mert mindjárt elviszi az ördög.

- Mindjárt, csak még ezt a másik sarkát is kiszabadítom a mekekukának a körösztcsont alul, ha fene...

Már a fene akcióba léptetésére nem volt ideje. Egy kis por csapódott ki a gödör jobboldali falából, csak annyi, mint egy cigarettaszippantás füstje, tán csak egy cserebogár-kukac nyújtódzott egyet álmában, s mire eljajdítottuk magunkat Sándor gazdával, akkorra már leszakadt a homoklavina olyan három méter hosszúságban. A zuhanás megrázta a földet, leszakadt a baloldali fal is, alig bírtunk odábbugrani, különben mink is a hegyibe hullottunk volna a kiskun Thonuzobának, akinek kihallatszott a nyögése a föld alól:

- Ham-mar... ham-mar... ide... ide...

Alulról már nekem is volt részem földszakadásban, de felülről még nem láttam. Éreztem, ahogy a szemembe hull a homlokomról a hideg verejték, és észrevettem, hogy hiába tátogatom a számat, nem jön ki rajta hang. Helyettem is Sándor gazda ordítozott a tenyerei tölcsérén keresztül.

- Embörööök! Gyeék kendtök hamar, Döncőt betemette a föd!

Még az emberek odarohantak, nekiguggoltam két kézzel kaparni a homokot, mint a kutya. Addig csak biztattam magam, még hangot hallottam a föld alul, de soha még lelkiismeret-furdalást így nem éreztem. A vak macskakölykök jutottak eszembe, akiket gyerekkoromban tavaszonta elástunk a folyókába. Akárhogy rájuk gázoltuk a földet, még másnap is föl-fölhallatszott az életért való sírásuk. Csak negyven esztendővel ezelőtt nem hallottam olyan tisztán, mint most.

- Ham-mar, ham-mar... ham... - egyre vékonyodott a betemetett ember hangja, aztán egészen elhalt. Csak a macskasírásokat hallottam mindenfelől.

- Sándor - kérdeztem fogvacogva -, kibír az ember annyit, mint a macska?

Sándor gazda megvonta a vállát.

- Löhetségös, én még egyiket se próbáltam... Hanem ha élve szabadítsuk ki Döncőt, adok neki egy pohár rizlingöt a nagy ijedtségre.

A kiskunok rohanvást dobogtak föl a tarlóra. Nem mertem tőlük véleményt kérni, de egy kicsit megnyugtatott, hogy Jakab bácsi kiverte a pipát, újra is töltötte. (A szivarok vasárnapokra tevődnek el, hogy a Körben uradzhasson velük az ember.)

- Mely tájon érhette a szakadás?

Megmutattam, de Sándor más helyre mutatott. Jakab bácsi lehasalt a földre, és elordította magát.

- Döncööő! Adj hangot, merre vagy!

Döncő nem adott hangot. Jakab bácsi új rendelést tett.

- Mölyik a legnehezebb két embör? Pétör, Imre! Ugorjatok csak rá!

A kiválasztott két kiskun tehetett együtt vagy másfél mázsát. Ezt a differenciát meg kellett érezni a kutyahitűnek. Meg is érezte.

- Jaj... - szólalt meg a súlytöbblet alatt - itt... itt...

Három perc alatt úgy elkapkodták róla két kézzel azt a tömérdek földet, hogy napszámba három óra alatt nem ásnak annyit.

- Ez mán az ű gallérja! - rikkantotta el magát az egyik legény.

- Fogd hozzá a bűrit is, hogy el ne szakadjon a ruhája - vezényelte Jakab bácsi. - Ne sokat kénlódjatok vele, hanem rántsátok ki tüvestül.

Öten is megmarkolták, s úgy kirántották, hogy még a bocskora se maradt le. Persze nem volt rajta emberi ábrázat, feketéllett, mint a küldött ördög, szeme, orra, füle, szája tele homokkal, de csontja nem törhetett, mert állt egyenesen, mint a pecek.

- Mögijedtél-e, Döncő? - kérdezte a gazda.

Nem tudott szólni, csak a fejit rázta. Szitálta magárul a homokot, mint ázott kutya a vizet.

- No, ilyen a te szöröncséd - nevette el magát Sándor gazda, a pohár rizlingre gondolva, amivel most már több megmarad. - Vezessétök a vályúhoz, és mártsátok mög benne eccör-kéccör a fejit.

Hát persze hogy ilyen az ember. Én se vagyok kivétel. Ahelyett hogy odaszaladtam volna hozzá, és testvér gyanánt megölelgettem volna, bosszús incselkedéssel szóltam utána.

- Látja, maga feljött, de a mekekuka lent maradt.

A kutyahitű visszafordult, krákogott egyet, kitisztította a torkából a homokot, és megszólalt.

- Dehogy maradt. Ehun-e, itt szorongatom a markomban.

Avval szétnyitotta a markát: hát egy kis ezüst övfityegő volt benne, kifliformájú; sörényes lófej mind a két végén, amilyen a Dárius király perzepoliszi palotájának az ormain merészkedett. Most már örömemben rázott ki a hideg.

- No, ez derék dolog volt, Döncő. Ha király volnék, arany érdemkeresztet akasztanék érte a nyakába. De hát, hogy az ördögbe nem hajította el ijedtében, mikor a föld rászakadt.

Hidegvizes vályú se kellett már Döncőnek, emberré tette a jó szó. Egész sor foga kifehérlett nevettében.

- Hát már hogy eresztöttem vóna el? - fordult felém - mikor abba kapaszkodtam mög, hogy el ne vigyön az ördög!

- Hej, kutya gyerök a Döncő! - adott kifejezést a közvéleménynek Jakab bácsi, és a kutyahitű büszkén emelte fel a fejét. Megértette, hogy a becsület helyre van állítva, és a bandában megint ő a vezér.

És telik-múlik az idő, egyszer majd csakugyan nem érünk több tavaszt, se én, se az olvasó, mindnyájan elmegyünk ősöknek, és a varjú se károg utánunk, magát Döncőt is megeszi a fagyökér, mint ahogy a többi nagy hadvezéreket és státusférfiakat megette, de az emlékezete föntmarad, mert a kiskunok még száz esztendő múlva is mondogatni fogják, hogy: *mögkapaszkodott, mint Döncő a mekekukába.*

Az olvasó pedig most már nemcsak azt tanulta meg, hogy hogyan készül egy új szó, hanem azt is, hogyan születik a közmondás.

Mihály folyamatbatétele

Mihály, akit jelen pár sor írásomban a világ színe elé karoltatok, az átokházi pusztán lakik. Ugyan aki ránéz Mihályra, az magától is kitalálja, hogy ez nem lehet boldogházi ember, e Mihály nevű elem csak Átokházán tarthatja fönn a nemzetet. A bölcsek azt mondják, hogy az ember mindenütt azt a földet formázza, amelyből vétetett s e tantétel igazolásául Mihályt mutogatni lehetne az egyetem földrajzi szemináriumában. Legföljebb azon lehetne eldisputálni, hogy Átokházát teremtette-e az Úristen Mihály számára, vagy Mihályt alkotta a szeretett puszta kedvéért. Én úgy képzelem, hogy ugyanazon perc ihlete termette meg őket. Persze ez régen lehetett, tán még a bronzkorszak előtt is néhány százezer évvel. Akkoriban, mikor a teremtő Isten elparancsolta innen a vizeket, és szárazföldet állított a helyükbe. Maga elé tétette az angyalokkal a világ nagy mappáját, és két ujja közül egy csipet homokot szórt arra a foltocskára, ahonnan legtökéletesebben eltakarodtak a vizek. Olyan tökéletesen, hogy még csak harmat képében sem jártak vissza többé.

- Legyen ezen a helyen tovább is tenger, de most már ne vízből, hanem homokból. Legyen annak folyása és örvénye, hullámzása és feneketlensége, és nőjön abból ki olyan ember, akinek egy-egy csöpp verejtékkel kelljen megkötni minden szem homokot.

És azóta jöttek-mentek a népek, de ezt a helyet mind Átokházának hívta a maga nyelvén. És mindig olyan Mihályok éltek rajta és temetkeztek bele, akik verejtékkel ragasztották össze a homokszemeket, és miután elverejtékezték életüket a homokban, csontjaiknak is benne vetettek ágyat. Mert az örökkévaló álom is csak itt esik jól ezeknek a Mihályoknak, akik szürkék és mégis aranycsillámosak, puhák és mégis sziklánál keményebbek, minden lábtól taposottak és mégis elpusztíthatatlanok. Olyanok ők, mint a homok, amiről a tudatlan városi ember azt szokta mondani, hogy ej, de borzasztó nagy homok van itt. Ami olyan tökéletlen beszéd, hogy a Mihályok mindig megmosolyogják, és fölokosítják a gyönge felfogású városit, mondván:

- Nem nagy ez, uram, inkább igen apró, hanem sok.

Hát ennek a sok homoknak egyik szeme ez a bizonyos Mihály. Azonos azzal a másik Mihállyal, akinek italmérési engedélyt jártam ki a tavaszon, egy szóval se mondom, hogy önzetlenségi alapon. Nem vagyok én politikus, ennélfogva engem nem kötelez az önzetlenség. Üzleti szerződést kötöttünk Mihállyal, mint azon ősöknek a tulajdonosával, akik az ő udvara földjében tartózkodnak már vagy négyezer esztendeje. Mihály kötelezte magát, hogy megadja nekem az engedelmet ezen néhai Mihályok kiásatására, ha én megszerzem neki a magyar állam engedelmét arra, hogy ő mint bormérő szolgálhassa a hon üdvét és a dűlőúton járó többi Mihályok testi szenvedelmét.

Megírtam én azt akkor, és akkor szerepelt Mihály először úri társaságban. Szerencse, hogy Mihály nem tudott róla, hogy milyen nagy urakkal cseresznyéztettem egy tálból, mert ha tudta volna, még megakadt volna a torkán a cseresznyemag, olyan szégyenlős ember ez a Mihály. S mivel a nagy urakban, ha jól keressük, néha több az emberség, mint a kis urakban, Mihály megkapta a jusst az italméréshez, és én is megkaptam az ősökhöz.

Személyesen vittem ki a nagy hírt, ami sokkal boldogabbá tette Mihályt, mintha himmi-hummi grófi hivatalt vagy hercegi rangot kapott volna. Lelki szemei előtt rögtön megjelent az új hivatás esztendővégi zárószámadása és mérlege. Látta Misikén az új csizmácskát, Rozikán a meleg kendőt, Rózán az ördögbőrszoknyát, és hallotta vígan kornyikálni a két hízót a hozzájuk méltó ólban, amelynek még hídlása is lesz, ha az a nagyon jó Isten is úgy akarja.

- Hát egy kis áldomást, igazgató úr - sütött ki Mihály szeméből a hála, és Róza munkába vette a kötője sarkával a radnai poharat, amely mint a régi világból való búcsúfia foglalja el a díszhelyet a sublót közepén.

Régebbi tapasztalatból ismertem már a Mihály borát, amely a háromemberes márkájú italok közé tartozik. Tudniillik két embernek fogni kell a harmadikat, az ivót, hogy el ne szaladjon.

- Nem úgy lesz az, Mihály - hárítottam el magamtól a tisztességet. - Majd ha egyszer erre járnak azok a nagy urak, akik jót tettek magukkal, azokat becsülje meg a borával. Nekem nincs ebben a dologban semmi érdemem. Hanem inkább arról beszéljünk most már, kezdhetjük-e holnap az ásatást.

- Hát hogyne - tüsténkedett Mihály. Sőt ő maga is beáll a napszámosok közé, ha rossz néven nem veszem. Napszámot se kér, ingyen ajánlja magát, kocsiját is, lovát is. Mert ha már fölássuk az udvart, lehordana a partosából a laposba, javítani a földet.

- Nem úgy lesz az, Mihály - hálláltam vissza a jó szándékot. - Nem fogadhatom el az ingyen-munkát. Mi itt a folyó napszám?

- Kettőnyolcvan, ugyan most van, aki hármat is megad.

- Nono, munkája válogatja. Amit én kívánok, abba nem törik csontja senkinek. Fogadjon nekem holnap reggelre hat embert kettőnyolcvanával. Maga beáll hetediknek. Nyolcadik lesz az iga, az is egy napszámot számít. Jó lesz-e így, Mihály?

Szó sincs róla, hogy ne lett volna jó. Ez is több egy deszkával a malacok számára emelendő ólban. Ha az ilyen úrféle bolond, akkor nagyon bolond, de hát ilyennek is csak lenni kell.

A Mihály meglepetését harmadnapon követte az enyém. Nyavalyogtam aznap, nem mehettem ki az ősökhöz, átadtam az impériumot Kotormány Jánosnak, mint személyem körüli miniszter-nek. Meg a napszámokat is őrá bíztam, mert éppen szombat volt.

Megjön este a miniszterem, lerakja a paplanomra a bronz encsembencsemeket, leteszi az éjjeliszekrényre a napszámbankókat.

- Nem tudtam kiegyenlíteni a napszámbéli mikéntet - lógatta a fejét.

János rendes körülmények közt nem szokott a diplomaták nyelvén beszélni. Ha már ő arra vetemedik, akkor beütött az ördög a határba.

- No, mi a baj ?

- Mihállyal van a baj. Azt mondja neki négy napszám jár.

- Megkeveredett az az ember?

- Nem ő, hanem a szüle.

- A szüle? Hát az kicsoda?

- Az anyósa a Mihálynak. Az adta a motoszt a fejibe. Úgy számít a paraszt, hogy ő egy napszám, a kocsija a második, a két ló pedig a harmadik és negyedik.

- Két ló? Hiszen csak egy lova van a Mihálynak.

- Igen, de erre az alkalomra szerzett valahol még egy rossz lovat.

- Szóval Mihály nem vette fel a napszámot?

- Nem. Azt mondja, ha nem kapja meg, amit követel, jelentést tesz a panaszbíróságnak.

- No, majd én is ott leszek. De hát a többi napszámos? Azok is külön fölszámítják az ásót meg a lapátot?

- Nem, dehogy, csakhogy ki komája, ki sógora, ki kereszttestvére Mihálynak, és tartják vele az egyensúlyt a szolidaritásban.

Ebből a szép beszédből láttam, hogy János nagyon föl lehet háborodva, ha így elvesztette az egyensúlyt. Én is fölháborodtam, de az nekem jót szokott tenni. Most már tudtam, hogy azért van lázam, mert haragszom. Hétfőn reggel már én osztogattam a parancsot a Mihályék udvarán. Ment minden, mint a karikacsapás, egész héten keresztül. Az affér szóba se került szombat estig. Akkorra megvallattuk az egész udvart, az ősök ideadták, amijök volt, becsomagoltunk mindent, föl is rakattam a kocsira mindent, mert ami biztos, az biztos. Magam is beültem a sofőr mellé - s most hadd jöjjön a vihar.

Elővettem a napszámos-listát, és szólítottam Mihályt.

- Magának ennyi, meg ennyi nap után ez jár - guberáltam ki a pénzét -, tegye el, csináltassa meg belőle a tetőt, mert láttam tegnap, hogy beázott a padlás, és az éjszaka is vizes szalmán kellett feküdni Rozikának. Aztán majd mehet pörösködni, Mihály, örülök is neki, az életben még sohasem volt pöröm, legalább majd ezt is megpróbálom.

- Neköm se volt, tekintetös úr - mondta Mihály csöndesen.

- No most, hallom, majd lesz. Hány tanút állítsak rá, Mihály, mi volt az egyezségünk?

- Egyet se, tekintetös úr. Mert nézze...

Nem mondhatom meg, mit akart velem nézetni Mihály, mert a csipkebokrok közül közénk littyent a szüle. Tudtam, hogy nem lehet más a kis öreg, olyan volt, mintha régi fametszetek máglyáiról szabadult volna el.

- Majd én mondom el, hallja - lökte odább az embert, s aszott kis kezével elkezdett hadonászni. - Én okosítottam föl ezt az illetőt, hogy mán csak mégse adhassuk egészen ingyönbe ezt a tömérdök kincsöket...

Félreszegte a nyakát, mint a káráló öreg bóbás tyúk, mikor fölnéz az emberre; nem lehetett rá haragudni.

- Kicsoda maga, szüle? - mosolyogtam rá.

- Az anyósa vagyok ennek az illetőnek - rántotta szorosabbra a kendőt az álla alatt, ahogy a kintvaló illemkódex rendeli bemutatkozáskor.

- Hát aztán ismerte-e maga Kálmán királyt?

Egy kicsit eltűnődött, aztán megrázta a fejét.

- Nem vélök rá, hogy járt volna erre.

- Nem, én se hiszem - ráztam meg én is a fejem. - Tudja, ez volt az a király, aki törvénybe adta, hogy boszorkányok nincsenek.

A komák, sógorok, keresztfiak vállán összekoccant az ásó a lapáttal. A népek nevettek. Akármilyen nehezemre esett, elő kellett vennem a hivatalos hangot.

- No, odébb innen, szüle. Kend majd csak akkor beszéljen, ha kendet veszik föl a napszámba. Én nem kendet kérdezem, hanem ezt az illetőt: mondja meg, Mihály, hitire, nem az volt az egyességünk, hogy egy napszám jár magának, egy meg az iga után.

- Szórul szóra, tekintetös úr. Kész vagyok a törvény előtt is tanúsítani.

- Mit? - vágtam az arcába a hangomat. - Azt, hogy maga ilyen semmi ember? Nem szégyenli magát, Mihály?

Lekussadt a feje. Alig értettem a szavát.

- Holtig szégyönlöm, tekintetös úr.

Meg kellett simogatni a megtért bárányt. Eléje tartottam a szivartárcám.

- No, gyújtsunk rá, Mihály, aztán felejtsük el. Csak azt ne felejtse el, hogy nem szabad ilyen kapzsinak lenni. Maga most azt gondolta, hogy nini, ez olyan úrféle, aki nagyon engedi magát nyírni, hát akkor ezt meg is lehet nyúzni. Látja, Mihály, maga most rosszabb volt az uraknál. Megmondom magának, ahogy van: nagyon rosszul esett. Igaz embernek gondoltam magát, s nem sajnálnék úgy száz pengőt, mint azt, hogy megcsalódtam magában.

A naptól kicserzett arcok nemigen tudnak elsápadni. Most még a szájaszéle is elfehéredett Mihálynak.

- Nem jól gondolja, tekintetös uram. Möghiggye, nem a pézért töttem.

- Nem, ugye?

- Nem. Egy óráig való életömre mondom itt mindönki előtt. Űk is tanúsíthatják, hogy csak a békességért töttem. Hogy a szüle csúfot ne tögyön belűlem.

Persze, az anyós, az „allmächtiges Weib". Kerestem a szülét a szememmel, de már akkor nem volt ott. Alighanem ő ült fekete varjú képében a kútágas hegyibe. Így aztán csak tiszteletemet küldtem neki, miután az embereimnek kézhez adtam a porciójukat. Napszámból, cigarettából, emberségből. Kézfogásnál Mihály alig mert az ujjaimhoz érni. Lettyedt tenyerű urak módjára kezelt velem.

- Nincs harag, ugye? - pislogott ki a kalap alól.

- Erő, egészség! - intettem vissza a férfiúnak, aki mindent a békességért tett. Mintha nem is célszerű szegény ember volna Átokházán, hanem valami nagymájú hogyishívjákcsak Genfben.

Telt-múlt az idő, és Mihálynak színét se láttam hónapokig. Ugyan hónapok múlva se az övét láttam, hanem a Rózáét. Arra is alig ismertem rá, mikor bekeszegelt hozzám. Szent Isten, de megöregedett ez a menyecske, mióta nem láttam, mi érhette ezeket? - ezt gondoltam, de csak azt kérdeztem, mi jót hozott?

- Ezzel kedvesködnék a tekintetös úrnak, ha mög nem veti - tett elém egy kis füles kosarat. - Sült tök, ha mög nem veti.

- Jaj, dehogy - méltánylom a harminc kilométerről hozott figyelmet -, az éjszaka is ezzel álmodtam. Hanem mondja már, mi bajuk maguknak?

- Azt csak a szentségös Úristen tudja - sóhajtott keserveset, s mintha egy csöpp szemrehányással nézett volna rám. - Ugyan löhet, hogy maga is tudhassa. Az állami polgársággal van a baj, tudja.

Nem tudom én, honnan az ördögből tudnám. Bele is került vagy félórába, míg kihalászgattam a szavak árjából a tények morzsáit. Valami hivatalos írást kapott Mihály, pecsétes papírt, és abban az van, hogy igazolni kell az állami polgárságot.

- No, az még nem ördögi mesterség - nyugtattam meg az asszonyt.

- De van abba más is, az Isten lögyön irgalmas nekünk!

De ezt már olyan szívbéli kétségbeeséssel mondta Rozál, hogy meg kellett a vállát veregetnem.

- Ejnye, ejnye, hogy hagyhatja így el magát ilyen nagydarab asszony? No, mi van még abban az írásban?

- Hiszön az a borzasztó, hogy azt az égvilágért mög nem mondja Mihály. Csak öszi, marja magát, mintha az esze elmönt volna. Különösen, hogy így az ammenre értünk.

- Hogyhogy az ammenre?

- Hát mán péntökhöz két hétre letelik a hat hét. Addig köll öleget tönni az írásnak.

- Ügyvédnél jártak már vele?

- Nem - ingatta Róza a fejit -, még a régebbi szűvesködésért sincs kifizetve a prókátor. Mög aztat mondja Mihály, hogy szégyönletiben se mutatná mög senkinek azt az írást.

- Hm, hátha nekem megmutatná? Mit gondol, Róza? Ha kimennék magukhoz vasárnap? Róza megpirult egy kicsit.

- Nem köll kifárasztani magát a tekintetes úrnak. Inkább Mihály helyibe gyünne, ha mögkapja rá az engedélt.

- Engedélyt? Kitül?

- Hát a tekintetes úrtul. Ha nem tetszik mán rá bosszúsnak lönni. Akkor majd betisztölög, úgy löhet, még máma.

- Hát idebent van Mihály is?

- Nem, még nincs idebent, csak odakint van a folyosón. Nézögeti a Kossuthot mög a többi királyokat.

- Ejnye, ejnye, de tökéletlen emberek maguk. No hívja hamar az urát.

Mihálynak nem volt elég a hívás, egy kicsit húzni is kellett. De csak a küszöbömig. Ott kihúzta magát, és hátraszegett hüvelykujjával utasítást adott Rózának. Kifelé! Emberek dolga lesz itten, nem kell ide fehérnép.

Aztán megállt előttem, ijedten is, dacosan is, s köszönés nélkül átnyújtotta a pecsétes írást.

- Itt van, nézze mög, ezt tötték velem. Hát ezt érdemöltem én a magyar állomtul?

Volt abban valami vad, keserű félelem, ahogy ezt a szót kimondta. Mostanában sokszor hallom én ezt gerendás szobákban és jegenyék alatt. Valahol a Volgán túl, az őshazánk körül van valami ördögimádó szekta, az mondhatja ki ezen a hangon a sorsát igazgató misztikus hatalom nevét.

De hát én nem vagyok magyar állam, és nem tettem Mihállyal semmi rosszat. Teljes léleknyugalommal néztem meg az írást. Sablonos hivatali nyomtatvány volt, amellyel Mihály fölszólíttatik, hogy magyar állampolgárságát hat hét alatt igazolja, különben folyamatba tétetik az eljárás a föltételesen megadott italmérési engedély megvonása iránt.

- Kis mise, nagy mise, nincs itt baj semmi se, Mihály - adtam vissza az írást, és vettem elő a szivarosládát. - Azt csak be tudjuk bizonyítani, hogy maga magyar állampolgár. Tudja, a törvényt tisztelni kell.

Furcsállom ugyan a törvénytől, hogy ennek a Mihálynak, aki együtt teremtődött a magyar homokkal, bizonyítani kell, hogy ő nem patagóniai vagy libériai állampolgár, hanem valódilagos magyar állampolgár. Az is furcsa, hogy mikor a Doberdóra elvitték, akkor nem kérték tőle az állampolgársági bizonyítványt, aminthogy az adóhivatalban se mondják neki, hogy eridj a pokolba jó ember, az adóddal együtt, azt majd csak akkor fogadjuk el tőled, ha a belügy-

miniszter úr írást ád róla, hogy ő ismer téged, mint magyar állampolgárt. Azonban minek mondanék ilyeneket Mihálynak, mikor nekem az a honpolgári kötelességem, hogy őt a törvény tiszteletére lelkesítsem?

- Úgy? - tolta el Mihály a könyökével a mákonyos dobozt. - Hát én tisztöljem azt a törvényt, amelyik engöm folyamatba akar mártani, mikor én semmit se vétöttem?

- Mit akarnak magával? - bámultam rá.

Most aztán kitört Átokháza fiából a vulkán. Ráütött a hivatalos papírt szorító öklével az asztalra.

- Hát benne van az írásban, láthassa! Hogy engöm hat hét múlva folyamatba tösznek! Engömet, aki a légynek se vétöttem soha! Forduljon el a csillagos ég a halála óráján is attul, aki ilyesmikkel töszi csúffá a szögény embört! Inkább fogom az asszonyt mög a két gyerököt, oszt magam jószántábul nekimögyök velük a Tiszának, de azt nem engedöm senki istenfiának, hogy engöm folyamatba mártogasson! Érti-e, mögmondom magának szömibe!

Nem volt énnekem egy csöpp nevethetnékem se, míg hányta Mihály a füstöt meg a szikrát. Arra a gyötrelemre gondoltam, amely négy hétig marta ezt az együgyű embert. Az éjszakákra, amelyeken álmában vízbe mártogatták a csendőrök, és mikor fölébredt, olyan vizesen, hogy nem volt a testén tenyérnyi száraz, nem tudott többet elaludni az éber rettegéstől. Ó, tudom én azt még gyerekkoromból, hazulról, hogy elállt a házunk szívverése hetekre, ha a bakter pecsétes írást adott be az ablakon. Pedig az csak adócédula volt, nem folyamatba mártogatás.

Megvártam, míg kiadja a mérgit, akkor vettem ki a végzést a keziből.

- Hallgasson ide, ember, majd én olvasom el. Érti már? Nem arról van itt szó, hogy maga tétetik folyamatba, hanem az eljárás. Az se folyamba, hanem folyamatba.

- Hát igön. Maguk úgy mondják, hogy folyam vagy folyamat. Mink mög csak úgy mondjuk, hogy a víz. Ha folyamvíz, akkor Tisza.

- Az - mondom -, de az se bizonyos. Látja, a maguk pulija is Tisza, mégse folyamvíz.

- No, az nem - mosolyodott el. - Nem is jó volna, ha az volna, mert éppen most fiadzott ötöt.

Most már lehetett vele okosan beszélni, mert mosolygott.

- Látja, Mihály, az ennek az írásnak az értelme, hogyha maga hat hét alatt be nem bizonyítja az állampolgárságát, akkor visszaveszik az engedélyt.

- Az van benne? - ámult el Mihály. - Így mög löhet érteni, de hát akkor mért nem így írják?

Vállat vontam. Én se tudhatok mindent. Bölcs emberek csinálják a törvényeket. Hátha azok azt tartják, hogy baj lenne abból, ha Átokházán is megértenék a törvényt.

Most már rágyújtott Mihály, és mire elment, egészen összetestvéresedtünk. Kézfogáskor azt mondja:

- Hanem azért, tudja, nem lött volna kár legalább a szülét mögmártani vagy háromszor a folyamatba, ott, ahol a legmélyebb.

De ezt már csak súgva mondta, mosolygó bajusza alól. Mert Róza, akit nem tudott megnyugtatni Kossuth meg a többi király, éppen ránk nyitotta az ajtót.

Aranyfibula
vagy
a világ így megyen

Ezerötszáz évig feküdt a földben az aranyfibula, de mikor előbújt belőle, nem vette észre, hogy a világot valami különösebb változás érte volna, mióta ő leköltözött a partoldalba. Bőgött a tehén, egy mérges kakas megkergette a sovány birkát, s egy kíváncsi disznó szaglászta az aranyfibulát, ahogy a hangjából kiérzett, határozott jóindulattal.

- Röff, röff - taszította meg az orrával -, éppen téged kerestelek, giliszták császára.

A disznóorr drótkarikája megcsikordult az ékszer kőbetétjén. A megkarikázott orrhoz tartozó sertésállat bosszúsan kapta föl a fejét.

- Röff, röff - lökte odább a fibulát, s a hangban most már leplezetlen megvetés nyilvánult.

A disznó a művelt emberi társadalomban is megmaradt őszinte lénynek, s nem szimulál érdeklődést a régészet iránt. Ha akarná, joggal mondhatná el, hogy a régészet föllendítése körül nagyobb érdeme van neki, mint a világ hatalmasainak, de senki se hallott még tőle ilyen kijelentést. Lehet hogy ez azért van, mert a disznó ismer szégyent, de az is lehet, hogy a disznó korlátoltsága nem ismer határokat.

Elég az hozzá, hogy a szenvedelmes turkálót az a csalódottság fogta el, amelynek keserűsége nem ismeretlen azoknál, akik tudományos kutatásokkal foglalkoznak. Gilisztát keresni és aranyfibulát találni semmivel se kellemesebb dolog, mint aranyért turkálni és gilisztát lelni.

- Röfff, röfff, röfff - mondta harmadszor is a disznó, és a hang tónusában most már volt valami a szívből jött káromkodásból. További fejleményeknek, amelyek megpecsételték volna a fibula sorsát, a gondviselés vetett véget, amely ha egyáltalán megérkezik, mindig a végszóra érkezik, bizonyosan azért, mert ha korábban érkezne, akkor senki se venné észre.

- Kani, te, fene az orrodba, mán mögint kitúrod a káposztát - kurjantott a gondviselés, és egy ecetfasuttyogóval le is csapott az illetékes fül tövére.

- Rö-őf, rö-őf, rö-őf - mérte föl az utat a tudományos művelkedésben megzavart kutató, nyomon követve a gondviselést képviselő Andris gyerektől, aki disznókergetés közben rálépett a fibulára, úgyhogy annak leroppant a tűje.

Ilyesmi sebesülés aktív brosstűnél százszázalékos rokkantságot jelent, az olyan agg harcosnak azonban, aki az ántivilágból maradt meg mutatóba, még jól is áll. A mérges kakas például egyáltalán nem vette figyelembe ezt a sérülést, amikor megállt a homokban nyugodtan fekvő fibula előtt, és szemügyre vette jobb válláról bal vállára és bal válláról jobb vállára fordított nyakkal. Ő csak a piros, zöld és kék gömbölyűségeket látta benne mint újfajta kukoricaszemeket. Pislogott egy darabig, mint aki előtt új elmélet alakul ki, aztán megrázta a taraját, és a gyakorlati kísérletezés mezejére lépett.

- Csipp, csipp - kapott egy piros kukoricaszemhez, de keménynek és mozdíthatatlannak találta. A zöld se akarta a jót követni, a kék se. A rubinok, türkizek és zafírok állták a helyüket az aranyrekesztékekben. A kakas tovább csípkedte őket, azzal az ostoba csökönyösséggel, amire csak kakas képes. Nem ért semmit, de azért utoljára mégiscsak diadalt kukorított. A tyúkokban nem szabad megingatni az illúziót.

Mire a tyúkocskák előgurultak, akkorára a kakas már fölszállt a kocsirúd végére, rúdvégéről a köcsögtartóra, s onnan biztatta házanépét, hogy lássanak hozzá, amit meghagyott nekik. A tapasztalt tyúkok azonban mindjárt szétszéledtek, mihelyst egyet koppant a csőrük a cifra kukoricán. Csak egy jérce szentelt neki nagyobb figyelmet, az is azért, mert kellette magát a kakas előtt. Addig ürgette-forgatta, míg élére állította a fibulát. A napsugarak úgy vágódtak bele, hogy a disznókergetésből visszafordult Andrisnak a szemét majd kiverte a nagy fényesség.

- Hű, de szép metália - vette a tenyerére a gyerek -, ugyan ki veszítött el tégödet, te?

A fibula nem tudja megmondani, hogy őt egy gót királykisasszony viselte a vállán, és ha tudta volna is, Andris azért nem lett volna okosabb, mert sose hallotta még hírét a gót királyoknak, se ő, se senki ebben a tartományban. Királyfélék se szoktak itten lófringolni, egyszer járt erre a Rudol a följebbvaló esztendőkben, de az se az volt.

- Valami tiszti encsömbencsöm löhetött - mondta a delezéskor a gyereknek az apja. - Negyvennyócban vertek ezön a tájon agyon a népek egy tüszturat.

- Csak nem aranybul van tán? - nézegette az asszony is a cifrasági találmányt.

- Eszöd levele - nevetett az ember. - Hiszön látod, milyen sárga. Réz mög üveg.

De azért kipróbálta a szélit a bicska élével. Faragni lehetett, mint az ólmot. El is farigcsálta volna játékból, ha a gyerek utána nem kap.

- Adja neköm, édösapám, én tanáltam.

- Megállj, jó lössz ez óranehezéknek - mondta az ember, de olyan rettentő könyörgősen nézett rá a gyerek, hogy mégiscsak odadobta neki a bolondságot - Ne no, de hát mit tudsz vele csinálni?

Egyebet nem tudott vele csinálni, mint hogy napnak vagy lámpafénynek tartotta, s elnézegette, ahogy szórta a szivárványos szikrát. Hordta az ingderékban, a lajbizsebben, utoljára meg azt találta ki, hogy a kalapja pántlikájába tűzte, mint az útkaparók a réznumerust. Nevetett is rajta az egész dűlő, nem is hívták már másképp, csak Aranyos Andrisnak.

- Bolondot csinálsz magadbul, te gyerök - pirongatta az öreganyja, a szüle, aki öregasszony szokás szerint, mindenkinek az örömét irigyelte. Nem is nyugodott addig, míg le nem kapta a kalapról a medáliát, s bele nem hajította a kútba. A víz fenekén aztán, a kantacserepek, törött kaszakövek, tolluktört, rozsdás kulcsok és néhai macskák közt egészen otthon érezhette magát a gót királyok klenódiuma. Azoknak ugyan mesélhette, hogy ő milyen nagy nemből származik. A kút fenekén olyan egyenlőség van, hogy annál tökéletesebbet a nagyvilágon se lehet kívánni.

A demokrácia azonban itt se örökös. Mikor a vödör már több iszappal szivárog tele, mint vízzel, akkor a gazda szól a kúttisztítónak, bizonyos nevezetű Mityók szomszédnak, és az leszáll a mélységbe rendet csinálni. Ugyanazt cselekszi, amit a nagy vizeken a kotrógépek, csakhogy ő több ésszel él, mint azok. A törött vaslábat fölküldi ugyan jogos tulajdonosának, de már a rozsdás ollót nem adja át a nyilvánosságnak, mert abból ügyes ember nagyon alkalmas kukoricamorzsoló vasat szerkeszthet a kisszék végébe, Mityók pedig az az ember, akiről azt szokás mondani, hogy érti magát, amit, magunk közt beismerhetjük, valóban nem minden emberről lehet elmondani. Amikor az aranyfibulát kitapogatja először a lábafejével, aztán megemeli a tenyerével, mindjárt tisztában van vele, hogy ez megérdemli a hazavitelt. Nem is hajaz ugyan hozzá, mi lehet, a csillogása is gyenge a kútfenék homályában, de azért mindjárt eldugta az inge derekába. Ha már megvan, majd csak akad valami rendeltetése is. S ha nem, az se baj, legalább lesz valami a háznál, amiről nem tudják, mirevaló.

S az aranyfibula csakugyan sokáig hányódik Mityókéknál, hol a kemencenyakon, hol az asztalfiában, míg végre Mityók rájön, hogy azt az Isten is dísznek szánta az ő tarisznyája szíjára. Lám, van is rajta két lyuk, amivel rá lehet erősíteni, s Mityók magatelten mosolyog, amikor így fölcifrítja a szegény embernek való bőröndöt. Előre örül neki, hogy csodálkozik majd az asszony, és hogy adják meg az elismerést a cimborák, mondván, hogy fene az eszébe ennek a Mityóknak, mindig vannak neki ilyen kitalálásai.

És valóban nincs is semmi hiba, az emberek megint beismerik, hogy Mityóknak jól vált az esze, és az aranyfibula is egészen jól érzi magát a szegény ember tarisznyáján. Az arany csak villogni akar, és mindegy neki, hol villog, csak sokan lássák - az aranynak ilyen a természete. És úgy lehet, hogy mikor királyokat szolgált az aranyfibula, akkor nem is villogott olyan tömérdek népek közt, mint most, mert mi volt a gót királyok udvara egy mostani hetipiachoz képest? Igaz, hogy az emberek nem állnak meg a csodára, amely egy parasztember tarisznyáján tündöklik feléjük, de ebben csak az emberek a hibásak, akik sose ott keresik a csodát, ahol van. Mityók különben nem is igényli a közbámulatot, sőt szinte megalszik benne a vér a nagy ijedségtől, mikor elhalad a boltok előtt, és rászól egy úriember:

- Hé, földi, jöjjön csak be egy szóra, hadd nézzem, miféle csat van a maga tarisznyáján?

Mityóknak most egyáltalán nem vált az esze, mert ha váltana, akkor elszaladna tarisznyástól. Így azonban engedi magát behúzatni a boltba, tűri, hogy a tarisznyát leszedjék a válláról, és egy szót se mer szólni, mikor az úriember lefeszegeti a szíjról a csatot.

- Nézze, atyámfia - mondja nagyon barátságosan az úriember -, hagyja itt nálam ezt az izét, aztán majd nézzen be érte mához egy hétre, addig adok róla írást, jó?

- Adhat, ha akar - mondja Mityók kelletlenül, mert a barátságos hangra ugyan fölenged a dermedtsége, de eszébe jut az is, hogy az írások bajt szoktak csinálni. De hát nem tett ő semmi rosszat - nyugtatja magát, és míg az írás készül, körülnéz a boltban, s észreveszi, hogy olyan bolt az, ahol az aranyat adják, veszik. Nem járt ő soha ilyen helyen, s nem is jön ide többet, az Isten süllyessze el, csak még egyszer kiszabadulhasson innen.

- No itt az írás, jó ember, mához egy hétre jöjjön vissza, ne féljen, nem bánja meg, énbennem megbízhat.

Mityóknak éppen csak ez a bátorítás kellett, hogy egészen megkeveredjen. Mért mondhatta neki az az úriember, hogy ne féljen? Valami gyanúba fogták? Hiszen nem mondja, van úgy, hogy a város füvére ereszti legelni a tehenet, de csak olyankor, mikor az Úristennél egyéb nem látja, s azt is minden esztendőben meggyónja a tisztelendő úrnak. Meg ehhez mi köze volna az aranyművesnek? A csat körül lehet valami hiba. De abban nem ő a hibás. Ő be tudja bizonyítani, kinek a kútjában találta. Be? Hiszen nem szólt róla senkinek. De meghitel rá, az asszonnyal együtt.

Úgy ért haza Mityók, mint akit a rossz lelkek kergetnek, s egy álló hétig minden éjszaka olyan nyögéssel volt álmában, hogy az asszonynak kellett fölrángatni.

- Mögint *azzal* álmodott kend?

- *Azzal,* verje mög az Isten, aki kitalálta - törülgette a homlokát Mityók, s ki nem mondta volna annak az átkozott csatnak a nevét.

Az aranyfibula pedig azalatt megkezdte városi pályafutását. Az ékszeres az a fajta ember volt, aki szeretett vasárnap délelőttönként elidőzni a múzeumi üvegszekrények előtt, elmélázni az ősök hagyatékán, és fölépítgetni lelkében az elomlott időket, mikor nagyobb volt a forgalom és

kevesebb az adó. Megméricskélte a tarisznyacsatot, tanácsot kért a kollégáitól, s utoljára mégiscsak magára hallgatott, bevitte az aranyfibulát a múzeumba.

- Igazgató úr, tetszik tudni, micsoda ez?

Az igazgató úr egy kicsit megszédült, a szivarját is az égő végivel dugta vissza a szájába, de ettől észre is tért. Megmondta, hogy ez meroving-fibula, ebbül meg ebbül az időből, csak éppen azt nem tudta megmondani, mennyit ér.

- Azt majd én mondom meg - vette elő a boltos a jegyzőkönyvét. - Az aranyértéke ennyi meg ennyi. A kövek is érnek valamit. A régiségi becséhez én nem értek. Az anyagi értéke kilencszáz pengő körül van. De a paraszt, akitől elvettem, be fogja érni kétszázötven pengővel. Meg is veszem annyiért, ha igazgató úr ád nekem érte ötszázat.

Az igazgató úron meglátszott, hogy szeretne a nyakába borulni a derék embernek. Éppen csak az tartotta tőle vissza, hogy arra azt a választ kaphatta volna, „hoci, nesze". De hát honnan teremtsen ő elő ötszáz pengőt a magyar glóbuszon?

- Kedves barátom, itt kultúrfölény van, de pénz nincs. Azt nekem előbb össze kell szedni. De összeszedem, ha térdig kopik is érte a lábam. Adjon háromnapi haladékot, de addig is hagyja itt a fibulát.

Három nap alatt együtt volt a pénz, még egy kis föle is került. Borzasztó ravasz emberek a múzeumigazgatók, mikor múzeumi üzletről van szó. Előguberálta az utolsó ötvenpengősét, és fölment vele a gazdájához, a Városhoz.

- Kedves gazdám, nézd meg ezt a kincset, ez valamikor Attilának a bíborpalástját fűzte össze. Lehet, hogy éppen akkor, mikor az esküvőjét tartotta Ildikóval. Ez úgy megér nyolcezer pengőt, mint nyolc fillért. Én azonban meg tudom szerezni ezerért. Ha te adsz ötszázat, a másik ötszázat összekoldulom a hun utódoktól. Tulajdonképpen már el is van jegyezve az egész, most inkasszálják a szolgák, nézd, ötven pengőt már össze is szedtem.

- Hát te ilyen üzletember vagy? - mosolyodott el a Város, részben az igazgató úrra, részben az Attila sicherheits-tűjére. - Persze hogy ezt nem szalajthatjuk el. Hát majd kapirgálunk egy kicsit a láda fenekén.

Az igazgató úr ezután nyakába vette a várost, most már kis betűvel, és mindenkinek elpanaszolta, milyen bajban van. Ötszáz pengőt ugyan adott a Város, de hát az nem elég. Itt muszáj lesz kinyitni a bugyellárisát mindenkinek, aki el nem fajzott Attilától.

Isten ostorának még ma is nagy a tekintélye. Három nap alatt befolyt az ötszáz pengő sarc a Nagy tiszteletére. Akkor a Város is hozzátette a maga ötszáz pengőjét.

- Kész az üzlet - telefonált az igazgató úr az aranyművesnek. - Most már a fibula párját is meg lehet találni.

- Hiszen majd szót értek a paraszttal, csak bejöjjön - ígérte a boltos.

S Mityók, ha némi kétségek között is, mégiscsak megjelent időre. Bátorítónak maga mellé vette az asszonyt is.

- Itt mögvársz - mondta neki a sarkon. - Látod, az az a bolt. Ha egy óra hosszáig ki nem eresztenének belűle, akkor a te dolgod, hogy szabadítasz ki.

De nem telt bele félóra se, mikor már Mityók igen széles kedvben mártogatta a kalácscipó fehér belét a piros paprikáslébe, az asszonynak pedig *ser*rel kedveskedett. Az ékszerész pedig ugyanakkor átadta a nyugtát az igazgató úrnak az ötszáz pengő ellenében.

- Nagyon köszönöm a múzeumhoz való jóságát - szorongatta a kezét az igazgató úr. - Hát most már, ugye, rendben vagyunk?

- Nem - mondta egy kicsit restelkedve az aranyműves -, még nem vagyunk rendben. Valami alázatos kérésem volna.

- Tessék - döbbent meg a múzeumos ember, és rátenyerelt a fibulára. - De azt előre megmondom, hogy nekem a többi pénz tartaléknak kell...

- Ó, nem arról van szó - köhécselt a boltos. - Csak írást szeretnék kapni arról, hogy ezer pengőért adtam el a fibulát.

- Nem értem.

- Kérem... tetszik tudni, a mai világban milyenek az emberek... Engem a kollégáim leszamaraztak, hogy mit szaladozok én a múzeumba, ahelyett hogy beolvasztanám azt a finom színaranyat, amilyen már nem is terem mostanában... Tetszik tudni, nem szereti az ember, ha kinevetik. Ezért kellene az írás, könyörgöm.

- Így már igen - derült fel az igazgató úr, és átadta az írást, amivel a derék ember igazolhatta, hogy de bizony érdemes a múzeummal üzletet kötni.

- Most már igazán rendben vagyunk - fogta a kalapját az ékszerész.

De most meg az igazgató úrnak támadt kétsége, hogy csakugyan rendben van-e minden.

- Kérem, ne haragudjon meg a kérdésért, de csakugyan kifizette ön a kétszázötven pengőt annak a tanyai embernek? Tudja, engem bánt egy kicsit a lelkiismeret, és ha nem volna így kisemmizve a múzeum, a magam pénztárából dupláznám meg annak a szegény embernek a járandóságát. Azért kérdezem meg, hogy csakugyan megkapta-e legalább azt, amit ön?

A kereskedő elővette az irattáskáját, és mosolyogva kiszedte belőle az üzleti könyvét.

- Tessék. Számítottam rá, hogy igazgató úr ezt meg fogja kérdezni tőlem. Itt van beírva, kérem. S tessék elhinni, hogy nagyon jól járt velünk ez a Mityók. Hiszen még sokallta is, amit kapott. Írást kért tőlem, hogy tíz pengőt fizettem neki a tarisznyacsatjáért.

- Írást? De hát mit akart azzal?

- Istenem, hát ő is ésszel élő ember. Kétszáznegyven pengőt eltitkolt az asszony elől.

A kereskedő elment, mosolyogva, és mosolygott az igazgató úr is.

- A londoni börze - gondolta magában.

Az aranyfibula is mosolyog az üvegszekrényben. Azt mosolyogja, hogy nincs szebb az igazmondásnál.

Illés megtette a törvényt

Illés - a Vecsernyés nemzetségből - jó ötvenes ember, nemzetfönntartó elem, ennélfogva alul-fölül rongyos, ami azért célszerű viselet, mert a sok lyukon nemcsak bemehet a szél, hanem ki is jöhet, és így mindig frissen tartja az embert.

A mostani magyar viseletnek ezt az érdemét a többi rongyosok magyarázták el nekem, akikkel az Illés szomszédja földjéből ősöket szabadíttattam ki. Nevetgéltek is hozzá, mert akinek olyan jóra fordult a sora, hogy két pengő napszámot kap, annak mindjárt elönti a napsütés a lelkét. Illés azonban hallatlanná tette a nevetgélést is meg a legújabb férfidivatról való eszmecserét is. Egy az, hogy Illésnek négy hold örök földje van, meg azon tanya, amelyik tanyának olyan rongyos, mint ő embernek. De csak vagyon az mégis, no; mert ha az nem volna, akkor miért vetne ki utána olyan rettentő nagy sarcot a felsőbbség? A napszámosokat olyan tökéletes nincsetleneknek nézi Illés, hogy azokba nem lehet semmi bizodalma a felsőbbségnek, meg nem is ebből a határból valók, ennélfogva nem rongálhatja végettük a tekintélyit. „Adjon isten", „fogadj isten", az igen, ahogy az emberség kívánja, de komázás nincs, addig még be nem ismerkedik velük az ember.

A másik baj az volt, hogy énbelőlem se tudta kinézni Illés, kiféle-miféle vagyok. Tett ugyan próbát, de azzal nem sokra ment. A szomszédnak adta fel a kérdést, fülem hallatára:

- Hát te, szomszéd? Tán eladtad a cserebogár-kukacokat, akik a földedben termöttek?

- Nem én - nézett rám a szeme sarkából a szomszéd -, ez a nagyságos úr munkáltati.

- Ez? Osztán mi végre?

A szomszéd vállvonásának az volt az értelme, hogy tudja a hóhér. Én elfordítottam a fejemet. Fiatal koromban kaptam az alkalmon, ha elmagyarázhattam, hogy nem kincskereső vagyok, mert azt hittem, a tudósnak nagyobb a becsülete. Most már ésszel élő ember vagyok, és nem kérkedem vele, hogy nem kincset keresek, hanem ősöket. Mégiscsak többet tartanak az ember felől, ha nem nézik bolondnak.

- Vigyázat! - kiáltottam oda az egyik embernek, akinek koccant az ásója. - Lábszárcsont, össze ne törje!

Illés úgy vette, mintha neki feleltem volna.

- Értöm - biccentette meg a fejét. - Hát nagy turkálás ez.

Ebben a kijelentésben árnyéka sem tartózkodott a helyeslésnek. Elővettem az emberszelídítés kipróbált eszközét, a szivartárcát. - Gyújtson rá, öregem.

Illés megrázta a fejét.

- Tögye csak el, majd jó lössz az még magának is.

Nem erőltettem, mert láttam, hogy ez a férfi nem akar velem barátsági szerződést kötni. Nem is soká gyönyörködött bennünk, bevette magát a tanyába, és csak estefelé óvakodott oda megint hozzánk. Akkor aztán megkérdezte tőlem, ahogy a sírokat számolgattam:

- Átaljában vötte mög, vagy mázsára szödi?

- Micsodát?

- Hát a csontot.

Most már mégiscsak le kellett leplezni magamat.

- Hallotta-e már hírit a múzeumnak?

Nem hallotta. Nagy feneket kellett kerítenem a múzeum-ismének.

- Érti-e már?

- Így már igön, de nem hagyom helyben.

- Mért?

- Mert maga is csak úgy csinálja, mint a mi pulink.

- Hát az hogy csinálja?

- Úgy, mint maga. Kikapari a csontot, aztán mög bekapari.

- A maga földjén is vannak csontvázak?

Nagyon érdekelt a puli régészeti tevékenysége.

- Hát hogyne volnának - felelte egy kicsit sértődötten, és áthajított egy hancsikot az árpaföldjére. - Látta, hová esött? No, ott a széle ennek a temetőnek, mert addig mindig mög-mögröccsen szántáskor az eke. Azon túl osztán nem akadozik semmiben.

Látszott rajta, hogy nagy lecsökkentésnek erezné, ha nem hinném el neki, hogy az ő földjében is tartózkodnak csontvázak. Megnyugtattam, hogy azokat is majd előhívjuk. Azt mondta rá, hogy „nono", és ez a világon a legokosabb mondás, mert ebből mindenki azt érti ki, amit akar.

Így indult meg a barátkozásunk lassan, de biztosan. Mentül többet voltunk együtt, annál nagyobb örömünk volt egymásban.

- Elnézöm - azt mondja egyszer -, milyen sebösen szalad a maga plajbásza, pedig nem is nyálazza.

- Maga meg a kapával van így - adtam neki vissza a bókot -, pedig az nehezebb szerszám ennél.

Fölemelte a töltőtollat, kezébe vette, s igen elcsodálkozott rajta, hogy összetintázta magát vele.

- Fene teremti, hiszön ez nem is plajbász, hanem kalamus. Maga valami írnokféle, ugye?

- Igen, olyanforma.

Most mutatkozott meg, milyen megértő ember ez az Illés, mikor visszaadta a tollat, igen óvatosan fogván a két ujja közé azt a végit, amelyik nem harap.

- No, nem tösz az semmit, olyannak is csak muszáj valakinek lönni. Osztán nem is volna az az írnokság rossz mesterség, csak írni ne köllene, azt hiszöm.

Mivel magam is azt hiszem, indíttatva éreztem magamat szemébe megmondani Illésnek, hogy ritkán láttam még olyan okos embert, mint ő.

- Löhetségös - erősített meg Illés a hitemben, és bement a tanyába, kihozott egy rossz subát, és alám gyűrte, hogy jobb ülés essen a gödör partján.

- Az asszonynak is amiatt történt halomása, hogy fölfázott a hideg földön.

- A feleséginek?

- Annak. Tüdőlötyögése származott belüle.

De nemcsak a föld fölött vigyázott rám Illés, hanem a föld alatt is. Mindig az ő kezébe kapaszkodtam, ha napvilágra ugrottam valamelyik mély sírból. Határozottan éreztem, hogy ez az ember engem megkedvelt. Hanem a mesterségemmel nem tudott megbarátkozni. Nem az írnoksággal, hanem a csontszedéssel. Hiába mutogattam neki a bronzfüggőket, meg a kengyelvasat, ő csak a földet markolászgatta, amit az ásó, lapát kihajigált a mélységekből. Ez kék agyag, vályognak való. Ez sárga agyag, tapasztóföldnek való. Isten ellen való vétek így fölforgatni a földet, összekeverni a rosszat a jóval, majd megemlegeti jövő ilyenkorra a szomszéd is, hogy beleszabadította a múzeumot a birtokába.

- Meg ám - próbáltam okosítani -, mert ebben a megforgatott földben nagyobb dinnye terem, mint a másikban tök. Hiszen láthatja, hogy vigyázva húzzuk be az árkokat, mindenütt a rossz földet terítjük alulra. Nem teszek én kárt senkinek, csak hasznot.

- Nono - vonogatta a vállát -, hiszön a maga dolga. Mög a szomszédé.

Másnap nem tisztelt meg bennünket Illés, harmadnap átküldtem hozzá egy napszámost. Szeretnék vele beszélni, mert itt már készen vagyunk, az ő földjére kerül a sor.

Illés visszaüzent, hogy nem ér rá.

- Mit dolgozik?

- Madzagot fűzött a bocskorába - mosolyodott el az emberem. - Az van abban, hogy nem akar jönni. Fahitű embör az nagyon.

Igaza is van neki, be kellett látnom. Nekem van kérnivalóm, nekem kell őt uralnom. Átmentem magam, s föltekintettem az árpavetést, amely az Illés birtokában tartózkodó ősöket takarja. Nem nagy darab föld, harminc lépés lehet a széle, hossza. A vetésért adok Illésnek tizenöt pengő kárpótlást, noha a kára nem lesz több tíznél. Nem, még annyi se, hiszen a jövő héten bevetheti újra. Eh, nagyon rongyos ember ez az Illés, adok neki húsz pengőt.

A tanya sarkánál megálltam egy percre. Ágasfákkal volt megtámogatva az összevissza repedezett fal: ahol kimállott belőle a vályog, kukoricaszárral betömve a lyuk, kihallatszott rajta a gyerekköhögés. Tíz pengővel megint megemeltem a kártérítést. De kikötöm, hogy abból új falat kell verni.

Ahogy befordultam az udvarra, mérgesen nekem ugrott a puli. Már akár mint házfelügyelő, akár mint a csontok amatőr felkaparója, aki haragszik a konkurrenciára.

- Csiba te! Az anyád! - kurjantott rá Illés, és hozzávágta a megreformált bocskort.

Kedvező auspiciumnak láttam, hogy a bocskor nem énhozzám vágódott. Baráti üdvözlettel közeledtem a ház urához, aki a padlás szájához támasztott létra fokán ült.

- ...sten!

- ...sten! - adta vissza a köszöntést Illés, de kissé kelletlenül, és nem emelkedett fel a trónusról.

- Kérdezze már, mért jöttem - kezdtem a diplomáciai tárgyalást a tradíciók stílusában. Azt hiszem, már Kusid is, az első magyar nagykövet ezzel állított be Zalán király ő felségéhez. S ő is azt a feleletet kapta, amit én.

- Majd mögmondja, ha akarja.

- Rosszacska már ez a maga tanyája, Illés. Meg kellene foltozni egy kis új vályoggal.

Illés meglepetve kapta föl a fejét, és csusszant egyet a létrafokon, mintha föl akarna kelni.

- Mibül, uram, mibül?

A tenyeremre tettem egy ötvenest, és odatartottam elé.

- Ehol-e, ebbül csak futja. Magának hoztam.

Illés visszaigazodott a létrán. Meg is kapaszkodott benne mind a két kezével a nagy kísértésre.

- Neköm? Mért adná azt maga neköm?

- Holnap beleállunk a maga földjibe. Abba a kis csücsökbe csak, amit mutatott. Elpusztítjuk az árpáját, hát azért.

- Nem ér az annyit, hírül se - csóválta Illés a fejét.

Most meg már én voltam meglepve. Meg is zavarodtam egy kicsit, hogy ilyen nagyszívű ember ez az Illés.

- Én jó szívvel adnám, nézze. Ráférne magára ez a kis segítség. Gondolom, ezen nem is veszünk össze, majd eligazítjuk ezt, ha meglátjuk, mi van a földjibe.

- Csakhogy azt nem láthassa mög - emelte föl Illés a fejét, és még csak nem is tüsszentett, pedig napba nézett.

- Nem?

- Nem ám. Nem engedöm csúffá tönni a földemet.

- Mért nem engedi?

- Csak.

Ezt olyan hidegvérrel mondta, ami mindig velejár az indokolásnak ezzel a fajtájával. Nem tudom, indulatszó-e a „csak”, vagy határozószó, de a világ minden igéjében nincs annyi erő, mint ebben.

Reménytelennek láttam minden küzdelmet, és teljes vereséggel hagytam ott a csatateret. A puli diadalcsaholással követett a határmezsgyéig.

A napszámosaimnak megmondtam, hogy kitelt az esztendejük. Káromkodva kérdezték, hogy nincs az ilyen fahitű ember ellen törvény?

Ezt a kérdést sokszor hallom, és érdekes, hogy mindig parasztoktól. Ilyenkor nyelni szoktam egyet, mielőtt felelnék. Mert most már van törvényünk, jó pár esztendeje, szentesítve is van, de ez olyan törvény, amit csak azért hoztak, hogy el lehessen tűnődni rajta, mért hozták? Nyilván csak azért, hogy ilyen is legyen a háznál. Ásni éppen úgy nem lehet vele, mint a nyeletlen ásóval, aminek vasa nincs. Mert nincs hozzá végrehajtási utasítás. Érik a szalmában, mint a vadkörte.

De ezt nem mondhatom meg a magyarjaimnak, mert borzasztó csökkenti a tekintélyemet. Ők azt hiszik, hogy énmögöttem csakúgy ott áll a nagytekintetű államhatalom, mint a fináns mögött, vagy a végrehajtó mögött. Ha kitudódik rólam, hogy akkora hatalmam sincs, mint egy falusi bakternek, akkor kitelik minden becsületem.

Azért most is inkább nyeltem egyet, és azt mondtam:

- Persze hogy van törvény, s ha arra muszájít ez az oktalan ember, azt megemlegetheti. Majd a tavaszra, mikor az árpát levágja.

Illés alighanem meghallott valamit ebből a szóbeszédből, mert ahogy a hó eltakarodott a földekről, beállított hozzám. Nem talált otthon, de meghagyta, hogy nagyon szeretett volna velem beszélni. Azt is megüzente, hogy a törvény dolgában.

Észretért a fahitű - gondoltam magamban, ahogy húsvét előtt kikocsiztam hozzá. A sár miatt hátulról kerültem a tanyába, amit még jobban megtépáztak a téli szelek. Illésen annyi változást találtam, hogy kissé vázlatosan volt öltözve, az őszi rongyokból egyet-mást lehányt magáról.

Le se szálltam a kocsiról, már kérdeztem is a törvényadta fölénnyel:

- No Illés, tán melegházban tartotta az árpáját, hogy már vágni akarja?

- Az árpát? - húzódott mosolygásra a kócos bajusza - elmúlt az már a múlt hétön. Kiszántottam, céklát töttem a helyibe.

De már erre csak leugrottam a kocsiról, és szaladtam a tanya elé. Megkeveredett ez az ember a télen?

Nem, nem szántotta ki mindenütt az őszi árpát. Csak a halottak csücskén éktelenkedett friss fekete folt a vetés szép zöld selyemkendőjében.

- Értem - mondtam szigorúan. - Azért vetett céklát abba a darab földbe, mert akkor késő őszig nem juthat hozzá a múzeum.

- Akkor se, hallja - mondta Illés csöndesen. - Mert abba az órába mögint fölszántom árpának, ahogy a céklát kiszödöm belüle. Ez is törvény.

- Micsoda törvény?

- Az én törvényöm. Hogy azt csinálok a földemmel, amit akarok. Ezt nem ronthati le a maga törvénye se.

- Dehogynem - adtam a hatalmasat. - Ha megtérítem a kárt, akkor magának semmi szava sincs.

- No jó - fogta marékra Illés a bajuszát, az igazat ismerő lélek nyugalmával -, de hát mindön kár benne van törvényben?

- Benne.

- Hát akkor csináljunk szerződést. Írást.

- Maga megmondja, mennyire saccolja a kárát, azt én megfizetem, ha méltányosnak találom, és arrul maga írást ad nekem. Így gondolja, ugye?

- Nem, hanem maga ád neköm írást, akiben a ló is benne lögyön.

- Nem értem.

- Pedig én magyarán mondom. Maga fölásati a földet, ugye? No jó. Be is húzati. Az is jó. De azért a föld itt-ott csak mögsüpped, ahogy az esső mögszalad rajta. Kigödrösödik.

- Hát aztán? Nem töri ki benne a nyakát.

- Én nem, hanem a lovam kitörheti a lábát.

- Hát van magának lova?

- Neköm? Nincsen énneköm. De tögyük föl, hogy lössz. Azért köll énneköm az írás. Tíz esztendőre. Hogy ha addig akármikor kitörik a lovam lába, a múzeum köteles neköm másik lovat létesíteni.

Abból, hogy Illés kezdte hivatalos cifrázattal ellátni a szót, láttam, hogy nagyon komoly a dolog, s egész télen hányta-vetette ő azt magában.

- Nagyeszű ember maga, Illés - ültem vissza a kocsiba. - Hát aztán miről tudom én azt meg, hogy csakugyan a mi ásásunkban törte-e ki a lova a lábát, majd ha lesz lova? És ki áll azért jót, hogy a környék minden lova nem itt töri-e majd ki a lábát?

Illés följebb húzta a rongyos sipkát a homlokán. Hogy még jobban láthassam a nagy észt.

- Az már a maga dolga, kéröm szépen. Mög a törvényé.

- Hát igen, a törvény. Az majd igazságot tesz - kiáltottam vissza, ahogy kigurultunk a tanyából.

Nem fenyegetésképp mondtam, csak a vereséget lepleztem vele. Azt is csak egy hétig. Akkorra meggondoltam a dolgot. Nem lehet azokat a sírokat otthagyni egy fahitű ember csökönyössége miatt. Aztán meg ha harminc év óta egy ló se törte ki énmiattam a lábát, most is vállalhatom a felelősséget. Üsse part, megkötöm azt a szerződést, már csak kuriozitásból is.

Kiküldtem a Jánosomat mint követet és megbízott minisztert a legrongyosabb nagyhatalomhoz, kösse meg vele a szerződést. Aztán éjszakázzon meg nála, reggelre kint leszek én is, s kiszabadítjuk az ősöket.

De Jánosom még aznap visszaérkezett. Letett elém egy ezüsttel kivert kengyeldarabot. Az elsőt, amit életemben láttam.

- Tessék, ez maradt az egészből. A paraszt kikubikozta azt a csücsköt, azt mondja, nyolc sírt talált benne, mindenféle encsömbencsömökkel, de elkeverödtek a sárba, illetve a vályogba, mert azt vert az agyagból, azt mondja, rájuk szakadt volna az a rossz tanya, hát mögagyusztálta egy kicsit. Pedig ez alighanem valami király löhetött, ez az ezüstkengyelös.

Shakespeare jutott eszembe: „Fejedelmi Cézár, ha föld röge lett, lyukat töm, hogy kizárja a szelet.” Hiszen az is szép foglalkozás egy néhai fejedelemtől, ha a kis Vecsernyéseket betakarja a szél elül. Lehet, hogy egész életében nem tett annyi jót, mint most vályog korában.

János pótjelentést adott le az ajtóból:

- Különben tisztölteti az igazgató urat az Illés. Valami olyasfélét is mondott, ugyan nem nagyon értöttem, hogy ű most már mögtötte a törvényt.

De én értettem, s most már úgy láttam magam előtt fahitű Illést, mint illusztrációt Kozma Andornak gyerekkoromban megtanult verséhez: „de saját jussából nem ad egy arasztot, - szeretem a büszke, jó magyar parasztot.”

Cuci János nem hagyta magát

Cuci János célszerű szegényember Klárafalván. De olyan szegény, hogy még ragadványneve sincs. Nem ilyen Cuci vagy amolyan Cuci, csak Cuci, minden nélkül.

- Különös név ez a magáé - mondtam neki, mikor először kezet fogtam vele. - De legalább nem lehet összetéveszteni más emberével.

- Nem is idevaló nemzet vagyok én - magyarázta Cuci. - Csak bevándorlott. Az apám vándorolt be ide Klárára, mikor én még csak egy-két esztendős voltam.

- Honnan vándoroltak be?

- Makóról.

Nem volt valami nagyon körülményes bevándorlás. Makó tizenöt kilométerre van ide. Három óra alatt bevándorolhatott az öreg Cuci. Pásztorember volt. A Gerlice báró juhait őrizgette. Egyszer délidőben elnyomta az álom egy kis halmon. Arra ébredt fel, hogy egy ősz, öreg ember hajlik fölé.

- Kelj föl, fiam - rázta meg a vállát. - Eredj máshova aludni, ez nem arra való hely.

Hogy mért nem arra való, nem mondta meg, Cuci pásztor pedig nem kérdezte. Örült neki, hogy továbbment az ősz, öreg ember, és nem tett vele semmi csúfságot.

Családi körben azonban mindig emlegette, hogy a körül a halom körül valami hiba lehet.

- De hát sok ilyen kitalálásuk volt a régi öregeknek - mondta Cuci János bizonyos szkepticizmussal, amikor elbeszélte nekem a családi legendát. Nem akarta megbántani az apja emlékét, de restellte volna, ha azt hiszem, hogy ő is olyan régifajta öreg.

- Sok mindenféle halmon aludtam én Sztarizombortól a Doberdóig, de nekem sohase jelent meg az ősz, öreg ember.

A Cuci Jánosok szemét jobban kinyitotta négy esztendő, mint azelőtt a régi öregekét négyszáz.

Cuci János a munkanélküliek létszámába tartozott akkor, mikor először találkoztam vele a nyáron. Az aratásnak már utána voltunk, a cséplésnek még előtte. Ráért nézelődni a falu szélén, ahol kocsiderékszámra szedtük ki a diribdarab cserepeket a nagy partból. Nagyon csöndes szóval megkérdezte, hogy kellene-e még napszámos, és belenyugodott, mikor fejcsóválással mondtam neki nemet. Nem is lettem volna rá figyelmes, ha ő pártfogásába nem vesz engem. Jó négy kilométert kellett mennem a vasúti őrházig, magyaráztattam magamnak az utat az embereimmel, s akkor szólt közbe Cuci:

- Majd elvezetem én egy darabig az igazgató urat, úgyis arra van menésem.

- Hát egy pohár vizet találnék-e valahol, Cuci?

- Tessék, igazgató úr - nyitott ki Cuci egy kisajtót -, ez éppen a mi házunk. A kislány mindjárt elszalad az artézikútra, én meg addig megkeresem az igazgató úrnak a késnyelet.

- Micsoda késnyelet?

- Tapasztottam a Tóth Péterné házát, és ahogy csinálom a sarat, érzek valamit a lábammal. Megkeresem, hogy meg ne szúrjon, hát egy késnyél. Bronz vagy mi lehet, mert zöld szironyja van, itt hányódott az asztalfiában még a télen is, mindjárt előkeresem.

Kicsit soká kellett keresni, mert az asztalfiából kivette a Péter gyerek, a Péter gyerek meg odavolt varjúfészket szedni, s mire az előkerült, az én vonatom rég elfütyült. De megérte a késnyél, mert nem volt az késnyél soha, hanem igenis volt egy ritkaszép griffes szíjvég, amely másfélezer évvel ezelőtt valami hun-avar úr övszíján fityegett.

- No, Cuci - mondom nekividámodva -, mit adjak én ezért magának?

- Semmit se, igazgató úr - teszi hátra Cuci János mind a két kezét -, hiszen semmiség ez.

- Dehogy semmiség. Nekem többet ér, mintha színaranyból volna, de sima. Látja, ezt a griffes díszt még nem is láttam eddig semerre se. Ingyen én ezt el nem fogadhatom magától.

- Én meg pénzt nem fogadhatok el azért, ami nekem semmit se ér. Dolgoznom se kellett érte, véletlen találat.

Nem huzakodtam tovább Cuci Jánossal, a kislány meghozta a pohár vizet, annak adtam egy pengőt.

- No Isten megáldja, Cuci, majd megköszönöm én még ezt magának.

- Nincs azon mit köszönni - mosolygott Cuci -, inkább még a galárist is előkeresem.

- Micsoda galárist?

- Tudja a manó, mibül van. Valami gyöngyféle, azt meg Deszken találtam, mikor a néném házát tapasztottam.

Kutatott-matatott asztalfiókban, ládafiában, de nem ért az semmit, még a gyerekeket meg nem ijesztette.

- Mindjárt agyonváglak benneteket, ha a galárist elő nem kerítitek!

Erre aztán csak előkerült a galáris, mégpedig a puli nyakából, ahová a kislány kötötte. Szép volt az ott nagyon, piros pántlikán a fekete szőr közt az opálos, kékesfehér nagy kalcedon-dió.

A puli nem mutatott semmi bánatot, mikor nyakdíszétől megfosztottam a kultúra nevében. Meg is ígértem neki, hogy ha a múzeum kitömött puliját megeszi a moly vagy az a kendermag-bogár, amit a jó Isten külön arra a célra teremtett, hogy a múzeumok keretén belül folytasson közgazdasági tevékenységet, akkor őt veszem be az üveg alá a magyar pulik képviseletében.

Cuci Jánosnak azonban nem ígérhettem semmit. Még csak azt se, hogy fölfogadom napszámosnak. A halomból, ahol dolgoztunk, kifogytak az ősök. Tóth Péter kocsikovács nem engedett be bennünket a grifftermő krumpliföldjébe. Tovább kellett mennünk egy faluval. Cuci Jánossal jó egészséget kívántunk egymásnak.

Cuci János ma reggel beállított a hivatalos műhelyembe. Másodmagával jött, egy vékonyképű fiatalemberrel. Egy kicsit el voltak fogódva, hogy beeresztették őket a sokablakos házba, de ahogy megláttak, igen bizodalmasan ragyogott rám a szemük.

- Megjöttünk, igazgató úr. Ha vélekszik még rám.

- Nem felejtem én el az ilyen rendes embert, Cuci János.

- Ez meg Molnár József. Falumbeli. Klárai.

- Tudom, rendes ember ő is. Napszámosom volt, igaz-e? - kezeltem a fiatal magyarral is. - Hát mi jót hoztak?

- Egy kis jóvátételt - nyúlt a kitlije zsebébe Cuci János, és kitett az asztalra egy bronzcsákányt. Frissen, földesen, szép zöld patináját nem barbárkodta le senki, még csak bicskaheggyel se kapart rajta próbát, hogy ugyan nem arany-e? - Te is add elő, Jóska, amid van.

A fiatal gyufaskatulyákat szedett elő a zsebéből. Az egyikben két ezüstgyűrű volt, két ujjcsontocskával. A másikban István szent király ostyavékony dénárja ezüstből, de egészben. A harmadikban két pár fülönfüggő karika. A negyedikben kis nyitott karika, aranyból. Az egyik vége felpödörítve, mint a gácsér farka. Úgy hívják ezt az ékszert, hogy hajkarika. Az avarok meg a régi magyarok ebbe fogták bele a befonott hajuk homlokba hulló tincsét, és eligazították a halántékukra, hogy ne előgessen a szemüknek. Rendesen bronzból, ezüstből csinálták, az aranyból való ritkaság.

- Hát itt a jóvátétel - igazgatta elém Cuci János a skatulyákat. - Ez az első sírból való, ez a harmadikból, ez a negyedikből, az aranykarika a hatodikból. A másodikban meg az ötödikben nem volt semmi, mert azok csak aprószentek sírjai voltak. Ötvenhét centisek.

- Megmérték, Cuci?

- Hát. Ahogy az igazgató úrtól láttam. Csak nekem nem volt colostokom, oszt csak úgy az ásónyelire jegyeztem rá bicskával a mélységet is meg a hosszúságot is. Azt azután a faluban meghitelesítettük a mértékkel.

- Most már mondja meg, hogy jutottak maguk ezekhez.

- Mondom, kérem. Ástuk. Jóvátételnek.

- Micsoda jóvátételnek? Mondja el, Cuci János.

Cuci János vallomását szóról szóra adom vissza.

- Olvastuk a Magyar Hírlap újságban, hogy igazgató úr fölmagasztalta a szőregieket. A Máder kéményseprő urat meg a Sztojkov Dusánt. Ugyan nem is mink olvastuk, hanem a boltos említette nekünk, megkértük, hogy olvassa csak föl. Fölolvasta, csakugyan úgy volt megírva, ahogy elmondta. No, mondom ennek a Molnár Józsefnek, én nem hagyom magam, hát te hagyod-e? Azt mondta, ő se hagyja. No, ha te se hagyod, akkor fogjunk össze, karoljuk föl a magyar nemzetet. Mutassuk meg, hogy mink is csakúgy benne vagyunk a kultúrába, mint a Máder meg a Sztojkov. Majd szembesülünk az igazgató úrral, hogy Klára is van annyi, mint Szőreg. Hát tessék.

Három nap ástak négy helyen reggeltől estig. Két partban nem találtak semmit. A harmadikban találták a bronzcsákányt. A negyedikben találták a nagy temetőt, Szent István király korából.

- Melyik halom ez, Cuci? Meg tudná mutatni a térképen?

- Meg. Ez a kicsike itt a kukutyini dűlőben, amelyiken az ősz, öreg ember azt mondta az édesatyámnak, hogy keressen más helyet, mert az nem alvásra való.

Cuci János, miután kezeimhez szolgáltatta a jóvátételt, még egyszer benyúlt a zsebbe.

- Ezt meg tessék a múzeumi felszerelésekhez tenni. Ezt odaszántam ajándékba - tett elém még egy kis papírcsomagot.

Kibontom a papírt, egy bicska van benne. Igen rendes, tülöknyelű bicska, szegény ember szalonnázó készsége.

- Nem értem, Cuci. Ki bicskája ez?

- Az enyém. Tavaly vettem a zombori búcsún két pengőért.

- Miért akarja ezt nekünk adni?

- Tudja, igazgató úr, nekünk nem volt olyan kis spatnink, amivel maguk szokták a csontvázakat feltisztítani. Csak úgy körömmel kapargattuk őket, de nagyon kemény volt a föld, nézze, mind letöredezett a körmöm. No, mondom Jóskának, ez így nem jó lesz, még elkeverünk valami apróságot, inkább előveszem a bicskát. Az osztán szuperált is, de tudja Isten, azóta nem tudok vele kenyeret szegni. Hiszen tudom, hogy nincs abba semmi, a holt se más, mint az élő, de azért mindig úgy megképzenek előttem a tetemek, ha kenyeret vágok a bicskával. Hát csak tessék eltenni a szerszámos ládába a többihez.

- Mivel tartozom én maguknak mindezekért, Cuci?

- Ezért nem jár semmi. Ha majd bontatja igazgató úr a temetőt, és fölvesz bennünket napszámba, azt igen szépen megköszönjük. De ezt nem fizetségért tettük. Ez csak jóvátétel a magyar néptül. Hogy az se alábbvaló, mint a morva meg a szerb.

Erre csak nagy lélegzetvétel után lehetett megszólalni.

- De a bicska? Az már csak nem jóvátétel?

- Nem. Azt magán jószántambul adom ajándékba.

- De emléket csak adhatok érte? A magam bicskáját?

- Nagy tisztességnek fogadom.

Cuci János klárafalvi tapasztóemberről nem lehet több strófát írni, mert innen kezdve szomorúra fordulna a *Das Lied vom braven Manne.* Nem fogadhatom fel napszámosnak, mert nincs miből ásatni többet, s István szent király népének csontjait az eke vasa fogja széthányni. A nagy leépítéseknek a szegény kis magyar múzeumok az első áldozatai; jobb erről nem beszélni, mert vagy káromkodás lenne belőle, vagy fogcsikorgatás. Pedig én ezt a dalt himnusznak szántam Cuci Jánosról, aki nem hagyta magát, és bizonyságot tett róla, hogy nem halálra való fajta az övé.

Csöndes kis hírek

A nyári-útban keressük az ősöket, akikről úgy ver a szó, hogy eleink lehettek valaha. Legalább Antal, a kubikos, ilyen véleménnyel volt, amikor a tavaszon az íróasztalomra tette a vászon-tarisznyáját.

- Bögre-e vagy koponya? - tapogattam a tarisznya gömbölyödését.

- Ez csak a bögréje - csomózgatta ki a jóember a tarisznyamadzagot -, az öreg tata bent maradt a kanális partjában.

Valami ínségcsatornát ásattak a népekkel, annak az oldalából gurult ki a füstös, kormos cserépbögre.

- Hát ezt hun gölöncsér szerkesztette, fiam - fogtam rá a kefét a kincsre.

Antal hangja egy kis neheztelést éreztetett.

- Nem tösz az semmit, akárhunnan való gölöncsér csinálta. Azért csakúgy ésszel élt az, mint mink.

- Miből gondolja, Antal?

- Abbul, hogy még most is kolbászszaga van a fazéknak.

El kellett ismernem, hogy ez a régészeti megfigyelés páratlan a maga nemében, de sajnos, azt is konstatálnom kellett, hogy minden ténybeli alapja hiányzik.

- Szagolja csak meg még egyszer, Antal! No? Érez valamit?

Antal szusszantott egyet-kettőt, s kénytelen volt megcsóválni a fejét.

- Most már nem érzök rajta semmit, hallja. De tudja-e, miért?

- Mondja, no.

- Mert mind kiszagolgatták belűle a népek a jó szagot.

- Melyik népek?

- Hát a többi kubikosok. Hallja-e, úgy szagolgatták tegnap egész nap, mint kutya a kásás bográcsot. De, tudja, nem tilthattam el űket tüle, mert mostanában nemigen dúskálódnak ilyen szép szagban.

- No, majd ha a többit is kiszedjük a földből.

- De nem löhet ám. Mondom, volt ezöknek az eleinknek magukhoz való eszük.

- Hogyhogy?

- Úgy, hogy befeküdtek a kocsiút alá, mert ott nagy tilalomban vannak. Az utat nem löhet fölbontani, mert az államé.

- Hátha mégis. Majd szót értünk az állammal.

Antal hitetlenkedett. Fájdalmas tapasztalatokat tehetett az állammal való szótértés irányában.

- Szokás-mondás, hogy ökörben ne keress ikrát.

Egy szóval se mondom, hogy ez a szentencia minden alap nélkül való, de azért néha meglepetés is éri az embert. Engem is az a kellemes csalódás ért, hogy az illetékes államépítészeti

hivatal első szóra megadta az engedélyt. Sőt huszonnégy óra alatt írásban is megküldték. De még az útkaparónak is kiadták az ordrét, hogy jó kolléga módjára karoljon fel, és ne gáncsoljon el mint veszedelmes konkurrenst. Nagy darab földön nem találkoztam ennyi hivatalos előzékenységgel. Azzal viszonzom, hogy nem név szerint mondok érte köszönetet, nehogy baj legyen belőle. Hátha valami sérelem érte a közigazgatási etikát? Mit tudom én, nincs-e arra valami utasítás, hogy a hivatali tekintély megköveteli a nagyképűséget?

Elég az hozzá, hogy keressük az ősöket a felbontott útban, de az ősök most jobban kerestetik magukat, mint ezelőtt. Persze, hiszen megmondta Antal, hogy van azoknak magukhoz való eszük. Nem kívánkoznak a mai világban a föld fölé, mikor a föld alatt sokkal elszívelhetőbb világ van. Még tán ajánlási íveket is íratnának velük alá, ha megtaláltatnák magukat.

No, majd meglátjuk. Még a holtak előkerülnek, ráérünk egy kicsit elnézelődni az élőkön.

„A válogatós ember." Valamikor, kutyúrégész koromban a napszámosaim munkaidejéből körülbelül egy óra pazarlódott pipagyújtásra. A háború óta cigaretlizik a szegény ember, s ez múzeumgazdasági szempontból duplázza az időveszteséget. Ugyan, most már se nem pipáznak, se nem cigarettáznak az embereim. Eldohánytalanodtak - akárcsak a múzeum.

Most már csak beszélgetnek az embereim az elmúlt gyönyörűségekről. Az egyiknek van egy tajtékszipkája, s abból szeretne egy kis hasznot húzni, ha már öröme úgyse lehet belőle. Ajánlgatja a másiknak.

- Egy zsák krumpliért neköd adom. Pedig ló van rajta kifaragva, mégpedig fias ló.

Megszólal a harmadik:

- Már akkor inkább az enyimet vödd mög, testvér, mert azt érdemösebb nézögetni. A valóságos Tündér Ilona van rajta kifaragva meztelenül.

- A ló többet ér, sógor! - erősködik az első.

- Majd csak hatvan felé - kacsint a második. - Amikorára mögvakul.

- Kicsoda?

- Hát a sógor.

Ebből nagy nevetés lesz, s mivel a csősz éppen akkorra érkezik oda, ő is kiveszi a részét a közörömből, s aztán megkérdezi, hogy mit nevetnek.

- Azt nem mondjuk mög kendnek, mert kend nagyon válogatós embör -, incselkednek vele.

Megkérdezem, miben válogat?

- Hát a dohányban.

- Maga még pipás ember?

- Én még az - mondja némi kényességgel, és ki is szabadítja a belső zsebből a mocskos kis makrapipát.

- Pipás, de nem dohányos - szól ki a gödörből valamelyik helyreigazító.

- Hát akkor hogy válogat a dohányban?

- Úgy, hogy hol krumplilevelet szíj, hol salátát, hol feketenadálylevelet, de egyikben se tud mögállapodni.

- Most már igön - mondja a csősz komolyan, s nagy erőlködéssel igyekszik füstre hozni a makrát.

S mikor már túl van a nehezén, és kezd szivárogni a pipából valami fanyar kék pára, elégedetten magyarázza:

- Ezt már passzió szívni, mert ez fán termött. Meggyfalevél.

„A tekintélyi elv érvényesítése." Lelőhelyvadászaton vagyok a harmadik dűlőben. Valami kopár halmot láttam messziről, afelé igyekszem. Lucernatábla mellett haladok el, jó félméteres csapás vezet rajta keresztül. Keményre taposott ösvény, lehet, hogy lopott út, de a gyakorlat törvényesítette. Most is rövidíti rajta az útját egy rongyos ember. A rossz példán én is fölbátorodok, megyek utána. Az ösvény túlsó végén megáll, egy kicsit hátrabillenti a fél fejét, aztán egészen megfordul, és elállja az utat.

- Ez tilos út, hé - néz sunyin, és szól félregörbített szájjal. Ha kutya volna, már késő volna ütőfát keresnem. De hát ember, s úgy lehet, van is oka így acsarogni az úrra. Megpróbálom jó szóval békíteni. Rá is mosolyodok.

- Látta, hogy legeltem, jóember?

Eltátja a száját, és pislant egyet-kettőt. Nem tudja, mit gondoljon rólam. Minden esetre számítva elhúzódik az utamból, és megcsöndesedve mondja:

- Aztat nem állítottam.

- No látja, akkor nem tettem több kárt a lucernában, mint maga. Magáé ez a föld?

- Nem - csóválja a fejét -, nem az enyim. Nincsetlen vagyok én.

- Maga a csősz?

- Nem, nem én vagyok.

- Hát akkor mit rendelkezik itt? Kicsoda maga?

- Én? - mondja fölemelt fejjel és szigorúan. - Én a csősznek a körösztapja vagyok.

Így már igen. Hiába, csak az összeköttetés ád az embernek tekintélyt. Most már azt se kérdeztem meg, miért tilos az nekem, ami neki szabad. Csak megemeltem szó nélkül a kalapom a csősz keresztapja előtt, aki a tekintélyi elvet ilyen tökéletesen érvényesíti a hereföldön.

„Pártfogói jog." Déli kenyerezgetés közben a követválasztásról beszélgetnek az embereim. Nem ők kezdik, hanem én. Kérdezem, hogy fújt-e már a szele a faluban?

Nem, nemigen fúj. Némely részük nem is hallotta még, hogy már megint követválasztás lesz. Mernék fogadni a fél fejembe, hogy ha kéményseprőválasztás lenne, sokkal könnyebben kimenne a szemükből az álom. Mert kéménye minden háznak van, még az ő sárgunyhójuknak is, de mi közük őnekik az országházához?

- Mégis, mi hallatszik, ki lesz a követ?

- Hát akit az urak akarnak - vonnak vállat.

Nem bánnák, ha az urak a mostani követet akarnák, mert az nagyon jó ember. A községnek is sokat tett, meg a szegénységet is mindig fölkarolta. Három-négyezer pengőt mindig szétosztogatott, ha lent járt, s még csak meg se kérdezte, hogy hívják, akivel jót tett.

- Igaz, hogy itten se mindönki tudja az ű nevit - mesélte az egyik napszámosom, fiatal legényke. - Az én édösapám se tudja még máig se, pedig ű rászavalt.

- Hogy szavalt rá, ha a nevit se tudta?

- Úgy, hogy nagy szívességgel fogadták, mikor fölmönt szavazatot tönni, és mögkérdözték tűle, hogy „hát maga, öregem, kire szavaz?" „Hát csak a legjobb embörre írják be", azt mondta az atyus, osztán el is tanálta, hogy kire köll a szavazatot tönni, mert azt mondták neki, hogy „maga, öreg, derék ember", s még szivart is adtak neki.

Egy hosszú, köhögős ember, aki félkönyökre dőlve szundikált a kenyerezés után, éppen most köhögte fel magát álmából.

- No, neköm nem adtak - szólalt meg, ahogy kifulákolta magát. - Neköm azt mondták, hogy kitakarodjak, még szépen vagyok.

- Igen, mert te azt mondtad, hogy a dematrakát írják be - mondta a Tündér Ilonás szipkájú.

- Csakis. Most is azt mondanám, ha pártfogó volnék.

- Egy fene az - ásított valamelyik. - Úgyis csak osztraka az mind.

A köhögős nem hagyta magát.

- Nem úgy van az. Éntűlem is azért vötték el a pártfogói jogot, mert félnek tűle, hogy az igazságnak fogom pártját.

Most jöttem rá, hogy ezek a szavazati jogot pártfogói jognak hívják. Országunk nagyurai, értitek-e, micsoda kevélysége van ebben az ezer esztendős megaláztatásnak? Hogy ezek a hallja-kendek, ezek a fűszál-emberek kezdenek rájönni arra, hogy ti vagytok a kéregetők, és ők a pártfogók? Hátha egyszer az eszük is azt mondja nekik, amit most az ösztönük!

Egyelőre azonban nem kell félni tőle, hogy kinyílik a szemük. Inkább lecsukódik még a köhögős pártfogóé is. Az ösztövér, fáradt emberek úgy hevernek szanaszét a fűben, mint ledöntögetett bronzszobrok. Némelyiknek csak a szája van ki az arcraborított kalap alól, és meg-megrándul a bajusz alatt. Álomtarisznyából folytatják a kenyerezést.

„Posta jön." Nekem hozzák a postát, táskaszámra az utánam küldött leveleket. Ahogy összenyalábolom őket, és visszavonulóban vagyok összes termeimbe - van nekem pipacs-szobám is az árokban meg somkórótermem is meg iszalag-szalonom is, mégpedig kékvirágú vad klematiszokból -, utánam szól az egyik magyarom:

- De sok ellensége löhet az igazgató úrnak!

- Hát amennyi rendes embernek illik - szólok vissza -, hiszen azokkal egész az ember. Vagy látott már maga almafát naggyá nőni anélkül, hogy féreg ne rágta volna?

Bontogatom a leveleket, kiörülöm magam nekik, s akkor jut eszembe, hogy nini, mit is mondott az elébb az az atyámfia. Kiszólok neki a lapulevelek alól:

- Ugye, miről gondolta azt maga, hogy nekem sok az ellenségem?

- Hát az a kögyetlen sok levél, mondok, az nem jelönthet jót.

- Maga nem szokott levelet kapni?

- Nem, hála Istennek, én nem kaptam, miúta a háborúbul visszakerültem.

Erre egy kis körvallatást rendeztem. Kiderült, hogy tizenegy ember közül ebben az esztendőben kilenc még nem kapott levelet. Kettő kapott, de abban se volt köszönet - ügyvéd küldte mind a kettőnek.

FÖLDHÖZRAGADT JÁNOS TÖRTÉNETE

Tót Antal körtéi

Az én gyermekkoromban két gazdag embere volt a mi kis városunknak. Egy testvérek voltak, a fiatalabbnak Tót Gáspár, az öregebbnek Tót Antal lett volna a becsületes neve. De a fiatalabbat csak fukar Tótnak, az öregebbet csak Sebaj Tótnak ismerte mindenki. Fukar Tót arról volt híres, hogy még a kanári madarának is szemenként olvasta ki a kendermagot. Sebaj Tótot meg azért hívták így, mert ha szegényember panaszolta neki a baját, azt mind azzal vigasztalta meg:

- Sebaj, barátom, neked is van, míg nekem ád az Isten!

Soha attól hiába nem kért senki. De még kérni sem kellett tőle, mert ha hírét hallotta valaki bajának, maga sietett oda a segítséggel.

- Sebaj, atyámfia, megtámasztalak én addig, míg a magad lábán bírsz állni!

De hét határban nem is beszéltek az emberek Sebaj Tót Antalról, csak kalaplevéve. Egyszer a Fütyű cigány azzal állított be hozzá, hogy nem kerülközne-e az ő számára valami viseltes kalap a padláson.

- Minek az neked, te Fütyű? - mosolyodott el Antal úr - hiszen nem tűri a te bozontod a kalapot.

- Oka van annak, kérem sépen - hunyorgott Fütyű, - Ségyellem, hogy azs egés város kösön azs úrnak, csak én nem kösönhetek, mert már hús estendeje elvesejtettem a kalapomat.

- Sebaj, Fütyű - nevetett Antal úr, s a kalaptól a csizmáig úgy kiruházta Fütyűt, hogy grófnak elmehetett volna.

- Nagy baj lesz még abból a sok sebajból - csóválta meg kevély fejét Fukar Tót Gáspár, mikor az effajta hírek a fülébe jutottak.

S az lett abból csakugyan, hogy Antal úr egyszer hiába nyúlt a ládafiába, mikor a felvégi szegénysoron kutat akart fúratni az iskola udvarán.

- Sebaj no - vigasztalta magát -, van a Gáspár öcsémnek annyi pénze, hogy nyilván meg se tudná olvasni.

Volt annak annyi, hogy lapáttal mérte az aranyat, szakajtóval a bankót. Nem is mondta a bátyjának, hogy nem ád, inkább azt mondta, ád, amennyi kell, de nem adja ingyen.

- Adok pénzt, bátya, ha nekem adod a bodomi réted - szegezte a testvérére a hideg nézésű szemét.

- Sebaj no - csapott a tenyerébe Antal úr, s másnap már fúratta a szegények kútját.

Iskolát, kórházat, templomot építtetett, s lassanként mindenét elsebajozta a jó szívével. Föld, erdő, szőlő minden a Fukar Tót kezére került. Sebaj Tótnak nem maradt egyebe, csak egy kis háza, meg ennek a végében egy nagy körtefája.

- Sebaj - mosolygott a jó ember -, megtalálnak engem a szegényeim a körtefám alatt is.

S úgy kell lenni, hogy a jó Isten maga is rámosolygott a Sebaj Tót Antal körtefájára, mert azt még a legínségesebb esztendőben is mind lehúzta a pirosképű csengettyűkörte. Vándorló, gyermek, kolduska azalól el nem ment éhesen, s Antal úr együtt bólongatott a nevető körtékkel:

- Úgy bizony, ezt a fát a szegényeknek meg a gyermekeknek hagyom örökségbe.

S végig-végig simogatta a tekintetével az öreg fát, mintha csak azt mondta volna neki:

- Aztán gondját viseld ám a szegényeimnek, akiket rád hagyok örökségbe!

S úgy kell lenni, hogy lelke van a fának is, mert az öreg fa nagyon búsan csörgette meg az ágait, mikor az özvegy asztalosné állt alája nagy jajszóval:

- Nagy bajban vagyok, lelkem tekintetes úr. Elvitte a tehénkémet zálogba a Gáspár tekintetes úr. Segítsen rajtam, lelkem tekintetes úr!

- Sebaj, lelkem - szalajtotta ki a száján Antal úr, de aztán megzavarodva nézett körül. Hogy segítsen az istenadta asszonyán, mikor egyebe sincs már az egy körtefájánál. S azt is elhagyta már a szegényeinek!

- Sebaj, lelkem! - villant fel újra az öregúr szeme, aztán elballagott az öccséhez. Az akkor is pénzt olvasgatott, s ahogy a bátyját meglátta, mérgesen taszította be a fiókot.

- Magam is szegény vagyok!

- Sebaj - könyökölt az asztalra Antal úr -, annyi pénzed csak van, hogy a körtefámat megveheted?

Fukar Tót Gáspár mohón kapott a szón. Anélkül is régen szúrta a szemét, hogy a bátyja a város minden szegényét odacsődíti a fája alá.

- Nem is kell érte pénz - folytatta Antal úr. - Visszaadod az asztalosné tehénkéjét, s tied a körtefa.

- Nem bánom, de őszre kivágatom - mondta mogorván az öccse.

- Sebaj - mosolygott szelíden Antal úr -, de van egy kikötésem. Ha előbb találnék meghalni, temessetek el velem a koporsómban egy kosárka körtét. Legalább ennyit szeretnék megmenteni a vagyonomból.

- Hóbortos volt világéletében - nézett Gáspár úr a bátyja után, aki olyan vígan kocogott haza a körtefájához, ahogy más ember a családjához szokott. Odaült alája, végigcirógatta a törzsét, súgott-búgott neki, s úgy kell lenni, hogy lelke van a fának, mert annak is minden levele csörgött-zörgött egész éjszaka, pedig szellő se rezdült.

Isten tudja, mit beszélgettek, mit se: az bizonyos, hogy Sebaj Tót Antal föl nem ébredt többet, ahogy azon az éjszakán elaludt a fája alatt. De szép szelíd arcán mosoly gyanánt futott végig a napsugár, mikor a koporsójában odatették az oldalához a kosárka körtét. S mintha a körték piros arca is mosolygott volna:

- Ne félj, megtartjuk, amit fogadtunk!

S bizony megtartották. Gáspár úr hiába vágatta ki másnap az öreg körtefát, a bátyja emlékét nem vágta ki vele az emberek szívéből. Az eltemetett körték kikeltek, megeredtek, s az Isten kertjében ma is Antal úrnak van a legszebb síremléke. A behorpadt sír fölött kicsiny körtefaerdő zúgatja lombjait, s mikor gyümölcsével szomját oltja a vándor, vagy futkározó gyermek, vagy az égi madár, olyankor mindig vidoran suhan át a szellő a fák koronáján:

- Ugye, hogy a síromban is gondjukat viselem a szegényeimnek?

A kirakat

Sokdolgú ember vagyok, nem is szájatátó természetű, azért az utcán én nemigen szoktam ácsorogni. Hanem ha játékosbolt előtt visz el az utam, annak a kirakata előtt mindig megállok. Elhitetem magammal, hogy a járkálás kívántatja meg velem ezt a kis pihenőt, pedig tisztában vagyok vele, hogy egész másról van itt szó.

Az én gyerekkorom úgy telt el, hogy még csak nem is láttam boltból került gyerekjátékot. Nem mondhatnám, hogy proletárgyerek voltam - a mi utcánkban, ahol én nevelkedtem, még tán ma se ismerik a proletár szót -, de a mi akkori szegénységünkhöz képest még a mai proletár is nábob. A Jézuska ugyan már akkor is tudta, mi az ő hivatala karácsony éjszakáján, de a mi házunkat mindig kifelejtette. (Nem tudom, azért-e, mert nem volt rajta házszám, vagy azért, mert olyan kicsi volt az ajtónk, hogy úgyse fért volna be rajta karácsonyfával.)

Elég az hozzá, hogy az én játékosládám az az árok volt, amelyik a házunk végében húzódott. Nyár derekáig ugyan tele volt szép zöld, békanyálas pocsolyavízzel, de mikor azt a kánikula kiszárította, sok mindenféle kincset lehetett ott találni. Fazékfület, kantafeneket, pipakupakot, cérnagurigát, üvegcserepet, mit. Egyszer egy üvegdugót is találtam, amely Ferenc Józsefet ábrázolta, s az öreg király képe nekem azóta mindig ebben a formában jelenik meg. Ez különösen kedves játékom volt, míg a fél feje le nem hasadt, akkor elcseréltem egy cserebogárért. Ezekből látnivaló, hogy játék dolgában az én gyerekkoromat nem nagyon kényeztette el a sors. Hát ezért ácsorgok én deres fejjel a játékosboltok előtt; kárpótolom magam a játéktalan múltért. Persze, szégyenlem magam e miatt a tisztes koromhoz nem illő bűnös szenvedélyem miatt, de hát a szenvedély ellen hiábavaló minden küzdelem. Ha én valami új játékot látok a kirakatban, akkor egy pillanatra mindig hosszúinges kisgyereknek érzem magam, és a szívemen nőtt fejfák alól mindig föltapsikol az öröm. Hát valamelyik délben, ahogy odaérek a játékosbolt elé, az andalgó-sarokra, látom ám, hogy a konkurrensek megelőztek. Két kimondhatatlan rongyos kislány áll a kirakat előtt, a legfelső lépcsőn, a maszatos kis orruk rányomva az üvegre, amit már beharmatosított szájacskájuk forró lehelete a hideg esőben.

Egyik az egyik sarokban ágaskodik, másik a másikban, a mezítelen lábuk vörös, mint a cékla, de a hangjuk vidámtiszta, mint a rigóé.

- Úgy ám, de nekem négy babám van, neked meg csak három - mondja a nagyobb, aki már túl lehet az öt éven.

- Azám, de ne félj, az enyimeknek meg piros pántlika van a nyakában - vágja vissza a kisebb.

No, gondoltam magamban, ezekből a kis rongyélusokból se nézné ki az ember, hogy ennyi bábujok van. Az is lehet, hogy csak a szájuk jár. Hiszen a gyerekek borzasztó hazugok, majdnem olyanok, mint a felnőttek.

- Nekem két házam is van, osztán katonák is strázsálnak előtte, oszt nemzetiszín masnijuk is van nekik - ezt megint a kicsi mondja, s most már kezdek észbekapni. Mert csakugyan látom magam is, hogy rózsaszín házacskák előtt fából faragott katonák meredtkednek a kirakatban, szuronyosak, puskásak, kokárdásak - ej, de jó, hogy az az antant nem járatos erre, mindjárt leszereltetné őket, hogy fel ne borítsák az európai egyensúlyt.

Csakhogy már beszél a nagyobbka csöppség. Azzal szúrja szíven a másikat, hogy neki meg négy lova van, és azoknak farka is meg sörénye is.

- Nekem meg tehenem van, egy, kettő, három... sok! - csattan fel diadalmasan a kicsi.

- Az se igaz ám - pöntyög a nagyobb -, mert csak két tehén a tied, a harmadik nem az.

- De igenis az - erősködik a kicsi -, nem is adom neked, tudod-e?

A nagyobb odasomfordál a kicsihez, és taszít rajta egyet. - Hát látod-e, hogy az enyim, te béka!

A kicsi méregbe jön, és úgy könyököli oldalba a nagyot, hogy visszagurul a sarokba.

- Így ni - teszi a csípője helyére a kezét a diadal gesztusával. - Most már a tehén mind az enyim, meg a ló is, meg a házak is, mert *mind az én oldalamon vannak,* tudod-e, oszt a te oldaladon meg nincs más, csak az a pisze baba.

És mikor megint a nagyobb taszítja vissza a kicsit, és körömmel, szikrázó szemmel esnek egymásnak, mint a vadmacskafiókok, akkor már tisztán látom, hogy ez a két istenszegénykéje elosztotta egymás közt a kirakatot innen az utcáról, hogy ami a jobboldalon van, azt az egyik nézheti, ami a balon, azt a másik. És most nekivadulva ki tudnák egymás szemét szedni azért az illúzióért, amelyik mind a kettőjüknek egyformán elérhetetlen messze van *az üveg mögött.*

Arról aztán én nem tehetek, ha az emberi együgyűségnek ez a kis képe az olvasónak a magyar politikusokat juttatja eszébe, és egy kicsit talán az országot is, amely egyedülvaló szegénységében nem tudja mással mulatni magát, mint hogy hol beveri a szöget a kukoricamorzsolószékbe, hol kiszedi belőle. A politikusok pedig szikrázó szemmel, csattogó foggal, tépő körömmel állnak a hatalom kirakata előtt, és véresre marcangolják egymást az illúzióért, a látszatáért a hatalomnak, amely bent, az antant boltjában mindnyájunknak egyformán elérhetetlen messze van az üveg mögött.

Hó-angyal

Nem bírtam halottak napján fölkeresni azt a két kis földbirtokot, amelynek egyharmada engem illet - egyik a szolnoki temetőben van, másik a félegyházban. Nyavalyából, bajból úgy bevásároltam, hogy nem is tudom, mikor vihetem meg az adót a halottaimnak. Ahelyett teszem a fejfájukra ezt a történetet - érezzék belőle, hogy voltam én ott, ha ott nem jártam is.

Halottak estéjén összeverődtünk néhányan, magamforma lefeléballagók, akiknek nem olyan messzi már a messzi. A halottakról beszélgettünk, a fehéredő fejek óvatosságával, inkább a „nem tudom", mint a „nem hiszem" jegyében. Hogy tudnak-e rólunk, és nyújtják-e felénk a kezüket? Ők kapaszkodnak-e mibelénk, vagy mink kapunk tőlük segítséget olyankor, mikor a véletlennek szoktunk hálálkodni, mert megmentett bennünket valami rossztól, amit elkerülhetetlennek láttunk, vagy az ölünkbe dobott valami jót, amit nem vártunk? Mi az a „véletlen"? Nem az az „ismeretlen isten"-e, akinek oltára előtt elámult Szent Pál Phaleron kikötőjében, és az igazságot hirdette Theseus városának? Nem a halottak keze van-e benne azokban a „véletlenekben", amelyek néha megfordítják sorsunkat?

A halk vitát nem döntötte el, de befejezte a történet, amelyet a szobrász mondott el, galambősz hajával és kerek fehér szakállával, régi görög szobrászok hermáira emlékeztető öregember. A történet az ő története. Én azért mondom el a magam hangján, hogy legalább erről rám ismerjenek azok, akiknek szántam.

Gyerekkoromban sohase gondoltam rá, hogy szobrász leszek. Azt se tudtam, mi az a szobrász. Sok mindenféle mester volt a városunkban, de ilyen nem. Se ilyen cifra szó a mi utcánkban nem volt járatos.

- Varjúnak varjú a fia - ez volt a szavajárása édesapámnak. S mivel ő takácsmester volt, én is annak indultam. Mindig ott sündörögtem a szövőszék körül, s óraszámra el tudtam hallgatni a kattogását. Addig, míg el nem aludtam rajta. Olyan édeseket nem is álmodok többé, mint ott lehetett, a szövőszék árnyékában.

Ötödik évemben lehettem, mikor utoljára szundikáltam a szövőszék mellett. A nagy csöndességre ébredtem föl. Apám ott ült a padon, egyik kezével fogta a vetélőt, másikkal a serkentőmadzagot, úgyhogy még csak nem is pillantott.

- Édesapám! - szólítottam meg egy kicsit zavarodottan.

Nem szólt, megfogtam a kezét. Hideg volt, mint a jég, s ahogy ijedten megrántottam, nagy koppanással esett ki belőle a vetélő. Csodáltam, hogy nem hajolt le érte, és kiszóltam a konyhába édesanyámnak:

- Szülém, apám nyilván meghalt.

Különösebb ijedelem nélkül mondtam, mert nemigen tudtam még, mi az a halál, a mi házunkban nem járt addig. Azt hittem, az az egész, hogy az ember nyitott szemmel alszik.

Csak az anyám jajveszékelésére fakadtam sírva, s csak akkor szorult össze a szívem, mikor a koporsót kivittük a temetőbe. Haragudtam, hogy olyan mély gödörbe teszik, de azzal nyugtattam magamat, hogy másnap majd fölkaparom én ezt a sok földet a kis kapámmal.

Másnap azonban eljött értem a keresztapám, aki esztergályos volt, és elvitt őhozzájuk. Ott voltam egy hétig, és megtanultam csigát esztergályozni. Elhatároztam, hogy esztergályos leszek, és rá se gondoltam többet a temetőre.

Amikor megint hazavittek, nem ismertem rá a házunkra. Nem volt az udvarán kert, s annak a sarkában az a vadrózsabokor, amely kívül piros, belül sárga virágokat termett. Ilyent se láttam azóta csak itt egy budai kertben. Most az idén vágták ki, azt mondták, poloskaszaga van a virágjának. Pedig én úgy emlékszem rá, olyan jószagú virág nem volt több a világon.

A szövőszéket se találtam a szobában. Mosóláb terpeszkedett a sarokban, azon teknő, a szoba tele gőzzel, a falakon csurgott a pára.

Elfúlt a lélegzetem, ahogy megszólaltam:

- Vissza akarok menni a szép házunkba.

Szülém letette a ruhát, amit öblögetett, a szívére szorított, és elmondta, hogy most már nincs szép házunk, kertünk, semmink se. Szegények vagyunk, mert a bank nem hagyott meg mást, csak engem neki és őt nekem.

- Akkor ki akarok menni az apámhoz! - toporzékoltam nekivadultan.

Sohase felejtem el, micsoda ijedelemmel szorított magához az anyám.

- Lelkem-gyermekem, akkor várd meg, míg kimosom ezt a kis ruhát, aztán majd együtt megyünk a temetőbe. Hátha találunk valami ma ásott sírt, amibe még nem költözött bele a lakó.

Azt nem egészen értettem, mit mond, de láttam, hogy ki vannak sírva a szemei. Hirtelen megsajnáltam. Nem emlegettem többet az apámat, és tájára se mentem a temetőnek.

Nagy nyomorúságunkban éldegéltünk vagy két esztendeig. Most már tudom, hogy nyomorúság volt, de akkor nem tudtam. Örültem annak, hogy az édesanyám mosóasszony, mert így mindig meleg volt nálunk, meg este is szivárványt lehetett látni a gyertya körül a sűrű vízpárától.

Föl is tettem magamban, hogy én is mosóember leszek, ha megnövök.

Bele is kellett ebbe a mesterségbe tanulnom, akár akartam, akár nem. Szülém elkezdett köhécselni, akkor úgy mondták ezt, száraz-betegség. Néha úgy erőt vett rajta a köhögés, hogy le kellett neki feküdni a lócára. Olyankor nem nagyon ügyes kezemmel én csavartam ki helyette a vizes ruhát.

Koromhoz képest - nyolcadikba fordultam már - túlságosan is ügyetlen voltam, s anyám üzletfelei, többnyire mesterlegények, nem akarták eleganciájukat a humanizmusnak feláldozni. Csak az öreg muzsikus cigányra mostam már, aki vak volt, vezetgetni kellett, annak már úgy is jó volt az ing, ahogy én helybenhagytam.

Fogyott a kenyerünk, mint a holdvilág, s anyám fogyott, mint a megszegett kenyér. Most már nem a lócán feküdt, hanem a szalmanyoszolyán bontotta el magának az ágyat. De úgy, hogy nekem is helyet csinált maga mellett.

- Gyere, kisfiam, melegítsük egymást egy kicsit.

Már akkor tudtam rettegni a haláltól, és éjszakára mindig odatoltam az ajtó elé a mosószéket, hogy a kaszás ember be ne tudjon jönni rajta. Ilyennek képzeltem, mert a halotti-társulat fekete lobogóján is így volt kihímezve ezüstből.

Nem ért semmit, a halál be tudott jönni máshol is. Tán a törött ablakon, tán a megrepedt falakon, de valahol csak belopódzott. Szülém odahúzott magához, utoljára megfésülte a kócos hajamat, megcsókolta a homlokomat, és azt mondta:

- Kisfiam, én most kimegyek édesapádhoz, de azért ne félj, sohase hagylak el. Most pedig tedd meg, amire kérlek, hívd a keresztanyádat. De ne szaladj, mert akkor megizzadsz, és mindjárt megfájósodik a torkod. Igaz, ha keresztanyád eljön veled, majd mutasd meg neki a ládafiában azt a barna papirost, és mondd meg neki, hogy ki ne hajítsa. Sárga-fehér cukor van benne, és neked csak avval hasznos a herbatea.

Mire visszaértünk keresztanyámmal, már este volt, és szülém lelke a csillagok közül integetett le rám.

- Ne félj, sohase hagylak el!

Látni nem láttam, de tudom, hogy ott van, és vigyáz rám, ahogy megígérte. Ez a hit meg is békített egy kicsit. A temetésen csak azért fakadtam sírva, mert az öregasszonyok is mind sírtak. A jó emberek, akik magukhoz vettek, nem győztek rajta csodálkozni, milyen nyugodt vagyok.

De egy hét múlva elhagyott a nyugalmam. Nem éreztem szülém magam körül, hát kimentem hozzá a temetőbe.

Zimankós téli nap volt, majd megvett a hideg, ahogy a behavazott homokosgödrök közt bukdácsoltam. Csurgott a könnyem, mire a szülém sírjára rátaláltam. A „nagy ágyat" az édesapámmal együtt vetették meg neki, s ahogy ráborultam a havas halomra, az ő szavát is hallottam:

- Ügyes gyerek vagy, hogy ki tudtál hozzánk jönni.

Persze csak cinegék bujkáltak a száraz csipkebokrokon, s csak a szél ütögette össze az ecetfák zúzmaracérnás ágait, én mégis hallgatódzva néztem körül. És nagyon megfájdult a szívem, mikor észrevettem, hogy körös-körül minden síron van kő, csak az én szüleimén nincs.

Megakadt a szemem egy kis kőházon, amelyiknek kereszt volt a tetején. (Még akkor nem tudtam, hogy kriptának hívják az ilyent.) Fehér kőangyal állt az ajtajában, olyan, mint a templomban az oltár mellett, de ez a szájára tette az ujját, mint azt akarná mondani:

- Csitt! Idebent alszanak!

- Nini - gondoltam magamban -, ilyent én is tudnék csinálni.

S már akkor hempergettem, gyúrtam, formáztam a havat a sírunk felett, és nem éreztem semmi hideget. Inkább égett az arcom, kezem, mint a parázs, mire készen lett a térdeplő hóangyal.

Akkor hangot hallottam a hátam mögött:

- Nézd csak, ez a kis kölyök kész szobrász.

A kripta gazdája volt, kereskedő ember, aki a feleségével valami évforduló-napon látogatta meg a halottakat. Kivallatott, ki vagyok, mi vagyok, s neki köszönhettem, hogy tíz év múlva márványangyalt faraghattam a szüleim sírjára.

A halottak nélkül sohase lett volna belőlem szobrász.

Esteli dal Hajnal Matyikáról

Az Úristen a Lelkek Kertjében sétált, s valahonnan egy kis fehér lélek szállt rá a kezefejére. Olyan kicsi és olyan fehér, mint a gyermekfűlánc röpülő bóbitája.

Noha az Úristen látta, hogy ez nem nagy nemből való lélek, mégiscsak rámosolyodott a kis bóbitára, mert neki minden lélek egyformán kedves, akár melegházi lélek, akár csak olyan árokparti. Aztán ráfújt a kezefejére:

- Eredj le a földre, bóbita-lélek, s legyen ott belőled Hajnal Matyika.

Hogy mi végre teremtette a jó Isten ezt a Hajnal Matyikát, azt csak ő tudhatja. Talán valami titkos betűt is íratott a homlokára, csillag alakút vagy keresztet formázót - Hajnal András azt nem látta meg, ugyan hiába is látta volna, mert nem volt írástudó ember. Ő csak azt vette észre, hogy a kicsinek homlokába nőtt haj van, mint a kis csikónak, s ezen a szíve is nevetett meg a szeme is.

- Kis csikóm, te! - dörgölte hozzá a bajuszát aráncos kis archoz.

- Soká szalad még az, apja - szabadította ki a pólyát az apa kezéből az anya.

- Nem vetök neki három esztendőt, hogy mán a talicska előtt szalad - emelte föl a fejét Hajnal András, de nagyon büszkén. - Mög is varrom neki a hámot még ma.

Ha Hajnal András király lett volna, egy ezredet adott volna az egyórás fiának, és generálisruhát szánt volna neki háromesztendős korára. De Hajnal András kubikos volt, és fantáziája nem ért tovább a talicskája kerekénél. Nagyon jó jelnek vette, mikor a gyerek először elvirdította magát.

- No, hát nem úgy csikorog, mint a taligakerék? Mondom én, hogy csikónak teremtötte ezt az Isten.

A kubikos nemzet nyelvén azt a gyereket hívják csikónak, aki a talicska elé van fogva, és segít azt húzni az apjának, mikor a gödörből kitalicskázza a földet a partnak támasztott deszka-feljáróhoz. A csikó leginkább csak a maga bőrébe van öltözve, de azonfölül hámot és nyaklót is visel. A művelt publikum Afrika-utazók könyveiben is lát ilyen képeket.

Mikor a csikó jelölt egyesztendős lett, becsukták a téglagyárat, amelynek agyagjába Isten a kubikosok kenyerét rejtette. Gazdasági válság - irkálták az újságok; a fenének kellene megenni az urakat - mondták a kubikosok. Hajnal András nem nyilvánított véleményt semmilyen irányban, hanem a gyereket beleültette a talicskába, az iszákot rászíjazta az asszony hátára, s megindult világgá mint afféle szemes ember. A gyár keze-lába helyett a maga ura-gazdája lett. Önálló vállalkozó. Kikopván az agyagból, a homokon szolgálta az emberiség közjavát. Vándorolt a pusztákon, a tanyák közt és a szőlőkben, s ahol vermet ástak, falat vertek, halmokat hordtak le, vagy semlyékeket töltöttek fel, ott mindenütt szerencsét próbált. Igen olcsó ajánlattevő volt, kenyeret, szalonnát kért magának meg az asszonynak, de szegény helyen a szalonnát is elengedte, ha megváltották egy csésze tejjel, a csikó jelölt istápolására. Az ugyan már a zöldhagymát is elcsámcsogta, meg a nyers sárgarépából is kicuppogta az édeset, de mégiscsak a tejecskét nyeldegélte legmohóbban. Az anya teje elapadt ugyan, de szoptatós asszonyok szíve sokszor megesett a kis bogáron, s ezt néha ráadásnak adták, máshol beszámították a napszámba. Duzzadt tőgyű kecskére is rászabadították néha az éhes kis szájat, s ha tehénistállóban éjszakáztak meg, akkor nem lehet letagadni, megesett, hogy megrövi-

dítették a szopós borjút. De ezt Hajnal András mindig jóvátette, mert az ilyen helyen nagyobb lendülettel taposta a vályognak való sarat.

És Matyika, akiben hét határ asszonyainak és állatainak a teje vált hússá és vérré, úgy nekigömbölyödött, hogy meg lehetett volna rajzolni mintának a csecsemővédelmi plakátokra. Gagyarászva, csérogva, víjjogva, a maga madárhangjainak örülve, úgy ült a talicskában, mint valami diadalszekéren, feleselve a kubikos trófeákkal, az ásóval, lapáttal, csákánnyal, amelyek lépten-nyomon összekoccantak a gübbenős dűlőutakon.

- Ki rí? Ki rí? Ki rí? - kérdezte a talicskakerék, ahogy viaskodott a szétomló poszahomokkal.

Ez a kérdés ugyan nem nagyon illett egy diadalszekérhez, amely az élet elpusztíthatatlanságának szimbóluma gyanánt zötyögött a homokon, de azért nem volt indokolatlan, mert Hajnal Andrásné valóban el-elsírdogálta magát, ahogy meggörnyedt háttal cipelte az iszákot a családja után. Egy nagy kubikos-dinasztia sarjadéka volt ő, anyja, öreganyja, dédanyja mind a kubikos asszonyok rendes életét élte, reggeltől estig vetette a téglát, este főzte a lebbencslevest, éjszaka mosta a szennyest, foltozta a foltot - nem lehetett azt szívfájás nélkül megállni, hogy ő ilyen cigányéletre jutott.

De csak olyan nyilalló szívfájás volt ez, s mindjárt elmúlt, ha Matyika kidugta a fejét a trófeák közül, és rávigyorodott a szülőjére:

- Tu-tuccs!

- Rozmaringom, violám, pipi madaram - búgott vissza Hajnal Andrásné a nevető gerlicefiókra.

Mire Matyika kétesztendös lett, akkorra Hajnal András ingatlant szerzett magának, noha nem olyant, amit a statisztikai évkönyv a nemzeti vagyon gyarapodása gyanánt szokott elkönyvelni. Megegyezett egy emberséges gazdával, hogy lekubikolja a halmát, ha tíz esztendőre bérbeadja neki az udvara sarkát, a kutyaól meg a disznóól közt. Ott épített magának egy kis putrit a kubikos gyeptéglából, gaztetőt is csinált rá, s most már elmondhatta, hogy otthon van, hogy hazulról megy el munkába, és haza megy munka után.

Ettől kezdve azonban nem sokat volt otthon Hajnal András. Elköhögősödött, a köhögés rászoktatta az italra, s mentől többet ivott, annál jobban köhögött. Először csak egy-két napra maradozott el, aztán egy-két hétig nem ment haza, egyszer aztán nyomaveszett egészen. A pusztabíró csendőrt küldött az asszonyért, s valami írásból felolvasta neki, hogy az urát kifogták a Tiszából, s itt meg itt már el is temették.

Özvegy Hajnal Andrásné egyszer-kétszer még álmodott a halottal, s az kezdetben azt jelentette, hogy olyankor egész napra megfájósodott a feje, de később már csak esőt jelentett. Utoljára aztán elmúlt ez is. A halott beleunt a hazajárásba, s az élő fáradt volt álmodni. Ha este elvágódott a szalmavacokra, hajnalig úgy feküdt, mint a holttetem. Matyika alig tudta felnyivákolni:

- Édösz, édösz... Keljön föl. Tenéjte töllene a séptezsembe.

Ha szűkösen is, mindig akadt egy kis kenyérke a Matyika szép-kezébe. Hála érte annak a nagyon jó Istennek, aki nemcsak magnóliát meg rózsát teremtett, hanem folyófüvet is, porcsint is, acatot is, ballangót is. Ezek az áldott virágok, amelyeknek a magját az Úristen bizonyosan külön angyalokkal szóratja el a tavaszi éjszakákon a tárt ölű mezők felett, külön is rájuk parancsolván, hogy sokasodjanak és szaporodjanak. Mert mi lenne az özvegy Hajnal Andrásnéból, ha kigyomlálandó gazok nem teremnének a gazdagok földjén? Ezeknek köszön-

hetik a Matyikák, hogy minden áldott nap megkeres kerek ötven fillért az édesanyjuk, ami nagyon szép létfönntartási eszköze két ember életének, csak okosan kell vele bánni. Mert télire is csak félre kell valamit tenni meg az ünnepnapokra is, ha már annyiban elhibázta a teremtést az a nagyon jó Úristen, hogy ezeket se felejtette ki belőle. Mert ha jót akart volna tenni a szegény gyomláló asszonnyal, akkor több acatot és kevesebb ünnepet teremtett volna.

De ezt nem panaszul sóhajtotta az özvegy kubikosné, csak a lelkén könnyített vele, mikor senki se hallotta. Zokszóval senkinek terhére nem volt, igaz, hogy asszonyi tereferékbe se vegyült bele. Ha megállt egy-két percre a kezében az acatoló kés, az csak addig volt, míg kipillantott a pászta végére, a dűlőútra, ahol Matyika elhelyeztetett a nagy diófa alá, és oltalmába ajánltatott a sárgarigóknak. Ott óraszámra elüldögélt, hol a méhekkel döngicsélvén versenyt, hol a földi békákkal nézvén farkasszemet.

- Mit csinálsz, csikajom? - kiáltott oda neki az anyja, ha nagyon elcsöndesedett a gyerek. A válasz mindig ez volt:

- Matita dódoz, Matita dódoz.

S ilyenkor egy fadarabbal ő is úgy döfölte a földet, mint az acatolók.

S nem volt olyan napszámoslány vagy asszony, aki déli kenyerezéskor egy falatot ne dugott volna a Matyika piros szájába. Ki szalonnát, ki zöldpaprikát, ki hideg hajába főtt krumplit, kinek hogy engedte a tehetsége. S mikor a kubikosné este batyuba kötötte a gyereket, hogy könnyebb legyen vinni, mindig összekaptak rajta a segítségek. S egész hazáig tele volt kacagással a dűlőút:

- Puttonyt vögyenek, puttonyt vögyenek!

Matyika már a negyedik esztendejébe fordult, mikor a szombat esti fürdetésnél egyszer azt vette észre az asszony, hogy a sima kis háton megakad a keze valami csomósodásban.

- Teremtő szent Isten, mi lehet ez? - állt meg a szívverése.

Nézte a rossz kis petróleumlámpával, piros udvara nem volt a csomónak, kelés nem lehetett. Óvatosan megnyomogatta.

- Fáj-e, kis szívem?

- Nem fáj netöm - nevetett a gyerek -, mi fájna?

Az asszony egy kicsit megnyugodott. Az a gondolata támadt, hogy tán minden négyesztendős gyereknek meg szokott csomósodni a háta. Vasárnap délután sorra kérdezte az asszonyokat, mit tudnak efelől. Egyik se tapasztalt még ilyent. De mind tudott ellene valamit, ki szentelt-vizet, ki ráolvasást.

Rákövetkező szombaton megint fürdetés volt. A csomó mintha meglappadt volna, fájni most se fájt, de a gyerek válla előrekushadt, s nem bírta kiegyenesíteni a hátát. Másnap a fejét fájlalta, aztán a fülére jajgatott. Mikor a fülfájásból fülgennyedés lett, az asszony a hátára kapta a gyereket, és bevitte a faluba az orvoshoz.

Az orvos összevissza tapogatta, forgatta Matyikát, aztán írást adott az asszonynak.

- Menjen be vele a városba, ott majd megmutatják, hol van a klinika. A tanár uraknak adja oda ezt az írást. Lehet, hogy ottfogják a gyereket, úgy készítsen neki fehérneműt.

Mire hazaértek, az asszony halálraváltabb volt, mint a gyerek. De azért nem feküdt le egész éjszaka. Két inge volt, széthasogatta az egyiket, s abból fércelt a gyereknek fehérneműt.

Hajnalban aztán fölrázta az ártatlant. Gondolta, jobb lesz a harmattal elindulni, így is dél lesz, mire beér a városba.

Hetipiacos nap volt, sok kocsi elhaladt mellette, de egyikre se hívták fel. Amelyiken ismerős gazda ült, az, amikor beérte, elfordított fejjel nézte az eget, hogy ugyan lesz-e eső. S csak akkor pislantott vissza félszemmel, mikor már meghaladta, hogy ugyan mivel cipekszik az a rongyos asszony?

A klinikán azonban jó szívvel voltak hozzá. Elvették tőle a gyereket, aki ugyan visított, mint a szívenszúrt malac, de amikor egy falovat adtak neki, mindjárt megbékült.

- Ne féljen semmit, jóasszony, van ugyan egy kis baj, de azért meggyógyítjuk a fiát. Fél esztendő múlva úgy szalad, mint a csikó.

Azt is kinyilvánították, mi a baj. *Csonttubarózsát* vagy mit mondtak. Özvegy Hajnalné ebben egészen megnyugodott. Amelyik betegségnek ilyen szép virágneve van, arra bizonyosan van orvosság.

- Minden vasárnap meglátogathatja - veregették meg a vállát, s még az ingecskéket se fogadták el. Azt mondták, a klinikán ellátják azzal is.

Az első vasárnap egy összemarék pipacsbimbóval állított be özvegy Hajnalné a klinikára. Annak a zsengéje kedves csemege a tanyai gyereknek.

Egy kicsit elszomorodott, mikor letették vele a csemegét, és a lelkére kötötték, hogy ha bemén a gyerekhez, ne nagyon ugráltassa, mert gipszben fekszik, hogy kiegyenesedjen a kis háta.

Kicsit meghókult Matyika, de amúgy nem panaszkodott semmiről. Inkább dicsekedett, hogy már verset is tanult. El is mondta mindjárt.

Jönd a lelte mindönnek
S én módfelelet ennet.

- Öszöm a csöpp szádat - esett ki a könny Hajnalné szeméből.

A hetedik vasárnap azt mondta neki a főorvos, hogy most már más beteg gyerekeknek kell a hely, s Matyika akkor is meggyógyul, ha otthon ápolják, csak gipszágyban kell tartani.

- Minekünk csak szalmanyoszolyánk van - ijedt meg az asszony.

- Adunk mink mindent, ami kell - bátorította a főorvos, s elmagyarázta neki, hogyan kell bánni a gipszkötéssel.

- Megértette, jó asszony?

- Mög, fölorvos úr, az Isten áldja mög a hozzámvaló jóságát - igyekezett elkapni az özvegy a megáldott kezet. S hogy az nem sikerült, föl akarta nyalábolni Matyikát gipszágyastól. S mikor rákiáltottak, hogy hova gondol, kocsi kell ennek, megtántorodott.

- Kocsi? Hát hol vönnék én kocsit?

Aztán fölcsillant a szeme.

- Ugyan a kubikos-talicskában hazatolhatom.

- Majd ezt is elintézzük, lelkem - ígérte a főorvos.

S a maga autókocsiján vitette haza Matyikát a putriba. Még azt is megparancsolta a kocsisnak, ugyan az is úriember volt, hogy ő vigye be a karján Matyikát az ágyba.

Özvegy Hajnal Andrásné rákallantyúzta az ajtót Matyikára, mikor munkába ment, s keresztet vetett rá, úgy ajánlotta a radnai szent szűz oltalmába. Persze foganatosabb lett volna a keresztvetés, ha a Máriácska képe ott lett volna a falon, de csak a faráma volt ott, mert a Máriácska szent képét kirothasztotta belőle a penész.

Így se lett azért semmi baj, mert Matyika értelmes kis legény, s mozdulatlan, hanyatt fekve is el tudott mulatni. Az ablaknak csúfolt lyuk párkányára odaszállt egy madár. A madarat nem látni, csak a farkát billegeti be, s arról lehet találgatni, hogy cinege-e vagy szarka. Hosszúlábú kaszáspók iramlik végig a mellén. A szabad bal kezével kitépi a lábát, és elnézdegéli, hogy milyen soká kaszál az. A puli mérgesen ugat kint az udvaron. Vagy cigányt érez, vagy fináncot, ugyan melyik zörgeti majd meg az ajtót? A puli elhallgat, nem jött senki. Matyikának le-lecsukódik a szeme. Egy fecskefarkú pille bevágódik az ablakon, körülrepkedi a fejét, s majd kiveri a szemét. Bizonyosan lenvirágnak nézi a bolond. Az ágy végében valami zizereg a szalmában. Egér. Matyika már tudja, hogy mikor az előjön, dél van. Bal kezével a feje alá nyúl, és előveszi a kenyérkét. Morzsolgat belőle magának is meg az egérkének is. Aztán az egérke visszamegy a szalmába, Matyika pedig elkezdi csavargatni annak a rossz katonaköpönyegnek a gombját, ami a feje alá van gyűrve vánkosnak, ezen elalszik. Néha föl se ébred estig, akkor is csak arra, hogy édesanyja simogatja a fejét:

- Kis szívem, nézd-e, itt a jó tejecske.

Mert most tehéntartó gazdánál napszámoskodik özvegy Hajnalné, és tejbe kéri a fele napszámot.

Mégis a tej csinálta a veszedelmet. Egy nagy fekete kandúr beszokott a tejszagra, s úgy elszemtelenedett, hogy napközben is ki- s beugrált az ablaklyukon. Matyika egyszer arra ébredt fel, hogy viszi a macska a feje alól a kenyeret. Elfelejtkezett a bajáról, utánakapott a tolvajnak, s gipszkötésestül lefordult az ágyról.

- De csak elvöttem tűle - mutatta kérkedve a kis markába szorított kenyeret, mikor Hajnalné este fölszedte a földről. Addig arcra bukva feküdt ott. De a kenyeret nem eresztette el. Kemény legény ez a Hajnal Matyika, ha a hátgerincét elgörbítette is a csonttubarózsa.

A Krisztus hét sebére való hivatkozással szerzett kölcsönkocsin vitte be a gyereket a városba, de most nem akartak vele szóba állni a jó orvos urak, akik eddig úgy felkarolták.

- Maga nem anya, hanem gyermekgyilkos - mondták neki felháborodva -, hát így tudott az egyetlen gyerekére vigyázni? Megérdemelné, hogy rendőrkézre adjuk.

- Tögyék azt, nagyságos fölorvos urak - esett térdre özvegy Hajnal Andrásné -, csak a gyerökömnek fogják pártját. Ontsák ki a vérömet még ebben az órában, ha attul összeforr a csontja.

Nem ontották a vérét, nem adták rendőrkézre, mikor elmondta nekik az élete sorát. Megint ágyat vetettek Matyikának, s megbiztatták az asszonyt, hogy nem mondják föl neki a kvártélyt, míg föl nem gyógyul.

Két hét múlva idézőt kapott a faluházára. Írás jött a városból, hogy vegyék fogtomra özvegy Hajnal Andrásnét, van-e bizonyságlevele róla, hogy magyar honos volt az ura. Mert ha nem az volt, akkor mehet Matyikával oda, ahol a part szakad.

Csillagfényes este van, ahogy ezt a történetet eljajveszékeli nekem Hajnal András özvegye. Áldott békesség abban a világban, amit nem az ember teremtett. A pitypalattyok vernek, és hegedülnek a tücskök.

- Azt mondják, ott van a hiba, hogy az uram a Bácskában született. Hát mit tudom én, hol született. Nem értöm én ezt, kéröm. Hát hogyne lött volna magyar honos, mikor magyar embör volt, nem is tudott másképp. Hát aki kubikos, az nem magyar honos? Nem az én eszömhöz való ez. Hogy engömet azért tögyenek szöröncsétlenné, mert röndös, hitös uramtul szültem a gyermekömet? Ugye, ha rossz életű löttem volna, és orozva költ fattyat vetöttem volna az árokparton, akkor befogadnák a gyerökömet, és nem kérnék a bizonyságlevelet, hogy magyar honos volt-e az apja vagy se? Hol az az Isten, aki itt igazságot tösz?

Mit mondjak neki? Szavaljam Matyikával, hogy „rend a lelke mindennek”? Mondjam neki, hogy az Isten messze van, a csillagok fölött, és idelent fajvédelem van? Nem szólok semmit, mert nekem se eszemhez való dolog ez.

Levél Messzi Imriskének

Piros, pufók képű, boglyas hajú, nagy fejű parasztgyerek vagy te, Messzi Imriske. Az ilyen fejre szokta mondani a falusi kalapos, hogy ez a remek fej, mert ebbe sok ész belefér. (Igaz, hogy a kis fejre is tud kádenciát, mert okos kalapos a kis fejet is megbecsüli. Azt mondja rá, hogy az a jó fej, mert abban nem szalad szét az ész. Született diplomaták a kalaposok, kár, hogy az ország nem őrájuk bízza külső ügyeit-bajait.)

Szóval olyan parasztgyerek vagy, mint a többi, Imre fiam. Az életed idáig nem egészen tizenhárom esztendőre terjed. Azt mind kint töltötted a szegedi tanyán, a csorvai kapitányságban. Malacok közt, birkák közt, ürgék és bíbicek közt, távol a tudományoktól és egyéb világi huncutságoktól. Éppen úgy, mint a többi parasztgyerek.

Azaz, hogy mégse egészen úgy. Az apádnak, Messzi Pál gazd'uramnak egyszer valami sora volt idebent a városban. Behozott magával téged is, hogy hadd láss egy kis világot. Mert katonakorodig aztán, ha meg hagyja érni a fölséges Isten, vagy látsz többet várost, vagy se. Hiszen vannak a pusztamélyben kilencvenesztendős emberek is, akik sohase látták még színét a kőből való városnak.

Messzi Pál tehát bejött Szegedre, és behozott téged is. Átvitt Újszegedre is. No, nem éppen fülemüleszót hallgatni, hanem mert deszkát akart venni a fűrészgyárban. Még ő a deszkát válogatta (mert nem politika ám az, ész kell hozzá), addig te elnézelődtél a gyárban. Mint ahogy az efféle kis bamba gyerek szokott idegen helyen.

Meglett a deszkavásár, a deszkát kivitték Csorvára, s mire öreg Messzi Pál megszerkesztette belőle az ólat vagy górét, akkorra te, Imriske, faragtál a nyesedékfából egy kis fűrészgépet. Olyant, amilyent a gyárban láttál. Megvan benne minden az utolsó srófig. A hozzávaló szíjakat levágtad az „éds'atyád" tarisznyájáról. Gőzt persze nem foghattál bele, hanem csináltál neki olyan forgattyút, amilyen a kerekeskútnak van. S a fűrészgép úgy szuperál, hogy öröm nézni. Még azt a sikoltó-süvöltő hangot is kiadja kicsiben, amivel az igazi gőzfűrész rémítgeti az ijedős városi népet.

Nagyon megtetszett neked a faragójáték, Imriske. Kaptad magad, most meg már cséplőgépet barkácsoltál. Olyan bolond masinát, amilyen nyaranta szaladozik a tanyák közt nagyéhesen, s föleszi a tenger sok asztagot.

Megvan a famasinádnak mindene. Lokomobilja, dobja, kosara, szalmarázója, törekrostája, centrifugál-regulátora, tengelye, csapágya, fogaskereke, transzmissziós szíja. Azaz hogy a szíjjal egy kis baj volt: nem futotta már egészen a tarisznya. Hát mit csinál ilyenkor a kis kanász? Azt, amit a nagy hadvezérek: átcsoportosít. Ha a cséplőgéppel akarja magát mulatni, akkor leszedi a szíjat a fűrészgépről. (Ámbár hiszen ért ehhez, látod, az ilyen városi úrféle is, mint én vagyok. Volt nekem valaha szalmakalapom is, hordoztam is vagy három nyáron. De olyan bordában szőtték azt, hogy még akkor is szemet vetett rá a kisasszonylányom. Csinált belőle valódi kisasszony-kalapot. Ez aztán megviselte egy kicsit, úgyhogy a múlt nyárra már csak nagyságosasszony-kalapnak járta meg. Ezidénre azonban már nemigen maradt rajta emberi ábrázat, ennélfogva a nyáron megint én leszek benne nagyságos úr. A jövő az Isten kezében van, s a tovább való átcsoportosításoknak ő a tudója. Lehet, hogy hármunknak egy kalapja a ti tanyátok ólja tetején fogja karrierjét befejezni mint párszárító, bár félek, hogy szüléd rosszallni fogja annak. De bízom az édesapádban, hogy meg fog emlékezni arról, úr létemre is milyen jó szóval voltam hozzátok, s ez javunkra billenti a mérleg serpenyőjét, amelyben egy marék új búza foglaltatik egy néhai úri kalappal szemben.)

Mert most már ismerem az egész famíliádat, Imriske fiam. Valamelyik adótiszt úr azt tanácsolta Messzi Pálnak, mutasson be téged a találmányoddal együtt nekem, aki már hazajöttem a ti Homokországotokból, hátha embert faragok belőled. Talán még az újságba is kiteszlek, s múzeumi üvegszekrénybe is kerülhetnek a munkáid, hogy szájukat tátogassák rá a világi népek vasárnaponta.

Hát beállítottatok hozzám, és sípolt a fűrészgép, szórta ki a szalmát magából a cséplőmasina, és akik néztük, végigborzongatta a lelkünket az öröm, hogy micsoda mechanikai lángelme lakik a te nagy fejedben, kis kanász. Mert hiszen fúr-farag a mi fajtánk mind, kieszel olyan borotvatokokat, hogy ember legyen, aki a nyitját megtalálja, csinál olyan virtus-faragásokat, amilyeneket semmilyen iparművészeti iskolában nem tanítanak: de mi az a te munkádhoz képest, Messzi Imriske! Micsoda szemed, micsoda felfogóképességed, micsoda technikus-készséged van neked, kis kanász! De hiszen nem kell azt a fajt félteni, amelyik a buckák közt is megtermi a zsenit!

...Az apád, Messzi Pál, értelmes képű, szép, magas ember, s nagyon csudálkozva néz rám, mikor azt mondom neki:

- Vétek volna ám az, jó ember, ha ez a gyerek elveszelődne ott a pusztán.

- De hiszön nem veszelődik az el, tekintetös úr, mert vigyáznak egymásra a malacokkal.

Egy kicsit elmén a kedvem, hogy nini, mégse olyan értelmes ez az én emberem, mint amilyent mutat.

- Tán nincs módjuk a taníttatásra? - kérdezem.

Az édesanyádat - szép, tisztesen öltözött, jóállású magyar asszony - nyilván szíven találta a kérdésem, mert nagyon fölkapta a fejét.

- Hát kéröm, afelől nincs hiányosság, ha magunk szögényei vagyunk is; de az van benne, hogy nemigön szeretgetjük, ha a gyerök ilyenökbe avassa magát.

De azért mégiscsak fölvillant a szemében a büszkeség, mikor azt mondta:

- Csinált már ez, tudja, zsebórát is fából, úgyhogy járt, mikor csavarta. Ott hányódott-vetődött egész télön a padkán, de a tavaszon oszt betüzeltem, hogy ne is lássam.

- Az, az - mondja komolyan Messzi Pál -, mert az a hiba, tudja, hogy nem szereti a gyerök a paraszti mestörségöt. Pedig lássa, mán *mégiscsak az a mienk*...

És most már mégiscsak azt mondom, Messzi Imriske, hogy nagyon értelmes ember a te apád, és neki van igaza, nem az adótiszt úrnak, aki azért küldött hozzám, hogy embert faragjak belőled, ami alatt ő nyilván azt érti, amit régebben úrnak neveztek. Hát én azt nem teszem, Imris. Nem vehetem a lelkemre, hogy megrontsam az életedet, és elvegyem tőled azt, amiről a te bölcs apád azt mondja, hogy mégiscsak az a tietek.

Mert mi lenne belőled, ha kihoználak a malacaid és birkáid közül az emberek közé, a katángkórós és kutyatejes parlagról az aszfaltra, amely fölkátyúsodott és porzik, mint az országút, a palotasorok villany- és gázlámpái alá, amelyek esztendők óta nem égnek? A buckák közül, amiket az Isten friss szelei söprögetnek, minek jönnél a szemetes utcákra, amiket senki se söpör? A kövér, gazdag, étellel, itallal töltöző tanyát mért hagynád ott a lezüllött, rongyos, éhes városért? És piros képedet, ragyogó szemedet, amelyben nyílt ég és szabad mezők örök szépségei tükröződnek, mért cserélnéd el városi fiatalok fakó arcával, fáradt szemével? Mire vihetnéd a mi tülekvő, marakvó, egymás hegyin-hátán gázoló úri falkánkban? Lángész lennél? Kinevetnének, megtagadnának, fölfeszítenének. Szerény lennél? A bolondok fapénzével fizet-

nének ki. Élelmes lennél, makacs, furfangos, keménylábú, keménykönyökű, rúgni, furakodni tudó? Úri pozíciót verekednél ki magadnak, talán jó hírt is, egyetemi katedrát is - és rongyos lenne a cipőd, és közös lenne a szalmakalapod a fiaddal, lányoddal, feleségeddel, és elsápadnál a szíved gyökeréig, mikor olvasnád, milyen árat szabnak a búzának a te megtagadott véreid, és a halálos órád párnáján is átkoznád azt a percet, amelyikben otthagytad őket, és beálltál úrnak...

Maradj te csak a malackáid közt, Messzi Imriske, és vigyázzatok egymásra a szép sima ég alatt, a jó meleg napon, a libatoppos zöld gyepen. Ott olyan boldog emberré serdülhetsz, mint az édesapád meg a keresztapád meg az egész atyafiságod, amelynek tenyerében van a mi kenyerünk, és ha kinyitja a tenyerét, akkor eszünk, ha becsukja, akkor nem eszünk. Most még nem érted, kis buksi, hogy lehet ez, de mire megnősz, majd megérted. És ha akkor lesz kedved az uradzáshoz, annak már lesz értelme. Akkor lehetsz pártelnök, lehetsz követ, exportálhatsz és börzézhetsz, és ha jól forgatod magad e világi életben, lehetsz félelmetes diktátor.

Akkor én már nagyon öreg ember leszek, Messzi Imriske, és félig megvakult a sok írástól, olvasástól. Emlékezz meg akkor róla, hogy milyen jó szívvel voltam hozzád életed kereszt-útján, és járj ki nekem egy ágyat a menházban. De - hogy szerénytelen legyek, amilyen magyar író nem szokott lenni - olyant, amelyikről a pipacsos, búzavirágos mezőkre látni, amelyekről én is a te korodban szakadtam el, Messzi Imriske, mert az én apám nem volt olyan bölcs ember, mint a tied.

A vadkacsák

A kis árendás tanyáról, ahová nyaranta ki szoktunk bujdosni egy-két hétre, sohase térünk meg üres kézzel. Régebben malackát hoztunk haza, a háború óta inkább csak disznócskát, mármint hogy sündisznócskát, s olykor reumácskát is hoztunk magunkkal, és körülbelül ez szokott a legtovább tartani a tanyai szerzemények között.

Az idén úgy volt, hogy vadkacsát hozunk, de aztán csak Matykót hoztuk, ámbár igazság szerint ő hozott minket, mint igen célszerű igazgatója a Mák ángyó öreg, de beteg lovainak.

A vadkacsát úgy negyednapos korában szedtük a Szék-tó szittyósaiban, és a Mák ángyó keze alá adtuk nevelőbe. Összeszokik a többivel, gondoltuk, ha bekerülünk a városba, ő lesz a tyúkketrecünk dísze.

A Matykóért nem kellett messze menni, azt itt találtuk helyben, az eperfák alatt. De Mák ángyó még előbb találta, tíz esztendővel ezelőtt, a tanyájához harmadik dűlőben, sokgyerekes Sahin Tót Sándoréknál.

Mák ángyó éppen arra járt - paprikával, zöldséggel, mivel kofálkodik az ángyó, csirkét is lehet tőle venni, mink is tőle vettük, s nekünk öt ezressel mindig drágábban adta, mint másnak, mert minket szeret.

- Lelköm, nincs több ilyen finom úri nép ebbe a tartományba, mint maguk, és aztat is csak ügyelömbe vöszöm, hogy olyan régön itt zsöllérködnek a tanyámon. Lám, mikor először tötték tisztöletjüket, akkor még olyan fekete volt a tekintetös úr, mint a Bogár, most mög mán olyan szép fehér, mint a Szürke.

Szóval Mák ángyó tíz esztendővel ezelőtt éppen akkor járt a Lószaggató-dűlőben, mikor sokgyerekes Sahinné kint ült a tapasztóföldön, és étette a tizenegy hetes gyereket. Étette, igenis, mégpedig bablevessel, hideggel, déli maradékkal. Ebben a tartományban ez helyettesíti a tápiókát meg a ságót, s igen okszerű táplálék lehet, mert aki bele nem hal, abból vasgyúró nevelődik.

- Hányadik is mán a gyerök, Etal? - kérdezte Mák ángyó.

- A kilencedik - mondja Etal, keserűség és büszkeség nélkül, olyan magától értetődő természetességgel, mint ahogy azt mondta volna, hogy hányadik bokor kukoricát kapálja már.

- Na jó - biccentett ángyó. - Oszt mikor választasz?

- Huszonkét hetes korában.

- Mán?

- Ezt muszáj, mert olyan nagybélű, hogy az Isten se győzné szoptatni.

- Hát akkor majd híradással légy, Etal - szedte föl a motyóját Mák ángyó. - Fölfogadom a gyerököt örökbe. Nektök adott az Isten öleget, neköm egyet se.

Az abrosz két csücskit, amibe a portéka kötve volt, nagyon megszorította a nyakán ángyó. Nagy szívfájdalmát mindenki úgy fejezi ki, ahogy tudja. Etal nem késett a vigasztalással:

- Mán hogyne adott volna - igazgatta bele az ujjával a fakanálból kicsúszott babszemet a gyerek szájacskájába. - Hát az Illés?

- Nene hé, hát nem tudod, hogy az is csak fogadott gyerököm neköm? Mert csak mégse löhet az, hogy olyan se lögyön az embör körül, aki édösanyámnak szólíjja.

Ezzel elkattyogott Mák ángyó, aki ugyan nincs beleszervezve semmiféle patronázsba, de azért így kultiválta a gyermekvédelmet kint a pusztaszélben, már húsz esztendővel ezelőtt is. Mert akkor vette pártfogásba Illést, „az első gyerököt”, aki most már szép, ifjú legény, cigarétlit szíj vasárnap délután, és a bicskát is beleteszi a zsebébe, mikor elmén a dugott-bálba. És ő lesz az, aki meggyújtja majd a szentelt gyertyát, mikor Mák ángyó öreg lelkéért csöndítik meg a lélekválság harangját.

- Hiszön itt volna még a Matyi is, de mán avval nem gyüttünk olyan jóra, tekintetös úr! - Ezt csak súgva mondja Mák ángyó, mert nem akar szívfájdalmat okozni a fiúnak, aki éppen mellettem pányvázza ki a Szürkét a tarlóra. (Ez a Szürke, aki olyan szép fehér, mint én vagyok.)

- Szófogadatlan, meg csapda a gyerek, ugye? - sugdosódok én is.

- Nem az, tudja, hanem nehéz fogalmú a pásztorkodáshoz, oszt azért nem szívelheti se az apja, se a bátyja.

Csakugyan vettem észre magam is, hogy az öreg Máknak mindig szúrja a szemét Matykó. Szerencsére őrá nem sok van bízva a házban. Mák ángyó az impérium, nemhiába ő körömködte össze az egész vagyonkát. Mindazáltal Mák gazda is megjátssza olykor magát, különösen ha ángyó bent piacozik a városban, s ilyenkor a legnagyobb vakmerőséggel fog bele önálló vállalkozásokba.

Például a múltkor is, ahogy heverek a tanya végiben, és nézem a fecskék földet szántó repkedését, odajön az öreg Mák egy piszkafával, és elkezdi vele kurgatni az Isten madárkáit.

- Hiss te, hiss te! Az anyátokat!

Nem illik a gazda dolgába beleszólni, hát csak szó nélkül lesem, mi lesz ebből. Biztos, hogy valami ornitológiai kuriozitás.

A magyar Brehmet azonban szemmel láthatóan bosszantotta, hogy kísérletei hidegen hagynak. Addig lesett rám a szeme sarkával, míg utoljára a lábamba akadt, és hasra vágódott. El is tüsszentette magát, mert ahogy föltápászkodott, napba nézett. Erre aztán mégiscsak megszólaltam, mert ilyenkor megint ezt kívánja az illendőség.

- Adj Isten egészségére, Mák bácsi! Mondja már no, hadd tanuljak, mit hadakozik a fecskékkel?

- Hát nézze, régi szokás-mondás, hogy ha a föcskék lent röpködnek, eső lössz. De mondok, ölég vót mán az esőbül, mögriasztgatom üket, röpködjenek mán odafönt.

Hát nem ornitológia, hanem meteorológia. No, az is szép tudomány. De hát nem szeretek senkit se a hitéből kiverni. Csak bólintok csöndesen, hadd örüljön neki Mák bácsi, hogy én is belátom, milyen nagyeszű ember ő.

A Matykó gyerek azonban, aki tavaly kijárta már a negyedik osztályt a tanyai iskolában, s azóta procul negotiis legelteti a birkát, éppen sarjút vág a tanya mögött. Kis lelkében az apja kísérlete életre galvanizálja az eltemetett tudományt.

- Édösapám! - szólal meg bátortalanul.

- No? ! - mordul rá az öreg keményen.

- Nem ér az semmit, akárhogy hajkurászi kend a föcskéket. Nem abbul lössz az eső, hogy ők alacsonyan röpködnek. Az csak azért van, mert a vízpára lenyomi a bogarat, akit a föcske kerget.

- Hát osztán, te! - csikorítja össze a fogát mérgesen Mák apó, mint egy lecsökkentett akadémikus. - Mit aggatódzol mindég az apádba, he? Megállj, majd mögagyallak a nagy okosságodért, csak kigyere a sömlyékbül!

Persze egy ujjal se ér hozzá, mert testi fenyítéket csak Mák ángyó gyakorolhat a házban (hanem az aztán mindenki fölött), de a szemével állandóan döfködi a bicskát a gyerekbe.

Hát jó, ezt megértem, a kultúrgőgön nagyon fel lehet dühödni. De az Illés gyereket jó darabig nem értettem meg, mit káinkodik mindig a boldogtalan kis Ábelre.

Féltékeny a fogadott öccsére, városi ember létemre természetesen ez volt az első gondolatom. Az is természetes, hogy a városi ember rossz nyomon járt.

Egyszer hallom, ahogy nagy szívbéli keserűséggel hujjog ki Matykóra a legény az ereszet alul:

- Te, francia költő, te, az erre-arráját annak a külűfülednek, mán mögint a kukoricába eresztötted a tehenet! Te költő, teee!

Írásban vissza nem adható az a dühös megvetés és keserű gúny, amit Illés a költő szóba beleöntött. Csak az fogható ehhez, mikor az országházban egyik nagy politikus urazza a másikat.

- Illés fiam - léptem közbe némi sértődéssel -, mi baja magának a költőkkel? (Hogy miért különösen a francia költőkkel, azt meg sem próbáltam kideríteni. Jobb, ha az ilyesmi titok marad, azért akkor az ember adandó alkalommal hivatkozhatik rá, hogy íme, mennyire megveti az egészséges magyar lélek a francia dekadenciát.)

A legény vállat vont, és megpattintotta a gyereket a lóhajtóostorral.

- Hát nézze, ez a kórságos mindig azt képzeli magárul, hogy neki is bűrnadrágot szabtak.

Úgy látszik, Illés azt hiszi, hogy a költőknek bőrnadrág a különös ismertetője, és rossznéven veszi Matykótól, hogy neki is ilyen aspirációi vannak. Az általános rosszalláshoz aztán Mák ángyó szolgáltatta a konkrétumokat. Azt vétkelli a legény a fogadott öccsében, hogy még egy esztendő múltán se akarja elfelejteni az iskolát. Minden vasárnap délután iskolát játszik a tökéletlen a kukoricaföld széliben. Ő a tanító, a pipacsok a gyerekek, a napraforgó a tanfelügyelő. (Van humor a gyerekben.) Aztán meg olvasgatva őrzi a tehenet. Minden papírdarabot fölszedeget, amit én elhajigálok. Vetélt verseket megmentegett a gonosztevő, a hieroglífáim fölé aeroplánokat rajzolt az iromba ácsplajbásszal. (Ezzel jóvá is tette a bűnét.)

- No - mondom -, hát azért is mentsük meg a költő-becsületet.

Megnéztem a gyerek tavalyi kiskönyvét: csupa egyes. Kivallattam magam is, s még sokáig valami furcsa meghatottsággal gondolok erre az alkonyatra. Kolompok csengenek messziről, valahol búg a cséplőgép, az ereszet alatt imádkoznak a fecskék, füst legelget a nádtetőn, bazsalikomszag vegyül a krumplis tarhonyáéhoz, és egy tatárfejű, szutykos kis kölyök magyarázza nekem a francia forradalmat, deákos tanultsággal és paraszti ésszel...

- Hallod-e, fiam - mondom este a feleségemnek -, ezzel a gyerekkel valamit csinálni kell. Ha már kompromittáltuk, a konzekvenciákat is le kell vonnunk. Itt nem hagyhatjuk, mert akkor halálos holtáig Francia Költő Mátyás lesz a neve. Bevisszük a városba, ő is megfér ott, ahol mink.

Az asszony egy kicsit meghökkent. A házbért is most emelik, az ebédlőt is újítani kell, se fánk, se szenünk télire...

- Vállalok én mindent, csak egyet nem: az atyai szigort. Ahhoz én a magam gyerekinél se értettem, de azt hiszem, te vállalhatod, van benne elég gyakorlatod. Legföljebb majd nekem kevesebbet juttatsz belőle.

Így aztán megegyeztünk. Hanem ahogy szedelődzködünk hazafelé, és rakják föl a kocsira a celleculánkat, elejbem áll a francia költő, és mondja ijedten:

- Tekintetös úr, baj van.

- No?

- Möglépött a kacsa az éjjel.

- Melyik, te?

- Akit mögszelídítöttünk. Visszamönt vadnak a többihöz. Ilyen annak a természetje.

Elkomolyodok egy kicsit, és a francia költő azt hiszi, az elszökött vadkacsát sajnálom. Pedig őrajta tűnődöm, meg a többi vadkacsán, a sok-sok tanyai talentumon, a vadon nőtt zseniken, akik közül csak az én tudtommal is sokkal tettek próbát már a régi világbeli városi urak. Hiába, egy darabig csak szelídültek, aztán mind visszamentek vadkacsának a többihöz. Ilyen a természetük.

Zuginé egykéje

Az orvos előszobájában - ezt minden művelt ember tudja régi szép fametszetekből és régi szép *humoreszkekből* - igen komoly tanulmányokat lehet végezni. Jönnek-mennek a mindenféle ügyes-bajos emberek, s azokkal el lehet beszélgetni. A betegek többnyire nyájasak, leereszkedők és közlékenyek, különösen, ha sajnálkozóra találnak. Akit pedig nem érdekelnek az emberek, annak az olvasó-asztal kínál különböző stúdiumokat. Található rajta fürdőalmanach a kilencvenes évekből, Fliegende Blätter a nyolcvanas évekből. Azt merném mondani, hogy az utóbbi kötelező, s az a gyanúm, hogy mikor a kész orvosok berendezkednek, lelépési díjat fizetnek az öregeknek a Fliegendékért. Hiszen ma egyéb felszerelésre úgysem futja, hát legalább ez legyen meg.

Az én orvosom egy kicsit elfajzott az ősi erényektől. Se fürdőprospektus, se Fliegende nincs a váró-szobája asztalán, hanem igenis van *Természettudományi Közlöny, Kosmos-füzet, Nyugat, Magyar Statisztikai Szemle*... Hopp, ezt megnézzük. Látom a borítékán, hogy *Kovács Alajos* írt bele cikket az egykéről. A napokban lapozgattam *Pezenhoffer Antal* nagy egyke-könyvét, s abból megtanultam, hogy az egyke a protestantizmus bűne, s hogy az országot a katolicizmus menti meg az elnéptelenedéstől. Hát Kovács Alajos, a hivatalos statisztikus, mit mond? Először a végét nézem meg a cikknek.

A társadalmi mozgalmaknak állandóan felszínen kell tartaniok ezt a kérdést, az államnak pedig minden intézkedésébe bele kell vinnie a fajvédelem és fajfenntartás gondolatát, egyrészt kedvezésekkel és kitüntetésekkel, másrészt háttérbeszorítással és büntetéssel kell küzdenie a jövő magyar nemzedék megfogyasztására irányuló minden kísérlet ellen.

Hát ezt aláírja minden rendes ember. Amelyik országba az egyke beleesett, az halálos nyavalyába esett. Amelyik országban az egykét megállítani nem tudják, annak a neve mellé a végzet már odaírta a *deleaturt.* Erről nem lehet disputálni, mert ez kétszerkettő. Hogy mit kellene vagy mit lehet ellene tenni, abba mindenkinek kötelessége beleadni az eszét. Elkezdem a cikket az elején olvasni.

- Be kell vinni a köztudatba azt, hogy aki csak egy vagy két gyermeket nevel fel, az a nemzet iránt tartozó kötelességét nem teljesítette...

Lassan haladok az olvasással, mert nagy a forgalom, egyre nyílik az ajtó. Hetipiacos nap van, sok a tanyai páciens. Köhécselő öreg gazdák, gangosan járó javabeli menyecskék, jól öltözöttek, ételben-italban fogyatkozást nem szenvedők, öröm őket látni. A régi paraszti félszegségnek nyoma sincs, ezek úrhoz szokott, erejük-tudott emberek, akik már nem félnek a szőnyegre lépni, fogasra akasztják a kalapot, nem a szélire ülnek a széknek, hanem a hátukat is megvetik benne, mustrálgatják a bútort a szemükkel, és tán szegényellik is, és mikor nyitja az orvos a belső szobája ajtaját, az új kultúra türelmetlensége idegeskedik a hangjukban:

- Sokat köll-e várni, *orvas* úr?

Furcsállom, hogy egyesével jönnek, és feltűnő röviden végeznek az *orvas* úrral. Régebben, a *szögény világ*ban, ha az *eladó* megbetegedett, és már hat hónapig nyomta az ágyat, akkor apja, anyja, keresztanyja egyszerre szállták meg az orvost, és az apa így adta föl a szót:

- Kérdözze mán no, mért töreködtünk be magához, tekintetös úr?

- Majd megmondják kendtek.

- Hát egy kis búzácskát hoztunk be, de mán, mondok, ha betöreködtünk, csak mögjelöntöm magának, hogy nemszeretöm-formán van a Pirosunknak a sorja.

- Szóval, beteg a Piros?

- Betegnek éppen nem beteg, csak olyan nyűglődi. Nem tud aludni a köhögéstül.

Mert tisztában volt azzal az ésszel élő ember, hogy ha betegnek vallja a Pirost, akkor mindjárt drágábban számítja meg az orvos a tudományát. Így meg csak legyint a kezivel, és azt mondja:

- Persze, fölfázott egy kicsit. No majd írunk neki valami port.

S már írta volna is, de akkor az apában fölébredt a lelkiismeret. Nini, hátha nem lesz *érvényös* az az olcsó por? Lopva meghúzta az asszonyon a kendő rojtját, és most már az vette föl a tárgyalás fonalát:

- De a derekát is fájdíjja a lány, kéröm. Nem tud vele fölkelni.

- Hát fekszik?

- Fekszik ám, szögénkém, mert alighanem mögrántotta a derekát, mikor leesött a fárul...

Az anya mondta volna még, de azért *embör* a férfi, hogy neki több esze legyen.

- Valami kenőcsfélit is írjon neki a porhoz - vágott közbe. - Ölég lössz ez erre a bajra.

- Nem lehet azt így látatlanba - csóválta meg a fejét a doktor. - Legjobb lesz, ha behozzák kendtek a Pirost a jövő héten.

Apának, anyának rettenet ezt még hallani is. Hogy lehetne már azt a beteg teremtést három óráig rázatni a kocsival? Szemek összevillanása figyelmeztette a komaasszonyt, hogy most már ő a soros. Neki kell nyomba igazítani ezt a tökéletlen orvost.

- Nem kocsira való mán az, lelköm-galambom. Hiszön fél esztendeje majd kiszakad a gyomra, ha csak mögfordítjuk is az ágyban.

És ha az orvos ezek után a haját tépte mérgében, és úgy kérdezte, hogy most már miről gyógyítsa ő a Pirost, akkor az úgynevezett *célszörű szögény embör* kimondta kereken:

- *Hát amíkrül legolcsóbb, tekintetös úr!*

Ezeknek az együgyű ravaszságoknak most már vége, s néhai való gazdám, Tömörkény István, nem ismerne rá többé a parasztjaira, orvostudományi viszonylatukban. Lelkükben ugyan, gondolom, ma is jobban hisznek a csépai szent takácsban meg a galambosi javasasszonyban, mint az egyetemi professzorokban, de ezek jobban imponálnak nekik, mert többet kell nekik fizetni. (Ugyan ez se bizonyos, mert a tanyai javast búzában kell fizetni, s a csépai látnok is csak a papírpénztől fordul el jogos megvetéssel. Az udvarára gurított hízó erősíti az ihletét.)

- Mentül drágább, annál foganatosabb - most ez a szavuk járása, s nyilván ezért kedvelik a röntgenezést, amit ők *rögtönözésre* magyarosítottak. Hiába mondják nekik, hogy az nem orvosság, mind azon könyörög a doktornak, hogy *rögtönözze mög* őket.

Az orvos meséli nekem ezeket a pácienseiről, ahogy déli harangszó után ritkul a vendég. Akkor valami gyerekhang nyivákol az előszoba-ajtóban, és az orvosom azt mondja:

- Nini, Zuginé, el is felejtettem, hogy ő még hátra van.

Zuginé az a munkásasszony-típus, aki ötven esztendősnek látszik, pedig nincs huszonöt. Mozifilmeken ilyen asszonyokat szoktak ütni-verni a züllött alkoholisták, de filmen még nem láttam ilyen soványat. Mi ehette le az izmokat ezekről a jól formált csontokról, mi szívhatta ki

az élet pirosát ebből a viasz-arcból? Tüdővész? Az orvos ingyen oltást ád neki minden harmadik nap.

- No gyerünk, Zuginé.

Zuginénak azonban egy apró ember kapaszkodik a szoknyájába, és a kis ember nem akarja ereszteni az anyját, de menni se akar vele. Tulajdonképpen nem tudni, mit akar, mert mért lennének a kis emberek okosabbak és logikusabbak, mint a nagyok? Megveti tömzsi lábacskáját a küszöbben, és ordít, mint a szívenszúrt malac.

- Mindjárt jön anyuka, egyetlenkém - mondja engesztelően Zuginé, és nyilván egyetlenke szoknyáját igyekszik kiszabadítani a kurta férfiú epertől ragadós kezéből.

- Csö-önd, te bórembukk! - mordul rá az orvos, mire a bórembukk megdöbben, és elereszti a szoknyát. Mikorra magához tér a meglepettségből, akkorra csak ketten maradunk a szobában. A bórembukk nagy lélegzetet vesz, és még rémületesebben bőg, mint az elébb. Ez már nem a szeszély hangja, hanem az elhagyatottságé, a megcsalatásé, a félelemé és a haragé.

De hát nekem is van magamhoz való eszem. Fölveszem a *Magyar Statisztikai Szemlét*, hengert csinálok belőle, és belefújok:

- Tru-tú, tru-tú, tru-tu-tu-tu-tuttutt-tú! A bórembukk rám mered a szemével, szájával, és azt mondja:

- Még!

És én fújom a statisztikai trombitát addig, míg a férfiú a szájába nem veszi a hüvelykujját. A békeszerződésen ez a pecsét. Most már baráti diskurzusba foghatunk.

- Hogy hívnak? - kérdezem.

- Majika.

Ha azt mondta volna, hogy ő egy ismeretlen bombavető, az nem lepett volna meg így.

- Hát én azt hittem, Marika, hogy te kisfiú vagy. Mit szoktál te enni, Marika, hogy ilyen szép erős kis bórembukk vagy?

Erre azonban már nem felelt. Lehet, hogy a kérdést se értette, lehet, hogy az ujját nem akarta kivenni a szájából - a nőkön már bórembukk korukban se lehet eligazodni, őhelyette az anyját kérdeztem meg, ahogy kijött:

- Van-e már háromesztendős a kislánya, Zuginé?

- Nincs, kérem, csak huszonhat hónapos.

- Étkes, ugye?

- Az, a nagybélű, *a jó Isten se győzné szoptatni.*

Nézek az asszonyra, nézek az orvosra, Marikára nem nézek, mégis ő felel:

- Majika sopik - gurul oda az anyjához, és rángatja azt lefelé magához.

- Majd odakint, egyetlenkém, várhass egy kicsit - emeli föl intőleg a mutatóujját Zuginé, a madonna örök mosolyával, és fölöleli magához a kicsit.

- De Zuginé - kapom meg a csontvázasszony vállát -, hát csak nem szoptatja ezt a huszonhat hónapos gyereket? Maga, így, betegen, leromlottan?

A megszépítő madonna-mosoly eltűnik. Nem Meduzaarc ez, amelyik szembefordul velem - a Keresztrefeszítettnek az anyja nézhetett így a Golgotán:

- *Hát mivel etessem, ha nem szoptatom, mikor egy liter tejért kétszáztíz koronát kérnek! Forduljon el tőlük a csillagos ég a haláluk óráján is!*

Nem mondta meg, hogy kiktől, és én nem találgatom. És azt hiszem, a kitűnő Pezenhoffer Antal se kérdezné meg Zuginétől, hogy katolikus-e vagy protestáns. És talán Kovács Alajos se kívánja a törvény elé állíttatni Zuginét, aki nem teljesítette a haza iránt való kötelességét, és nem jól szolgálja a fajvédelem eszméjét, mert csak egy Marikával segített hazánk néperejét újjászülni.

- Ha megírnám - mondom az orvosnak -, azt hinnék, én találtam ki.

- Ó, dehogy - törli meg az orvos a szemüvegét -, nagyon gyakori eset ez mostanában.

Történet az egyik csalóról

Azért mondom, hogy az egyikről, mert a másikról is tudok történetet. Szeretek róluk beszélni így, tél elején, mikor az Isten elparancsolja az égről a napocskát, a földi rongyosok és éhesek oltalmazóját, és szabadjára engedi a rémítőket, a ködöket, szeleket, havakat. Mért ne hozakodnék elő ilyenkor e két különös csalóval? Hátha a jó Isten csak azért parancsolja el ilyenkor a napot az égről, hogy addig, míg a rémítőknek engedi át a földet, az emberek szívében süssön ki a nap, és onnan oltalmazza a rongyosokat és éheseket?

Az egyik csalót Palkónak hívták, ugyan még tán most is úgy hívják - Törőcsik Palkónak. Lehet hogy van is, aki találkozott már vele, ha egyebütt nem, a kis iskolás gyerekei olvasókönyvében. Mert Törőcsik Palkó oda is bejutott, a többi nevezetes emberek közé, és én voltam benne a ludas, hogy bejutott. De ott egy kicsit simítani kellett a Palkó bűnén, úgy, ahogy a tanterv kívánja, itt elmondom úgy, ahogy történt.

Palkó abban az időben valamelyik újságosbolt fityfirittye volt, aki a mi utcánkban beadogatta az újságokat a világi dolgok iránt érdeklődő nemzetnek, s ezért rendes fizetést húzott a bódéstól mint nagyvállalkozótól. Minden tíz lap kézbesítéséért kapott három szem sült gesztenyét, amelyek közül csak egy volt férges. Amikor én tudomást szereztem a dologról, marékra is fogtam a bátorságom, és erős támadást intéztem a nagytőke ellen, annál is inkább, mert kiderült róla, hogy álláshalmozó. Ez a sarki nagytőke a bódéban újságot árult, és a bódé előtt gesztenyét sütött, s ehhez képest csakugyan elég rongyos is volt.

- Ugyan kérem - legyintett mérgesen, -, csak nem kívánja tőlem az úr, hogy gesztenyével zabáltassak meg egy ötesztendős kölyköt? Mikor én ötesztendős voltam, örültem, ha a gazdám hajába főtt krumplit vágott hozzám. Mert én is a létminimumon kezdtem, kérem alássan.

Ezt a fölmagzott és kiművelt ember kettős gőgjével mondta a nagytőke, és láttam, hogy a Palkó három szem gesztenyéje is veszélyben forog, ha tovább is buzgok az érdekében. Siettem tehát kiengesztelni a nagytőkét. Ötszáz korona árú gesztenyét vettem tőle egyszerre - mert az még a koronás világban volt -, megkértem, hogy a fityfirittynek szánt férgeseket is számítsa az enyémek közé, s csak azután mertem megkérdezni, nincs tán panasza a gyerek ellen?

Jólelkű elnézéssel válaszolt.

- Ölég fürge a gyerök, úgy mögszaladja az emeletöket is, mint a pocok, csak abbul van a baj, hogy írástudatlan, és néha mögcseréli az újságlapokat. Tetszik tudni, a munkásújságot viszi föl az emeletre a táblabíró úrnak, és a táblabíró úr lapját hajítja be a pincelakásba a suszternek.

Isten bocsássa bűnömet, én azt gondolom, nem is olyan nagy hiba ez, mert így tudja meg az ember, mit gondolnak róla a másik parton, s majd aztán ahhoz képest forgatja magát a világi életben. De szólni nem szóltam semmit, csak elhatároztam, hogy ezek után jobban föltekintem a hüvelykpici férfiút, aki ilyen kiegyenlítő hivatást teljesít az emberi társadalomban.

Másnap reggel magam mentem ki az előszobába, mikor megnyikkant a csengő, amit Palkó csak az ujja leghegyével ért föl, ha nagyon ágaskodott is. A fején zöldellett valami kerek, arról ki lehetett találni, hogy valamikor kalap volt. Nyakától térdéig szürkéllett valami, ami egykor alighanem kabát gyanánt védett valakit. Hanem hogy mi az, ami a térdétől a lába fejét takaró sárig kékellik, azt nem lehetett kitalálni, azt meg kellett kérdezni.

- Mi az a kék a lábad szárán, te csiripiszli?

- A bűröm - mondotta Palkó, egy kicsit csodálkozva. No hát, hogy egy úriember még ezt se éri föl ésszel!

- Te mezítláb jársz, te gyerek? Ebben a sárban, latyakban, jegesedő hólében?

- Csakis - hangzott a válasz, kérkedés és panaszkodás nélkül.

Annyi eszem már volt, hogy nem firtattam, miért. Inkább a feleségem kérdeztem meg, nem volna-e egy pár rossz cipő a háznál?

- Rossz mindig akad - mosolygott egy kicsit mélán házam úrnője, lepillantván a tulajdon cipőjére.

- Ide komolyabb cipő kell, fiam, nem olyan, amelyik azt mondja, hogy „csissz-csossz", hanem amelyik azt mondja, hogy „kopp-kopp".

Olyan is került, s két pár meleg harisnyával, nyiszlett vászonkendőkkel megbélelve nem is volt túlságosan nagy a dagadó, fagyott kis lábakra. „Kopp, kopp", keményen és önérzetesen koppantak a cipők a kőlépcsőkön, s nem tudom, a régi gazdájuk nem jobban örült-e nekik, mint az új.

Egy hétig nem láttam Palkót, de a kopogását mindig fületlem, ha jött, ha ment.

Egy hét múlva azonban éppen akkor álltam az ablakhoz, mikor a fityfiritty a mi kapunkon kilódulva, átvágott az utca másik oldalára. Palkó ez? Annak kell lenni, az újságok ott vannak a hóna alatt, a zöld is rajta fityeg, a szürke is rajta lityeg. De nem Palkó az mégse, hiszen annak cipője van. Ez pedig térdtől lefelé kékbe van öltözve, a tulajdon bőribe. Hívom a feleségem is, nem érti a dolgot ő se. Tegnap még a lábán volt a gyereknek a cipő, rá is szólt, hogy topogja le róla a sarat, mikor bejön a kávéját meginni.

- És ma?

Ma nem látta. Ma a Mári kávéztatta meg. Hát a Mári mit tud? De nem tudott semmit, csak morgott. Ő bizony nem szokta nézegetni azt a kis békát, ugyan mit akar vele a tekintetös úr? Mári tanyai eredés, öt évvel ezelőtt ő is ilyen mocskos kis béka volt, mert nagy eső járt ott, ahol ő született, de öt év nagy idő, s Mári már olyan fönt hordja az orrát, mintha ő hajtaná a Göncöl szekerét.

Másnap én kávéztattam Palkót. Be lehetett ereszteni, mert a sárkaparóval leszedette a talpáról a jeges sarat. De nem a cipője talpáról, hanem a tulajdon magáéról. Csakugyan mezítláb volt.

- Hol a cipő, Palkó?

- A Lajcsi lábán - rebbent egyet a szeme.

- Ki az a Lajcsi?

- A bátyám.

- Elvette tőled?

- Nem. Odaadtam neki.

- Mért adtad oda?

- Neki jobban köll.

- Miért kell jobban?

- Az ű lába jobban fázik, mert nagyobb, mint az enyim.

No ez olyan igazság, amivel nem lehet vitába szállni. Most már a ház úrnőjének cipője került a Palkó lábára, melyre méla mosollyal nézett. Míg a feleségem a lábát öltöztette a kis emberizinknek, én megráztam a vállát.

- Palkó, ha én még egyszer cipő nélkül látlak a télen, akkor megmondom a gazdádnak, hogy csupa férges gesztenyével fizessen téged. Megértetted-e?

Megértette. Egész karácsony reggeléig nem volt semmi baj. Akkor se azért, mintha Palkó lábán nem lett volna cipő. Rajta volt, mégpedig szép ünneplősre kifényesítve; sár se fogta be, mert csonttá fagyott a föld.

- Fázol-e, Palkó?

- Nem fázok én.

- Hát az angyal járt-e felétek?

- Nem járt az - vigyorodott el -, de azért neköm van. Kaptam a Mitetszik bótos úrtól.

Egy kis csokoládéangyalt húzott elő az inge derekából, szétlibbentvén magán a néhai kabátot. Csak a mosolygás egy kicsit lehervadt az arcáról. Az angyalka szétmállott a meleg bőrön, s több ragadt belőle Palkónak a hasára, mint az ujjaira.

- No ne búsulj, Palkó, hanem nyisd ki a zsebeidet. Van-e sok zsebed?

Volt, hála Istennek, volt, belül több, mint kívül. Ahol a rongyos bélés elvált a rongyos posztótól, az mind zseb volt, s azt mind teletömködtük angyalfiával. Tréfából még hozzá ezüstrojtot is csavargattunk a gyerek nyakába, abból a fajtából, amelyik az angyalok haját jelképezi a karácsonyfán.

- No Palkó, most már magad is elmehetsz angyalnak! Hány házad van még?

Már csak egy volt, de az kétemeletes, soknépű, az utca másik oldalán, szemben a miénkkel.

- No, ha ott is dolgod végezted, gyere vissza. Majd keresünk még neked valamit a karácsonyfa alatt.

Arra számítottam, hogy akkorra az unokám kezében okvetlen pusztulása lesz vagy egy gipsz nyuszinak, vagy a posztómackónak, de Palkónak öröm lesz az egy kis csorbával is.

Palkó azonban megcsóválta a fejét. Nem jöhet ő már vissza.

- Miért te?

- Csak.

Ha egy kisgyerek azt mondja, hogy „csak”, az majd olyan, mintha egy asszony mondaná. Faggatásnak ott semmi értelme sincs.

- Hát akkor eredj a dolgodra - nyitottam ki neki az ajtót, egy kicsit bosszúsan. De azért csak odaálltam leskelődni az ablakhoz. Ugyan hány perc alatt röpüli be Palkó angyal azt a nagy házat?

Beletelt öt perc, míg a gyerek a mi kapunk alól kivágódott. Mégpedig cipő nélkül. Mezítelen talpacskáit sebesen kapkodta a hidegtől sütős aszfalton. De azért mégiscsak elkaptam, mielőtt a nagy házba besuttyant volna. Nagyon megrettent, hogy a vállához értem, s mind a két kis vörös kézivel odakapott az ezüsthajhoz, az újságok kihullottak a hóna alól az aszfaltra.

- Palkó, hová lett a cipőd?

- Levetöttem.

- Minek vetetted le? Hol vetetted le?

- Ott a - mutatott át a kapunkra. - Imre mög fölhúzta.

- Ki az az Imre?

- A bátyám. Ministrálni mönt a kápolnába, oszt a harangozó mögmondta neki, hogy meztéláb ne mönjön többet, mert akkor kikergeti.

Hát igen, hogyne, a harangozónak is igaza van. Karácsony napján nem lehet meztéláb állni Isten ő szent felsége elé.

- Hány bátyád van neked, kis Törőcsik?

- Csak négy. De húgom is van kettő.

Bizony, annyi lábat nem győztünk meg a magunk rossz cipőivel. Végig kellett sarcolnunk az egész házat, de sehol se csapták be előttünk az ajtót, mert ebben az egyben egyek vagyunk mindnyájan, akármilyen újságot olvasunk. Télvíz idején, ha egyebünk nincs is, rossz cipője mindnyájunknak kerül. Még ha néha a tulajdon lábunkról kell is lehúznunk.

A másik csaló

A másik csaló neve: Pétör. Írhatnám Péternek is, de akkor mi lesz a történeti hitellel? Pétör az ő neve, senki se hívja másnak, és ha valami tudatlan ember Péternek szólítja, arra nem ért. Tudom magamról, mert én már kipróbáltam. Bent jártam az iskolájukban, és megkérdeztem, melyikük az a híres Péter: ötvenkét gyerek közül egy se vállalta. Nem a híresség̈et, hanem a Péterséget. Ezt abból hiszem, hogy arra se állt föl senki, mikor azt mondtam:

- Mert én ezt a körtét akarom odagurítani annak a Péternek, akit keresek.

A Pétereket a körte se szédítette meg. Pedig akkora körte volt, hogy négy Péter is beleharaphatott volna egyszerre az aprajából. De hát akit nem annak hívnak, az nem nyújtogathatja az ujját.

- Hát nem itt van az a bizonyos csaló Péter? - kérdezem a tanító úrtól.

- Dehogynem - mosolyog a tanító úr -, csak nem jól tetszett föltenni a kérdést. - Pétörök, fölállni!

Fölugrott hat gyerek, Pétör nevezetű valamennyi.

- Melyik ezek közül most már az én Pétöröm?

- Ez ni - mutatott rá a tanító úr a legrongyosabbra. - Mondd meg a nevedet, Pétör fiam, szép értelmesen.

- Deák Pétör.

Mintha a magam gyerekhangja csendült volna vissza negyven egynéhány omladék esztendő elejéről. Amúgy is formázza Pétör a magam kisiskolás korát. Éppen olyan tatárképű, éppen olyan fésűt nem álló bozontú, no meg éppen olyan rongyoskás. Ha összemelegszünk, lehet hogy le is fényképeztetem, s kielégítem a képével azokat a jó lelkeket, akik ifjúkori ábrázatom után érdeklődnek.

- Aztán, tudsz-e te olvasni valami szépet, Pétör?

- Tudok.

- No, akkor olvass!

- De mit olvassak?

- Hát az olvasókönyvedet.

- Azám, ha vóna.

- No, kérd el a szomszédodét, és nyisd föl akárhol - segíti ki a tanító úr.

Pétör szót fogad, és éppen arra az olvasmányra nyit, amelyik a világháborúról szól. Borzasztó szép olvasmány, nyolc- és kilencéves gyermekek örömére szerkesztve, így kezdődik:

- *Alig pergett le ezer év az idők rokkáján, a balsors nagy megpróbáltatásnak tette ki imádott hazánkat. I. Ferenc József uralkodása alatt kitört a vészteljes és végzetterhes világháború.*

Pétörnek tagadhatatlanul okozott némi gyötrelmet a vészteljes és végzetterhes mondat, amiből szemmel láthatóan csak az *idők rókája* tetszett neki, mert azt háromszor is elölről kezdte. De azért végigküzdötte emberül az egészet, csak egy kicsit beleizzadt.

- No, most csukd be a könyvet - vezényelt a tanító úr. - El tudnád-e mondani, amit olvastál, Pétör fiam?

Nem Pétör fiam ijedt meg, hanem én. Megkaptam a tanító úr karját.

- Kedves barátomuram, hiszen én se tudnám elmondani, de még tán az se, aki írta. Pedig megérdemelné a lapátra való, hogy kívülről meg kelljen neki tanulni a saját olvasmányát. Hanem majd mást kérdezek én ettől a híres Pétörtől. Azt mondd meg nekem, pajtás, tudod-e ki volt az az első Ferenc József?

- Igenis, tudom.

- Mondjad, no!

- A Ferenc Jóska.

- Jól van, Pétör. Ugye, megvan a képe otthon nálatok?

- Mög. Az édösapám apja, aki vót, annak az obsitlevelin.

- Megállj, Pétör, látom, hogy ügyes gyerek vagy. Most még csak azt kérdezem tőled, hogy mért mondod Ferenc Jóskát *első* Ferenc Józsefnek?

Pétör egyet szippant és egyet nyel. Aztán még egyszer szippant, de most már nem nyel hozzá. Kivágja lelkesen, milyen elhatározásra jutott. Mégpedig teljes mondatban, ahogy a pedagógiai becsület kívánja:

- Azért mondom Ferenc Jóskát első Ferenc Józsefnek, mert a legelső magyar embör a király.

Pétör ezt fölszegzett fejjel mondja, az orra hegyén is látszik, hogy igen meg van elégedve magával, a tanító úr azonban kicsit zavartan mosolyog.

- Igen, tetszik tudni, ez mint jelmondat, vastag betűkkel van nyomtatva az olvasókönyvben.

A tanító úr azonban nem hagyja magát, se Pétört. Mindenáron ki akarja belőle szikráztatni a talentumot. Melyik a legelmeélesítőbb köszörűkő? Persze hogy a nyelvtan. Pétörnek tehát a nyelvek mezején kell valami káprázatosat termelni.

- Mondj hamar valami időhatározó mondatot!

Pétör fölnéz a feje fölé, ott nem talál semmit. Aztán az ablakra veti okos kis szemét, és ott megtalálja, amit keres. Az ablakot befogta a pára, nem lehet rajta kilátni, ennélfogva Pétör így határozza meg az időt:

- Kutya hideg van odakint.

Ez olyan szabályos időhatározás, mintha az esőcsináló intézet adná, de azért a tanító úr nincs megelégedve, s neki a maga szempontjából igaza lehet. De nekem is igazam van a magam szempontjából, mikor odanyomom a nagy körtét a Pétör markába. Mert én csak arról, akartam meggyőződni, hogy csakugyan létezik-e az a Pétör, akiről hallottam egy történetet, amelyik egészen olyan, mintha én találtam volna ki. És hogy ér-e ez a Pétör annyit, amennyit az a másik, a Palkó? Azt én nem bánom, hogy Pétör egyelőre másképp határozza meg az időt, mint az Akadémia nyelvtudományi osztálya. Beérem annyival is, hogy Pétör van, és Pétör nagyon értelmes gyerek, holott már harmadik esztendeje fúrja, faragja, gyalulja, csiszolja az eszét az ötaraszos emberek számára rendeltetett és szabatott tudomány.

Igen, és Pétör még most se unta meg az iskolát, sőt minden reggel késedelem nélkül megjelenik benne. Pétör nagyon is szeret itt lenni, talán még jobban, mint otthon, és minden oka megvan rá, hogy telente így kedvelje a tudományok csarnokát. Először is, itt melegebb van, mint

otthon. Másodszor, itt borzasztó sok gyerek van, és Pétör olyan, mint a bárány: nagyon szeret sokadmagával lenni. Harmadszor, itt úgy bánnak az emberrel, hogy az édes szülője se keresi annyira kedvét, mostanában még tejjel is megitatják, akár az úri gyerekeket. Szép kis csészékben adják a tejet, van rajta nefelejcsvirág is, s nagyon jó azt a kézbe fogni, mert olyan jó sütős, hogy a dermedt, vörös kis ujjacskák egyszerre fölengednek rajta.

No, Pétört mégis a tej keverte gyanúba, és juttatta olyan díszítő jelzőhöz, ami szokatlan a világtörténelemben, noha nyilván sok alakja megszolgálta a világtörténelemnek. Az egyszerű Pétörből a tej miatt lett Pétör, a csaló.

A gyanú a tanító úrban ébredt föl, aki talán kelleténél szerelmesebb ugyan az időhatározókba és a többi neveléstudományi köszörűkövekbe, de azért aranyból van a szíve. A tanító úr, akinek mindenütt ott a szeme, azt vette észre, hogy Pétör és a tej közt zavaros a viszony. A többi gyerek, ahogy megkapja a részét az ingyentejből, elbánik vele mindjárt a helyszínén. Pétör azonban egy idő óta sajátságos stratégiát vett alkalmazásba. Tudniillik, amikor megkapja a teli csészét, akkor elvörösödik az örömtől, és orrcimpái reszketnek a gyönyörűségtől, ahogy szívja be a jó meleg párát. Szívja, szívja, de azonközben egyre visszavonulóban van az ajtó felé, s mire odaér, akkorra már fehérebb az arcocskája, mint a fal. Egyszerre aztán Pétör elvesz, s néha öt perc is beletelik, mire újra felbukkan kócos buksija a látóhatáron. Az ábrázata egyre vörösebb lesz, ahogy közelebb kerül az asztalhoz, ami attól lehet, hogy roppant elszántsággal szopogatja ki a csészikéből az utolsó csöppeket.

A tanító urat persze ilyen ravasz fondorlattal nem lehet megcsalni. A tanító úr megsejtette, hogy Pétör embör nem szereti a tejet, de mivel tudja, hogy az ilyesmit nem lehet nyilvánosságra hozni, hát titokban leeresztgeti a tejecskét az udvaron a csatornába. Mert bizonyos, hogy Pétör az emeletről az udvarra szökik le tejivás örvivel, elárulja a hideg arcocskája.

Végre eljött a nap, mikor Pétör üzelmei teljes mivoltukban napvilágra kerültek. A tanító úr figyelte minden mozdulatát. Lassan somfordált a gyerek az ajtóig, de a lépcsőn már nyargalva ment lefelé, tenyerét a csésze szájára tapasztva.

Mire a tanító úr utolérte, Pétör már ott térdelt a kapusarokban, s öntögette befelé a tejet egy nagykendőbe.

Beható vizsgálat kiderítette, hogy a nagykendő alul két kis lábacskában, fölül pedig egy gémberedett kis arcocskában végződött.

- Ki ez, Pétör? - kérdezte a tanító úr.

Pétör - szégyen, nem szégyen - nagyon megijedt. Reszketett a szája széle.

- Marika.

- Húgod?

- Az - mondta Pétör, és férfiasan sírásra fakadt. - Mindig el szokott kísérteni, oszt itt várja mög, még hozom a tejet.

Már akkor sírt Marika is, és a tanító úr addig tiltotta kettőjüknek a sírást, míg az ő könnye is ki nem csordult.

- Hány nap csaltál már meg, Pétör? - kérdezte a fiút.

- Öt - mutatta Pétör az ujjain, mert szólni még nem tudott a sírástól.

Öt nagy csatát nyert meg Pétör az éhes kis gyomra ellen. Ha én Isten volnék, nekem nagyobb örömem volna ebben a teremtésemben, mint a vészteljes és végzetterhes világháború összes nagy hadvezéreiben.

Ne haragudjatok meg, emberek, hogy mikor úgy tele van a világ tökéletes nagy csalókkal, én erről a tökéletlen két kis csalóról írtam. De látjátok, arra gondoltam, ti is örülni fogtok neki, hogy vannak még olyan csalók is, akik nem magukért csalnak, csak magukat csalják meg a testvéreikért.

Marika ünneplőbe tétele

I

Nem, azt nem lehet mondani, hogy Marika rossz gyerek volt, se rossz gyerek, se csúnya virág nincs a világon. Még a tulajdon édesanyja se találhatott Marikában egyéb hibát, mint hogy egy kicsit vadas volt, akár a padláson neveledett macskafiók. Nyilván karmolt volna is, ha simogató szándék kerülgeti, de Marikát sohase simogatta meg senki, még a tulajdon édesanyja se. Volt egy kis bátyja Marikának, Imrus nevezetű, fehér bőrű, mint a vakart hal, és kék szemű, mint a mosott égbolt. Azt még hétesztendős korában is föl-fölkapta az anyja, ducolgatta a karján, és csókolta szemét-száját.

- Te hétszépség, te - kecsegett neki -, mintha csak a száján köpött volna ki az apád.

Marika még csak ötödik esztendejébe fordult, de neki sohase jutott az anyacsókból. Bogárszeme volt a kislánynak és kondorfekete haja, s már akkor is elforgatta tőle a fejét az anyja, mikor a teknőben ringatta. Mikor ő született, akkor már nem volt ura az édesanyjának, és Marika igazság szerint nem is született. Ő csak úgy lett, mint a vadrózsa a temető árkában. Orozva költ, apa nélkül, fekete szeplőnek és fekete hajúnak, és ezért nem tudott soha jó szívvel nézni rá az anyja.

Hiszen esett már meg ilyen mással is, nagyobb nemből való fehérszeméllyel is, s ki nevetett, ki sírt rajta, kit milyennek teremtett az Isten. A Marika anyját olyannak teremtette, hogy ő szégyellte magát a halott ura előtt. Máskülönben nem tartozott számadással senkinek, s nem is számoltatta senki. Nem forgolódott ő úri népek közt, csak magaformájúak közt, s azok tudják, hogy esendő az ember.

II

A halott cselédember volt, s az elözvegyült Modolt kitették a kapásházból. Egy darabig hányódott-vetődött, mint afféle napszámosasszony, ugyan a tapasztást is kitanulta, a kettőzés is kezire esett, s mindig akadt valami szárnyék, ahol meghúzódhatott a gyerekkel. Hol emberségből adták, hol arravaló nézvést, hogy Modol még szemrevaló asszony volt, s az ilyennek mindig kerül szánója. Mikor azonban a baj elérte, beleutált a cigányéletbe, s azt is felgondolta magában, hogy a két gyerek két nehéz kölönc lesz a kenyérkeresésben. Havibúcsúkor térden állva fogadta meg a fekete-Máriának, hogy megjobbítja az életét, ha megsegíti abban, hogy ő is a maga fészkében húzhassa meg magát a porontyaival, mint a nádi róka vagy a cinegemadár. Nem bánja ő, ha akkora lesz is, mint egy kutyaól, csak a maga gazdája lehessen benne, és becsukhassa az ajtaját garázda emberek elől, akik gazdátlan jószágot látnak az özvegyasszonyban.

Mármost, ha a fekete-Mária nézette ki vele azt a fűtetejű kunyhót, amelyik a pusztai temető szélén gubbaszkodott, az nagyon különös gondolat volt a Szűzanyától, Mert a Szűzanya tudhatta, hogy az a düledező sárviskó a temetőcsőszé, azt pedig nem ok nélkül hívták Lator Andrásnak, noha a pusztabírónál Nagy András néven volt belajstromozva.

Nem afféle városi temetőcsősz volt ez az András, aki abból él, hogy rendben tartja a halottakat. Andrásnak tizenkét hold volt a nevére telekkönyvelve; ugyan tizenhárom holdat örökölt, de az ő halmát nézte ki a szolgabíró, hogy abban legalkalmasabb a nagy ágyat megvetni azoknak a pusztaiaknak, akik kilépnek az élők tartományából. András nem akart ujjat húzni a felsőbb-

séggel, eladta a halmát, de kikötötte, hogy a felsőbbség őt teszi meg temetőcsősznek, és ezért száz pengőt fizet neki egy esztendőre. Továbbá vállalta azt is, hogy hajnalban, délben és este, meghúzza a temető harangját, mert valamiből csak meg kell tudni a népeknek, mikor van ideje a keresztvetésnek és az Üdvözlégy elmondásának. Ez Istennek tetsző művelkedés volt ugyan, de András nem érte be az Isten tetszésével, ezért is kivasalt húsz pengőt az egyházi felsőbbségtől. Továbbá, ha nem csurrant, csöppent valami Andrásnak a temetésekből is. Nemcsak mint sírásó szolgálta a közt, hanem ha a szükség úgy kívánta, el is nóbiskálta a halottat, noha ez tilalmas cselekedet, a pap úr dolga. A pap urat azonban negyven kilométerről kell ide kikocsikáztatni, s azt nem mindenki győzi fuvarral és pénzzel. A pap úr ezért meghatalmazta a tanító urat, hogy amelyik pusztai halott nem bírja el a nagy sarcot, annak ő adja meg a végtisztességet, persze nem olyan nagy áron, de valódi deák nyelven, hogy semmi rövidséget ne szenvedjen a megboldogult. Andrást ugyan nem hatalmazta föl senki, de viszont nem is vette fogtomra senki, ha hébe-hóba ő is elbánt egy-egy kis halottal. Leginkább hóba, nagy telek idején, mikor se pap, se tanító nem találta volna az utat, s nem is lett volna értelme a nagy törekedésnek egy-egy ártatlan kis lélekért, akit úgyis sarokra nyitott kapuval várt a mennyország. Igaz, hogy András nem tudott deákul imádkozni, de énekelni tudott, mégpedig olaszul, ahogy a hadifogságban tanulta, s ha egy kicsit szittya dialektusban ejtette is az olasz szót, ez a tudománya nagyon fölvitte a tekintélyét a népek szemében. Erre még büszkébbek voltak, mint arra, hogy nekik olyan temetőcsőszük van, aki ezüstmetáliát szolgált a háborúban. Valamiféle írása is volt erről a tisztaszoba falán, berámázva Kossuth atyánk és Rudolf trónörökös képe közt, de az alighanem törökül volt, még a szolgabíró úr se tudta elolvasni, pedig az ugyan próbálgatta követválasztáskor, azonban igen akadozott a nyelve. Hanem a metáliát mindenki láthatta, mert azt még a hétköznapló-ruhájára is kitűzte András, olyan becsben tartotta.

Igazán nem volt semmi kivetni való ebben az Andrásban, csak éppen hogy az asszonyfélét nagyon lepkedte. Azért lett a neve a népek száján Lator András. De világért se rossz végből, csak úgy figurából. Utóvégre, mindenki úgy éli világát, ahogy akarja, s ha Andrásnak ilyen a gusztusa, kinek mi köze hozzá? Ebet kapni, csak korpa legyen, s ő győzi korpával, liszttel, szalonnával, tarhonyával. Igaz, hogy megjöhetett volna már az esze, mert keselyedik haja, bajusza, de őrajta nem fog az idő. Lám, hogy megjátszotta magát a pulival is. Kis fekete szőrgombóc, rendes ember az ilyent Cigánynak vagy Bogárnak hívja. Ő más névre szoktatta, de ez csak akkor derült ki, mikor a finánc megkérdezte tőle:

- Hogy hívják a kutyát, András?

- Aminek tégöd.

A hivatalos ember fölhorkant. A kardbicskájához kapkodott, s csak akkor nevette el magát, mint aki éretlen piszkébe harap, mikor András kimagyarázkodott, hogy nem sértegette ő a hivatalos tekintélyt, hanem a pulinak csakugyan ez a becsületes neve. Nem Cigány, nem Bogár, hanem Aminektégöd.

Magukban élő embereknek szokott ilyen pihent eszük lenni, akiket nem csigáz el se asszony, se gyerek.

III

Lator András bevezette Modolt a tisztaszobába, nem is a padkára ültette, hanem a kanapéra, annak is a belső sarkába tessékelte, s maga is odaült mellé.

- Régön kiszömöltelek én mán tégöd, hé - tette a vállára a kezét.

- Engöm? - mosolyodott el az asszony. - Én mög a kend gunyhóját szömöltem ki, hát majd csak mögértsük egymást.

- A putrit? - mutatott ki András az ablakon. - Mit akarsz vele?

- Ki akarom árendálni.

- Nem lelkös állatnak való az, te.

- Neköm jó. Mögférök benne a két gyerökömmel.

Az ember odatolta az arcát az asszony arcához.

- Osztán mit szántál érte?

- Hát ahogy mögegyezünk. Egy hold földdel vönném ki. Korai babnak, salátának, piaci veteménynek. Mög a temető is köllene. Székfűszödésre. Mi árát szabja kend így együtt?

Az ember pirosra nevette magát, és megszorította az asszony vállát.

- Felesbe, lelköm, felesbe.

- Hogyhogy felesbe? - húzódott odébb az asszony.

- Úgy, hogy idegyüssz hozzám felesnek. Nem a putriba, hanem a házamba. Értöd-e?

- Érteni értöm, de nem töhetöm - csóválta meg az asszony a fejét. - Két gyerökkel hogy löhetnék én a kend felesége?

Az ember fölszegte a fejét, és megsodorva a bajuszát, rákacsintott az asszonyra.

- Nem úgy gondoltam, hé.

- Hát hogy?

- Ne tötesd magad, galambom. Olyan mönyecske vagy te, aki möglépte mán száz tű hosszát.

Modol nem háborodott föl, csak szorosabbra kötötte az állán a kendőt.

- Az mán elmúlt, ne emlögesse kend. Azt mondja mög, mi árendát kívánna.

- Mán mondom is! - nyalábolta át az ember karja az asszonyt.

- Én mög azt mondom, ne járja kend az eszit - csattant nagyot az asszony keze az ember karján.

- Ejnye, az angyalodat! - villant meg a csősz szeme, s a lator rávetette magát az asszonyra. Az pedig lökött rajta akkorát, hogy leesett a kalapja, s hátranyaklott feje hozzákoppant az ablakpárkányhoz.

Más baj nem is történt. Mire az asszony elért a kilincsig, az ember föltette a kalapját, és helyreigazította az eszét is.

- Neköm mindegy - rángatta a vállát. - Ha te olyan nagy iparasszony löttél, neköm abba nincs szavam. Száz pöngő az árenda.

Modol visszafordult, és megmondta, hogy annyit nem adhat. Megegyeztek hatvanöt pengőben, egy pár csirkében és tíz tojásban.

IV

Modol csakugyan nagyon bevált iparasszonynak. Dolgozott látástól vakulásig a veteményeivel, aratás után gereblyézte a tarlóvirágot, télen kukoricát morzsolt, tollat fosztott, és beletanult a seprűkötésbe is. Mikor az esztendő letelt, és kifizetett árendát, porciót, még vagyona is maradt, kicsi híján tizenkét pengő. Abból kiruházta a kékszemű Imrust, még leffentyűs bőrsapkát is vett neki a városban és olyan iskolábajáró csatos táskát, amilyent még nem is láttak a tanyán. Ő maga a régi rongyait viselte, karácsonyra is, húsvétra is, arra jók voltak, hogy pucéran ne hagyják, másra meg mire kellettek volna neki? Szomszédolni nem járt, noha már egy órányira talált volna trécselő asszonyt, se őrá senki ajtót nem nyitott a temetőszéli sárgunyhóban. Olyan élete volt, amilyent kívánt, s most már nem nyögte fel magát álmából, ha a fia apjával álmodott. Nappal azonban óhatatlan volt, hogy meg ne lássa a Marika bogárszemét és fekete haját, s olyankor mindig átszaladt rajta a kedvetlenség.

Azt nem lehet mondani, hogy egy rossz szóval is bántotta volna a kis hívatlan-lettet, csak jó szót nem tudott neki adni. Éhezni se éheztette, csak a kenyérnek a belesét adta a fiúnak, sárgarépának a húsosát, azt is hámozva; a lány kenyérnek a hajasát, répának a fását kapta, néha azt is csak úgy homokosan.

- Eriggy, lötyköld mög a vályúban.

Imrust szombat esténként fürösztötte is, törülgette is, Marikát ahogy kikapta a teknőből, markába nyomta a törülközőt:

- No, hamar, ne szuszogd el az éjszakát. Oszt jól betakaróddz, úgyis mindég kahogsz.

Imrus az anyjával aludt, attól melegedett, a kicsit az öreg macska melegítette a lócán, a rossz subából vetett vackon. De ha nagyon köhögött, Modol kiszállt az ágyból, odatapogatódzott hozzá a sötétben, és szorosan belecsavarta a zsákpatracba.

Az asszony tudta, hogy nem szereti a fekete szemű kislányt, de sohase jutott eszébe, hogy ezzel tán vétkezik is. Nem volt szeme arra, hogy egyszer is meglássa az árnyékot a fekete szemek ragyogó tükrében, s talán nem is volt azokban árnyék. A pipitéres mezők voltak bennük, a mézesvirágú akácok, a gyíkok és bogarak, a lipék és sárgarigók s a sok kis fakereszt, amelyek úgy tárták szét a karjukat, mintha ők is kisgyerekek volnának, mint Marika. A harangláb mellett volt egy nagy kereszt is, egy bádog Jézuska, de arra nem szeretett fölnézegetni Marika. A kis keresztekkel tudott beszélgetni, csakúgy mint a gyíkokkal és a dongó darazsakkal, de a nagy előtt elállt a szava.

- No, mit félsz, hiszön ez a Jézuska - nevetett Imrus, a deák.

- Nem köll neköm a Jézuska - futott be a kislány a sarjú ecetfák sűrejébe.

Marika azt találta, hogy a Jézuska úgy néz, mint a többi nagy emberek, s félt, hogy utánakiált, mint az anyja szokott vagy a csősz, aki elkurjongatta őket a sírok közül, ha nagyon zsivajogtak. Marika úgy gondolta, hogy amint minden nagy kutya harapós, minden felnőtt ember mérges, s ehhez tartotta magát a társadalmi érintkezésben. Igaz, hogy nagy kutyát többet látott, mint nagy embert. Csak olyankor, ha néha kiálltak az anyjukkal temetést nézni. Ilyenkor megesett, hogy egy-egy barátságos ember lehajolt hozzá.

- Hát tégöd hogy hívnak, kis szemők?

Marikát hőssé tette az ijedtség, mint katonát a muszáj. El mert bújni az anyja kötője mögé, noha tudta, hogy nem lesz ott maradása.

- No, mit vadaskodsz? - ráncigálta elő Modol. - Ekkora gyerök csak mög tudja mán mondani, minek hívják.

Meg is mondta, morcos szófogadással.

- Majika.

- Aztán ki Marikája vagy te? - faggatták tovább a népek.

Erre már nem tehetett egyebet Marika, mint elszaladt, mint akit ostorral megvágtak. A népek nevettek, Modol is elmosolyodott. Nem jutott neki eszébe, hogy a fekete szemű gyereket sohase tanította rá senki, kinek a Marikája.

V

A második árendás esztendő nagyon elfajzott az elsőtől. Amire eső kellett volna, azt elpörkölte a nap, ami meleget kívánt, azt kirothasztotta az eső, s nagyon elhatalmasodtak a porkukacok is. Modolnak megint el kellett állni napszámba, hogy kiteremtse a muszájt, s mire kitisztázta magát az árendából meg az adóból, akkorra olyan vendég állított be a fűtetejű házba, aki elől hiábavaló bezárni az ajtót. A kék szemű gyerek halt meg kanyaróban, s Modolnak csak azért nem ment el az esze, mert a temetésre pénzt kellett szerezni. A tanító úr ugyan Isten nevében is elkántálta volna, mert igen szerette Imrust, de Modol Isten ellen való véteknek tartotta volna a papot elspórolni a kis halottól. Pénzzé tett mindent, amit tehetett, még a magpulykáit is elprédálta, hogy ne legyen semmi hiányosság. A halott embernek igazán nem lehetett szava, amikor a mennyek kapujában találkozott a kisfiával, akit egész odáig kísért a deákimádság. Úrigyereket mutatott a szép ruhájában, a leffentyűs sapkában, s vitte magával még a táskát is, benne meg a kiskönyvet, amiből az apa láthatta, hogy a gyerek többre vitte, mint ő.

A temetés után úgy érezte Modol, hogy csak a fekete-Mária képe előtt tudja magát kisírni, aki szent tenyerébe szedi az asszonyok töredelmeit. Az nagy út volt, be a városba, s Modol alig vonszolta magát, mire odaroskadt a csodatevő kép elé. De a Boldogságos úgy rámosolygott, hogy megkönnyebbedett tőle a szíve, s visszafelé egész megfrissült a lába.

Csak akkor szakadt föl szívén a seb, mikor otthon eleibe szaladt a fekete szemű gyerek, akit úgy megfelejtett, mintha a világon se volna.

- Édösanyám - vetette szét két elapadt kis karját.

Marika sohase tett még ilyent ötesztendős életében. A fekete-Mária súgta ezt neki? Vagy magától röpült a mindig magános kis szív az elvilágtalanodott anyaszívre?

Modol magához ölelte a fekete szemű gyereket, de eljajdította magát:

- Ó, te, te, te... hogy mért nem tégödet kívánt el az Úristen az én édös kisfiam helyött!

Aztán habart valami vacsorát, és az ölébe vette Marikát, úgy etette volna. De a kislány elforgatta fejét a kanáltól. Fázásról panaszkodott, pedig forró volt a feje. Modol magához vette az ágyba, de a sütős kis test hányta-vetette magát az idegen helyen. El kellett vinni a padra, a vacokba.

Egy hét múlva meghalt Marika, mint szófogadáshoz szokott kislány. Modol elfásodva tette keresztbe a két kis kezét, és szenteltvízbe mártott ujjával keresztet írt a homlokára. Aztán elkattyogott a harmadik dűlőbe, vett a boltostól egy cukrosládát, de csak öt tojást bírt fizetni érte, öttel adós maradt. A ládába alulra szalmát tett, arra száraz székfűvirágot, azt beterítette egy firhanggal, s úgy fektette bele Marikát. Gyógyfűcsomagoláshoz való selyempapírból nyírt neki szemfödelet is, aztán átment a csőszhöz.

- Mögint halomás történt.

- A lánygyerök?

- Az.

- No, az kis helyön elfér. Az Imrus mellé, ugye?

- Mögfér vele.

- Köröszt se köll másik?

Modol egy kis gond után megrázta a fejét.

- Most nincs mibül. Papra se telik. Tanítóra se.

- Értöm - bólintott a csősz. - Én is bedughatom, nem sokbul áll.

- Mit számít kend érte?

- A sír ötven péz.

- Csak?

- Hát. A kinyitása. A behúzás egy pöngő. Az énekért - no, azért mög, amit szántál.

Modol lehorgasztotta a fejét. Nem szomorúan, csak elfásodottan.

- Nincs neköm most a rajtamvalónál ögyebem.

Az ember végignézett a leromlott, elsárgult, megráncosodott asszonyon. Elcsodálkozott rajta, hogy megváltozott. Mint húsvétra a pogácsaalma.

- Majd mögadhadd a tavaszi veteménybül. Addig elvárhatok. Ugyan a gémjelöntést se hagyjuk ki. Azt majd a pappal mög a doktorral köll eligazítanom, oda-vissza elherdálok rá egy napot. Neköd mint árendásomnak négy pöngőbe számítom mög.

Modol erre is csak ráintett. Az ajtóból szólt vissza.

- Mikor hozhatom?

- Úgy napszállat felé.

Ősz vége felé hamar odaér a nap, ahol a szegény ember megkente hájjal az eget. Sötétedett, mire Marikát letették a nagy ágyba. Modol elmondta fennhangon a Miatyánkot, az Üdvözlégyet, a Hiszekegyet, aztán magában az Isten tíz és az anyaszentegyház öt parancsolatját, többet nem tudott a katekizmusból. Addig seppegte, míg a csősz elvirginált valami olasz éneket. Két fekete varjú minisztrált neki a vadkörtefáról.

Mire jóéjszakát mondtak egymásnak, nagypelyhű hó kezdett hullongálni. Marikát éltében-holtában először takarta meleg paplan.

VI

Beletelt egy hét, mire Modol a sok álmatlankodás közt rájött, hogy nagy bűnös asszony ő, de nem a halott ura miatt, hanem a halott kislánya miatt. Megképzett előtte Marika úgy, ahogy a koporsóládába tette, a rongyos ingben, a rossz ördögbőrszoknyácskában. Imrus szerencsés volt, mert azt várta az apja a mennyország kapujában, de a fekete szemű kislányt nem várta senki. Az angyalok rá se néznek a kis rongyosra, nem fogják meg a kis kezét, sohase vezetik az Isten színe elé. Elhagyatott lesz, mint idelent volt. Hová szalad szegényke abban a nagy idegenségben, ha fölkérdezi a Szűzanya:

- Ki Marikája vagy, te kis szemők?

Modol észre se vette, hogy kiszáradt szeméből csordogálni kezdenek a könnyek. Magára szedte, ami meleg rongya volt, bezárta a putrit, és megindult az öles hó úttalan útján. A csősz éppen delet húzott, rákiáltott a harangláb mellől:

- Hát te, te hova bódorogsz ebben a krisztustalan időben?

- A városba mögyök.

- Mi dolgod benne ilyenkor?

- Szolgálatba állok.

A csősz belekáromkodott az Angelusba.

- Hát a gazdasággal mi lössz?

- Mire kimén a föld fagya, möggyüvök.

A csősz azt mondta erre mérgesen, hogy „möhetsz mán te akárhuva, szépségös", de Modol már akkor messze bukdácsolt a hóban.

Éjszaka a puli fölugatta a gazdáját. De nem a házban ugatott, hanem a guliba körül. Muszáj volt megnézni, mi leli. A vitézségi érmes emberen végigfutott a hideg, ahogy az ajtóban hallgatódzott. Olyan zörgés dübögött ki a házból, mintha szakajtókat borogatnának föl.

- Ki van odabent? - verte a csősz az ajtót.

Nem felelt senki, de valami megkoccantotta a tenyérnyi ablakot. A csősz addig rázta, míg a kallantyúja lecsúszott, s akkor belökte az ablakot. A bent felejtett, öreg macska ugrott ki rajta nagy nyivákolással.

- Vessz mög gazdástul! - vágta utána a csősz a botját.

Többet aztán eszébe se jutott neki Modol egész Zsuzsánna-napig, amikor kötelességük megszólalni a pacsirtáknak, és kiadni az ordrét a havaknak, hogy most már elég volt, takarodjanak el a tavasz útjából. Pacsirtát ugyan nem hallott a csősz, de mécsvilágot látott kipislogni a putri ablakán. Odalopakodott és belesett rajta. Ott ült az asszony az asztalnál, és valami ruhafélét terigetett szét rajta. A csősznek nem nagy jártassága volt ebben a tudományban, de annyit látott, hogy gyereknek való holmik.

- No, Modol - zörgette meg az ablakot -, möggyüttél a nagy szörzésbül? Teliszörözted-e a zsákot?

Az asszony fölugrott, és úgy állt az ablak elé, hogy ne lehessen látni az asztalt. Nem akarta elérteni a mocskolódó beszédet, nyugodtan felelt.

- Megmondtam, hogy üdőben itt löszök. Hogy áll a föld? Löhet-e mán veteményözni?

Most már a csősz is rendesre fogta a szót, mert nyomas beszédűnek találta az asszonyt.

- Úgy nézöm, hamarosan kimén a föld fagya. Itt olyan két sukkosforma vót, de fele mán kiengedött.

VII

Lator csősz arra ébredt föl, hogy csönd van, amikor kutyaugatásnak kellene lenni. Úgy volt nevelve az Aminektégöd, hogy ő vakkantsa fel a gazdát, mire hajnalt kell harangozni. Ez ugyan kakasnak való hivatal, de a puli beletanult, s mindeddig kifogástalanul végezte.

- Hun vagy, puli, fene a kukurítódba? - kapkodta magára a csősz a ruháját, mert az ablakon már beszőkült a hajnal.

- Ne, puli-i-i! - kürtölte a küszöbről a két tenyere közül.

A puli messziről vakogta, hogy nem kell megijedni, állja ő a posztot most is. Az új sírok felől jött a vakogás, ahol a tavaly lefejszézett szilfák voltak ölbe rakva.

- Falopók - gondolta a csősz, és leakasztotta a puskáját. Örült neki, hogy lesz egy kis lövöldözés.

De hát nem lett semmi se. Falopóknak se híre, se nyoma. Az asszony térdepelt a feltúrt gyereksír mellett. Előtte a koporsóláda, benne egy úri, nagy baba, aminőt világi ember korában sokat látott Lator csősz a városokban. Az ez, a valóságos Marika, csak selyembe, bársonyba, piros topánkába, gyöngyös fityulába. Csak sárga viaszkból van az arca s lehunyva a fekete szeme, csak a nagy pillája látszik.

- Mit töttél, Modol? - szörnyedt el a csősz.

Modol észre se vette, hogy csahol és ugrál a puli, csak az emberhangra nézett föl. De nem ijedt meg, csöndesen mondta:

- Ünneplőbe töttem Marikámat.

A csősz nézte a gödröt, a sáros asszonyt, és rekedten kérdezte:

- Te tötted, magad, evvel a rossz ásóddal?

- Lent nem nagyon fogta. Kézzel köllött. Ez a jó kis kutya is segített. Igön tudta kaparni a göröngyöt.

A csősz nagy lélegzetet vett.

- Nem tudom, Modol, alighanem rosszat töttél te itten.

Modol csöndesen megrázta a fejét.

- A rosszat töttem jóvá, möghiggye kend.

- Ó, te szögény, te szögény - mondta a csősz.

Nem tudni, kinek mondta. Az asszony sáros karját simogatta, de a Marika nyakára tette az ezüstmetáliát, amit a magáéról leszakított.

- No, lögyön egy kis fényösségöd is a szép ruhádhoz.

Aztán feldombolta a sírt a rossz ásóval. Az asszony ült a zsendülő füvön, és simogatta a kis fakeresztet.

VIII

Kisütött a nap, ahogy megindultak, egymás mellett, a csősz háza felé. A puli úgy csaholta őket körül, mint egymáshoz tartozó két embert. Egyre nagyobb körben és egyre sebesebben, ahogy kiszélesedett az út. Mire a ház elé értek, már olyan ész nélkül nyargalászott, hogy onnan felülről, a kék magasokból bizonyosan egy karikának látszott. Fekete jegygyűrűnek, amilyen illik azoknak, akik sírok közül indulnak az életbe.

Harmadikon

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy én azért szoktam harmadik osztályon utazni, mert a sportnak ezt a nemét fölöttébb kedvelem. Azért utazom harmadik osztályon, mert én vidéki író vagyok és vidéki múzeumigazgató, azoknak pedig ez a klasszis dukál. Egészen más volna, ha például a toronygombaranyozók szaklapjának kiadóhivatali segédfőnökhelyettese lennék, és a keresztanyám jóban volna valamelyik társadalmi egylet alelölülőjével. Akkor nekem első-osztályú szabadjegyem volna, és nemcsak a sürgönykarók állnának előttem haptákot, hanem az állomásfőnökök is, mikor a fönntartott szakaszomat megmutatnák. Azonban az a jó asszony, aki keresztelésemkor képviseletemben mondott ellene az ördögnek és minden incselkedéseinek, már harminc esztendeje meghalt. S noha kvalifikált kijáró lett volna, mert se írni, se olvasni nem tudott, mégse tehetett volna értem semmit, mert nem mívelek szakirodalmat.

Így aztán nemcsak szabadjegy-képes nem vagyok, hanem még annyi vasúti kedvezményem sincs, amennyi minden tisztviselőtársamnak kijár, úgy tudom, az útkaparónak is meg a hóhér-segédnek is. No igen, mert a hóhérsegéd szorosan végzi a dolgát, ezért úgynevezett szorosan vett közigazgatási tisztviselő. Ellenben mivel negyven évvel ezelőtt kimondta az akkori magas kormány, hogy a könyvtár, a múzeum, az úgynevezett kultúra csak magánvállalata a városnak, az efféle pántlikamérések hivatalnokai máig is nem szorosan vett közigazgatási tisztviselők, akiknek nincs jussuk azokra az állami kedvezményekre, amikre a vármegyei útkaparók érdemeseknek találtatnak.

Pár esztendővel ezelőtt azonban, mikor divatba jött a „kultúrfölény", Rubinek Gyula, mint kereskedelmi miniszter, kicsit megbolygatta az ősi tradíciót. Kiterjesztette a vasúti kedvez-ményt - mindazokra a hajdúkra, akik addig nem voltak benne. Attól kezdve aztán az én szolgáim is kijártak Szatymazra bort kóstolni minden héten kutyástul, macskástul, és szívből sajnálták az igazgató urat, aki nem hajdúi minőségben kaparja a kultúra útját.

Engem nem hívnak bort kóstolni sehova se, mert nemigen élek vele, hanem akkoriban valami díszülésre hívott a Petőfi Társaság, emlékbeszédet, vagy mit kellett tartanom. Megírtam, hogy ez a tisztesség nekem félhavi fizetésembe kerül, s mivel a feleségem nem akar belemenni abba a rekompenzációba, hogy majd az utódomnak is félhavi fizetésébe kerül az én felmagasztalásom, hát eszeljenek ki valamit. Azt eszeltek ki, hogy hivatalosan kértek a számomra egy egy utazásra szóló szabadjegyet. A kereskedelmi miniszter gyorsan intézkedett, értesítvén a Petőfi Társaságot, hogy a kérés teljesítésével az államháztartás budget-jét megrendíteni nem lehet. A különben igen szép stílusú aktát nyílt ülésen olvasta fel Szávay Gyula bátyám, a közönség élénk érzelemnyilvánításai közt. Hiába, a szép stílus mindig megkapja az embereket.

Nekem akkor majd leégett az arcomról a bőr, hogy olyan sok ember előtt ért ez a tisztesség, azóta azonban látom, hogy az Isten valóban a legnagyobb rosszat is jóra tudja változtatni. Mert az a sok ember, aki ott volt, mind tanúságot tehet róla, hogy amennyiben némileg megrendült azóta a magyar állam budget-je, nem énmiattam rendült meg.

Hanem azért én nem haragszom, s a harmadik osztály ablakából is nyájasan fogadom a váltók mellett álló vasúti bakterek szalutálását. (Tudom, hogy nem nekem köszönnek, hanem a Rendnek, a Fegyelemnek, de mindig sajnálom az olyan szegény köszönőket, akiknek nem köszön vissza senki.) Mért is haragudnám? Hátha az állambölcsesség arra gondol, hogy Kant Immanuel azért lett olyan okos ember, mert negyven esztendeig nem mozdult ki Königs-bergából, és mibelőlünk is Kant Immánueleket akar nevelni? Csak azt nem tudom, hogy mit

csinál aztán majd ez a kis ország annyi öreg bölccsel. Mert vagyunk vagy kilencen ilyen budget-rengető vidéki múzeum-chefek.

Ezek után be is ülhetnénk a harmadikba, ha az olyan könnyen menne. De hát először mindenféle udvarias vasutasok figyelmeztetik uraságomat, hogy a második osztály hátra van. Mikor aztán kinyilvánítom, hogy én csak a harmadikba igyekszem, akkor már nem igazít útba senki. Négy zárt ajtó után sikerült kinyitnom az ötödiket, amely aztán nem akar becsukódni. Szemnek, orrnak kicsit szokni kell a nem színtelenül, se nem szagtalanul kavargó füstóceánhoz. Kofák, napszámosok, nincstelen kisparasztok szirtellenek ki belőle. Csupa olyan nemzetfönntartó elem, aki nem tudja, hogy ő az. (Aki kisgazdának hívja magát, az leginkább a másodikat kultiválja, ha már vonatra szorul.)

Ahogy belépek, csakugyan egyszerre megmerevednek, mint a szirtek. Csak a lábukat vetik széjjelebb, hogy kevesebb legyen a hely.

De hát nekem eszemben sincs leülni. Tudom, hiszen hallom, olvasom eleget, hogy én nem vagyok nemzetfönntartó elem, ennélfogva ahhoz képest is viselem magamat. Nekivetem a hátam az ajtónak, amely rosszul záródik, és fölfogom a hideget, amely beszivárkodik rajta. Ezt ugyan még nem javallta nekem egyik orvosom se, de legalább ezzel tagadhatatlan szolgálatot teszek a nemzetnek.

Egy kicsit várják, hogy mi lesz, de mikor látják, hogy nem lehetek valami zenebona ember, nem törődik velem senki. Az első, aki megszólal, egy tömpe orrú kofa. Azt mondja:

- Hát csak nem akar nyár lönni.

Ez olyan észrevétel, aminek a helyességét nem lehet kétségbevonni. Egy ködmönös öreg azzal járul hozzá az előtte szóló véleményéhez, hogy bizony foga van az időnek.

- Kilenc *fog* vót máma - mondja egy báránybőrsipkás tatár kán. - Hallottam, ahogy az alorvos jelöntötte a *fölorvosnak* az ispitában.

Kórházjárt embertől mégiscsak illendő megkérdezni, hogy mi keresete volt ott.

- Tán heptikéje van kendnek? - hajolt előre a kofa. Nagy bivaly ember a tatár kán, a kofa is tudja, hogy ennek sose lesz a tüdejével baja, de bizonyosan tud valami érdekes tüdővész-esetet, azt szeretné elmesélni.

De a tatár kán rázza a fejét:

- Nem a', csak a formátlan üdő mögkörnyéközte a lábamat.

Ez úgy értendő, hogy a kánnak megfagyott a lába, és ez valóban olyan téma, mint az akadémián a székelyek eredete. Hogy a faggyúgyertya jobb-e a fagyott lábnak, vagy a hordóskáposzta, az csakugyan nagyon meggondolni való. Jánosszállásig csak annyi van eldöntve, hogy okos ember nem mén vele orvoshoz, mert az mindjárt le akarja vágni.

Jánosszálláson azonban hátba üt valaki az ajtóval, és szidja a marha istenemet.

- Gyün a *kalóz* - morogja valaki, és ez öreg globetrotter lehet ezen a tájon, mert a fiatalabb nemzedék már *kalahuz*nak tiszteli a jegyeket követelő gentlemant, aki az én gyerekkoromban még a *kondoktor* címet viselte.

A lámpás ember rám világít, és egy kicsit megszégyenli magát.

- Mért nem adnak kendtök helyet ennek az úrnak? - mondja mérgesen.

A nemzet nevében a kofa válaszol:

- Aki úr, az mönjön az urak közé!

Látom, hogy mindenki egyetért a kofával, és én magam is érzem, hogy igaza van.

- Úr a fene - mondom - hiszen én csak esernyőcsináló vagyok. De azért énmiattam ne legyen semmi violencia, hoztam én magammal ülést.

Azzal fogom a kis faládámat, és ráülök. Az emberek kezdenek rám barátságosabban nézni. A ködmönös ember összébbhúzza a lábát. Ez annyit tesz, hogy ha van magához való esze az esernyőcsinálónak, ide is leülhet.

Én azonban önérzetes férfi vagyok még esernyőcsinálónak is. Ügyet se vetek az útitársaimra. Szivart veszek ki a nagykabátom zsebéből. Ez növeli a szimpátiát, mert ha úr volnék, akkor tárcából venném elő a szivart. A szivar törött, de azért szívom, mert így kívánja a becsület. Meleg részvét áramlik felém mindenfelül.

- Ehhöz is marha tüdő köll ám, hallja - mondja őszinte elismeréssel egy juhászféle atyámfia. - Ezt még én se győzném szusszal.

- Pedig a kend dohánya is fán termett - mondom neki félvállról, orientálódván az illat után.

- Jól mondja - vette ki a pipát a szájából. - Meggyfalevél.

Most már aztán egészen rendben vagyunk. A nemzet érzi, hogy itten közéje tartozandó emberrel van dolga, és a tatár kán föláll.

- Egészen elmacskásodott a lábam - azt mondja -, üljön mán ide az én helyemre.

- Már hogy ülnék - mondom -, csak maradjon kend a helyén, és tegye föl a fájós lábát ide a ládám szélire.

- Hiszön van itt hely - mondják három felül is, s hozzáteszik azt is, mint ilyenkor szokás, hogy sok jó ember elfér kis helyen.

A kofa erőszakoskodott legjobban, hát őmellé ültem, és meghallgattam a heptikás Mári esetét. Ugyan csak odáig értünk, hogy a Márinak volt egy muszkája, és azért kapta a száraz betegséget, mert akkorára Csengelére értünk, és megint bejött a kalauz.

- No, embörök, ki vösz bőröndöt? - lóbált meg egy kopott bőrtáskát. Valami nemesi címer is volt rajta, ezüst griff madár, ki tudja, melyik zászlós úr járt vele valaha első osztályon Károly-feredőre?

Az emberek nem mutattak túlságos érdeklődést a tisztes ócskaság iránt, csak a juhász kérdezte meg, hogy hát aztán mire való ez.

- Hát arra, hogy ha utazik kend, ebbe töszi a ruháját, hogy össze ne gyűrödjön - magyarázta a kalauz.

- No, akkor nem vöszöm mög - határozta el a juhász -, mert akkor becsuknának.

- Hát mán mért csuknák be kendöt?

- Hát mán hogyne csuknának, ha abba tönném a ruhámat, én mög meztelen járnék?

A kalauz kiment, mivel így csúffá tette a juhász, de úgy látszik, a bőrönd mégis ébresztett némi történelmi reminiszcenciákat a lelkekben. Egy eddig nem hallott reszketős hang kiszólt az egyik sötét sarokból:

- Ugyan az az Appóni él-e még?

Némi vita árán tisztázódott, hogy él még az Appóni, és azt Apponyinak kell mondani, és olyan görbe orra van neki, mint a kisteleki korcsmárosnak. Valamint az is kiderült, hogy a kérdés fölvetője szőregi szerb ember, és szerb karácsonykor töltötte be a nyolcvanhatodik esztendejét.

- No hát akkor volt ideje ilyen szépen megtanulni magyarul - dicsérte meg a tatár kán.

- Aj - csikorgott az öreg hang -, minálunk szerb mind tudja magyarul, magyar mind tudja szerbül.

- Hát megvannak szép békességben, ugye? - kérdem az öreg testvért.

- Magyar is megvan szegény, szerb is megvan szegény, hát mi bajuk volna egymással?

- No - mondom -, azért negyvennyolcban a szőregi szerbek is csak ráfogták a kaszát a magyarokra.

- Aj, az nem úgy volt - nyöszögte az öreg. - Én tudok, mert én voltam már akkor kanászgyerek. Az úgy volt, hogy magyar bakter mondta: „gyinnek rácok, megölnek benneteket", rác bakter mondta: „gyinnek magyarok, megölnek benneteket". Addig beszélte magyar bakter, rác bakter, még a népek csakugyan megöldösték egymást.

Az nem baj, hogy én harmadik osztályon szoktam utazni, mert abból nem lesz háború. Hanem az nagy baj, hogy mindenféle népek különvonaton járó nagy bakterai nem szoktak harmadik osztályon utazni.

Majális

Vasúti bakterház, levelesedő izabella-szőlővel befuttatva. Feltételes megálló a legutolsó klasszisból. Jegyet itt nem adnak, csak harmadik osztályút, halljakendteknek valót. Urak, tekintetestől fölfelé, itt még föltételesen se állnak meg. A hátteret és az oldalteret virágzó almafák szegik be, amelyeknek szeméből kicsit későn ment ki az álom az idén. Az előtér a pályatest, most jelent meg rajta a pályaőr, hóna alatt a kis piros zászlóval. Megvolt a jelzés, nyolc perc múlva itt a vonat, le kell ereszteni jobbról-balról a sorompót. Az országút felől mezítlábas, fiatal menyecske liheg, négyesztendős-forma gyereket húz maga után, mind a kettő fehér, mint a vászonzacskó, egy kis zöld árnyalattal. Lehet, hogy tüdőbajosok, de az is lehet, hogy ha nem hajába főtt krumplin vitaminozták volna át a telet, akkor nem volnának tüdőbajosok.

- Nem kell úgy szaladni - csöndesíti őket az őr, és megnézi az óráját. - Van még hat perc.

- Jajis... jajis... - fuldokolja az asszony. Alighanem jajistenemet akar mondani. - De még jegyet is... Jajis...

- Az is meglesz - mondja a bakter, és átemeli a gyereket a sorompón, csak úgy félkarjával.

Pedig nem gyerekember már a piros zászlós bakter. Szürke a haja, és egy kicsit rogyott a tartása. De az ilyen kis anyagyász se teher. Lehelyezi mellém a padra, és kezébe adja a piros zászlót. Átsüti egy kis suta mosolygás az arcát.

- Hozom neked a jegyet. Addig te legyél a bakter.

Az országút felől, a fák mögül nagy kurjongatás hallatszik. Nem tudom kivenni a hangból, lányok-e, fiatal gyerekek-e, de akármicsodák, fiatalok és jókedvűek, jó hallgatni a zsibongásukat. Jókedvűek, mert a „harminckettes bakát" kultiválják. Csakhogy ők nem gyalog masíroznak, hanem valami autófélén. Olyan üzleti-forma kocsi, valami teherszállító alkalmatosság. A fiúk lehetnek tízen-tizenketten, intézeti uniformisuk van és hetyke kis sapkájuk.

- Városi deákok - mondja a menyecske. Nem nekem mondja, csak éppen hogy mondja, ha akarom, én is meghallhatom. Attól függ, nagyralátó úrféle vagyok-e, vagy csak olyan szegény vándorló. Nem vagyok úrféle, se nagyralátó. Megbólintom a fejem, és magamévá teszem a menyecske véleményét.

- Azám, majálisoznak. Kiszabadultak szegénykék egy kicsit a napra.

- Jó nekik - mondja az asszony, és egy kicsit bánatosan húzza végig szélkifújta kezét kis kölyke ritkásszőke haján -, milyen piros a képük!

Szeretnék neki valami biztatót hazudni arról, hogy majd lesz még ilyen piros az ő kis vászonzacskójának a képe is, de rosszkor fogok hozzá. A gyerek köhint egyet-kettőt, a piros zászló kicsúszik a kezéből, feje odabillen az anyja ölébe, egy darabig rázza a köhögés, s ahogy fölemelkedik, kis nyálpecsét marad a fehér kötényen. Olyan piros, mint a zászló.

Az őr éppen akkor jön ki a jeggyel, mikor a gépszekér hozzákoccan egy kicsit a sorompóhoz. Egy jókiállású legényke, nagyocska már, olyan vigyázóféle lehet, leugrik az ördögszekérről, és odadobban az őr elé:

- Nem ereszt át bennünket? Maguk tán már akkor lezárják az utat, mikor a vonat még éppen csak hogy elindult Pestről?

- Ami szabál, szabál - von vállat az őr.

- De attól csak áteresztheti bennünket?

- Nem lehet, fiatalúr. Hiszen már látszik a vonat.

- Ugyan! Addig mink háromszor is átmegyünk!

- Értse meg, hogy nem lehet - mondja az ember nagyon nyugodtan, de nagyon határozottan.

A gyerekek eddig csöndesen várták a kocsi tetején a diplomáciai tárgyalás biztosra vett eredményét. Most haragos csipogásba törnek ki.

- Nem kell annyit dumálni, gyerünk!

- Csö-önd! - kiált rájuk a vezérük.

De a jövő nemzedéke már nagyon föl van lelkesedve. Összevissza kiabálnak.

- Hát mit okoskodik ott az a tata!

- Nekünk akar parancsolni?

- A zanyád!

- Majd elhelyeztetem, ha főnök leszek!

Ez nagyon jó tréfa, közderültséget kelt, érdemes megismételni. Az őr ugyan nem nevet, de nem is haragszik. Öreg ember már ő arra, hogy az ilyen cselefendi beszédet meghallgassa. Néz mereven a vonat elé, amely meglehetősen ambíciótlanul közeledik.

- Ez is vonat? - kiáltja az egyik gyerek, és megdudáltatja az autót. - Fogadjunk, hogy a mi kocsinkkal az árokba lehetne fordítani!

Ebben mindenki egyetért, de egy másik kis sihedernek még eredetibb ötlete támad.

- Tudjátok mit? Lőjük le a kalauzt, akkor mindjárt gyorsabban megy a vonat.

- Nem a kalauzt, te szamár, hanem a mozdonyvezetőt - indítványozza a másik.

- Vagy ezt a tátit, amért nem eresztett át bennünket.

Persze, csupa ártatlan locsogás, ami nem töri csontját se vonatnak, se kalauznak, se bakternek. Tudom ezt én is, s eszemágában sincs öreges mordsággal vasra veretni a jókedvű kis csikókat, akik nem tisztelik a tekintélyt, ha az csak az öreg vasúti bakter vászonzubbonyát hordja. Csak éppen eltűnődöm azon, hogy milyen nagyot fordult a világ az én gyerekkorom óta. Ugyan lehet, hogy nemcsak fordult, hanem fejlődött is, én azt is beismerhetem. Nekünk ilyen korunkban fogalmunk se volt róla, hogy át is lehet helyeztetni valakit, ha nem jár kedvünkben, s hogy a kalauz lelövésével növelni lehet a menetsebességet. Nem emlékszem rá, hogy mielőttünk valaha is kiejtették volna ezt a szót, hogy tekintélytisztelet, de azért a mi szemünkben a vasúti bakter csakolyan tekintély volt, mint az állomásfőnök. Mindenki az volt, akiről tudtuk, hogy kötelességet teljesít.

Lehet, hogy reakciós ember vagyok, amikor ilyeneket gondolok, az is lehet, hogy az öregségem acsarog a fiatalokra, akik jókedvűek, piros képűek, danolósak - akárhogy van, érzem, hogy melegem van és kiabálhatnékom. Csak énnekem idő kell hozzá, míg rászánom magam arra, hogy most aztán igazán kimutatom a haragomat - s akkorra itt a vonat. Egy pillanatra megáll, a magyar állam két szolgája köszönti egymást, s mire észbekapok, a vonat már el is indul.

- Hát az úr - néz rám a bakter. - Nem ezzel akart menni?

- Nem, dehogy - rázom a fejemet, mert borzasztó szégyellném, ha az őr észrevenné a gyámoltalanságomat -, én nem ezzel akartam, de hát ezzel a szegény asszonnyal mi van?

A piros zászlós ember is csak most jön rá, hogy a másik utasa is lemaradt. A menyecske a pad előtt guggol, arcával a gyerekre bukva, aki lecsukott szemmel dől a padnak, kis sápadt feje oldalt szegve, mint a halott fecskefióké.

- Menyecske, menyecske! - rázom az asszonyt.

Az őr szalad a tócsához, amely a talpfák közt borzolódik a szélben, két marka közt hozza a hideg májusi esővizet, loccsant belőle az asszony arcába is, a gyerekébe is.

- No, mi az, jó asszony?

A menyecske megborzong, egyszerre nyitja föl a szemét a gyerekkel, összemosolyognak, aztán összekapaszkodnak.

- No, nincs már semmi baj se - mondja az őr, s csak most jut eszébe, hogy a sorompó még mindig nincs fölhúzva. A városi fiatalok csöndben könyökölik végig, mint ahogy fönt a sürgönydrótot a tollászkodó madarak.

- Mi volt az, bácsi? - kérdi a vigyázó.

- Egy szegény béresasszony, Örzsi nevezetű, szívszorításos a gyereke.

Lassan mondja, mert az epilepsziáról nem való hangosan beszélni. Meg minek szomorítani még azzal is az Örzsi nevezetűt, mikor elég annak a maga baja?

- Andris bácsi - kérdezi a menyecske, de olyan ijedten, hogy alig érteni a szavát -, mikor mén most mán a másik vonat?

- Az? - vonja meg a vállát a bakter. - Az majd éjfél után. De addig még időzhet itten, menyecske. Lesz itten ágy is maguknak.

- Nem lehet - mondja az asszony, és fölnyalábolja a gyereket. - Addig gyalog is beérünk a városba. Nagy természete van az uramnak, így is agyonver, hogy megkéstem.

A madarak is összebújnak a sürgönydróton, a gyerekek is a sorompón. A vigyázó előlép.

- Mink bevinnénk magát, asszony, ha megférne velünk.

Az asszonynak megretten a szeme.

- Nagy alkalmatlanság lenne az a fiataluraknak.

- Dehogy! Ne törődjön maga azzal! Előbb bent leszünk, mint a vonat! Legalább nem veri meg az ura! - csipognak összevissza, s már segítik is föl az asszonyt a kocsira.

Hiába, nem futja a helyből, akárhogy összeszorulnak. Egy fiúnak le kell maradni. Hogy ne egymagában tévelyegjen be a fátylasodó mezőkön, lehuppan mellé a másik is. Most már hárman fogódzunk össze.

- Ti-it, ti-it, tit! - süvölt az autó sípja.

A bakter fölhúzza a sorompót, és a kis piros zászlóval tiszteleg a rozoga kocsinak, mint a legkomolyabb expresszvonatnak. Én pedig tisztelgek a tollammal az öreg vasúti bakternak, mint a nagy államgépezet legparányibb kerekének.

Nem lesz itt, emberek, semmi hiba, csak mindenütt helyén legyen a váltó és sorompó, és helyén legyen esze és szíve az ország minden bakterának.

Nem ette meg a farkas...

Vagy inkább azon kezdjem, hogy a meteorológiai tudomány szerint az enyhe télnek három típusa van? Az egyik az, mikor a légnyomás délen magas és északon alacsony. A másik az, mikor a légnyomás nyugaton magas és keleten alacsony. A harmadik az, mikor hazánkat sűrűn látogatják a depressziók, és olyan jól érzik magukat benne, hogy biztatni kell őket, ahogy az ötömösi ember szokta a ragadós vendéget:

- Vackolj, asszony, feküdj, lány, öcsémuram is majd csak elmögy mán.

Sajnálom, hogy a szinoptikus térképek izobár-vonalait is ide nem rajzolhatom, mert azokba aztán végképp belezavarodna a nyájas olvasó, és én nagyon imponálnék neki, mert azt hinné, hogy értek a meteorológiához. Pedig, a szó köztünk maradjon, amit az enyhe tél három típusáról írtam, abból csak egyet értek, és azt se értem. Amit értek, az az, hogy a sűrű és hosszú depressziókból enyhe tél lesz. Amit pedig nem értek, az az, hogy akkor mért nincs minálunk örök tavasz? Hiszen ami a depressziót illeti, az nemcsak sűrűn látogatja hazánkat, hanem már itt is lakik nálunk néhány esztendő óta. Ez olyan szemmel látható igazság hogy még a Meteorológiai Intézet se mondhat mást, pedig igazán nem beszéltem vele össze.

A régi világban a meteorológia is könnyebb tudomány volt, mint most, nem hiába, hogy akkor még *légtünettan*nak hívták. Még én is hallottam gyerekkoromban, hogy mi szokta okozni a száraz esztendőt. Az, hogy a magyar boszorkányok Szent Mihály napján fognak egy békát, azt eladják a törökországi boszorkányoknak, azok leássák a magyar kutykuruttyot tizenhárom öl mélységbe, fölébe tesznek egy fél téglát, s míg azt egy ártatlan hajadon véletlenül tovább nem rúgja onnan, addig minálunk nem esik se eső, se hó. Hát ez egzakt tudomány volt, és sokkal könnyebben megértette a magamformájú tudatlan ember is, mint az izobárokat meg a ciklonokat és anticiklonokat. De ebben a mai elistentelenedett világban ez a tudomány is megbukott a többivel együtt. Boszorkányokat utóvégre még lehetne találni, de már ha exportüzletre adják magukat, nem békát exportálnak, hanem ártatlan hajadonokat. Azt hiszem, a békára nem is adnának kiviteli engedélyt, mert azt itthon kell tartanunk nemzeti érdekből. Ha már mi magyarok avégre vagyunk a földön, hogy mindig mivelünk etessék meg a békát, legalább annyi örömünk legyen meg, hogy a magunkét nyeldessük.

Így aztán a régi egzakt meteorológiából nem maradt meg egyéb, mint a címül írott tantétel, az, hogy „nem eszi meg a farkas a telet”. Ami annyit jelent, hogy csinálhatnak a tisztelt izobárok, amit akarnak, okos ember nem ád rájuk semmit, hanem a farkashoz igazodik mint légtünettani tényezőhöz. Engem legalább arra oktattak azok a népek, akikkel a tavasz beköszöntése napján mozit játszottunk a tundrákon. Mármint itt a szomszédban, túl a Tiszán, öt virzsínia-szivarnyira Szegedtől. Ősök mozgolódását jelentette egy derék főbíró Csanád északkeleti sarkából, néhai magyarokét, akik rozsdás kardokat, törött zablákat tologattak fel a földből - szegények azt hitték, olyan világ van itt most, hogy érdemes érte feltörekedni. Megvolt bennem a jószándék, hogy szót értsek velük, s elmagyarázzam nekik, milyen jó most annak, aki alszik, de hogy mire mentem volna velük, nem tudom. Szép szelíd tavaszban indultam ki közéjük, napos domboldalra álmodtam magam a megolvasott sarkú vendégszobában, piros cickórók közt hevertem, és kék pille szállt a mellemre, s mire kinyitottam rá a szemem, itt volt a tél, amit nem evett meg a farkas.

- Akár szánkón mehetnél haza - takargatott a gazdám mindenféle csuhákba és csuklyákba.

Igen, az szép lett volna, csengős *tarantász* vagy rénszarvasfogat illett volna a tébolyult *burán*ához, amelyben a kárhozatból kiszabadult lelkek hátborzongató üvöltéssel tördösték a fákat, és szaggatták a tetőket; igen, akkor Sztrogoff Mihálynak éreztük volna magunkat, és meg se álltunk volna férfiszívünk szerelméig, akinek tán még a neve is eszünkbe jutott volna,

ha *jemcsik* ül a bakon. De ebben a tartományban nem járatos a tarantász, itt csak motoros áll rendelkezésre, és a közlekedési technikának ez a vívmánya sokkal előbb megállt a végcélnál, sőt sokkal többször megállt, mint a menetrend kívánta. Mindenütt megállt, ahol a burána távíró- és telefon-oszlopokat döntögetett a sínekre, csak úgy játékból, eldobott gyufaszálak módjára, és ezt sok-sok kilométeren keresztül megcselekedte. Eleinte csak a vasutasok ugráltak le mozit játszani, de aztán, hogy az éjszaka is ránk feketedett, a nemzeti munkaerő is igénybe vétetett.

- Aki nem akar itt virradni, az ne sajnálja teste fáradságát a közjótól - hordozta körül a véres kardot a jemcsik, aki a motorost igazgatja.

Nem lehetne mondani, hogy a nemzet túlzott lelkesedéssel karolta volna fel az eszmét. Aki úrféle volt a motoroson, az még csak vállalta a váratlan téli sportot, de a nemzet ősibb rétege a passzív rezisztencia elvét követte.

- Nem vagyunk mink martonosi embörök - szólt ki egy öreg magyar a szőr közül. Nemcsak a tulajdon szőre közül, hanem a birkáé közül is, amely sapka alakjában tartózkodott tatár fején.

Ha martonosi ember lett volna köztünk, az okvetlenül bicskát rántott volna erre az aposztrofálásra, amelyben némi lecsökkentése foglaltatik a martonosi nemzet elmetehetségének. Martonos addig, míg Magyarországhoz tartozandó volt, Szegedről délre találtatódott a Tisza partján. Ugyan, most is ott találtatódik, de abból most már se neki nem sok haszna van, se nekünk. Más volt az akkor, mikor le is hajóztunk, föl is hajóztunk, s lefelé a víz vitte a hajót a szegedi portékával, fölfelé meg ember vontatta a parton a martonosi portékával. Hát ebben az időben történt - úgy mondják -, hogy a martonosi ember megkiáltotta a hajókormányost:

- Hé, mennyiért visznek be Szögedébe?

- Ha beül kend a hajóba, akkor ötven krajcár, de ha húzi kend a parton, akkor csak húsz krajcár - kiáltotta vissza a kormányos.

- No, akkor inkább csak húzom - gyürekezett neki a martonosi ember a vontatókötélnek, s kiguberálván a húsz krajcárt, igen örült neki, hogy ő most megtakarított harmincat.

A történet elmondását csendes derültség fogadja. Nagy egyetértés támad a tekintetben, hogy nem vagyunk martonosi emberek. Megváltottuk a jegyet, ezzel megadtuk a motorosnak a magáét, az most már az ő dolga, tud-e menni vagy nem.

- De hát, értsék mög kendtök, hogy akadály van az útban - rimánkodik a vasutas.

- Nono - mondja egy tutajbajuszú szittya -, arra való a segél-mozdony, hogy fölszabadítsa az utat.

- Jó, jó, de az se repülőgép, hanem sínön jár, ű se bir haladni az oszlopoktul.

- Ráérünk a szalonnaaggatástul - ásítja valaki a sarokból.

- De röggelre möggebednek kendtök a hidegtül - tesz próbát a vasutas az ijesztgetéssel.

Egy csikorgós hang visszamordul:

- Hát azt gondolja, otthon melegebb van? Ott is csak a maga büdössége melegíti a szögény embört.

A vasutas mérgesen kimegy. A belül maradók közt nem mérgeskedik senki. Csöndesen beszélgetnek a nyomorúságról. Kitül, mikor, mit vitt el a végrehajtó. De indulatoskodás nincs. Mindig az volt a világ sora, hogy szűr vágta a fát, ködmön hordta rakásra, kaput-rokk melegedett mellette.

Az úrfélék visszaszállingóznak a kocsiba, havasan, vizesen, jégtűk hegyétől égő arccal, ki káromkodva, ki nevetve. A motor kattogni kezd, a vonat megindult.

- Így már ügön - mondja a báránybőrsapkás tatár. - Néha az úrnak is löhet hasznát vönni, fene bele.

Fenyegető csönd támad. Az úrfélék azt méregetik, hányan vannak amazok. A nem úrfélék azt lesik, mer-e valaki pisszenni a kaputrokkosok közül. Nem pisszen senki. Az úrféléből kevesebb van. Aztán a körülmények se nagyon alkalmasak a polgárháborúra. Sose lehet tudni, a tántorgó oszlopok közül mikor zuhan rá valamelyik a kis játékvasútra.

- Hopp! - kiáltja el magát a vonatvezető, és kétségbeesetten fékez. Abban a pillanatban dől ki recsegve egy oszlop, keresztül a síneken.

A motor megáll. A vasutasok leugrálnak. Az egyik visszajön, és bekurjant az ajtón.

- No gyerünk, embörök!

Nem mozdul senki. Most már az úrféle se akar martonosi ember lenni. Azért se. A tutajbajuszú kárörömmel mondja:

- Hát itt alszunk, no.

Egy rongyos ember végigvágja magát az utolsó padon, ahová már csak haldokolva ér a lámpafény.

- De bizisten, jobb itt, mint otthon. A nyoszolyát még újesztendőkor fölvágtam tűzre, mikor megszaporodott az asszony. Azúta a földön fekszünk.

Tarisznyát igazít a feje alá, és kinyújtja a lábát komótosan. Valami komája lehet, aki nevetve rászól:

- Úgy nézöm, Misa, nem hibádzik itt neköd más, csak az asszony.

A sarokból, ahol a nyújtózkodó láb megkoppant, nyöszörgés hallatszik. Csecsemőgyerek nyöszörgése.

- Nene - húzza vissza az ember a lábát -, észre se vöttem, hogy ott is van valaki.

- Csak én vagyok - mondja egy alázatos, ijedt asszonyhang. - Tessék csak, kérem szépen, már idább húztam egy kicsit.

A kalauz odavilágít a lámpájával. Mindenki odanéz. Az asszony is úrféle lehet, mert kalapja van. De más úrféle már nincs rajta. A nagykendője alatt butyrot szorongat, amelyik mozog.

- Ez is újesztendőre született - mondja, és bocsánatkérően mosolyog hozzá. De úgy mosolyog, hogy kicsordul a könnye. - A kórházba viszem szegénykét, de nem tudom, megéri-e a reggelt.

- Ejnye-ejnye - tápászkodik föl a rongyos ember. - Nem sértöttem tán mög az asszonyságot? Nézze, inkább ide üljön, mert ott az ablakon nagyon sivít be a szél.

Föláll, kinéz az ablakon, aztán fölveti a fejét:

- No?

Ezt nem az asszonytól kérdezi, hanem a magaformájú nemzettől. A báránybőrsüveges a markába köp.

- No, csülökre, embörök!

Még egy-két kilométeren birkóznunk kell az oszlopokkal, de oda se nézünk neki. Nem érezzük semmi súlyukat, hogy egyszerre veselkedünk neki, úrfélék és parasztok.

A magyar paraszt

I

A Somogyi-könyvtár ősnyomtatványai közt van egy-két nyalábra való nagy könyv, Herman Schedelius képes világkrónikája; az első világtörténelem, amit Anton Koberger nyomtatott Norinbergában, abban az évtizedben, amelyben Mátyás király meghalt. Igen szép illusztrációk is vannak benne, egypár száz fametszetű portré, s azok közt mindjárt a könyv elején van egy gomborrú férfiú, aki egész bizonyosan Noé pátriárka, mert az van aláírva. Igen ám, csakhogy ez a gomborrú férfiú aztán végigvonul az egész köteten, hol mint Hannibál, hol mint Celestin pápa, hol mint Amurates török császár, akár azért, mert Anton Kobergernek nagyon tetszett a gomborrú ember, akár azért, mert kevés volt a kliséje, s olyan klisével köszönt, amilyen volt neki. Hát én is ilyenformán vagyok, mint ez a rég megboldogult könyvkiadó. Körülbelül harminc éve garázdálkodom az irodalomban, összeirkáltam egy kazal könyvet, amiknek nagyon különböző címeik vannak, de egy klisé mindnyájában megtalálható: a magyar paraszt. Ezért keveredtem én valahogy paraszt-szakértő hírébe, s nyilván ezért tisztelt meg a Cobden-Szövetség és a Közgazdasági Egyetem után a szegedi Rotary-Club azzal a megbízással, hogy tartsak előadást a magyar parasztról.

Megvallom, nem minden zavar nélkül kezdem az előadást, először személyi okokból. A Rotary-Club olyan komoly hely, ahol nemcsak a hallgatóság áll okos emberekből - hiszen akik hallgatnak, azok mindig okos emberek, különösen Magyarországon -, hanem az előadók is rendesen okos emberek szoktak lenni. Számokkal, statisztikákkal dolgozó szakemberek, mérnökök, jogászok, közgazdászok, szociológusok, akiktől én sokkal többet tanultam, mint amennyit ők tanulhatnak tőlem. Igaz, hogy vidéki múzeumigazgató mindenről jó, mint a szalonnafölső; de hát a szalonnafölsőt azért mégse lehet besorolni a magyar gyógyszerkönyvbe. Van bennem annyi önismeret, hogy én nem vagyok haszonra való okos ember, de szerencsére ezt nem is fogja rám senki. Akik rám bízták ezt a mai feladatot, azok bizonyára tisztában voltak vele, hogy nem vagyok más, csak a magyar irodalom szegedi kubikosa, s hiszem, ehhez szabták az igényeiket is. Nem várnak tőlem konkrét javaslatot a parasztkérdés megoldására, ami nálam okosabb embernek sem sikerült eddig, s talán rendszeresen felépített előadást se várnak. Nem kívánnak tőlem többet, mint hogy egy kicsit elbeszélgessek a magyar parasztról, tudós allűrök nélkül, nem fölülről nézve a témát, hanem benne állván, mint érdekelt fél, aki parasztnak született, s ha a sorsa úgy hozta is, hogy most kultúrpalotát igazgat, szívében halálos holtáig megmarad parasztnak.

A magyar parasztról csakugyan volna mit beszélni. Attól félek, el is késtünk vele, s nem azt beszéljük, amit kellene. A magyar parasztról évszázadokon keresztül csak törvények beszéltek; szigorú, kegyetlen, olykor véres törvények, mint másfelé is Európában a parasztról. Csak 150 évvel ezelőtt vetette fel a kérdést elsőnek Tessedik Sámuel, a szarvasi evangélikus pap, természetesen németül, hogy mi a paraszt Magyarországon, és micsoda lehetne? Sajnos, nem felelt neki senki azok közül, akik akkor a kezükben tartották a nemzet sorsát, hiszen a paraszt nem számított bele a nemzetbe, nem volt „tagja a magyar szent Koronának”.

A mi életünkben a kilencvenes években merült fel a parasztkérdés, csakhogy ekkor még nem ennek hívták, hanem mezőgazdasági munkáskérdésnek, és erre a kérdésre szuronyokkal és golyókkal feleltek, mint ahogy hallgatással Tessedik Sámuelére.

Igazi probléma csak a világháború óta lett a parasztból; azzá tette az őstermelőkonjunktúra, amikor ő volt felül, és maradt most, az általános pusztulásban, amikor ő esett alulra, s mindnyájunkat magával rántott. A magyar élet legnagyobb problémájának nyugtalanító mélységeit azonban eltakarjuk önámító és felületes politikai és irodalmi frázisokkal. Egyfelől megtesszük a magyar parasztot a teremtés koronájának, akinek nincs párja a világon - ezt leginkább tósztokban és vezércikkekben szoktuk mondani. Másfelől megállapítottuk a magyar parasztról, hogy földéhes, úrgyűlölő, együgyű, ravasz, önző és kultúrára nem nevelhető, és ezt sokszor ugyanazok hangoztatják úri négyszemközt, akik a szószékről leborulnak a magyar paraszt nagysága előtt. A parasztból a népszínmű árvalányhajas maszkát, a kabaré és a vicclap figurát csinált, de a komoly irodalom nem akarta befogadni. Mikor én a parasztregényem kéziratát letettem a kiadó elé, a kiadó, az üzletember, aki nem a maga szemével néz, hanem a közönségével, megcsóválta a fejét:

- Kedves igazgató úr, hogy gondolja ezt? Kétkötetes regényt a parasztról?

- A Reymont regénye kétakkora.

- Igen, a lengyel parasztról. Az más, kérem. A norvég paraszt, az orosz paraszt, a spanyol paraszt: az igen, az kell a magyar közönségnek. De kit érdekel Magyarországon a magyar paraszt?

Ez a „kit érdekel?" régi veszedelme ennek az országnak, ahol az emberek és társadalmi osztályok egymás felé fordított tüskékkel nézik egymást, mint a vadgesztenyék az ágon. Azzal rontjuk el az életünket, hogy nem ismerjük, mert nem akarjuk egymást ismerni. Bizonyára gazdasági okokból került szembe a polgári társadalom az ipari munkássággal, de ezt az ellentétet az mérgesítette el, hogy a polgári társadalom nem kereste az utat a munkásság lelkéhez, s gyanúval nézett arra, sőt ki is közösítette magából, aki megpróbálta a hídverést. Félek, hogy eljön az idő, és az nagyon rossz idő lesz, amikor a magyar középosztály megint elkésve fog rájönni arra, hogy milyen jóvátehetetlen mulasztást követett el akkor, amikor talán nem is önzésből, csak kényelmességből vagy közömbösségből, meghagyta a magyar parasztot abban a testi-lelki elhagyatottságban, amelyben 150 évvel ezelőtt találta Tessedik Sámuel. Merem állítani, hogy a magyar paraszt ma is olyan felfedezetlen és ismeretlen, mint az ő idejében volt, s amilyen felfedezetlen és feldolgozatlan a magyar tudományosságban a magyar paraszt lakóhelye, a magyar Alföld. Ha nem így volna, miért kellett volna a szegedi egyetem égisze alatt megalakítani az Alföldkutató Bizottságot, amely ugyan ma, anyagi elhagyatottságában inkább mindennél előbbrevaló gyakorlati célért, a mezőgazdaság emeléséért küzd, de amelynek igazi hivatása az, hogy felderítse az Alföld flóráját, faunáját, őstörténetét, klimatológiáját, nyelvét, folklórját, szociográfiáját, mert mindezt eddig fehér folt képviseli a magyar tudományosság térképén, mint régi Afrika-térképeken az emberevők országát. A magyar tudományosság - s ezt nem szemrehányásul, hanem dicséretül mondom - a múltban tudósokkal tanulmányoztatta a lappok, vogulok, cseremiszek és egyéb haldokló rokonaink életét, de soha senkinek nem jutott eszébe kutató expedíciókat szervezni a domaszéki, kötönyi, kömpöci, horgosi magyarok nyelvének, folklórjának, mitológiai foszlányainak, sajátos lelkivilágának, különös társadalmi életének tanulmányozására, holott ezek is egy haldokló kultúrához tartoznak már.

Ez az ismeretlen paraszt nagyon sokféle, s ez okozza, mint előadónak, tárgyi zavaromat, ez az embarras de richesse, a témám gazdagságának bősége. Pesti paraszt-előadásaim alkalmával sokkal könnyebb helyzetben voltam, mert ott mint „messziről jött ember" beszélhettem. Ebben a társaságban, ahol sok ismerője van a parasztnak, nem kerülhetem meg a kérdés lényegét azzal, hogy anekdotáim apró gyufaszálaival próbáljam megvilágítani azt az őserdőt, amelynek a neve: magyar paraszt.

Pedig nagy kísértésben vagyok, mert ásatásaim közben nemcsak a cirokföldekben alvó hunoktól, hanem napszámosaimtól, a hun utódoktól is sok dolgot tanultam, amelyek közjóra volnának értékesíthetők. Például Domaszéken azt tartják, hogy ha az eke által kivetett kőbaltával fejbeütögeti magát az ember Luca napján, akkor meglátja a föld alatt elrejtett kincseket. Milyen nagyszerű dolog volna, ha ezt a pénzügyminiszter úr tudná, vagy ha a 33-as bizottság tagjai ütögetnék egymás fejét az őskori baltákkal! Vagy például nem kellene-e figyelmeztetni a pesti humoristákat, hogy Gajgonyán mit tartanak rossz bornak? Hiszen Pestről elvégre nem kell ilyen messzire eljönni rossz borért, de a gajgonyai magyarok mégis méltók a figyelemre. Nem a boruk, hanem a humoruk miatt. Gajgonyán ugyanis azt szokták mondani a rossz borra:

- Hallod koma, ha ezt beleöntenéd az ökörbe, úgy möghűlne ijedtiben a vére, hogy péntöki napon mög löhetne önni hal helyött!

Igen, reggelig elbeszélgethetnék arról, mennyi színt, mennyi metaforát, mennyi hasonlatot tanulhatnának a paraszttól a költők, mennyi józanságot a törvényhozók, és mennyi kifejezésbeli világosságot a törvényszövegezők! De fegyelmeznem kell magamat, és szorosabbra vonni tárgyam körét. Az őserdőt nem mutathatom be töviről hegyire egy előadás keretében, nézelődéseinkben most csak az őserdő sűrű, apró gyöpére, a kisparasztra szorítkozunk. Arra a kisparasztra, aki a mi vidékünkön „célszörű szögény embörnek" nevezi magát, s akinek a közmondása: „Varjúnak varjú a fia." Ami annyit jelent, hogy ő megnyugszik Isten rendelésében, neki szegény ember volt az apja, nagyapja, minden ivadéka fölfelé, tehát természetes, hogy az lesz lefelé is. Nézelődésünkből tehát ki van zárva az urakkal egy tálból cseresznyéző gazdag gazda, aki urat akar nevelni a fiúból, tehát középiskolába is beadja, ahol a gyerek megbukik földrajzból. Ugyan még öt másik tárgyból is megbukott, de nem tudni miért, csak a földrajz miatt hördül föl az apa.

- Hát ezt érdemlöttem én! - kiáltja elkeseredetten. - Hogy mögbuktassák a gyerököt még a földrajztanbul is!

- De bátyám - próbálja csendesíteni az igazgató -, köll az a mai világban!

- Micsoda?

- Hogy tudja az ember, hol van az a Róma, meg az a London, meg az a Genf!

- Köll, ugyé - robbant ki az apai szív keserve. - Hát azt gondolja az úr, csavargót akarok én nevelni a gyerökömbül?

Pár esztendővel ezelőtt tanyai vizsgán jártam. Fülledt virágszaga volt az iskolának, mint az úrnapi sátornak, piros és kék pántlika libegett a kislányok hajában, tiszta ing ünneplősködött a fiúkon, és Buborék Tallas Andriska nekiszilajodva olvasta a Mátyás királlyá választásáról szóló történetet.

- Ekkor a haza Hunyadi Mátyást választotta királlyá *fennkölt leldekeséssel*...

- Megállj! - akasztotta meg a tanító úr a háromaraszos hun utódot - nézd meg csak jobban azt a szót.

Andriska szót fogadott, és így igazította helyre magát:

- *Felkönt lelkedeséssel*...

A tanító úr összecsapta a két kezét.

- Jaj, de szégyenlem magam, Andriska! Hát nem tudod te elővenni a szemedet?

Dehogynem tudta, szegény kis szittya! Úgy elővette két bogár szemét, hogy majd kidülledt, még a nyelvecskéjét is kileffentette nagy igyekezetében, s most már csakugyan ráhibázott az igazságra.

- *Fölkent leselkedéssel* - vágta ki fennkölt lelkesedéssel.

A tanító úr megint össze akarta csapni a két kezét, de attól féltem, hogy az Andriska buksi feje is közéjük kerül, azért megfogtam a karját.

- Hagyja, kedves tanító uram! Nem ez a kis bórembukk a hibás, hanem azzal kellene megetetni valami pedagógiai banketten az olvasókönyvet, aki belevette ezt az olvasmányt. De azt is erre a kosztra fognám, aki a könyvet approbálta. Hát honnan tudhatná ez a nyolcesztendős pulykapásztor, mi az a fennkölt, és micsoda teremtett állat az a lelkesedés? Majd ha követválasztás lesz, kedves tanító úr, akkor igen. Gondolom, olyankor még errefelé is fennkölten lelkesednek a népek.

Most követválasztás van. És én véletlenül megint itt csellengek ős-hámozó szerszámaimmal. Belelátok a kellős közepébe a fennkölt lelkesedésnek. Elmondom, milyen az, ha csak felibül-harmadából is. A többit lenyeleti velem a keserűség és a szégyen. Ha volna az a külön magyar Isten, akinek nevét annyit veszik szájba hiába mostanában, annak elmondanám négyszemközt, és számon kérném tőle, mi végre teremtette ezt a fajt. De az öreg magyar Isten, a *Numi Tarom,* ott maradt valahol az Urálban. S itt nincs kinek eléje borulni, átölelni a térdét, és följajveszékelni hozzá:

- Uram, ne haragudjál mireánk örökké, támassz nekünk megváltót, aki emberivé és élni érdemessé teszi a magyar életet...

Nyelvtand-ot is tanulnak azokban a tanyai iskolákban, ennélfogva Hüvelycsik Palkónak azt parancsolja a tanító úr, hogy mondjon egy szép időhatározó mondatot. Hüvelycsik Palkó szemlátomást megrökönyödik, nyári piros almaképét elönti a verejték, muszáj azt letörölni az inge ujjával.

- Nos? - sürgeti a tanító úr. - Mi lesz azzal az időhatározó mondattal?

Megvan már, mondja is a gyerek:

- Nagyon meleg van.

Csakugyan a tanító úr is izzad, a vizsga-elnök úr is, el kell ismerni, hogy Palkó egészen helyesen meghatározta az időt. De nehéz a tanító urat kielégíteni. Haragosan legyint:

- Szamár vagy, Palkó. No, Egri Verka, mutasd meg, hogy te okosabb embernek adsz kenyeret.

Verka mindkét keze két ujjának a billegésével jelzi, hogy őbelőle kikívánkozik egy szép időhatározó mondat. Mondja is már felugrás közben:

- Nemsokára az összes törököket kiverjük az országból.

Ez már igen. Ez már nemcsak nyelvtand, hanem történelemtand is. Látszik belőle, hogy Verka nemcsak az időmeghatározóval van barátságban, hanem teljesen tisztában van a magyar haza jelenlegi állapotával is. Legföljebb azt nem tudja, hogy az „összes törökök" sokkal többen vannak, mint ahogyan ő gondolja...

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy egyik politikát olyannak tartom, mint a másikat; s ha eltagadnék valamit abból, amiben nevelkedtem, a sírjából is megátkozna az apám, akinek a koporsójába olyan imádságos könyvet teltünk, amelyikben a gyerekkora óta őrzött Kossuth-

bankó is benne volt. De ebbe az előadásba nem akarok belekeverni semmi politikát. Azért hagyok ki belőle minden nevet, még a helyét is, ahol járok. Ez az az Okatootáia, amelyiknek „az egyik szomszédja Kína, a másik Ausztrália". Annál is rosszabb: ennek uradalmak a szomszédjai. Holttetem ez a domíniumok közt, harminc kilométerre a vasúttól és ezer kilométerre Európától. A tanyák messze gurultak egymástól, mintha valaki nagyon mérgesen rájuk kiáltott volna, s attól szaladtak volna szét. Az emberek, akik a gaztetejű házakban élnek, maguk is mind riadtak egy kicsit. Nem új keletű riadtság ez, hanem örökölt. Itt ezer esztendőn át pattogott a parancs, és csattogott a korbács. Magyar úré, kun úré, török úré, német úré. A kuruc csakúgy alágyújtott a kéménybe fölakasztott parasztnak, mint a labanc. Ezt a sok ijedtséget nem lehet egy-két emberöltő alatt kiheverni. Hetedíziglen benne bujkál az unokák vérében, még akkor is, mikor már független polgárok lesznek belőlük.

Mert ezek a mostani emberek már azok, legalább így választásos időben úgy tisztelik őket a pesti urak. Az öregek még az uradalmak béresei, juhászai, csordásai, szántói, kapásai voltak. Kiváltogatván magukat a rabságból, örök tulajdonul hagyták gyerekeikre a feltört legelőt. Ezek már a maguk urai, ki két holdon, ki hármon keresi az adót, de olyan is van, aki negyven holdnak a koldusa. Ilyentől vettem én is a múzeumnak egy faekét. Vehettem volna többet is, de erről se tudom, hogy kerül be a városba. A vasútig való beszekerezés ötannyiba kerül, mint amennyit a technikának fából való vívmányáért fizettem.

Az alku könnyen ment, csak a kifizetés tartott soká. A gazda kért két pengőt, én ajánlottam neki hármat, amire ő kijelentette, hogy isten neki, azt se bánja. Az aprópénzből kifogytam, ötvenest kínáltam neki.

- Nem bírunk itt azzal, uram - csóválta a fejét. - Én még ebben az esztendőben nem láttam ekkora pénzt.

- Hátha fölváltanák valamelyik szomszédban?

- Itt? - húzta félre a száját, mosolygósra is, harapósra is. - Aratásig az egész határban nem szed össze ennyi pénzt.

Fél nap jártunk a pénzzel tanyáról tanyára. Végre is biciklisembert kellett vele beszalajtani a stációhoz. Mielőtt borítékba tettem volna a bankót, megmutattam rajta a legénynek Rákóczi vezérlő fejedelmünk képét:

- Ki ez, fiam?

- Tudja az Isten - vont vállat. - Alighanem a király, ugye bizony?

- Rákóczi Ferenc. Tudja tán, ki volt az?

- Tudja az Isten - mentegette magát -, nemigen vagyok én az ilyesmikkel beismerkedve.

Persze rosszabbul is járhatott volna a felséges fejedelem. Egy öregebb gazdát megkérdeztem, hallotta e már, hogy ki lesz most a követ?

- Hallotta a ménkű.

- Hát eddig ki volt a maguk követe?

- Tudja a ménkű.

- De csak látta valamikor öt esztendő alatt?

- Látta a ménkű.

A dűlőutakon egy-egy akácfán plakátot zörget a szél. Egyéb hirdetőoszlop itt nincsen, mint amit az Isten teremtett, de ez tán alkalmasabb is. Először azért, mert nem kell ráraggatni a plakátot, rá lehet tűzni egy akácfatövisre is, másodszor azért, mert levenni is könnyebb róla. Csak úgy az ülésből, az ostornyéllel.

- Minek bántja azt a papírt, Illés?

- Ráakasztom otthon a cseresznyefára. Jó zörgős papír ez, majd riogati a verebet. Egyéb haszon úgy sincs belőle.

- Erre maguknál nem fizetnek a szavazásért?

- Nemigen. Tegnap ugyan ingyen lehetett volna inni a csárdában, de ebben is huncutság volt.

- Hogyhogy?

- Úgy, hogy az ilyen paletát vasárnapra köllene tenni, nem hétköznapra, mikor rendes embernek nincs ráérő ideje. Ez csak a csárdásnak jó, mert a sok pénzt is zsebre vágja, meg a bora is megmarad. A szegény embert mindenből kisemmizik.

Ezt némi keserűséggel mondja Illés. Nagyon fáj neki, hogy az egy pohár bortól elütik. Arra még nem jött rá, hogy az életből is ilyenkor semmizik ki.

A plakátragasztó olykor kortes is. A hóna alatt vannak a plakátok, a belső zsebben az aláírási ív. Amazért húsz fillért kap darabonként, emezért egy pengőt nevenként. Különben csakolyan paraszt, mint a többi, csak egy kicsit neki van hevülve. A leheletén úgy érzem, nem annyira a lelkesedéstől, mint inkább egy kis szíverősítőtől.

- Melyik pártnak az embere maga?

- Én? Izé... Hogy is csak... Nézze, mán megint elfelejtettem. Merre vagy mán, no, fene beléd! - Tapogat a feslett fenekű belső zsebben.

Előkerül az ív. Lebetűz róla egy nevet.

- De hát milyen párti az az úr?

- Mindegy az, kérem, nagyon fáin ember.

Az egyik napszámosom kiszól a gödörből:

- Tegnapelőtt másik úrra mondta kend, hogy nagyon fáin ember.

- Hát az is az vót - bólogat a kortes. - De az csak nyolcvan fillért reszkérozott egy aláírásért.

- Ez mindig ilyen nagy hazafi vót - mondják az embereim, amikor a kortes elhalad.

- Hazafi? - veszem föl a szót.

- Hát. Elkorhelykedte már házát, földjét.

Szó szót ér, s kiderül, hogy ezen a tájon milyen különös kritériumai vannak a hazafiságnak. Aki nagy hazafi, az részeges, káromkodós, munkakerülő, garázda ember. De éppen azért mindenfelé tudja a járást, ráérő ideje is van, a cifra beszédhez is ért, ennélfogva ő a legkantárosabb legény az igehirdetésre.

Vagy ötszáz szavazó van ebben a járásban, de nem tudom, van-e köztük tíz olyan, aki meg tudná mondani, kit ajánlott követnek, vagy kire adja majd a voksát. Öt futtató van, de senki se kérdezi, melyiknek milyen az elve. Az egyik is úr, meg a másik is úr, mi különbség lehetne köztük?

Terror? Nekem nem panaszkodott róla senki. Lehet, azért, mert én is úr vagyok, s az egyik urat, a szó köztünk maradjon, csakúgy a fenének kellene megenni, mint a másikat. De meg független polgárok ezek, tetszik tudni. Nem függenek ezek a világon senkitől, csak az éhségtől, meg az ínségtől, hát mi szükség volna itt terrorra?

- Maga kire szavaz, földi? - kérdem a kocsisomat, ahogy szorongok mellette az ülésdeszkán.

Megcsapkodja a gebéi fületövét, aztán békességesen mondja:

- Hát majd aki a bírságot leveszi rólam.

- Micsoda bírságot?

- Az öt pengőt. Majd elmondom, ha a nagy homokba beérünk, ott nem zörög a kocsi.

Nem, itt csak zizereg a kerékagyig érő homok. És mondja az ember szép folyamatos keserűséggel, amin megérzik a sok gyakorlat.

- Hát az úgy volt, tudja, hogy azt mondja nekem a komám tavaszon, vigyem be a hét malacát a vásárra, mert az ő lovai szántanak, vagyis hogy a legényfia szánt velük. Hát beviszem, mondok, miért ne vinném, úgyis üres kocsival megyek. Fölrakjuk a malacokat, nem férnek. Ejnye-hejnye, mit csináljunk, kapja magát a koma, azt mondja, ha az ő kocsiját rákapcsolnánk az enyimre, férnének a malacok. Így is tettünk, be is értünk a városba, odagyün a csöndér, megállít, hogy hohó, hogy mertem én két kocsit összekapcsolni, mikor az tilos? Tilos? Mondom, hát honnan tudjam én azt, hogy tilos? Közhírré volt téve, azt mondja. Megengedem, mondom, de én harminc kilométerre vagyok ide, az én tanyámon nem dobolták ki. Nem ér az a beszéd semmit, azt mondja, azzal fölírja a nevemet, és megfenyeget azzal, hogy errül majd kihoznak nekem öt pengő bírságot. No, én el is csendesedtem erre, de a koma megszólalt, hogy micsoda igazság ez, mikor nem is az enyimek a malacok. Hát kiéi? - kérdezi a csöndér. Hát az enyimek, ha tudni akarja, okosítja föl a koma. Hogy hívják magát? Így, meg úgy, megmondja a koma a nevét. No, akkor maga is öt pengőt fizet - acsarkodott rá mérgesen a csöndér, és fölírta az ő nevit is. Ki is hozták pünkösdkor a palétát, vagy az öt pengőt köll megfizetnem, vagy elviszik a tehenem. De hát mibül fizessek, uram, mibül? Szerencse még, hogy ez a követválasztás van, valamelyik az öt közül majd csak leveszi rólam a bírságot, oszt arra rászavazok. Gyí, Bogár, a nehézség cifrázza ki a füled gombját! Csilla, ne, a kórság essen beléd!

Elhallgatott, csak az aranycsillámú futóhomok sírt a kerekek alatt éles, sikoltó, ezeresztendős sírással.

Egy hétig éltem itt, a holt lelkek zugában, inkább szárazon, mint vizen. Száraz kolbászon, szalonnán, kenyéren, mert két-három dűlőben nem bírtak adni egy pohár tejet, vagy egy-két tojást. De ezt ki lehet bírni, beletanultam gyerekkoromban; hanem mikor a Harmatvizem kifogyott, akkor szédelegni kezdtem. Hiszen kút van minden tanyán, de a vize hol sárga, hol szürke, hol édes, hol olajos, s ránézni is betegség annak, aki meg nem szokta, megszokni pedig csak az tudja, aki bele nem halt. Amelyik kútnak jó vize van, azt kétórányiról is felkeresik, s azt kánikulában éjszaka vasvillával őrzi a gazdája, hogy reggelre ki ne merigessék.

Eligazítottak egy ilyen áldott kúthoz, engedelmet kértem a gazdától, adta is jó szívvel, maga merítette meg a vödröt. S csak amikor kimulattam magam, akkor kérdezte meg tőlem:

- Tán az úr is abban a járatban van?

- Mi járatban?

- Hogy követ akar lenni.

- Nem - mondom -, az nem nekem való mesterség.

- Kár - mondta a gazda, de nagyon szívből.

- Miért kár? - lepődtem meg.

- Mert kiegyesülhettünk volna.

- Nem értem.

- Pedig én nyomon beszélek, hallja. Azt határoztuk itten a szomszédokkal, hogy egy kiló sóért meg egy liter petróleumért adjuk a szavazatot.

A pusztai boltba is bevetődtem. Útszéli tanyának a végéből van elkerítve, akkora, mint egy városi sifonér. Egy bekötött fejű, mezítlábas parasztasszony ül a küszöbön, meg egy nagy fehér kuvasz. Nem a kutya mordul rám, hanem az asszony. Valami vándorlónak néz.

- Mit akar itten?

- Szivart szeretnék venni - de már akkor elő is veszem a pénztárcámat. Hadd lássa a jó asszony, hogy igaz úton járok.

Fölugrik és matatni kezd a pulton, amelyen meglátszik, hogy valaha asztal gyanánt szolgált, s mint ilyen, boldog világbeli disznóboncolások nyomait viseli magán.

- Portorigó van, meg cigerillosz.

- A portorikót kérem. - Nézem, mennyi van. - Adja ide mind, lelkem.

Leszámoltam neki öt pengő valahány fillért. Úgy nézett rám, ahogy az angyalokra nézhettek valamikor, mikor még gyakoribb volt a közlekedés ég és föld között.

- Mikor csinált ekkora üzletet? - mosolyogtam rá.

- Húsvétra - mosolygott vissza. De megint csak elfelhősödött az arca. - Még ezen a héten csak a kortesek nyitottak rám ajtót. Pedig látja, van itt minden. Nem vesz még valamit? Édesfa, szentjánoskenyér, csokoládé, ostya, díszgomb - olvasta a fiókok felírását.

- No, akkor még leginkább díszgombot adjon - támogattam a magyar kereskedelmet.

Csodálatos díszgombok voltak, bronzpléhből, akkorák, mint a régi négykrajcáros, és a közepükön üvegrózsa csillogott. Gyermekkoromban hordtak ilyent a kabátjukon az úriasszonyok, de csak a nagyon öregek.

Most már egészen megnyílt a főnöknő szíve. Leültetett egy gálicos ládára, s kéretlenül szolgáltatta a statisztikai adatokat a pusztai kereskedelemről. Két év alatt háromnegyed kiló kávét adott el. Fehércukrot eladott tizenkét kilót, de a múlt esztendőben, az idén csak hármat.

- Hát mit vesznek mostanában a népek?

- Sót, petróleumot, gyufát.

- Meg dohányt, ugye?

- Dehogy, azt nem. Mostanában már nem. Krumplilevélből csinálják a dohányt. Az uram is.

- Ura is van magának?

- Hát hogyne. Ő vezeti a kontóskönyvet.

- Az is van?

- Csakis az van. Nem bírnak az emberek készpénzzel fizetni. Hitelbe veszik a sót, petróleumot, a gyufát. Majd aratás után fizetnek búzában.

Olyan bizalommal volt hozzám, hogy meg is mutatta a kontóskönyvet. Sok benne az adós, de a kontó kevés. A legnagyobb összeg 12 pengő 46 fillér. De ez annyi tételnek a végösszege, hogy két oldal van velük telerúnázva. Só meg gyufa skatulyánként. Ebben az esztendőben január 8. óta.

- Ez nagygazda, kérem - magyarázta a boltosné. - Vízkeresztkor, mikor disznót adott el, 23 pengő múlt évi tartozást fizetett ki. Mondja is mindig az uram, hogy ha tíz ilyen volna, a fejünk se fájna.

- Az ám, ni - kérdeztem -, hol az ura? Derék ember lehet, szeretnék vele beszélni.

Sajnálkozva csóválta meg a fejét.

- Tegnap kellett volna gyünni, tudja, mert most már elígérkeztünk.

- Kinek, jó asszony?

- Nem is tudom én a nevit, valami pesti lehet, valami Bicegi vagy Pecegi vagy mi a csuda. Az este halt meg az uramnak a testvérnénje, itt lakott velünk, de mán reggel is látszott rajta, hogy az utolsóban van. Osztán hogy éppen akkor járt itt a kortes, az uram megegyezett vele arra az esetre, ha halomás talál történni.

- Miben egyeztek meg? - kérdeztem hüledezve.

- Hogy ha a kortes megcsináltatja a koporsót, akkor az uram rászavaz arra a pesti izére. Az este meg is történt a halomás, ezt ment be az uram megjelenteni.

Nagyon elégedetten mondta ezt, látszott rajta, hogy ezt még jobb üzletnek tartja, mint amit velem csinált.

- Azt mondja az uram, sokkal biztosabb ez, mint a készpénz - magyarázta, amikor elkezeltem tőle. - A múltkor is, nem is tudom, hányban volt a választás, nagyon megjárta a készpénzzel az unokatestvérem, itt a harmadik dűlőben, tán hallotta is hírét, mert még nóta is van róla. Harminc pengőt kapott a szavazatjáért, mert nagyon rátarti ember az, csizmadia mesterséget is tud, de nemigen uzválja, mert nem vesz már új csizmát senki. Hát elég az hozzá, hogy harminc pengőt kapott, de a választás után muszáj volt neki visszafizetni, mert másképp tán be is csukták volna. De a koporsót, azt hiszem, csak mégse szedik ki a föld alul, akármilyen huncut ez a világi nép.

Hát ilyen közelről az a fennkölt lelkesedés, amellyel képünk viselésével megbízunk valakit, aki azt bizonnyal méltósággal fogja viselni. Sorsunk intézője lesz, törvényt fog hozni életünkről és halálunkról, és kérkedni fog vele, hogy őt fennkölt lelkesedéssel választották meg a független polgárok. S lesznek, akik elhiszik neki, s talán ő maga is elhiszi magának.

Én azonban, aki nem vagyok politikus, és sohase fogok törvényt hozni, én sohase találkozhatok többet fennkölt lelkesedéssel úgy, hogy ne látnék magam előtt egy kiló sót, egy liter petróleumot és egy koporsót. Akkora koporsót, amelybe belefér az egész magyar élet.

II

Az a népvizsga, amit én rendeztem, nem volt virágszagú és nem volt napsugaras. Az én Pétereim, Antalaim, Szilvesztereim görnyedt hátú, korán őszülő, hamar ráncosodó parasztok, akikről a legtudósabb fiziognómus sem mondja meg, harmincévesek-e vagy ötvenesek. Megátalkodottak, mint a tokmányba szorult kaszakő, ahogy ők mondják magukról. Kevésbeszédűek maguk közt is, s bizalmatlanok az úrféléhez, akiről leginkább csak keserű tapasztalataik vannak, s nekik ez a bizalmatlanság a természetadta fegyverük, mint a nyúlnak a futás. Engem azonban nem szoktak úrfélének nézni a parasztjaim. Az ő nyelvüket beszélem, köröm közül kosztolok, napot, esőt, szelet, havat állok, mint ők, s a legnagyobb szélben is rá tudok gyújtani a pipámra. S ebből látják, hogy az ő fajtájuk vagyok, s megered a szavuk. Nem a cukor teszi, illetve nem a cigaretta; nem az édeskedés, se a helyretyutyuzás, nem is értek egyikhez se, hanem a belső megérzés.

Próbát akartam tenni, mi maradt meg a felnőttekben abból, amit kiskorukban adott nekik az iskola. S hogy mi veszett el belőle, s mit tett hozzá a háború, az újság, a rádió, a piac, a vasút, az autóbusz. Nem egy helyen tettem próbát, hanem hármon, más-más alföldi vármegyében. Falusi emberekkel és pusztalakókkal, akikhez öt és nyolc kilométerre van legközelebb falu, s tizenöt-húsz kilométerre már várost érnek. Huszonhét embert kérdeztem ki, tizennyolc évtől ötvenig; a nevét mindegyik alá tudja írni a napszámos-nyugtán, sőt némelyik olyan olvashatatlan aláírást produkál, hogy azzal akár miniszteri tanácsos is lehetne. Hárman közülük sose jártak iskolába, katonakorukban tanultak írni-olvasni; voltak, akik egy-két osztályt végeztek, nagyobb részük kijárta a négy elemit, a fiatalabbak megtoldották még ismétlőiskolával is.

Megmondtam az öreg deákjaimnak, hogy abból a vizsgából, aminek alávetem őket, nem lesz adó. Felelhet mindenki bátran, amit tud; aki nem tud, annak se kötöm hátra a sarkát, különben is ők a hatalmasabbak, mert az ő kezükben van a csákány meg az ásó, az enyémben csak plajbász, az is olyan kicsi, hogy alig van rajta fogás. Azt is megmondtam, hogy kiírom az újságba, mit tudnak az errefelé lakó emberek a világi dolgokról, tehát már csak becsületből is fogja marékra az eszét mindenki.

Nem hiszem, hogy valamelyik olyasmit gondolt volna rólam, mintha rosszban sántikálnék. Lehet, hogy egyik-másik megriadt egy pillanatra, mert iskolát még nem játszott velük senki, de aztán ezek is csak belenyugodtak, hogy így is eleget kell tenni a napszámért. Hogy aztán otthon mit meséltek rólam a szülének vagy a menyecskének, az más kérdés. De azért nem bizonyos, hogy kifiguráztak volna. Hiszen igen csak azzal végződik minden ásatásom, hogy az utolsó hét végén a búcsúkézfogáskor az embereim megválasztanak követnek. Persze csupa olyan emberek, akiknek nincs választójoga - hiszen, ha volna, akkor nyilván meggondolnák a dolgot. Felesek, harmadosok, kapások, kubikosok, napszámból élő kétkezi munkások. A parasztság „negyedik rendje”, Dózsa György népének egyenes folytatása. Az Úristen magyar domíniumában az égig nyurgult díszfák, a csenevész gyümölcsösök, az elszegényedett búzamezők mellett a gazdátlan, sűrű, apró gyöp.

A föladott kérdések közt nem volt egy se, amelyik a legtávolabbról is hajazott volna a napi politikához. Van annyi eszem, hogy nem viszem a népemet olyan sikamlós területre, ahol magam sem járok. Olyasmit sem kérdeztem tőlük, hogy hányszor találkoztak a birtokos jelzővel, mióta kikerültek a tanító úr keze alól; se azt, hogy miért hívják a parasztot az országházában nemzetfönntartó elemnek, könnyű ilyesmit olyan messziről mondani, de itt az árokparton nagyon meggondolandó. Lehet a magyarjaim közt valami hirtelenharagú is, aki előrántaná a bicskát, ha szemtől szembe ilyent mondanának neki.

Kérdéseimet az úgynevezett „elemi műveltség” köréből szedtem. Amit, úgy képzelné az ember, a huszadik század gyermeke tanulás nélkül, az utcán is fölszedeget a műveltség félhomályában. Itt azonban csak országutak vannak, mint utcák, azért a részletkérdések föltevése előtt bizonyos általános kérdésekkel próbáltam tájékozódni. Beszélt-e már velük úriember olyan kérdésekről, hogy mitől lesz az eső, hogy merre van az a nagy búzatermő Argentína, s hogy hol terem a vas, amiből a kaszát csinálják? Nem, ilyenről még senki se beszélt velük. Szoktak-e olyan előadásokra járni, ahol ilyeneket lehet tanulni? Nem szoktak. Miért? Mert itt nincsenek ilyen előadmányok. A községházán se volt kiadva. Elmennének-e, ha lenne? Hát aki ráér, úgy lehet, elmenne. De hát azért nem adnak semmit, aztán meg az asszonyok kinevetik az embert, hogy „kendből már megint deák lött?”. Járnak-e a templomba? A falusiak elmennek húsvétkor, karácsonykor, hiszen azért keresztények. A pusztaiakhoz meg minden vasárnap kijön egy falusi tisztelendő, de nagyon sebesen végez, mert ebédre ő is otthon akar lenni. Jártak-e már nagy városban? Ojjé, a háborúban, ette volna meg a fene, aki kitalálta. Szoktak-e újságot olvasni? Télen, ha valamit vesznek a boltban, és az újságba van takarva, azt elolvassák. Az ám, de hátha az háromesztendős újság? Nem baj az, avul is, javul is. Aztán meg a kalendáriumot is elolvassa, akinek van. Van-e köztük olyan ember, aki könyvet is olvasott már? Egészen elejétől végig? Nem, ez huszonhét ember közül még eggyel se esett meg. Voltak-e már színházban? Egy ember jelentkezik, arról is kiderül, hogy olyan szerecsent látott, akiről a Paprika Jancsi lepofozta a kormot. Moziban ki volt? Két ember azt is megpróbálta, de már nem emlékszik rá, mit látott, mert egy kicsit italosak voltak. Rádió? A falusiak mindnyájan hallották már a kocsmában, huncut ember lehetett, aki kitalálta.

- Ki volt az a Napóleon? - ezt adom föl világtörténelmi tételnek. Végre is, az én napszámosaim már tudnak a jazigokról, és ha a sora kijön, a gepidafejű istenit szidják egymásnak. Hát csak tudhatnak valamit a világhódítóról is. Ha máshonnan nem, gyermekkoruk meséiből.

Huszonhatan soha a hírét se hallották. A huszonhetedik, a fiatalok közül való, tudott annyit, hogy létezett valami Napólom nevezetű illető, ő olvasott róla a világlapban.

- Mit olvasott?

- Azt már nem tudom.

- Mi volt az a Napolóm? Császár, király, suszter, hóhér, vagy micsoda? Költő? Tudja, mi az a költő?

- Aki versszerkesztő. Olyan vőfélyféle. De a Napólom nem az volt.

- Hát mi lehetett?

A fiú elgondolkozott.

- Alighanem vezér.

- No látja, hogy tudja. Aztán mi nemzet volt?

Erre már gondolkozás nélkül válaszolt:

- Hát magyar.

Tudom, erre azt lehet mondani, mi köze a magyar parasztnak Napóleonhoz? Hát a francia paraszt talán többet tud a mi Szent Istvánunkról?

Egész bizonyos, hogy nem. Sőt talán Napóleonról se tud többet. De az engem nem vigasztal meg azért, hogy Attilára is ezt a választ kapom:

- Valamiféle király volt.

Hogy milyen, azt nem tudják. A hármaskoporsó meséjét igen. S a konzekvenciát is egyformán vonják le belőle. Hogy nagyon sarcolhatta a népeket ez az Átila, ha még aranykoporsóra is telt neki.

- Mit tudnak Szent Istvánról?

Azt, hogy augusztus 20-ra esik, s hogy akkor ünnep van. Hogy kije, mije volt Magyarországnak Szent István, arról egy igét se.

Hát Mátyás, akit fennkölt lelkesedéssel választottak királlyá? Az öregek erről sem tudnak semmit. Ők csak azt tudják, hogy mióta az meghalt, oda az igazság.

Az Alföld paraszttömegeinek, ameddig én járatos vagyok, nincsenek történeti mondái, hagyományai. Számukra az egész magyar történelem kezdete, vége, teljessége: Kossuth Lajos és a negyvennyolc. De a névnél nincs tovább ez se. Mi volt az a negyvennyolc, mit csinált Kossuth Lajos? Ezekre a kérdésekre vállvonás a felelet. Meg az, hogy az nagy ember volt, most is sok olyan kellene. Mért volt nagy? Mert eltörölte az adót. Mert megverte a németet. Mert meg merte mondani az igazat a nagy uraknak.

Arról, hogy fölszabadította a jobbágyot, ezek a jobbágyok nem tudnak semmit. De én se tudom, hogy csakugyan föl vannak-e szabadítva?

- Mióta laknak a magyarok Magyarországon? - Gondolom, ez egész helyénvaló kérdés, harminchat évvel a világraszóló millennium után, honfoglaláskori temető áskálása közben. Íme a feleletek:

- Azt csak a jó Isten tudja.

- Mióta a világ megvan.

- Árpád kormányzata óta.

Az általánosságok után egy konkrétum:

- Hát én nem tudom, hallja, de én az öregapámtól úgy hallottam, hogy ő kisgyerek korában került ide Tótkomlósról, de itt már akkor is magyarok laktak, az első gazdája valami Bunford nevezetű volt, maga talán hallotta is hírét.

De nem kell azt gondolni, hogy az élő nagyok jobban járnak, mint a halhatatlan halottak. Elővettem az alkotmánytant is, s népem nyelvén tettem fel a kérdést:

- Ki most az országban a legnagyobb úr?

Egy öreg ember azt felelte - elsőnek -, hogy „a császár”. Kinevették, és megmondták neki, hogy „arról már lemázsáltunk”, már nincsen császár. Az öreg kun azonban nem hagyta magát.

- Császár mindég van, mert anélkül nem lehet ország, csakhogy néha titokban tartózkodik az irigyei miatt. Az a császár, akinek a képe a pénzen van, mert anélkül nem gilt a pénz. A fehérhátú bankóra is emlékezhettek, hogy azért nem volt gilt, mert nem volt rajta a császár.

Kiveszek a zsebemből egy ezüst ötpengőst, és megmutatom az öreg államjogásznak az averzét.

- Kicsoda ez?

- Ha a pénzen van, az a császár.

A huszonhét ember közül huszonöt tudta, hogy akinek a képe a pénzen van, az Horthy Miklós kormányzó. Egy ember volt, aki azt hitte, hogy az a „Betlehem gróf”.

Megkérdeztem azt is, mi az az állam. A feleletek elég értelmesek voltak. Aki az adót szedi. Aki a katonát szedi. A miniszterek. A követek. A jegyző, a csöndér, a szolgabíró, a finánc. Egy figuráskedvű ember, bizonyos Illés nevezetű, azt mondta, hogy én is állom vagyok.

- Miért, Illés fiam?

- Mert dolgoztati az embört, maga mög csak nézi.

Lepisszentették, hogy bolond beszéd ez, mert én úgy dolgoztatok, hogy fizetek is érte. Illés lovagiasan kijelentette, hogy nem komoly beszéd volt az övé, csak a szó volt vele több. Én pedig az állami tekintély érdekében azt füllentettem, hogy az államéból fizetem a napszámot.

A következő kérdés az volt, hogy szabad-e embert ölni? A felelet: hogy háborúban még muszáj is. De mikor nincs háború? Mikor az ember mén csöndesen az országúton, vagy ül a pohár bora mellett a kocsmában, vagy alszik az ágyában, szabad-e akkor embert ölni? Kapzsiságból, régi bosszúból, hirtelen haragból, vagy virtuskodásból? Természetesen akkor se szabad, úgy se szabad. Mért? Mert Isten tiltja, mert az emberi érzés nem engedi?

- Mert becsukják az embert érte.

Választ kértem arra is, gondolnak-e valamit, ha fölnéznek a csillagos égre? Hallottak-e már arról, hogy azok a csillagok is olyan világok, mint a mi földünk, s azokon is élők élhetnek? Nem gondolnak semmit, nem hallottak semmi ilyenfélét. Napfogyatkozást láttak-e már? Sokan láttak. Mitől van az? Egy ember hallotta, olyankor megeszi a markoláb a napot, a többinek még ennyi járatossága se volt a kozmogóniában. Miből készül a sör? Két ember úgy hallotta, hogy árpából, a többi: „még nem gondolkozott rajta". Mit tudnak Amerikáról? Sok mindent. Hogy ott meg lehet gazdagodni. Hogy ott szerecsenek laknak. Hogy a Jóska sógor onnan borzasztó sok pénzt küldött haza. Hogy ott terem az amerikai mogyoró. Hogy ott százemeletes házak is vannak. De hogy ország-e, vagy világ az az Amerika, hogy le vagy fel van-e, hogy messze kell oda menni, azt egyetlen ember se tudta.

- Arra való a vasút, hogy megmondja - vágja ki magát a figuracsináló Illés, különben legügyesebb és legszorgalmasabb munkásom, aki a Murman-vasutat is segített építeni a muszkáknak.

Fizikából azt kérdeztem, mi hajtja az órát, gondolkozott-e már ezen valaki? Nagyobbrészt azt felelték, gondolkozott a fene. De volt, aki a sétálót nevezte meg primum movens-nek - magyarul sétáló az inga neve; - volt, aki a kerekeket. Itt is Illés volt az, aki fején találta a szöget ezzel a válasszal:

- Mi hajtja az órát? A nehézség.

Persze ez alatt a nehézség alatt nem a gravitációt értette.

Azt nem bánom, ha azt mondja valaki, hogy nem mind ilyen a magyar paraszt. Én is ismerek kivételt, fájdalom, nagyon keveset. Én is tudok olyan parasztot, meg is nevezem, Bozó Ambrus Károly a neve, mindszenti ember, aki körülbelül abban az időben, mikor Klebelsberg Kunót a felsőházban a grófok mint tékozlót támadták, ezzel tett le egy marék avar régiséget az asztalomra:

- Szegény ember vagyok, de nincs szívem érte pénzt kívánni. Hiszen tudom én, hogy ebben az országban semmire se sajnálják a pénzt, csak a kultúrára.

Fájdalom, én nagyon kevés ilyen parasztot ismerek, de nagyon örülök neki, ha mások sokat ismernek. Csak azt ne mondják nekem, hogy jól van így, ahogy van, nem is kell a parasztnak több tudás, elég, ha írni-olvasni, meg egy kis számolásra megtanítja az iskola, a többit kipótolja

a paraszt vele született nagy intelligenciája, amelyre mindnyájan száz példát tudunk. Aki ezt mondja, annak én azt felelem: minek akkor az egész nagy és költséges népnevelési apparátus, ha eredménynek ennyi is elég? Minek akkor a négyosztályú, a hatosztályú, az ismétlőiskola? Hiszen írni, olvasni, számolni sokkal rövidebb idő alatt is meg lehet tanítani a gyereket!

Nem szeretném, ha valaki félreértene, és ha tanító ember, aki úgy érzi, hogy én itt az ő mesterségét bántottam meg, azt megnyugtatom, hogy nem lehetett ilyen szándékom, hiszen kevés olyan pedagógiailag terhelt család van az országban, mint amilyenből való én vagyok. A testvérbátyám, aki polgári iskolai igazgatónak ment nyugalomba, tanyai tanítóságon kezdte. Egy fia középiskolai tanár, három tanító, két leánya tanítónő, és három-négy unokája is ezen a pályán van indulóban. A húgomnak is van valami pedagógiai diplomája, a sógorom polgári iskolai igazgató, s a két leánya tanítónő. S ha még megvallom, hogy éntőlem is csak az Isten őrizte meg a pedagógiát, gondolom, senki se mondhatja rám jó lélekkel, hogy bántani akarom azokat, akik „a nyersanyagból, amit Isten ád, segítenek embert teremteni". Én sokkal több tanyai tanítót ismerek olyant, akinek szobrot emelnék, mint akinek a kezére nem adnék gyereket. (Három tanítót meg is tudok nevezni, akiknek mint régész hálával tartozom: az egyik Hock Lajos volt dorozsmai, a másik Kiss István kétegyházi, a harmadik Jaksa János pusztaszeri tanító.)

Nem a tanítót okolom én, nem az embereket, hanem a rendszerben kell valami hibának lennie, talán nem is egy helyen. A mi iskolarendszerünk annak idején német mintára készült, s ha a városban bevált is valahogy, a tanyákon nem tudott eléggé alkalmazkodni. Nem megfelelőek a könyveink, sok hiábavaló terhet ró a tanítóra s tanulóra a tanterv, és nem jó a tanítás időbeosztása. Mi lenne abból, ha ahelyett hogy reggel nyolctól délután négyig bezárjuk a tanyai gyereket az állítmánykiegészítő alanyesetek és a közös nevezőre hozandó törtek közé, s megtanítjuk, hogy ki tudja írni római számokkal a honfoglalás esztendejét - mondom, mi lenne abból, ha az úgyis koránkelő tanyai gyereket az őszi és tavaszi hónapokban reggel hattól, héttől délelőtt kilencig, tízig iskoláznók, s aztán hazaengednők apja, anyja segítségére? Azt hiszem, az lenne, hogy a paraszt megbékülne az iskolával, amelyben ma inkább elkeserítőjét látja, s a gyerek kis fejében talán több maradna nagy korára, ha kevesebbet, de nekivalóbbat töltögetnénk bele, s fel tudnók benne ébreszteni a kultúra iránt való állandó fogékonyságot, amelyet eddig nem tudtunk neki megadni.

Igaz, hogy eddig nem sokra ment volna vele, ha meglett volna is benne, s talán jobb is nem szomjazni, mint olyan szomjúságot érezni, amelyet nem lehet kielégíteni. Pedig ma olyan a helyzet. Amint a paraszt kikerül az iskolából - s félek, ez a szabadulás ma több örömmel tölti el, mint szomorúsággal -, a kulturálatlanságnak olyan száraz sivatagába kerül, amelyben még harmathoz se jut. Ebben az országban nem készül könyv a paraszt számára, hacsak politikai propaganda nem, meg vőfélykönyv és álmoskönyv a kalendárium mellé. Ebben az országban nem készül újság a paraszt számára, mert ami félig-meddig olyan is, mintha neki volna szánva, véres riportjaival, politikai frazeológiájával, akármilyen irányú legyen az a politika, nem neki való, s nem vezet, csak félrevezet; nem mintha a szándék volna rossz, csak a kivitel nem jó. Nem tudunk a paraszt nyelvén, s így nem férkőzhetünk hozzá se szívéhez, se értelméhez. Ebben az országban a paraszttal csak március tizenötödikén, vagy képviselőjelöltek bemutatkozásakor, vagy miniszterjáráskor van meg a nagy összetestvéresülés, de senki se gondoskodik arról, hogy a városi kultúra folyamából állandóan, el nem apadóan, tiszta erek csörögjenek ki a pusztákra, a szomjú lelkek százezrei számára. Tudom, hogy az utóbbi időkben megszervezték az iskolán kívüli népmívelést, s több helyen szerzett tapasztalatból tudom, hogy általában igen derék emberek állnak annak szolgálatában, sajnos, több jószándékkal, mint cselekvési lehetőséggel. Anyagi eszközöket alig bocsátanak rendelkezésükre, a legtöbb helyen még csak fuvart se kapnak, s azt kívánják tőlük, hogy apostoli tevékenységüket az apostolok lovain

gyakorolják. Természetes, hogy ilyen körülmények közt komoly, tömegnevelő eredményeket elérni nem lehet. S természetes az is, hogy szemrehányást tenni ezért nem lehet se nekik, se a parasztnak, aki nem azért kultúrátlan, mert nem nevelhető rá a kultúrára, hanem azért, mert még eddig csak szemre próbálkoztunk meg vele.

Előadásomban, magam is érzem, sok volt a keserűség, és könnyből támadt a mosolygás szivárványa is. Bántani nem akartam senkit, se természetem nem olyan, se a mai idők nem arra valók - amivel nem azt akarom mondani, hogy nincs kitől számon kérni az úgynevezett nemzetfönntartó elem testi-lelki elhagyatottságát. De én csak el akartam jajdítani magam, hogy emberek, népünk hatalmasai, vigyázzatok, itt több baj van, mint ahogy ti tudjátok, járjatok utána, hol a hiba, és segítsetek rajta! Mert nem az ország házában van a magyar jövendő, hanem itt, a magyar tanyákon, tizenöt-húsz kilométerre a városoktól, és itt olyan sötét van, hogy még a tudás szentjánosbogarai se világítanak benne. És ne felejtsétek el, hogy nem lehet önfeláldozó hazaszeretetet követelni sorsdöntő években attól a néptől, amelyet Eötvös József törvényének hatvannegyedik esztendejében se tudtatok odáig vinni, hogy ismerje hazája ezeréves történetének elemeit, s lássa abban a maga szerepét!

Földhözragadt János története

Igenis, egyszerűen csak Földhözragadt János. Ez nem olyan szép név ugyan, mint a Gomborrú Habók Fügedi, vagy a Laskafülű Csonka Keserű, de azért őróla is igen szép történetet tudok. Érdemes azt följegyezni a kéménybe korommal.

Földhözragadt János nem volt mindig földhöz ragadt ember, de mindig szeretett volna az lenni. Ez már vérében volt a hetedik öregapja óta, akit talán a Dózsa György idejében vertek agyon mint földigénylőt.

Ez a János nyilván sohase hallott Dózsa Györgyről, se a hetedik öregapjáról, de azt meg bizonyosan nem tudta, hogy minek hívták a dédapját. A Jánosoknak nincsen családfájuk, és ha volna, akkor kapanyelet csinálnának belőle, hogy ne kelljen azt is pénzen venni. A Jánosok családi hagyományai csak addig tartanak, ameddig az akácfa-kereszt kilátszik a temetőben a gaz közül. Mikor aztán az akácfakereszt elkorhad, elkeveredik a homokba az ősök emlékezete is, és többet a kakas se kukorít utánuk. Pipacs lesz belőlük és szarkaláb, meg keserű lapu és búzavirág, és mikor a Jánosok kis maszatos kölykei azt játsszák, hogy „sör-e, bor-e, pálinka-e?”, és összerágják a keserű pipacsbimbót, akkor egész bizonyosan nem jut nekik eszükbe, hogy ők most a tulajdon őseikből élnek.

És mégis úgy kell lenni, hogy a sehol föl nem jegyzett emlékezetű Jánosok, akiket ezer esztendő alatt megevett a magyar föld, ezekkel az istenkéz vetette vadvirágokkal üzengetnek föl a mindenkori Jánosoknak valamit, ami beleeszi magát a csontjukba, a vérsejtjeikbe, és amit a tudósok és a költők úgy hívnak, hogy: földéhség. A pillekergető gyereknek üzennek a papsajtvirággal, a suhancnak a szagosbükköny piros csokrával, a kicserzett tenyerű, lehajtott fejű Jánosoknak a búzakalásszal.

Ó, azért nem kell kiszántani és bíróság elé állítani a reves csontokat, hiszen nincsen az ő üzenetükben semmi bujtogatás! Csak valami törvény van benne, valami nagyon ősi törvény, ami egyidős a teremtéssel, s amit végrehajt a pók, mikor magának szövi a hálót, a madár, mikor magának rakja a fészkét, s a mókus, mikor magának takarítja be a bükkmagot. De tudnivaló, hogy ezek oktalan állatok, s nincsenek olyan okos berendezkedéseik, mint az emberi társadalomnak, amely tudott magának más törvényeket csinálni, mint az erdei és mezei vadaké.

Attól se kell félni, hogy a Jánosoknak valami rossz szándékuk volna, és destruálni akarnák az emberi törvényeket az ősi törvényért, ó, dehogy! A Jánosok nem tudnak latinul, és az ősi törvény alszik a lelkükben, mint a tejútban a fény. Ha néha csillámot vetne is, a Jánosok rászorítják a nehéz tenyerüket, mert tudják, hogy mindennek úgy kell lenni, ahogy van, és hogy minden a jó Isten rendelése.

A mi Jánosunk sem csinált soha, semmiféle ribilliót. Azok közül a békességes Jánosok közül való, aki mikor elvitték embert ölni, és a lengyel fenyéren hasra fekve várta a halált, a srapnelek csipogása közben belemarkolt a föltúrt földbe, szétmorzsolta, a szagát beszívta, a nyelve hegyére vette, és hátraszólt a tisztjének:

- Hadnagy úr, ez ám a föld!

Nem tette hozzá, hogy „hej, ha nekem ilyen volna!”. Pedig egy kis pálinka is tüzelt benne, mert kellett a sturmhoz a szíverősítő, de még attól se gondolt olyan bolondságot, hogy őneki tulajdon földje legyen valaha.

Hanem aztán, mikor öt esztendő múlva az ő falujukban is kidobolták, hogy földosztás lesz, akkor ő is fölment a községházára az urakhoz, hogy neki is írjanak földet.

- Hát aztán mennyi földet igényel kend? - kérdezték tőle.

Mikor János azt mondta, hogy két holdat, a jegyző úr is rábólintott, meg a városból való nagyságos bíró úr is. De a környékbeli uraságok is ott toporogtak, s azok elkezdtek morgolódni. A többinek egy hold is elég volt, minek kellene neki kettő?

János sokkal jobban megijedt, mint mikor a gépfegyverek kotyogtak. Alig tudta elmotyogni, hogy hány szájat kell annak a két holdnak jóllakatni. Ő meg az asszony kettő; meg a négy gyerek, az hat; a tehetetlen apját, anyját is ő tartja, az nyolc; de kilencediknek még az öregszüle is ott van, a felesége nagyanyja.

- Vén ebre már kár a korpa - mondta egy különösen mérges uraság, ami olyan szép mondás, hogy mindenkinek el kellett rá magát nevetni.

János is mosolygott, mint a dézsmabárány, és szeretett volna azzal a közmondással válaszolni, hogy „aki pedig nem akar megvénülni, akassza föl magát". De a jegyző úr közbeszólt, hogy János mindig derék ember volt, a komenistákhoz se állt be, s erre a bíró úr, az Isten áldja meg érte, megítélte Jánosnak a két hold földet.

Így lett Földnélküli Jánosból Földbirtokos János az idei tavaszra.

Igaz, hogy a földecskének egyik sarka tocsogós csincsés volt, ahol csak pióca termett, aztán egy kis vak-szik is holttetemkedett rajta, amibe nem lehet mást vetni, csak bukfencet - de azért János soha olyan vidáman nem nézdegélt a világba, mint az idei tavaszon. Hét nemzedék elfénytelenedett szemének a ragyogása tért vissza a tekintetébe, mikor körülhordozta a *maga földjén*. Ha János alanyi költő lett volna, ódával szentelte volna meg ezt a pillanatot, így azonban csak a Mitvisz kutyát rúgta lágyékon, mikor az előre akart szaladni, hazatérőben a birtok föltekintéséből.

- Hohó, azt hiszed, majd ezután is te mégy előre? Majd csak utánam, Mitvisz, utánam! Ezután már így lesz.

Persze, már akkor megkésett János a szántással, mikor így átvette az impériumot a két holdon, és különben sem volt se igája, se vetőmagja, se semmije az égvilágon. De most már volt becsülete, és arra kapott *interes* pénzt. Ebből leduggatott a földecskébe egy kis krumplit, babot, paprikát, paradicsomot, mit. Csupa nem nagy munkájú palántát, amivel az asszony meg a gyerekek is el tudnak piszmogni. Ő maga, János, ezután napszámba adja a maga erejét, mint eddig, s olyankor megint előtte leffeghet a Mitvisz. Csak egy-két esztendeig, még a gyerekek embermunkára valóvá serdülnek. Akkor majd a gyerekek túrják a más földjét, de ő már csak a magáét szántogatja.

Péter-Pálkor fogta is a kapát János, és elindult részt keresni, más célszerű szegény ember módjára. Tíz-tizenkét nagy uradalom a környéken, ötezer holdasok, tízezer holdasok, s Jánost mindenütt kedvelték az ispán urak, mert tudták róla, hogy jó dolgos, és az erkölcseiben sincs kivetni való.

- Kell-e a munkás, uram? - köszönt be János az első majorba.

Az volt a válasz, hogy a munkás igen, de aki maga is gazda, az csak menjen a maga földjére. Ez az uraság parancsa, így adta ki még az ősszel a földosztáskor.

És ahová beköszönt János, mindenütt azzal fogadták:

- Hja, kend az a híres? Kendnek kellett a két hold föld? No hát menjen kend dolgára, és ne vegye el a keresetet a szegény embertől.

És így maradt János az idei nyáron rész nélkül, és így nem kellett az idei őszön sehol se kukoricatörőnek, se cirokvágónak, se répaszedőnek. Nem használt se imádkozás, se káromkodás, hiába kínálkozott fűnek-fának, hiába kérdezte, hogy mit eszik ő kilencedmagával a télen, mindenütt azzal fizették ki:

- Egye meg kend a földjét!

Mire a földjén elhervadt a varjúmák is, akkorra János belátta, hogy nagyot vétett. Nem tudni ugyan, hogy mi ellen, mert törvény adta neki a földet, a nevét is tudja, *birtokleformtörvény* a neve - de hát minek már azt keresni? Jó keresztény létére szánja-bánja bűnét, jóvá is akarja tenni.

A múlt héten fölment a községházára, és bejelentette a jegyző úrnak, hogy vissza akarja adni a két hold földet.

- Sok baj van kendtekkel, János - tolta föl a jegyző a homlokára a pápaszemet.

János megfogadta, hogy soha többet az életben nem lesz vele baj, csak még most ez egyszer szabadítsák meg az urak a földtől. De minden okvetetlen, mert ő másképp kénytelen lesz agyonverni az egész családját, és kilencedmagával beletemetkezni a földbe, hogy egy kis hasznot lásson belőle.

Földhözragadt Jánosék 1932-ben

I

Földhözragadt Jánosnak 1924-ben volt egy kis bérlete a ladányi dűlőben. Húsz holdacska, városi bérlet. Szép fehér homok, már annak, aki nemcsak menyecskében szereti a fehéret, hanem homokban is. Nem lehet mondani, hogy semmi se termett volna meg benne. A kígyószisz ölesre megnőtt, a gyújtoványfű kötésig ért, és a gilicetüsök akkora szuronyokat növesztett, mint a glédics tövise, akivel Krisztus urunkat megkoronázták. De a rozs bizony soványolta a fehér homokot, és a kukorica is lemaradt benne.

Hanem azért János nem panaszkodott, mert mi jusson panaszkodna az, akinek úgy fölvitte Isten a dolgát, hogy a maga szegénye lehet? Aztán meg, az igazat megvallva, hiába is panaszkodott volna. Ha azt mondta volna a városnak, hogy Isten ellen való vétek ezért a hitvány posza homokért holdanként három mázsa évi bért szedni, akkor a város azt mondta volna neki:

- Hja, édes cselédem, késő bánat ebgondolat! Nem vagy vak, láthattad a magad szemivel, mivel házasodsz össze huszonöt esztendőre. De mikor földárverés van, mind meg vagytok keveredve, és rálicitálnátok a Dárius királyra is. Most már, ha vállaltad, nyögjed, belesegíthet az asszonyod is, meg a gyereked is, van elég.

S ha János azt sóhajtotta volna, hogy a gyerek enni is kér, meg az adó is harapdálja a jövedelmet, akkor a város azzal tromfolt volna vissza:

- Olyan ára van a gabonának, hogy olyant az öregapád öreganyja se hallott. Annyi bankót kapsz érte, hogy lapáttal szelelheted. Jut is, marad is belőle.

Jánosnak ezt senki nem mondta, de mint belátó ember, tudta magától is, hogy ezt mondhatnák neki. Az édes jó Istenbe vetette tehát reménye horgonyát, tanyát épített a homok leghaszontalanabbján, és egész házanépével dolgozott látástul vakulásig. Nem is lehet mondani, hogy éhenhaltak volna, csak mire kiporciózta a városnak is meg az államnak is a magáét, akkorra nem maradt több a befaló falatnál. Pedig a tarhonyacsináló teknőből megint bölcsőt kellett csinálni, megjött az ötödik gyerek is, mert Isten úgy rendelte, s János jó katolikus ember volt, aki nem avatkozik az Isten dolgába.

Az ördög azonban, aki sose nyughat, beleavatkozott a Jánosába. Nem olyanformán, hogy pálinkával, kártyával vagy cafra asszonnyal kísértette volna meg - János már a dohányról is letett, mióta az idők megnehezedtek; el is adta a tajtékpipáját is, pedig Kossuth atyánk volt rajta kifaragva, és annak az árát is beleinstruálta a gazdaságba: Vett rajta egy szamárcsikót.

Az ördög úgy vetette a kelepcét, hogy belebújt a János malacába - már az újtestamentumban is igen szeretett disznókban tanyázni a Gonosz -, és elösztökélte a zsadányi dűlőbe, ott is a földhözragadt Pál herésébe. Ott találta meg János a malacot, és amint fülönfogta, azt mondta Pálnak:

- Ej, de jó kis heréd van.

- Az ám - felelte Pál -, jól jár vele, aki lekaszálja.

- No - rebbent meg János -, tán fölköszönsz a bérlettel?

- Én föl.

- Pedig ez jó kis homok. Barna homok. Nem olyan istenverte fehér, mint az enyim.

- Ez ügön - bólintott Pál. - Ezt nem bánja mög, aki átvöszi. Tíz hold itt többet ér, mint tifelétök húsz.

- Hát te?

Pál elmondta, hogy szerencsét próbál a városban. Nagy rokonsága van ott. A bátyja rendőr. A sógora vámos. A kereszttestvére szolga a telekkönyvnél. Azt ígérték neki, fölkarolják. Kicsinálják, hogy bejusson valahova iskolaszolgának. Ezt kihúzott derékkal mondta, mintha már a gyerekeket regulázná. Próbálta a tekintélyt.

- Akinek Isten a barátja, könnyen üdvözül - állapította meg János meggyőződéssel, de irigység nélkül.

- Csak evvel a rongyos bérlettel vagyok bajban - kushadt vissza Pál az álmok világából a valódilagos életbe. - Olyant keresök, aki átvögye.

- Nem tanálsz? - János markolászta a homokot, egyik tenyerirül a másikba eresztette, az ujjai közt morzsolgatta, szaglászta. - De csak szép homok. Szinte olyan vakondok-szín.

- Sok péz ám ez, hé - vakargatta Pál az állát. - Az idei árenda még nincs kifizetve, mög egy kis tavalyi hátralék is van. Le köll tönni a jövő félesztendei árendát is előre.

- Mi summa az együtt?

- Van vagy 1300 pöngő. Mög az én kauciómat is mög köll téríteni az illetőnek.

- Hogy szaporodott így föl?

- Pörösködtünk a várossal. Árendaleszállításért. Mög is ítélte a bíróság. De két esztendeig tartott a pör, addig föl volt függesztve a sarc. Az üdvégy erre is pézt kóstál. Így oszt megnőtt az adósság. Jobb hízó az, mint a disznó.

Nem lehet mondani, hogy Pál a maga lábából kihúzandó tüskét nagyon igyekezett volna a Jánoséba szúrni. János magától gabalyodott bele a barna homokba. A maga húszholdas fehér homokját átíratta valakire, szintén a Földhözragadt nemzetségből valóra. Kapott érte valamicske készpénzt, azt leolvasta Pálnak. A kaució meg a barna homokon levő kunyhó fejében. Az csak olyan fűtetejű viskó volt, nem olyan gazdaemberes, mint az övé. De a homok barna volt, s János kiszámította, hogy nem kétszer, hanem háromszor többet ér az övénél. Még az 1300 pengős teher átvállalásával is. Majd megmutatja ő, mit lehet a barna homokból kihozni, csak a nevén legyen. Úgy plajbászolta ki János, hogy esztendő múltán a szomszéd tíz holdját is átveheti. Özvegyasszony volt a szomszéd, nem tudta a gyeplőt tartani. Az ő asszonya más, latolgatta János az esélyeket. Őt magát akármi érné - az ötvenen túl volt már akkor János, és „hatvan felé hazafelé" -, az ő asszonya asszony a talpán, és megőrzi a barna homokot az öt gyereknek, fejenként négy holdat.

Azonban az első tíz hold átírásából se lett semmi.

- Míg a hátralék ki nincs fizetve, addig nincs átírás - mondja a város. - Ami szabály, szabály. Nekem mindegy, ki fizet, de még a teherből ki nem mosdik a föld, addig Pál szavatol az árendáért.

Pál is azt mondta, János is, hogy így is jó. Pál regulázta a városi gyerekeket, és János fizette a sarcot. Mikor mennyit bírt. Az első évben százötven pengőt egy summában. Tízet, húszat, harmincat apránként. A malacból, a kunyhóból, a csirkéből. A második évben is majd annyit. A harmadikban már csak felét. A negyedikben semmit, mert nem volt miből. Az 58 pengős búzán bérelt föld 6 pengős búzát termett.

- Nincs, oszt nincs - nézegetett föl János a mennyben lakó Istenhez, aki csak a világot teremtette, de hogy az emberek azt nem találták tökéletesnek, ők meg kiegészítésül gazdasági válságot teremtettek.

- A nincsből is lenni kell, mert másképp hogy tartom én el magamat? - mondja a város mint földesúr. De nem Jánosnak mondta, hanem Pálnak. János nem szerepelt a nagy könyvekben, amelyekben föl vannak fektetve a bérlők, mint koporsók a hullaházban. - Állj elő, földhözragadt Pál!

Az iskolaszolga elő is állt, s mint afféle városi ember, aki uraknál bennfentes, ki is törülközött a bajból. Mit szukszulják őt, mikor ötödik esztendeje az a bizonyos nevezetű János élvezi a bérletet?

- Hát akkor álljon elő az a bizonyos János, a haszontalan, és feleljen meg! - rendelte a város.

János megfelelt. Írásokat húzott elő az ingderékból, és bebizonyította velük, hogy ő csak árendába kifizetett 700 pengőt, hát még az a tömérdek adó! Ő maga se hinné, hogy ennyi telt tőle, nem is érti, miből telt, de hát higgyenek az urak a saját írásuknak.

Igen, ami igaz, az igaz, az urak egy szóval se mondták, hogy János hazudik. Fizetett, de nem magáért, hanem Pálért. Az átvett terhet törlesztette, de azt is csak felibül, harmadából. A magáéra még semmit. Hát hogy állunk, János?

- Tavaly leégett a tanya, újra kellett építeni. Az asszony két esztendeje fekszik valami minekismondjákban, ügön, méhrágásban.

- No jó, ez nem számos. De van tán valami értéke? Ló? Tehén? Disznó?

- Csak disznó van, kérem.

- No látja.

- Most már nem látom, mert tegnap ástam el őket az árokba.

- Hát akkor nincs egyéb hátra, mint a kilakoltatás. Megértette?

- Mög - ejtette le a fejit Földhözragadt János, kibotladozván az ajtón. Pedig nem értette meg. Hogy őt kivethessék a barna homokbul, amit öt esztendeje öntöz a maga verejtékével, meg a családjáéval? A leégett házbul, amit újra gyúrt, mint a fecske a levert fészkit? Nem lehet az, ha Isten van az égben.

Pedig lehet az. A fecske fészkit is leverik, pedig arról mindenki tudja, hogy Isten madara.

Csak az emberi fészekleveréshez többen kellenek. Kell hozzá egy bírósági végrehajtó. Kell a végrehajtó védelmére egy, két, három, négy rendőr, aszerint, milyen naturájú a kilakoltatandó emberfecske, csíp-e, rúg-e, harap-e, vagy csak jajveszékel. Kell a város tiszti ügyészségének egy embere. Kell egy közigazgatási funkcionárius, aki átveszi a kiürítendő területet, s hogy a zsellér vissza ne térhessen, ami a köztekintélyt köznevetség tárgyává tenné, levéteti és biztonságba helyezteti az ajtót és az ablakokat. Kell egy községi bíró, aki mint népjóléti intézmény bedugja valahová a megfödéltelenítendő jobbágyokat, és helyet keres a cókmókjaiknak. Kell egy bérautó sofőrrel, amely a hatalom képviselőit kihozza a pusztára, 50 kilométerre a várostól, és a rendcsinálás után visszaviszi őket. Kell végre egy városi fogat, két napra, egy kocsissal és két arra teremtett férfiúval, aki a cellecullát majd fölrakja a kocsira, a végrehajtó intésére, és leszedi róla, a községi bíró parancsára.

Hát ez a sok hadinép mind kiérkezett a barna homokra. Rendőr csak egy, annak se volt egyéb dolga, csak a szemét törülgetni. Mert nincs az a szőrös szívű ember, aki azt száraz szemmel megállhatta volna, amikor a méhrákos anya felült a vackán, belemártotta az ujját a tükör alatt a

szenteltvíztartóba, és először magára vetett egy keresztet, aztán az urára, aki a kanapé sarkában gubbasztott, aztán a gyerekekre, akik álltak karajban a szoba közepén; a nagyja csüggedt topogással, az apraja feszült kíváncsisággal szopván az ujját.

- Az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében...

- Nini - mondom -, hiszen itt nem öt gyerek van, hanem hét.

- Kettő *velencei* - magyarázta a rendőr.

Igen, tudom már, gyámságba vett lelenc-gyerek. Mint gazdasági befektetés. Nem hoz annyit, mint a disznó, de nem olyan lutri.

- Ezeket hova lakoltatják? - kérdem az urakat.

A vállukat vonogatják, és kivonulnak tanácsot tartani a pitvarba.

- Teljes lehetetlenség - mondja a gazdasági felügyelő, akinek az volna a hivatása, hogy átvegye az impériumot a kiürítendő putri fölött. - Biztos vagyok benne, hogy a polgármester úr mindnyájunkat elcsapna, ha megtennénk.

Ebben mindenki egyetért. A végrehajtó úr nem győzi a szemüvegét fujkálni, és sürgetni a városi delegátusokat, hogy találjanak valami emberi megoldást.

A felügyelő kiinti Jánost.

- Mennyi volt az idei termés?

- Harminckét mázsa - nyögi az ember.

Gyors fejszámolás következik.

- Elég maguknak fogyasztásra, meg vetőmagnak tizenhét métermázsa.

- Nagyon ölég - csillan föl a remény az emberfecske tört szemében.

- Akkor annyit meghagyunk, tizenöt mázsát pedig beszállítunk - mondja a felügyelő.

- Egy esztendeig aztán nem követelünk magától semmit - teszi hozzá az ügyész -, addig majd csak összeszedi magát.

A hálálkodást itt tán még rosszabb hallgatni, mint a jajgatást. A községi bíró szava felharsan.

- Zsákjai vannak-e kendnek?

- Csak lyukasak.

- Hát szörözni köll. Kölcsönbe. Sebösen.

Hatan hatfelé szaladnak a szomszédokhoz. Segít nekik a rendőr is, a kocsis is, a sofőr is.

Ránk homályosodik, mire Istennek ajánljuk egymást. A szentjánosbogarak gyújtogatják az egyelőre adómentes mécsest a cserjéken.

- Mibe került ez a rendcsinálás? - kérdem az urakat.

Azt felelik, körülbelül száz pengő. A végrehajtót kivéve, senki se kap kiszállási díjat. Csupa dologi kiadás a száz pengő.

- Ki fizeti ezt?

- Természetesen a végrehajtott, Földhözragadt János. Ennyivel több lesz a terhe.

- Gondoljátok, hogy jövő ilyenkorig azt is kinyögi a többivel?

- Dehogy. A többit se, az istenadta.

Csönd lesz. Megint én szólalok meg.

- Ti mindnyájan jó emberek vagytok. Azok is, akik nektek parancsolnak. Hát akkor ki itt a rossz?

Halkan, vonakodva felelnek. Azzal, amivel mindig, mindenütt a magyar élet egész vonalán szokás.

- A rendszer...

Igen, a misztikus, a megfoghatatlan, a torkonragadhatatlan, a legyőzhetetlen Rendszer, a ködből való rettenetes kőszikla.

II

Valér szőlőkötözéskor töltötte be a húszat, és már kétszer volt úgy, ahogy nem kellett volna. Mikor az anyja észrevette, hogy harmadszor is kutyanyomba hágott, úgy megmérgesedett rá, hogy majd agyonvágta a szőlőkaróval.

- Hát erre neveltelek én tégöd, te szöm nélkül való, te! Eltisztulj elülem, mert kitaposom belüled azt a rossz lelködet!

Lehet, hogy ha a lány visszaszólt volna, vagy csak a vállát rángatta volna, akkor nem marad el a lélekveszedelem. De Valér nem tett egyebet, csak lehajtotta a fejét, és nyugodtan csúszkált tovább a tőkék közt, mindössze a kötözőháncsot harapta jobban a foga közé. Nagy csillapodás pedig az anyaszívnek az ilyen engedelmes gyerek, és az is igaz, hogy ilyen jó dolgos lány az egész dűlőben nincs, mint Valér. Napszámba is azért szeretik mindenfelé, mert nem nyihározza el a napot, mint a többi nagylány, végzi, amire fogadták, akár vigyázza a gazda, akár se. Hát bálozni szeret, mikor annak az ideje van, de azért fiatal, hogy élje világát. Mostanában a többi fiatal is csak ilyen, csak az egyiknek jobban szolgál a szerencse, mint a másiknak, s Valér nem tehet róla, hogy ő mindig így kihúzza a lutrit.

Éjszaka aztán, ahogy hányta-vetette életük sorát az asszony, az is eszébe jutott neki, hogy nini, hiszen Valért is az ő nevire írták be az anyakönyvbe. Csak akkor esküdött meg az emberivel, mikor a gyerek iskolás lett. A tanító szemre hívatta az embört, és a lelkire beszélt, hogy mit csúfoskodnak.

Ezen aztán el is múlt az asszony haragjának a habja, és vasárnapra egészen megülepedett a harag. Gond és törődés lett belőle. Ahogy ültek az eperfa alatt, a tapasztóföldön, és legeltették a pulykákat, újra elővette a lányt. De most már nem sivalkodós méreggel, hanem keserű töprengéssel.

- Majd beszélök a kenőasszonnyal, de mire mönyünk vele? Még a múltiért is adósok vagyunk neki egy véka babbal, mög egy oldal szalonnával. Mán avval ijeszgetött, hogy mögmondja apádnak. Akkor pedig szaladhatunk ketten háromfelé. Ha mögtudja, hogy hova lött tavaly a bürge, akirül azt hiszi, hogy cigányok sinkófálták el.

Valér eljajdította magát. Az anyja ráripakodott.

- Most mán mit rísz? Ha nem nevetgéröztél volna, most nem volna mit siratnod. A fene belétök, no, nem látjátok, hogy a szomszédé szöbb!

Ezt a feddést a pulykákhoz intézte az asszony, akik oktalanul nem érték föl ésszel, hogy haszonra való kárt is lehet tenni.

Valér kihessegette a pulykákat a heréből, s azalatt erőt vett magán. Visszaült az anyja mellé, és nyugodtan mondta:

- Pali elvönne.

- El? - kapta föl az anya a fejét.

- El. Ha kiházasítanának kendtök. Nem kíván ögyebet, csak bútort.

- Az ágyunkat odaadhatnánk. Én mögalszok a kuckóban is, apád mög a vackon.

- Palinak politéros bútor köll. Tücski Verával azt kapna. Ugyan az majd földet is jussol.

Az asszony lehorgasztotta a fejét, és elkezdte kapargálni a nagy lábaujjával a homokot. Számolt. Ágy, asztal, négy szék, kanapé, sublót, sifonér, amiért pénz kellene. Mire végigszámolta, mindig belezavarodott.

- Majd ha a dinnyével bemönyünk a városba, szót értünk a bútorossal. Csak apád előtt addig kukk!

Úgy számított az asszony, hogy ha árát adják a dinnyének, és rá tudja venni az urát egy kis italra a duttyánban, attul engedelmesebb lesz.

De ezzel az úttal az ördögnek tartoztak. A város negyven kilométerre van, este tizenegykor el kell indulni, hogy a lószaggató utakon idejében érjenek a piacra, még le nem romlanak az árak. Ebben nem is lett volna hiba, a baj az volt, hogy idő előtt értek be. A hold még fönt volt az égen, de a hajnal már szőkült.

- Hol a lámpás? - kérdezte a városban a rendőr.

Az ember tudta, hogy még aratás előtt letévedt valahol a lámpás a kocsiról, de gondolta, ha már kétszer nem szóltak érte, majd csak elnézik harmadszor is.

Megijedt, de nem mutatta. Fölintett az ostorával a holdra.

- A lámpás? Ahun van a'! Ögyéb nem köll, hiszön mán ótogatik azt is, aki eddig égött.

Ez való szent igaz volt, de a rendőr, maga is tanyai sarjadék, azt tartotta, hogy a parasztot fegyelmezni kell.

- Ami szabál, az szabál - mondta dölyf nélkül, de tekintélyesen.

Az ember tudta, hogy ez mit jelent, s akkorát húzott a megfordított ostornyéllel a ló farára, hogy egyszerre két ostornyél lett belőle. Ezzel jól járt, mert idejében lehűtötte a mérgét, s így állatkínzásért nem kapott bírságot. A lámpátlansággal elkövetett kihágásért csak öt pengőre fegyelmezték - éppen amennyit a dinnyéért kapott, másfél fillért kilónként.

Az ember ilyenformán még szerencsés embernek érezhette magát, de az itallal való vidámodás esete nem következett be, s az asszony csak kerülő úton közelítette meg a pányvával. Mikor az ember hazafelé menet azzal búcsúzott a várostól, hogy „süllyessze el az Isten", az asszony azzal tette magáévá ezt a kívánságot, hogy „azzal együtt, aki a fundamentumát lerakta".

- De - tette hozzá - legalulra a bútoros kerüljön.

Az ember ugyan nem kérdezte meg, miért, de az asszony mondta kérdetlen is. Kétszázöt pengőt kért az istentelen azért a semmi bútorért, forduljon el tőle a csillagos ég halála óráján is.

- Pedig - fordította józanra a szót, mikor kiátkozódta magát - igön benne van már Valér az üdőbe. Nagyot taszítana rajtunk, ha más ruházná mán. Ez a Pali mög különösen ügyes gyerök, kendnek is segítsége löhetne.

Az ember nem mondott se bűt, se bát, arra alkalmat kellett várni. Az pedig akkor jött meg, mikor az eperpálinkát kifőzték. Hogy történt, hogy se, az ilyesmit nehéz kitudni, az üstház kigyulladt, s a pálinkafőző tanyája leégett. De azért nem lehetne mondani, hogy a pálinkafőző kibúsulta volna magát a világból. Inkább nagyon is rendesen viselte magát, tíz liter pálinkát a maga jószántából megajánlott a Valér apjának, aki meghitelt rá a biztosítók előtt, hogy nem történt semmi gondatlanság. Ki is fizették a pálinkafőzőnek az ezerötszáz pengőt, s ebből futotta a tíz liter eperpálinka.

- Ha én nem károsodtam, ne károsodjon más se - mondta a jó ember.

A Valér anyja pedig azt mondta az urának, hogy nem szégyen tanulni az okos embertől. Az ember egy darabig balról jobbra rázta a fejét, de a pálinka meg az asszony szövetségre léptek, s addig biztatták az embert, hogy utoljára fölülről lefelé ingatta a fejét.

- No, lányom - mondta másnap reggel az asszony Valérnak -, most már csak azért imádkozz, hogy valami förgetegös időt adjon az a nagyon jó Úristen.

Ebben a tartományban azonban nagyon száraz nyár uralkodott az idén. Négy egész hét beletelt, míg a felhők olyan parancsolatot kaptak, hogy a Valérék tanyájának vegyék az utat. Már reggel meglátszott, hogy zenebona idő lesz, s délre az utolsó szögig mindent kihordtak a szobából, konyhából, kamrából. Háromszor térült-fordult a kocsi a Paliék tanyájáig meg vissza a nagyobbja holmival, az apraját elvermelték a tarlón. A padlásról lehordták a gabonát, a szalonnát, a babot, a használatban nem levő szerszámokat. Az asszony adogatott le mindent, az ember állt a létrán, Valér legalul szedegetődzött, s időnként ki-kiszaladt az országútra, hogy nem hurcolász-e arrafelé valami hivatlan vendéget az ördög. De az idő nem ténfergésre való volt. A forgószél nagy homokzsákokat táncoltatott, s az ég gálicszínűre zöldült.

- Jég lössz - törülgette az ember a homlokát az ingeujjával. Nem tudta, hogy ideges, csak azt érezte, hogy olyan meleg van, mint a pokolban. - Van-e még valami?

- Ni-incs! - visította vissza az asszony.

- Hát akkor ezt terítsd szét! - kiáltott föl az ember, és fölnyújtott egy szakajtó ocsút. - Mingyárt hozom a zsírt is!

A zsír csak olyan szappanba való avas hulladék volt egy rossz fazékban.

- Ezt oda tödd a szalonna-akasztó horog alá!

Olyant villámlott, mintha kétfelé repedt volna az ég. Az asszony ijedten vetett keresztet, éppen leereszkedőben a padlásról.

- Ügyeközz, ügyeközz - siettette az ember -, még az ajtókat, ablakokat is le köll szödni.

Míg az asszony meg a lány azzal vergődtek, az ember egy-két hasáb fát hajigált szét a házban. Közben eszébe jutott, hogy valami üvegféle se ártana. Kiáltott Valérnak.

- Hozd be a kukoricábul azt a két repedt poharat, mög a képeket!

Három képük volt mindössze. A Szentháromság, Kossuth apánk meg a „szolgálati időm emlékére". Egy nyalka negyvenhatos baka, amelyiknek a feje valamikor őt formázta. Most már nemigen vélt volna őrá senki, a legyek is elpiszkolták nagyon az üvegjét - akár az esztendők az eleven arcot.

Az ember a három kép közül ezt akasztotta vissza a falra.

- No, hála Istennek - fordult ki az ajtótlan ajtón -, hun az a szalma? Hamar, hamar, mert mingyárt itt az eső sűreje.

Öt csóvát dugdosott be a nádtetőbe, s mire az utolsót meggyújtotta a tanya mögött, akkorára már elöl lobogott a máglya. Nádropogásba, égrecsegésbe belehasított egy tébolyult állati hang. A fiasmacska nyávogása.

Az ember ráordított az asszonyra.

- A szentségöd ne lögyön! Hát azt a szögény pára jószágot föntfelejtötted!

Csak úgy, létra nélkül ugrott föl a padlás szájába, ahol már akkor ott futkosott az öreg macska, szájában a tehetetlen kölykivel.

- Tartsd a kötőd! - kiáltott Valérra az ember, és lehajította a macskát. - Hozom a többit is!

Mire leugrott velük, már körüllobogta a láng a padlás száját.

- No, szaladjatok! Ne féljetök, ezt mán nem oltja el a felhőszakadás se!

Nem is lett felhőszakadás. A villám sűrűbben hullott, mint az eső. Igazán nem lehetett volna alkalmasabb égiháborút leimádkozni. Mire az ég kitisztult, akkorára úgy leégett a tanya, mint a parancsolat.

- A villám - mondták a szomszédoknak.

- Nagyon löhetségös - bólintottak rá a szomszédok -, mingyárt gondoltuk, hogy itt üthetött le valahun.

Volt ugyan olyan is, aki hozzátette, hogy „szöröncsés embör kend, ságor”, de ebben nem volt semmi rossz szándék se. Különben se lehet semmit se tudni addig, míg a biztosítók igazságot nem tesznek.

Az egyik igazlátó csakugyan okoskodott is, hogy ő itt nyomát se látja a villámnak.

- Ejnye - mondta neki az ember -, de sasnak való szöme van az úrnak.

Ő úgy értette, hogy a sas vágja ki a szemét az akasztófán, de a városi értetlen igen nekiörült, hogy ilyen elismerés érte a szemét, és mindjárt barátságosabban nézelődött. Különösen, mikor a társa az elszenesedett ocsút is megtalálta.

- Hát bizony, ezeknek szegényeknek a búzájuk is odaveszett.

- Mindön, mindön - törülgette a szemét az asszony. - Szalonna, zsír, bútor, mindön az égvilágon.

Megtalálták a zsírégés foltját is, a szétpattogzott üvegeket is. A megismert igazság ellen nem lehetett tusakodni. Nyolcszáznegyvenhárom pengőt fizettek ki a biztosítók.

Így aztán Valért pap adta ösze Palival, ami nagy ritkaság mostanában ebben a tartományban. És új tanyát is lehetett építeni, pedig a házaknak mostanában inkább az a szokásuk, hogy összedűlnek, mint az emberek.

III

Az irigység se mondhatja, hogy Julis rossz asszony volt, addig, míg az ura megvolt. Csakhogy az ura nem volt tovább az övé másfél esztendőnél, akkor elkívánta tőle a császár. Hogy miért kívánta el, azt se Julis nem tudta, se az ura. Honnan is tudhatta volna, mikor alighanem a császár se tudta?

Így rendelte az Isten, aki csakúgy rendeli a háborút, mint a jégesőt vagy a sertésvészt, vagy a kolerát. Okvetetlenül jót akar vele, mert a jó Isten csak jót akarhat. Fogyasztja a bűnbe merült

világi népeket, hogy kevesebben maradjanak, könnyebben élhessenek, és nagyobb töredelmességgel tisztelhessék az Urat.

Ezt az öregasszonyok beszélték így, akik már túl vannak az ördög incselkedésein, és jóba foglalják magukat, ha van hozzá kedvük, ha nincs. Ők vannak ezen a tájon arra rendeltetve, hogy istenfélelemre intsék a népeket, és gyomlálgassák a lelkek dudváját. Valamikor volt ugyan templom erre is, vagy ötszáz esztendővel ezelőtt, nagy darázskövekből rakták a fundamentumát, s azok még most is kilátszanak a homokból, már amit káposztáskőnek el nem hordtak belőlük az emberek. Lelkiatya azonban errefelé nem tartózkodik; aki vasárnaponként kihozza az Isten igéit a homoki vadak közé, az tizenöt kilométerrül rázatja idáig magát. Hétköznapokon be kell érni a fejetlen baráttal, aki mindennap bemutatja ugyan a misét az ótemplom omladékai közt, de csak éjfélkor, s olyankor is csak a csontoknak, akik ott alusznak a kövek alatt Isten irgalmában, de Úrfelmutatáskor mind talpra állnak, hogy leborulva tisztelhessék a szentséget. Az ezelőtt való emberek közt még volt is egy-kettő, aki látta, amint a fejetlen barát fölmutatja az Urat, de mostanában már csak egy béres hitelt rá, hogy ő, mikor egyszer kint éjszakázott a halmon, hallotta a csengettyűszót a föld alól.

Mi igaz belőle, mi se, azt csak Julis tudta volna megmondani, míg jobban szolgált az emlékezete. Mert mi tagadás benne, Julis is hallhatta a csengettyűszót azon az éjszakán, ha akarta, mert ő is ott virradt meg a halmon. Ne vegye érte ítéletbe senki, mert nem rossz végrül ment ő oda. Már akkor hatodik esztendeje se híre, se hamva nem volt az urának, pedig a császárok már rég kimulatták magukat, és hazaeresztették a népeket. Járta Julis sokat a városi urakat, sírt-rítt rajtuk, hogy mi lesz most már őbelüle meg a gyerekbül, de azok csak a vállukat vonogatták, és utóvégre se tudtak mást mondani, mint hogy hadiözvegy lesz belüle. Nem mérgeskedtek a városi urak, azt nem lehetne mondani, az öregebbje még meg is cirógatta Julist, s volt, aki mézeskalácsot is adott neki, hogy vigye ki a gyereknek. Nemcsak, hogy a tíz hold bérletben meghagyták, hanem még hadisegélyt is szavaztak meg neki, mostani pénzben öt pengőt minden hónapra.

Nagy megnyugvás volt az a Julisnak, hogy a városi urak így felkarolták, és nem eresztették szélnek, mint a megkopasztott varjút, hogy repüljön, ha tud. Julisnak valóságosan repkedett a lelke az örömtül, ha kapált, ha kaszált, ha a tanyát foltozta, ha a gyereket nyírta. Ember módjára vitte a gazdaságot, és eszébe se jutott neki, hogy ember nélkül van.

Neki nem jutott eszibe, akkor, mikor ébren volt, de a halott nem hagyta magát. Álmában kezdett megjelengetni Julisnak, aki csodálkozott is ezen, mert úgy tudta, hogy csak öregek szoktak álmodni, azok ráérnek. Hol szépet, hol csúnyát álmodott az urával, eleinte csak hébe-hóba, de aztán éjszakárul éjszakára, úgyhogy utoljára már rettegett lefeküdni.

Egyszer, aratás táján, olyan álma volt, hogy az ura ül a padkán, abban a katonaruhában, amelyikben elment, de a vállán nem puska van, hanem kasza, a lábán meg katonabakancsból kanyarított papucs. A kanapén meg mind ott ültek azok a nagy főkapitányok, akik a népeket töretni szokták, és tökhajból való korona volt a fejükön, és úgy nevettek, hogy azt borzasztóság volt hallani. Megkérdezte tőlük, mit nevetnek, és azt mondták, azt nevetik, hogy csókolgatja ő az ura papucsát. Erre Julis is elkezdett nevetni, s csak akkor fakadt sírva, mikor azon vette észre magát, hogy csakugyan csókolgatja az ura lábát, ahogy ott térdel előtte a földön.

Nagy forróságra ébredt föl, de a halál hidege verte ki, amikor meghallotta, hogy valóságosan papucsban csoszog valaki az ereszet alatt. Kiugrott az ágybul, kidugta a fejit az ablakon, második kakasszó táján lehetett, már akkor világosodott. Hát egy ember feszegette a bekapcsolt konyhaajtót.

Julis sose volt félős természetű, bátran rászólt:

- Mit akar itt kend?

- Én vagyok, Julis - mondta az ember csendesen, és megindult az ablak felé.

Az asszony mindjárt megismerte a járásárul, hogy ez az a sánta béres, aki a második dűlőből is az ő kútjára jár vízért, mert azt mondja, az sokkal jobb italú, mint az övéké. Babcséplésben, szénaforgatásban, miben szokott is segíteni Julisnak, mikor ráért.

- Hát téged mi hurcolász itt ilyen korán?

- Röttentő melegség van, és igön elszomjaztam. De még nem is ittam, visszaejtöttem a kezembül a vödröt ijedtömben, ahogy azt a nagy lármát hallottam.

- Micsoda lármát?

- Azt mán te tudod. Te voltál olyan lármával, hogy azt hittem, ölnek fiastul. Azért nyitogattam az ajtót, mondok, mögnézöm mán, ki bánt bennetöket.

Julis elmosolyodott, hogy ő ilyen utca hírivel aludt, és elmondta, mit álmodott.

A béres elgondolkozott.

- Vannak ilyen különös látományai az embörnek. Neköm is voltak mán tefelüled.

- Mifélék?

- Mindönfélék. Mikor a templomhögyön alszok. Azt mondják, ott a fejetlen barát mögmutati az embörnek az élete sorát. Hátha neköd is mondana valamit az urad felül.

Julisnak nem volt kedve a dologhoz. De addig kísértette a halott is meg az élő is, hogy egy este csakugyan rázárta a gyerekre az ajtót, és kiment lelket látni a templomhegyre. Akkor lehetett az, hogy csengettyűszó hallatszott a föld alul. Más egyéb jelensége ugyan nem volt a fejetlen barátnak, de azért ez is segedelem volt tőle. Mert attul fogva a halott elszokott a háztul. Igaz, hogy a béres meg odaszokott. De úgy, hogy aztán el se ment többet.

Hamar beismerkedtek egymással. Kevés beszédű, jó dolgú ember volt a béres, a gyerek se volt neki útjában, az is húzott őhozzá - összejegyesedtek. Már egyszer meg is hirdette őket a pap a faluban.

Egy hét múlva lett volna az esküvőjük, mikor Julis bentjárt a városban a hadisegély végett. Jódarabig várni kellett, mert az asszonyok előtt a rokkantakat igazították el a városi urak. S ahogy Julis ott elnézte ácsinkózás közben a féllábúakat meg a félkezűeket, különös gondolata támadt. Szinte örült magának, hogy őbenne ennyi élelmesség van.

Mikor sorra került, megkérdezte az illető városi urat, aki az igazolásokat osztogatta, hogy a béresnek jár-e hadisegély?

- Miféle béresnek? - nézett nagyot a városi úr. - Hadirokkant?

Nem, azt nem állította Julis. De sántának az is sánta. Rosszabb járása van, mint némelyiknek azok közül, akik segítséget húznak.

A városi úr nagyot nevetett. Sok együgyűség megfordult előtte, de ilyennel rég találkozott.

- Aztán mi közöd neked ahhoz a sánta béreshez, hogy úgy prókátorkodsz érte?

Amikor Julis megmondta, hogy az lesz neki az ura, a városi úr elkomolyodott. Írásokat szedett elő, egyikbe is firkált, másikba is, aztán tudtára adta Julisnak, hogy elsejétől kezdve nem jár neki hadisegély.

- Nem jár? - esett le az asszonynak az álla. - Hát mért nem jár? Hiszön nem töszök én semmi rosszat.

- Nem ám, de férjhez mégy. Aki férjhez megy, azt tartsa el az ura, ne nehezkedjen az államra. Ha jól keressük, neked már erre a hónapra se járna segély.

Mérgesen beszélt a városi úr, nem úgy, mint akik a följebbvaló esztendőkben voltak városi urak. Igaz, hogy Julison se akadozott már úgy meg a szem, mint ezeknek előtte; nem jó húsban volt, noha a gömbölyűsége ellen nem lehetett panasz.

De hogy ríva fakadt az ijedségtől, megesett rajta a városi úr szíve.

- No azért ne virginálj itt, asszony, hanem eridj haza, és gondold meg a dolgot. De ha arra szánod magad, hogy férjhez mégy, azt minden okvetetlen bejelentsd, mert másképp bajba kerülsz.

Se holt, se eleven nem volt Julis, mire hazakerült. Szerencsére a béresnek helyin volt az esze, s a Julisét is helyreigazította. Kis pénz az a hadisegély egy esztendőben, de tíz esztendő alatt sokra mén. Hát még húsz-harminc esztendő alatt!

- Csak nem löszöl bolond, hogy letöszöl arrul, amihöz jussod van!

Nem, Julis nem volt olyan bolond. Nem a hadisegélyrül mondott le, hanem az esküvőről. Senki se hibáztatta érte, mindenki helybenhagyta, hogy nem könnyelműsködött. A másik is csak így csinálja, meg a harmadik is, meg a tizedik is. Ha hadisegély nincs, akkor az ember se biztos, de aki hadisegélyt húz, az mindig talál olyant, aki egy kenyérből szeg vele.

- Ebet kapni, csak korpa legyen - ez tanyai szokás-mondás. De olyan tökéletes igazság, mintha a hét görög bölcs mondta volna.

Három esztendeig élt Julis egy kenyéren a sánta béressel, akkor az elmúlt tőle. A sánta lábával nem tudott elszaladni a bika elül, agyongázolta. Julis most már három gyerekkel maradt ember nélkül. Egyik kicsi, másik pici, s baj, gond mindenféleképpen. Ha magukra hagyja őket, mikor dologba mén, elveszelődnek, mint a fészekből kiesett verébfiók. Ha szárnya alá szedi őket, mint a kotlós, nem végezheti munkáját. Muszáj volt segítséget venni a házhoz, kínálkozott is egy vőfélyfajta ember, télen jókeresetű, s mivel úgy vert a hír, hogy megváltoztatják a segélytörvényt, Julis úgy gondolta, hogy addig el lehetnek egymással hit nélkül is.

Hát ez a számítás nem nagyon vált be, s Julis még örült is neki, hogy így nem hitölhettek meg. Legalább másfél esztendő múlva kiadhatta a nyargalót a vőfélynek, aki lakodalom nélkül is mindig részegeskedett.

Mire Julis negyvenesztendős lett, akkorra ötödször maradt gazda nélkül a tanya. Ezt már nem az asszony unta meg, hanem ő elégelte be az asszonnyal. Kihizlaltatta magát vele, akkor odább állt. Julis nem sokba vette volna, csak ott ne hagyta volna felében a pásztát, amit azért fordíttatott meg vele, mert be akarta ültetni szőlővel.

Nem olyan világ járt, hogy napszámost lehetett volna tartani. Julis maga fohászkodott neki a fordításnak a hites urától való gyerekkel, az elsővel, aki már suhanc-sorba ért. De bizony nem sokat ért a munkája. Nem esett még kezire az ásó, Julisnak meg már nem való volt ez a kemény munka. Akkor azt mondta neki a szomszédja, jó hatvanas, de még magabíró öregember:

- Hallod-e, Julis, ilyen asszony köllene neköm, mint te vagy, neköd mög olyan embör, mint én vagyok. A te bérletöd is tíz hold, mög az enyim is, ketten húsz holdon olyan gazdálkodást folytathatnánk, hogy egyikünknek se fájna a feje.

Julis egy kicsit vonakodott.

- Én nem bánnám, mert tudom, hogy ketten többre mönnénk a nagyobb földön. De én ötödmagammal vagyok, tudja kend.

- Nem tösz semmit, mind haszonra való lössz az egy-két esztendő múlva. Bárcsak neköm is annyi volna, de neköm csak ezt az egy legényt adta az Isten.

Meghányták-vetették, hogy megesküdjenek-e, ne-e. De már akkor úgy nőtt az adó, mint az árvíz, pedig az árendát se bírták fizetni. Úgy határozták, hogy Julis ne köszönjön le a hadisegélyről. Több pénz ugyan most se lett, mint tíz esztendővel ezelőtt, de nagyobb pénz lett.

Hát így áldás nélkül fogtak bele a racionális gazdálkodásba.

A történet végét azzal az adótiszttel mondatom el, aki az idén az összeírást végezte ezen a tájon. Arról beszélgettünk, hogy itt már lassanként több lesz az orozva-költ gyerek, mint a törvényes. A tanító is erősítgette, hogy a háború óta itt valóságos őskori matriarchátus keletkezett. Annyira megszokták már anyjáról nevezni a gyereket, hogy azt is így adják be, aki törvényes házasságból született.

- Szodoma és Gomora ez, kérem - legyint az adótiszt. - Bemegyek egy tanyára, szép kis tanya, jókarban a ház, tisztára meszelve, sárgával elhúzva az alja. Egy fiatal legény ostornyelet faragcsál az ereszet alatt. Kikeresem az ívet, a tanya száma szerint, s kérdem a legénykét, jó helyen járok-e.

- Nem tom - húzogatja a vállát -, ottan van az illetékös.

Az udvar sarkában, az ólak mögött egy öregasszony ruhát lötyköl egy teknőben. Apró gyerekek zsivajognak körülötte.

- Ki az a nénike? - kérdezem. - Anyád, öreganyád?

- Dehogy - rázza a legény a fejét. - A Julis.

- Jó, jó, de miféle Julis? Kicsodád neked a Julis?

- Az asszony.

Rámeredek, mint a kapubálvány. Megkergült ez a kölyök?

- Csak nem azt akarod mondani, hogy a feleséged?

- De olyanforma.

- Meg vagytok esküdve?

- Nem, csak úgy élünk együtt. Az apámmal is úgy élt.

- Hát hol az apád?

- Möghalt a múlt esztendőben. Öreg volt mán, hatvanhat esztendős.

- És te összeálltál az ő asszonyával?

- Össze. Ű is mondja, hogy az lössz a legokosabb, mert akkor nem köll a birtokot szét-választani.

Szodoma és Gomora? Én azt hiszem, rosszabb, mert fájdalmasabb. A Holt-tenger egy bujálkodó csordát nyelt el, amely nem hallgatta meg, amit az Úristen angyalai által üzent neki. De ezek közt nem járnak angyalok az Úristen üzenetével, ezeknek csak az emberek csinálnak törvényt.

IV

Ez a történet még az idei télen kezdődött, a nagy havak idején, mikor a téli isten tovább és irgalmatlanabbul uralkodott, mint máskor. Ebben pedig senki se keresse az egy igaz Istennek évszakok szerint való szétválasztását, istentelen pogányok módjára, de ami igaz, az igaz, másfajta kormányzata van a nyárnak is meg a télnek is. Isten melegéről sohase beszélnek a népek, de Isten hidegéről mindenek tudják, hogy az majd megveszi az embert. Szerencsére nem veszi meg, mert az embernek van magához való esze. Az Isten mindenkinek adott valamit, hogy oltalma legyen az ő hidege ellen. Nyilván megbánta, hogy teremtette, de ha már megvan, segít ellene mindazoknak, akiket e világra helyhezett. Az ürgére meg a földibogarakra mély álmot bocsát, az égi madaraknak sűrűbb tollat növeszt, a pulit meg a vadnyulat melegebb subába öltözteti, s az embernek észt adott, hogy éljen vele. Él is, hát hogyne élne, mégpedig többféle módon. Van, aki szalmával fűti be a kemencét, van, aki az erdőről lopogat gallyat - ugyan lehet a szomszéd rőzséjéből is, mert az közelebb van, de hamarabb ki is tudódik. Továbbá azt már a régi ősember is kitalálta, hogy a melegnek nagyon szökdöső természete van, ennélfogva télire száraz fűvel, falevéllel, mivel beduggatta a barlangja száját. Ennyit a mostani ősember is tud: ő is bebörtönözi a meleget a maga vályogbarlangjába, betapasztván az ablakot, amire télen semmi szükség sincs. (Ugyan nyáron is csak arrul jó, hogy a legyek leginkább az üvegen szeretnek rezsgeni, s ott legkönnyebb őket agyoncsapkodni a törülközővel.) Korosabb emberek azt is uzoválják, hogy Szent Mihály napkor felhúzzák a csizmát, és nem vetik le Szent György napig, mert az öreg lábakban mindjárt megalszik a velő, ha hideg éri őket. Ez azonban mostanában már inkább csak elmélet, s az élet a tanyák közt is erősebb az elméleteknél, sőt az egészségügyi tradícióknál is. Az olyan tanyán, ahol csizma csak egy pár van, de láb nyolc pár, muszáj jogaiban megrövidíteni az öreg lábak aluszékonyságra hajlandó velejét. Vannak olyan esetek, amikor fiatalabb lábak is igényt formálnak a csizmához, amelynek közjóra kell világítani, mint a petróleum-lámpának.

Itt van például a gyerek, aki már iskolás, mégpedig harmadikos. Termetre kicsi, de amúgy nagy fogalmú. Öröm hallgatni, amikor elszavalja, hogy „törpet törppel” hogy osztunk. Öregapó ugyan, aki mint afféle öregember, aggatódzó természetű, nem tudja, hogy mi a nehézségnek kell a törpét elosztani, mikor az anélkül is kicsike, de azért titokban ő is büszke rá, hogy ilyen nagy műveletben van része az unokájának. Ennélfogva maga jószántából megajánlja a gyereknek, hogy az ő csizmáját rántsa föl reggel, ha oskolába mén.

- Mert lössz röggelre olyan hó, majd möglátjátok, hogy a kutyaól nem látszik ki belüle. Tán jobb is lönne a kutyát a konyhába hálatni, most még ki löhet mönni érte.

- Majd én! - ugrik föl a gyerek, és hiába mondja az anyja, hogy mit mászkál ebbe a sötét éjszakába - délután hat óra, de január, Vízkereszt körül -, nem lehet vele bírni.

- Hagy mönjön, no - szólt ki az apja a dunna alul -, ű mán könnyebben ugrik, mint mink.

A gyerek be is játssza magával a kutyát, meg is vackol neki az ajtó mögött, aláteríti az apja rossz katonaköpenyegét. Mert a nyitott kéményen besodorja a szél a havat, máris csicsog a konyha földje az ember lába alatt.

- Jójcakát, Nyughass!

A Nyughass nem is vakkantott egyet se egész éjszaka, hanem a gyerek már öt órára fölköhögte magát. Ugyan akkor már úgyis kelteni kellett volna, négy kilométer az iskola, ilyen kis gyereknek mégiscsak távolást van az, különösen így télen, indulni kell idejében.

- Ne soká szuszkolódj, oszt jól fölöltözz - nyúlt ki az anya az ágyból, meggyújtani a sublóton a gyertyavéget. - Mondtam ugye az este, hogy mit esetlenködsz avval a kutyával? De neköd hiába beszél az embör, most oszt majd kahogsz húsvétig.

A gyerek álmos volt feleselni, melegített egy kis vizet a szájában, azzal meglötykölte az arcát, a kutya alul kihúzta a rossz köpönyeget, magárakapta nadrágnak, kabátnak, beleugrott az öregapó combtőig érő csizmáiba, és ezzel jól fel volt öltözve. A csizma az álmot is kivitte a szemibül. Úgy örült neki, hogy a királyfiak bizonyosan nem tudnak úgy örülni, mikor egy ezredet ajándékoz nekik az apjuk.

- Mögállj mán no, hát a könyér? - lépett ki az anyja az ágyból. Két karajt vágott neki. Az egyiket ebédre, azt belecsúsztatta a gyerek a köpönyegzsebbe, a másikba mindjárt beleharapott.

A küszöbről megint visszaszólította az anyja.

- Nem hallod, milyen ítéletüdő van odakint? Majd leszödi a szél a házrul a tetéjt. Gyere, hagy kötöm be a fejedet.

Leoldotta a maga vállárul a rossz kötött-kendőt, amiben hált, s belebugyolálta a gyereket. Kilátott azért belüle, mert a kendő lyukadozott volt.

- No, Isten hírivel, gyerököm!

A gyerek nem örült a kendőnek. El is határozta, hogy mire beér az iskola-dűlőbe, leszedi a fejéről. Ne csúfolja lánynak a többi gyerek.

Hanem a csizma, az igen. Nagyon tetszett neki, ahogy lötyög a vékony lábaszárán, és ahogy megbeszédesedik a konyha ragadós sarában.

- Platty-platty, platty-platty...

A csillagok még igen molnár-szeműek voltak, amint elindult a tudomány útján, de azért nem lehetett az utat látni, pedig sütött a hó mindenfelé. Éppen azért se út, se tartomány semerre. Még a fák is úgy megsubásodtak az éjszaka, hogy azokra se lehetett ráismerni. A tanyák is egyformák voltak a kertekkel, csak a kútágasokon tudott eligazodni, mikor a havat a szeme közé nem vágta a szél.

Ha tudta volna, hogy minden kisgyerek a tudomány vértanúja, akinek azért kell hajnalban, a csillagok szemefénye mellett nekimenni a téli Isten haragjának, hogy megtanuljon törpet törppel osztani, akkor talán elkeseredett volna. De ő csak azt tudta, hogy mellig ér neki a hó, és nagy passzió abban bukdácsolni. Jó melege is lett tőle; észre se vette, hogy a csizma rég nem lötyög már a lábán, mert kibélelte a hó, s a kendőn is, a köpönyegen is befoltozta a lyukakat.

Az út kisebb felét, az erdő széliben, két óra alatt tette meg. A nagyobban gyorsabban haladt, mert ott már utat nyomoztak neki a magaformájú kis emberbogarak, akik előtte haladtak azon tudományok megszerzésére, amelyek bizonyára élvezetesebbé teszik előttük a kanászi és béresi pályát.

Az iskolába úgy gurult be, mint egy hóból gyúrt sündisznó.

- Hát te, te? - csapta össze a kezit a tanító úr. - Bújj ki hamar abbul a köpönyegből!

A tanító úr nem tudta, hogy a köpönyeg alatt a dermedő kis testen nem tartózkodik egyéb néhány vászonfoszlánynál, amely régen tarthatott igényt a fehérnemű névre. Amikor megtudta, akkor egy darabig keresgélt a sifonérjában, de nem talált benne alkalmasabbat a porköpönyegénél. Abba csavargatta a gyereket, odaültette egy kis székre a kályha mellé, és teát itatott vele. Délután pedig, mikor hazabocsátotta a többivel, azt üzente tőle:

- Anyádnak pedig mondd meg, hogyha ilyen időben még egyszer így elereszt az iskolába, akkor agyonvágom.

Ilyen idő pedig többször is volt még, ennélfogva az anya néhányszor elsikkasztotta a gyereket az iskolából, s amikor lehetett, a tanító úr is elsikkasztotta az iskolamulasztást. De nem lehetett mindig, mert parancs jött a felsőbbségtől, hogy a nemzeti lét nagy harcában a kultúra a legfőbb fegyverünk stb., ennélfogva keményen kell fogni az iskolamulasztókat.

De hát hol vagyunk már ettől? Most a nyári Isten uralkodik, aki megérlelte a termést, és a végrehajtók, akik betakarítják a termést.

Az egypár-csizmás tanyából huszonkilenc libát takarítottak be a hivatalos helyre. A fehér falka idegenül tévelygett ott a nyárfák alatt, s engem is körülzsibongott, ahogy napáldozatkor odavetődtem.

- No, bolondkák, no - hessegettem el őket -, mit akartok éntőlem? Énutánam hiába jöttök, mert én nem tudlak hol hálatni benneteket.

Egy rongyos fiúcska sírdogált a libák után.

- Ki hajtotta be őket?

- A végrehajtó urak.

Megkérdeztem a végrehajtókat, azt mondják, nyomon beszél a gyerek.

- Muszáj behajtani az adót, uram - mentegetődztek -, mi lenne az országból adó nélkül?

- Hát persze hogy muszáj - mondom -, engem is abból fizetnek, ameddig lehet. Mennyi az az adó?

- Huszonkét pengő, kérem.

- Nem sok arra huszonkilenc libát lefoglalni?

- Nem sok - bizonyították az igazukat. - Mert az árverésig kosztolni kell őket. A mai világban az árverés eredménye is bizonytalan. Aztán a végrehajtási költségeket is fedezni kell.

Erre nem szólhattam semmit. Az asszony se szólt, mikor estetájt bejött a libákat kiváltani. Leszámolt az asztalra tíz pengőt, tízfilléresekben, húszfilléresekben, ötvenfilléresekben, kitől mit tudott összekéringélni.

- Tessék.

A végrehajtó urak megcsóválták a fejüket.

- Ez nem elég, asszony. Ez csak az adót futja, meg az árendát. De van ám itt tizenkét pengő iskolabírság is. Hát azzal mi lesz?

Azt az átkot, ami erre következett, hallgatni is rossz volt. Le nem írhatom, élő szóval se mondanám utána az asszonynak. A lényege ez volt:

- Az iskolabírság? Hát azt majd ülje le a kölyöknek az apja, aki létrehozta! Én nem akartam, én akkor is mondtam, hogy akasztani köllene azt a szögény embört, aki gyerökkel vétközik az Isten ellen!

V

Tudok olyan parasztot is itt a környéken, akinek éppen az idén szolgált a szerencse. Éppen ebben az esztendőben, amelyik már az induláskor se érdemelte meg, hogy rátegyék a nevét a kalendárium táblájára.

Ehhez a karrierhez nekem is van egy kis közöm. Nem nagyon dicsekedni való, az is lehet, hogy fegyelmit kapok érte, ha eljár a szám. De tán mégis közhaszonra szolgál, ha elmondom. Kiderül belőle, hogy a gondviselés nem válogat az eszközökben. Még a városi úr is tehet jót a szegény emberrel, igaz, hogy leginkább csak akkor, ha eszeágában sincs jót tenni.

Az embert, akinek üllőül szolgáltam szerencséje megkovácsolásában, Vincének hívták. A Földhözragadt nemzetségből való, de papi családból származik. Már olyanformán, hogy ebben a tartományban a keresztapa sokkal jobban beleszámít a családba, mint a vérbeli rokon. Nagybátyával, unokatestvérrel, sógorral, nem mindenki tartja az atyafiságot, de a keresztapa főszemély minden rendes családban. A Vince keresztapja pedig főszemély volt az egész határban. Püspök, mégpedig annál érvényesebb püspök, mert maga tette meg magát annak. Először csak léleklátó volt, holtak felidézője és jövendőmondó. Szerényen indult, a honoráriumot is csak naturáliákban kívánta, lisztben, babban, tojásban, borocskában. Ahogy beletanult a mesterségbe, oltárt szerkesztett a tisztaszobájuk sarkában, s jövendőmondás előtt meg is gyóntatta a benne hívőket, leginkább asszonyokat, s akkor már pénzben fizettette meg a stólát. Híres embereknek ellenségei is szoktak támadni, ő is rájuk talált, s azok csak úgy emlegették, hogy: a vén huncut. Kiprédikálta az ellenségeit, mégpedig név szerint, s ez rendkívül megszaporította a hallgatóságát. Most már nem fértek a hivők a szobába, az udvaron kellett nekik az igét hirdetni, s itt történt, hogy egyszer a prédikátornak fehér galamb szállt a vállára. Ezt mindeneknek szemei láthatták, de azt senki se hallotta, hogy mit sugdosott a fehér galamb a szent ember szőrös fülébe. Ő azonban nem csinált titkot belőle. Sohase hallotta ugyan hírét Mohamednek, de azért ugyanazt cselekedte, amit ő. (Legfeljebb az a különbség volt köztük, hogy a próféta kölessel szoktatta magához a galambot, ő meg csak polyvával.)

- A Szentlélök Úristen azt nyilatkoztatta ki néköm, hogy én vagyok az ő kiválasztott püspöke.

Mohamedet is a galamb hozta bajba, a tanyai prófétát is. A rendőrök lefülelték, beletették az újságba, sőt a Csillagba is bekerült egy-két esztendőre. (Ezt a csillagot nem az Isten teremtette, hanem az emberek építették csillagformájúra, hogy több örömük teljen benne azoknak, akiket belecsuknak. De lehet az is, azért csinálták sokágúra, hogy többen megtérjenek benne. Ezt a szójátékot Jókai csinálta a Csillag-börtönre, mikor mint illusztris vendégnek, neki is megmutogatták. Íróembernek sohase árt az, ha az ilyesmit belül is megismeri.)

A vajákos ember tekintélyét - idekint így hívják a kuruzslót - roppant megnövelte az az idő, amit odabent töltettek vele a városi urak. Miért tették lakat alá, holott nem bántott senkit, se senkiét? Csakis azért, mert féltek tőle a városi urak, mint Isten emberétől. Most már az ellenségei is elhallgattak, sőt úgy lehet, gyónni is eljártak a tanyai püspökhöz. Ezt a címét többé nem vonta kétségbe senki. Nem is lehetett, mert most már gyógyítani is tudott, különösen trachomát. Nem kínozta el lápisszal, mivel a beteg szemet, mint a tanult doktorok, csak ráolvasott és beleköpött, mint a régi francia királyok, akik azonban csak akkor tudtak orvosságot köpni, ha a korona a fejükön volt. Ezért újra becsukták a püspököt, nem is egyszer, s attól egyre nagyobb lett a tekintélye, s természetesen a tekintéllyel a vagyona is. Mint egész jómódú ember halt meg, a háború után, s a tanyán még akkora temetést nem láttak, mint az övé. Még a kiskunok földjéről is jöttek gyászkövetek a koporsóját kísérni.

Hát ez a nagy sámán volt a keresztapja Vincének. (A nevét, amely szinte álló szedés volt a szegedi lapokban, az ivadékaira való tekintettel nem írom ki.) Keresztfiára azonban nem hagyott egyebet a keresztnévnél, amelyet nyilván rá való tekintettel kapott. Csetlő-botló szegény ember lett belőle, a háborúban kitanulta a hóhérságot is, de nem szolgált neki a szerencse, hogy békében is uzoválhatta volna. Fogott egy kis bérletet a várostól, azon kínlódott ötödmagával, míg ki nem lakoltatták belőle a sok árendahátralék miatt. Akkor beszegődött egy másik szegény emberhez kapásnak, de ezt inkább csak címnek, mint jellegnek tekintette. A kapálást elvégezte helyette az asszony, meg a két serdültebb gyerek, ő pedig inkább lopásra adta magát. A mai világban ez se sokat érő állás, de ha nem csurran, mégiscsak cseppen valami. Lovat, tehenet lopni már nincs honnan, legföljebb apró jószágra lehet még gazt vetni, tojásra, gyümölcsre, mire, meg amit éjszakára kint felejtenek a tanyaudvaron, abban a hiszemben, hogy a jó emberét úgyse bántja senki.

Most jön a gondviselés szerepe, amely engem szemelt ki e szegény kis tolvaj szerencséjének eszközévé.

A tavaszon történt, ugyan még inkább csak olyan kistél volt, olvadoztak a havak a földeken, s egy kis istenkísértéssel már meg lehetett próbálni az ásatást. Nem is sok istenáldás volt a munkánkon, nem találtunk egyebet három csontváznál, azok is csak olyan célszerű szegény emberek lehettek, míg a föld fölött jártak; egy-egy vaskésnél egyebet nem vittek magukkal a föld alá. Ők maguk többet értek, mint amijük volt, szép nagy fejű, széles vállú verekedő emberek, nagy örömére lehettek Áttila nagyurunknak. Én magam e tekintetben nem vagyok szakmabeli - nem a verekedést értem, hanem a csontokat -, de mondok, hadd örüljön nekik Bartucz Lajos kollégám odafönt Pesten, becsomagoltam a koponyákat meg a hosszú csontokat. A csomagokat aztán belegyömöszöltem egy zsákba, s a zsákot Antallal, a városi kocsissal beleágyaltattam a kocsisaroglyába.

Ez a csontszedés nem ezen a tájon történt, messze innen, mire ideértünk, már az ég alján vöröslött a nap, és mérges szelet sziszegett vissza a földre. A bundában is vágta a csontomat, s Antal egyetértett velem abban, hogy a csárdában, amely cifrapettyes füstkendővel kecsegtetett bennünket befelé, jó volna valami melegítőt szedni magunkba.

Az igazi kísértés azonban nem ez volt. Hanem az óltetőn ült egy nagy szürke macska, és nézett a napba azzal a különös titokzatossággal, amelyik estefelé mindig fölvillan a legcivilizáltabb macskák szemében is. Én addig, míg a magam ura voltam, bolondja voltam a macskának, mivel azonban a házamnépénél nem áll gráciában, sohase fogadhattam családtaggá. Azonban mindig könnyebb volt a lelkemnek, ha egy macskát megsimogathattam - lehet, azért is, mert akkor mindig hazafiatalodtam a Daru utcába. Az öreg Gabó ott minden éjszaka a lábamon aludt.

Kinyújtottam a kezemet az óltetőn gubbasztó szürke szfinksz felé, de az nem akart barátságot vállalni velem. Fújt egyet, és továbbszaladt.

- No, te bolondka - törődtem bele a kudarcba, és a csárda-ajtó felé fordultam. Akkor vettem észre, hogy egy rongyos ember áll az ajtóban.

- Mögfogjam? - oldalgott oda hozzám.

- Sose veszkődjön vele - mondom. - A maguké?

Ezt nem azért kérdeztem, mintha a macska tulajdonjogi helyzete érdekelt volna. Csak éppen, hogy a szó több legyen vele. Jó szóért jó szó jár.

- Pszt! - figyelmeztetett az ember. - Nem az a beszéd, hogy kié a macska, hanem az, hogy köll vagy nem köll. Ötven pézér mög is nyúzom. Maga a városban pöngőért adhati a bűrit, ha van fogalma hozzá.

Nem nézhetnek mindenkit Rudolf trónörökösnek, vagy végrehajtónak, olyannak is csak lenni kell, akit bőrszedőnek néznek. De azért nem kevélyedtem el, nagyon udvariasan tértem ki az üzlet elől. A vállalkozó hasonló udvariassággal megbillentette a sapkáját, és elballagott a kopasz jegenyék felé, amelyekről már kezdett csepegni a köd. Én pedig benyitottam a csárdába, Antallal együtt. Antalt nem enyhítő körülmény gyanánt nevezem meg: ő is városi ember ugyan mint kocsis, de más szolgálati ága van, mint nekem. A múzeum neki nem ügyköre. A hivatali mulasztást egyedül én követtem el. De ez csak akkor tudódott ki, mikor beértünk a múzeum elé, s nem volt mit leemelni a saroglyából. A zsák eltűnt az ősök csontjaival együtt. (Természetesen csak a csontokért vonhat felelősségre a fegyelmi választmány, ha nem akarja nekem elnézni a dolgot. A zsáknak van leltári száma, tehát az olyan, mintha el se veszett volna.)

Most már ha én irodalmat írnék, akkor itt meg kellene rajzolnom a Vince alakját, amint hátán a zsákkal szalad az estében az angyalhullásos szántóföldeken és megint jegessé dermedt kukoricatarlókon keresztül. Nem esne nehezemre úgy leírni, mintha a két szememmel láttam volna. Egész bizonyos, hogy csurgott a nyakából a félelem és a remény verejtéke. Ilyen kifizető prédája nem volt egész télen. A zsák nem túlságosan nehéz, de tele van. Gömbölyűségeket érez a hátával. Kenyerek volnának, városi fehér cipók? Azokkal a szalonna is vele jár. Talán ruhaféle is. Hosszúkásak is zötyögtek benne. Hű, az irgalmát neki, az szalámi lesz! Valaki kiáltott. Már nyomában volnának? Négykézláb csúszik az árokpartig, ott lehasal a sárba. A zsákot hagyja fölülre, hogy el ne ázzon. Kutya ugat valahol. Nem haragosan. Nem hát, ez az ő pulijuk. Hála Istennek, akkor itthon van. Kidugta a fejét az árokból, s csak most veszi észre, hogy a gyöngés holdvilág is kisütött azóta. Kiül az árokpartra, no gyere, zsák, most már kimutathatod, mit tudsz!

De hát ez mind csak találgatás volna. S én most történelmet írok, nem mesét. A történelemnek szavahihető forrása a Vince felesége. Nem gyerekasszony már, megállapodott ítéletű fehércseléd ez a Franci néni. S ő vitte szét először a hírt a tanyák közt, hogy az ura március 9-ére virradó éjszaka a lelkekkel viaskodott. A napot azért tudja, mert éppen Szent Franciska napja volt. Azt nem állítja, hogy ő látott valamit, pedig a mécsest is meggyújtotta, mikor az ura olyan hadakozással volt, hogy az ágy is leszakadt alatta. Egyebet nem látott, csak Vincét, ahogy ült a letört deszkákon - pedig előtte való héten szögezték meg az ágyprémet -, és kimeredt szemmel mutogatott az ajtóra.

- Ott vannak! Ott vannak! - suttogta, és húzta szemére a dunnát, hogy ne lássa őket.

- Kik vannak ott, édös uram?

- A kísértők. Hárman. A, hogy zörgetik a csontjukat!

Így ment ez egész első kakasszóig, akkor elcsöndesedett az ember. De még reggel is olyan sárga volt, mint a kikerics, s nagyon fájlalta a derekát. A kezefején két helyen is véres karmolás látszott. Először azt gondolta, hogy a leszakadt ágydeszkák karcolták meg, de az asszony a fejét csóválta.

- Jelönése vót kendnek.

- Löhetségös - gondolkozott el Vince. - Úgy, mint körösztatyámnak vótak, Isten nyugtassa.

Húsvétra már fényes délben is tudott lelkeket látni Vince. Föl is hagyott a régi mesterséggel, mert meggyőződött róla, hogy ezzel sokkal jobban jön ki. A nyáron már kifizette a régi

árendákat, s ha az Isten megsegíti, most az őszön újra bérel húsz holdat. Majd az asszony megmunkálja a gyerekekkel. Ő ilyesmivel nem foglalkozik többet, mert neki más hivatás jelöltetett ki. Mindenre születni kell, s ő, most már tudja, arra született, hogy néhai keresztapja nyomdokaiba lépjen, s nagy vajákosa legyen ennek a tudománynak, amelynek egyetlen lelkipásztora négy-ötszáz esztendő óta a fejetlen barát az ó-templom omladékai alatt.

VI

Kérdem a házigazdámat, az erdőőrt, hogy van-e ebben a tartományban temető.

- Van - azt mondja -, az erdő főnyiladéka egyenesen annak visz. Tán az ántikrisztust akarja látni az igazgató úr? Mert azt mondják, az ott őgyeleg mostanában.

Meglepett a dolog, mert úgy tudtam, hogy az ántikrisztus vagy nyolcszáz esztendővel ezelőtt őgyelgett utoljára a földön. Azelőtt Nero császárnak hívták, meg Decius császárnak, utoljára pedig Frigyes császárnak. Ez a császár akkoriban uralkodott a művelt Nyugaton, mikor minálunk a kutyafejű tatárok élték világukat. A művelt Nyugat éppen őmiatta nem mozdíthatta értünk a kisujját se. Sok istentelenségéből ráismert az akkori pápa, hogy ez a császár az a valóságos ántikrisztus, akiről az írás beszél. Rosszabb még a kutyafejű tatárnál is, tehát legelőször ezt kell kipusztítani a világból.

- Ez nem az lesz - nevetett az erdőőr, miután így lefordítottam neki a világtörténelmet az ő nyelvére. - Ez egy mezítlábas rongyos öregember, nagy kopasz homloka van neki, és már többeknek megjövendölte, hogy itt a világ vége.

Egy öregasszony vizet merített az udvaron, az is belevegyeledett a beszédbe. Jussa volt hozzá, mert éppen ő volt az a bizonyos, akire a mezítlábas ántikrisztus ráadta az ijesztet. Benézett a kerítésen, és egy ital vizet kért az Isten nevében. Ő odaadta neki a vödröt, azt majd kiitta egy hajtásra, és aztán megkérdezte szokás szerint, hogy „no, mire végzik kendtök?" Az asszony erre elkezdett sopánkodni, hogy a szárazság miatt nem lehet szántani, s ha a jó Isten le nem tekint ránk, és egy kis esőt nem ád, akkor jövő ilyenkorra nem lesz kenyér.

- Könyér lössz - bólintott a kopasz homlokú ember -, csak olyan nem lössz mán jövő ilyenkorra, aki mögögye.

Azzal az ember tovább ment, az erdő iránt, s az asszony csak most vette észre, hogy egy kis koporsót visz a hóna alatt. Hogy mi lehetett abban a koporsóban, azt senki élő ember nem tudhatja. De az szent bizonyos, hogy az illető nem lehetett egyéb, mint az ántikrisztus.

- De hát mi bizonysága van róla, lelkem, hogy az volt?

- Hát az, hogy mög tudta mondani a világ végit. Másoknak még ögyebet is mondott. Hogy hatvanéves háború lössz, és abban mög köll halni mindönkinek, hogy lögyön kinek föltámadni az ítélet napján.

Nagyon rákívántam a prófétára, aki majdnem olyan misztikusan viseli ugyan magát, mint a népszövetség, de valószínűleg kevesebb fizetést húz érte a népektől. Most már elszántabban vágtam neki az erdő főnyiladékának. (Én ugyan csak főútnak mondanám, de nem akarom magam lenézetni az erdőőrrel. Bizonyosan van annak oka, hogy őt hivatalos nyelvre tanították a szakiskolában. Növekszik tőle az önérzet. Mindjárt rengetegnek érzi magát a homoki erdő, ha azt hallja, hogy őneki főnyiladéka van.)

Jól szolgált a szerencse, mert kitaláltam az Isten kertjébe, amely egy-kétszáz apró fakereszttel van beültetve. Az ántikrisztust se kellett keresgélnem, ott ült a kis koporsón a vasfeszület tövében.

Köszöntem neki, fogadta. S ahogy az idevaló illemtan kívánja, én adtam föl a kérdést.

- No, mire végzi, bátya?

- Könyerezök, nézze.

- Látom. De hála Istennek, hagymája is van hozzá, úgy nézem.

- Van. Itt teröm a sömlyékben. Vadhagyma.

- Vöröshagyma, fokhagyma?

- Nem, csak olyan vadhagyma. Nincs ennek se íze, se bűze, de telik vele az embör.

Az írás szerint az ántikrisztus minden jóban dúskál. Nem tudtam, hogy a vadhagyma is a világ javai közé számít.

- Hát az miféle koporsó, amin ül?

- Ez? Nem koporsó ez, kéröm. Ez a köszörűkűnek a vályúja vót addig, még nem érvényösítöttem a küvet.

- Mit csinált vele?

- A pulinak a nyakába kötöttem, mikor belehajítottam a csordakútba.

- Ejnye, ejnye, hát hogy lehetett már olyant tenni.

- Nézze, borzasztó sajnáltam, mert röttentő okos jószág vót. De már annyi esze nem vót, hogy a vadhagymát is mög tudta vóna önni, mással mög nem tudtam tartani. Hát, mondok, mit kínlódjon, szögény pára. Osztán mög ebzárlat is van, előbb-utóbb úgyis csak szöröncsétlenül járt vóna.

- De azért mégse lett volna muszáj éppen a csordakútba dobni.

- Nem iszik mán abbul senki, kéröm. Kiveszött mán errül a csorda régön. Se kávája, se vályúja mán a kútnak se.

Torkán akadhatott a vadhagyma, alig bírta kikrákogni.

- Neköm is a tehenem vitték el először. Úgy két esztendejeformán löhet. Jól mondom, ugye? Mikor a Boris möghótt.

Meg kellett mondanom, hogy nem idevaló ember vagyok én. Nem tudom, mikor halt meg Boris, se azt, ki volt, mi volt.

- Dehogynem tudja. Nagy haláleset vót az. Kihírösztölték azt még az újságlapokban is. Ehun-e.

Előkotort valahonnan az inge derekából egy régi újságlevelet.

- Maga tán tud írást?

- Tudok.

- No akkor mögtanálja benne. Ott alulformán lössz.

Nagyon alulformán volt. Kis rendőri hír, amivel éppen csak a szó több: „Tűzhalál a becsületért.” K. Mátyás alsótanyai gazdálkodót falopáson érték a város erdejében, és letartóztatták. Felesége annyira szívére vette a szégyent, hogy kétéves lányával együtt belebújt az égő kemencébe, bele is égett.

- Én szödtem ki a csontjaikat a szénvonóval - hajtogatta össze az ember az újságot. - Mert három nap múlva kieresztöttek. Möggyőződést szöröztek rúla, hogy nem én vótam a falopó, csak az üllető az én nevemet mondta be.

Fordulnak elő ilyen esetek a világi életben. Csak nem mindenki olyan szerencsés, hogy három nap alatt tudódjon ki az ártatlansága. Azért jobb volna az ilyesmit kártyán kivetni, mert az gyorsabban megy.

- De hát akkor maga se erre a tájra való, ha alsótanyai? Mi keresete van itt? Bérlő még?

- Az mán régön elmúlt, kéröm. Először elvitték a tehenet. Aztán a disznót. Aztán mög mindönt az égvilágon, amit löhetött. Nem mondom, haladékot is adtak, az adóra is, mög az árendára is, de hát mit ért az? Möntül nagyobb vót a hátralék, annál többet fiadzott az adó is, mög az árenda is. Erre osztán kitöttek a tanyábul. No jó, mindég a magam szögénye vótam, de most beálltam másénak. Beszegődtem bérösnek. Gondoltam, magányos embör úgyis mögél. Én most is éltem vóna, de a gazdát is ellicitálták. Ördög Lila Józsefnek hívták, Feketeszélön, tán üsmerte is.

- Aztán ide szegődött be?

- Gondoltam, szöröncsét próbálok. Szerviában is jártam mán. Hitván világ van most mindönütt. A kúdúsnak annyit se vetnek, mint ezöknek előtte a kutyának.

- Úgy nézem, itt mégiscsak megtelepedett.

- Hát addig, még a vadhagyma ki nem fagy a fődbül. Hozzá való könyér csak mégis akad, mert itt töhetősebbek a népek, mint másfelé.

Nagy lélegzetet kell venni arra, hogy itt tehetősek a népek. Aztán azt is csak meg kell tudnom, mennyire vagyunk a világ végéhez.

- Hát az ántikrisztusnak hallotta-e már hírét, bátya?

Behajtja a bicskát, amivel a vadhagymát hozzáporciózta a kenyérhez. Most látom, hogy nem bicska az, hanem borotva. Nyugodtan felel, egy kis elgondolkodás után.

- Nem vélök rá. Nem vót vele találkozásom.

Elmondom neki, hogy őt keverték ilyen nagy hírbe. S hogy hatvanéves háborút is jövendöltettek vele. Csak annyit mond rá, megvonva a vállát:

- Fantáziásak a mostani népek.

A jó Isten nem veszi nekem rossz néven, hogy sokkal simogatóbb szemmel néztem a rongyos ántikrisztusra, mint a nevezetes császárokra néztem volna, akiknek halhatatlanság jutott életben-halálban. Azon tűnődtem, mi lesz, ha a vadhagyma elfogy. A borotva vet-e véget egy senkitől nyilván nem tartott életnek, vagy a fagy, valahol az árkok fenekén. A jó Isten azonban nemcsak a császárok életét tartja nyilván. Két fegyveres pusztázó csörgött be a temetőbe. Rendőrök a tanyai központból.

- Gyerünk, tatám - mondták barátságosan az ántikrisztusnak. - Hát kend az a híres?

Aztán nekem magyarázták:

- Rémítgeti a népeket mindönfelé. Pedig anélkül is mög vannak most kompolyodva.

- Kap egy-két hónapot, ugye?

- Löhetségös, hogy majd csak újesztendőt köszönteni szabadul ki.

Újesztendőkor még nagyon hideg van. Csak akkor kezd el uralkodni a téli isten. A semlyékek még álmukban se teremnek vadhagymát. Azon tűnődöm, hogy meg kellene kérdeznem valami jogászembert, mit foghatnék rá az ántikrisztusra, hogy legalább föltámadás napjáig biztos födele, kenyere legyen.

VII

Milyen szép nyaram volt ez nekem, Istenem, milyen szép! Persze, azért a másé is lehetett szép, nem vagyok én olyan lekisebbítős ember, aki azt hinném, hogy a más pipája nem szelelhet úgy, mint az enyém. Olyasmit azonban igenis gondoltam néha, hogy ezt a szép hosszú nyarat most nekem köszönhette a többi világ. Jupiter összefüttyentette az Olimpuszon a meteorológiai szakosztályt, nemcsak Apollót mint chefet, hanem mindenféle pedintereit, és azt mondta nekik:

- Nézzétek, gyerekek, ténfereg odalent az istentelenek közt egy öreg szittya, ilyen meg ilyen nevezetű. Tán ösmeri is valamelyiktek?

Pán megvakarta a szarva tövit:

- Úgy gondolom, faragtam én annak valamikor fűzfasípot.

- Az lehet - simogatta Jupiter a szakállát. - Nem is lett belőle tökéletes ember. No, mi az ott hátul? Ti is tudtok róla?

Hátul, ahol a nimfák, driászok, hamadriádok, fákban, füvekben, virágokban lakozó kis csipp-csupp istenek pipiskedtek, csakugyan volt valami mozgolódás. De az istenek közt is van betyárbecsület, nem árulkodtak semmit, csak úgy magukban cihegtek.

Jupiter rágyújtott - idelent olyankor úgy mondják, hogy szárazrajra villámlik - aztán fújta a füstöt, amiből a felhők lesznek. (Sokan talán csodálkoznak ezen. Számomra semmi meglepő nincs benne, hogy az Olimpuszon ilyesmi történik. Én már rég megtanultam ásatás közben az embereimtől, hogy pipának mindig kellett lenni a világon, mert másképp mivel múlatták volna a régi öregek az időt? Sőt én már arra is rájöttem, hogy Jupiter valami ámbrafélével tömeti a csibukját, s abból árad a földre az, amit az emberek ózonnak hívnak. Néha persze a torkára is szalad a füst, s abból lesz a mennydörgés. Olyankor elfogyott az ámbrája, s „vegyes külföldit" kénytelen szívni.)

- Arról van szó, gyerekek, hogy ez a mi tökéletlen öreg szittyánk most föl akar karolni bennünket. A mi utolsó nagy fiunkról ír könyvet, Diocletiánus imperátorról, aki most azért nincs körünkben, mert, mint tudjátok, a jó múltkoriban megint lekívánkozott a földre, szerencsét próbálni, Wilhelmus imperátor képében. Hiába beszéltem neki, hogy ne szerencsétlenkedjen, elég volt, hogy egyszer megégette a kása a száját, hagyja a világot menni a maga útján, úgyse lehet azt többet megállítani, mióta az én kezemből kigurult - nem ért neki semmit. No mindegy, ez az ő dolga, miránk csak annyiban tartozik, hogy mink is benne leszünk abban a regényben, ami őróla készül. Mármost, hogy lesz-e köszönet benne vagy nem, azt én nem tudom. De mindenesetre illendőnek tartanám, hogy kedvében járjunk ennek az öreg barbárnak, aki felújítja az emlékezetünket, mikor már a kakas se kukorít utánunk. Neki se sok van már hátra, mégse vigyáz magára, egyre a Kharon kutyája ugat ki belőle. Azt gondoltam, gyerekek, annak örülne legjobban, ha valami szép hosszú nyarat rendeznénk neki, amiben egyet se köhentene. Hadd markolásszon belőle össze annyi fényt és meleget, amin kibírja, még a teliben tart.

Hát ráhelyeselt a gyülekezet arra, amit Jupiter mondott; mert akármit beszél Homerosz, az Olimpuszon is alkotmányos világ van. Nap, hold, szél, eső, szivárvány, harmat mind engedelmességet fogadott, s állta is végig, csak azért, hogy én kegyesen bánjak a halhatatlanokkal e halandó világban.

Ó, de szép nyár volt, de szép! Se posta, se telefon, se újság, se rádió, semmi abból, amit az emberek az istenektől loptak el. Ember se nagyon. Csak én meg az istenek! Akik voltak és akik lesznek. (Már tudniillik, akiket én teremtek, ha az olimpuszi internáltakkal nem tudok kidűlőzni.)

Először a nagy víz mellett töltöztem fénnyel és meleggel, s amit ott összeharácsoltam, azzal elmentem a nagy csöndbe. Az alföldi erdőbe, amit a szelek ültettek a homokba, valamikor az ántivilágban, vadmadarak hazájának, nyulak parkjának, szegénylegények oltalmának, szóval paraszterdőnek. Az okos emberek aztán, a városi urak, csináltak belőle úri erdőt, amelynek állaga van, nyiladéka van, sőt hozama is van, mint üzemnek. Nagy dolog ez a mai világban, mikor az üzemeknek csak viszemei vannak.

Hát itt éltem én az istenekkel együtt az erdőőrék tiszta-szobájában, amelyben valamikor Kállay Albert, az öreg kegyelmes pihente ki a főispáni gondokat. Persze ő azokkal a medvebőrös díványon is megfért, ami mostanára már mítosszá finomult. Nekem már ággyal kellett beérnem, olyannal, amelyikben a vállával meg a derekával olvassa meg az ember, hogy hány szál deszka tartja a száraz kukoricahajjal töltött matracot. Most derült ki, milyen jó az, hogy annyi néhai istent hurcolok magammal, lehetett őket szidni személyválogatás nélkül. Azt hiszem, a pogány isteneket szidni még csak nem is káromkodás.

Nem panaszképp mondom, mert a nappalok kárpótoltak az éjszakai sanyarúságokért. Volt tíz olyan napom egyfolytában, hogy élő emberrel nem váltottam szót. Reggeltől estig csak a fák zúgtak, gyereküket altató fiatal anyák módjára a nyárfák, tempósan a tölgyek, otthonos duruzsolással az akácok, elfogódottan a fenyvek, mint akik tudják, hogy ők csak jöttmentek ebben a tartományban. És vakogtak a bakcsók, vijjogtak a kékvércsék, burrogtak a vadgalambok. Ki-ki folytatta a maga mesterségét, anélkül hogy beleszólt volna a másikéba. A varjak meg egyenesen kedvemben jártak. Mindig akkor hullajtották el egy-egy tollukat, mikor pipapucolóra volt szükségem. A tölgyek is jóval voltak hozzám, sőt énrajtam keresztül az ezerhatszáz évvel ezelőtti magas uraságokhoz is. Mindig olyankor potyogtatták a kis makkszakajtókat az ölembe, mikor már úgy belefájósodott a fejem a hőseimbe, hogy át akartam őket engedni a hóhérpallosnak, mint minden bonyodalmak megoldójának. Mire a kis szakajtókat kék plajbásszal, piros plajbásszal kifestettem szép talitarkára, akkorra mindig jókedvem lett, és amnesztiát adtam azoknak, akiket a gonosz császárok halálra ítéltek - be kell vallanom, hogy az én jóváhagyásommal. Sőt mint gavallér ember a szebb nemből való hősnőimet meg is itattam az iszalaglevélről csorgatott harmattal a pohárrá ékesített makkszakajtóból.

Tíz nap múlva azonban megváltozott a világ az én *paradisó*mban. Nemhogy engem csuktak volna ki belőle, hanem megjelentek benne a végrehajtók. A paraszt befejezte a maga aratását, most jött az övéké. Félig-meddig hivatalos hely volt a szállásom, ott éjszakáztak meg a végrehajtók is, akikről személyük szerint nem mondhatok semmi rosszat. Kötelességüket teljesítették. Estétajt érkeztek be a hivatalos útjukról, nyolcra már körülfogták őket a kárhozottak. A végrehajtottak vagy a végrehajtandók. Mély árnyékba bújt szemű, hajlott hátú öreg parasztok, mint az apám, csak még fáradtabbak; kisírt szemű, leszegett fejű paraszt-asszonyok, mint az anyám, csak még szomorúbbak; apjuk kezét, anyjuk szoknyáját szorító kis bamba kölykök, amilyen én lehettem, mikor végrehajtót bámultam mint az úri társadalom reprezentánsát, csak elhagyatottabbak, még öregebb képűek, még sápadtabbak, még ijedtebbek.

Nem kérdeztem én tőlük semmit, csak hallgattam, amit mondtak maguktól. Sokat beszéltek. A hallgatag magyar paraszt sohase volt olyan beszédes, mint most. A sündisznó is hallgatag teremtése az Istennek, de én már hallottam sírni is. Valamelyik tavaszon, mikor a Tisza kiöntötte őket egy parányi zátonyon az éhenhalás szárazára. Soha többet nem felejtem el azt a hangot.

Engem is kiöntött az alföldi paraszt sírása a nyugalmam szigetéről. Az kibírhatatlanabb volt még a városi jajszónál is, másfelé kellett bujdosnom az erdőmből. S így késtünk bele a köhögős őszbe az isteneimmel együtt, akiknek most muszáj ambrózia helyett acitofozánon élni, mert én is azt szürcsölök. A Földhözragadt Jánosok elébe tolakodtak az Olimpuszon fényeskedőknek. Jussuk volt rám szegezni beesett szemüket a beíratlan kéziratpapíromról.

- Közülünk való vagy, vérünk vagy, a mi eresztésünk vagy: beszélj rólunk azoknak, akik közé küldtünk. Ne cifrázd, ne szépítsd: mondj el bennünket olyanoknak, amilyenek vagyunk ebben az esztendőben.

Nem egészen fogadtam szót. Nem mondtam el mindent, amit láttam, mert azt mondhatnák rám, lázítok. Így is volt egy-két jó emberem, aki féltett, hogy az igazságom nem lesz elég erős pajzsom, ha védelemre szorulok. S ami riportot írtam, annak is irodalmi formát próbáltam adni. Nem azért, hogy nagyobb legyen a hatás, hanem hogy ne legyen olyan kegyetlen a tények brutalitása. Nem találtam ki semmit, de egy-két színt vettem abból a forrásból, ahol az életem eredt. Én is voltam szájból mosakodó kisgyerek, csakhogy én édes vizet vehettem a számba. A mai földhözragadtnak étele, itala, mosdóvize, törülközője csupa keserűség. Én is bukdácsoltam a hóban a csillagfényes téli hajnalokon, de én hihettem, hogy elérem a csillagokat. Mit hihet a mai egy-inges kis rongyos, akit apja, a béres, még a maga karrierjével se biztathat?

Az a kérdés mármost, hogy én, aki kétségbeesett optimista vagyok, mi szándékban voltam ezekkel az írásokkal, amikbe nem hazudtam bele semmi optimizmust. Lehet, akadtak is, akik számon kérték tőlem - hosszú idő óta nincs hozzám bejárata a postának. Aki politikát keres bennük, azt megnyugtathatom, hogy engem attól ne féltsen. A politikából én csak annyit tudok, hogy azt az öreg Madarász József valamikor úgy fordította magyarra, hogy országlászati észlészet, s hogy az azóta az országot is elfogyasztotta, meg az észt is. Azt is tudom, hogy valamikor a jobbágyot a kuruc is fölakasztotta a kéménybe, meg a labanc is, aztán alágyújtottak, és addig füstölték, míg ki nem izzadta a sarcot. Akkor ezt hívták politikának. Most más világ van, már nincs jobbágy, csak szabad ember van, s azt senki se köti föl a füstre. Most az a politika, hogy: mindent szegény emberért. Soha ilyen büszke nem lehetett a szegény ember, mint most, mert ő a sarkcsillaga mindenféle politikának. Az ilyen magamformájú, szánakozó szívű ember szinte félti a politikusokat, hogy mi lesz velük, ha annyira talpra tudják állítani a világot, hogy nem lesz benne szegény ember?

Hát mondom, mikor úgyis minden őkörülötte forog, akkor igazán semmi szükség se volt rá, hogy én is fölcsapjak a földhözragadtak pártfogójának. Nem gondoltam olyan bolondságot, hogy fordíthatok a sorsukon valamit, csak a magam lelkén akartam könnyíteni. Ahogy mifelénk mondják: ha az ember sóhajtani nem tudna, hát megfulladna. Az én igénytelen cikksorozatom csak ilyen sóhajtás volt. Hallom, sokkal nagyobb érdeklődéssel találkozott, mint ahogy én számítani mertem volna - köszönöm azoknak, akik velem sóhajtottak. Ezeknek az írásoknak ők adták meg az igazi értelmét. Ekkora nyomorúságban, mint a mienk, már az is vigasz, akármilyen sanyarú, ha szánni tudjuk egymást.

Mint mikor egyik koldus a maga baját egy pillanatra megfelejtve, kezet nyújt a másiknak:

- Testvér, te is olyan nagyon megütötted magad? Kapaszkodjunk egymásba, hátha föl bírunk tápászkodni?

HISZEK AZ EMBERBEN

Hiszek az emberben

Pár gyalogjáró szót szeretnék mondani a szabadság lényegéről, amelyet talán nem mindenki lát tisztán azoktól a bíborkárpitoktól, amiket a hódolat és mámoros rajongás az első hetekben eléje aggatott. A katekizmus a hitet valahogy úgy határozza meg, hogy hinni annyit tesz, mint igaznak tartani, amit más mond, mégpedig azért, mert ő mondja. Ebben a stílusban szabadnak lennem annyit jelentene, mint azt tenni, amit én akarok, azért, mert nekem úgy tetszik. S valóban mindeddig ennyit jelentett a hit a tömegek és a szabadság a királyok számára, és azért kellett Európa felének elpusztulni és elrothadni, mert a németek elhitték Vilmos császárnak - éspedig azért, mert ő mondta -, hogy meg fogják hódítani a világot, és mert a királyoknak szabad volt azt tenni, amit ők akartak, kizárólag azért, mert nekik úgy tetszett.

A hitről most nem beszélek - hiszen az angyalok hetébe értünk, és boldogok a tiszta szívűek, akik még ma is el tudnak andalodni a betlehemi mezők énekén - ám világos ugye, hogy a mi szabadságunk, a háború förtelmes boszorkányának aranyhajú gyermeke, nem lehet azonos a királyok szabadságával? Szabadnak lenni többé nem jelenthet annyit, mint azt tenni, amit akarok, azért, mert nekem úgy tetszik. Ez a szabadság a kőkornak szabadsága, amikor az ősember ott ütötte le a kőfejszéjével a másikat, ahol érte. Ez a szabadság, amely mindnyájunkat királyokká vagy vademberekké tenne - nincs különbség a kettő közt, a királyok az őskor kegyetlen és ravasz törzsfőnökei, azok személyes bátorsága és olykor értelmessége nélkül -, ez a szabadság az emberiség atomizálását jelentené, a társadalomnak a legapróbb darabokra hullását, mindenki háborúját mindenki ellen, a kultúrvilágnak vadonná válását, ahol üvöltő farkasok marcangolják egymást. A forradalomból született szabadságnak csak egy tartalma lehet, amely azt megszenteli: szabad megtenni mindent, ami nem keveseknek jó, hanem sokaknak; szabad megtenni mindent, ami nem kiváltság, hanem megváltás; szabad megtenni mindent, ami fogyasztja a boldogtalanságot és megsokasítja az örömet e világon!

Én tudom, hogy nem illik fütyürészni, mikor a lélekválság harangját húzzák, és nem való bokrétás kalappal menni a házba, ahol haldoklót virrasztanak. Én tudom azt, hogy nagyon sok szívet szorongat most a félelem amiatt, ami van, és a forradalom sok őszinte híve mögött is ott ül a gond sötét lovagja amiatt, ami lesz. Én tudom azt, hogy a kálváriának sok stációja van még előttünk, és azt mind végig kell járni ennek a fájdalmas generációnak, amelynek vezekelnie kell, mert vétkes a háborúban, amelynek útjába egy szalmaszálat se gördített ötödfél esztendőn keresztül. Én tudom azt, hogy itt még lesznek földrengések és lávaömlések, és hogy sok minden, ami szívünknek kedves, elpusztulhat még, és a saját életünk is füstté válhat a nagy tűzvészben, amelynek csóvavetői voltunk - és én mégis hivő hittel kiáltom, hogy füstön, ködön, gyászon, szenvedésen túl látom az ígéret földjét, amelyen nálunk boldogabb nemzedék éli a miénknél emberibb életét. Hiszek abban az állandó szociális erőben, amely az emberiség történelmének zűrzavarában állandóan azon dolgozott, hogy a céltalanságból rendet, a zavarból szépséget, a kegyetlenségből emberséget, az erőszakból szeretetet hozzon ki. Hiszek abban a cselekvő emberi jóakaratban, amely a fejlődésnek csakolyan hajtóereje, mint a szerelem vagy az éhség, s amely ha néha elbújt is, ha néha megbénultnak látszott is, mégiscsak évszázadról évszázadra javított az életen, s ha sántikálva, ha botorkálva, ha visszacsúszva is, mégiscsak előbbre vitte az emberiséget. Még sokan vannak, akik rabszolgamunkát végeznek, de a nyílt rabszolgaság már megszűnt. Még vannak királyok, akik azzal mulatják magukat, hogy halomra öletik egymással az embereket, de a legyőzött ellenség koponyájából már nem csinálnak ivóserleget. Még megbírságolják a parasztot, aki lelövi a nyulat, amit az Isten kizárólag az úri nimródok számára teremtett, de már nincs meg a törvény, amely pár száz évvel ezelőtt jogot adott a földesúrnak, hogy köszvényes lábát az elfogott vadorzó párolgó vérével gyógyítsa.

Még vannak szennyes és bűzös börtönök, de már eltűntek az akasztófák, amelyek hajdan minden község határát díszítették. Még akadnak, akik azt hiszik, van közük hozzá, ki hogyan szokott érintkezni az istenével, de már nincs sárga folt, és rég nem ropognak az inkvizíció máglyái. A nemi erkölcsöt még sok barbár törvény teszi immorálissá, de sok tiszta, szelíd öröme van a meghitt családi otthonnak, amelyeket az elmúlt idők nem ismertek. Mindennapi életünkben még sok a rút, a fonák, a fölösleges szenvedés, az élet mégis mélyebb, emberibb és élni érdemesebb, mint volt az elomlott századokban, és főképpen sokkal messzebb horizontokra nyújt kilátást. Minél magasabbra kapaszkodik az emberiség, annál határtalanabb lehetőségei nyílnak meg számára a boldogulásnak, és ha egyelőre a szocializmus a legmagasabb pont, amely felé most az út vezet, egészen bizonyos, hogy azon túl is jönni fognak még új ormok, új perspektívákkal. Tagadom, hogy igaz volna a bibliai példázat, amely a leomlott babiloni toronyról szól: a torony áll, a torony épül, évezredek óta minden nemzedék tovább rakja egy emelettel az emberiség házát, amely egyszer talán hídul fog szolgálni a kihűlő földről a testvércsillagzatokra.

Aki a jövendő opálos álmaival a mai helyzet rémképeit állítja szembe, annak én egy újsághírrel felelek. A napokban olvastam, hogy a természet ereje, amelyre nézve az emberek szenvedései csakoly közömbösek, mint a földi bolhákéi, valahol a Behring-szoros körül új kontinenst készül kiemelni az óceán vízsivatagaiból. Egyelőre még a körvonalak se látszanak, csak a jégárak örvénylése, a vizek remegése, a fölcsapó füst és a kavargó pára, a mélységek morgása és harsogása mutatja, hogy a kozmosz rettentő görcsökben vajúdik. Abból a kontinensből, amivel most az emberiség és benne a magyarság vajúdik, egyelőre szintén csak a füstöket és lángokat látjuk, a morgást és harsogást halljuk, a recsegést és reszketést érezzük. Mindez elkerülhetetlen és mindezt el fogják bírni azok, akik a háborút elbírták, amelynek a rémségei nagyobbak voltak és tovább tartottak. A komor hegytorlaszok, amelyek köztünk és a végleges kialakulás közt állnak, valóban komorak és valóban ijesztők, de egy-egy repedésükön keresztül átkéklik az ég, és átzöldellik a jövendő napsütött vetése. És a hegytorlaszokról ki fog derülni, hogy málló káprázatok voltak, mint a felhők - az igazság, valóság és maradandóság az, ami mögöttünk van: az ég kékje és a mező zöldje. Erre szegezzük a szemünket minden förgetegben, ezt hozzuk közelebb szuggesztív vággyal, és azt vágjuk az arcába minden ijesztő rémnek: *hiszek az emberben.*

.oOo.